

A DEBRECENI FELTÁMADÁS

Szerkesztették:
PAÁL JÓB és RADÓ ANTAL

*

Krónikás könyv a demokratikus új Magyarország megszületéséről, a moszkvai tárgyalásokról, a debreceni nemzetgyűlés és az első független nemzeti kormány megalakulásáról, a magyar nemzet történetének sorsdöntő hőskoráról

*

Hatodik kiadás

1947

Copyright. — Minden jog, a fordítás és a filmesítés joga is fenntartva. A közlemények még kivonatossan sem közölhetők.

Felelős kiadók: Paál Jób és Radó Antal.

Mindazon riportokat ahol a szerző neve nincs feltüntetve, Paál *Jób* írta.

A négyszínű borítékoldalt Adler Miklós rajzolta és metszette fába.

Nyomatott és kötetett Debrecen város és a Tiszántúli református egyházkerület könyvnyomda-vállalatánál. — A szedés a Világosság Nyomdai Munkaszövetkezet debreceni könyvnyomdájában készült.

A DEBRECENI FELTÁMADÁS

A püspök imája

Elmondotta D. Dr. Révész Imre, a tiszántúli református egyházkerület püspöke, a nemzetgyűlés tagja, a debreceni református kollégium történelmi oratóriumában 1944 december 21-én, az ideiglenes nemzetgyűlés összeülését megelőzően délelőtt tartott istentiszteleten. Ennek az istentiszteletnek a megtartására csak pár perccel az elhatározott időpont előtt kérétek fel a püspököt és az elmondott imádságot D. Dr. Révész Imre ott rögtönözte. Hiteles szövegében itt jelenik meg először, mint e könyv első írása.

Jézus monda: *Bizony, bizony, mondom néktek: Ha a földbeesett gabonamag el nem hal, csak egymaga marad; ha pedig elhal, sok gyümölcsöt terem.* (János evangéliuma 12. rész 24. verse.)

Jézus monda: *Ha ti megmaradtok az én beszédemben, bizonytal az én tanítványaim vagytok; és megismeritek az igazságot és az igazság szabadokká tesz titeket... Azért, ha a Fiú megszabadít titeket, valósággal szabadok lesztek.* (János evangéliuma 8. rész 31., 32., 36. versei.)

Gyógyíts meg engem, Uram, hogy meggyógyuljak, szabadíts meg engem, hogy megszabaduljak, mert Te vagy az én dicsekedésem! (Jeremiás próféciája 17. rész 14. verse.)

Felséges Isten, népeknek, nemzeteknek és az egész világmindenségnek egyedülvaló hatalma Ura, Istene, ki parancsolsz az óceánok dühödt tajtékozásának és ki a szívek mozdulásit, mint a vizeknek folyásit szabadon hajtod ide s tova, mélyen megalázott hálával borulunk elődbe most, amikor az üszkös romok közül kiemelkedni kezdő magyar népünknek sorsát a mi olyan nagyon gyenge kezünkbe tetted le. Magasztalunk téged Urunk Istenünk azért, hogy Te minket *erre* a feladatra a porból kiválasztottál. Kiválasztottál nem azért, mintha mi *erre* érdemek és alkalmasak volnánk, hanem egyedül csak azért, mert a Te örök szerelmű titokzatos végzésedben minden időknek előtte így volt ez elrendelve mi felőlünk és magyar nemzetünk felől.

Urunk, Istenünk, a mi szívünk reszket és elalél a feladat előtt, amelyet most reánk bízál. Körülöttünk még mindenütt vérnek tengere hömpölyög. Romot és romot látunk mindenféle testi szemünkkel. Magyar családok sok százezrei vannak kettészakítva és a karácsony, amelyet várnak, számukra most nem a boldog és békességes együttlét, hanem a gyász, árvaság és szorongás ideje lesz.

Emberi erőtlenségünk és tehetetlenségünk megannyi nyűgébe és gátjába ütközünk bele lépten-nyomon minden jóakaratunkkal. Ő, ki segíthet rajtunk más, mint egyedül Te, aki a legreménytelenebb halálból tudod előhívni a legdicsőbb és leggyőzhetetlenebb életet, és aki öröktől fogva úgy rendelted, hogy a barázda sötét, reménytelennek tetsző sírjából sarjadjon ki, ha ideje eljő, a diadalmas ifjú kalász.

Urunk, Istenünk, ebben a hitvalló bizonyosságban könyörgünk Tehozzád. Te most merő kegyelmedből elűzöd a magyar lelkek elől a rabszolgaság rémeit. Te most legnagyobb összetöretelésünkben ragyogtatod fel előttünk — talán még sohasem oly bizonyos reménnyel négyszáz év óta, mint most — szabadságunk képét. Te most ennek dicsőséges jeléül és zálogául azt is megengedted, hogy ebben az ősi hajlékban, a Te imádásodnak ezen a szent helyén gyűljünk össze, ahol közel száz esztendővei ezelőtt egyszer már összegyűlni engedted nemzetünk legnagyobb álmódóit, legáldozatosabb építőit és legtragikusabb sorsú harcosait. Ó hát kérünk téged, hogy most, amikor a te Lelked hatalmasa alatt felragyog előttünk szabadságunknak képe, amelyet nem tud eltakarni előlünk egy vérgőzös és nyomorúságos jelen, hadd ne keressük és ne találjuk meg ezt a szabadságot másban, csak abban, amit a Te szent Fiad nekünk örökre kijelentett: az igazságban, az ő igazságában, amely egyedül szabadít meg — Őbenne magában. Hiszen csak Ő egyedül tehet bennünket a magyar földnek boldogtalan zselléreiből a magyar földnek igazi birtokosaivá és boldog örököseivé akkor, ha először Ő veszi birtokába ezt a földet és mi az ő értünk átszegezett kezéből fogadjuk el azt. Ha először az Ő igazsága árad itt el, mint egy szent özönvíz, ha elárad a szeretet, az önfeláldozás, a békességes

önmegtadó munka, ha elárad a magyarban egyedül csak testvért látó igazi krisztusi magyarság lelke. Ő engedd, hogy akkor tudjuk igazán birtokba venni ezt a magyar földet, amikor ő adja ezt nekünk és amikor az ő igazsága az ki innen örökre minden hazugságot, de legfőképpen a gyűlölet hazugságát: azt, amely vér szerint tesz különbséget ember és ember között, de azt is, amely az önzés mesterséges falait emeli osztály és osztály közé, és azt is, amely az emberiség legnagyobb kérdéseit fegyverrel és csakis fegyverrel akarja megoldani.

Urunk, Istenünk! Kérünk, világoltasd a te igazságodat Jézus Krisztusban e hajlék, e munka és ez összegyülekezett nép felett. Erősítsd meg szívünket, amikor újra meg újra visszadöbben feladatának óriási és csaknem emberfölötti voltától. Világosítsd meg ösvényeinket, amikor kísértő nehéz homály kezd rájuk borulni. Támogasd szent szándékunkat, amikor emberi gyarlóságok kísértő szenvedélye éket akarna verni azok közé, akiknek most már mindenestől fogva egynek kellene lenniök.

Vezesd a nemzet gyűlésének útját keresztül a romokon, halál árnyéka völgyén, sanyarú, bizonytalan és gyászos jelenén át ama jövő felé, amelyet Te tartasz a kezekben számunkra és amelyet egyedül csak azok vívhatnak ki, akik a Te erőre támaszkodnak és a Te Lelked fegyvereivel küzdenek.

Gyógyíts meg minket, Urunk, és mi szegény magyarok meggyógyulunk. Szabadíts meg minket, Urunk, a te igazságoddal, és akkor mi valóban megszabadulunk. Légy Te a mi egyedüli dicsőségünk, és mi akkor Tőled örököljük ezt a drága földet, nagy békességben, mind az időknél végezetéig. Ámen.

E könyv szerkesztőbizottságát komoly gondok elé állította az a kérdés, hogy a történelmi debreceni napok aktív szereplői közül kit kérjen fel arra, hogy bevezető írást írjon a kötet élére. E kérdés megoldásánál csak egyetlen szempont lehetett irányadó és pedig az, hogy amint az események ismertetésénél féltő gonddal tartottuk távol magunktól a napi politika csapkodó hullámait, úgy a bevezető cikk írójának is a történelmi napok olyan szereplőjének kell lenni, aki távol áll a napi politikától

E szempontra való figyelemmel és a kérdés alapos mérlegelése után határozott a szerkesztőbizottság úgy, hogy felkéri

D. Dr. Révész Imrét, a tiszántúli református egyházkerület püspökét: bocsássa rendelkezésünkre e célból azt az imádságot, amelyet a nemzetgyűlés tanácskozásának megkezdése előtt mondott el egy rögtönzött istentiszteleten.

A püspök e kérésnek szívesen tett eleget és így módunkban állott az imádságot, amely nemcsak mint Istenhez való köszönés fakad a főpap lelkéből, hanem értékes és jelentős történelmi dokumentum is, teljes és hiteles szövegével közreadni.

Révész püspök maga is tagja volt a nemzetgyűlésnek, ahova Debrecen városa küldötte ki. Felülemelkedve a pártszempon-tonkon, dolgozott a nemzet javán és az elért eredményekért nagyon sok tekintetben kijár részére a nemzet hálája és a nemzet köszönete. Az imádság, amelyet közöltünk, méltó bevezetése volt a nyomban elhangzása után megkezdett alkotó munkának és a nemzet újraszületésének. Minden mondata, minden szava, minden betűje lélekemelően magasztos. Benne reszket a nemzet jövőjéért való aggódás, de mondataiban acélossá kovácsolódott az isteni kegyelemben való véghetetlen bizalom.

Az imádságot rögtönözve mondotta el a püspök, mert az istentisztelet tartását ezerkilencszáznegyvennégy december huszonegyedikén váratlanul határozták el a nemzetgyűlés református vallású tagjai és az utolsó percben kérték csak fel az egyházfőt arra, hogy istentiszteletet tartson. A történethez tartozik, hogy ez ima később, amikor az Ideiglenes Nemzetgyűlés Debrecenben megtartott tanácskozásairól szóló jegyzőkönyv nyomtatásban megjelent, e jegyzőkönyv mellékleteként látott napvilágot. Ezt a nyomtatott szöveget a püspök maga nem látta soha, csak másfél évvel megjelenése után, ezerkilencszáznegyvenhat őszén, amikor is éppen e könyv szerkesztője mutatta be neki azt.

A rögtönzött imádságot gyorsírással jegyezték le az istentisztelet során és az akkori, valamint a későbbi rendkívüli viszonyokban leli magyarázatát az, hogy a püspök a gyorsírói jegyzetekből készült szöveget nem nézhette át, hanem az átnézés nélkül került nyomtatásba a nemzetgyűlési napló mellékletébe, amely Budapesten jelent meg.

A szöveg most könyvünk bevezető cikkeként minden lényegbeli változtatás nélkül, de az élőszóbeli előadás néhány pongyolaságát kiküszöbölő kevés stiláris módosítással és némi nyomdatechnikai átrendezéssel jelenik meg. Az imádság bevezetéséül a püspök közli azokat a bibliai igéket is, amelyeket a református könyörgéses istentisztelet rendtartása szerint felolvasott a rögtönzött istentiszteleten.

Egy nemzet kiszáll a sírból,

amely körül még siratók sem álltak: a magyar nemzet ezeresztendősi történetében e csodát jelentette Debrecen.

E csodának kíván krónikája lenni e könyv.

Ha ma a történelem távlatából próbálunk visszatekinteni az eseményekre, amelyeknek nemzetünk sorsdöntő hónapjaiban Debrecen volt a színhelye, akkor meg kell állapítanunk, hogy a honfoglalás óta nem érte olyan csapás e nemzetet, mint amilyen most ásatta meg vele a sírját és túlzás nélkül mondhatjuk azt is, hogy kevés népe van a világtörténelemnek, amely olyan hamar magához tért és olyan hamar találta meg az élethez visszavezető utat, mint azt Debrecenben a magyar nép megtalálta.

Történelmünkben talán először fordult elő, hogy hűtelen lett hozzánk a nagy magyar átok: a széthúzás. Mert ha voltak is Debrecenben kuiuisszák mögötti apró intrikák, pártok és emberek, parasztok, munkások, értelmiség, katonák és a papság keményen összefogtak abban, hogy megtaláljuk az élethez visszavezető utat és acéllá kovácsoljuk erőnket ahhoz, hogy az üszkös romok között felépítsük a demokratikus Magyarországot.

1 Szinte csodálatos, hogy Debrecennek nem akadt krónika eddig. Azok, akik ott voltak, amikor tanácskozásra ült össze az első nemzetgyűlés és résztvettek a kormány munkájában, vagy talán tagjai is voltak a kormánynak, többnyire naplót vezettek, holott ma nem divat már memoárokat írni. Legtöbbjük készült arra, hogy könyvet ír a debreceni hónapokról, de e tervek közül nem valósult meg egy sem. Miért? Kár az okát kutatni ennek. Lehet, hogy a naplójegyzetek készítői érezték: csak szubjektív érzéseiket tudnák papírra vetni és mindaz, ami rajtuk és hivatalukon kívül történt, számukra már idegen területen mozog. Az is lehet, hogy a nagy munkában, amely valamennyiükre szakadt Debrecen izgalmas hónapjaiban, nem volt idejük hozzá, hogy leüljenek az íróasztalhoz és rendszerbe foglalva papírra vessék tapasztalataikat az utókor — és talán kortársaik — számára.

A magyar közvélemény erősen érzi hiányát annak, hogy a debreceni hónapokról nem jelent meg eddig semmiféle írás. A debreceni hónapok szinte fantasztikusan izgalmas történetét még a debreceniek sem ismerik. Az emberek általában annyit tudnak csak, hogy ezerkilencszáznegyvennégy karácsonya előtt a kálvinista Rómában tanácskozásra ült össze a nemzetgyűlés,

amely megválasztotta az első ideiglenes kormányt és ez a kormány rendeleteket meg törvényeket hozott, majd Budapest felszabadulása után áttette székhelyét az ország fővárosába. Mindössze ennyi az, amit a magyar közvélemény a debreceni történelmi napokról tud.

Ezeken túl és ezeken kívül jelennek meg néha romantikus írások, afféle visszaemlékezések az újságokban egy-egy évforduló alkalmával. De: kevés az ilyen írás, hiszen ma még kevés az évforduló. Mindössze két esztendő választ el bennünket attól a naptól, hogy a református kollégium oratóriumában letette az esküt a szabaddá vált Magyarország első kormánya, de mindaz, ami két esztendővel ezelőtt Debrecenben történt, olyM tünik már fel az olvasó előtt, mint valami régi esemény, amely hovatovább elvész a történelem távlatának rózsás ködében és decéniumok patinája ragyogja be a közelmúltnak napjainkból kiesett csodás eseményeit. Mi okozza ezt? Kétséggkívül az, hogy rohanva és száguldva élünk és magunk is hetek vagy hónapok alatt szenvedtünk át olyan szörnyű időket, amikről népek történelmének krónikásai rendszerint korszakokon keresztül >1 emlékeznek meg. Ezen túl az emberek általában távolabb érzik maguktól azokat az eseményeket, amelyeknek nem lehettek részesei vagy tanúi és a debreceni hónapok romantikája csak átszűrve és filtrálva jutott el az ország népéhez, amely a szörnyű hónapokban nagyon messzire tudta és érezte magát Debrecenről. Ez a távolsági messzeség, amely természetesen csak relatív volt, az események után átszaladt az időbe és ezért van az, hogy Debrecenről ma általában úgy beszélnek ebben az országban, mint az utolsó nemesi felkelésről, Rákóczi koráról, vagy ezernyolcszáznegyvennyolc regényekbe és költeményekbe fakadt márciusi napjairól.

2 E munka szerkesztői pillanatig sem akarnak a nagyképűség nevetségességébe esni, amikor azt mondják, hogy valóban érezhető hiányt szeretnének pótolni ezzel a könyvvel. A céljuk: se több, se kevesebb, csak annyi, hogy krónikát adjanak arról az időről, amely eltelt a Tiszántúl felszabadulásától az ideiglenes magyar kormány Budapestre költözéséig. Tehát: pontosan ezerkilencszáznegyvennégy október elejétől a következő esztendő áprilisának idusáig. Ez az idő hat hónapig tartott és e hat hónapból majdnem pontosan száz napon át, addig, amíg itt székelt a kormány, Debrecen az ország fővárosa volt.

Első fővárosa a demokratikus Magyarországnak.

E könyv lehetőleg betartva az időbeli sorrendet, riportok-

ban ismerteti az eseményeket. Azért riportokban, mert ez így érdekesebb.

Dióhéjba szorítva az események sorrendjénél ezt a mértéket tartottuk szemünk előtt:

Minden esemény, amelynek Debrecen színhelye lehetett, bölcsőjét Moszkvában találja meg. Molotov, akkor még külügyi népbiztosnak vastag tölgyfával burkolt dolgozószobájában a Kremlben, október nyolcadikán éjjel tizenkét órakor jelentek meg először három óra hosszúra tartó kihallgatáson az akkori magyar államfő igazbízottai. E tárgyalást a tanácskozások egész sora követte még és e tanácskozások tették lehetővé, hogy a magyar nép szabad akaratából összeüljön a nemzetgyűlés és ez megválassza a kormányt. A moszkvai tárgyalások bevezetői voltak a későbbi eseményeknek és e könyv szerkesztői méltán büszkék arra, hogy sikerült megszerezniük e tanácskozásokon résztvevő és később, ha csak átmenetileg is, szerephez jutott politikusoknak felette izgalmas naplójegyzeteit és azokból módjukban áll közölni mindazt, amit e naplójegyzetek készítői közlésre alkalmasnak találtak.

Ugyanakkor, amikor Moszkvában a tanácskozások folytak, amelyek kezdetben csak a megkötendő fegyverszünetre szorítkoztak és csak később, amikor Szálasiék puccsa felborította az eseményeket, terjedtek ki a belpolitikával kapcsolatos kérdésekre, a győző segítségével való olyan megoldására, amely mentes legyen a nemzet szuverenitásának még csak gondolatban való megbántásától is, nyomult előre diadalmasan a Tiszántúlon a Vörös Hadsereg és Debrecen elfoglalásának ezerkilencszáznegyvennégy október tizenkilencedikére eső dátuma csak véletlenül jelenti kezdetét a csodálatos történet Magyarországon lefordult fejezetének.

Az első két stáció tehát: előbb a moszkvai tárgyalások és ezzel egyidőben Debrecen elfoglalása. Ezt követte egy rövid ideig tartó fejetlenség, amelyet mindenképpen khaosznak kell neveznünk, majd következett utána Debrecenben a pártközi bizottság és ezt követően a Nemzeti Bizottság megalakulása. A Nemzeti Bizottságban már békésen és egymás becsületese magyar kezét megfogva dolgoznak önzetlenül és vállvetett munkával a napok alatt megszületett demokratikus politikai pártok. Ugyanebben az időben szabadult fel a Tiszántúl többi része is, dátumban mindössze napok vagy hetek választják el itt az eseményeket a debreceniektől. A történelemben azonban beletartoznak ők is: Szeged és Miskolc, Nyíregyháza és Kecskemét, Nagykovács és Békéscsaba, Hódmezővásárhely és Gyula,

Eger és Pécs és aztán a környező vármegyék kisebb és nagyobb falvai. Debrecen és Szeged mindezeknek példát mutattak, de elvithatatlan, hogy a nemzeti feltámadás gondolata Debrecenből indult ki és azokban az eredményekben, amelyeknek áldását és hatását évszázadokon keresztül érezni és áldani fogja az ország, Debrecen valóban önzetlenül vitte a vezérszerepet.

A következő éttapp az volt, amikor Moszkvából különvonaton megérkeztek azok, akik a szovjetkormánytól támogatást kaptak ahhoz, hogy a nép akaratára támaszkodva megteremtsek Magyarországon az új demokratikus államformát és ehhez szabják az állami berendezkedést is. Példa nélkül áll a világtörténelemben, hogy nem egészen tíz nap alatt akkora területen, ahol a lakosok száma meghaladja a hárommilliót, megtudták tartani a választásokat és a moszkvai különvonatnak Debrecenbe érkezésétől számított tizedik napon a református kollégium oratóriumaiban már tanácskozásra ült össze a nemzetgyűlés. Lehet vitatkozni arról, hogy e választások nem folytak le úgy, ahogyan demokratikus országokban választásokat szoktak tartani, lehet vitatkozni arról, hogy a népakarat nem nyilvánulhatott meg alkotmányos módon és szabályosan, és hogy a szavazásra jogosult százezres tömegek nem adhatták le szavazatukat, de nem szabad elfelejtenünk azt, hogy még háború volt, az országutakon lezuhant repülőgépek és kilőtt tankok mellett hullák indultak foszlásnak, városokban és falvakban nem aludt ki a tegnap még lobogó lánggal égő házak üszkös parazsa, az idő sürgetett és mindenkit egyetlen cél vezetett csak, az, hogy legális formát találjanak a nagy horderejű változásra, amely sürgetett és amelynek be kellett következnie.

A nemzetgyűlés megválasztotta a kormányt, a kormány megalakult és szerény keretek között megkezdte munkáját.

Ez a munka, illetve ennek a munkának az ismertetése jelenti a szerkesztők számára a soron következő stációt, amely után gyorsan következik most már az utolsó állomás: április nyolcadika, amikor a kormány különvonatja elindult Budapest felé és a különvonatot április közepén követik azok is, akik pár napra még Debrecenben maradtak.

3 Szimbolikus jelentősége van annak, hogy a debreceni eseményekben két olyan épület játszik vezérszerepet, amelyeknek történelmünkben nem először jutott jelentőségük. Az első Ideiglenes Nemzetgyűlést a református kollégium oratóriumaiban tartották meg, pontosan ott, ahol ezer-nyolcszáznegyvenkilenc január kilencedikétől május utolsó napjáig tanácskozott a szabadságharc országgyűlése.

Az oratórium pontosan azt a képet mutatta ezerkilencszáznegyvennégy decemberében, mint a szabadságharc izgalmas napjaiban. A különbség mindössze annyi volt, hogy Kossuth Lajos székét üresen hagyta a kegyelet. Az ideiglenes nemzeti kormány deignált fejének, Dalnoki Miklós Béla vezérezredesnek személyesen kifejezett kívánságára finom megérzéssel égővörös rózsákból és tenyérnyi krizantémumokból kötött bukétát helyeztek a székre és e virágok örködték két napon át a magyar nemzet kormányzójának árván maradt ülésére. A másik történelmi épületnek csak az emléke volt meg a debreceni napokban. A pénzügyigazgatósági palotában, amely három és fél hónapon keresztül otthont nyújtott a kormány valamennyi minisztériumának, márványtábla hirdeti, hogy e palota helyén állt az egykori Komáromi-ház, amelyben ezerhétszáztizeneget május elsején Pálffy János és Károlyi Sándor előkészítették a szatmári békét. E házban temették el a magyar szabadságharcot, amelyei három utcával odébb, a református kollégiumban Kossuth Lajos próbált újra életrekelteni...

... A debreceni napokban ez a két hely a magyar szabadság bölcsője lett.

4 E könyvben riportok következnek sorra és e riportok önmagukban is érdekesek. Nem kötfi őket össze egymással más, csak az, hogy mindmegannyi Debrecen történelmi hónapjairól szól. írók, újságírók és a sorsdöntő események aktív résztvevői írták e riportokat, vagy szolgáltatták az anyagot hozzájuk.

A szerkesztők féltő gonddal vigyáztak arra, hogy e könyvtől a napi politika éppen úgy távol maradjon, mint a bíráló. A szerkesztők megelégszenek azzal, hogy kommentár nélkül ismertetik az eseményeket és nincsenek tekintettel sem a szerkesztői P?llitkai hovatarozására, sem arra, hogy a szereplőknek miféle bűneik vagy érdemeik voltak Debrecen előtt, vagy Debrecen után. A szerkesztőket egyesegyedül egyetlen szempont vezette és ez az, hogy a legszélesebb vonalon elfogulatlan krónikát adjanak mindarról, ami Debrecenben és Debrecennel kapcsolatban történt. E kérdésnél azután egészen apró részletekig boncolják az eseményeket, mert a szerkesztők véleménye szerint mindenki, aki idejét, munkáját, tehetségét, nappalát és éjszakáját, életét, kényelmét önzetlenül áldozta fel Debrecenben a nemzetért, megérdemli, hogy érdemei, ha egyebütt nem, hát az ólombetűkön keresztül megörökíttessenek. Annak az egyszerű postásnak, aki télvíz idején, lyukas cipőben, életét kockára téve hordta ki a szomszéd falvakba és hozta onnan Debrecenbe a

leveleket, éppen úgy vannak érdemei, mint a pénzügyi tanácsosnak, aki polgárőri karszalaggal a balján posztot áll a külvárosi utcákon, vagy a miniszternek, aki vállára veszi egy ország ezernyi gondját és igyekszik azt minden erejével eliminálni úgy, hogy abból az országnak haszna legyen.

A debreceni kormányról itt, e bevezető írásban csak ennyit: E kormány minden tagja hős volt. Hős a szó legnemesebb értelmében. A miniszterek az Arany Bika szobáiban néha napokig várták, hogy valahonnan egy pár cipőt, vagy fehérneműt kapjanak. A minisztériumokban nem volt hivatalos óra és látástól vakulásig dolgoztak az emberek, néha sokáig fizetés nélkül. Ennek a kormánynak egyetlen minisztériuma sem ismerte a korrupciót, de mindenki önzetlenül segített minden hozzáfutó emberen. Az aktákat úgy intézték el, hogy az elintézésnél hiányzott a bürokrácia. Ez a kormány teremtette meg a gazdasági újjáépítés lehetőségeit Magyarországon, ez a kormány támasztotta fel sírjából a nemzetet, hiszen Debrecenben csilint először a telefon, innen indult el útjára az első mozdony, Debrecenben zakatolt a szabad Magyarország első nyomdagépe, itt nyílt meg az első üzlet, itt raktak először betétet a bankba, Debrecenben játszottak először színházat, itt alakult újjá a honvédség, itt született meg a földbirtokreform, Debrecenben lendült munkára először a gyárak kereke és Debrecen mutatott mindenben példát az egész országnak. Hogy pedig mindez megtörténhetett, az egyesegyedül a debreceni kormány elvitathatlanul nagy érdeme.

Budapest az ostrom telének szörnyű dermedtségéből még magához sem tért, amikor Debreceniben már élni akarás tombolt a szabadság érzetén ujjongó kiaszott és szenvedésektől ráncos arcokon és Pest — amely hosszú heteken át a mohácsi tragédiát követő pusztulás bélyegét hordta apatikus arculatán — talán éhen halt volna, ha Debrecen a maga szűk készletéből nem rakja meg tetézve élelmiszerekkel a lőporfüsttől még kormos, Budapest felé dőcögő teherautókat.

5 A könyvekhez az előszót általában úgy írják, hogy rendszerint készen van már a könyvek anyaga és azután utoljára konferansznak megírják a bevezetést. Bevallom: én fordítva csináltam most a dolgot, amint hogy az életemben semmiben sem tartottam rendszert.

Az anyaggal, amely itt tornyosul előttem az íróasztalomon és megtölti araiak fiókjait jobbról is és balról is, valahogyan úgy vagyok, mint valamikor régen a kertész, akinél november

tizenegyedikén virágot rendeltem születésnapjára annak, akinek mosolya jelentette számomra az életet A kertész kezébe veszi a bukétát és aztán kiválogatja belőle a virágokat, amik nem tetszenek neki. Szebbeket keres. A szegfűket jobbról balra teszi át, a középre odadob még egy csomó zöldet és azután az egész csokrot friss vízzel permetezi végig.

A szerkesztőnek is szakasztott így kell válogatni a bőségesen rendelkezésére álló anyag között. Jelentéktelennek látszó dolgokban fedezi fel az érdekességet és korszakalkotónak kikürtölt problémákat lök unottan félre, mert tudja, hogy e problémák megoldására soha nem került sor és azok megoldása soha nem lehet aktuális. Névtelen hősökről álmodik himnuszt és gondolkodik rajta, hogy odairja-e a riport végére, hogy a névtelen hőst, aki nehéz időkben a kellenél tökéletesebben teljesítette kötelességét, a hálás utókor öt héttel ezelőtt B-listára tette. Gondolkodik rajta, hogy írjon-e összefoglaló cikket arról, mi történt azokkal, akik ott álltak a nemzet történetének sorsdöntő hónapjaiban a debreceni sírnál, segítették életrekelteni a nemzetet, később megállták-e helyüket, vagy a demokrácia ellenségeinek sorába szegődtek, de azután a szerkesztő rájön arra: mindez kívül esik már a programján, mert hiszen csak arra vállalkozott, hogy krónikás könyvet ír és szerkeszt a debreceni feltámadásról és e munkájánál nem érdekli az, ami történetének hőseivel, szereplőivel, vagy intrikusaival ezerkilencszáznegyvenöt április közepe után történt.

6E könyv feleletet kíván adni sok olyan kérdésre, amely a debreceni korszak tárgyalásánál a magyar közvéleményben már eddig is felvetődött.

Ezek közé tartozik elsősorban az, mi az oka és kiknek volt az érdeme, hogy az ostrom után felszabadult Budapest már kész magyar kormányt kapott ajándékba Debrecenből akkor amikor Németországban egy kormányalakítás lehetőségei néni vetődtek fel még most sem, mikor e mondatokat papírra vetem. Feleletet kell adni arra a kérdésre is, hogy mi oka volt annak és kiknek érdeme volt az, hogy Debrecenben ezerkilencszáznegyvennégy karácsonya előtt a Tiszántúlról rongyos ruhában és lyukas cipőben ide érkező követeket nemzeti színű piros-féher-zöld lobogó fogadta a részben még romokban heverő városban és az Arany Bika éttermében, amely e sorsdöntő időkben minden politikai esemény színhelye volt.

Feleletet kell adni arra a kérdésre is, hogy a Debrecenben megalakult kormány honnan és hogyan szerezte működéséhez az anyagi erőt és mit csinált azzal a pénzzel, amely rendelkez-

zésére állt. E könyv közli talán először filléryi pontossággal az egyedül arra hivatott államférfiúnak, a debreceni kormány pénzügyminiszterének hivatalos feljegyzéseiből a debreceni kormány elszámolását és ebből az elszámolásból csodálkozással vegyes álmélkodással vehetünk tudomásul két dolgot: először azt, hogy a falusi magyar nép, amely soha nem rajongott az adóért, e nehéz időkben magától és előre fizette meg az adóját, a másik pedig az, hogy a kormány a rendelkezésére állott, akkor hatalmas összegek túlnyomóan nagy részét az anyagi zavarok közé került iparvállalatok és bányásztársaságok felsegítésére, elsősorban munkabérekre adta és ezzel megindította a termelést.

... Mindezekre a kérdésekre feleletet kap az olvasó e krónikás könyv egyes fejezeteiben. De tovább menve feleletet kap arra is, hogy miképpen alakult meg a pártok együttműködése és hogyan keletkeztek és erősödtek meg a pártok. Miként született újra a Magyar Honvédség, amelynek első csapatai már együtt masíroztak a Vörös Hadsereggel. Feleletet kapunk sok olyan kérdésre, amiket eddig a homály fátyla borított és meg tudjuk a soron következő cikkekből, hogy milyen volt az élet a kormányon belül, hogyan indult meg Budapesttel az összeköttetés és kik voltak azok, akik az első élelmiszervonatokat elindították jaz éhező Budapestre úgy, hogy ezért se hálát, se köszönetet nem kértek, de erre nem is számítottak.

7 Azóta, hogy a kormány Debrecenből elköltözött, e város visszanyerte régi jellegét. Ma már nem fővárosa Magyarországnak. Elvesztette azt a lüktető életet, amit a kormány jelentéte hozott ide. Hiszen a történelmi napokban az orosz ellenőrző bizottságon kívül itt székelték az amerikai és angol missziók is, farsang utolján már mindenfelől érkeztek azok, akik kapcsolatokat kerestek a (minisztériumokkal, Debrecenben villany égett és villamos csilingelt, mikor Pesten még a kábeleket sem kezdték kijavítani, meghitt cukrászdákban és vendéglőkben tombolt az élet, amíg az éhes pestiek össze nem szedték az ennivalót. A debreceni ember számára ez az élet talán idegen is volt és jobban érzi (magát most, hogy a régi meghittség a békével együtt felváltotta a mozgalmas napokat.

Történelmi szerepere azonban Debrecen büszke és joggal lehet az. Debrecen megteremtette a magyar történelemben a debreceni gondolat és a debreceni feltámadás fogalmát és aimíg a történelem tudósai, nevezzük őket akár történetírónak, akár krónikásnak, akár riporternek, a magyar históriáról mondatakat írnak egymás mellé, addig e mondatok között mindig az élen halad a debreceni gondolat és a debreceni feltámadás.

Az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagjai

Az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagjainak névsorát közöljük a kötet elején.

A választásokról, azok előkészítéséről, lefolyásáról, a képviselők debreceni munkájáról beljebb részletes tudósítások számolnak be. A névsort azért közli az események ismertetése előtt a kötet, mert a megbecsülésnek e formájával kívánjuk meg tisztelni azokat a férfiakat, akik a sorsdöntő napokban a debreceni református kollégium oratóriumában képviselték a nemzetet, vagy annak legalább is egy kisebbik részét.

A képviselők Debrecenben az Arany Bika-szállóhalljában felállított asztaloknál jelentkeztek és ott mondták be személyi adataikat, valamint itt mutatták be a Nemzeti Bizottságok által részükre kiállított igazolványokat, amelyek azonban — nagy többségükben — nem közölték a küldöttek pártállására vonatkozó megállapításokat. Az Arany Bika-szálló halljában ezerkilencszáznegyvennégy december tizenkilenc, húsz és huszonegyedik napjain a jelentkezés sorrendjében készült hevenyészett feljegyzések alapján állították tulajdonképpen össze a „Személyadat felvételi ív“-et, amely jelenleg a nemzetgyűlés okmányai között foglal helyet és az első nemzetgyűlés összeállítására vonatkozóan hivatalos jegyzéknek tekinthető.

A következő oldalakon teljes egészében közöljük ennek az okmánynak alapján az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagjainak névsorát a „Személyadat felvételi ív“-en feltüntetett sorrendben.

Érdekes, hogy mindössze két nő szerepel a listán és mind a kettő tanár: dr Andics Erzsébet pécsi egyetemi magántanár kommunista, Rác Zoltánné miskolci gimnáziumi tanár pedig Mokán-partizánpártinak jelentette be magát.

A jegyzék tizennégy pártba sorozza a követeket saját bemonadásuk szerint. E tizennégy párton kívül szerepelnek azután még pártonkívüliek és tizenhárom név mellett nincs feltüntetve párt/^E néVek tulajdonosait nem lehet kivétel nélkül párton kívülieknek tekintenünk, mert közülük többen azóta különböző pártok keretében folytatják politikai tevékenységüket. Bizonyos ezen kívül az is, hogy a jegyzék, amelyet a képviselők bemonadása alapján felvettek, több tévedést tartalmaz és bizonyosan ez az oka annak, hogy valamennyi kimutatás, amely az első Ideiglenes Nemzetgyűlés tagjainak pártok szerint való csoportosításáról különböző oldalakról szerkesztőségünkhöz eljutott, téves.

Mi a hivatalos jegyzék alapján állítottuk össze a pártok számarányát az első nemzetgyűlésen, meg kell azonban jegyeznünk, hogy még ezt sem fogadhatjuk el megnyugtathatónak, merj ebben is felfedeztünk néhány tévedést. Hogy ne mondjuk mást: Zsedényi Bélát, aki pártonkívüli volt, szociáldemokratának, Szabó Istvánt, a későbbi népjóléti államtitkárt, a debreceni Szociáldemokrata Párt egyik vezetőjét, később az országos mozgalom agilis harcosát éppenúgy kisgazdapártinak tünteti fel a jegyzék, mint Leitner Jenő kereskedőt, holott Szabó István a szociáldemokrata, Leitner Jenő pedig a polgári demokrata párt-hoz tartozott. Faraghó Gábor vezérezredest, a kormány első közellátási miniszterét a jegyzék eredetileg kommunista pártinak tünteti fel, akárcsak Kiss Páit, Hódmezővásárhely polgármesterét, mindkettőnél azután piros tintával javították ki pártonkívüli az eredeti pártállást.

Eltekintve a jegyzékben fellelhető sok javítástól, nagyjában — egy-két esettől eltekintve — mégis irányadónak lehet elfogadni a jegyzékben foglalt adatokat és ezeknek alapján össze lehet állítani az első Ideiglenes Nemzetgyűlés számarányát az ott képviselt pártok tekintetében. E pártok között képviselőhez jutott számos olyan párt, amely a közben megejtett nemzetgyűlési választáson már nem vett részt a küzdelemben. A képviselők zömét a három demokratikus párt: a Magyar Kommunista Párt, a Független Kisgazda Párt és a Szociáldemokrata Párt küldöttek az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe, számszerint százhatvannégy képviselőt a kétszázharminc közül. Utánuk sorrendben következtek a Szabad Szakszervezetek, majd a Nemzeti Parasztpárt. A polgári pártok a két elnevezésű demokrata párttal, a Kossuthpárttal, a Haladó Értelmiség pártjával, a Közéleti párttal, a Magyar Néppárttal és a Parasztszövetséggel együtt mindössze tizenhárom mandátumot jelentettek és egy mandátumánál szerepelt a Demokratikus Ifjúsági Szövetség, amely alkalmasint a MADISZ elődje volt az ideiglenes debreceni parlamentben. A Magyar Néppártot dr. Juhász Nagy Sándor, a demokratikus mozgalmaknak azóta tragikusan elhunyt kitűnő lánglelkű harcosa reprezentálta, a többi törpepárt kivétel nélkül egyes helységek alkalmi pártja volt, így a Kossuth Párt Makóról, a Mokánpartizán-párt és a Haladó Értelmiség Miskolcra, ez utóbbi egy mandátummal Egerből is, a Közéleti Párt pedig Diósgyőrből küldöttek be képviselőiket.

A pártok számaránya a képviselők bemondása alapján készült hivatalos feljegyzések szerint az első Ideiglenes Nemzetgyűlésen így oszlott meg:

Magyar Kommunista Párt	72
Független Kisgazda Párt.....	57
Szociáldemokrata Párt.....	35
Szabad Szakszervezetek.....	19
Nemzeti Parasztpárt.....	12
Pártállás feltüntetése nélkül.....	13
Pártonkívüli	6
Demokrata Párt.....	3
Polgári Demokrata Párt.....	3
Kossuth Párt	2
Mokán-partizáni-párt	2
Haladó Értelmiség Pártja.....	2
Közéleti Párt.....	1
Demokratikus Ifjúsági Szövetség.....	1
Magyar Néppárt.....	1
Parasztszövetség	1

A pártok tehát összesen 230

képviselővel vonultak be Debrecenbe.

A most következő jegyzékben a Magyar Kommunista Pártot MKP, a Független Kisgazda Pártot Kg., a Szociáldemokrata Pártot Szoc., a Szabad Szakszervezeteket Szaksz., a Nemzeti Parasztpártot NPP., a pártonkívülieket pk., a Demokrata pártokat pedig Po3g. dem. és Dem. jelzéssel közöljük, ahol a pártállás feltüntetésénél csak egy vonul van, ott hasonló vonalat közöl az eredeti jegyzék is

A Debrecenben összeült Ideiglenes Magyar Nemzetgyűlésnek következők voltak a tagjai:

1. Dalnoki Miklós Béla vezérezredes — Debrecen
2. Dr. Balogh István plébános Kg. Szeged
3. Dr. Purjesz Béla egyetemi tanár Szeged
4. Dr. Valentiny Ágoston polgármester Szoc. Szeged
5. Rákosi Mátyás publicista MKP Szeged
6. Laboncz András kőművessegéd Szoc. Debrecen
7. Dr. Molnár Kálmán egyetemi tanár — Pécs
8. Dr. Balassa Miklós ügyvéd Polg. dem. Pécs
9. Jeszenszky Sándor gyárigazgató Kg. Mátészalka
10. Örley Zoltán ny. alezredes Polg. dem. Szeged
11. Vörös József sodronykészítő Szoc. Szeged
12. Gyólay István kőművessegéd, szaksz. titkár Szaksz. Szeged
13. Gombkötő Péter lakatossegéd, párttitkár MKP Szeged
14. Bózsó János gazdálkodó NPP Szeged
15. Vass János földmunkás NPP Szeged
16. Széles Elemér nyomdai üzemvezető Szoc. Mátészalka

17. Dr. Lengyel Sándor orvos — Vásárosnamény
18. Dr. Boros István ny. tanár MKP Pécs
19. Grün Lajos kereskedősegéd Szaksz. Pécs
20. Bobánovits Jenő magántisztv. Szoc. Pécs
21. Rajkovics Ede nyomdász MKP Pécs
22. Kovács Béla gazdálkodó Kg. Pécs
23. Kelemen Károly bányász MKP Pécs
24. Kiss Tóth József gazdálkodó Kg. Pécs
25. Pozsgay Gyula gépszedő Szoc. Pécs
26. Kübler Jenő szabósegéd Szoc. Pécs
27. Vörös Vince földműves Kg. Pécs
28. Vágner Gyula ny. mérnök Kg. Szeged
29. Dobó Gyula földműves Kg. Szeged
30. Nagyiván János gazdálkodó Kg. Szeged
31. Szabó Ferenc gazdasági tanár NPP Orosháza
32. Farkas István nyomdász Szaksz. Szeged
33. Baranyai Géza gazdálkodó Kg. Orosháza
34. Bernáth András cipészsegéd Szoc. Szeged
35. Horváth József műszaki rajzoló Szaksz. Szeged
36. Agócsy János vasesztergályos Szaksz. Szeged
37. Keresztes Mihály asztalos segéd MKP Orosháza
38. Német István szabómester Szoc. Orosháza
39. Ifj. Biró Sándor gazdálkodó Kossuth P. Makó
40. ld. Erdei Ferenc földműves NPP Makó
41. Nagy Zoltán járási állatorvos NPP Makó
42. Kiss Ernő cipőfelsőrészkesztőmester Szoc. Makó
43. Zombori Lajos asztalosmester Szoc. Makó
44. Szemenyei Pál cipésmester MKP Orosháza
45. Dragon János adóhiv. főtiszt MKP Makó
46. Dr. Könyves Kolonics János ügyvéd — Makó
47. Oszadszky Lajos bércséplő Szoc. Orosháza
- !8. Kiss Imre műszerészsegéd MKP Makó
49. Szűcs Pál cipésmester MKP Makó
50. Szabó János hagymakertész MKP Makó
51. Galamb Ferenc kovácsmester Kossuth P. Makó
52. Bodor Károly földmunkás MKP Kiskundorozsma
53. Simon Nándor kigazda NPP Kiskundorozsima
54. Dikó Balázs kőművessegéd MKP Szolnok
55. Guba Mihály gazdálkodó Kg. Szolnok
56. Rágó Antal gyárimunkás Szaksz. Szolnok
57. Darvas Ferenc ny. tisztv. Szoc. Szolnok
58. Dr. Donászy Kálmán hírlapíró Kg. Szeged
59. Lakó Antal kádármester MKP Szeged

60. Györgyi Lajos gazdálkodó Kg. Orosháza
61. Bencsik Endre szabómester Szoc. Orosháza
62. Birkás Imre kőművessegéd Szaksz. Orosháza
63. Szula András gazdálkodó NPP Orosháza
64. Poór István földmunkás Szaksz. Orosháza
65. Dr. Petrássy Miklós orv. alezredes Mokán-partizán Miskolc
66. Kopácsy József vasmunkás MKP Miskolc
67. Rác Zoltánné gimin. tanár Mokán-partizán Miskolc
68. Pödör László gimn. tanár Haladó értelmiség Miskolc
69. Dr. Rác Gábor ügyvéd Kg. Miskolc
70. Dr. Váczy József m. tisztv. Kg. Miskolc
71. Tóth Béla férfi és női szabómester MKP Miskolc
72. Fekete Mihály vasesztergályos MKP Miskolc
73. Dr. Zsedényi Béla egyetemi tanár Szoc. Miskolc
74. Fülöp József nyomdász Szaksz. Miskolc
75. Dancza Lajos vasmunkás MKP Diósgyőr
76. Poprádi Pál acélöntő Szaksz. Diósgyőr
77. Dr. Záhorszky Gyula törv. tan.-elnök Közéleti Diósgyőr
78. Oszip István lakatossegéd Szaksz. Diósgyőr
79. Kerner Antal vasesztergályos Szoc. Diósgyőr
80. Csirmaz Dezső kőművessegéd MKP Eger
81. Dr. Négyessy Árpád várnai, főjegyz. Haladó értelmiség Eger
82. Dr. Tariska István orvos MKP Debrecen
83. Ifj. Veress Péter szíjgyártósegéd MKP Balmazújváros
84. Nádasdi József földműves NPP Balmazújváros
85. Kiss András cipészsegéd Dem. Ifj. Szövets. Balmazújváros
86. Dr. Kovács Kálmán városi főjegyző MKP Kisújszállás
87. Dakó Kálmán földműves MKP Kisújszállás
88. Barath Endre kisgazda Kg. Jászberény
89. Komócsin Mihály tetőfedő, szakszerv. titkár MKP Szeged
90. Lada Ferenc kőműves segéd MKP Debrecen
91. Simon János cipészsegéd Szaksz. Debrecen
92. Szabó István szabósegéd Kg. Debrecen
93. Dr. Vásáry István polgármester Kg. Debrecen
94. Dr. Juhász Nagy Sándor v. igazságügyminiszter, ref. egyh. jogtanácsosa. Magyar Néppárt Debrecen
95. Perr Viktor ig. szentszéki bíró Kg. Pécs
96. Béres József malomtulajdonos Kg. Hosszúpályi
97. Nemes Gyula földműves Kg. Kába
98. Deczki János kisbirtokos Kg. Mikepércs
99. Lévy Zoltán ügyvéd Kg. Debrecen
100. Bárdos János asztalosmester MKP Berettyóújfalu
101. Daróczi Pál földműves Dem. Berettyóújfalu

102. Csikós János földműves MKP Derecske
103. Domokos Sándor tanító Dem. Hajdúszoboszló
104. Vásáry József gazdálkodó Kg. Debrecen
105. J. Szabó Ferenc gazdálkodó Kg. Mátészalka
106. Pásztor Imre gazdálkodó MKP Sarkad
107. Bihari Nagy Lajos kisgazda Kg. Berettyóújfalu
108. Csizmadia Lajos kisbirtokos Kg. Derecske
109. Dr. Zöld Sándor orvos, főispán MKP Berettyóújfalu
110. K. Nagy Gyula kisbirtokos Kg. Kornádi
111. Tóth Mihály géplakatos MKP Debrecen
112. Pálffy Sándor kőművessegéd Szaksz. Debrecen
113. Futó Dezső hírlapíró Kg. Báránd
114. Dr. Pólya László gazdálkodó — Kisújszállás
115. Fekete Pál földműves Kg. Hajdúszoboszló
116. Dr. Révész Imre ref. püspök Pk. Debrecen
117. Dr. Bánáss László r. k. prépost Pk. Debrecen
118. Dr. Juhász Géza tanár Kg. Debrecen
119. Kovács János kőművessegéd, párttitkár Szoc. Debrecen
120. Vass Zoltán újságíró MKP Pécs
121. Dr. Andics Erzsébet egy. m. tanár MKP Pécs
122. Végh Dezső szobafestőmester MKP Debrecen
123. Szendrei Sándor ácsmester, építési vállalkozó Kg. Debrecen
124. Öry István gazdálkodó Kg. Debrecen
125. Leitner Jenő kereskedő Kg. Debrecen
126. Dr. Jakobinyi Béla ügyv. v. főjegyző MKP H-boszörmény
127. Szathmári Imre földmunkás NPP Hajdúböszörmény
128. Révai József újságíró MKP Szeged
129. Cseh János szobrász MKP Cegléd
130. Csaba István kisgazda Kg. Cegléd
131. Pintér Miklós lakatosmester Szoc. Cegléd
132. Dr. Borbás Imre ügyvéd Kg. Kiskunhalas
133. Bendzsáik István földmunkás Szoc. Kiskunhalas
134. Macska József mázolósegéd MKP Kiskunhalas
135. Schimmer István mázolósegéd MKP Kiskunhalas
136. M. Csiki József ács és kőműves MKP Biharnagybajom
137. Vágó László földműves MKP Nagykőrös
138. Ifj. Patonai Elek kisbirtokos Pk. Nagykőrös
139. Tordai László városgazda Pk. Nagykőrös
140. Dr. Sz. Kun Béla egy. tanár — Nagyléta
141. Fekete Lajos gazdálkodó Kg. Nagyléta
142. Szabó Miklós főszoigabíró MKP Nagyléta
143. N. Gál Lajos földműves Kg. Biharnagybajom
144. Bartha Károly gazdálkodó Kg. Pccsaj

145. Gr. Teleki Géza egy. rk. tanár — Debrecen
146. Antalfy József asztalosmester Szoc. Debrecen
147. Kállai Sándor földmunkás Szoc. Debrecen
148. Dr. Erdei Ferenc lapszerkesztő NPP Makó
149. Farkas Mihály nyomdászsegéd MKP Orosháza
150. Gerő Ilnó közíró MKP Szeged
151. Gábor József közgazdász MKP Vásárosnamény
152. B. Szabó István gazdálkodó, országgy. képviselő, Kg. Békés
153. Csonka Péter gazdálkodó Kg. Gyula
154. Hollósi Mihály konyhakertész MKP Gyula
155. Csizsár Ferenc földmunkás MKP Gyula
156. Váry András földmunkás MKP Békés
157. Soós Tarics Lajos lakatosmester Szoc. Békés
158. Dr. Domanek Pál rk. plébános — Békéscsaba
159. Dr. Gyöngyössy János tanár Kg. Békéscsaba
160. Rohály Mihály ev. főesperes — Békéscsaba
161. Szfoők András ácsmester MKP Békéscsaba
162. Hankó Mihály kőművessegéd Szaksz. Békéscsaba
163. Filipinyi János asztalosmester MKP Békéscsaba
164. Gulvás János törpebirtokos Szoc. Békéscsaba
165. Zentai (Zahorán) János kisgazda Kg. Békéscsaba
166. Sztankó Mátyás földmunkás Szaksz. Békéscsaba
167. Blahut János szabósegéd MKP Békéscsaba
168. Kurinczy Péter asztalosmester Szoc. Békéscsaba
169. Gálik János nyomdatulajdonos Kg. Békéscsaba
170. Márton Árpád ref. elnök-lelkész Kg. Hódmezővásárhely
171. Posztás Sándor földmunkás Szaksz. Hódmezővásárhely
172. Nagy Imre közgazdász MKP Hódmezővásárhely
173. Bácsik József cukrászmester Szoc. Nyíregyháza
174. Pintér András rádióműszerész MKP Nyíregyháza
175. Bartha László gazdálkodó Parasztszövetség Nyíregyháza
176. Mákhel Sándor építőmunkás Szoc. Nyíregyháza
177. Gergely Sándor újságíró MKP Diósgyőr
178. Nógrády Sándor MKP Miskolc
179. Rónay Sándor kőműves Szoc. Miskolc
180. Dr. Sántha Kálmán egyetemi orvostanár — Debrecen
181. Dr. Bodnár János egyetemi rektor — Debrecen
182. Nagy Imre földműves MKP Füzesgyarmat
183. Hegyesi János törv. útőr NPP Füzesgyarmat
184. Dr. Révész László ügyvéd Kg. Kecskemét
185. Kovács Jenő gyári művezető Szoc. Kecskemét
186. Schmidt József szabósegéd Szoc. Kecskemét
187. Básti Ágoston földmunkás MKP Kecskemét

188. Dr. Molnár Erik ügyvéd MKP Kecskemét
189. v. Faraghó Gábor vezérezredes Pk. Kecskemét
190. Kiss Ferenc ny. tűzoltó-pk. Kg. Kiskunfélegyháza
191. Kurucz István kőművessegéd Szoc. Kiskunfélegyháza
192. Romhányi József m.-tisztviselő MKP Kiskunfélegyháza
193. Karácsony Ferenc ácsmester MKP Hódmezővásárhely
194. Oláh Mihály kőművessegéd MKP Hódmezővásárhely
195. Karácsonyi Sándor gazdálkodó Kg. Hódmezővásárhely
196. Papp Lajos építőmunkás Szoc. Hódmezővásárhely
197. Vad János miolnárségéd MKP Hódmezővásárhely
198. Kovács Mihály kárpitossegéd MKP Hódmezővásárhely
199. Tárkány Szűcs Ferenc kisgazda Kg. Hódmezővásárhely
200. Takács Ferenc kőművesmester Szoc. Hódmezővásárhely
201. Juhász Pál kötszövősegéd Szoc. Hódmezővásárhely
202. Diószegi Ferenc kőművessegéd MKP Hódmezővásárhely
203. Busa Ferenc földmunkás MKP Hódmezővásárhely
204. Kiss Pál polgármester Pk. Hódmezővásárhely
205. v. Fekete Imre kisgazda Kg. Szentes
206. Veoseri Bálint földmunkás MKP Szentes
207. Erdei Mihály földmunkás Szaksz. Szentes
208. Téli Lajos földmunkás Szoc. Szentes
209. Jószai Bálint kisbirtokos Kg. Szentes
210. Dadi Imre kubikos MKP Szentes
211. Kollár Mihály kereskedő MKP Szarvas
212. Tepliczky János gazdálkodó Kg. Szarvas
213. Csicséj Pál földmunkás Szaksz. Szarvas
214. Vaszkó Mihály kisgazda Kg. Endrőd
215. Cserép Mátyás kubikos MKP Endrőd
216. Majoros János földmunkás Szaksz. Endrőd
217. Maász György vasmunkás MKP Gyoma
218. Rác Lajos kisgazda Kg. Gyoma
219. Megyeri Sándor földmunkás MKP Gyoma
220. Túri István kubikos MKP Csongrád “
221. Lovas Mátyás szobafestő m. MKP Csongrád
222. Sággy S. János szőlőbirtokos Kg. Csongrád
223. Dr. Erőss János ügyvéd Kg. Nyíregyháza
224. Dr. Bánhegyesi Kálmán kertész Szoc. Hajdúhadház
225. Cs. Nagy Lajos földműves Kg. Sarkad
226. Faragó Sándor isk. igazgató, főjegyző NPP Füzesgyarmat
227. Joanovits Ferenc asztalosmester Dem. Csongrád
228. v. Vörös János vezérezredes — Hódmezővásárhely
229. Virág István földműves Kg. Szeged
230. Dr. Papp Róbert ügyvéd Polg. Dem. Szeged.

Moszkvában dőlt el a magyar sors

Mindazokat az eseményeket, amelyek akár politikai, akár gazdasági téren ezerkilencszáznegyvennégy októbere óta a Tiszántúlon, majd később Debrecenben, az ország ideiglenes fővárosában és Budapest felszabadulása után itt bekövetkeztek, időbeli sorrendben megelőzték a Moszkvában lefolyt tárgyalások és ezek a későbbi eseményekre minden tekintetben döntő kihatással voltak. Nyugodtan állíthatjuk azt, hogy Moszkvában dőlt el a magyar sors.

Éppen ezért ezekről a tárgyalásokról és azok résztvevőiről kimerítően kell írni, már csak azért is, mert e tárgyalásokat, azoknak érdekes háttérét és még érdekesebb részleteit a magyar közvélemény általában nem ismeri.

Fegyverszünettel kezdődött...

A moszkvai tárgyalások nagy általánosságban három csoportba oszthatók.

A tárgyalások első anyaga úgyszólván tisztán és kizárólag katonai volt: két héttel a Szálasi-puccs előtt érkeztek meg a Szovjetbirodalom fővárosába a magyar államfő igazolt és meghatalmazott képviselői, akik az orosz vezérkar főnökségével ideiglenes fegyverszünetről tárgyaltak. Ez a tárgyalás október tizenegyedikén este három perccel nyolc óra előtt ért véget, amikor a magyar delegáció Molotov, akkor még külügyi népbiztos dolgozószobájában a Kremlben, mint „Horthy Miklós kormányzó kiküldöttei“ aláírták azt a nyilatkozatot, amelyben elfogadták a Szövetséges Hatalmak fegyverszüneti feltételeit.

Azokon a tárgyalásokon, amelyek az ideiglenes fegyverszüneti szerződésre vonatkoztak, majd a szerződés megkötéséhez vezettek, Faraghó Gábor vezérezredes, Szentiványi Domokos meghatalmazott miniszter és rendkívüli követ, valamint gróf Teleki Géza egyetemi tanár vettek részt.

Az események lehetetlenné tették azt, hogy a Moszkvában megkötött fegyverszüneti egyezményt magyar részről a gyakorlatban megvalósítsák, egyben azonban megakadályozták azt is, hogy a Moszkvába kiutazott delegáció hazatérjen Magyarországra. A küldöttség három tagja tehát kintrekedett az orosz fővárosban és a szovjetkormány a legnagyobb előzékenységgel vette át a vendéglátó gazda szerepét. A bizottság tagjainak

száma október közepén megszaporodott, ekkor érkeztek oda Tarnay István követségi titkár Bukarestből, majd Nemess József őrnagy, aki az orosz vonalakon át Körösmezőről jött és magával hozta a kormányzó írásbeli felhatalmazását arra, hogy Faraghó Gábor és társai jogosultak a kormányzó és a magyar kormány kormány nevében az előzetes fegyverszüneti szerződést aláírni.

MMB

Tamay István és Nemess József ettől az időtől kezdve szorosán hozzátartoztak Faraghóék társaságához, amely a későbbi tárgyalások során Moszkvai Magyar Bizottságnak nevezte magát, levelezésében, hivatalos irataiban pedig MMB betűkkel rövidítette címét. Az MMB mindvégig, mint hivatalos magyar küldöttség szerepelt az orosz fővárosban és a szovjet katonai és politikai hatóságok ilyenek is ismerték el.

Megérkeznek Miklós Béla és Vörös János.

Az október tizenötödikén Budapesten bekövetkezett események, Szálasiéknak a németektől támogatott puccsa, majd az azt követő általános felfordulás és összeomlás, a gyalázatosságok, kegyetlenségek és esztelenségek végeláthatatlan sorozata új helyzetet teremtettek Moszkvában is. A tárgyalások most már politikai térre terelődtek és ezekbe a tanácskozásokba azután belekerültek azok a katonai, majd politikai személyek is, akik részben október tizenötödike után érkeztek Moszkvába, részben pedig hosszú esztendőik óta emigrációban éltek itt. A moszkvai tárgyalásoknak ez a szakasza pontosan ezerkilencszáznegyvennégy október tizenötödike után kezdődött és véget ért december hetedikén percnyi pontossággal délután öt óra öt perckor, amikor a moszkvai kievi pályaudvarról a magyar bizottságot szállító különvonat méltóságteljesen és lassan kigördült Debrecen felé.

A tárgyalások e második csoportjában résztvettek Dalnoki Miklós Béla vezérezredes, a Kárpátoknál harcolt első hadsereg parancsnoka, aki október tizenhatodikán délután négy órakor vezérkari főnökével és segédtisztjével, mint parlamenter ment át Liskón az oroszokhoz és később, november elején érkezett meg Moszkvába, azután Vörös János, a honvédség vezérkari főnöke, aki kalandos utazás során feleségével együtt november hetedikén jött meg Bukarestből Odesszán át repülőgépen az orosz fővárosba,

Mind a három csoportnak — Faraghóéknak, Miklós Bélának és Vörös Jánosnak — külön-külön az volt a törekvésük, hogy Magyarországon megszilárdítsák a polgári rendet és

e célból kormányt alakítsanak. Ilyen irányban és ilyen értelemben folytak most már a tárgyalások az orosz külpolitika vezetőjével, Molotovval, aki rendkívül nagy elfoglaltsága mellett mindig időt tudott szakítani magának arra, hogy a magyar problémákról tárgyaljon.

Mind a három Moszkvában tárgyaló csoport egyértelműleg a legnagyobb elismeréssel emlékezik meg Molotov megértéséről és a TÓI tájékozottságról, amelyet a világ egyik legnagyobb hatalmának ez a nagy államférfia a magyar politikai és történelmi viszonyok tekintetében a tárgyalásokon elárult. Teljes objektivitással meg kell állapítani azt is, hogy a belpolitikai kérdések tárgyalásánál az oroszok a legkisebb mértékben sem kívántak beleavatkozni a részletekbe, ők csak segítséget akartak nyújtani — és nyújtottak is — ahhoz, hogy Magyarország meg szabaduljon a németek igájától és állami önállóságát az új Európában, mint demokratikus ország visszanyerje és folytassa tovább.

Emigránsok az újjáépítés munkájában.

A három magyar csoport csak a tárgyalások legvégső stációjánál, nyugodtan mondhatjuk, hogy közvetlenül az elindulás előtt került összeköttetésbe azokkal a Moszkvában élő magyar emigránsokkal, akik tevékenyen kapcsolódtak bele az újjáépítés nehéz munkájában és felette fontos szerepet vállaltak a debreceni megmozdulásban.

Amint azt másutt elmondjuk, a Moszkváiba került magyar csoportok szinte érthetetlenül kerülték a találkozást az emigránsokkal, akik kezdettől fogva keresték a politikai kibontakozás útját és magyarországi tárgyalásaik során hangoztatták, hogy a demokratikus polgársággal kívánnak együtt dolgozni.

Kuznyecov vezérezredeknek, az orosz vezérkar helyettes főnökének dolgozószobájában találkoztak először Faraghó Gábor, Szentiványi Domokos, Teleki Géza gróf, Dalnoki Miklós Béla és Vörös János a moszkvaiak közül Gerő Ernővel és Nagy Imrével, aki a debreceni kormányban földművelésügyi miniszter lett.

E tárgyaláson már Gerő Ernő vitte a vezérszerepet és azon Gábor József csak azért nem vett részt, mert ebben az időben, december ötödikén tüdőgyulladással lakásán betegen feküdt. Hozzá tartozik még az események krónikájához az is, hogy a moszkvai emigránsok részéről befolyt a tárgyalásokba Varga Jenő, a kiváló közgazdász, a moszkvai egyetem tudós professzora, őt azonban soha nem vonták be a Faraghóékkal való

közvetlen tanácskozásokba. Ugyancsak nem vettek részt ezeken a tanácskozásokon azok a magyar tisztek — Simonffy-Tóth Krnő vezérkari őrnagy, Vöröss Tibor százados és Török József repülőfőhadnagy — akik november tizennyolcadikán érkeztek meg az orosz fővárosba és akik közül Simonffy-Tóth Ernőnek egészen különleges megbízatása volt.

A moszkvai események harmadik csoportjába tartoznak azután azok a tárgyalások, amelyeket az ideiglenes nemzeti kormány kiküldöttei: Gyöngyösi János külügy-, Vörös János honvédelmi miniszterek és Balogh István államtitkár a végleges fegyverszüneti megállapodás tárgyában folytattak odakint és amelyek eredményeként a szerződést ezerkilencszáznegyvenöt január huszadikán alá is írták.

E moszkvai tárgyalásokról részletesen kívánunk beszámolni e könyv oldalain, hiszen e tárgyalások részlelei magyarázatát adják sok olyan kérdésnek, amelyek problémaként állnak még ina is a magyar közvélemény előtt. E könyv szerkesztői a moszkvai tanácskozások lényegének, külsőségeinek és részleteinek ismertetésénél természetesen csak magukra az eseményekre zorítkozhatnak és kötelességszerűen kénytelenek figyelmen kívül hagyni azt, hogy az e tanácskozásokon résztvevők miféle szerepet tölthettek be Magyarország politikai, gazdasági vagy katonai életében ezerkilencszáznegyvennégy októbere előtt és ezerkilencszáznegyvenöt áprilisa után.

A mi szerepünk az események ismertetésénél semmiféle tekintetben nem lehet a bíráló, ezt mi is nyugodtan rábízhatjuk egyrészt azokra, akik hivatva lesznek majd az oknyomozó történetírás szemüvegén át beszámolni Magyarország történetjének tragédiáiban, eseményekben egyaránt leggazdagabb korszakáról, másrészt az olvasóra, aki a demokrácia széles országútján az utolsó esztendőben megszerezhetette a helyes ítélőképességhez szükséges tárgyilagosságot. Mi egyes-egyedül annak a kijelentésére szorítkozhatunk, hogy azok az emberek, akik gyakran életüket kockáztatták, hogy a maguk legjobb megítélése szerint hasznára váljanak a nemzetnek, vagy a szánikivetettség keserű kenyerét ették hosszú éveken keresztül, hogy azután alkotó munkájukat a nemzet szolgálatába állítsák, mindenképpen megérdemlik elismerésüket és hálájukat azoknak, akik ma a Moszkvában nehéz munkát végző politikusok, katonák és emigránsok jóvoltából nyugodtan hajthatják álomra fejüket olyan országban, ahol Európában legjobb és legkülönb az élet.

Az út, amely a Várból a Kremlbe elvezet

E tudósítás anyagát Faraghó Gábor vezérezredes, mj. közellátási miniszter, a Moszkvai Magyar Bizottság vezetője bocsátotta rendelkezésünkre naplójegyzetei alapján. E napló mindvégig Moszkvában készült.

Az a bizottság, amely azért utazott Moszkvába, hogy az orosz kormánytól fegyverszünetet kérjen, ezerkilencszáznegyvennégy szeptember huszonnyolcadikán indult el Budapestről és október elsején délután fél hatkor érkezett Moszkvába.

Ezt az utazást a tárgyalások egész sora előzte meg.

Augusztus közepétől kezdve szeptember végéig úgyszólván megszakítás nélkül folytak azok a tanácskozások, amelyek a moszkvai utat megelőzték. E tanácskozások színhelye

a Várhegy alatt elhúzódó rejtelmes óvóhely-palota

volt. Budapesten talán ezen a helyen lehetett egyedül bizalmas megbeszéléseket folytatni anélkül, hogy a megbeszéléseken résztvevőket németek és nyilasok kihallgassák.

Kevesen tudták Pesten, hogy a Várhegy ölében, negyven méterrel a Szent György-tér alatt valóságos óvóhely-palotát építettek ki. Három évig tartott az építkezés, amelynek céljaira a régi török időkből ittmaradt folyosókat és pincéket képeztek ki. Itt őrizték a koronát, a Nemzeti Múzeum kincseit, valamint a különböző katonai és politikai hatóságok titkos irattárát. Ezt az óvóhelyet megfelelően fel is szerelték. Külön berendezett szobája volt minden miniszternek, a vezérkar főnökének, József főherceg családjának és külön lakosztállyal rendelkezett a kormányzó. Három bejáratot építettek az óvóhely-palota számára és a miniszterelnökségről, a kormányzó palotájából, valamint az alagút közepéről lehetett szigorú igazolás után ide lemenni azoknak, akiknek a belépésre engedélyük volt. A rádió külön kirendeltséget létesített az óvóhelyen, a posta telefonvonalakait szereltetett ide, a jelenlevőkkel percenként közölték a légvédelem jelentéseit, külön szerv gondoskodott a friss ivóvízről, akkumulátor szolgált arra az esetre, ha a villany szolgáltatásban zavarok keletkeznének; volt itt orvos, gyógyszerár és szigorú parancs rendelte el, hogy személy szerint kik azok, akik az első szirénabúgásra tartoznak ezen az óvóhelyen megjelenni

Soha nem hiányzott a vendégek közül Augusztá, aki idegesen szorította kebeléhez kazettáját, amiben fantasztikus értékű ékszereit tartotta. A kormányzó közelében tartózkodott Lakatos Géza miniszterelnök, Csatay mindig az utolsó pillanatban jött. A kormányzó lakosztályának egyik szobájában tartózkodott azután egy honvédhuszárezredes — mint erről más oldalról informáltak — akiről még a beavatottak sem tudták, hogy Bethlen Istvánnal azonos ...

Augusztus közepétől kezdve anajd minden nap volt légi-riadó Pesten és e légiriadó alatt tárgyalt Horthy Miklós Faraghó Gáborral a fegyverszünet kérdéséről.

Vörös János a vezérkar főnöke azt közölte velünk, hogy Faraghó Gábor személyét ő ajánlotta a kormányzó figyelmébe. Az ok: Faraghó Gábor ezerkilencszáznegyven elején, mint

a magyar kormány katonai attaséja került Moszkvába,

ahol másfél esztendő telt. Csak a háború kitörésekor ezerkilencszáznegyvenegy június második felében utazott haza. Másfél esztendő alatt megtanult oroszul és személyes kapcsolatba került Molotovval.

Faraghó Gábor régebbi kapcsolatai a moszkvai körökkel tette indokolttá, hogy a misszió végrehajtására ő kapjon megbízást. Az első komoly tanácskozás ebben az ügyben szeptember kilencedikén volt Faraghó Gábor lakásán, ezen a tárgyaláson Lakatos Géza miniszterelnök, Hennyey Gusztáv külügyminiszter és Szenliványi Domokos vettek részt. Formálisan e tanácskozáson határozták el a résztvevők először azt, hogy Magyarország kilép a háborúból.

... Ebben az időben a románok már kiugrottak ...

A megbeszélések azután megszakítás nélkül folytak és szeptember huszonegyedikén, vasárnap este fél kilenckor tanácskozás volt a kormányzónál, amelyen Ambrózy Gyula, a kabinetiroda főnöke, Vattay Antal altábornagy-főhadsegéd, Bánffy Dániel báró volt földművelésügyi miniszter, Rátz Kálmán nemzetgyűlési képviselő, ifjú Horthy Miklós, Faraghó Gábor és Zichy Lodomér gróf vettek részt. Zichy Lodomér grófnak a szlovák-magyar határon, Gácsnál volt kettős birtoka, szabadon járhatott át Szlovákiába és alkalma volt, hogy partizán tisztekkel lépjen összeköttetésbe. Zichy Lodomér levelet hozott a zólyomi orosz partizánok vezetőjétől a kormányzóhoz és ebben a levélben ez a magasrangú tiszt felkérte a kormányzót, hogy küldjön a fegyverszünet ügyében delegációt a szovjet kormányhoz, amely készséggel rendelkezésére áll. Ezen a tanácskozáson

határozták el, hogy bizottság utazik ki Moszkvába. Eleinte szó volt arról, hogy kiutazik Rátz Kálmán is, később azonban Rátz Kálmán visszalépett, mire olyan értelemben történt döntés, hogy Szentiványi Domokos meghatalmazott miniszter és rendkívüli követ, valamint Teleki Géza gróf egyetemi tanár — Teleki Pál gróf fia — kísérik el útjára a csendőrség főfelügyelőjét, Faraghó Gábort a kockázatos és veszélyes útra.

A kormányzónál folytatott megbeszélés lényege az volt, hogy a bizottságnak minél hamarabb ki kell menni; a kormányzó francia nyelven sajátkezű levelet küld Sztálin marsallnak. Faraghó vállalkozott arra, hogy az utazást előkészíti és amilyen gyorsan csak lehet: elindul.

Még aznap éjjel megbízta Kudar Lajos csendőrezredest, hogy utazzék el Zólyomba, beszéljen ott a partizánparancsnokkal, nézzen utána: mennyire felel meg a valóságnak a kormányzónak átadott levél, az utazásról tegyen jelentést és orosz részen készítse azt elő.

Kudar Zichy Lodomérral másnap el is utazóit, még aznap éjjel vissza is jött. Jelentette Vattay altábornagynak, hogy minden rendben van és Vattay nyomban közölte ezt Faraghóval is.

Kudar Lajos csendőrezredes ezért az útjáért életével fizetett,

mert a németek elfogták és egy nappal Buda felszabadulása előtt február tizenegyedikén délután öt órakor a belügyminisztérium udvarán agyonlőtték, ő volt a német uralom utolsó mártírja.. .

Faraghó szeptember huszonhatodikán délelőtt tizenegy órakor beszélt utójára a kormányzóval, átvette annak Sztálinhoz írt levelét, valamint az Ambrózy kabinetirodai főnök által aláírt útleveleket és szeptember huszonnyolcadikán délután négy órakor Szentiványi Domokossal Kudar autóján elindult a szlovák határ felé. Teleki Géza Zichy Lodomérral külön autón utazott. Az autók rendszámát útközben háromszor cserélték. Külön autóval a társaság előtt mentek Nyerges Pál és Korondy Béla csendőrszűzadosok, akik a leveleket és az iratokat vitték. A társaság este negyed nyolckor érkezett meg Gácsra, ahonnan ki lenkor gyalog indultak el libasorban a határ felé. Átlábolták a határon csörgedező keskeny patakot, a túlsó oldalon a Kudar csendőrezredes által a partizánokkal megbeszélte helyen egy hegyoldal szélén, másfél kilométernyire a határtól az oroszok mar autóval várták őket.

Zólyomban a parancsnok lakásán nagy vacsorával fogadták a vendégeket és másnap a parancsnok sürgönyben jelentette Moszkvának, hogy a magyar államfő megbízottai megérkeztek.

Szeptember harmincadikán jött meg a válasz, amely úgy szólt, hogy a kiküldöttekért pár órával később repülőgép érkezik meg. Alighogy befutott a sürgöny, már megérkezett

Sztálin marsall repülőgépe is,

amely a magyar delegáció három tagját szeptember harmincadikán kevéssel éjfél előtt a harcvonalakon keresztül Kiebbe, majd innen Moszkvába vitte, ahova október elsején délután fél hatkor érkezett meg. A repülőtéren Kuznyecov vezérezredesnek, a szovjet vezérkar főnöke helyettesének két segédtszije várta a magyarokat, akik a társaságot azonnal Kuznyecovhoz vitték. Idő sem volt arra, hogy átöltözzenek, nyomban megkezdték a tanácskozást, amelynek végével Kuznyecov a magyar vendégeket egy másik szobába vitte át, ahol mozielőadást vetítettek le a számukra; azután vacsorához ültek, majd kivitték őket egy villába, Moszkva közvetlen környékére, ahol kitűnő ellátásban volt részük

Az első tárgyalás Moszkvában.

Faraghó Gábor a Kuznyecovnál történt első látogatásáról ezeket mondotta el nekem:

— A vezérkar főnökének helyettese közölte velem, hogy Sztálin marsall és Molotov külügyi népbiztos is tudnak már megérkezésünkről, sőt a jelenlegi tárgyalásokról is, amelyeknek bevezetésével ő van megbízva, hiszen e tárgyalások katonai téren mozognak. Felszólított: mondjam el, kik vagyunk, miért jöttünk és mit akarunk? Bemutattam neki a küldöttség tagjait, rólam már tudta, hogy a háború kitöréséig Moszkvában működtem, mint katonai attasé. Ismertettem vele a politikai eseményeket a háború kitörése óta. Kiemeltem, hogy ezerkilencszáznegyvenegy április harmadikától Magyarország mindinkább német befolyás alá került, amíg március tizenkilencedike óta mozgási szabadságunk is megszűnt. A magyar közvélemény Teleki Pál felfogását osztja, elítéli az azóta történeteket, azonban szabad akaratának megnyilvánítása lehetetlen, mert a kulcspozíciókban mindenütt volksbunclisták. vagy németek ülnek. Augusztus vége óta a Lakatos-kormány megalakításával bizonyos mozgási lehetőségre tettünk szert, ezt használtuk ki, hogy eljőjjünk ide és megkeressük a megbékélés lehetőségeit.

Faraghó Gábornak már a megérkezés éjszakáján első gondja volt, hogy Budapesttel megteremtse a közvetlen rádiókapcsolatot. Ennek részleteit a legalaposabban kidolgozták. Sikerkült egy olyan komplikált siffret találni, amely avatatlanok

részéről csak akkor fejthető meg, ha azoknak sok sürgöny jut a kezeik közé. A siffre ötös számjegyekből állt és egy-egy szám vagy egy betű, vagy egy egész szót jelentett. Órákig tartott egy-egy sürgöny megszövegezése és ugyanennyi időt vett igénybe a megfejtés is. Az első távirat, amelyet a kormányszónak elküldött, így szólt:

megérkeztünk és az összeköttetést a vezérkarral azonnal felvettük

A táviratokat Moszkvából a vezérkar adta le és vette fel, Budapesten a kormányzóságon Vattay altábornagy főhadsegéd felügyelete alatt a rádiót csendőrök kezelték és a siffrekulcsot csak Horthy István özvegye és ifjú Horthy Miklós ismerték.

Másnap Kuznyecov vezérezredes meglátogatta a társaságot, majd néhány nap múlva Antonov hadseregtábornok, a vezérkar főnöke fogadta a magyar kiküldötteket. A tábornok, aki közvetlenül Sztálin után következik, közölte is Faraghóékkal, hogy Sztálin parancsára tárgyal velük. Faraghó Antonovnak adta át a Sztálinnak szóló levelet és Antonov, miután behatóan érdeklődött, hogy a bizottságnak van-e formális meghatalmazása, kijelentette, hogy a maga részéről legfontosabbnak tartja azt, hogy a magyar hadsereg a szovjet csapatokkal működjék együtt és ezt úgy szervezzék meg, hogy meglepetés ne következhesse be. Ebben az esetben remélni lehet, mondotta Antonov, hogy a szovjet csapatok Magyarországon csak átvonulnak. Faraghó Gáibor megtette javaslatát a fegyverszünetre vonatkozólag, majd megszövegezett egy táviratot, amelyben a kormányzót arra kérte, hogy a fegyverszüneti szerződés aláírásához írásbeli felhatalmazást küldjön ki Moszkvába. A táviratban megnevezte Nemess József őrnagyot, aki neki osztálytársa volt és akit megbízhatónak tart arra, hogy a kormányzó írásbeli felhatalmazását Budapestről Moszkvába elhozza.

Október hetedikén érkezett meg Budapestről az első távirat. Ezt Kuznyecov maga hozta ki a villába és ő maga vitte el továbbításra azt a táviratot, amelyben Faraghó az Antonov hadseregtábornokkal való tárgyalásról számolt be. Ezen főként arról volt szó, hogy a magyar csapatok a németek oldaláról az oroszokéra miként álljanak át. Délben megérkezett a válasz, amelynek tartalma az volt, hogy a budapesti német erők nagymérvű szaporítása folytán bizonyos haladéokra van szükség, azonban a fegyverszünet megkötésére vonatkozó készség változatlanul fennáll Budapesten.

A magyar küldöttség október nyolcadikán pontosan éjfélkor jelent meg először

a Kremlben,, Molotov külügyi népbiztos dolgozószobájában.

Hatalmas, tölgyfaburkolatú, teremnek is beillő szobában dolgozik a világ egyik legnagyobb államférfia. A falakon mindössze néhány kép, vastag tölgyfaburkolat köröskörül és a szoba közepén széles diplomata-íróasztal. Előtte egy hosszúkás, bordó posztóval fedett tárgyaló asztal, körülötte székek. Hatalmas perzsaszőnyeg borítja a szobát. Amikor a bizottság bement ide, Litvinovval találkozott a lépcsőkön. Litvinov diplomáciai egyenruhát viselt, Molotov civilben volt. Faraghót régi ismerősként üdvözölte és utána nyomban megkezdték a fegyverszüneti egyezmény tárgyalását. Molotov előtt ki is volt készítve a tervezet, francia' és orosz nyelven, finom papiroson, két-két példányban.

A fegyverszüneti szerződés,

amely Molotov asztalán feküdt, lényegében egy nyilatkozat volt, amelyet a magyar küldöttek voltak hivatva aláírni. Úgy kezdődött, hogy a Szovjetunió, Nagy-Britannia és az Egyesült Államok kívánságának megfelelően Horthy Miklós kormányzó és a magyar kormány névszerint felsorolt képviselői, akik kellő meghatalmazással bírnak, elfogadják a nyilatkozatban felsorolt feltételeket.

E feltételek szerint

Magyarország köteles kiüríteni az egész általa elfoglalt csehszlovák, jugoszláv és román területeket, illetve a területekről visszavonja az összes magyar csapatokat és köztisztviselőket az 1937 december 31-én érvényben volt határokra. A kiürítésnek tíz napon belül kell megtörténni. Kezdő időpontnak az a nap számít, amikor a magyar kormány megkapta a nyilatkozatot. A kiürítés megfigyelésére és ellenőrzésére a három szövetséges kormány megbízottakat küld Magyarországra és a megbízottak a Szovjetunió megbízottjának elnöklete alatt, mint Szövetséges Bizottság működnek, Magyarország kötelezi magát, hogy Németországgal minden összeköttetést megszakít, azonnal megüzenni Németországnak a háborút, a Szovjet kormány kijeleni! azonban, hogy csapataival kész segítséget nyújtani.

Molotov maga olvasta fel az orosz szöveget, kijelentette, hogy ezt mindhárom nagyhatalom nevében teszi és hozzátette, hogy amennyiben Horthy Miklós kormányzó és a magyar kormány e szöveget elfogadják, úgy itt Moszkvában összeülhet a három szövetséges és Magyarország megbízottaiból álló bizottság, amely nyomban tárgyalhatja a végleges fegyverszüneti feltételeket. A tárgyalás Molotovnál éjfél után három óráig tartott, Faraghóék utána nyomban táviratot küldtek Budapestre és ebben szószerint közölték a nyilatkozat szövegét, valamint beszámoltak a Molotovval felytatott tárgyalás részleteiről is.

Másnap, október kilencedikén megérkezett a válasz. A kormányzó megadta a felhatalmazást a fegyverszünet megkötésére és közölte, hogy kész az oroszokkal együttműködni. Közölte azt is, hogy külön futár hozza az írásbeli meghatalmazást Kőrösmezőn át. Másnap a kormányzó egy táviratban megismételte, hogy a fegyverszüneti feltételeket elfogadja, egyben azonban teljes titoktartást kért mindaddig, amíg a Budapesten túlerőben levő németekkel szemben a frontról katonai segítség nem érkezik, mert csak így lehet megakadályozni a németek puccskísérletét, különösen pedig azt, hogy a németek a Budapesten levő zsidókat ne gyilkolják le. Ugyanezen a napon hajnali három órakor a bizottság újra megjelent Molotovnál és bemutatta: a kormányzótól érkezett táviratot. Amikor a zsidók legyilkolásáról volt szó, Molotov behatóan érdeklődött erről a kérdéssel, Faraghó kifejtette, hogy az átállást úgy kell végrehajtani, hogy a németeknek ne legyen módjukban felrobbantani Budapest összes hídjait, lerombolni az ipartelepeket és legyilkolni a zsidókat, öt óráig tartott a tárgyalás és Faraghó Gábor, amikor erről nekünk beszámolt, elmondotta azt is, hogy egész éjszaka azon gondolkodott, voltaképpen

mikor is alszanak az orosz államférfiak?

— Mi mindig éjszaka tárgyaltunk velük — mondta és ezek a tárgyalások néha a reggeli órákba is elhúzódtak. Dél előtt a hivatalukban dolgoztak, meghallgatták a jelentéseket, este és éjszaka államférfiakat, küldöttségeket és külföldieket fogadtak és az idegkimerítő tárgyalások után, amikor mi alig álltunk már a lábunkon, nekik kedvük volt még ahhoz, hogy átjöjjenek velünk egy másik szobába — mozielőadást nézni.

A magyar küldöttség a fegyverszüneti nyilatkozatot október tizenegyedikén, szerdán írta alá. Az aláírandó példányok erre az időre előírászerűen elkészültek.

Előző nap Molotov már tett egy olyan kijelentést, hogy miután a Budapestre érkezett távirat szerint Nemess József ör-

nagy, aki a kormányzó meghatalmazását hozza, elindult, lehet szó arról, hogy a formalitásoktól eltekint, azonban konkrét formában ezt a kijelentést csak október tizenegyedikén ismételte meg, amikor feltűnő korán, este hét órára kérette magához a magyar bizottságot. Hangsúlyozta, hogy ismeri a delegáció tagjainak helyzetét és szeretné, ha a bizottság már eredménnyel tudná elvégezni a munkáját. Molotov dolgozószobájában a három magyar kiküldöttön kívül ott voltak még Dekanozov, a külügyi népbiztos helyettese és Kuznyecov vezérezredes, aki mindannyiszor elkísérte a magyarokat a Kremlbe. Faraghó Gábor megmutatta azt a táviratot, amely jelentette, hogy Nemcsák őrnagy elindult, mire Molotov megkérdezte, hogy van-e a bizottságban valaki, aki az orosz szöveget, amely mértékadó, fel tudja olvasni? Faraghó vállalkozott erre, A külügyi népbiztos a szöveg felolvasása után megjegyezte, hogy szükség lesz rá miszerint a Nemess őrnagy által elküldött meghatalmazás a nyilatkozathoz mellékelve legyen, azonban reméli, hogy ez most már hamarosan megérkezik. Molotov a későbbi beszélgetés során újra a zsidókra terelte a beszéd fonalát és megkérdezte: lehetségesnek tartja-e Faraghó Gábor, hogy a németek megtámadják a zsidókat? Faraghó kijelentette, hogy ő ezt lehetségesnek tartja, hiszen eddig négyszázezernél több zsidó személyt deportáltak Németországba, a budapestieket is el akarták vinni, azonban ezt sikerült megakadályozni. E kijelentés után Molotov (elkelt és saját íróasztalához ment, ott elővette a fegyverszüneti nyilatkozat két francia és két orosz példányát és azokat mint „Horthy Miklós kormányzó kiküldöttei“ előbb Faraghó Gábor vezérezredes, majd Szentiványi Domokos követ és végül gróf Teleki Géza egyetemi tanár aláírták.

Nyolc óra előtt három perccel...

... Az íróasztallal szemben a falon egy modern ingaóra ketyegett.. . Faraghó Gábor önkéntelenül az órára nézett: három perc hiányzott a nyolcból, orosz időszámítás szerint pontosan tizenkilenc óra ötvenhét perc volt, amikor a magyar kiküldöttek a nyilatkozatot aláírták . . .

A nyilatkozat aláírása után Molotov sok szerencsét kívánt a bizottság tagjainak és Magyarországnak, pár percig elbeszélgetett még velük, azután meleg kézfogással elbúcsúzott tőlük és ezzel a ceremónia véget is ért. A bizottság tagjai nyomban haza mentek és megszóvegezték azt a táviratot, melyben beszámoltak a történelmi percről.

Egy parancsnok hadsereg nélkül...

A hivatalos magyar delegációnak — a Moszkvai Magyar Bizottságnak — utazásáról előző cikkünkben írtunk és részletesen közöltük azt is, hogy a MMB hogyan írta alá október tizenegyedikén azt a nyilatkozatot, amellyel a hadiállapot a Szövetséges Hatalmak és Magyarország között megszűnt. A következő írásokban szólnunk kell Vörös János vezérezredestől, a magyar honvédevezérkar főnökéről, Dalnoki Miklós Béla vezérezredestől, a Kárpátoknál harcoló első hadsereg parancsnokáról, Nemess József őrnagyról, aki a kormányzó írásbeli felhatalmazását vitte magával Moszkvába és részletes naplója valóban regénybe illő módon karakterizálja a viszonyokat. Beszélünk kell Simonffy-Tóth Ernő vezérkari őrnagyról, aki Tildy Zoltánnal való beható tárgyalás után a székesfehérvári repülőtérrel ellopott géppel vágott neki az életveszélyes és kockázatos útnak. El kell mondanunk, hogy ezek a katonák miért és hogyan mentek ki, kikkel és miről tárgyaltak Moszkvában és milyen szerepük jutott az ország újjáépítésének nehéz munkájában.

Időbeli sorrendben Faraghóék után elsőnek Dalnoki Miklós Béla vezérezredestnek sikerült átlépni a frontot. Már október tizenhatodikán, a végzetes vasárnapot követő hétfő délután Liszkon volt, majd november első hetében Moszkvába segítették az oroszok azért, hogy ott — saját nyilatkozata szerint — a németek ellen harcoló magyar hadsereg újrászervezéséről folytasson tanácskozásokat.

E katonai tanácskozások gyorsan politikai térre terelődtek és Dalnoki Miklós Béla, akinek személyét hol kihagyták a kombinációba jöhető miniszteri listákról, hol alárendelt szerepet juttattak neki a többiek, december hetedikén már úgy utazott el az orosz fővárosból, hogy a Debrecenben összeülő nemzetgyűlésnek öt fogják az ideiglenes magyar kormány miniszterelnökének javasolni.

Dalnoki Miklós Béla szerepe tehát jelentősen bekapcsolódott az eseményekbe és ezért tevékenységével a debreceni kormány történetének krónikása kötelességszerűen behatóan foglalkozik. Amikor pedig ezt teszi, önként felmerül a kérdés: vajjon mi volt az oka annak, hogy a kormányzó ismeretes október tizenötödiki kiáltványa után Dalnoki Miklós Béla.

**az első hadsereg parancsnoka hadserege nélkül ment
át az oroszokhoz,**

iiáni vitte magával csak vezérkari főnökét, segédtsíztjét és tisztiszolgáját. Ezt a kérdést a tragikus dátum óta sok helyen és gyakran vetették fel és bevalljuk: mi vállaltuk azt a kellemetlen szerepet, hogy e kérdést egyenesen Dalnoki Miklós Bélához intézzük, aki szíves volt rendelkezésünkre állni és egész délelőttöt szentelt annak, hogy minden hozzáintézett kérdésre feleljen.

Őszintén el kell mondani, hogy a kérdés nem lepte meg az első ideiglenes magyar nemzeti kormány volt elnökét. Válaszában feleletet is adott nemcsak erre a kérdésre, hanem kitért minden olyan problémára, ami e kérdéssel kapcsolatos.

Ezeket mondotta el nekünk:

— Október tizedikén a kormányzó magához rendelt és engem bízott meg azzal, hogy Nemess József őrnagyot, aki a kormányzó írásbeli felhatalmazását vitte magával Faraghóéknak Moszkvába, tegyem át a fronton. E parancsnak eleget is tettem

— Ebben az időben hadseregearcparancsnokságom nagyobbik része Huszton volt, mivel azonban a front nyugatra tolódott ki, én magam átmentem Beregszászra. Itt hallottam a proklamációt is. Gondolkodás nélkül cselekedtem. Azonnal

**kiadtam a parancsot, hogy az arcvonalat fordítsák a
németek ellen.**

Megparancsoltam azt is, hogy a munkácsi postahivatalt, amelyet a németek megszálltak, foglalják vissza. Gondoskodtam tartalékok képzéséről és arról, hogy a hadseregearcparancsnokságnak alárendelt kolozsvári őrzászlóaljat haladéktalanul szállítsák Beregszászra. Elrendeltem, hogy a csap—beregszász—ungvári vonalban az utakat a honvédség zárja le és parancsot adtam a hadsereg kebelében levő német csapatok lefegyverzésére. Megparancsoltam Jolsvay vezérkari ezredesnek, szállásmesteremnek, hogy a német gépkocsi-oszlopokat fegyverezze le és a gépkocsikat a honvédség részére vegye birtokba. Kiadtam a rendelkezést: amennyiben a németek erőszakosan lépnek fel, ellenük a tüzet azonnal meg kell nyitni.

— Az első hadsereg a németeknek volt alárendelve és a német hadseregearcparancsnok, Heinritzi vezérezrede?, tehát az én közvetlen felettesem, október tizenötödikén este magához rendelt Szobráncra. Kijelentettem, hogy nem megyek. Az esti órákban Kéry Kálmán vezérkari főnököm jelentette, hogy a németek mintegy százötven páncélgépkocsit, harci gépkocsit és

tehergépkocsit küldtek Ungvárról Munkács irányába és hogy e gépkocsik Ungvárt már el is hagyták. Egyben azt is jelentette Kéry, hogy Wagner német tábornok — Heinritzi vezérkari főnöke — a telt intézkedésekért őt vonta felelősségre. Az érzésünk az volt, hogy a németek már ellenünk fordulnak, mert informálva voltak a budapesti eseményekről és tudták azt is, hogy Szálasi az éj folyamán átveszi a hatalmat. Budapesttel utoljára csak hajnali négy órakor tudtam (beszélni, ezen időpont után Budapestet már neon kapcsolták. Az utolsó beszélgetéskor Pogány Imre vezérkari ezredes, aki a kormányzóság katonai irodájában teljesített szolgálatot, közölte velem, hogy Budapestre küldött csapataimnak csak az éle érkezett meg a fővárosba, megtudtam, hogy a várat a kormányzó még tartja, a stúdiót azonban a nyilasok már elfoglalták.

— Ugyanekkor a vezérkar irodájának németbarát és nyilas tisztjei akadálytalanul használhatták a telefont, egymásután olyan rendelkezéseket adtak ki, amikkel csak egyetlen céljuk volt: a zavarkeltés. Ezek azt a parancsot adták, hogy a németekkel az összeköttetést megszakítani vagy rájuk tüzet nyitni: nem szabad. Jolsvay vezérkari ezredes vonakodott a németek lefegyverezni és amikor hírül vette parancsaimat, azt felelte, hogy: várjuk meg a holnapot, akkor tisztán látjuk már a szituációt. Amikor e kaotikus események történtek, tudtam meg, hogy Pesten a várat a németek és a nyilasok elfoglalták, ekkor ért Vörös János vezérkari főnöknek az a drámai telefon jelentése, hogy ő már nem tud beszélni, mert német tisztek vannak a szobájában.

— Másnap, október tizenhatodikán reggel nyolc órakor Heinritzi német vezérezredes telefonon azt a parancsot adta nekem, hogy azonnal jelentkezzem nála. Tudtam, hogy ennek csak egyetlen következménye lehet:

Heinritzi német tábornok le fog tartóztatni.

— Ebben a drámai szituációban határoztam el, hogy mint parlamberter átmegey az oroszokhoz, miután a kormányzó akaratának másképpen érvényt szerezeni nem tudok. Az volt a célom, hogy az oroszokkal tárgyalom meg a fegyverszünet végrehajtásának részleteit, hiszen erre pontos utasításokat nem kaptam és azután gondoskodom a csapatok átállásának végrehajtásáról. A hadseregparancsnokságot rábízta Vasváry József vezérőrnagyra, aki történetesen éppen Huszton volt. Én még délelőtt folyamán egy vezérkari tisztet Liskóra küldtem, ez a tiszt rádióleadóállomást is vitt magával, amivel az volt a célom,

hogy a hadseregtörzsekkel a rádión át való további összeköttetés lehetőségeit biztosítom.

— Felrobbantott és szétrombolt utakon és hidakon át dél után fél három órakor tudtunk eljutni a vízközi völgyzárba, amely a frontra elvezet.

Dalnoki Miklós Béla vezérezredes, az első hadsereg parancsnoka tehát október tizenhatodikán átment az oroszokhoz, a Kárpátok északi lejtőjén fekvő Liskóra.

Mi történt itt?

Erre a kérdésre pontos feleletet ad az a napló, a melyet Nemess József őrnagy vezetett azóta, hogy Budapestről elindult Miklós Bélával október tizedikén Körösmező felé. Erről a naplóról különben még írunk. Nemess őrnagy akkor át is jutott az oroszokhoz és október tizennegyedikén ő is Liskón járt. Innen vitték Moszkvába, ahol másnap délután három órakor Kuznyecov vezérezredes szobájában át is adja Faraghó Gábornak a kormányzó által aláírt meghatalmazást a fegyverszüneti szerződés megkötésére. Nemess József alig pihenheti ki magát Moszkvában, október tizennyolcadikán, szerdán máris autó jött érte és Szentiványi Domokossal, az MMB tagjával kivitte a repülőterre, ahol gépbe ültették, délben a Douglas-gép leszállt Przemyslben, ahonnan gépkocsin vitték tovább Liskóra. Itt találkoztak Petrov vezérezredessel, a negyedik ukrán hadsereg parancsnokával, aki megvendégeli őket, azután elkíséri a szállásra. Hogy azután mi történt Liskón, arról így számol be helyszínen vezetett naplója:

Október 18. szerda. A jól fűtött szobákban tudtuk meg, hogy Dalnoki Miklós Béla vezérezredes kíséretével három nap óta itt van és csak bennünket várt. Este megkezdjük a tárgyalásokat, előbb azonban megberetválnak bennünket és tudunkra adják, hogy parancs szerint az orosz tiszteknek mindennap meg kell beretválnok. Bőséges vacsora után átkísérnek Miklósékhoz. Rövid megbeszélés után átmentünk a hadseregparancsnoksághoz, Petrov hadseregparancsnok nincs itt, helyettese, Tulpanov ezredes fogad. Óriási a tekintélye az egész szovjetbirodalomban, ahol mint Sztálin egyik legrégebb munkatársát ismerik. Három magyar tolmács is helyet foglal az asztalnál: Illés Béla orosz őrnagy, egy orosz főhadnagy és Solt közvitész. Miklós Béla beszélni kezdett, rövid, éles hangon, Illés tolmácsolta. A magyar kormány fegyverszünetet rendelt el, az írásbeli parancs erről a kezei között van; ennek ellenére a magyar hadsereg nincs tájékozódva a helyzetről, a fegyverszüneti szerződésnek nyoma sincs sehol, sőt még magyar részről támadnak.

Az első teendő az lenne, hogy érintkezésbe kellene lépni a magyar oldallal és úgy a katonaságot, mint a polgári lakosságot „öplapok és rádió útján értesíteni kell arról, hogy a kormányzó továbbra is ellenáll és a magyar csapatok az orosz csapatokkal együtt fognak működni Magyarországnak a németektől való megtisztításában. Az oroszok már átküldték tizennégy magyar hadifogoly tisztet, hogy ezek közöljék odaát a híreket. Mi történt ezekkel? Nem lehet tudni . . . Éjjel két óraker fekdünk le.

Október 19. csütörtök. Reggel kilenckor együtt reggeliztünk Miklóssal, aki örömmel mesélte, hogy velük együtt érkezeti Pinerics Magda oroszul is tudó gépirónó egy remek írógéppel. Egész délelőtt tárgyaltunk. Magda gépelt, Illés és Miklós külön tárgyainak, öt óraker újra tárgyalás Miklóssal. Faraghó felhívott Moszkvából és Szentiványi Domokossal hosszú megbeszélést folytatott. Sürgette, hogy azonnal menjünk Moszkvába, mert ott Kuznyecowal fontos megbeszélések várnak. Domokos elhárítja ezt azzal, hogy itt még nem történt semmi, Miklós teljesen tanácstalan, nem tudja, hogy mit csináljon.

Október 20. péntek. A rádió azt bömböli, hogy Miklós. Kéry és Csukássy elhagyták csapatukat, tehát hazaárulók. Itt arról beszélnek, hogy ma elindulunk a Kárpátok déli részére. hogy

megalakítsuk a németek ellen harcoló honvéhdadsereg

főhadiszállását. Még ma ki fog alakulni a dolog. Szentiványi és Kéry hosszasan tárgyalnak a módozatokról. Szóba kerül, hogy kormányt kellene alakítani, de honnan vegyünk politikusokat? Sok kérdés vetődött fel a hazai állapotokat illetőleg. Illés átment Miklóshoz, hogy megkérdezze, hogyan fejlődött tegnap óta az ő elképzelése szerint a megoldás. Miklós azonban nem volt a szállásán, mert velünk jött sétálni. Séta közben találkoztunk Illéssel, aki sürgette az akció megindítását. Beszélgetés közben kiderült, hogy Illés kiváló ismerője ennek a földnek. Hivatására nézve író, ilyen minőségben éveket töltött különböző helyeken, járt a Kaukázusban is, beszélt a georgiaiakról, amelyeiknek többszöböl az államfő származik. Ismeri északon a Pecserka vidéken a Komi nevű törzset, amely rokon a magyarokkal és megbeszélte Miklóssal, hogy majd egyszer elmennek együtt oda vadászatra. Délután nem történt semmi és korán lefeküdtünk. Éjjel tizenegy óraker kopogtattak, hírnök jött azzal, hogy azonnal menjünk Miklóshoz. Ott már javában folyt a tanácskozás, amelyen maga Petrov elnökölt. Éppen Miklós beszélt.

A határozat az volt, hogy Miklós törzsével holnap délelőtt tíz órakor indul a frontra és megalakítja a főhadiszállást. Testőrsége egyelőre fél osztag géppisztolyos század lesz és a kíséretért Miklós felelősséget vállal. Aki fogoly tiszt és legénység van a negyedik hadsereg területén, annak mindnek kiadnak fegyvert és ezeket Miklós rendelkezésére bocsátják. Mindenekelőtt azonban röplapokkal és hangszórókkal kell dolgozni. Petrov és Miklós szerint a röplapok hangjának erélyesnek és kíméletlennek keli lenni. A hangszóróba Miklós hangját kell felvenni, hogy a csapatok ráismerjenek. Még tárgyalás közben felhívtuk Moszkvát telefonon, Szentiványi Domokos és Faraghó Gábor között hosszú beszélgetés indult a fenti tárgyban. Faraghó újra sürgette a mi visszatérésünket. Híre jött, hogy Vörös János, a felesége és a fia megszöktek. A lakásunkon éjjel két óráig gyártottuk a röplapokat, Szentiványi egymaga ötöt szerkesztett, de a többiek is kitétek magukért.

Október 21. szombat. Reggel Tulpanov ezredes hosszan tárgyalt Miklóssal és Összeállították a Budapesten és környékén mentesítendő lakások jegyzékét arra az esetre, ha oda az oroszok bevonulnak. Közben jó hírek jöttek a magyar frontról. Vasváry József vezérőrnagy, akinek Miklós Béla a hadseregparancsnokságot Átadta, a tizenhatodik hadosztállyal elfoglalta a Miklós által elrendelt felvonuló helyet. Közben Tulpanov átjött és Kérvvel egy intervjút csinált a moszkvai rádió számára a Szövetségesekkel együttműködő magyar hadsereg tervét és célkitűzéseit illetőleg. A hangulat most már teljes optimizmusba csapott át. Miklós és törzskara csomagját kivitték a gépkocsikra. Tulpanov még néhány fényképet készített az indulás pillanata*ban és tizenkét óra negyvenöt perckor Miklós, Kéry, Csukássy két kísérelővel megindultak Vercecke felé... Ketten maradtunk Szentiványival. Már tegnap vissza kellett volna mennünk Moszkvába, de a ködös idő miatt a repülőgép nem indult el. Ebéd után Illés átjött hozzám és azt mondotta, hogyha az átállítás megtörténik, úgy

Magyarország történetében ez lesz az első háború, amelyet évszázadok óta megnyert.

Éjjel két órakor lefeküdtünk, de három órakor csilingelt a teleiou és közölték velünk, hogy reggel öt órakor indulunk Przemyslbe és onnan Moszkvába.

Dalnoki Miklós Béla törzskarával átment a magyar oldalra, Szentiványi Domokos és Nemess József pedig visszatértek Moszkvába, ahova két hét múlva Miklós Béláék is követték őket.

Barátságában menekül Vörös János

Vörös János vezérezredes, a honvédvezérkar főnöke ezer kilencszáznegyvennégy november hetedikén, a nagy szocialista forradalom évfordulójának ünnepén érkezett meg feleségével együtt Moszkvába, ahol szervesen kapcsolódott bele a további moszkvai tárgyalásokba.

Vörös Jánosnak jelentős szerepe volt az október tizenötödiki eseményekben és úgy ezekről, mint a moszkvai tanácskozásokról a vezérezredes úr szíves volt kimerítően és részletesen nyilatkozni. Ha az október tizenötödiki események kívül is esnek már e munka keretén, Vörös Jánossal kapcsolatban írunk kell róluk, meri hiszen akadnak itt is olyan momentumok, amelyek belekapcsolódnak mindabba, ami ezután történt.

Vörös János a történelmi napról és annak előzményeiről sok ismeretlen részletet mondott el nyilatkozatában, aminek ide vonatkozó része így szól:

— Már ezerkilencszáznegyvennégy nyarán több ízben javasoltam a kormányszónak, hogy a családját külföldre. Amikor felvettem Svájcban keresztül a Szövetséges Hatalmakkal az első összeköttetést, kitértem erre a kérdésre is. Nekem az volt a célom, hogy tehermentesítsem a kormányzó környezetét azoktól akiknek befolyásától meg akartam szabadulni. Amikor a svájci tárgyalások megakadtak, akkor az az ötletem támadt, hogy Ankara és Budapest között létesítsünk repülőjáratot, amely az ankarai magyar követség és a budapesti külügyminisztérium, valamint a magyarországi török követség és az ankarai külügyminisztérium között közvetíti a postát. Titokban ezzel a repülőjáratot akartam a kormányzó családját és a jövő szempontjából szerephez jutható politikai személyeket kiszállítani. Ambrózy Gyula, a kabinetiroda főnöke, aki jóbarátságban volt a török követtel, vállalkozott a közvetítésre, a török követ hajlandóságot is mutatott és büszkén jelentette ki, hogy „a magyar emigránsok mindig otthon találtak Törökországban és ez alkalommal is szívesen látott vendégek lesznek“. Eleinte különböző akadályok voltak, később azonban Bernben a Szövetséges Hatalmak is megígérték, hogy támogatni fogják az akciót, mert látják, hogy a magyar kormány komolyan fegyverszüneti megállapodást kíván létesíteni. Később a repülőgép megoldást még sem tudtam keresztülvinni.

Október második hetében az volt a célom, hogy a kormányzót rábeszélem arra, menjünk ki a harc vonalba. Ez a tervem különösen október tizenkettedikén erősödött meg, amikor hallottam, hogy Szálasiék kormánylistája elkészült. A velem bizalmasan közölt lista később valóra is vált. Nyomban telefonáltam a kormányzónak, akitől kihallgatást kértem. Azonnal fogadott és közölte velem, hogy a német követ másnapra kihallgatást kért tőle, ő azonban a kérést elutasította. Tizennegyedikén, szombaton Balatonfüreden jártam, ahol a hadiakadémia tartózkodott akkor. Itt egy beszédben a tanárok és a hallgatók előtt vázoltam a helyzetet, felhívtam figyelmüket es küjükre, árulás folytán beszédem szövege azonban előbb érkezett meg Budapestre, mint én. Ugyanezen a napon délután futár jelent meg Balatonfüreden és közölte velem azt a parancsot, hogy azonnal jöjjenek a kormányzóhoz. Éjjel tizenegy órakor érkeztem meg Budapestre, útközben rálöttek az autómra. Azonnal a várba hajtottam, ahol a kormányzó rögtön fogadott és minden bevezetés nélkül így szólt hozzám:

„Holnap a németekkel törésre akarom vinni a dolgot.“

A proklamációról és a hadparancsról nem volt szó, azt azonban már tudtam hogy Faraghóék Moszkvában aláírták a fegyverszüneti egyezményt, mert a kormányzó ezt napokkal előbb már a részletekkel együtt közölte velem.

— Ezen az éjszakán, október tizennegyedikéről tizenötödikére virradó éjjel, azt mondtam a kormányzónak: „Engedje meg nekem főméltóságod, hogy ne mint a legfelsőbb hadúrral beszéljek önnel, hanem mint egy öreg katona öreg bajtársával. Arra kérem: azonnal menjünk ki Husztra, az első hadsereg parancsnokságához, járjuk végig az arcvonalat, mert csak így tudjuk legjobban előkészíteni a magyar csapatok átállítását az oroszokhoz.“

— Ezt megelőzően azonban én már október tizedikén ki akartam menni Beregszászra, ahova táviratilag berendeltem Miklós Bélát, az első hadsereg, Veress Lajost, a második hadsereg parancsnokait és Vörös Géza altábornagyot. Ezekkel részletesen meg akartam beszélni a kérdést, de a kormányzó akkor kijelentette, hogy a megbízható magasabb hadseregparancsnokok tájékoztatását már ő és Vattay altábornagy elintézték és nekem ezzel semmi dolgom nincs. Vattay közölte velem, hogy ne utazzak el Beregszászra. Az október tizennegyedik éjszakai drámai beszélgetésnél felhívtam a kormányzó figyelmét arra, hogyha törésre viszi a dolgot, úgy mindketten két órán belül fog-

lyok vagyunk. Ő erre azzal felelt: „Bízom abban, hogyha a német követet felkérem, hogy a német csapatok hagyják el az állam területét, úgy

Magyarországon is az lesz a helyzet, mint volt Finnországban,

ahol a német csapatok nyomban elhagyták Finnország területét.“ A kormányzó azt hitte, hogy miként a németek nem keveredtek harcba a finnekkel, ugyanígy fogják elhagyni a magyar területet is. Én erre felhívtam figyelmét arra, hogy Magyarországon egészen más a földrajzi és stratégiai helyzet. Figyelmez tettem a kormányzót, hogy Hitler Adolf szeptember tizenkettőjén, amikor nála jártam, félreérthetetlenül tudomásomra hozta, hogy mint utolsó védállást a Börzsöny hegységet, Budapestet, a Velencei-tó környékét, a Balatont és a kanizsai vonalat tartani akarja és mindez nem egyéb, mint egy wieni hídfő, tehát egy pillanatig sem számíthatunk arra, hogy a németek Magyarországot békésen kiürítik, hiszen a németek nálunk időnyerésért is harcolnak. Folyton és folyton megismételtem a kéresemet, hogy utazzunk el reggel a frontra és éjfél után egy óra felé a kormányzó megígérte, hogy javaslatomat megegyeszer megfontolás tárgyává teszi. Amikor hazaérkeztem, megkértem a feleségemet, hogy azonnal csomagoljon, mert reggel indulni fogunk Husztra, őt is magammal viszem, mint ahogyan a feleségem engem mindig és mindenhol elkísért. Reggelig tartott a csomagolás, hiszen tudtam, hogy egyhamar nem fogunk visszatérni. Vártam az indulásra vonatkozó parancsot, minthogy azonban háromnegyed nyolcig nem jött értesítés, október tizenötödikén, vasárnap reggel háromnegyed nyolckor felhívtam a kormányzóságot, ahonnan valamelyik szárnysegéd azt az értesítést adta, hogy a kormányzó parancsára indulás ma nem lesz, hanem tíz órakor koronatanácsot tartanak, amelyen feltétlenül részt kell vennem.

A végzetes koronatanácsot

október tizenötödikén, vasárnap délelőtt tíz órakor tartottuk meg, ezen résztvett az egész kormány. Én itt nyíltan bejelentettem, hogy a háborút elvesztettük. Amikor elhagytuk a termet, akkor hallottuk a rádióból a kormányzó szózatát, amelyet a stúdióból Hlatky Endre volt nagyváradi főispán, a rádió elnöke olvasott fel. A proklamáció szövegét egyébként — tudomásom szerint — Vattay és Ambrózy csinálták. A koronatanács után következett a kormány lemondása és újabb kinevezése, valamint

ezt követően az eskütétel. A kormányzó előszobájában aláírtam a hadsereg átállítására vonatkozó fedőparancsot, amely körülbelül úgy hangzott, hogy „a március huszadikán kelt rendeletem végrehajtandó“. Ennek a fedőparancsnak lényegét a hadseregparancsnokok tudták. A kormányzó ott állt mellettem és megkért, hogy a hadparancsot, amelyet ő írt alá, legyen szíves ellenjegyezni. Azután aláírtam az első és második hadseregnek szóló átállási parancsot, a fedőparancson túl a részletes utasításokat a kormányzó és Vattay adták ki a hadseregparancsnokoknak mindjárt a proklamáció elhangzása után. Amint később megtudtam, az átállási parancsot a vezérkar már nem engedte továbbítani.

A koronatanács után délben visszamenteni az irodámba, mely a honvédelmi minisztériumnak Disztérre néző traktusán volt. Itt megjelent nálam egy tábornokokból és vezérkari tisztekből álló csoport. Ezek elmondották, hogy tudomásuk szerint azonnali fegyverletételről és előzetes fegyverszünet megkötéséről van szó. Ebben az időben sem a hadsereggel, sem a közönséggel nem közölték még az előzetes fegyverszüneti szerződés főbb pontjait, csak én tudtam, hogy a hadseregnek át kell állni az oroszokhoz és folytatni kell a harcol a németek ellen. Tisztában voltam azzal, hogyha a fegyverszünet tényét a hadsereggel közlik, akkor a katonák elszélednek, hazamennek, mi nem tudjuk a hadsereget megszervezni és nem tudunk eleget tenni a fegyverszüneti szerződésben vállalt kötelezettségünknek, hogy a németek ellen a harcot folytatjuk tovább. Ekkor és itt diktáltam le egy parancsot, amely úgy szólott, hogy a csapatok „a harcot bármely oldalról jövő támadással szemben folytatják“.

Ez az a parancs, amelyet meghamisítottak.

A vezérkarnak két nagy bűne volt, az egyik az, hogy az átállási parancsot nem adta tovább, a másik pedig, hogy egy hamis parancsot adott le, amelyből a „bármely oldalról jövő támadással szemben“ szavakat kihagylak és ezek helyébe azt írlak be, hogy aki a fegyvert leteszi, azt agyon kell löni. Este hat óra körül Utassy és Nádassy ezredesekkel a kormányzóhoz mentem, mert őket akartam átküldeni Malinovszki marsall hadseregparancsnokhoz, aki Arad környékén tartózkodott, hogy vele az átállás részleteit letárgyalják. Később Nádass helyére Szentmiklóssy őrnagy került volna, de tizenhatodikán hajnalban, még elindulásuk előtt, mindkettőjüket a németek letartóztatták. Délután és este már nem tudtam elhagyni a vár területét, közben megtudtam, hogy a lakásom előtt SS katonák, gestapósok és nyilasok állnak őrt.

— Aggteleki altábornagyot letartóztatták, Hindy tábornok a proklamáció elhangzása után az egész helyőrséggel, valamint az első hadtest összes csapataival átállt a németekhez, én feleségemmel és unokahúgommal az irodában töltöttem az éjszakát. Hajnalban és a kora reggeli órákban erős tűzharc volt a királyi vár körül és szárnysegédem, Kapitánfi őrnagy egyike volt az első áruolóknak. Tizenhatodikán hajnalban megjelent nálam egy SS ezredes és felszólított, hogy irodahelyiségemben maradjak, mert azt elhagynom nem szabad. Egyben őrség vonult fel az iroda köré is. Követeltem, hogy bocsássanak szabadon, erre azt felelték, hogy majd kihallgatásom után döntenek. Hosszas tárgyalások után azt a kifogást hoztam fel, hogy nehezen lehet engem kihallgatni, hiszen összes okmányaim és feljegyzéseim Balatonfüreden vannak, azokat én magam rejtettem el és más nem találja meg. Irataim nélkül nem tudnék vallomást tenni. Nagy húza-vona után végre elhatározták, Beregfői és a németek, hogy kötelező aláírás ellenében leengednek a Balatonhoz, hogy ott kipihenjem magamat. Céljuk tulajdonképpen az volt, hogy megkaparintsák feljegyzéseimet és ezen az alapon felgöngyölhessék az egész fegyverszüneti frontot.

— Október tizenhatodikáról tizenhetedikére virradó éjszaka elbocsátottak azzal, hogy Balatonfüredre elutazhatom és másnap délfelé érkezünk le oda. Itt a fiamnak volt egy kis kétszemélyes DKW kocsija, amivel aztán éjjel átszöktünk Tihanyba, másnap egy vöröskeresztes orvosi kocsin Csizsár Pál ezredeshez mentünk Tapolca és Keszthely között a Vallis-majorba, majd Csizsár elvitt Keszthely felé, itt az erdőben töltöttük az éjszakát, aztán béreltünk egy tehergépkocsit, amellyel úgy utaztunk, hogy a feleségem és én is munkásoknak öltöttünk át. Dunaföldváron keresztül eljutottunk a kecskeméti tanyavüágiba, majd dr. Matolcsi Károly egyetemi magántanár gépkocsin bevitetett Kecskemétre a közkórházba, ezt azonban rövidesen kiürítették, amiiv átmentünk a ferencendi szerzetesek klastromnába, ahol Károlyi Bernát páter házfőnök helyezett el. Én Páter Varga néven szerzetesi ruhában tartózkodtam itt és úgy szerepeltem, mint a gyulafehérvári rendházból menekült szerzetes, aki nővérével együtt érkezett.

— Október harmincegyedikén délután négy óra körül jelentek meg az első orosz járőrök Kecskemét főterén, jelentkeztem az oroszoknál, Szuszmanovics alezredeshez kerültem, aki rendkívül kedvesen fogadott, nyomban jelentette Malinovszki tábornoknak jelentkezésemet és az orosz rádió még aznap este közölte is. hogy

Vörös János, a honvéd vezérkar főnöke átment a Vörös Hadsereghez.

— Másnap délután Szegedre kerültem, majd hajnalban Arad környékére vittek Malinovszki tábornok főhadiszállására. Itt kezdődtek meg tárgyalásaim és november ötödikén reggel itt adtam ki azt a sajtóban is megjelent röpiratomat, amelyet nemcsak az orosz, hanem az amerikai és angol rádiók is közöltek, a hadsereg nyomdáiban nyomattak ki milliószámra és szórtak le a repülőgépek mindenfelé. Ugyanekkor kiadtam egy vezérkari főnöki parancsot a csapa lök átállítására, valamint arra, hogy Budapestet ne védjék és a hidakat ne engedjék felrobbantani. November ötödikén elindultunk Bukarestbe azzal a céllal, hogy Moszkvába megyünk. November hatodikán szálltam repülőgépre, az időjárás viszontagságai miatt azonban Odesszában le kellett szállnunk és csak hetedikén folytathattuk utunkat, amikor is késő délutáni órákban szálltam le a moszkvai repülőtéren, ahol egy vezérkari ezredes fogadott és azonnal a szállásunkra vitt el bennünket.

— Másnap, november nyolcadikán estefelé kéretett magához Kuznyecov vezérezredes, aki közölte velem, hogy Faraghó Gáborék is Moszkvában vannak. Kuznyecovot behatóan tájékoztattam a hadihelyzettel kapcsolatos kérdésekről, többízben voltam még nála és csak azután hoztak össze Faraghóékkal. Már az első tárgyalásokon kértem Kuznyecovot, hogy vagy Szegedre, vagy Debrecenbe mehessünk vissza és itt alakítsunk meg mentől hamarabb egy olyan magyar kormányt, amely képviselni tudja a magyar nemzet érdekeit és bírja egyben a Szövetséges Hatalmak bizalmát is.

November nyolcadikától december hetedikéig, tehát egy hónapon át tartózkodott Moszkvában Vörös János, a honvédvezérkar főnöke. E tartózkodása alatt sikerült meleg és szívéllyes kapcsolatokat teremtenie az illetékes tényezőkkel. A többi magyar csoporthoz való viszonya időnként változott. A Moszkvai Magyar Bizottság hol ellene, hol vele dolgozott együtt, a tartások végső stádiumában már Dalnoki Miklós Béla ellen irányul! ez a Faraghó—Vörös-koalíció.

Vörös János moszkvai tartózkodásának további során már a kormányalakítás és az ezzel kapcsolatos kérdések kerültek szőnyegre, ezek azonban a moszkvai eseményeknek egy új fejetét adják. Ezekkel éppen ezért külön kell foglalkozni, párhuzamosan azokkal az eseményekkel, amelyek ugyanebben az időben — ezerkilencszáznegyvennégy novemberében és december első napjaiban — Debrecenben és másutt lejátszódtak.

A senki földje

Az Erdély felől diadalmasan előrenyomuló Vörös Hadsereg október kilencedikén már elfoglalta Hajdúszoboszlót és Hajdúszovátot és Debrecenben nyilvánvaló lett, hogy az offenzívát megállítani nem lehet.

Plakátok jelentek meg a városban, amelyben elrendelték a kiürítést. A MÁV üzletvezetőség, a pénzügyigazgatóság, a városi és állami hivatalok, a bankok lázasan csomagoltak. Október nyolcadikán, vasárnap

elsőnek a MÁV üzletvezetőség különvonata ment el,

ugyanaznap a kiürítési kormánybiztos írásbeli parancsára a tűzoltó laktanyából előhozott szekerekre pakolták fel a város holmiját és a szekereket elindították Nyíregyháza felé.

Bessenyei Lajos főispán és Csóka László polgármester egy-két városi úrral együtt elegáns magánautón haladt a karaván élén. A szekereket, amelyeknek egyrésze „boldogabb“ időben a szemetet fuvarozta a téglavető felé és amelyeken összezsúfolva szorongtak ládák, teknők, kosarak, kofferek között: a város tisztviselői és ezeknek hozzátartozói, kocsisok híján ők maguk hajtották ...

Dr. Vásáry István, aki kilenc évvel azelőtt vonult nyugalomba, ezen a napon jött be a városba Hajdúdorog melletti tanyájáról. Lakására ment, amelyet azonban szédült állapotban talált és ezért családjával együtt kiköltözött) a klinikára. Amikor az egész hivatalos apparátus, a városi tanács, a tisztviselői kar nagyrésze, a rendőrség és a tűzoltóság elmentek már innen, akkor Martinovics ezredes, városparancsnok, aki ebben az időben élet és halál ura volt Debrecenben, Vásáry Istvánt és Zöld József nyugalmazott helyettes polgármestert magához hívatta és felkérte őket arra, hogy vegyék át a város vezetését. Ugyanakkor ez a Martinovics ezredes felkérte Herpay Gábor vármegyei főlevéltárnokot, hogy a vármegye vezetését vegye a kezébe.

Martinovics ezredes nyíltan megmondotta: tudja nagyon jól, hogy Vásáry, Herpay és Zöld népszerűtlenek a politikai rezsim előtt, azonban arról is informáltak, hogy a polgárság előtt mindhárman népszerűségnek örvendenek.

Vásáry István úgy nyilatkozott előttünk, hogy Martinovics a legnagyobb felháborodással beszélt arról, hogy a város hivatalos vezetői hűtlenül elhagyták Debrecent... Ugyanakkor azonban ő maga is készült a menekülésre és beszélük, hogy

felesége külön saját magára „szabott“ áramvonalas autóval

utazott el, amikor hangosabb lett az ágyúdörgés.

A város polgársága ezekben a napokban már pinceéletet élt. A városházán tulajdonképpen Gergely Márton hajdúőrmeister volt a vezető, ő gondoskodott arról, hogy a városháza udvarán a népkonyhában enni kapjanak az emberek. Akinek pénze volt, az fizetett egy pengőt az ebédért, de akinek nem volt pénze, annak is adott enni a Marci bácsi. Azzal sem törődött, hogy Bessenyei megüzenne neki: ő lesz az első, aki lógni fog, ha majd „visszajönnék“.

... Vissza is jöttek.

Vásáry István és Zöld József átvették a város vezetését, de csak pár napig jártak be hivatalukba, mert közben megtudták, hogy vasárnap, október tizenötödikén Bessenyei és Csóka visszajöttek Debrecenbe. Az ideiglenes polgármester Martinovics-hoz sietett és az előszobában ott is találta a főispánt és a polgármestert. Erre Vásáry bement az ezredeshez és kijelentette a későbbben megérkezett Zöld Józseffel együtt, hogy miután azok a személyek, akik a törvénytől fogva vezetői a városnak, visszajöttek, ők a megbízatást visszaadják. Ezt a bejelentést Martinovics ezredes nem nagy örömmel fogadta és kijelentette, hogy „ezekben a hitvány alakokban nem bízom“. Végül mégis tudomásul vette a bejelentést, Vásáry ék visszamentek a klinikára és

Bessenyei főispán meg Csóka polgármester vasárnap szürkülettájban megszöktek

ugyanazzal az autóval, amivel visszajöttek Debrecenbe.

Ettől kezdve a város teljesen vezető nélkül maradt és Debrecen valóban a senki földje volt.

Az elkövetkező három kritikus napról ezeket jegyezte fel naplójában dr. Sőregi János, a Déri-múzeum igazgatója:

Október 16. hétfő. Mára virradó éjjel szakadatlanul dübörögtek a visszavonulók. A németek a postaigazgatóság átjáróit elbarrikádozták. Munkaszolgálatosok elszöktek csapataiktól és bujdosnak. A rádió tájékoztatta a lakosságot a nagy változás részleteiről, az új rendszernek megfelelő, részben koholt tények

közlésével. Híre terjedt, hogy a németek a várost az utolsó emberig védelmezni fogják.

Október 17. kedd. Az elmúlt éjjel a város zúgó méhkaszhöz volt hasonló. A vörös haderő Szoboszló felől előretört. Az oroszok a várost kelet és nyugat felől körülzárták. A német katonai parancsnokság megkezdte a hadiüzemek, malmoik, gyárak, raktárak, vasút- és postaberendezések robbantását. Az István gőzmalom elpusztítását előkészítették. Az óriási dőrejjel levegőbe repült és az

égő vagongyár fekete füstjét

a déli szél a Nagyerdő felé terelte, egész alacsonyan keresztül a városon. A szüntelenül dörgő robbanások, az őszi felhőzet alatt keringő repülőgépek zúgása, a távoli és közeli ágyúzás moraja, magyar és német csapatok hátraözlése még a bátrabbakat is szorongással töltötték el. Az emberek élelem után szaladgáltak. Sokan levágták sertéseiket és a baromfiakat, ezek húsát kimérték a lakosságnak, hogy az ne kerüljön a visszavonulók prédájára. Mindenki kenyeret, cukrot, sót, lisztet igyekezett beszerezni a közeledő kritikus napokra. Pataky József néhány társával a német városparancsnokot a város feladására kérte fel. A „hazaárulónak“ bélyegzettek bujdosnák a Gestapo előtt. Visszavonuló csapatok úgy a bel-, mint a külvárosban fosztogatnak, feltörik az üzleteket, az el nem szállítható élelmiszerkészletét megsemmisítik, vagy az élelmesek között szétosztják.

Október 18. szerda. Az éjjeli visszavonulás, hadászati kiűrités utcai zajától keveset pihen a lakosság. A csendőrség hajnal előtt három órakor megkezdte a férfi lakosság összegyűjtését. Az utcákból érkező csoportok a Nagytemplom előtt gyűltek össze, ahol csepergő hideg esőben reggel nyolc óráig várták az indulást. A hatalmas tömeg legnagyobb része, szerszámokkal felszerelve, a várostól keletre öt kilométerre a Diószegi-út mentén német katonáktól kimért futóárkokat ásott, amelynek senki semmiféle hasznát nem vette. A délután hazaengedett tömeget orosz repülőök zavarták. Hajnalban hat órakor német műszaki tisztek

felrobbantották az István gőzmalom gépházát,

a tűz áterjedt a benzinnel lelocsolt lisztkeverőre, malomra, valamint a többi épületre, ahol mindent elhamvasztott. Csak a malom és a raktár közötti híd és tetőzet lerombolásával sikerült az alkalmazottaknak a tűz áterjedését a háromemeletes

lisztraktárra megakadályozni. A vörös hadsereg kötelékei Hajdúszoboszló felől felhatolva elérték Balmazújvárost. Az orosz tüzéség lövi a várost. Délután és este felé német tüzekek, tankok, gyalogság egymásután hagyják el Debrecent, mialatt a robbantások dőreje szinte egybefolyik. A postaigazgatóság áraiimerősítő berendezését felrobbantották, a vasúti síneket összeroncsolták. Kisebb magyar kötelékeik tartanak a tűzvonallal felé. Ma már nyilvánvaló, hogy a németek rövidesen feladják Debrecent, mert nem akarják megvárni, hogy az orosz gyűrí észalk felől bezáruljon. Egyetlen biztos visszavonulási útjuk van csak: Hajdúhadház—Nyíregyháza felé, kevésbé biztos az, amely Hajdúböszörménynek vezet.

Ezekben a szörnyű napokban egyetlen üzem állt hivatása magaslatán: a városi villanytelep.

Debrecen egy pillanatig nem maradt villany és víz nélkül.

A villany gyárnak mind az öt vezetője elmenekült és Lökös Károly vette át az üzem vezetését. Itt maradt, összegyűjtötte az embereket és a legnagyobb ágyútűz idején is dolgozott a telep. Már jóval az oroszok bevonulása előtt az orosz partizánok a villanygyár kerítéséig jártak be, a harcok a fűtőháznál folytak és a homokkerti óvodában, október tizenharmadikán már bent voltak az oroszok. Október tizenkilencedikén délelőtt egy robbantó század akarta a telepet elpusztítani, ezeknek azonban Lökös Károly bört adott, mire a németek elmentek, előbb azonban „barátságból“ az állomásról behoztak huszonhét vagon szenet, amivel az üzemet folytatni lehetett.

A villanytelep megmenekült...

Október tizenkilencedikén csütörtökön éjjel az oroszok megkezdtek a támadást. Ondód és Macs felől hallatszott leg-erősebben az ágyúzás. Az összes katonai parancsnokságok, a csendőrség és a rendőrség elhagyták a várost, előbb azonban kinyitották a fogdákat és

szabadon engedték a rabokat.

Az óvóhelyekről senki nem mert kimozdulni, különösen araikor a visszavonulók védekező ágyúzása is megkezdődött

Debrecen több helyen égett.

Tankok dübörögtek, gépfegyverek kelepelték és a déli órákban megkezdődtek az utcai harcok is.

Az utolsó német csapatok fejvesztetten menekültek Nyíregyháza felé . . .

Így szabadult fel Debrecen...

(Ágyúszó és gránátrobbanás között született ez az írás. Nem mentség akar lenni, de jó, ha tudja az olvasó, hogy az írógép kattogását sokszor túlkelepelte a gépfegyver ugatása. Egy újságíró lázas gyorsasággal készült naplója ez a riport. Egy Névtelen Debreceni Polgáré, aki egyike volt azoknak a nagyon keveseknek, akik itt maradtak a z o k b a n a napokban.)

1944 október 8-án kezdődött...

Debrecen fölött mint kiterjesztett szárnyú démonok, szüntelenül üvöltenek a szirénák. Szirénavijjogás, harckocsidübörgés és bombavetőök bugása nyomán zeng-zúg a világ. Mindenki érzi: Debrecenért megkezdődött a halálos küzdelem.

A Kisállom'ásnál drámai kép, a levegő robbanásig feszült, öt kilométerre vannak az oroszok! — kiáltja valaki, de hangját túlsikoltja egy nő, aki kibomlott hajjal, eszelősen kiáltoz gyermeke után. A Kishegyesi-úton megvadult lovak tiporják a rohánzó embereket, a Hatvan-utcán száguldó teherautók robognak a menekülő németekkel...

Ki lesz a felelős?

A Piac-utca csendes. Lehunytt szemű házak, lezárt boltok, kiürült úttestek. Rendőr sem áll az utcasarkon.

Igen, a hivatalos Debrecen már tegnap elmenekült. A város vezetősége még tegnap reggel összeült és elhatározta, hogy „kiüríti“ Debrecent. Lóhalálában összepakkoltak és a város vagyonát az utolsó gyufaszálig magukhoz véve — elmenekültek. Elmentek a hűtlen vezetők és itt maradt a város egy rendőr, tűzoltó, mentő nélkül üres pénztárral. Magára maradt Debrecen történelmének legsúlyosabb óráiban... Az Egyházak vezetői itt maradtak, sőt küldöttségbe mentek a német városparancsnokhoz, hogy ne védje a várost, mert akkor menthetetlenül elpusztul a Kálvinista Róma. A kérés süket fülekre talált. A városparancsnok fölényesen kijelentette, hogy Debrecent a végsőkig védeni fogja. Azt mondotta: vállalja a felelősséget...

Aki el akart menni, elment, aki pedig itt maradt, behúzódott a nagyobb házak pincéibe. Azért üres az utca... Az úttesten a ma utoljára megjelent Debreceni Újság-Hajdúföld egy

eltépett darabját kavarja a forgószél. A főcím nagybetűsen ordítja: „Makónál az ellenség minden támadását sikeresen visszavertük . . .“

A város szélén pedig örült bögéssel dörögnek az ágyúk . .

Karján gyermek...

(E sorok írója többszázad magával az Alföldi palotában húzódott meg azokban az örökké emlékezetes napokban. Az Alföldi palota második emeletének egy kis szobájában írta az alábbiakat:)

Dél elmúlt, az ágyúzás egyre erősödik. Az elébb mondotta valaki, hogy Szoboszló ma reggel elesett és az oroszok feltartóztathatatlanul száguldanak Debrecen felé.

Alkonyodik már, amikor dobihártyaszaggató detonáció rázza meg a hatalmas épületet. Az előkészített holmikkal lihegve menekülünk a pincébe. Pár perccel később a kiskapunál gyermekzokogas hallatszik: — Eresszenek be, eresszenek be.. . Tízéves leánygyermek áll a kapu előtt. Arca, ruhája csupa vér. Babáját a kezében szorongatja. — Hol van anyukád? — nem felel. Bambán, kihült szemmel néz ránk. Rosszat sejtve, kimegyünk a ház elé és lámpával átkutatjuk az úttestet. Az egyik deszkabodé mögött két ember fekszik. A kislány szülei. Megnézzük a reflekszüket. Mozdulatlanok, halottak... A délutáni gránát ölte meg őket... A debreceni ostrom első halálos áldozatai.

Koromsötét az októberi éjszaka. Nincs villany és nincs víz. Detonáció detonációt követ és hallik már a gépfegyver zakatolása is. A Szoboszlói-út felől az éjszakánál is feketébb füst kanyarog az égre, ég a Kefegyár.

A Hatvan-utca felől riadt embercsoport tart felénk. A Tócosktertből jönnek, ahol utcai párbaj folyik. Férfiak és nők. Az egyik karján alvó csecsemő. Elnézem az anyát. Mária villan át rajtam. Igen, Mária, a borzalmak éjszakáján. Mária, a XX. század menekülő madonnája. Nézzétek, karján a gyermek ...

Légiharc a Téglavető fölött

Október 10. Virrad. A szürke, szennyes hajnalban három véres német katona ül a ház előtti padon. Emberek gyűlnek köréjük. Mindenre lemondóan legyintenek: Kaput... kaput..

Délután néhány Stuka jelenik meg a város fölött és a front felé tart. Fél négykor megszólalnak a szirénák és vörös csillagos szovjet bombázók dübörögnek a város irányába. A Téglavető fölött heves légiharc fejlődik ki. Az orosz légifölény elől hátbor-

zongató üvöltéssel, bukórepülésben menekülnek a német vadászok ... Este nagy az örömünk, mert újra van víz és villany. A gyár munkásai derekasan helytállanaik ...

Október 12. Ma reggel kékszínű falragaszok jelennek meg a városban: kihirdetik az ostromállapotot. Délfelé német tábori csendőrök érkeznek a városiba és régi helyükön, a kereskedelmi iskolában ütik fel tanyájukat.

Az ágyútűz lényegesen alább hagyott. Az oroszok, akiknek csak előőrseik szaladtak előre Debrecenig, most visszavonultak. Semmi kétség: döntő támadásra készülnek.

Este az ötös számú óvóhelyen istentisztelet volt. Nem mindenki fért be, hiszen az összes óvóhelyeken kétszázhetvenöt ember tartózkodik. Az előtér és az óvóhely zsúfolásig megtelt és a közönség ajkáról a szenvedésben Istenhez menekülő ember áhítatával szállt fel a megrázó éndk — Tebened bízunk eleitől fogva ...

„Partizán voltam ...“

Október U. Két nap óta hallgat a front, két nap óta távoli mennydörgéssé csitult az ágyúzás. Az utcák néptelenek. Mint hallom, Debrecen százhuszezer lakosából csak negyvenezer ember maradt itthon. Legkihaltabb a város központja és a nagy-erdei villanegyed.

A nagy csendbe csak a német harcokocsik dübörögnek bele olykor, amint tucatjával vonulnak a front felé.

Sétára indulunk a városba. A Piac-utcán, az Ortekommandantur ütötte fel tanyáját a régi posta épületében. A bejáratot drótsövénnyel és kőtörzslaszokkal barrikádozták el. A kapu két oldalán két felakasztott ember lóg. Civilruhában vannak, az egyik feketében, a másik szürkében. Nyakukban tábla lóg, rajta a felírás: „*Partizán voltam!*“ Szemük nyitva, de ajkúik makacsul összeszorítva. Kérlelhetetlenül, mint akik nem! ijednek mteg a haláltól sem és a fegyverek halálos tüze alatt is meg nem bocsátóan gyűlölik ellenségüket.

„A világ legnagyobb páncélcsatája ...“

Alkonyat tájt felmászunk az Alföldi palota lapos tetejére és távcsővel figyelgetünk a front felé. A Szoboszlói-úton végig páncélosok hernyóznak és tisztán látszik, amint szétszóródnak a szántóföldeken. Valahol Vervölgy körül fog történni valami. . .

A negyedik emeleten hangosan szól a rádió. Híreket mond. „Mint német haditudósítók jelentik, Debrecentől délnyugatra a háború eddigi legnagyobb páncéloscsatája van kialakulóban.

A német csapatok itt nagyarányú csapatátkarolást hajtottak végre. A bolsevikok áttörték a német zárógyűrűt északkeleti irányban és ennek során birtokukba vették Nagyváradot...”

Hallgatózunk. Szinte nyomasztó a csend. S akkor egyszerre, mint egy varázsütésre, közvetlenül közletről újra megszólalnak az ágyúk.

A város felett sorozatosan robbannak már a gránátok. Egy mindent túlharsogó robbanás után üvegcsőörömpölés az aszfalton. Nem szólunk semmit, csak összenézünk. És a tekintetünk azt mondja: A Vörös Hadsereg csapatai döntő rohamra indultak Debrecenért...

A nyilasok átveszik a hatalmat...

Október 15. A nagy öröm és a nagy bánat napja volt ez. Most este, amikor visszagondolok erre a napra, világosan érzem azüf az el nem mondható, le nem írható örömet, melyet akkor éreztünk, amikor valaki, mintha eszét vesztette volna, rohant le az óvóhelyre: — Horthy bejelentette... kilépünk a háborúból ... vége a háborúnak ... Felejthetetlen pillanatok voltak azok ... Aztán egész nap nem mozdultunk el a rádiótól... Az emeletről láttuk, hogy az útkereszteződésnél már párosával állatiak a német katonák. A Csapó-utca felől feltűnik egy magyar motorkerékpár. A két német felemeli a Kezét, megállnak. Hirtelen géppisztolyt szegeznek a mellüknek, aztán lefegyverzik őket. A két magyar segítséget váróan néz körül, de mindenütt csak németek vannak. A tehetetlen düh ökölbe rántja a kezünket. De összeszorított ajakkal hallgatnunk kell. ..

Aztán... úgy este 8 óra tájban, hosszú szünet után megszólal a rádió. S minden szava, mint mennykő csapkod belénk: — Szálasi hadparancsa .. . Vörös János hadparancsa . . . (Azóta már tudjuk, hogy a nyilasok Vörös János nevében hamisított hadparancsot olvastak be a mikrofonba.) „A kormányzó szégyenletesen elárulta a magyar népet...” Mintha belénk döftek volna. És a szemünk két villogó tőr volt abban a pillanatban. Szóval Szálasi átvette a hatalmat... A Nyilaskeresztes Párt, mint a nemzet politikai akaratának letéteményese .. . Hogy nem szakad le a menyezet, hogy nem robban szét a rádió ekkora hazugságtól...

„Végünk van” — mondja valaki mellettem halkán. Az első percek tehetetlen dühét vak gyűlölet váltotta fel. Kemény lett az arcunk és nagyon sötét a tekintetünk. A rádió pedig konokcsúfondárosan bömbölte a nyilas induló refrénjét: Győzelemre visz majd a nyilaskereszt... Szálasi Ferenc ...

Ahol nem volt nyilas-uralom

Október 16. Az egész olyan, mintegy fojtogató álom. Az úton magyar katonák jönnek széles, fáradt mozdulatokkal. A főutcán hangszóró bömböl: — Nyilaskormány alakult... Horthy az SS védelme alá helyezte magát.. .

Hol vannak a nyilasok? Sehol. A Kálvinista Róma fölé kiterjesztette szárnyát a háború és a patkányok menekülnek legelőször a süllyedő hajóról. Az itt rekedt nyilasok pedig nem mernek előbújni sem.

Valaki megnyitja a hátam mögött az ajtót. Rohamtűzer szakaszvezető. Kérdem, hogy mit akar. Nem felel. Nézzük egymást, aztán eszembejut valami. Előveszek a szekrényből egy rossz civilruhát és elébe teszem. Boldogan ragyog fel az arca és azonnal öltözködni kezd. Még gyorsan elmondja, hogy a magyar katonák tömegesen szöknek meg. Nem akarnak tovább harcolni, ők Szálásira nem esküdtek fel. Búcsúzásakor keményen megszorítjuk egymás kezét.. .

A németek valósággal tombolnak a városban. A Piac-utcán egy vereshajú germán előretartott géppisztollyal kísért több magyar fiút.. . „katonaszökevények ...“ sorsuk: biztos halál...

A Kisállomás felől géppisztolysorozat ropog, Azt mondják, ott több tucat munkaszolgálatost végeztek ki. Előbb megásatták velük sírjukat, aztán sortűz ... Bűnük: megszöktek hóhéraitól.

A polgári lakosság ellen ...

De a németek a védtelen polgári lakosságot sem hagyták békén. Parancsaikat vakon teljesítő magyar csendőrök segítségével összeszedték a város férfilakosságát és kivitték lövészárkot ásni a repülőtérré.

A hosszú sor, melyben lehettek háromezren, elkigyózott az állomás felé.

A mikepércsi úton magyar rohamtűzerek robogtak el mellettünk — visszafelé. — Ne menjetek tovább — ordították — az oroszok a repülőtér túlsó oldalán vannak már... De nekünk tovább kellett mennünk. Nem sokáig. Egy gránát közvetlenül mellettünk vágott le. Több se kellett a csendőröknek. Felugrottak kerékpárjaikra ... és otthagytak bennünket. Mi pedig futottunk, ahogyan csak az életéért fut az ember

A Nagyhídon irtózatosszerű detonáció szinte a földre vágott mindnyájunkat. — Felrobbantották a Vagonyárat — ordította valaki. Lihegve szaladtunk tovább.

A Kossuth-utcán egy germán fessegette az egyik ékszerüzlet kirakatának redőnyét.

Menekülnek a németek!

Október 18. Az állomás felől dübörög a föld. Német Tigrisek hosszú sora csikorog át ismét Debrecenen. De most a front felől jönnek. Sok a „döglött“ harckocsi. Futótűzként terjed el a városban a hír: a németek feladták Debrecent.

Az autók hosszú sora tömve baromfival, sőt sertéssel. És mennek, mennek végtelen menetben Nyiregyháza felé.

A resti pincéjében, az állomáson folyik a bor, a repülőtéren összetörték már a drága gépeket, motorokat.

Ha eddig nem hittem volna, most saját szememmel láttam-amikor a német egységek elvonultak, magyar csapatok jöttek helyükbe — fedezni a visszavonulást.

Estefelé nehéz robbanások rázzák meg az egész várost. A Közraktár, a Vagonygár, az István-malom. A „szövetségesek“ milliólkat röpítenek levegőbe egy-egy perc alatt. A Főpostát utcai harcokra készítik „.

Éjszaka német tüzérség vonul át a városon. Ők is menekülnek. A városban csak SS-csapatok maradnak vissza utcai harcokra.

Debrecen felszabadult!

Fent a második emeleten kapkodva írom ezeket a sorokat. Az egyes detonációkat már nem is lehet megkülönböztetni egymástól. A város több pontján magas füstoszlopok szállanak a magasba. A Hatvan-utcán kigyulladt a sarokház. Nincs senki, aki oltásra gondolna. Ami most kigyúl, menthetetlenül elég.

Délután lemegyek a pincébe[^]. Teljesen ki vagyok merülve, napok óta nem aludtam rendesen. Verseket mondogatok, inkább csak magamnak és összevissza, hogy a felzaklatott lélek kido-bálja magából.

És akkor közvetlenül közlőrlől megszólal egy géppisztoly. Minden beszéd abbamarad és félig kimondott szavak fagnak meg az ajkakon. — Ez már itt van felettünk — sutto-gja vala-ki... igen..,

Az óvóhely halálos csendjébe belecsörömpöl a főkapu ki-hulló ablaküvege. A lejárati lépcsőn nehéz csizmadobogás hal-latszlik.

Tisztán hallom a szívem verését.

Az ajtóban megjelenik egy fiatal orosz katona. Megáll, körülnéz.

Megnézem az órámat: pontosan három óra.

1944 október 19. csütörtök. Debrecen felszabadult!

Reményi József.

Halál árnyékának völgyében

A most soron következő írás tudósítást kíván adni arról a néhány hétről, amely Magyarország legszomorúbb korszakának kietlen, tragikus és döbbenetes végső óráitól a konszolidáció kezdetének hajnalhasadásáig Debrecenben eltelt. Ezt az időszakot csak egyetlen szóval jellemezhetjük: káosz. A háború mindent eltipró és mindent elsöprő szörnyű lidércnyomása nehezedett e városra, ahol a régi képét elveszített utcákon, a családi tűzhely meghitt melegségét szinte elfelejtett, nagyrészt rombadók lakásokban, dermedt és halállal eljegyzett emberektől túlzásfolt pincékben és a lelkekben egyaránt bizonytalanság reszketett.

Ha ebben az írásunkban talán kissé bővebben foglalkozunk Debrecen kaotikus korszakának krónikájával, ennek az oka két-ségkívül az, hogy

Debrecen keresztmetszete: az egész országé

és az országon túl ez a keresztmetszet megmutatja azokat az országokat, városokat és falvakat, amelyekben egy elképzelhetetlenül szörnyű korszak borzalmi után még az ostrom katasztrófájának is el kellett következni, hogy utána — ha lassan is —, de visszatérjen a béke, rend és nyugalom. Egy békés város háborút soha sem óhajtó polgársága az ostrom poklát szenvedte el, hogy elérkezzék végre a béke ama állapotához, amikor legalább reményt éleszthet szívében az elkövetkező a boldogsághoz, amiért az emberek általában az Istenhez imádkoznak. . .

A káosz Debrecenben nem tartott sokáig.

Az élete általában rövidebb volt, mint más városokban.

Hogyan kezdődött? Milyenek voltak itt az állapotok akkor, amikor ez a város, izgalmas történetének során ahhoz a határkőhöz ért, amely a demokratikus Magyarország kezdetét jelenti?

Feleletet e kérdésünkre elsőnek dr. Lévy Zoltán adott, elmesélvén a következőket:

— Debrecen felszabadulásának napján Hajdúszoboszló mellett egy tanyán éltem, távol a főútvonaltól és még távolabb az élettől. Talán kéfc nappal azután, hogy Debrecen sorsa eldőlt, szekeret szereztem és azon indultam haza. Az országúton döcögünk, jobbra és balra az őszi sárban heverő hullák mutatták,

hogy itt is végigszántott a háború. Tizenhat kilőtt tankot számoltam össze útközben. Tanyák mellett hajtottunk el, sehol egy teremtett lélek. Azután letértünk a gránátoktól és bombáktól feltepett országútról, torony irányban, réteken át hajtottam Debrecenbe. Harminc kilométeren keresztül egyetlen élő emberrel sem találkoztam. A Halál árnyékának völgyében jártunk.

— Talán öt kilométernyire Debrecen előtt szembe jött velem egy ember. Tőle tudtam meg, hogy a városban bent vannak az oroszok. Fehér karszalag volt ezen az emberen, megkérdeztem tőle: miért viseli ezt? Azzal válaszolt, hogy Debrecenben mindenki fehér karszalagot visel és jó lesz, ha én is ilyet teszek a karomra. Az idegen segített zsebkendőmet kabátujjamra kötni, utamat így folytattam tovább.

— Nem szégyellem bevallani, hogy amikor bejöttem a városba, szemeimet előntötték a könnyek és hangosan zokogni kezdtem. Még mindig füstölögtek a házak, amelyek kigyúltak, vagy leégtek az ostrom alatt. Majd minden sarokházat felgyújtottak Debrecenben. Égett az Első Takarékos épületében a Kontsek-féle üzlet, füstölgött a Kistemplomnál a Dégenfeld-palota, tűz volt a Hatvan utca sarkán is. Csupa kötörmelék és füstölgő rom mindenütt. A pernye, a por úgy kóválvagott a levegőben, mintha láthatatlan kéz kavarta volna fel. A füst, korom és foszlásnak indult emberek, meg lovak utcákon heverő hulláinak bűze ránehezedett a lelkemre. Szótlanul álltam meg az egyik üszkös ház romjai mellett és ha valaki azt kérdezné most tőlem, hogy mire gondoltam akkor, nem tudnék feleletet adni.

— Géppisztolyos orosz nő állt őrséget a lakásom előtt és nem engedtek be a házba. Női hírszerző különítmény székelt! itt és az egyenruhás harisnyák zászlócskákkal adtak jeleket egymásnak. A szomszéd ház pincéjében kaptam szállást. Ennivalóm nem volt. Eszembe jutott, hogy a Wolf-telepen tettem el családom számára kevés burgonyát, szereztem egy talyigát és a házmester két fiával mentünk ki ide.

— Az ötkilométeres úton oda-vissza mindössze tizenkilenc emberrel találkoztam. Ezek között csak két nő akadt. A többi vasutas volt. De ezek is karszalaggal jártak és a következő napokat Debrecenben éppénúgy, mint később Pesten.

a karszalagok korszakának

lehet nevezni. Mindenki karszalaggal járt, fehér és piros karszalaggal és mindegyik szalagra rányomtak valamilyen pecsétet.

amikor az első orosz előőrsök megjelentek a városháza kapujánál, egyedül Gergely Márton hajdúörmester fogadta őket. A kapu alatt a rádió bömbölte, hogy a német felszabadítók hős hadseregének sikerült Debrecen alól elzavarni az oroszokat. .

A fogadtatás a városháza kapujában csöppet sem hasonlított ahhoz, amelyet filmen, vagy színpadon rendeznek meg. Harcedzett katonák, sáros és véres köpönyegben, beretvátlanul és piszkosan egy percre álltak meg itt, azután mentek tovább. Este újra bejött egy járőr, ezzel már tiszt is volt, ezek ottmaradtak hajnalig, borozgattak a hajdúkkal, bor és asztal mellett, fejüket könyökükre támasztva szundikáltak, nem rendelkeztek, nem intézkedtek, hanem mentek tovább csapatuk után, hiszen Debrecen határában még dúltak a harcok.

Tulajdonképpen péntekig, október huszonegyedikéig jelentős esemény, vagy rendelkezés nem történt. Ami ezután megessett, arról Gergely Márton így beszélt:

— Értem jött egy patrul, az elvitt kihallgatásra a városparancsnokhoz, akinél már tolmács is volt, a Hirsch Laci. A városparancsnok nyomban kinevezett Debrecen rendőrkapitányának, megköszöntem szépen a kinevezést, de megmondtam, hogy azt nem fogadhatom el, mert hiszen Debrecennek arra hivatott vezetői vannak. Erre az alezredes megparancsolta, hogy délután négyre a város vezetőit hozzam el hozzám.

Az első hivatalos ember, aki az oroszokkal itt összeköttetésbe került Zöld József helyettes polgármester volt. Politikai magatartásáért nyugalomba küldték, az átmenet idejében pár napig dr. Vásáry Istvánnal ő vezette a város ügyeit, majd visszalépett, október huszonkettedikén azután Gergely Márton és Stieber műszaki tiszt felkeresték a püspöki palota óvóhelyén azzal, hogy nyomban menjen velük az orosz parancsnokságra.

— A vármegyházára vezettek — meséli Zöld József — az épület előtt állt Cserkinszky alezredes, a politikai osztály egyik vezetője. Bementünk a főispáni szobába, ahol Cserkinszky — szinte szószerint emlékszem szavaira — így szólt hozzám: „Mi azt akarjuk, hogy mindenki azonnal térjen vissza foglalkozásához és azt folytassa. Azt akarjuk, hogy

haladéktalanul induljon meg a munka

Debrecenben. Nem akarunk bántani senkit és biztosítom, hogy ebiben a városban egyetlen embernek sem esik bántódása, ön pedig azonnal vegye át Debrecen vezetését.“

— Azt felelte, hogy én csak helyettes polgármester vol-

tem, a város vezetésére dr. Vásáry István volt polgármester hivatott. Utasítást adott, hogy dr. Vásáry Istvánnal másnap reggel kilenckor menjek a pénzügy igazgatóságára,

Adjuk most át a szót dr. Vásáry Istvánnak:

—A klinikán voltam, ahol azt sem tudtuk, hogy mi történik, mert teljesen el voltunk zárva a világtól. Innen vittek el az orosz városparancsnokhoz, ahol Kotlerevszky és Szotnyikov alvezredes szobájában Zöld Józsefet és Herpay Gábort találtam, valamint Leitner Jenőt, aki a tolmács szerepét töltötte be. A városparancsnok előbb szóban, majd hivatalos írásban megbízott a polgármesteri leendő ellátásával, mire Zöld Józseffel a városházára mentünk.

—Siralmas kép fogadott itt. Nem volt egy ép ablak. Minden betörve, összezúzott és felforgatott bútorok között széthányt írások. Az ostrom alatt leégett a városháza frontja, a tűz rengeteget hamvasztott el, tönkrement a közgyűlési terem, a kis tanácsterem és leégett az emelet) egyik része. A városházán találtam már Menyhárt Bélát, Szabó Lajost, dr. Dönisödy Imrét, Orosz Istvánt, Kertész Bélát, azután jöttek dr. Szilassy Gyula. Báthori József, Rankai Gyula, Katkó adópénztárnok, Nagy Sándor és mások. Vass Károly főjegyzőt a tanyájáról én hoztattam be. Legelső dolgunk a közbiztonság helyreállításáról és az ittmaradt éhező emberekről való gondoskodás volt.

A történelemben soha nincs szenzáció és az események törvényszerűen következnek sorra. Mióta fegyverekkel harcolnak egymás ellen az Isten képmására teremtet emberek, azóta mindig éhség, dögvész és fejetlenség kísérnek árnyékként minden háborút. Ezekről számoltak be a középkor komor esztendeinek krónikásai, a halkszavú barátok, akik békés esztendők csöndjébe zuhant klastromok ablakmélyedéseiben lúdtollal rajzoltak krónikát pergamenre és cinóberrel, meg arannyal ékesítették az iniciálékat. Ugyancsak ezekről ad hírt, a háború kísérő muzsikájáról szólva, a modern idők krónikása, akinek mondatait már írógépek kattogják és ördögös rotációsok nyomják körbefutó papírhengerekre...

A legnagyobb gond e napokban: a kenyér gondja volt.

Az új polgármester Csobán Endre főlevéltárost és Gergely Márton hajdúörrmestert bízta meg a Debrecen kiürítése előtt felállított népkonyha vezetésével. Ez a népkonyha tulajdonképpen négy nagy üstből állt, az üstöket a városháza udvarán helyezték el, ide jöttek az emberek, ide jártak a polgármester és a városi

urak és tányérral a kezében kiállt sorban mindenki, aki éhes volt. Kevesen akadtak, akik fizettek, mindenki megkapta azért a kenyérét és az ebédjét is.

— A koszt jó volt — meséli Gergely Márton —, már elmondhatom, hogy: elég tehenet találtam, az utcán ... Ezeket behajtottam a városháza udvarára, én voltam a mézárós is és ezekből a kósza tehenekből sok jó ebéd készült. A felszabadulást követő napon egy gyermek lélekszakadva jön hozzám, kiabálja: Marci bácsi, Marci bácsi, tessék azonnal a Nagytemplomhoz jönni, egy nagy verestarka tehén néz ki az ajtón... Hogyan került a templomba a tehén? Magam sem tudom. Biztosan az Isten küldte oda, hogy gondoskodjék szegény éhező debreceniekről ... Másfél óra múlva már gulyás lett belőle ... Ez volt a felszabadulás ünnepi bankettje ...

A kenyérellátás kezdetéről Jánossy B. Sándor beszélt:

— Amikor a németek felrobbantották az István malmot és az ott felraktározott hatalmas lisztkészlet égni kezdett, elszaladtam a város bitangistállójába, ahol egy lovat és szekeret találtam. Az égő malomhoz hajtottam, onnan harminc mázsa kenyérlisztet vittem el Szombathy György Széchenyi utcai péküzemébe. Ezt sütöttük fel és a legsúlyosabb időkben ez mentette meg az éhező embereket.

Vass Károly városi főjegyző valamelyik óvóhelyen akadt rá Marx Adorján pékmesterre, akit megkért: akárhonnan is szerezzen lisztet. Marx szerzett is. Honnan? E kérdésre soha sem fog feleletet adni. Napokon át hófehér kenyéret ettek Debrecenben.

A kenyérellátás súlyos problémájánál azután akadt Debrecennek olyan szerencséje is, amely nemcsak a lakosságot, hanem a város vezetőségét is a legnagyobb gondoktól szabadította meg. Az eset amiről hírt adunk itt

a magyar malomipar nagy dicsősége.

A Hortobágy Múmalomban a felszabadulás idején száznyolcvanhárom vagon kenyérgabona, nagyrészen búza tárolt. Külön regény, miként esett meg, hogy a németek ezt a hatalmas mennyiséget, amely normális körülmények között Debrecen elállítását négy hónapig tudta biztosítani, nem fedezték fel és nem vitték el. A malom a felszabadulás után e készletről nemcsak jelentést tett dr. Vásáry Istvánnak, hanem azt fel is ajánlotta a város számára. Minthogy a hatóságoknak a Vörös Hadsereg szükségletéről is gondoskodni kellett, először csak a katonaság számára örültek, pár nap múlva azonban a malom már a polgári lakosságnak is rendelkezésére állt. Az első napokban az

orosz katonai hatóság utalt ki készleteket a sütőiparosoknak, november elején azután a megmaradt mennyiséget, százhatvan vagon teljesen a polgári lakosság ellátására engedték át és nyomban megindulhatott a rendszeres ellátás.

Az első pillanatban szinte leküzdhetetlen akadállynak látszott a pénzhiány. Sem a városnak, sem a sütőmestereknek nem volt pénzüik. Fábián Zoltán, a Hortobágy-malom bérlője erre nemcsak az egész készletet, annak értékét, hanem az őrlési díjat, az ezzel kapcsolatban felmerülő minden néven nevezendő költséget, de még a zsákokat is kölcsönképpen felajánlotta a városnak. Ezzel nemcsak Debrecen legsúlyosabb problémáját oldotta meg, hanem másfélmilliónál nagyobb bevételhez juttatta Debrecenre, amely ebből tudta fedezni legégetőbb első kiadásait. Debrecen mellőzni tudta a fejadót, amelyet a felszabadult városok egymás után vezettek be és például az egyik szomszédos város — tekintet nélkül polgárai vagyona helyzetére — minden lakosát harminc pengő fejadó fizetésére kötelezte.

A sütőmesterek a lisztet fizetés nélkül kapták meg, elkészítették a kenyeret, amelyet pénzért adtak és ebből a pénzből már fizetni tudtak a lisztért. A pénz a város pénztárába folyt be és a város a kenyérlisztet kilónként hetven, a nullás lisztet pedig egy pengő ötven fillérért adta.

Amikor megkérdeztük Fábián Zoltántól, hogy a város visszafizette-e a kölcsönt, nem ad feleletet és másról kezd beszélni.

Ez a százhatvan vagon búza tette lehetővé, hogy Debrecenben a kenyérellátás terén fennakadás ne legyen, de még a cukrászdák is hozzájussanak a liszthez. A malomipari munkásság a legnagyobb erőfeszítéssel dolgozott éjjel és nappal és abban az időben, amikor a közbiztonság bizonytalan volt és az emberek délután öt óra után nem merték elhagyni a lakásukat, a malommunkások éjjel is az üzemben dolgoztak és sokan közülük elhozták oda a családjukat is.

Debrecenben és a megyében a többi malom is kített magáért és mindegyik tisztában volt azzal a súlyos feladattal, amelyet ezekben a napokban vállalnia kellett. Az Apafi-malomban Harsányi Sándor dolgozott derekasan a munkássággal, a megyében a hajdúnánási Csiha-malom, a vámospércsi Hegedűs-malom, a hajdúszoboszlói Frenkel-, Kovács- és Tarr-malom, a balmazújvárosi Reiner- és Hardicsai-malom és a többi a legnagyobb igyekezettel, erejük megfeszítésével, áldozat és kockázat vállalásával biztosították a kenyérgondok leküzdését.

Megírtuk már előbb, hogy minden vesztes háború kísérői: az éhség, a dögvész és a fejetlenség. Most, hogy túl vagyunk rajta, megírhatjuk: a háború után

Debrecenben kiütéses tífuszjárvány kezdődött,

amely fokozódott abban a mértékben, ahogyan a lakosság visszaözönlése tartott és később a deportáltak visszatérése még súlyosbította a veszélyt. Ma már nem titok, hogy több, mint kétszáz megbetegedést jegyeztek fel és az esetek tíz százaléka halállal végződött. A közönség el sem tudja képzelni, hogy a járvány leküzdése milyen munkát követelt.

Dr. Hollóssy Andor városi tisztifőorvos elvitathatatlan nagy érdeme, hogy a járványok elleni offenzíva győzelemmel járt.

— Az a ház — mondotta dr. Hollóssy Andor —, amelynek óvóhelyén tartózkodtam, a felszabadulást követő napon kigyuladt. Átmentem az OTI Kossuth-utcai épületébe, ahol tisztviselőket találtam ugyan, de orvost egyet sem. Az egyik hölgytől elkértem a rúzsát, ezzel vörös keresztet rajzoltam egy törölközőre, azt seprűnyélre kötöttem, majd kiakasztottam a házra, amelyet poliklinikának neveztem el. Már az első nap százával jöttek a betegek, főként oroszok. Orvosság volt bőven, a röntgent is üzembe tudtam helyezni, mert kaptunk villanyáramot. Egymagam végeztem minden orvosi munkát: operáltam, fogat húztam, szülést vezettem le, injekciókat adtam, kötést cseréltem. Tizenegy napig egyedül dolgoztam és felöltözve egy lócán naponta alig aludtam egy pár órát. Azután dr. Vásáry polgármester rendelkezésére át kellett vennem a tisztifőorvosi hivatal vezetését is. Dorogi Károly tisztifőorvosi hajdúval és néhány OTI tisztviselővel kimen Kink a szétrombolt gyógyszerárak gyógyszerkészletéért, ezekről leltárt készítettünk, összehordtuk és Pinczési László gyógyszerész önfeláldozó munkája mellett már október huszonhatodikán az ő vezetésével megnyitottuk az első patikát, amely hosszú ideig Debrecen egyetlen gyógyszerára volt. Pinczési László nélkül a legsúlyosabb problémákat képtelenek lettünk volna megoldani, ez a kitűnő gyógyszerész a romok közül előhordott gyógyszereket az elképzelhető legsúlyosabb körülmények között válogatta ki. neki köszönhetjük hogy Debrecen joggal lehet büszke arra:

Magyarországon itt jutottak először gyógyszerhez a betegek a legsúlyosabb időben.

— Le sem lehet írni, milyen nehézségek mellett tudtuk üzemben tartani a fertőtlenítő intézetet, ahol Mahó Ferenc gondnok emberfeletti munkát végzett. Hihetetlen teljesítményt köny-

vettünk itt el: hetek alatt több, mint húszezer személyt fertőtlenítettünk, majdnem százezer ruhaneműt mostunk ki és volt idő, amikor a fertőtlenítő megállás nélkül hetvenkét órát dolgozott.

— Nem volt egyetlen állatorvos sem és a Dégenfeld-téren, a város közepén szükség-vágóhidat állítottam fel és végeztem itt a húsvizsgálatot. Voltam: városi tisztiorvos, az OTI vezetője és én voltam még az állatorvos is.

— Képzeljék el: a felszabaduláskor szemben álltam egy testben és lélekben lerongyolódott várossal. Nem volt itt se egy darab szappan, se egy liter petróleum, se egy kiló mész és ilyen körülmények között szakadt ránk mindjárt a veszedelem: két kiütéses tífuszos hullát hoztak a városba. A ragály terjedt, a betegeket a klinikára kellett szállítanunk, de nem volt mentőkocsink, az utcán fogtuk el a szekereket, ezekre raktuk fel a tífuszosokat, azután kivittük azokat a fertőtlenítőbe. Az egész felszabadított országrészen dühöngött a járvány. Plakátokat szövegeztünk és nyomattunk a tetű ellen, védőnőket szerveztem és egészségügyi járőröket küldtem Szegedre és mindenfelé.

— Békében háromszáztíz orvosa és huszonegy gyógyszer-tára volt Debrecennek, a felszabadulás után tíz orvost tudtam itt összeszámolni és csak egyetlen gyógyszer-tárunk működött. Ennek ellenére, pár nappal a felszabadulás után az OTI, OTBA, MÁV és a szegénybetegek ellátását dr. Tamássy Géza, dr. Csikós István, dr. Gál György, dr. Ferenczi Zoltán, dr. Szatmári Ferenc, dr. Dvorszki Lajos, dr. Váry János, dr. Csák Judit és dr. ökrös Sándor kollégáimmal együtt láttam már el, ezek vállalták az egész közegészségügyet. Honorárium? Ki gondolt ezekben az időkben erre... Az orvosok nemcsak ingyen dolgoztak, hanem vállalták még azt a veszedelmet is, amivel abban az időben együtt járt, ha az orvos éjszaka látogatta meg a páciensét...

Kórház e napokban nem volt Debrecenben, mert a közkórházat a háború pusztításai tönkretették, a klinikán pedig katonai sebesülteket helyeztek el. Olyan nagy volt a hadisérültek száma, hogy három óra alatt kellett a polgári betegeket elvinni a sebészetről. Hova vigyék őket? Fürst László debreceni gyárosnak, aki ekkor a klinikán tartózkodott, támadt az ötlete, hogy a kii nikáról kitelepített sebészetet a Hatvan utca hat szám alatti bérházban, ahol mindössze néhány lakó tartózkodott, kell elhelyezni. Szerzett egy teherautót az oroszoktól, ez járt állandóan a Hatvan-utcai bérház és a klinika között és szállított el százötven súlyosan sebesült polgári személyt. A bérházban felszerelték a műtőt, szereztek orvosi felszerelést, ágyakat, ágyneműt, sőt még

fűtőanyagot is. Dr. Pap Károly egyetemi magántanár, akkor tanársegéd, volt rendkívül nagy segítségére az akciónak és vállalta a kórház vezetését. Dr. Fehértai Gyula ügyvéd, Balogh Sándor fakereskedő, dr. Sárkány Ilona, Goldstein Sándor szerelő, azután néhány orvostanhallgató, közöttük Debreceni Pál, Tóth Sándor és mások dolgoztak sokat, mindmegannyian önzetlenül. Dr. Kovács László belgyógyászati ambulanciát¹ állított fel, ahova százával jöttek a betegek. Ingyen gyógykezelték őket.

A káosz korszakának krónikása nem mehet el szótlantul a felszabadító Vörös Hadsereg ama tisztjei mellett, akik közreműködtek abban, hogy meginduljon a konszolidáció.

E kérdésnél értékes információkat Leilner Jenő debreceni nagykereskedőtől kaptunk. Leitner Jenő, aki ezidőszerint a Kereskedő Társulat ügyvezető elnöke, elsőnek működött tolmácsként az oroszok mellett és ő mesélte:

—Kotlerevszky alezredes volt a tulajdonképpeni városparancsnok, ő azonban inkább a rendőrségi ügyeket intézte. Gazdasági és politikai vonalon, mint városparancsnok, inkább Sztotnyikov alezredes működött. Debrecen sokat köszönhet neki. Ő indította meg az üzemek munkáját és neki lehet hálás ez a város azért, hogy az élet itt feltámadt újra. A kiéhezett és megkínzott emberek sokkal közönyösebbek és fásultabbak voltak, minthogy bármit is kezdjenek. Sztotnyikov már október huszadikán, tehát egy nappal a felszabadulás után, kérlelhetetlen szigorral rendelte el, hogy a hullákat az utcáról azonnal takarítsák el, berendelte a városházára a tisztviselőket, kiadta a parancsot, hogy azonnal ki kell üríteni az óvóhelyeket és mindenki tartozik azonnal visszaköltözni lakásába.

—Sztotnyikov rendelte el büntetés terhe mellett az üzletek kinyitását. Kíséretemben minden üzemet meglátogatott, maga nézett utána, hogy hol és mi hiányzik. Nemcsak megparancsolta, hogy a hiányokat haladéktalanul pótolni kell, hanem segédkezett nyújtott ahhoz, hogy ez a parancs teljesíthető is legyen. Ahol csak lehetett, megindította a munkát és ahol valamely üzemnek nem volt vezetője, ott azonnal kinevezett valakit erre az állásra. Sztotnyikovnak köszönhetjük, hogy megindult a villanyvilágítás, dolgozni kezdett a vagongyár, a villamosok sínjein először gőzmozdony, majd villamosvasutak jártak — Horváth igazgatót egyszer huszonnégy óráig ott is tartotta a parancsnokságon, mert valami nem tetszett neki —, dolgoztak a malmok, megindult az üzem a cipőgyárakban, a bőrgyárakban, a Hajdúsági Konzervgyárban, a Hajlított Bútorgyárban, a Hangyánál, a műkögyárban, az Egyesült Kefegyárban és a többi debreceni ipartelepen.

— El kell itt még mondanom azt is, hogy röviddel a felszabadulás után, amikor a város vezető emberei kibocsátották az első proklamációt, amely az első önérzetes magyar megnyilatkozás volt és orosz repülőgépeken százezer és százezer példányban jutott el az ostromlott Pest szenvedőihez és azokhoz, akik a Du nántúlon várták imádkozva a felszabadulást, Debrecenben

az oroszok közvéleménykutatást tartottak.

Ez úgy történt, hogy intellektueket hívtak be a városparancsnokságra, közöttük Sántha, Bodnár, Szabó, Tankó egyetemi tanárokat és másokat. Én közöltem a meghívottakkal, hogy kérdéseket intézek hozzájuk. Az oroszok megbízásaiból külön ki kellett hangsúlyoznom, hogy mindenki nyíltan és szabadon mondhatja el a véleményét és senkinek bántódása nem esik azért, amit mondani fog. Megkértem őket: senki egy pillanatilag ne legyen tekintettel arra, hogy a győző hadsereg egy tisztjével áll szemben. A kérdések, amiket feltettem, arra irányultak, hogy mi a kérdezett véleménye a német rendszerről, nézete szerint milyen kormányformát óhajt az ország, lehetségesnek tartják-e a volt kormányforma visszatérését, vagy pedig más az elgondolásuk. Mindenki — kivétel nélkül — azt hangsúlyozta, hogy Magyarország demokratikus államformát akar, legtöbben azt mondták, hogy senki nem gondol a kommunizmusra és a kérdezettek a demokratikus államforma mellett nyilatkoztak. El kell mondanom még itt azt is, hogy ennél a beszélgetésnél a kérdezetten, az alezredesen és rajtam kívül más nem volt jelen

Mielőtt tovább ismertetnénk az eseményeket, el kell mondanunk itt, hogy október huszonhatodikán Debrecen és az ország nagy szerencséjére visszatért ide D. dr. Révész Imre püspök, aki a bombázás folytán Hajdúszoboszlóra tette át hivatalát és az események folytán onnan visszatérni nem tudott. A püspöknek a felszabadulás után való visszatérése és az eseményekbe való bekapcsolódása a magyar feltámadásban különösen nagy jelentőségű. A püspök, aki magasan felette állt és áll ma is a napi politika hullámveréseinek, minden munkából alaposan kivette részét. Megérdemelten nagy, de szokatlan tisztelet övezte és a személyének kijáró megbecsülést az oroszok is megadták neki.

Révész püspök október huszonhetedikétől naplót vezetett, amelyibe feljegyezte az eseményeket. Úgy: ahogyan ő azokat látta. Ez a napló, amelyből a továbbiak során gyakran idézünk, nemcsak érdekes, hanem jellemző a kiváló lelkipásztor lelkivilágára, ő az egyetlen, aki naplójában — miként lelkében

— nemcsak az emberekre gondol, hanem — és elsősorban — az Istent is látja ...

Október végén és november elején ezeket jegyzi fel: *Október 27.* Vásáry István kinevezett polgármester, Zöld József helyettes polgármester, Herpay Gábor alispán, Bánáss prépost és én elkezdhetjük a sziszifuszi munkát a kétségbeesett és kirabolt városban, melyet a németek Böszörmény és Téglás felől újra támadni kíséreltek.

Október 29. Az orosz katonai parancsnokság kifejezett engedélyével és óhajására

megkezdjük az istentiszteletek tartását.

Kotlerevszky alezredes kifejezetten Isten áldását kérte a papok és az egyház munkájára. Ezen a napon szállingóztak már hivatalomba a kétségbeesett, viharvert lelkésztestvérek mindenfelől a környékről.

November 1. Reggel nyolctól fél egyig tépelődünk Vásáryval és ílerpayval, mitévők legyünk ebben a rettenetes kháoszban, aminek legjellemzőbb momentuma az volt, hogy Csernisev tábornok Vásárytól két, Herpaytól pedig öt nap alatt népszámlálást követelt. (Amint könyvünk más helyén részletesen megírjuk, Debrecen teljesítetik ezt a követelést.)

November 2. Egy rokonszenves ezredessel, Seglov Ivánnal tárgyaltunk a városparancsnoksnál. Hangsúlyozta, hogy Magyarország saját belátása szerint fogja megállapítani államformáját, ebbe ők nem szólnak bele, ők csak azt kívánják, hogy itt demokrácia legyen.

November 3. Szotnyikov alezredes kijelenni, hogy ők nemcsak nem akadályozzák, hanem egyenesen megkívánják az egyház templomi és iskolai tevékenységét és csak azt kötik ki, hogy ne agitáljunk a Szovjet ellen. Azt kívánja, hogy nyissuk ki az iskolákat és hozzuk azokat rendbe.

November 4. Bekapcsolták a telefonomat. Száma: 234.

November 9. Nyolc óra után szakadó esőben a polgármesterrel együtt nyitott kocsin kivittek a villanytelepre, ahol arra kértek meg, hogy az ott dolgozó munkásokhoz intézzünk buzdító beszédet. Két-három órára volt szükség, amíg pár szót elmondhattunk. A munkások nyíltan megmondották, hogy ők szívesen dolgoznak, csak biztosítsák őket arról, hogy mialatt ők munkát végeznek, addig a családjukkal odahaza nem történik semmi. Nincs iga, nincs állat és nincs üzemanyag.

November 10. Ma végre. Istennek hála. hírt kaptam Juhász

Nagy Sándortól, aki egy alkalmi szekérral Kábáról küldött pár sort, hogy él, egészséges és szeretne hazajönni.

November 13. Egész délelőtt a városházán voltam. Fél kilenc óra tájban jelentik, hogy egy orosz hadnagy kiadta a parancsot, hogy a városházáról minden épkézláb embernek munkára kell menni, mert nincs elég munkaerő. Vásáry István és én erre lapátot fogtunk és a városi tisztviselőkkel együtt elmentünk Szoznyikovhoz. Mire elértünk hozzá, már hatalmasra nőtt a tömeg. Szoznyikov a vármegyeházán nagyon fel volt háborodva, kijelentette, hogy a szellemi munkástól senki nem kívánja, hogy fizikai munkát végezzen és elrendelte, hogy csak az ő parancsának tartozunk engedelmessé. Ezekben a napokban már mindenfelől naponként jöttek a menekültek. Idegesít, hogy mindenhol halljuk az ágyúszót.

Pár nappal később elmondja naplójában a püspök, hogy Szoznyikov alezredest a már említett proklamáció aláírása alkalmából arra kérte, hogy hozassa be Kábáról Juhász Nagy Sándort és az alezredest ezt meg is ígérte. Szoznyikov be is váltotta az ígétét és már másnap, november huszonhatodikán Juhász Nagy Sándor családjával együtt orosz katonai teherautón megérkezett Debrecenbe. Boldogan jegyzi fel Révész püspök, hogy „Juhász Nagy Sándor nincs megtörve, se testében, se lelkében, és dolgozni akar.“

*

Menjünk most vissza a káosz első napjaira és próbáljuk rekonstruálni azt, hogy miként indult meg Debrecenben az alkotó munka, miként kezdődött meg a közgazdasági élet.

Dr. Harsányi Imre, a debreceni Kereskedelmi és Iparkamara ügyvezető titkára a felszabadulás idején Debrecenben volt. Az egyetem pincéjében tartózkodott, ahol vele együtt vagy kétezren lehettek. Két nappal később jelentkezett a polgármesternél. Mi történt azután?

E kérdésre így felel:

—A polgármester rendeletére és az orosz városparancsnok utasítására átvettem az elsőfokú iparhatóság vezetését és működésemet úgy itt, mint a Kamaránál megkezdtem. Legelső tennivaló az volt, hogy száz méter vörös posztót szereztem a városparancsnokság részére. A városparancsnok úgy rendelkezett, hogy a kereskedők üzleteit haladéktalanul ki kell nyitni.

—Elképzelhetetlenül kemény munka következett.

—A romokban heverő és az elhagyott üzleteket számba kellett venni, el kellett végezni a leltározást, azután megmenteni azt, ami menthető. Be kellett állítanom a tulajdonost az üzletbe,

ahol nem volt ott a tulajdonos, ott más megoldást kellett találnom. Radnay Márton fűszerkereskedése a Ceglédi utcán volt az első üzlet, amely Debrecenben megnyílt, egyébként Radnay Márton segített nekem a leltározásnál is. Feladatom súlyos volt: védeni az árut, biztosítani a tulajdonosnak az értéket, mert hiszen számítanom kellett arra, hogy a deportáltak hazajönnek. Az eladott áru értékét azok az üzleiek, ahol nem volt ott a tulajdonos, letétként a város házipénztárába fizették be. Ezzel elértem azt is, hogy a város nyomban forgótökéhez jutott. A kamarai tisztviselők közül Bujdosó Gábor igazgató, Radó Miklós könyvtáros, Forgács Gábor és Bálint eljárók, Sós Matild, Bodnár Júlia, Bodnár Margit, Tareai Anna, Móric Anna, Szallár Ibolya, Kolozsvári Margit és Bujdosó Irén jelentkeztek elsőnek.

— Az üzletek közül általában az étkezdék nyíltak meg, ezek felburjánzottak és virágoztak, mert élelmiszer volt bőven. Talán

az élet első megnyilvánulása: a piac volt,

a piacon, kezdetben gyéren, később már nagyobb tömegben kezdtek jelentkezni az árusok. Az első napokban főleg krumplít és zöldségfélét árultak, de a piac napról-napra hatalmasabb lett. Filléiekért lehetett mindent kapni. A Csapó és Rákóczi utcák sarkin fejlődött ki az „ékszertőzsde“, ahol nemcsak órákat és ékszereket adtak és vettek, hanem itt cserélték be a rubelt és váltották be fele áron a régi százásokat.

Hegedűs Pál, a Hangya pincemestere elmondja, hogy a Haigya alkalmazottai nyomban a felszabadulás után égő házak mellett kúszva mentek el a telepre. Ez tele volt áruval és a Hangya nyomban bele tudott kapcsolódni Debrecen közellátásába. A felszabadulást követő napokban nemcsak ecetet osztottak, hanem hozzáfogtak az új ecet gyártásához is. Három vagon sót kapáik az oroszoktól, szereztek marós/ódát, azután almát és mirlezt nyomban forgalomba is hozták.

A debreceni villanytelep volt az egyedüli az országban, a mer a harcok alatt is üzemben volt és bizonyos mértékben megnyugtatót jelentett az, hogy az óvóhelyeken működött a világlfts. ötvenkét bomba érte a telepet, amely a legnagyobb ostromon is dolgozott. Mindössze két napig szünetelt az áramszolgáltatás, de azután megindultak a gépek, a villanygyár megpróbált áramot adni a városnak is. Ez nehezen ment, mert Debrecen szerte az utcákon mindenfelé a vezetékek a földön feküdtek és előbb ezeket kellett rendbehozni. Gyorsan ment a

munka, október huszonötödikén megindult a vízmű is és pár nappal későbben megkezdődött a gázszolgáltatás. Lökös Károlyt, a telep igazgatóját nagy elismerés illeti meg az eredményért, a hallatlan munkát tizenkilenc munkással kezdte meg a telepen, holott az üzemnek és vállalatának normális körülmények között ötszáz alkalmazottja dolgozik.

Gigantikus munkát végzett a MÁV és a történelem számára tartozunk feljegyezni azt, hogy a felszabadult Magyarországon a romokban heverő, agyonbombázott

debreceni állomás látta az első magyar vonatot.

A debreceni MÁV Üzletvezetőség volt az első az országban, amely a MÁV hatalmas szervezetéből megkezdte a munkát. Doby Gábor főfelügyelő, a forgalmi osztály főnöke informál a kezdett nehézségeiről.

Október nyolcadikán — mondja — ment ez az a vonal, amely a vasutasokat elvitte. Én itt maradiam. Nyomban a felszabadulás után bementem az Üzletvezetőség épületibe, ahol a városparancsnok által megbízott Bartha Aladár fővezető végezte az üzletigazgató teendőit. Felhívást szögeztünk a kipura és ebben jelentkezésre szólítottuk fel a tényleges és nyugdíjas vasutasokat. A felhívásnak eredménye volt, annyian jelentkeztek, hogy aznap az egyes osztályok megkezdheték működésüket. Kondor János lett az üzletigazgató helyettese, dr. Gyöngyösi Róbert az első osztály főnöke, Neumann Gyula a második osztályé, én a forgalmi osztály vezetését vettem át, Schmozer József a vontatási osztály élére került, Bárányi Illés pedig a számosztály főnöke lett. Az egész vonalon megindult a munka. A pályaudvaron minden romokban hevert. Legfontosabb volt az átmenő fővágány helyreállítása, azután sor került a többire és ma még szinte elképzelni is nehéz: tíz nap alatt öt felrobbantott vágányt állítottunk helyre. Dolgozott mindenki: mérnök, lisztviselők, segéd személyzet, kalauzok, mozdonyvezetők. Kivétel és zokszó nélkül végeztük a nehéz fizikai munkát. Megindult a forgalom. Polgári forgalomról természetesen kezd/ben még álmodni sem lehetett, csak katonai vonatok jártak, Rí az oroszok nemcsak túrték, hanem megengedték, hogy polgári utasokat is szállítsanak a katonai vonatok.

— November elején került hozzánk Zsukov őrnagy, aki még ma is itt van. Szakképzett és megértő ember, nagyon szépen tudunk együtt dolgozni. Bizonyára őt illeti meg köszönetünk azért, hogy decemberben az oroszok a MÁV összes alkalmazottainak kéthavi fizetést utaltak ki.

Csabai István MÁV főmérnök, aki a fűtőház főnöke volt ebben az időben, meséli, hogy október huszonkettedikén kapta meg a parancsot a munka megkezdésére. Ezeket mondja:

— Kimenteni a fűtőházhoz, amely száz százalékgig romokban hevert, a német zárócsapat mindent felrobbantott. Se ki, se be nem mehetett ide mozdony. Romokban a mozdonszín, a vízdaru és valamennyi váltó. Normális időkben százötvenkétszáz mozdony szokott a fűtőháznál lenni, most nem volt csak nyolc, valamennyi felrobbantva. Közöttük egyetlen olyan sem akadt, amellyel jární lehetett volna, annyira elintézték ezeket a németek. Az egész üzletvezetőség területén nem maradt egyetlen vontató jármű. Mindenekelőtt egy vízdarut állítottunk fel, hogy legalább vizet tudjunk szolgáltatni, ha „majd“ egyszer a forgalom megindul. Hozzáfogtunk a fiókműhely felépítéséhez. A németek a lakatos műhelyt és a gépjavító műhelyt is felrobbantották. Elsősorban a romokat takarítottuk el, azután a szerszámgépeket tisztítottuk meg, mindenki dolgozott. Egy nap alatt: október huszonharmadikán felállítottuk a darut, rendbehoztuk a falakat, a mozdonszín tetejét és kitisztítottuk a gépeket. Már aznap megérkezett az első mozdony, Püspök-ladány felől és ez szerelvényt hozott. Ladányi személyzet kíséerte az első mozdonyt. Megindult a többi vonalon is a forgalom. Közben megtudtuk, hogy a bombázások miatt szétszórt mozdonyok egy része különböző állomásokon van, ezeket behoztuk és napok alatt üzemképes állapotba helyeztük. Sikerült saját mozdonyainkkal átvenni az üzemet, a munka jódarabig így folyt, hogy Debrecen körül még dörögtek az ágyúk.

A vasúttal egyidőben kezdte meg tevékenységét a posta is és miként a debreceni MÁV Üzletigazgatóság volt az első vasúti szerv, amely az új demokratikus Magyarországon működését megkezdte, éppen úgy Magyarországon

a debreceni posta indította meg elsőnek a munkát.

Az orosz városparancsnok Koniády Istvánt főfelügyelőt bízta meg a postaigazgatóság vezetésével. Talán órákkal a felszabadulás után megindult a telefonforgalom, amely ebben az időben sokkal fontosabb volt, mint a posta. Komády főfelügyelő elmondja, hogy a debreceni postaigazgatóság állította helyre a telefonösszeköttetést és pedig nemcsak a városban, hanem ök teremtették meg az összeköttetést Moszkvával, Péccsel Bukaresttel, Nagyváraddal és később Budapesttel is.

A debreceni postaigazgatóság elképzelhetetlenül nehéz munkái végzett.

Szomorúan meséli:

— A felszabadulás után huszonöt zsák levél várt a postán továbbításra. Ez azonban gyorsan nyolcra apadt le ... Hideg tél volt... Tizenhét zsák levelet elfűtöttek . . Amikor én ezt láttam, igyekeztem legalább a nyolc zsák levelet megmenteni, suttjomiban a kézbesítőknek minden nap egy csomó levelet adtam át, hogy azt juttassák el a címzetteknek, a vidéki leveleket vonalfelvigyázókkal, vagy szekerekkel küldtük ki a vidékre, amivel elértük azt, hogy ahova csak lehetett, eljutottak.

Idősebb Abai Imre műszerész nyomban munkába állt a felszabadulás után. Ő szerelte a városparancsnokság telefonáló-másait, a pénzügyigazgatóságon harminc mellékállomással háziközpontot létesítettek. Dr. Vásáry István polgármester kapta az első polgári telefont, a második a villanygyárban csilingelt. Az igazgatóság épülete tele volt robbanó anyaggal, amivel a németek akarták levegőbe röpíteni a palotát, idősebb Abai Imre, Csiki Imre, Szentirmai József, ifj. Abai Imre, Derdó Sándor és Vincze Sándor mindenekelőtt ezeket a robbanóanyagokat szedték össze és távolították el. A telefonközpontban eleinte férfiak kapcsoltak: Szálka László, Fenyvesi József, Nagy Sándor és csak azután következtek a nők: Beregszászi Erzs, Sipos Mária, Szilágyi Margit, Szilágyi Rózsi, Sándor Erzs, Csordás Ica, Szabó Manci, Tyukodi Ernőné, Kocsár Olga, Halmainé, Zenerovics Olga és Csizmadia Magda.

*

Az anyakönyvi hivatal vezetését Báthory József vette át és mindjárt az első napokban ő eskette össze a felszabadult Magyarország első szerelmeseit. Az újszülötteket, akiknek nagy része az óvóhelyek áporodott levegőjét szívta világrajöttekor magába, Báthory József vezette be az anyakönyv rubrikájába... Lassan megindult az élet. A polgármester a pártok vezetőiből bizottságot állított össze, amely a tanácsadó szerepét töltötte be. Szendrey Sándor irányította az ipartestület munkáját. Megkezdte működését a Kereskedő Társulat. Az egyetemre is visszatért az élet, azután a híres debreceni Mezőgazdasági Akadémián, amelyet Magyaróvárra telepítettek át. Tóth Mihály tanár megindította az üzemet. Az Arany Bikában éttermet rendeztek be, ahol főleg munkaszolgálatosok kaptak eleinte ellátást.

Lassanként a konszolidáció útjának mesgyéjéhez érkezett ez a város. A kháosz korszaka gyorsan véget ért és elérkezett az az idő, amikor Debrecen már nem a Halál árnyékának völgyében reszketett.

„Davajtyi gavarity pa magyárszki!...“

Amikor a kereskedések redőnyei nagyrészből még helyükből kiugorva himbálóztak az őszi szélben és üzleti életről Debrecenben csak álmodni mertek az emberek, az utcasarkokon hangos torkú rikkancsok telepedtek le, hónuk alatt szorongatták azokat a sárgafedelű füzeteket, amelyeket imigyen kínáltak hangos szóval a járókelőknek:

— Megjelent a legújabb magyar-orosz szótár. .. Minden benne van ... csak két pengőbe kerül...

Ez a „magyar-orosz fonetikus zsebszótár“ volt a felszabadult demokratikus Magyarország

első nyomdaterméke.

Később ezerszámra ment Budapestre és a Vörös Hadsereg nyomában mindenhova, ahova a felszabadító orosz katonaság bevonult. Ez a kis füzet rendkívül nagy szolgálatokat tett úgy a polgári lakosságnak, mint a Vörös Hadsereg tagjainak és közvetve nagy mértékben hozzájárult a kialakult baráti viszony megteremtéséhez is. Érdekesnek tartottuk tehát kibogozni e nyomdatermék megszületésének felette érdekes történetét.

Debrecen felszabadulásának idején Szabó Kálmán, a város mostani polgármestere — aki az első törvényesen megválasztott polgármestere volt az új demokratikus Magyarországnak — a debreceni Egyetemi Nyomdat vezetője. Szabó Kálmán kitűnő szakember és mint az Egyetemi Nyomda igazgatója, lelkiismeretesen törődött minden nyomdai kérdéssel. Számára nagy örömet jelentett az, hogy a felszabadító Vörös Hadsereg első tisztjeként egy kitűnő orosz nyomdász került ki az Egyetemi Nyomdába és Szabó Kálmán ma is meghatottan meséli, hogy ez az orosz tiszt majdnem, hogy összecsiszolta a nyomdai gépeket, amelyek között otthon érezte magát.

A szótár megszületéséről ezeket mondta el nekünk a polgármester:

— Napokkal a felszabadulás után szükségét éreztem annak, hogy egy orosz-magyar szótárt adjunk ki. Forrásmunka hamar akadt, megtaláltam a magyar honvédség által kiadott szótárt, amelyet a gyakorlati követelményeknek megfelelően használtam fel. Leitner Jenő debreceni kereskedővel, aki tőkés-

letesen tudott oroszul és később az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagja is lett, feldolgoztuk az anyagot és pedig az orosz részt fonetikusán közöltük a könyvecskében. Szerkesztettünk azután egy függelékei is a füzethez, ez a függelék „társalgás“ címét viselte, ebben a köszöntési formákat közöltük, azután a számokat, súlyokat, az időjárással kapcsolatos kérdéseket, az élelmezésnél, az orvosi rendelőben, a vasútnál szóbakerülhető kérdéseket és az ezekre adandó válaszokat. Egyszerű kérdések és egyszerű feleletek voltak a kis könyvben, olyanok, amikre a hétköznapi életben szükségünk van.

— Emlékszem rá, minthogy gépszedőm nem volt. magam szedtem ki az egész szöveget. Este hat órakor leültem a szedőgép mellé és reggel kilenc órakor készen voltam az anyaggal. A kefelevonatot bemutattuk Szotnyikov alezredesnek, aki nagy örömmel fogadta a tervemet, mire a szedést rögtön gépbeemeltük és még aznap hozzá is fogtunk a nyomáshoz. Másnap, a napra már pontosan nem emlékszem, az első rikkancsok már ki is szaladtak a friss példányokkal az utcára és ha ma visszatekintek ezekre az időkre, meg kell állapítanom, hogy nemcsak mint nyomdatermék volt első a felszabadult Magyarországon ez a kis füzet, hanem

mint árucikk elsőként jelentkezett Debrecen utcáin.

... Ez volt az első áru, amely eljutott a felszabadult Budapestre és egy nappal azután, hogy a Vörös Hadsereg felszabadította Budapestet, a szótárt már élelmes emberek árusították az Oktogonon, az EMKE előtt, a Király-utca sarkán és Budapest forgalmasabb utcakeresztezéseinél.

Az emberek pedig kapkodták . . .

Kissé meghatottan vesszük kezünkbe a sárgafedelű füzetet, amely nyomdatechnikai szempontból is kifogástalan munka. Lapozgatunk az oldalakon, ahol megtudjuk, hogy a cipő talpat padosvanak hívják, a csók neve oroszul pocjeluj, a feleség zsená, a férj muzs, a hölgyet viszont az oroszok is csak dánnának nevezik. Ha a Kaukázusban szüleiét orosz hazafi azzal szólított meg valakit, hogy „davájtyi gavarity pa magyárszki“, úgy ez azt jelentette, hogy: beszéljünk magyarul.

... A gyorsajtó éjjel és nappal nyomta ... Az Egvetemi Nyoimda számára heteken, sőt hónapokon keresztül ez a könyvecske jelentette az egyetlen bevételt és tette lehetővé, hogy Magyarországnak ez a mintaszerű nyomdaüzeme egy pillanatra se csukja be kapuit és fizetni tudja alkalmazottait olyan időben, amikor általában ipari termelésről még beszélni sem lehetett.

A khaoszból virágzott ki a rend

A felszabadulás után Debrecenben a közbiztonság terén olyan állapotok uralkodtak, mint szerte Európában mindenfelé.

E napok közbiztonsági állapotairól mesélte Végh Dezső, a későbbi helyettes polgármester:

— Amikor először mentem fel a városháza pincéjében lévő óvóhelyről az utcára, láttam, hogy az óvóhely lakói a feltört városi szeszraktárból vederszámra hordták a pálinkát és berúgtak, mint a disznók. Láttam, hogy az óvóhely lakói rabolni mentek. Akadt közöltük olyan, aki két szekérré való rablott holmit hozott le az óvóhelyre. Nekem azután kiutaltak egy kisebb lakást és amikor október huszonegyedikén a Piac utcán át ide igyekeztem, láttam a partizánok hatalmas felvonulását. Állíthatom, hogy ezek közül a feltört üzletekbe nem iue.nl be senki. Hömpölyögtek az utcán, mint a megáradt folyó. A közönség, mint meg szervezett rablóbanda, vetette rá magát mindenre és az emberek válogatás nélkül hordták, hordták az árut.

Annak a néhány embernek, akiket az orosz városparancsnokság Debrecen ügyeinek vitelével megbízott, első gondjuk az volt, hogy miként állítsák helyre a rendet és a közbiztonságot. Hogyan történt ez? — erre a kérdésre így válaszolt dr. Vass Károly nyugalmazott városi főjegyző:

— A vágóhíd mögött béreltem egy kis földet, ahol visszavonulva a közélettől gazdálkodtam azóta, hogy baloldali gondolkodásom miatt Vay főispán nyugdíjazott. Október huszonegyedikén délelőtt egy hajdú állított be hozzám, „tessék azonnal a városházára jönni, a Vásáry polgármester úr hívatja“ — mondta, mire én sietve felhúztam egy ócska nadrágot és besiettem a városházára. Az épület eleje füstölgött, az egyik szobában láttam pár embert, az írógép mellett Kertész Béla jelenlegi főügyész ült, azután olt voltak még dr. Vásáry István, Orosz István. Harsányt Imre, Szegedi Lajos aljegyző, talán mások is és Vásáry azzal fogadott, hogy „nincs senki a városházán, dolgoznod kell neked is, csináld meg a polgárőrséget“. Az első dolgom az volt, hogy fehér vászonanyagot szereztem, ezt ott mindjárt felszabdaltuk, gumibetűkből összeállítottuk ezt a szót: „REND-ŐRSÉG“, rányomtuk a karszalagra, azután elkezdtük toborozni az embereket. Az utcákon szedtük össze az ismerősöket.

Az oroszok négy kerületre osztották fel a várost, a polgárőröket e négy kerülethez osztották be, de azoknak se fegyverük, se egyenruhájuk nem volt. A kezdeti időben ennek a polgárőrségnek főfeladata abban merült ki, hogy a romeltakarítás és egyéb munkálatok elvégzésére biztosítani igyekezett a munkacsoportot. Ezt úgy érte el, hogy

az utcán fogdosta össze a járókelőket

és vitte közmunkára. Az emberek ez ellen úgy védekeztek, hogy vagy elbújtak, vagy szakált növesztettek, meggörnyedve és botlalt jártak az utcán, hogy az öreg és beteg ember benyomását keltsék, vagy pedig — polgárőröknek jelentkeztek.

Mínthogy a polgárőrök-kétnyelvű — magyar és orosz — igazolvánnyal látták el és ezek karszalagot is kaptak, az emberek rohantak a városházára és az egyes kerületi kirendeltségekhez, hogy jelentkezzenek. Néhány nap alatt nyolcszáz polgárőr volt már szolgálatban. Legnagyobb részük intelligens, tanult, magasabb hivatalt betöltött állami tisztviselő. Az egyes kerületek orosz parancsnokság alatt állottak és a kerületek vezetői kezdték megszervezni az őrszolgálatot, az őrségeket váltották, ezenkívül azonban egyes helyeken az őrségek cirkáltak is.

A polgárőrség akkor kezdett eredményeket elérni, amikor orosz katonákkal együtt razziákat tartott. Átfésülte a várost.

Néhány nappal a polgárőrség megalakulása után, már november első napjaiban dr. Dömsödy Imre városi tanácsnok került a négy kerületből álló polgárőrség élére és ott maradt egészen addig, amíg ez a közbiztonsági szervezet december végén el nem foglalta a rendőrség épületét.

Dr. Kövendy Lajos rendőralezredes, aki a debreceni rendőrség megszervezésében és vezetésében kezdet óta nagy hozzájárulással vett részt, a megindulás munkájáról ezeket mondotta:

— A polgárőrséget az itthonlévő emberekből válogatás nélkül állítottuk össze, hiszen a régi rendőrök közül mindössze csak tizenöt maradt Debrecenben. Én magam a Csapó és Rákóczi utcák sarkán álltam őrséget. Valamennyien fizetés nélkül teljesítettünk szolgálatot és a városházáról kaptuk az utasításokat, amelyek főként arra szorítottak, hogy hány embert kell közmunkára behívni.

— Első komolyabb teendőnk a népszámlálás volt, amelyet november első két napján hajtottunk végre azért, hogy a hatóság novemberre ki tudja osztani a kenyérjegyet. A népszámlálás azzal az eredménnyel járt, hogy

**Debrecen ostrom előtti 128.000 lakosával szemben 35.760
lakost számoltunk össze,**

de ez már kedvező eredmény volt, mert a felszabadulásakor csak 25.000 lakosa volt Debrecennek és az emelkedésként mutakozó tízezer ember közben érkezett vissza a tanyákról.

—A rendőrség megszervezése ezután úgy kezdődött el, hogy közben a politikai pártok képviselőiből megalakult pártközi bizottság a rendőrség megszervezésével és vezetésével dr. Szilágyi Józsefet bízta meg. Dr. Szilágyi ügyvédjelölt volt, régi kipróbált harcosa a demokráciának és vezetője a Márciusi Frontnak. Politikai magatartásáért szabadságvesztést is szenvedett és csak két éve, hogy kiszabadult a szegedi Csillag-börtönből.

—Radikálisabb változásra akkor került sor, amikor december ötödikén megalakult a Nemzeti Bizottság, amely most már egy bizottságot küldött ki és ez a már polgári szolgálattal teljesítők közül kiválasztotta a rendőri szolgálatra alkalmasakat. A bizottságnak a Kommunista Párt részéről Végh Dezső, a Kisgazda Párt részéről dr. Vargha László mostani rendőralezredes, a Radikális Demokrata Párt részéről Vizsolyi Zoltán, a Szociáldemokrata Párt részéről pedig Antalffy József voltak a tagjai és a bizottságot az az elv vezette, hogy azokat hagyják csak meg a rendőrségnél, aki a demokrácia feltételei szerint megbízhatónak mondható. A rostálás csak a legénységre vonatkozott és a nyolcszáz ember közül háromszázat tartottunk vissza.

—Amikor ez a rostálás véget ért, az oroszok átadták a rendőrség régi épületét az új demokratikus főkapitányságnak, amely december huszadikán költözött vissza az épületbe. Magyarországon ekkor sehol rendőrség még nem működött és

a debreceni rendőrség volt az első,

amely munkáját megkezdte.

—A Nemzeti Bizottság dr. Szilágyi Józsefet rendőrfőkapitánynak nevezte ki és ugyancsak a Nemzeti Bizottság bízta meg Vizsolyi Zoltánt, akinek a szervezés körül nagy érdemei vannak, a politikai osztály, dr. Mattkó Sándort a bűnügyi osztály, Hernády Gyulát az elnöki osztály, engem a közigazgatási osztály vezetésével, dr. Vargha László pedig a főkapitány helyettese lett.

—Legelsőnek a politikai osztály kezdte meg működését, nyomban megszínálta az internálótábort, amely kezdetben a rendőrségen volt, de aztán felállították a tábort a Wolf-féle szőlőtelepen. Vizsolyi szervezte a nyomozókat, hatalmas anyag állt rendelkezésére, Szilágyi főkapitány — aki később a Dunántúlra került, ahol Debreceni Ferenc rendőrszázadossal és még három

nyomozóval megszervezte u rendőrséget — december közepén résztvett a választási mozgalmakban is, autón ment Miskolcra, Rajára és hozta el Debrecenbe a képviselőket.

—December huszadikán, amikor a főkapitányság épületébe költöztünk át, a rendőrség már komoly szervezet volt, összes osztályai működtek, de még mindig a Nemzeti Bizottság fennhatósága alatt állt. Később, a Nemzetgyűlés megnyitásakor már mi adtunk díszőrséget és mi adtunk díszőrséget a kormánynak is.

—Kevesen tudják, hogy a polgárőrségben igen komoly munkát végzett dr. Vasady Kovács Ferenc, a jelenlegi pénzügyi államtitkár, aki a felszabadulást követő általános zűrzavar közepette önként jelentkezett szolgálatételre és addig, amíg eredményes munkásságát, mint a pénzügyigazgatóság vezetője meg nem kezdte, a negyedik kerületi kapitányság helyettes vezetőjeként működött.

—Amikor azután a Nemzetgyűlés megválasztotta a kormányt, a belügyminisztériumban megszervezték a rendészeti osztályt, amelynek élére miniszteri osztálytanácsosi ranggal dr. Andreánszky István került. Később Szébenyi Endre osztályfőnök lett a rendőri ügyek legfőbb intézője. A rendészeti osztály gondoskodott arról, hogy végre fizetést kapjunk, mert

januárig egy fillér fizetés nélkül dolgoztunk,

segély címén — tiszték és legények egyformán — csak januárban kaptunk fejenként egyszázötven pengőt.

—A belügyminisztérium rendészeti osztálya készítette el azután azt a rendeletet, amely az államrendőrség megszervezéséről intézkedett. A rendelet szerint a rendőrtisztikart a képviselőtestületek javaslatára a belügyminiszter nevezi ki és a rendőrtiszték csak akkor helyezhetők el, ha ehhez a képviselőtestület is hozzájárul. Amikor ezt a rendeletet meghozták, a megyék és a városok a miniszter megkérdezése nélkül önállóan szervezkedtek és egyedül Debrecen és Hajdú megye tudták megcsinálni, hogy a kinevezéseket a belügyminiszter a közgyűlés javaslatára legye meg. Debrecen és a megye megtartották a választásokat, március tizenötödikén megtörténtek a kinevezések, a fogadalomtételt a rendőrség épületében tartottuk meg, azon jelen volt a belügyminiszter is és tulajdonképpen ezerkilencszáznegyvenöt március idusán lettek rendőrök a polgárőrökből.

—Budapest felszabadulása után elsőnek orosz gépkocsikkal dr. Berczely Rudolf és dr. Demeter János rendőralezredesek és dr. Nagy Imre rendőrőrnagy jöttek Debrecenbe, akik Andreánszky miniszteri osztálytanácsos mellett kaptak beosztást és

innen szervezték meg a budapesti rendőrséget. Ez nehéz munka volt. Tulajdonképpen

Budapestnek két rendőrsége is volt

ebben az időben, az egyik, amely ott szervezkedett, a másik, amelyet itt állítottak össze. A kettőt azután Sólyom rendőrfőkapitány hozta össze, de Debrecenből mentek Budapestre dr. Vilányi Andor rendőrezredes, aki ma a gazdasági rendőrség főnöke, dr. Tímár István rendőrezredes, aki Péter Gábor helyettese az Andrassy-út hatvanban, Debrecenben nevezték ki rendőrezredesnek Tömpe Andrást, az ismert partizánvezért, aki már két héttel a főváros felszabadulása után Budapest megtisztításához Debrecenből vitte fel az első garnitúrát: nyolcvan rendőrt és hatvan nyomozót.

— Hangsúlyoznom kell azt, hogy az oroszok a rendőrséget minden munkájában a legmesszebbmenő készséggel támogatták, egyben azonban elvárták, hogy a rendelkezéseiket a legpontosabban végrehajtsuk. Ez minden esetben meg is történt. Mi végeztük a szálláscsinálás felette nehéz munkáját. Amikor az ellenőrző bizottság Vorosilov marsall vezetésével megérkezett Debrecenbe, akkor nekünk kellett rendbehozni a bizottság részére a Kossuth utca huszonhárom számú házat és februárig ezerkét-száz személy elszállásolásáról gondoskodtunk. A Sass-utca kettes számú házat, ahol előbb az orosz propagandaosztály helyezkedett el, majd később a Kommunista Párt rendezkedett be, majd a Balogh-féle házat, ahol a kormány tagjai nyertek szállást, két óra alatt kellett kiüríteni.

A rendőrség kezdeti munkájáról igen érdekes részleteket mesélt el nekünk Garai Miklós rendőrszázados, aki izgalmas kalandok után november elején érkezett Debrecenbe és nyomban bekapcsolódott a rendőrség munkájába.

— A rendőrség épületének rendbehozatalánál — mondotta — már ott voltam. Az épület kézigránatokkal volt tele, ezeket én szedtem össze* Vizsolyi Zoltán nyomban elkezdte a politikai rendőrség munkáját és én bizalmas megbízásokat kaptam. Engem küldtek el *Szegedre* dr. Valentiny Ágostonért, nekem kellett berendeznem a pénzügyi palotát a minisztériumok számára, én hordtam össze a bútorokat, részben az ekegyárból, részben az elhagyott hivatalokból. A rendőrségen mindössze hat darab sisakot találtunk és ezzel vált lehetővé, hogy a nemzetgyűlésen díszegyenruhás rendőrök álljanak feszesen. Teherautókon röp-cédulákat vittem a repülőtérré, ahol ezeket a repülőgépekbe tettük és ezek szórták a kiáltványokat széjjel az országban min-

denfelé. Én vittem ki azt a proklamációt is, amelyet a Nemzetgyűlés intézett a magyar néphez és amelyet hatalmas példányszámban a városi nyomda nyomtatott ki.

— Sok nyomozásban vettem részt. Én tartóztattam le Gyöngyospatak községben az ottani Kommunista Párt titkárának gyilkosát.

— Én tartóztattam le vitéz Bély Alajos altábornagyot, amikor az a honvédelmi minisztériumban szolgálattételre jelentkezett. Én hallgattam ki és nekem mesélte el, hogy még a Kállay kormány idején egy amerikai bizottság érkezett Törökországon keresztül Budapestre azért, hogy a kormánnyal tárgyaljon. Ennek a bizottságnak az volt a javaslata, hogy hatalmas amerikai gépeken csapatokat szállítanak Budapestre. A bizottságot — mesélte vitéz Bély — a Hadik laktanyában szállásolták el, azonban a németek mikrofont szereltek a szobájukba és beszélgetésüket kihallgatták. Bély vallotta, hogy Reményi Schneller harmincmillió pengős háborús hozzájárulást ajánlott fel a németeknek. Én tartóztattam le Debrecenben Magasházyt, báró Podmanitzky Félixet és Pénzes államtitkárt, akiket Pálffy őrnaggyal, a katonai politikai osztály vezetőjével és dr. Jávor Iván népbügyésszel vittem fel Pestre.

*

Beszéltünk még Andreánszky István miniszteri tanácsossal, aki a Debrecenből Budapestre küldött rendőri különítményt erre az útra felkísérte.

Andreánszky István érdekes nyilatkozatában számolt be nekünk arról, hogy a belügyminisztérium közbiztonsági osztálya, amelynek élén állott, erélyesen látott hozzá a felszabadult területeknek a fasisztáktól való megtisztításához, ő szerezte meg az engedélyt ahhoz, hogy a Budapestre irányított politikai nyomozókat már fegyverrel lássák el. Ő hozott Miskolcra és Sátoraljaújhegyről fegyvert és egyenruhát a rendőrség számára.

— Ezekben az időkben — mondta Andreánszky — súlyos események játszódtak le, utásztisztek tri-kettes hidrobantó anyaggal próbálták meg aláaknázni a kormány épületét, Szálasiék Mikepércs és más községek határában ejtőernyősöket dobtak le, de elfogott a rendőrség olyan ejtőernyős csoportokat is, amelyeknek komoly terrorisztikus megbízatásuk volt.

— Amikor az Andrásy-út hatvanba, öt nappal Budapest felszabadulása után bevonultunk, még nyilaskeresztekkel találtunk a falon... Rotyisék, a kegyetlen keretlegények voltak itt az első foglyok. Kivégezték őket...

A politika együtt indult az étellel

A tegnap lobogó lánggal égő üszkös romok még füstölögték, az utcákon a gyilkos harcok visszataszító emlékeibe ütközött az, aki kimerészkedett az óvóhely füledt levegőjéből, de a nyomdákban már röpiratok készültek és amikor bizonytalan, dülöngő lépésekkel lassan megindult az élet, megindult már a politika is. Mondhatjuk azt: a felszabadulás után nemcsak Debrecenben, hanem az egész felszabadult Magyarországon a politika együtt indult el az étellel. Lehet vitatkozni a felett, hogy indokolt és célszerű-e a túlméretezett politikai aktivitás, de a felett nem lehet vita, hogy Magyarország újraszületését a felszabadulás után megindult intenzív politikai életnek köszönheti. Ha valaha a világon konstruktív munkát tudott produkálni a politika: úgy ez az idő ezerkilencszáznegyvennégy végén és a következő esztendő elején Magyarországon és elsősorban Debrecenben következett be.

A város közel százharmincezer lakosa az ostrom alatt ötödére csökkent, az emberek nagyrésze még elő se merészkedett a pincékből, hiszen rengeteg otthon vált rommá, a közigazgatási élet csak tapogatózva indult meg és a hatóságnak legfőbb gondja volt, hogyan juttatja legalább kenyérhez az itt éhezõ huszonöt-harmincezer embert, amikor az utcán a háború el nem takarított borzalmas emlékei mellett kipirult arcú emberek tanácskoztak pártok alakításáról. Akadtak — Istennek hála — fanatikusok, akikben a politika — ezúttal a szabadság és a demokrácia — utáni vágyakozás erősebb volt, mint az éhség okozta kín és gyötrellem.

Külön szervezkedtek a pártok, de az alkotó munka kezdetén magyar szívvel fogták meg egymás kezét és a magyar trikolor diadalmasan vonult be oda is, ahonnan eddig száműzve voltak a nemzeti színek. A közigazgatási élet már a pártok összefogásának jegyében indult meg és ugyanígy folytatódott.

A pártok között, amelyek a felszabadulás után nyomban megkezdték működésüket, sorrendben talán a Magyar Kommunista Párt volt az első. Ez érthető is, hiszen mikor ez a párt huszonöt évi illegalitásából újraéledt, nálunk hadiállapot volt és a felszabadító orosz csapatoknak természetesen és magától értetődően e párthoz lehetett bizalmuk. E párt eszméje állt legközelebb a győzőkhöz és ennek tudható be — amit senki nem

csodálhat —, hogy a párt tagjai jobb mozgási lehetőséget élveztek akkor, amikor a mozgási lehetőségek általában korlátozva voltak, a vezetők agilitása eredményezte a kezdeti propaganda intenzivitását. Ez a kezdeti fokozott tevékenység keltette azonban életre a többi pártot is és a demokratikus blokk többi pártja: a Kisgazda Párt, a Szociáldemokrata Párt, a Radikális Demokrata Párt, amely később a Polgári Demokrata Párttal egyesült, ugyancsak október utolsó, vagy legkésőbb november első napjaiban megkezdte a munkát, a szervezkedését és bekapcsolódik kezdetben a város, majd később az ország politikai életébe. Egyedül a Nemzeti Paraszt Párt jelentkezik Debrecenben csak elkésve: ezerkilencszáznegyvenöt január hetedikén alakul itt meg és így ennek a pártnak az újraszületés kezdetén Debrecenben sem a politikai, sem pedig a közigazgatási életben szerep nem jutott.

Könyvünk e fejezetében a politikai élet megindulásáról és a pártok — főként — kezdeti munkájáról kívánunk szólni és hogy semmiféle érzékenységet ne sértsünk, alfabetikus sorrendben soroljuk fel a pártokat.

A Független Kisgazda, Földmunkás és Polgári Párt

szervezkedése közvetlenül a felszabadulás után kezdődött meg. A párt régi vezetői Debrecenben voltak és alighogy elült a harci zaj, megkezdték a munkát.

A Kisgazda Párt megszervezését dr. Vásáry István, dr. Lévy Zoltán, őr István, Szendrey Sándor, Harsányi Imre, Kovács Imre tímármester, Juhász Géza, Zöld József és mások indították el. Az orosz városparancsnokság hivatalosan is engedélyezte a pártszervezést, mire egy négytagú bizottság elnöki tanácsá alakult át, ez az elnöki tanács birtokba vette az Arany Bikában a volt Újságíró Klulto helyiségeit, itt már intenzív pártélet fejlődött ki és lassankint a szervezkedés hullámai kiterjedtek a vidékre. A Kisgazda Párt részéről történt meg a kezdeményezés olyan irányban, hogy a pártok kapcsolódjanak bele a közigazgatás irányításába.

Debrecenben a Kisgazda Párt tulajdonképpen a régi függetlenségi mozgalmak folytatása volt, mert hiszen már az ezerkilencszázharminckilences tavaszi választást a Royal-szállóban székelő Függetlenségi Kör szervezte meg és vezette le. Nem történt más, minthogy a Függetlenségi Kör — amelynek ugyanaz az őr István volt az elnöke, akit elnökévé választott a Kisgazda Párt is — alakult át kiscgazdapárttá. Ez a Függetlenségi Kör már régóta nem pártként működött, inkább társadalmi

szerepet töltött be és ha gyökereit tekintjük, azt kell megállapítanunk, hogy a régi Kossuth Pártnak volt a folytatása.

A pártok közötti harmóniára jellemző, hogy az Újságíró Klub helyiségére az Arany Bikában igényt tartott a Kommunista Párt és a szálloda akkori igazgatója, Federova asszony a helyiséget tényleg az előbb jelentkező Kommunista Pártnak ígérte oda. Amikor azután a Kisgazda Párt arra kérte november végén az itt időző Révai Józsefet és Vas Zoltánt, hogy a helyiségről a párt javára mondjanak le, akkor — miként erről dr. Léway Zoltán informált (bennünket — e kérésnek készséggel tettek eleget és a párt a helyiséget megkapta.

Nem tartozik ennek a cikknek a keretébe a későbbi események ismertetése, hiszen ezek már valamennyiünk előtt zajlottak le és az újságok szűkreszabott terjedelmének túlságosan nagy részét veszik igénybe a pártok között kiújuló harcok és az ezek szülte bonyodalmak ismertetése. Debrecenben a felszabadulást közvetlenül követő időben ismeretlenek voltak e harcok. Valamennyi demokratikus párt megértéssel fogta meg a másik kezét és e megértésben bizonyára abban az időben példát mutatott

a Magyar Kommunista Párt

is, amely nyomban a felszabadulás után elfoglalta már a Piacutca ötvennyolcas számú épületet. A párt a legerőteljesebben kezdte meg működését és valóban szép eredményeket ért el.

Hogyan indult meg ez a munka? Ezzel a kérdéssel fordultunk Végh Dezsőhöz, Debrecen későbbi helyettes polgármesteréhez, aki kétséget kizáróan a város legrégebbi kommunistájának tekinthető és érdemei annál nagyobbak, ímert hiszen elveiért sok-sok esztendeig börtönbüntetést szenvedett. Végh Dezső így felelt e kérdésre:

— Nyomban a felszabadulás után elhatároztam, hogy megalakítom a Kommunista Pártot, amelynek régi tagja vagyok. Október huszonkettedikén elmentem a pénzügyigazgatósági palotába, hogy a városparancsnokkal erről a kérdéstről tárgyaljak. Ide érkezve láttam, hogy a palota körül vörös karaszalagos fiatalok csoportja beszélget. Közülük egyedül Holló Zsókát, Holló Jánosnak, a Szociáldemokrata Párt vértanú titkárának a leányát ismertem. Holló Zsóka mondotta el nekem, hogy ők is a Kommunista Pártot szeretnék megalakítani és Szatmári István dohánygyári asztalos azért van bent most a parancsnokságon, hogy erre engedélyt kérjen. Én azfl mondtam, hogy felesleges az engedélykérés, a pártot meg kell csinálni és azután bejelenteni.

—Nyomban intézkedtem is, hogy a Kommunista Párt alakuló ülését (még aznap tartásuk meg, ez meg is történt, az alakuló ülést az Arany János utca sarkán, a Hungária kávéház felletti helyiségbe hívtam össze, oda, ahol jelenleg a szakszervezet székháza van. Sokan voltak jelen, emlékszem, hogy Tóth Mihály vasas, Ménes János, Holló Zsóka, Balogh Elemér tanár, Szatmári István, Giczei András cipésmester, Gönczi József lakatos, Orbán Péter tímár és mások szólaltak fel, szó volt arról is, hogy megválasztjuk a párt vezetőségét, azonban ez nem történt meg. Nem tudtuk, hogy a vezetőséget illetően a Moszkvában lévő elvtársaknak mi lesz az intenciójuk. Engem bíztak meg elvtársaim azzal, hogy fogjak munkához és ragadjam magamhoz a vezetés fonálát. A szervezkedést erőteljesen indítottuk meg.

—Őszintén meg kell mondanom, hogy munkámnál az a szempont is vezetett, hogy a párt törekvéseiben a nemzeti irányt és a nemzeti érzést minél jobban kidomborítsam. Amikor egy orosz őrnagy felkeresett és arra kért, hogy a nemzetgyűlés összehívásával kapcsolatban minél több piros-fehér-zöld nemzeti színű szalagot, Kossuth képet és Rákóczi képet szerezzek és ezekkel díszítsem fel a várost, e felszólításnak azonnal eleget tettem és a munkát a párt nevében indítottam meg. Magam is több kirakatot díszítettem fel. A pártnak dr. Tariska István lett a titkára és a szervezéssel engem bíztak meg.

—A Magyar Kommunista Párt meleg szeretettel működött együtt a többi párttal és a munka megkezdésekor közöttünk soha differenciák nem voltak.

A polgárság egy része

Radikális Demokrata Párt

néven körülbelül november vége felé kezdett el szervezkedni, első helyisége a Piac utca negyvenhármas számú házban volt. A párt a polgári gondolkozású elemeket, főleg a kereskedő osztályt kívánta soraiba tömöríteni. Megalakulásakor nem választottak elnököt, a titkári teendőket Papp Antal, a Magyar Nemzet Debrecenben tartózkodó munkatársa, a legkitűnőbb magyar írók egyike látta el. A párt megszervezésében főleg Leitner Jenő, Fürst László, Lénárt Lőrinc, Radó Antal, Vizsolyi Zoltán, Ducicza Ferenc református lelkész, Csillag József és mások vettek részt és amikor a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front, majd a Nemzeti Bizottság megalakultak, ezekbe a párt már kiküldte delegáltjait.

A Radikális Demokrata Párt élete Debrecenben rövid volt. A nemzetgyűlési választások idején fuzionált a Polgári Demo-

krata Párttal. Az ideiglenes nemzetgyűlésbe Leitner Jenő nagykereskedőt delegálta. Leitner Jenő a felszabadulást követő idők kialakulásánál kétségkívül jelentős érdemeket szerzett. A múlt világháborúban orosz hadifogságiba került és nemcsak tökéletesen elsajátította az orosz nyelvet, hanem annyira megtanulta az orosz gyorsírást, hogy játszi könnyedséggel orosz gyorsírásból magyarra és magyarból oroszra tudta fordítani a szöveget. Kétségkívül ő volt a legintelligensebb tolmács Debrecenben és e tisztségében nemcsak e városnak, hanem a kormánynak is nagy szolgálatokat tett.

A Szociáldemokrata Párt

a felszabadulás után tulajdonképpen csak azt a munkát folytatta, amelyet a németek bevonulásakor, márciusban kényszerűségből szünetetett meg.

Már október huszonnegyedikén a front mögötti orosz politikai osztály vezetője magához kérte a párt vezetőségét. A régi vezetők közül tízen jelentek meg, köztük Kovács János, Kállai Sándor, Laboncz András, Erdei Gábor, Selyem Lajos, Gönczi József és mások. Az oroszok érdeklődtek a régi szociáldemokrata mozgalmiakról, mire Kovács János, aki a megelőző időkben már Debrecen városának és vidékének párttitkára volt, bejelentette, hogy a pártot újraszervezik és a inukat tovább folytatják. Az oroszok ezt tudomásul is vették. A Margit fürdőben már a felszabadulás után bizalmasabb megbeszéléseket tartottak.

—Ezekon a bizalmas megbeszéléseken — mondotta nekünk Kovács János nemzetgyűlési képviselő — főként arról vitatkoztunk, hogy az elvtársak egy része mindenáron a Kommunista Párthoz akart csatlakozni, amivel szemben én ragaszkodtam ahhoz, hogy feltétlenül a Szociáldemokrata Párt munkáját viszem tovább még akkor is, ha ezzel az elhatározással egyedül maradok. Erre engem szocialista múltam egyenesen kötelez. Ugyanakkor kijelentettem azonban azt is, hogy a Kommunista Párttal a legszélesebbkörű együttműködést akarom biztosítani, amit viszont a történelem konzekvenciái parancsolnak rám. Amennyiben Budapest felszabadulása után a két pártvezetőség úgy döntene, hogy a két párt egyesül, ezt én természetesen tudomásul veszem, de amíg a budapesti központtal az érintkezést nem tudom felvenni, addig ragaszkodom a párt újraalakításához és ahhoz, hogy a párt megszűnt működését ott folytassuk, ahol azt a német megszálláskor kényszerűségből abbahagytuk.

—A pártmozgalmat életre is hívtuk és november elején az egykori Vitézi Szék Bethlen utcai székházában, amelyet birtokba

vettünk, megalakítottuk az ideiglenes pártvezetőséget, amelynek Selyem Lajos lett az elnöke és én a titkára. Ez az ideiglenes pártvezetőség addig működött, amíg meg nem alakult az ideiglenes országos pártvezetőség.

Valamennyi párt között a Szociáldemokrata Párt volt az egyetlen, amely Debrecenben alakította meg az országos pártvezetőséget. Erről Szabó István nemzetgyűlési képviselő, a debreceni kormány volt népjóléti államtitkára ezeket mondta el:

— A nemzetgyűlés debreceni tanácskozásai alatt a felszabadított területek részére pártgyűlést hívtunk össze, amelyen megválasztottuk a felszabadított országgrész központi pártvezetőségét, ez volt az első lépés pártunk újraszületésének életében. Ez adta a döntő lökést ahhoz, hogy a Szociáldemokrata Párt a felszabadított területen megkezdhesse működését és bekapcsolódhatott a gyakorlati munkába. Ezen a pártgyűlésen részt vettek az összes szociáldemokrata képviselők, valamint a felszabadított területek pártszervezeteinek kiküldöttei, számszerint mintegy hatvanan. Elnöknek Szabó Kálmánt választottuk meg, a végrehajtóbizottságnak dr. Valentiny Ágoston és Takács Ferenc miniszterek, valamint én lettem a tagjai, titkárnak pedig Kovács Józsefet választotta meg a kongresszus. Határozatban mondtuk ki, hogy célunk: „folytatása annak a munkának, amelyet a németek bevonulásáig végzett a magyarországi Szociáldemokrata Párt“. Ugyanazon az alapon állunk, mint álltunk a párt működését kényszerülten megszakított időpont előtt. Itt határoztuk el, hogy lapot indítunk, életre hívjuk a vidéki szervezeteket és megszervezzük a felszabadult területek titkárságát.

*

A demokratikus pártok baráti együttműködésében sokáig nem volt semmiféle zavar. Az első zavaró incidens jóval a kezdeti munka után történt. Pontosán: február tizenötödikén.

Sőregi János erről a napról naplójában az alábbiakat jegvzi fel és ezt a feljegyzést minden kommentár nélkül közöljük:

„A városi közgyűlés ma beiktatta Öry István főispánt. A közgyűlésen súlyos bonyodalmak támadtak az államrendőrség újjászervezésével kapcsolatban, amely bonyodalmak a főispánt és pártját a politikai pártokkal, továbbá a belügyminiszterrel is szembeállították: bizalmi, illetve bizalmatlansági nyilatkozatokat és némi szakadást okoztak. A helyzetet tisztázó pártértekezlet és megvitatások eleven hullámvásba hozták a város politikai érdeklődését. Ezzel elindult a Független Kisgazda Párt és a többi munkáspártok közötti ellentétek tisztázásának és elkülönülésének természetes folyamata.“

Megindul az állami apparátus

A debreceni pénzügyigazgatóság volt az első állami hivatal, mely a tiszántúli részek felszabadulása után megkezdte működését.

Hosszú időn keresztül a debreceni pénzügyigazgatóság reprezentálta az egész felszabadult országrészen a magyar államot. Akkor kezdett el dolgozni, amikor az államnak minden szervebéna és tehetetlen volt. Ez az egész különleges aktivitás tulajdonképpen azt jelentette, hogy: az állami gépezet egész szervezete működésén kívül várta az újrászületést és e szervezetnek tulajdonképpen csak egyetlen kis kereke járt. A debreceni pénzügyigazgatóság éppen ezért örök időkre beírta a nevét a magyar történelembe, nemcsak működésének megkezdésével, hanem azal is, hogy a későbben megalakult első nemzeti magyar kormányának olyan jelentős segítséget nyújtott, ami nélkül a kormány működését nehezen kezdhette volna meg.

A debreceni pénzügyigazgatóság volt az, amely a kormány munkájának megkezdéséig eltelt másfélhónapos munkájával olyan anyagi tartalékot tudott összegyűjteni, ami a kormányt átsegítette a pénzügyi nehézségek kezdetén. Ez tette lehetővé, hogy e hihetetlen munkát végző köztisztviselők megkapják illetményeiket. A minisztériumok a debreceni pénzügyigazgatóság épületében helyezkedtek el és tulajdonképpen a pénzügyigazgatóság épülete volt Debrecenben a kormány palotája.

Ez a fejezet az újjászületés izgalmasan érdekes történetében valóságos regény. Hiszen ennek keretében olyan események zajlottak le, amelyek karakterizálják nemcsak azokat, akik a kezdeti munkánál minden tehetségüket a nemzet szolgálatába állították, hanem a magyar népet is, amely e súlyos időkben mutatta meg, hogy szívéből gyűlöli mindazt, aminek bármi köze is van a németihez és erős pillére kíván lenni az új demokratikus államrendnek.

Ezekben az időkben külön fejezetet érdemel az a munka, amellyel megszervezték ezt

az első állami hivatalt.

A debreceni pénzügyigazgatóságot tulajdonképpen dr. Vasady-Kovács Ferenc, az akkori pénzügyi tanácsos szervezte újjá.

Küzdelmes élete regénybe illik. Apja üzemi munkás, gyári portás, vállalati pénzeszedő, majd a Hangya üzletvezetője volt, aki az első világháborúban szerzett betegségében, fiatalon halt meg. Fia tanulmányzó, erősakarátú volt már gyermekkorában is. Nem resteltfe a munkát és alsós gimnazista korában, délutánonként és a szünidőben is dolgozott, hogy összegyűjthesse azt a pénzt, ami a tanuláshoz kell. Leérettségizik, majd bekerül a debreceni Gazdasági Akadémiára, hol szintén gondoskodnia kell sajátmaga eltartásáról. Mint főiskolás is elvállalt mindenféle munkát. Volt kifutó, vasbetonszerelő és könyvelő is. Nehéz munka árán, de megszerzi az oklevelet és ezzel gyakornoknak megy el a királytelki uradalomba. Ezt otthagyja és egy nyíregyházi szállítási vállalat üzletvezetője lesz. A tanulást ekkor sem hagyta abba. Beiratkozott a debreceni egyetem jogi karára és ezerkilencszázharminckettőben megszerzi az államtudományi doktorátust is.

Ezerkilencszázhuszonhétben lett köztisztviselő. A nyíregyházi pénzügyigazgatóságához kerül fizetés nélküli gyakornoknak. Rövidesen kataszteri felülvizsgáló lesz és áthelyezik a debreceni helyszínelési felügyelőséghez. Még doktorrá avatása előtt egy évvel kitüntetéssel teszi le a pénzügyi irodakezelési szakvizsgát és négy évre rá, mint kataszteri irodasegéd tiszt, már ügyosztályvezetői megbízást kap a bajai pénzügyigazgatóságon. Két diplomával csak kilenc évi szolgálat után kerül át a fogalmazási karba, ahol három évvel doktorrá avatása után gyakornok lesz, miután ugyancsak kitüntetéssel letette a fogalmazási szakvizsgát.

Ezerkilencszáznegyvennégyben, az események forgatagában is megállja a helyét. Az összeomlás előtt a máramarosszigeti pénzügyigazgatóságához rendelték ki. Innen két hét után, szeptember közepén, engedély nélkül visszatért Debrecenbe, mert úgy érzi, hogy az elkövetkezendő súlyos napokban szükség lesz rá ott!, ahol hús esztendőnél hosszabb időt töltött el. Visszatérésekor Debrecen már izgalmas képet mutat. A közalkalmazottak csomagolnak, mindenki menekülésre gondol, de főleg a pénzügyigazgatóság, melynek tisztviselői családjaikkal egyetemben csaknem teljes számban elhagyják október kilencedikéi a várost.

Vasady-Kovács megtagadja a parancsot

és nem utazik el a többiekkel. Érezte, hogy az elkövetkező súlyos időkben helyén kell maradnia és vállalnia azt a munkát, amit a sors reá mért. Elhatározásában támogatta őt felesége is.

Rajta kívül a pénzügyi fogalmazói karból csak Vida Lajos tanácsos és Miskolczy László fogalmazó maradtak a helyükön. A város felszabadulása után azonnal jelentkeznek Vass Károly városi főjegyzőnél, aki akkor szervezte meg Debrecen egyik kerületi kapitányságát. Vasady-Kovácsra a második és negyedik kerületi kapitányság helyettes vezetését bízták. Ezen megbízatásának mintaszerű ellátásával egyidejűleg nyomban hozzálátott a pénzügyigazgatóság és ennek kapcsolt részeinek megszervezéséhez is. Fáradtsága eredményes volt és

a pénzügyigazgatóság november közepén már meg is kezdte munkáját.

Az orosz városparancsnokság a polgármester közbenjárására a pénzügyigazgatóság épületét visszaadta eredeti rendeltetésének.

Az ostrom alatt megrongálódott épületet a tisztviselők és al-tisztek maguk javítják ki. Helyrehozták a tetősérüléseket és szinte napok alatt elkezdték a munkát, mely nemcsak a város területére, hanem egész Hajdú és Bihar vármegyékre kiterjedt. A pénzügyigazgatóság vezetését mint rangidős, Vida Lajos főtanácsos vette át, aki mindenben kikérte Vasady-Kovács és Deme Gábor számvevősegi főtanácsos véleményét. Az ekkor történekről Vasady-Kovács Ferenc államtitkár az alábbiakat mondotta el:

— A visszamaradt tisztviselők és egyéb alkalmazottak minden fizetés nélkül, életük kockáztatásával vállalkoztak arra, hogy ezekben a bizonytalan időkben, minden közlekedési eszköz nélkül, gyalogosan felkeressék e két vármegye községeit és igyekezzenek behajtani az adókat. Ezt a munkát Srenk Dániel állampénztári főtiszt és dr. Cziczó Zoltán pénzügyi segédtitkár irányították. Szitha József számvevősegi tanácsos, Fábíán Béla adótiszt, Álmos Géza állampénztári tiszt, Szotyori Mihály vámszaki főellenőr, Váry Gyula kataszteri díjnok, Bányai Gyula fővigyázó, Gál István kisegítő alkalmazott és többen mások, télvíz idején, hatvan-hetven kilométert gyalogolva, sárban, hóban hozták fel Debrecenbe a beszedett adót. Ezekben a nehéz időkben népünk tiszteletreméltó tanújelét adta hazafias gondolkodásának. Nemcsak hogy megfizette az adót, de még

vendégül is látta az adószedőket.

Az egyes falvak lakói önmaguktól jöttek be adójukat megfizetni, így Hajdúnánáson két nap alatt több mint négyszázezer pengőt fizettek be.

— Ideiglenes kormányunk debreceni működéséről szóló zárszámadásában csupán adóbevételekből hét pengő híján három milliót mutat ki. Ennek az akkor még igen jelentékeny összegnek nagyrésze ezekben a napokban folyt be. Pénzügyigazgatóságunk azonnal hozzáfogott az általános és pénzügyi közgazgatás megszervezéséhez, de gondolt a jövedéki kihágások megakadályozására is. A kisvasúthoz pénzügyőröket állítottunk és ott beszédettük a borfogyasztási adót. Munkánk annyira eredményes volt, hogy a pénzügyigazgatóság december elsejétől kezdve már fizetni tudta valamennyi állami és városi alkalmazott és nyugdíjas illetményeit. Ezt a nagy munkát Szitha József számvevőségi tanácsos végezte, akin kívül ott dolgoztak még Bay László főtanácsos, Szentkirályi János és Nyiry Béla tanácsosok, valamint Gál István és Fábíán Béla számtisztek is.

— A pénzügyigazgatóság újjászervezése után azonnal felkerestük Vida Lajossal és Deme Gáborral Vásáry polgármestert és közöltük vele, hogy miután a felszabadult területeken még nem működik állami főhatalom, ezért a pénzügyigazgatóságot a polgármester hatásköre alá rendeljük. Az ezzel kapcsolatos teendőkhöz felajánlottuk segítségünket. Bejelentettük, hogy igyekszünk megteremteni az anyagi lehetőséget ahhoz, hogy ne csak Debrecenre, hanem a pénzügyigazgatóság alá tartozó szűkebb területre is kiterjeszthessek működésünket. A polgármester tudomásul vette bejelentésünket és búcsúzóul ekkor mondotta e számomra felejthetetlen szavakat, hogy: „Ne essünk kétségbe, mert lesz még magyar közigazgatás“.

Ennyit mondott az államtitkár. És aztán: december nyolcadikán az orosz városparancsnok rendeletére nyolc óra alatt ki kellett üríteni a pénzügyi palotát. Ekkor még senki sem tudta, hogy a kiürítés azért történik, mert ezt az épületet adják majd át nemsokára rá a megalakuló debreceni kormánynak. A parancsot teljesíteni kellett és a pénzügyigazgatóság átköltözött a Debreceni Városi Takarékpénztár emeleti helyiségeibe.

Itt dolgozott mindaddig, amíg Debrecenben tartózkodott az első demokratikus kormány.

*

A pénzügyi kormány nagy munkájáról csak a későbbiek során számolunk be. Ez a cikkünk csak az első magyar állami hivatal megindulásának nehéz napjait akarta ismertetni. Meg akartuk örökíteni azt az önfeláldozó munkát!, mely alapja lett az állami apparátus már rövidesen üzembe helyezett szervezetének.

A nemzet első napszámosai

Ezerkilencszáznegyvennégy őszén, amikor egyre közeledő események előfutáraként, esti csendességek idején, a váradalóli hegyekről Debrecenbe már tompa morajlások érkeztek, — árván maradt a Csokonai-színház.

Kihunytak a hatalmas lámpások, a szufiták, rivaldák patkzó fényei és olyan néma lett minden, mintha átkozott kastély termeiben járnánk.

Az igazgató, Beleznai Unger István tett ugyan kísérletet Egerben rekedt társulata hazamentésére, de sikertelenül. A színészeket Nyíregyháza alól visszatanácsolták. így maradt színészek nélkül a város. A társulat pedig mit tehetett, ment ki merre látott, mégis legtöbbször Egerbe, ahol a felszereléssel csak biztonságosabb volt a bizonytalan jövő.

Ingyen mozi...

Az Apolló mozi október utolsó napjaiban a „Szivárvány“ és a „Kerületi párttitkár“ című orosz filmekből már premiert tartott. A megszálló katonaság és itthon maradt munkásság volt az első ingyenes előadások közönsége.

Debrecen lakossága nem lehetett ekkor negyvenezer ember. De ezek az emberek sírtak és mámorosak voltak, ha ismerős, rokon egymásra lelt.

így éltük november és december hónapjait, formáltunk terveket, mert a rombolás nagy volt.

A debreceni Ady-társaság lelkes műkedvelőket toborzott és Szpiridonov Tibor irányításával előadásra készült a színházban, amely szabad volt. A színház aránylag szerencsésen vészelte át az utolsó napok eseményeit. Mindössze egyetlen belövést kapott a hátulsó feljáró részén, a lövedék itt is hatástalanul fulladt el. Az üvegezés azonban kevés híján tönkre ment. így ablaktalan színházban kezdték meg munkájukat a legelső kísérletezők.

A próbák hetekig tartottak, előadás még sem lett, mert akkortájt már indult egy akció Bihari István és Lindenberger Gyula debreceni lakosok részéről a színház megszerzésére. Hetekig folyt a küzdelem az épületért, a jelentkezők különböző oldalról kértek támogatást. A kezdeményezés jóindulatúnak látszott, csupán a kellő hozzáértés, szakértelem hiányzott.

Expedíció színészek után.

Ekkor érkezeit Egerből, gyalogosan, télvíz idején a színház egy fiatal színésze, Kiss József Debrecenbe. Tizennyolc éves gyermekembar. Azzal küldte át a társulat ide, nézze meg, hogyan juthatnának vissza. Levelet írtam Deésy Jenőnek, a színház volt főrendezőjének, aki ugyancsak Egerben volt és elküldtem Kiss Józseffel, — ha akarja, Beleznai Unger István hazatértéig, aki akkor Pesten tartózkodott, — jelentse be írásos igényét a színházra.

Deésy ezt a levelet ismertette az egri társulattal, végül azonban nem vállalkozott a színház vezetésre. Azt üzente azonban, hogy mint színész szívesen jön és jönnek a többiek is.

Nem volt más jelentkező a Csokonai-színházra, így néhány nap múlva a város akkori vezetősége kiállított Bihari és Lindenberger részére egy ideiglenes játszási engedélyt.

Az új direktorok december utolsó napjaiban kezdték meg a szervezkedést. Mivel Debrecenben kellő színészanyag nem volt, tervbe vették, hogy az Egeiben lévő társulatot hozzák haza. December harmincadikán a szovjet városparancsnokság támogatásával sikerült két teherautót szerezniök és azzal indultunk neki a déli órákban, dermesztő hidegben az útnak. Elképzelhetetlenül tönkrement úton haladtunk a korán leszálló téli éjszakában, gyakran felborulás veszélyével birkózva. Az orosz vezetők azonban pompásan vitték a kocsit és aránylag rövid idő alatt, este nyolc órakor Eger főterén voltunk.

Itt két részre oszlott a társaság és mindenki szállás után nézett, mert akkor már a színészek összegyűjtéséről és vissza-indulásról szó sem lehetett. Az éjszakát legtöbbször fagyos konyhaköveken húztuk át, reggel öt órakor pedig már talpon volt a társaság. Ekkor indultunk a színészek felkutatására. Csengeri Aladárral, a színház népszerű szerelmes színészével találkoztunk először, aki már forró borral várt bennünket.

Reggeli után azonnal megkezdtük a csomagolást, berakodást az autókba, majd az időközben megérkező Deésy Jenőt, Szabó Samut, Arany Katót, Árosy Aladárt, Tanay Sándóit és Derecskői Jucit vettük fel, végül Hortobágyi Artúrt, aki, mint Beleznai Unger István megbízottja, ragaszkodott ahhoz, hogy a színház felszerelése tovább is Egerben maradjon.

A déli órákban indultunk aztán megint útnak.

Éjfél lehetett, amikor Debrecenbe érkeztünk

Másnap, korán, már hét órakor valamennyien ott sorakoztunk a színház folyosóin. Január elseje volt. A szilveszteri ka-

baré megrendezéséről szó sem lehetett, azért a próbák lázas iramban kezdődtek meg, sajnos fejtellenül. A kis társulat egyszerre több vonalon is kísérletezett, így az erők méginkább elaprózódtak. Végre megállapodtak, hogy újévi kabaréműsorral nyitják meg a színház kapuit.

Az első előadás.

Január negyedikén készen is állott egy hevenyészett műsor és délután három órakor felgördült a függöny a felszabadult országrész legelső színházi előadására.

Orosz katonák voltak az első színházi délutánok leglelkesebb látogatói. De később is, hosszú ideig. Széles sorokban csoportosultak a pénztár környékén. Ám akadt szép számmal polgári közönség is. Az előadások napról-napra mind nagyobb tömegek előtt zajlottak.

Első, egész estét betöltő darabként, január tizedikén délután három órakor Szabó Samu és Fendrik Ferenc: „Szerető fia, Péter“ című színművét tűzték műsorra, Deésy Jenő művészeti vezető, Arany Kató, Szabó Samu, Csengeri Aladár, Árosi Aladár, Süli Manyi, Rajz János, Ragályi Rózsi, Schilling Jolán, Siposs András, Kovács Ottó, Marton Éva, Derecskői Juci, Budai Gyula és Kiss József voltak az előadás szereplői.

Ünnepi alkalomra gyűltak fel tehát ezen a napon a Csonkai-színház fényei, hogy utat mutassanak az egész magyar vidéknek, amely még alélt volt és kezdeményező erő híjján.

Ott volt ezen az előadáson az első ideiglenes magyar kormány számos tagja, Dalnoki Miklós Béla miniszterelnök, Teleki Géza gróf kultuszminiszter, Zsedényi Béla, a Nemzetgyűlés első elnöke, Faraghó és Erdei miniszterek, Kardoss László és Kéri Zoltán, a kultuszminisztérium művészeti előadója, dr. Juhász Géza egyetemi tanár és sokan mások.

A sztárgázi: ezer tojás...

Néhány nap múlva azonban komoly gondok mutatkoztak. Az ablak nélküli színház dermesztő hideg volt, a tüzelő elfogyott és Zsukov szovjet vasútparancsnok figyelmessége gondoskodott arról, hogy Thália szentélye meleg legyen.

Az első operettpremier, a „Mágnás Miska“ olyan békebeli siker jegyében zajlott, hogy hasonlóra emberemlékezet óta nem volt példa. A színház szűknek bizonyult. Ez az óriási siker csak fokozódott a „Csárdáskirálynő“ színrehozásával. A népszerű „Szilva“ operettből az orosz katonaság részére külön esti előadásokat is rendeztek.

Ezekben a hetekben a Delila, Hivatalnok urak, Pathelin mester, A sors embere, Eső után köpönyeg, Mit susog a fehér akác, Elvált asszony című darabok uralták a színpadot. A siker állandósult és változatlanul nagy volt.

Február első napjaiban már a környéki városokban is mutatkozott némi hajlandóság színjátszó társulatok toborzására. A Csokonai-színház fiataljai közül ki is vált néhány, hogy Károlyi János hajdúszoboszlói színigazgató példáján és sikerein felbuzdulva Hajdúböszörményben színházat nyisson. Kiss József, Szabó Károly, Sziklay S. András, Tanay Sándor és Halász Béla voltak az alapító tagok. A színházat, mint igazgatók, Tanay Sándor és Sziklay S. András „jegyezték“. Néhány heti működés után azonban belső viszályok miatt felszámolni voltak kénytelenek, pedig a debreceni vendéjáték után Sárdi János, Orosz Júlia és a két Latabár voltak a hajdúböszörményi színház vendégei. Ezer tojásért vendégszerepeltek: ez bizony abban az időben sztárgázsinnak számított.

Március első napjaiban mozgalom indult minden vonalon az improduktív, gyenge kezű igazgatók leváltására is. Maga a társulat járt el az Ady-társaság vezetőivel karöltve Teleki Géza kultuszminiszternél az ügyben. Úgy volt, hogy a színház élére Deésy Jenő főrendező kerül. Ekkor azonban már más pályázó is jelentkezett, Mányai Lajos színész személyében.

Megérkezik a színigazgató.

A döntés napján, március tizenkettedikén kisebb színházi csoport vonult át a színház közvetlen szomszédságában székelő minisztériumba. A minisztérium előtt történt meg aztán az a váratlan találkozás, amely egyszerre eldöntötte a színház sorsát. Beleznai Unger István hazatért Budáról, ahol az ostromot étiszennvedte és este már ő volt a színház igazgatója.

Új, lelkes ambícióval látott hozzá a társulat a munkának és március idusán nagyszabású előadás keretében a „Gül baba“ igényes és nagyvonalú kiállításban látott színpadot. A Kossuth-szobor előtt már Beleznai Unger István igazgató szavalta el — kirobbanó siker mellett — a Nemzeti Dalt.

Beleznai Unger István igazgató hazatérésevel egyidőre esik a felszabadult ország első képes színházi hetilapjának megindulása. A lap a „Debreceni Színpad“ címet hordozta, sajnos nem sok ideig, mert az első szám után, ami az akkori nyomda-technikai nehézségek mellett öt hétig készült, — elhalálozott.

Ez volt tehát a debreceni színjátszás hőskora.

Barna Tibor.

Ahol először indult meg a munka

Ezerkilencszáznegyvennégy október huszonharmadikán, hétfőn kisebb csoport vitatkozott a délelőtti órákban a debreceni pénzügyigazgatóság palotája előtt, ahol ebben az időben a városparancsnokság székelt. Döglött lovak teteme búzlótt a felszagga-
tott villamossínek között, a hideg őszi szél idehordta pernyé-
jét és hamuját a Kontsek-háznak, amely nemrég még lobogó
lánggal égett. Trén vonult kifelé az úton és a szekerek mellett
viharvert harcikocsik száguldottak. Valahol messze ismeretlen
tüzek lángja festette vörösre a horizontot és a kisebb csoport-
ban kipirult arcú fiatalember magyarázott lelkesen valamit a
városparancsnoknak, Szotnyikov alezredesnek, akire reggel óta
várt a pénzügyigazgatósági palota előtt és akkor fogta őt el,
amikor éppen be akart menni a hivatalába. Babanyecz Balázs
volt ez a fiatalember, akit előtte való napon kértek meg a do-
hánygyár munkásai arra, hogy vegye át a gazdátlanul ittmaradt
üzem vezetését. Babanyecz egyébként a Magyarországon meg-
honosított virginia-dohány termelésének volt tiszántúli körzet-
vezetője, télen azután, amikor a termeléssel kapcsolatban nincs
sok munka, ő vezette a dohánygyárban a fermentáló műhelyt.

A felszabaduláskor a debreceni dohánygyár'han óriási készlet
volt felhalmozva és minden lehetőség meg volt arra, hogy a
gyár folytassa az üzemét. Babanyecz ebben az ügyben kereste
az orosz városparancsnokot, aki, amikor megtudta, hogy ki az
az ember, aki megszólítja őt, már első mondatában figyelmez-
tette arra, hogy a termelést a gyárban teljes gőzzel meg kell
indítani, mert a harcoló orosz hadseregnek dohányra van szük-
sége. Babanyecz nyomban megígérte, hogy e felszólításnak a
dohánygyár munkásai legnagyobb erőfeszítés kifejtésével tesz-
nek eleget, egyben azonban megmagyarázta a városparancsnok-
nak, hogyha biztosítani akarjuk az utánpótlást, akkor haladék-
talanul meg kell tenni a szükséges intézkedéseket.

„Budapest messze van, de Berlin még messzebb“

— mondotta bátor szóval Babanyecz Balázs és megmagyarázta
e mondatát: amíg az orosz hadsereg diadalmas előnyomulása
során elérkezik e célokhoz, addig még sok dohányra van szük-
sége. Elmondotta azt is, hogy ha a kis paraszttól erőszakkal és

pénz nélkül elveszik a dohányt, akkor itt hosszú ideig nem lesz termelés. Szotnyikov azt felelte erre, hogy ilyen céljai a Vörös Hadseregnek nincsenek és nyomban megnyugtatta a dohánygyár vezetőjét, hogy a hadsereg mindent készpénzzel fizet. Erre rukkolt ki Babanyecz Balázs tervének második részével: ha azt akarjuk, hogy a Tisza vonalától keletre jövőre termelés legyen, akkor ezt most ősszel kell megszervezni és annak ellenére, hogy a Tiszántúl még mindig harci terület és minden tekintetben nyögi egy vesztett háború ezernyi csapását), meg van a lehetőség arra, hogy a dohánytermelést itt megszervezzék.

*

Az orosz alezredesnek nagyon megtetszett a bátor kiállású emher és különösen imponáltak neki a debreceni dohánygyár ideiglenes vezetőjének szakszerű felvilágosításai. Elismerésének azzal adott kifejezést, hogy Babanyecz felvitte magával a hivatalába, ott rögtön kiállítottatott részére egy olyan különleges igazolványt, amely feljogosította a dohánygyár igazgatóját, hogy bárhol és bármikor szabadon köziekedhetik, kijelentette, hogy a nap minden órájában szívesen áll rendelkezésére és nyomban leült tárgyalni vele. Valamennyi javaslatát elfogadta, beleegyezett, hogy a főbb beváltó helyeken azonnal indítsák meg a dohánybeváltást, engedélyezte az; ezerkilencszáznegyvenhármas beváltási árat, milliókat és milliókat bocsátott Babanyecz Balázs rendelkezésére és ezek

a milliók a Tiszántúl parasztságához jutottak el,

a tiszántúli kisparasztoknak ezzel nyújtottak lehetőséget arra, hogy új életet kezdhessen, lovat, jószágot, kapát, kaszát, sót, ruhaneműt vásárolhasson és bizalommal kezdje meg a következő termelési évet.

*

Babanyecz Balázs m-ég aznap, ezerkilencszáznegyvennégy október huszonharmadikán, négy nappal Debrecen felszabadulása után hozzáfogott a beváltás megszervezéséhez.

Ennél a munkájánál egy nem várt nagy szerencse érte.

A dohánybeváltó hivatalokban úgynevezett C-lajstromokba vezetik be a dohányt termelőknek adott előlegeket. Ezeket a lajstromokat a debreceni, nagykállói és nyiregyházi dohánybeváltó hivatalokban megtalálták. így Babanyecz Balázsnak módja volt ahhoz, hogy az orosz hadsereg által rendelkezésre bocsátott összegekből levonja a magyar állam részéről a termelőknek adott előlegeket, hiszen ezeket az előlegeket az állampénztár már előzően kifizette. Az így levont összegeket a kincs-

tár számára tartalékolta, amihez teljes joga volt, ugyanakkor az elmenekült földbirtokosok birtokán a dohánykertészek által behozott dohány árából és a levont előlegekből a legtöbb helyen kifizette a cselédek elmaradt komencióját.

A levont előlegekből olyan jelentős összeg maradt meg, hogy az így tartalékolta bevétel jelentette a december végén megalakult nemzeti kormány számára az első komoly léteit.

Mosolyogva meséli Babanyecz Balázs:

— A nemzeti kormány működésének első napjaiban olyan volt a helyzet, hogy az állampénztár még hatezerpengős számlákat sem tudott kifizetni. Elmentem ekkor a pénzügyminiszterhez, hónom alatt szorongattam az irattáskámat és megkérdeztem tőle: „kell pénz, miniszter úr?” „Persze, hogy kell” — felelte dr. Vásáry István, mire én megkérdeztem: „Mennyi kell?” A miniszter elgondolkozott, azután megkockáztatta: „Lenne vagy tízezer pengő?” Mondom: „Tessék már többet mondani.” Vásáry hús, harminc, majd ötvézezer pengőt mond, mire én felnyitom az irattáskámat és

leolvasok a miniszter asztalára százezer pengőt...

— Dr. Vásáry István az örömtől alig tudott szóhoz jutni, én ott nyomban elszámoltam az egész összegről és a kormány debreceni elszámolásában ez a százezer pengő bevétel volt az első komoly tétel. Ebből tudta a kormány legszükségesebb kiadásait fedezni.

— A dohánybeváltás olyan szép eredménnyel járt, éppen azért, mert a dohánytermelőknek mindig készpénzben fizettünk, hogy röviddel az akció megindulása után azzal a kéréssel fordultam az orosz hadsereghez, hogy a hadizsákmánynak minősített dohányból adjanak valamit a polgári lakosságnak is. Teljesítették ezt a kérést és százhetvenöt tonna dohányárut, tehát tizenhét és fél vagon a magyar állam részére engedélyeztek és megengedték azt is, hogy a dohánygyár tizenkét gépéből kettő a magyar államnak dolgozzék. Ekkor hoztuk forgalomba öt, három és két pengős áron a cigarettadohányokat, egészen elsőrendű minőségben, az így készített dohányáru teljes bevétele már az államkincstárba folyt be, ezt megelőzően azonban Debrecen városa kapott már dohányt, mert még ezerkilencszáznegyvennégy őszén Vasady-Kovács Ferenc, aki akkor vette át a pénzügyigazgatóság vezetését, Zemplény Erzsikével, a dohánynagyámda vezetőjével kint járt nálam a gyáriban és az ő közbenjárásukra átengedtünk a városnak öt métermázsza cigaretta-dohányt, aminek teljes bevétele a városi pénztárba folyt be.

Megindult a termelés.

A pénzügyigazgatóság kezdett éledni és Vasady-Kovács Ferencsel együtt felhívást intézett Babanyecz a fináncokhoz, hogy ki vállalkozik a termelés vidéki megszervezésére, öten jelentkeztek: Nemes Antal nyugalmazott főbiztos, Koppányi Ödön pénzügyőri albiztos, Luczai Géza pénzügyőri szemlész, Borbíró István fővigyázó és Vard Bálint altiszt. Ezek az emberek valóban hősök voltak. Megérdemlik azt, hogy szobrot kapjanak! Ezek az emberek lyukas cipőben, zsákkal a hátukon, hóban és sárban gyalogolva elindultak, hogy szétvigyék a dohánymagot egész Tiszántúlon a termelőkhöz. Ebben az időben nem volt sem telefon, sem vasút, se posta, ezek a fináncok községről-községre jártak, szívességből vitték és hozták a postát is, rábeszélést az embereket, hogy csináljanak melegágyakat és biztosítsák a dohánytermelést.

Külön regényben lehetne megírni azt is, hogy miként szerezte Babanyecz Balázs a dohánymagot. Egy részét, kis részét sikerült átmenteni, nagyobbik részét azonban úgy szerezte, hogy embereket fogadott, akikkel ő maga ment ki télvíz idején a dohánytáblákra, letördelték a bugát, amiben a mag van,

a kápolna mellett törette a kórót

és kézi cséphadaróval csépelte a dohánymagot és odahaza, fűtetlen lakásban, betört ablakok mögött — csirázási próbákat csinált. Kiderült, hogy a magoknak csak húsz százaléka volt csiraképes, de ez sem kedvetlenítette el, mert ennek arányában ennyivel több vetőmagot adott azoknak, akik vállalták a miszsiót, hogy ezernyi veszély között, rendőri karszalaggal a karjukon, a Szotnyikov alezredes által kiállított igazolvánnyal neki induljanak az útnak.

*

A felszabadulás idején a debreceni beváltó hivatalban óriási készlet volt felhalmozva. Majdnem kétezer bála dohány, mindegyik bálában százhetvenöt kiló! Ezen kívül hatalmas bálákban több százezer jutazsák, aminek békében tizenöt pengőbe került darabja. Egy napon értesítés jött, hogy a dohánygyárból és környékéből tábor készül és huszonnégy órán belül mindent ki kell üríteni. Babanyecz a dohánygyár hétszáz főnyi munkásával valósággal megrohantia a beváltó hivatalt és nyomban megszervezte a kiürítést. A munkások olyan láncot alkottak, amelyet nyári eső után tanyai házak falán látunk olyankor, ha a hangyák hosszú sorban cipelnek anyagot az otthonukba.

Mint egy végtelen hangyaboly, nyüzsgött és ment a tömeg és mindent kihordott a dohánybevéltőből. Így maradt meg a teljes készlet. Babanyeccal együtt ott dolgozott a felesége is és görnyedt a hatalmas bálák súlya alatt.

Ott görnyedt és ott dolgozott a munkások között a dohánygyár egyetlen Debrecenben maradt tisztviselője: Pál Antal, aki helyettese volt Babanyecz Balázsnak és most is, mint a debreceni dohánygyár helyettes igazgatója végzi kitűnően felelősségteljes munkáját.

A kihordott kincstári érték többmillió pengőt képviselt és amikor este verejtékező homlokát megtörölte a debreceni dohánygyár ideiglenes vezetője, keserű mosollyal mondotta, hogy:

— Ha a magyar állam engem most soron kívül miniszteri tanácsosnak nevezne ki és halálomig adná a miniszteri tanácsosi fizetést, akkor sem tudná megfizetni még kamatját sem annak az értéknek, amit ezen a napon megmentettem!

*

Amikor mindezt mosolyogva elmondja nekem¹ Babanyecz Balázs, akkor már a rangja: miniszteri osztályfőnök és központi igazgatója az állami dohányjövedéknek. Néhány nappal ezelőtt érkezett Istambulból és megint külföldre készül. Nagy üzletet bonyolít le a kincstár számára és ebben az évben az állam

négyszáz vagon dohányt exportál külföldre,

résben feldolgozott állapotban. A múlt évben túlhaladtuk a békebeli termelést, az idén megszervezzük exportunkat egész Európára és annyi rendelés fut be a dohányjövedékhez, hogy azoknak nem is tudnak eleget tenni. Jövőre olyan amerikai méretű dohánytermelő üzemmé alakítja át Babanyecz Balázs a magyar dohánytermelést, hogy az Európában verhetetlenül az első legyen és ne csak mint prosperáló állami üzem szerepeljen, hanem egyik legnagyobb bevételi forrása legyen a demokratikus Magyarországnak.

Arra kért, hogyha beszélni akarok vele, a kora reggeli órákban keressem fel. Fél nyolckor mentem át Budára, az Iskola-utcába, ahol a Központi Dohányjövedék palotája van. Talán két órát töltöttem a dolgozósobájában és amikor távoztam onnan, titkárának, Losinszky Endre főfelügyelőnek — aki a legnehezebb időkben együtt dolgozott vele Debrecenben — szobájában legalább harmincan várták, hogy bemehessenek Babanyecz Balázshoz. Beszélgetésünk közben témáról-témára ugrálunk és lassan kibontakozik előttünk az a nagykoncepciójú hatalmas munka, amely ezerkilencszáznegyvennégy október huszonhar-

madikán, hétfőn délelőtt indult el talán még ágyúdörgés közben, harci kocsik fültépő zakatolása mellett a debreceni pénzügyigazgatóság előtt a félig megfagyott őszi hóleben. Babanyec Balázs akkor látta, hogy, az út hova vezet és valóban — ide is vezetett. Nevetve mondja:

— Talán április végén történt, lehet, hogy előbb, amikor a kormány Budapestre készült, levél érkezett Pestről, az itt rekedt központi igazgatóságtól. Ez volt az első levél, amit kaptunk. Azt írták ebben, hogy tíz személy részére szerezzünk utazási igazolványt a debreceni orosz katonai parancsnokságtól, mert ők ezt az utazási igazolványt Pesten (megszerezni nem tudják. Tíz személy szeretne lejönni Debrecenbe, hogy tárgyalni kezdjen velünk a termelés megindítása érdekében. Dr. Vásáry nevetve mondta, hogy a pestiek kicsit későn ébredtek fel... Amikor a levél megérkezett, a debreceni dohány jövedéknek már javában növekedett tizennégyezer hold dohányföldhöz a palántája és Pesten akkor akartak csak a termelésről tárgyalni. Mindössze egyetlen ember érkezett hozzánk Pestről Debrecenbe: Erdélyi István, a származása miatt kirúgott kitűnő mérnök. Gyalog és teherautókra kapaszkodva, rongvos ruhában, lyukas cipőben utazott, de csillogó szemekkel jelentette nekem: „Főfelügyelő úr, tudom, hogy Debrecenben megszületett az új haza. Elzarándokoltam ide, hogy felajánljam szolgálataimat, mert szolgálni akarom nemzetemet az újjáépítésben.“ Melegen megszorítottam a kezét, ott tartottam magam mellett és Erdélyi István, ez az elsőrangú építésmérnök ma miniszteri tanácsos, a dohányjövedék központi igazgatójának a helyettese.

— Amikor feljöttünk Pestre, sokan averzióval fogadtak és nem akarták tudomásul venni, hogy mi az új idők katonái vagyunk. Mi nem adjuk fel egy percre sem a tempót, haladunk előre a kitűzött cél felé, amely Magyarország talpraállítását célozza. Az idő minket igazolt és nem azokat, akik aggályoskodó figyelmeztetésekkel korholtak engem azért, hogy az adminisztrációt gyűlölöm és a bürokráciát nem tudom eléggé tisztelni. Szememre vetették, hogy nem értek az adminisztrációhoz: ezt is megtanultam... De megmutattam azt is, hogy lehet kitermeszteni egy olyan dohány jövedéket, amely sztrájkok és fennakadás nélkül teljes békebeli ütemben tudja végezni a munkáját, amivel beigazolja, hogy igenis

van megértés fizikai és szellemi munkások között

és mindehhez nem kell más, csak átvitt értelemben az, ami a háborúhoz. Ott pénz, pénz és pénz kell, nálunk pedig dohány, dohány és újra csak dohány...

mindent előre látott

Ezekben a napokban, amikor a polgári élet lassan kerékvágásba kezdett már jutni és dr. Vásáry István egy hónap óta vezette, mint polgármester, Debrecen ügyeit, egyik este, november huszonkettedikén, szerdán, orosz katonai teherautó állt meg a piaristarendház előtt, a polgármester a klinikáról ekkor már ide költözött be és egy orosz katona levelet hagyott a lakásban azzal, hogy a levélre választ vár és a válaszáért másnap el fog jönni a polgármester lakására.

A levél Békéscsabáról érkezett, azt Gyöngyösi János írta, Vásáry régebből ismerte őt a Független Kisgazda Párt mozgalmából. Alább egész terjedelmében közöljük ezt a levelet, itt bevezetőül azt mondjuk csak el, hogy ennek a levélnek felette nagy jelentőséget tulajdonítottak Debrecenben. Ez kitűnik abból is, hogy D. dr. Révész Imre püspök naplójában lévő feljegyzései alapján a következőket közli:

November 23. csütörtök. Ma érkezett az első levél vidékről. Vásáry István kapta Békéscsabáról egy Gyöngyösi János nevű ismerősétől. Tudta róla, hogy ez a Gyöngyösi János, aki őt Pista bátyámnak szólította, a kisgazdapárti mozgalmakban vett részt, tanári végzettsége van, több nyelvet beszél és állítólag Anatole Franceot fordította magyarra, Könyvkereskedése van Békéscsabán, ahonnan azt írta levelében, hogy a Kisgazda Párt szervezkedik, a pártok kormányt akarnak alakítani és Vásáryt arra kéri, hogy ebben a kormányalakításban vegyen részt. Levelében azt írta, hogy fontos személyek jöttek hozzá Oroszországból, kommunisták, akik szorgalmazzák a baloldali pártok koncentrációját és az ezen alakuló kormányt. Amikor a levél érkezett, hallottuk azt is, hogy Szegeden is folytak már tárgyalások.

Nem fér kétség ahhoz, hogy a Tiszántúl politikusai közül — amint ezt levele elárulja — Gyöngyösi János volt legtökéletesebben informálva a viszonyokról és ma, több mint két esztendővel e történelmi levél megírása után, el kell ismernünk azt is, hogy mindaz, amiről Gyöngyösi akkor írt, az idők során való-

ban be is következett. E levélből megtudjuk azt is, hogy Gyöngyösinek röviddel a felszabadulás után már kitűnő kapcsolatai voltak a magasabbrendű orosz parancsnokságokkal, ezen túl azonban az elsők közé tartozott, akik felvették az érintkezést a Moszkvából az orosz hadsereg nyomán ideérkező emigránsokkal, elsősorban Vas Zoltánnal, Révai Józseffel és Gerő Ernővel, ezeket informálta, mint polgári alapon álló demokratikus politikai bizalmukat is megnyerte. Nem fér kétség hozzá, hogy Gyöngyösinek és Gyöngyösi információinak jelentős részük van abban, hogy olyan férfiak kerültek be Magyarországról az ideiglenes nemzeti kormányba, akikről a Moszkvában tárgyaló politikusoknak és katonáknak fogalmuk sem volt. '

Itt közöljük a levelet; néhány imondatot, olyanokat, amik ma már nem időszerűek, kihagytunk belőle. Azokat a sorokat, amelyeket dőlt betűvel szedünk, a levélíró aláhúzta. A levelet Gyöngyösi János beadvány formájú papiroson kézzel írta és az így hangzik:

B. 1944. november 18.

Kedves Pista Bátyám!

Bizonyára csodálkozni fogsz, hogy legutolsó debreceni beszélgetésünk után e sorokkal kereslek fel. *Én jelenleg az orosz "katonai parancsnokságnál" segédkezem egyrészt mint újságíró,* másrészt a magyar közigazgatási és politikai viszonyokról tájékoztatom őket. Nem könnyű munka, de amit tehetek, szívesen teszem, mert talán mégis ezzel is használhatok szerencsétlen hazánknak.

Örömmel hallottam, hogy Te átvetted Debrecen ügyeit. Tudom, hogy nagy feladat, de minden nehézség ellenére se veszítsd el kedvedet és ne add fel a küzdelmet egy tűrhetőbb magyar jelenért és jobb magyar jövőért!

Amiért most írok, az szélesebb jelentőségű. Arról van szó, hogy *az orosz katonai vezetők* — bizonyára moszkvai utasításra — valószínűleg azért is, mert Pest megszállása egyre jobban húzódik, s az ország még sem maradhat központi kormányzás nélkül, azt határozták el, hogy az úgynevezett *antifasiszta politikai pártokat*, tehát a Kisgazda Pártot, a Szociáldemokratát és a Kommunista Pártot, vagy legalább is ezeknek a pártoknak a kereteit életre keltik, helyesebben életre kelteni kívánják s ezeknek az antifasiszta politikai elemeknek kezébe akarnák letenni — természetesen a katonai ellenőrzés fenntartásával — az ország kormányzását. *A Moszkvából érkezett vezető magyar kommunistákkal volt alkalmam beszélni* és azt tapasztaltam ná-

luk, hogy egészen átérzik a mai nehéz helyzetet, aggódnak az ország sorsáért és dolgoznak rendbehozatalán és a jobb jövő egyengetése érdekében nemcsak hajlandók a polgári ellenzéki pártokkal együtt működni, de keresik is ezt az együttműködést. *Mint hangoztatják, nem törnek a maguk részéről semmiféle kiváltságos helyzetre és a föld-reform, magánvállalkozás, gazdasági és társadalmi szervezet kérdésével egy haladó szellemű, de polgári jellegű kompromisszumot céloznak.* Mindezeket azért említem fel, hogy körülbelül lásd, milyen irányban haladna az az együttműködés, amely az ú. n. antifasisztablokk. politikai programja lenne. De talán a legfontosabb és legsürgősebb feladat a normális gazdasági életet és termelő munkát amennyire még épenmaradt keretekkel lehet, helyreállítani és menteni, ami menthető, mert ha a dolgok felett nem sikerül úrrá lenni, teljesen elszegényedve és dezorganizálva maradunk.

Minthogy a katonai vezetőket figyelmeztetteim arról, hogy Magyarország egy parlamentáris állam, súlyt helyez bizonyos jogfolytonossági és alkotmányos szempontokra, tehát egy kormány szerv megalakítása csakis a parlament (képviselőház és felsőház) tagjaitól indulhat. És tulajdonképpen ezért fordulok most Hozzád az orosz parancsnokság megbízásából. Ha vannak is elkedvetlenítő és zavaró momentumok, ne vond ki magad ebből a nehéz és elháríthatatlan munkából. Nemcsak az orosz és szövetséges konzolidációs törekvéseknek, de meggyőződésem szerint elsősorban szerencsétlen hazánknak égetően szüksége van a Te munkavállalásodra. Amennyiben tehát ezzel egyet értesz, ugyanazon az úton, ahogy leveletem kapod, légy szíves tudatni:

1. Hajlandó vagy-e ilyen munkában, amit előbb vázoltam, mint hazáját szerető jó magyar és mint a képviselőház tagja részt venni?

2. Vannak-e ott Debrecenben és a Hajdúságban, vagy általában megszállt magyar területen olyan politikusok, elsősorban képviselőházi és felsőházi tagok, a kik hasonló alakulásban részt vennének és a haza jobb sorsa érdekében feladatokat vállalnának? Ha igen, úgy azok nevét és címét szíveskedjél közölni, ha nem tudsz velük érintkezésbe lépni, mi felkeressük őket. (Békésen B. Szabó, Komádiban Váczi helybenmaradtak. B. Szabó már dolgozik is.)

Kedves Pista Bátyám! Előtted teljesen felesleges hangsúlyoznom, mennyire fontos és a magyar jövő, de talán elsősorban a magyar jelen szempontjából döntő kérdésekről van itt szó. Az én felfogásom, hogy mindent el kell követnünk és minden olyan módon, amit csak a tisztesség, becsület és nemzeti érzésünk megenged. Itt a Tisza—Körös szögletében, Szegedről indult ki az általam vázolt megmozdulás.

Amennyiben levelemre érdemleges és igenlő választ kapok, akkor az orosz parancsnokság kijelentése szerint Neked és elvtársainknak megfelelő közlekedési eszköz rendelkezésedre fog állni a megszállt területek antifasiszta politikai vezetőinek közös megbeszélésein és tárgyalásain résztvenni.

Sajnos, az a néhány perc, amely e sorok megírására rendelkezéseimre áll (mivel az autó már indulóban van Debrecenbe), nem engedi meg, hogy e sok problémát és főleg sok bajt és nehézséget bővebben vázoljam. Hasonló okból elnézésedet kérem ezen hevenyészett sorokért.

Szívélyesen üdvözlök meleg kézszorítással

Gyöngyösi János.

F.: Gyöngyösi János (Békéscsaba).

Eddig szól Gyöngyösi János történelmi jelentőségű levele, amelyet saját bevallása szerint hevenyészve vetett papírra akkor, amikor megtudta, hogy véletlenül egy katonai teherautó indul Debrecenbe és Gyöngyösi János megragadta az alkalmat, hogy az autó indulásáig rendelkezésére álló tizenöt vagy húsz perc alatt háromoldalas levelet írjon Debrecenbe dr. Vásáry Istvának, akiről tudta már, hogy a város ügyeit vezeti és régebbi kapcsolataiból tudta azt is, hogy dr. Vásáry Istvánnak politikai tekintetben mi a felfogása. Gyöngyösi János tisztán látta a helyzetet, információi — mint azt az elkövetkezendő események beigazolták — jók és helyesek voltak, a kormányalakítás valóban úgy történt meg, mint ahogyan ő ezt levelében dr. Vásárynak megírta. Olyan időben, amikor idehaza Magyarországon a háború okozta khaosz még csak lassan kezdett átmenni a polgári rend göröngyös útjára, amikor nálunk kormányalakításról komolyan nem beszélt még senki és amikor Moszkvában — amint erről majd e soron következő írásainkban részletesen beszámolunk — a Szovjetbirodalom fővárosába különböző utakon kikerült magyarok azon vitatkoztak, hogy közülök kinek van több jussa kézbevenni a kormány gyeplőjét.

A pénznek is van romantikája

Ahol megáll a polgári élet, ott először a bankok húzzák le redőnyeiket.

A pénz a legfinomabb szeizmográf, a legkisebb rezdülést is megérzi és már akkor keresi a biztonságot, amikor mások még nem gondolnak erre.

Debrecenben is elsőnek a pénz menekült el.

A Magyar Nemzeti Bank már akkor távozott e városból — természetesen összes értékeivel és természetesen Budapestről érkezett parancsra —, amikor a kiürítési kormánybiztos még ki sem adta általános rendelkezéseit. Ebben az időben, október első napjaiban értekezletre ültek össze a debreceni pénzüzetek, hogy döntsenek a legsürgősebb intézkedésekről. Debrecenben is a Takarékpénztárak és Bankok Egyesületében — a TÉBE-ben — tömörültek az intézetek és régi megállapodás szerint a TÉBE döntései valamiennyi pénzüzetre egyaránt kötelezőek. A debreceni tanácskozáson, amelyet még Szálasiék uralomrajutása előtt tartottak meg, úgy határozott a TÉBE debreceni körzete, hogy a bankok összes értékeit Budapestre szállítják és ezeket vagy anyaintézeteiknél, vagy a velük összeköttetésben álló bankoknál igyekeznek biztonságba helyezni.

A debreceni pénzüzetek szereztek is egy teherautót, hogy értékeiket ezen szállítsák el, de

a bankok gépkocsiját a németek ellopták.

Így azután más megoldást kellett keresni és az intézetek külön-külön gondoskodtak vagyontárgyaik biztonságba helyezéséről. Volt, amelyik Pestre tudta küldeni pénzét, könyveit és értékpapírjait, de akadt olyan is, amelyiknek erre nem volt alkalmatlansága és ez azután Debrecenben próbált gondoskodni a biztonságba helyezésről.

*

Amikor a kiürítési kormánybiztos plakátjainak megjelenése után a menekülési láz erőt vett az embereken, Debrecen százezernél nagyobb lélekszáma harmincezerre, de lehet, hogy még ennél is alacsonyabbra süllyedt. A város rémhírekkel volt tele. Fokozta a lakosság rémületét az is, hogy látniok kellett, milyen lázasan menekültek a tisztak családjai és milyen erőltetett tempóban forszírozzák a közhivatalok kiürítését. Mindenféle holmi-

val telerakott teherautók száguldottak éjjel és nappal, Debrecen utcai parasztszekerekkel teltek meg, amikre szegényes holmijait rakták fel azok a szerencsétlen köztisztviselők, akikre magasabb helyről parancsoltak rá, hogy azonnal hagyják el a várost. A legtöbbje azt sem tudta, hogy hová és merre visz ez az út... Évtizedes családi otthont, a megszokott környezetet, a régi örökök színhelyét kellett elhagyniuk, mert így rendelték ezt a pesti bölcsek. Közben azután a menekülési utak száma egyre csökkent, Hajdúszoboszló és Püspökladány felé már nem lehetett menni, mert diadalmas előnyomulása után eljutott ide a Vörös Hadsereg, csak Nyíregyháza felé volt szabad az út még, az országúton olyan nagy volt a forgalom, mint virágvasárnapján délelőtt Pesten a Váci-utcai korzón.

Október második hetében Debrecenben már állandó volt a légiriadó.

A várost mindenfelől támadások érték.

Az utcákon hullák heverték és égő házak lángjai festették éjszakának idején veresre az eget.

Az ittmaradt lakosság a szilárdabb építésű házak pincéiben húzta meg magát és itt próbálta menteni az életét. Az utcák szinte néptelenek voltak.

Nemcsak üzleti életről, hanem egyáltalában polgári életről sem lehetett ezekben a napokban beszélni.

Az egyetlen adat, ami erről az időről rendelkezésünkre áll az, hogy Debrecen egyik legnagyobb pénzintézete, az Alföldi Takarékpénztár október tizedikén még nemcsak betevőinek fizetett vissza minden korlátozás nélkül összegeket, hanem minden fedezet nélkül, egyszerű nyugtára a MÁV debreceni üzletvezetőségének mintegy háromszázezer pengőt adott kölcsön, hogy ebből az ittmaradt alkalmazottak háromhónapi járandóságát ki tudják fizetni.

Ez volt Debrecenben

az utolsó pénzügyi művelet

a felszabadulás előtt.

Ezután: húsz napon keresztül, október tizedikétől október harmincadikáig zárva voltak a debreceni pénzintézetek.

A pénz új élete Debrecenben pontosan úgy indult el, mint ahogyan útjára indul minden élet. Kicsit bizonytalanul, hogy aztán minden újabb lépés biztosabbá! válik.

A felszabadulásért vívott harcok alatt egyes bankok helyiségeiben orosz katonaságot szállásoltak el. Ezen nem lehet csodálkozni, elvégre Budán, az ostromlott Budapesten a németek

a Várban a koronázó Mátyás templomot istállónak rendezték be és lovakat kötöttek az oltárhoz.

Mi történt ezután és hogyan indult meg újra az élet?

Dr. Boga József, az Alföldi Takarékpénztár igazgatója, aki elsőnek ezt az intézetet nyitotta meg Debrecenben a felszabadulás után, válaszképpen e kérdésre ezeket mondta el:

— Október harmincadikán mentem be először a bankba. Örömmel állapítottam meg, hogy az akkori viszonyok közepette szerencsés helyzetet találtunk. Mindössze a pénztárterem ablakai voltak betörve, de se a berendezési tárgyokban, sem: más értékekben számottevő hiány nem volt. A házban lakó egyik tisztviselővel és egyik altisztünkkel magunk pótoltuk furnírelemekkel az ablaküvegeket, hogy így legalább a pénztárhelyiségnek megadjuk a biztonságot. Üzleti könyveinket megtaláltuk.

— Ebben az időben a többi debreceni pénzügyintézet is igyekezett munkáját megkezdeni. Az ittmaradt vezetők, vagy az irányításra alkalmas tisztviselők szükségét érezték annak, hogy működésüket minél előbb felvegyék. A sorban mi voltunk az elsők, utánunk nyomban következtek a Debreceni Első Takarékpénztár, amely Vélsz Zoltán igazgatóhelyettes és a Tiszántúli Körzeti Mezőgazdasági Hitelszövetkezet, amely Mikó Gábor igazgató vezetésével velem egyidőben kezdték meg a munkát.

— A helyzet nem volt rózsás. Üresek voltak a pénztárak és bármilyen furcsán hangzik is ez a mondat: a debreceni

pénzügyintézetek üres kasszával

kezdték meg működésüket. Ebben az időben Budapestért még meg sem indult a harc, fővárosi bankösszeköttetéseinktől el voltunk vágva és nem volt semmiféle intézmény, amelyhez fordulhattunk volna. Emellett küszöbön állt a tél, a fűtéssel járó problémák megoldhatatlannak látszottak és arra kényszerítettek bennünket, hogy kis helyen húzzuk meg magunkat. A pénzügyintézetek pénztártermei tágasak és nagyok, gondolni sem lehetett arra, hogy ezeket befűthessük. Az Alföldi Takarékpénztár saját székházának egyik elsőemeleti lakásába költözött, a Debreceni Első Takarékpénztár pedig négy intézetnek adott otthont: a vendéglátó gazdán kívül itt dolgoztak még a Magyar Országos Központi Takarékpénztár, valamint a Belvárosi Takarékpénztár debreceni fiókjai és a Tiszántúli Körzeti Hitelintézet. A legnagyobb egyetértésben.

—Legnagyobb gondunk az volt: hogyan és honnan szerezünk pénzt. Furcsa elképzelni olyan helyzetet, amikor a pénz megszemélyesítőjének, a banknak pénzügyi gondjai vannak. Pedig ebben az időben valamennyien ilyen gondokkal voltunk tele. Szükségünk volt a pénzre, hiszen egyrészt betétes ügyfeleink tőlünk is pénzt kértek, ezenfelül pedig gondoskodnunk kellett tisztviselőink ellátásáról. Az Alföldi Takarékpénztárnak e tekintetben még szerencsés volt a helyzete, mert számunkra székházunk bérjöveldelme számottevő bevételt jelentett. Harmincnégy régi lakónk közül mindössze hat maradt vissza, a többieket lakásába új lakók költöztek, ezek pontos bérfizetéssel igyekeztek biztosítani bennmaradásukat. Különböző kísérletekkel próbáltuk meg, hogy pénzhez jussunk. A hátralékos adókat fizetésre szólítottuk fel, gondoskodtunk arról, hogy a közben megindult postai levélkézbesítés révén e felszólító levelek rendeltetési helyükre jussanak, de ez az igyekezetünk meddő volt, mert az emberek vagy nem fizettek, vagy pedig a levelek nasvrésze visszajött azzal, hogy „a címzett elköltözött“.

—November véges-végig ilyen vegetálással telt el és csak december közepe felé kezdődött valamelyes mozgolódás a kereskedelmi életben. Az üzletek sorra kinyitottak, ahova nem jött vissza a régi tulajdonos, oda a hatóság kirendelt vezetőt ültetett. Az emberek vásároltak, a kereskedők készleteiket árusították ki, viszont nem volt lehetőségük arra, hogy raktárukat pótolják és árut szerezzenek be. A pénzt ezért elhozták az intézetekhez és betétként helyezték el. Nálunk már korán

jelentkeztek a betevők

és december elején ipari vállalatok és kereskedők komolyabb összegeket helyeztek el folyószámlájukon. A betétállomány emelkedő tendenciát kezdett mutatni, ami számunkra azért volt fontos, mert így módunkban állott régi nagy betéteseink igényeit a befolyt összegekből kielégíteni.

— Az Ideiglenes Nemzeti Kormány megalakulása a pénzügyi viszonyok terén változást nem jelentett, hiszen a kormány éppen annyira pénzügyi nehézségekkel küzdött, mint a pénzintézetek. Ugyanakkor azonban jelentős mértékben emelkedett a forgalmunk, aminek legfontosabb oka talán az volt, hogy az orosz katonai erők fizetési eszköze a rubel volt és egész Magyarországon

egyedül Debrecenben lehetett rubellel fizetni.

Itt került forgalomba a legtöbb rubel és kötelező rendelkezés volt az, hogy egy rubelt két pengő ötven fillérért kellett bevál-

tani. Debrecenben kerültek legelőször forgalomba a Vörös Hadsereg által kibocsátott tíz-, húsz-, ötven-, száz- és ezerpengős magyar bankjegyek is. A közönség a Szálasi-féle ezrest hosszú ideig nem akarta elfogadni, egyszerűen azért, mert ez itt soha forgalomban nem volt és ezt a bankjegyet nem ismerték. Amikor azután a kormány megnyugtató nyilatkozatot adott ki, a Szálasi-féle ezres is elfoglalta helyét a pénzforgalomban,

—November és december havában normális pénzügyi életéről természetesen beszélni sem lehetett. Az úgynevezett bankszerű tevékenység abban merült ki, hogy a pénzügyi intézetek megkísérelték kintlevőségeik behajtását és igyekeztek a betéteikért jelentkező ügyfelek igényeit a lehetőséghez képest kielégíteni. Ennek ellenére a gazdasági élet szempontjából mégis felette nagy jelentősége volt annak, hogy az emberek tudták: a bankok dolgoznak, az üzleti könyvek rubrikáiba már számokat írnak be, a bankokban biztonságban van a pénz és a gazdasági újraszülítés felelősségteljes munkája bizonyosan nem indult volna meg olyan mértékben, mint ahogyan itt megindult, ha Debrecenben ezekben a sorsdöntő, hetekben a pénzügyi intézetek romantikus körülmények között, az elképzelhető legszerényebbre csökkentett eszközökkel, de erős akarással nem álltak volna hivatásuk magaslatán.

—Az Alföldi Takarékpénztár székháza Debrecen egyik legszebb és legimpozánsabb építkezése és a legmodernebb lakásokkal rendelkezik. Büszkék vagyunk arra, hogy székházunkban működött az Ideiglenes Nemzetgyűlés elnöksége, ahol az ország jövője szempontjából fontos rendelkezések születtek meg. Itt lakott dr. Zsedényi Béla nemzetgyűlési elnök is. Ide készült az orosz követség, e terv azonban nem valósulhatott meg azért, mert időközben Budapestre költözött a kormány és az orosz követség természetesen a kormány székhelyén folytatta működését.

—Csak Budapest felszabadulása után kezdődött meg az a bankszerű élet, amely halvány kontúrjaiban megközelítette a normálist. A betétek egyre szaporodtak és ez lehetővé tette, hogy Budapest felszabadulása után a debreceni pénzügyi intézetek legyenek az elsők, amelyek nagyobb pénzügyösszegeket szállítottak fel a velük érdekközösségben álló budapesti pénzügyi intézetekhez.

—Budapest felszabadulása után megváltozott a kormány pénzügyi helyzete is, kölcsönt kapott az oroszoktól és így segíthetett rajtunk is. Évi háromszázalékos kamatozás mellett a debreceni pénzügyi intézetek egyenként átlag félmillió pengő betétet kaptak a kormánytól és e betétek révén a gazdasági élet vérkeringésébe életet tudtunk vinni. Budapest felszabadulása után a

budapesti pénzüintézetek vezetői közül dr. Erdőhegyi Lajos, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank igazgatósági tagja és a Magyar Élelmiszerszállító vezérigazgatója jött le elsőnek Debrecenbe. A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank még akkor nem működött és mi tettük lehetővé, hogy dr. Erdőhegyi Lajos irányításával több teherautó élelmiszer jusson fel Budapestre az egytál ételes akció számára. Egyébként dr. Erdőhegyi Lajos Debrecenben ajánlotta fel a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank palotájának Dunára néző frontját a miniszterelnökség részére és ezzel tette lehetővé, hogy a miniszterelnökség felköltözése után megfelelő helyiséghez jutott Budapest szívében.

— Ugyanebben az időben járt Debrecenben Ullmann György, a Magyar Általános Hitelbank vezérigazgatója is, előzően azonban már itt járt Oltványi Imre, a Magyar Nemzeti Bank elnöke, akit a közgazdasági és bankélet több vezetője követett. A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank részéről Bruck Frigyes és Nógrády Gyula aligazgatók jöttek le Debrecenbe és már február végén Bruck Frigyes eszközölte ki a pénzügyi kormánynál, hogy a budapesti pénzüintézetek betét formájában kilenc és fél milliós kölcsönt kapjanak. Később azután a budapesti pénzüintézetek részére ezen felül még huszonötmilliós kölcsönt adott a kormány.

*

És mi volt a pénz romantikája?

Hogy e kérdésre megfelleljünk, közöljük itt dr. Boga József igazgató érdekes nyilatkozatának befejező Vnondait:

—A kormány debreceni működésének idején indult meg az újjáépítés nagy munkája. Az újjáépítés első tényezőjeként a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank debreceni leányintézete, az Alföldi Takarékpénztár jelentkezett azzal, hogy még ezerkilencszáznegyvenöt márciusában az ostrom idején megsérült történelmi nevezetességű debreceni Nagytemplom helyreállításának költségeihez hétszázötvenezer pengő kölcsönrel járult hozzá. Ezt a bank már a saját pénzéből adta.

—A debreceni feltámadásban az első nagyobb pénz tehát az Isten házának jutott. Annak a háznak, ahonnan béke, szeretet és áhítat árad széjjel a kálvinista Rómában...

A harci zaj Európában nem csitult még el, egykor békés városok csodálatos építményei váltak romokká, fejünk felett ott kóválygott még a halál, de Debrecenben a pénz már arra gondolt, hogy helyreállítsa az Isten házát és onnan elsőnek tüntesse el a háború pusztításának szégyenteljes és szomorú nyomait.

... Ez volt a pénz legszebb romantikája ...

Szegeden új gondolat születik

— Szeged a múltban megbélyegző jelzöt viselt.

— A magyar reakció „szegedi gondolat“ cégjelzéssel jelezte azt a politikát, amellyel a német barátság átkába és ezzel a romlásba sodorta ezt az országot. Ezért a politikáért Szeged népét felelősségre vonni nem lehet és abban Szeged népe nem bűnös. Szeged népének semimi köze nincs ehhez a szegedi gondolathoz. A szegedi gondolat olyan társaságtól eredt, amely vendégként tartózkodott Szegeden és csak mint vendég kezdte ott meg politikai szereplését. Ezt a (társaságot Szeged népe úgy dobta ki magából, mint ahogyan a belekerült idegen testet kidobja az egészséges szervezet. Siófok és Orgovány emlékei kapcsolódnak azokhoz, akiktől a szegedi gondolat csöppe^ sem nemes veretű eszméje eredt, ezek az urak Szegedről kényszerültek Siófokra és Orgoványba, ahol kiélték a maguk politikai visszaéléseit. Szeged népe becsületes magyarságát nem adta fel soha és soha a szegedi gondolattal közösséget nem vállalt,

Dr. Valentiny Ágoston szegedi polgármesternek és későbbi igazságügyminiszternek e mondatait kell lenyomtatnunk itt, ahol Szegedről akarunk szólni és beszámolót kívánunk adni arról a Szegedről, amely ezerkilencszáznegyvennégy őszén, nyomban felszabadulása után becsületes magyar népével erőteljesen kapcsolódott bele a magyar feltámadás nagy munkájába és sokáig sikerrel versengem Debrecennel abban, hogy — ha csak átmeneti időre is — a kormány székhelye és az ország fővárosa legyen. Új gondolatok öntöttek testet ezen a Szegeden és ezekről kell most írunk.

*

Szeged nyolc nappal hamarabb szabadult fel, mint Debrecen és meg volt az a nagy előnye is, hogy új életét rendezettebb viszonyok között és majdnem teljesen sértetlen állapotban kezdhette meg. A felszabadulásról és az első napokról ezeket mondotta nekünk dr, Pálffy György, Szeged város főispánja:

— Október nyolcadikán délelőtt tizenegy óraikor cseng a telefonom. Ebben az időben Tóth Béla, a város helyettes polgármestere vezette a város ügyeit, miután atyám, akit a közbizalom tíz évvel azelőtt emelt a polgármesteri székbe, március tizenkilencedikén, a németek bejövételének napján, nyugdíjazását kérte. Én ekkor a város kultúrtaácsnoka voltam. Az em-

lített napon október nyolcadikán, dr. Tukáts Sándor főispán, aki jelenleg a Csillag börtönben ül és Tóth Béla helyettes polgármester, akit életfogytiglani fegyházra ítélték, kértettek magukhoz és közölték velem, hogy elrendelték a város kiürítését. Tudomásomra hozták, hogy a kiürítést elrendelő plakátok tíz percen belül megjelennek a város falain és amennyiben fenntartom eredeti elhatározásomat, hogy visszamaradok, úgy a közigazgatás vezetését nekem, mint intézkedésre jogosított egyetlen főtisztviselőnek adják át. Tíz perccel későbben aláírták már azt a 110—1944. számú határozatot, amelyben a város polgármesterének törvényes jogkörét, az intézkedési hatalmat, a város pecsétjeivel együtt reám ruházzák „mindaddig, amíg arra a kialakuló helyzetben“ képes leszek. Ez a rendelkezés elmondja azt is, hogy a város valamennyi főtisztviselője „a városból eltávozni kényszerül“ és én negyed tizenkettőkor már kezemben tartottam a város vezetését.

Szegeden egy pillanatig sem volt interregnum.

Igaz: a rendőrség nagy része elmenekült, de nem estem kétségbe, október tizedikén előhoztam a városháza pincéjéből azt a hetvenkét zsidó munkaszolgálatost, akiket ott rejtegettem és ezeket kiegészítve az újonnan jelentkezőkkel, bíztam meg a rend fenntartásával. Nem csalódtam bennük.

— Az oroszok Horgos felől támadták Szegedet, ahol Pákh alezredes volt a várost védő magyar csapatok parancsnoka és annak ellenére, hogy Szegeden alig volt már védelem, hallani sem akart arról hogy a várost feladja. Október tizedikén délután negyed öt órára rögtönzött értekezletet hívtam össze a városháza légoltalmi pincéjébe. Ezen az értekezleten dr. Viola György tisztii főorvos, örley Zoltán, a jelenlegi katonai kerületi parancsnok, Lippai Gyula gyárigazgató és Bohó András mérnök, a kenyérgyár igazgatója vettek részt* Ismertettem itt a város fenyegetett helyzetét. A víz- és villanyszolgáltatás akkor már megszűnt, féltő volt, hogy Szegedet rommá lövik. Kifejtettem, hogy a katasztrófa megakadályozására, valamint a lakosság életének és vagyonának megkímélése érdekében szükséges lenne megkeresni az orosz katonai parancsnokságot és megkérni ezt arra, hogy a város további lövetését szüntesse be, miután rendszeres katonai ellenállásról Szegeden már nem lehet szó. E javaslatomat mindenki helyeselte, mire saját felelősségemre átiratot szerkesztettem, azt Voronkov Teofil városi tisztviselővel oroszra fordítottam, ráütöttem a polgármesteri és főispáni pecsétet és Bohó András mérnök este hat órakor el-

ment megkeresni a város határában az ostromló orosz sereg parancsnokát. Nyolc órakor akadt csak rá a város végén, az alsóvárosi temető táján az egyik házban, ahova orosz járőr vezette be. Itt átadta az ostromló sereg parancsnokának a hivatalos iratot, mire a katonai parancsnok abban a percben intézkedett, hogy

Szeged lövetését nyomban szüntessék be,

a csapatok még éjjel benyomultak Szegedre és azt október tizenegyedikének reggeléig teljesen meg is szállották.

—Másnap reggel hat órakor Butenkó alezredes Szeged első városparancsnoka egy őrnagy vezetésével hat katonát küldött értem, magához kísértetett az üzletvezetőségre és mindé* nekélőtt megkérdezte, hogy miért maradtam Szegeden. Így feleltem: „Engem hat évszázad köt ehhez a városhoz, amelynek népével minden örömet és keservet megosztottak az őseim. Ezért maradtam itt.“ A városparancsnok közölte velem, hogy további intézkedésig vegyem át a város vezetését és figyelmeztetett arra, hogy amennyiben nem teljesíteném a kapott parancsokat, főbelövet. A munkát vállaltam. Reggel fél nyolcra a közigazgatás egész gépezetét ütőképessé tettem. A főtisztviselők közül körülöttem voltak Csonka Miklós tiszti főügyész, Csikó Jenő számvevőségi főtanácsos, a számvevőség elnöke, Rák Kálmán árvaszéki elnök, dr. Kamocsay György és dr. Korpássy Elemér árvaszéki ülnökök és körülbelül öt-hatszáz főnyi alkalmazott az ezerháromszáz közül. A tanácsnokok közül egyetlen egy sem maradt a helyén. Azonnal megcsináltam az ügyosztályokat, összehívtam a tisztviselői kart, közöltem velük, hogy attól, aki velem akar maradni, a teljesítmények maximumát követelem. Ezt mindenki vállalta.

—A megszállás napján reggel fél nyolckor teljesen átütő erővel tudtam dolgozni és végre tudtam hajtani a tíz percenként érkező parancsokat. Pénzünk nem volt. Még aznap felhívtam a város tehetősebb polgárait, hogy nyújtsanak kölcsönt Szegednek, jelentős összegeket kaptam, úgyhogy a város tisztviselőit másfél hónapra előre ki tudtam fizetni. A villany-, víz- és gázszolgáltatást azonnal üzembe helyeztük és október tizenkettődikén legtöbb vonalán megindult a villamosvasút is. Szeged száznegyvenkétezer lakosából kevesen menekültek el,

százezernél jóval többen maradtunk odahaza,

amiben kétségkívül döntő szerepe volt annak, hogy én sem mentem el. Az emberek, akiknek megmagyaráztam, hogy a tér-

képről kiszaladni nem lehet, megértették, hogy ha én is ott maradok, akkor nem lehel) valami nagy baj.

—Négy nappal a megszállás után megérkezett Szegedre Vas Zoltán, aki Moszkvából jött. Egyedül. Nem volt társaságában senki. Felkeresett hivatalomban, informálódott mindenről és lekötelező szívességgel kérdezte meg, hogy miben állhat segítségemre. Én a püspöki palota védelmével kapcsolatban kértem segítségét, mire Vas Zoltán kíséretemben felkereste dr. Hamvas Endre csanádi püspököt, majd velem együtt eljött az orosz parancsnokságra, ahol a legnagyobb előzékenységgel nyomban intézkedtek és őrséget állítottak a püspöki palota védelmére.

—Élelmiszerkészletünk bőven volt. Saját felelősségemre azonnal lefoglaltam a katonai élelmiszerraktár készletét, nyomban üzembe helyeztem a malmokat, amelyek a legnagyobb megértéssel, mondhatnám önzetlenül álltak segítségemre a sütőüzemekkel együtt és az orosz parancsnokság mindenben a legnagyobb megértéssel segítségemre volt. Több hónapra való búza- és rozskészlet állt rendelkezésemre. A közbiztonságot még mindig a munkaszolgálatosok látták el, akiknek Fodor Imre szentesi kereskedő volt a vezetőjük.

Hivatalos írást mutat a főispán. A szolgálatot teljesítő munkaszolgálatosok jegyzékét). Nyolcvanhat név van a listán és a nevek után ez a megjegyzés: „fenti névjegyzékben szereplő munkaszolgálatosok 1944 október 9-től közreműködtek Szeged városának az orosz hadsereg részére való átadásában, ezáltal lehetővé tették a legsúlyosabb időkben a városi hivatalok, közüzemek munkájának folytatását, valamint a közrend fenntartását. Vörössel van aláhúzva azok neve, akik e szolgálatukkal kapcsolatban önként vállalkoztak veszélyes feladatokra, miáltal a közért életüket kozkázttatták.“ Alább egész terjedelmében közöljük a jegyzéket, az aláhúzott neveket dült betűkkel szedve:

Fodor Imre parancsnok, *Hirschl Manó*, *Forgács György*, *Pártos Endre* parancsnokhelyettesek, *Aczél József*, *Ádfer Salamon*, *Bettelheim Imre*, *Binder Sándor*, *Binder Andor*, *Brandstein András*, *Bergl Sándor*, *Boros Sándor*, *Bleier Gyula*, *Bleier Emő*, *Bleier Béla*, *Barabás Károly*, *Diamant István*, *Deutsch Imre*, *Eisenberg Ottó*, *Friedmann Jenő*, *Fenyő Ferenc*, *Fischer Lázár*, *Grünwald Jenő*, *Gombos Péter*, *Gtied Nándor*, *Grünwald Sándor*, *Guttmann Gyula*, *Hoffer György*, *Hoffmann József*, *Herzili Mór*, *Hausz Ernő*, *Kiein Ábrahám*, *Kellner Lázár*, *Klein Mátyás*, *Kellner Ignác*, *Komáromi István*, *Klein Sándor*, *Klein Gábor*, *Klein László*, *Konrád György*, *dr. Kormányos István*,

Lustig Imre, Lőwy Manó, Lieben Izraeli, Littmann Pál, Lőwy Imre, *Link Ferenc*, Moskovits. Andor, dr. Molnár István, Neumann József, Pollák Gábor, Pollák Áron, Pick Imre, *Pickler Tamás*, *Porges László*, Rosenberg Mózes, Reichardt Sándor, Reittmann Lajos, *Robicsek Pál*, Rosenberg Dávid, *Róth Tibor*, Rosner Tibor, Rosenberg Bernát, Rósa János, *Rácz Pál*, Szekulesz Fülöp, Schirmann Jenő, Stein Lajos, Schwitzer László, Schláger Ábrahám, *Schwartz Sándor*, Schwartz Bernát, Schwartz Emil, Schwartz István, Schor Ignác, Schillinger Ferenc, Schtuhl Bertalan, *Schwartz Ferenc*, *Szabó Tamás*, Szender Béla, Szász Péter, Spitzer György, Ungár Tibor, Weinberger Andor, Weinberger Dezső, *Wilhelm Imre* és *Winter Miklós*.

—A közbiztonság terén — mondotta tovább a főispán — neni is voltak zavarok. A csöselék Szegeden mindössze egyetlen egyszer akart csak fosztogatni, én azonban ekkor megfűvattam a szirénákat és a 'munkaszolgálatosokat a veszélyeztetett helyre küldöttem. Nem történt semmi. Közben megszerveztük a polgárőrséget, amelynek első parancsnoka Sztankovszky Tibor lett, őt azonban hamar Komócsin Illés rendőralezredes váltotta fel, majd Diczfalussy Ferenc nyugalmazott alezredes, rendőrveizérőrnagy lett a rendőrség vezetője.

—Vas Zoltán október közepén csak rövid ideig tartózkodott Szegeden, innen hamar elutazott, majd október végén visszajött és akkor az orosz viárossparancsnokság az ő intervenciójára dr. Valentiny Ágostont, a Szociáldemokrata Párt régi harcosát, aki eszméiért és politikai magatartásáért sokáig internáltságot szenvedett, bízta meg a polgármesteri teendők ellátásával. Ugyanakkor én helyettes polgármester lettem.

—November elején érkezett Szegedre Révai József és nyomban megindult az akció, hogy Szegeden lapot kell alapítani. Rövid ideig *Magyar Akarat* címen jelent meg egy újság, de ezt hamar felváltotta a *Délmagyarország*, amelynek első száma dátumban négy nappal a debreceni *Néplap* után, november tizenkilencedikén látott napvilágot.

*

A *Délmagyarország* megjelenése Szegeden kétségkívül fordulópontot jelenti a magyar sorsban.

E lap megjelenése egyben politikai téren is az összefogást jelentette, miért első száma a lap feje alatt már feltünteti, hogy a *Délmagyarország*, a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front lapja és a szerkesztőbizottság tagjaiul dr. Balogh István (Füg-

getlen Kisgazda Párt), Erdei Ferenc (Nemzeti Paraszt Párt) és Révai József (Magyar Kommunista Párt) neveit tünteti fel. Dr. Balogh Istvján államtitkár rendelkezésünkre bocsátotta a *Dél-magyarország* első számait és ezekből mindenekelőtt azt kell megállapítanunk, hogy ez a lap a magyar újságírás bravúros csúcsteljesítménye volt. Kitűnő hírlapírók csinálták. Szirmai István vezette a politikai rovatot, Magyar László, Osváth Tibor és Csiányi Piroska írták a lapot, amelynek hasábjain készült ezekben a sorsdöntő napokban az eljövendő magyar sors.

Első számában „Vörös János szózata“ címmel közöl cikket a *Délmagyarország*, majd teljes egészében lenyomatja Vörös Jánosnak azt a szózatát, amelyet november tizedikén a moszkvai rádió közölt a világgal. E szózatban Vörös János utasítja a honvédek, hogy menjenek át az oroszokhoz, Budapestet ne védelmezzék, a lakosság ne hagyja magát elhurcolni, a rendőrség és a papság maradjon a helyén és a nemzet vessen véget a zsidóüldözéseknek.

A lap harmadik oldalán több, mint háromhasábos cikk méltatja a *Délmagyarország* megindulásának jelentőségét és kiemeli, hogy a lap azoknak a szervezett demokratikus erőknek az orgánuma, amelyeknek vállaira fog nehezedni az ország újraépítésének roppant terhe. Megindítását három párt: a Független Kisgazda Párt, a Nemzeti Paraszt Párt és a Magyar Kommunista Párt vette kezébe. E bevezetés után ezeket írja:

„E három párt együttműködése nem itt Szegeden és nem a *Délmagyarország* kiadásával kezdődött. Az ország német megszállása, ezerkilencszáznegyvennégy március tizenkilencedike után, amikor a német bérencek föld alá kényszerítették a Szociáldemokrata Pártot és a Független Kisgazda Pártot is, a németellenes, demokratikus pártok nemzetmentő összefogásának eszméje gyorsan testét öltött.

Budapesten megalósult a Magyar Front,

vagy teljes névvel a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front a Szociáldemokrata Párt, a Kisgazda Párt és egy katolikus-demokrata csoport részvételével. Az összefogás célja a haza megmentése volt, a Hitlerrel való szakítás kiharcolása. És hogy októberben végre az ország kormánykörei is belátták a fegyverszünet szükségességét, abban a katonai vereségek mellett a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front harcának is része van. Amikor október tizenötödikén a nyilas banditák a nemzet hátába dőfték a kést és megghiúsították a fegyverszünetet, a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front csatát veszített, de a harcot nem adta fel.

Azt vallotta, hogy a hazát megmenteni sohasem késő. Folytatta a harcot Budapesten az elnyomatásban és folytatja Szegeden nyíltan és szabadon. Hogy a *Délmagyarország* megindításában a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontban egyesült öt demokratikus párt közül csak három vesz részt, annak egyetlen oka, hogy Szegeden a Szociáldemokrata Párt még nem szerveződött újjá. A *Délmagyarország* megindításában három párt vesz részt, (a *Délmagyarország* mégsem csak e három párt lapja, hanem az egész Magyar Nemzeti Függetlenségi Fronté.

A *Délmagyarország* megjelenése jelentőségében sokkal nagyobb horderejű volt, mint egy új lap megindulása. Ez jelentette a magyar történelemben azt a történelmi fordulatot, amelyet

„szegedi kézfogásnak“

nevezünk. Dr. Balogh István egy cikkében későbbben megírja, hogy ők hárman, dr. Balogh István, Erdei Ferenc és Révai József, mint a szerkesztőbizottság tagjai, az általuk képviselt három párti nevében hozták létre a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontot, amely végeredményben kezdetét jelentette a demokratikus Magyarország politikai életének. A *Délmagyarország* megindulásával született meg Szegeden az új gondolat...

A *Délmagyar ország* megindításával kapcsolódik az eseményekbe dr. Balogh István, aki december közepén már Debrecenben van és részt vesz ott a kezdet minden munkájában. Miként került dr. Balogh István az események középpontjába? Erről dr. Valentiny Ágoston ezeket mondotta:

— Röviddel azután, hogy Révai József megérkezett Szegedre, eljött hozzám Vas Zoltánnal együtt és arra kértek: ajánljak nekik újságírókat. Az oroszok engedélyével lapot akarnak indítani és a régi újságírók közül ekkor nem volt Szegeden még senki. Én azt mondtam nekik: egyetlen embert tudok csak, aki a célnak megfelel és ez Balogh páter. Még aznap délután autóval kimentek az Alsóközpontra, ahol dr. Balogh István plébános volt. Nagyon megtetszett Révaiéknak, mert nemcsak a legnagyobb elismeréssel, hanem ragyogó lelkesedéssel nyilatkoztak imár aznap este róla nekem. A páter azután Szegeden is maradt, a Kárász utca tizennégy szám alatt lakott, felkeresett engem, tőlem a lapindítás tudomásulvételét kérte, amit, én meg is tettem és tulajdonképpen így indult meg a *Délmagyarország*. Az oroszok, akik egyébként nem avatkoztak a magyar belpolitikai viszonyokba, azt kívánták, hogy a lap a demokratikus pártok összefogásaként jelenjen meg, de ezen a véleményen voltak a kommunisták is.

Alkalmunk volt Vas Zoltánnal is beszélni, aki ezeket mondta:

—Én már akkor Erdélyben voltam, amikor a felszabadító Vörös Hadsereg csapatai átlépték a határt.

Együtt jöttem a hadsereggel.

Az első nagyobb város, ahova eljutottam, Orosháza volt. Már a felszabadulás napján ott voltam. Céлом kezdetben az volt, hogy valahol bázist állítsak fel, olyan bázist, ahol meg tudjuk vetni a lábunkat, hogy azután működésünket fokozatosan terjesszük ki az egész országra. Ez a bázis Szeged volt. Én egyedül voltam idehaza és röviddel utánam érkeztek sorrendben Révai József, majd Farkas Mihály, azután Gerő Ernő és végül Nagy Imre.

A következő kérdést intézzük Vas Zoltánhoz:

—Gyöngyösi János november második felében Békéscsábáról levelet írt Debrecenbe dr. Vásáry Istvánnak és ebben említést tesz egy Moszkvából hazatért politikusról, akivel hosszasan tanácskozott és aki az összes baloldali pártok egybefogását tartotta szükségesnek. Gyöngyösi levelében megemlítette azt is, hogy az új gondolat Szegedről indult el. Ki volt az a politikus, akivel Gyöngyösi tárgyalt?

—Én voltam. Velem tanácskozott Gyöngyösi János és én álltam kezdettől fogva azon az alapon, hogy a demokratikus pártok között a koalíciónak létre kell jönni. Hiszen sok helyen, ahol nem volt meg, mi kommunisták teremtettük meg a Kisgazda Pártot. ..

A *Délmagyarország* hasábjain azután egyre erőteljesebben domborodik ki a nagy nemzeti összefogás gondolata. Szegeden különben normálisan zajlik az élet. A színházban telt házak mellett mutatják be Zilahy Lajos „Süt a nap“ című színművét, mind a három mozi játszik és orosz filmek kerülnek bemutatásra. A kereskedelmi és iparkamara felhívja az iparüzőket, hogy adataikat szolgáltatassák be, a klinikán teljes munka folyik, a város ihús- és olajjegyeket ad ki és a kenyérfejadag napi huszonöt deka. November huszonhetedikén már megindul a posta, ugyanezen a napon a lap élén manifesztációi közöl, amelyet dr. Balogh István plébános, dr. Valentiny Ágoston polgármester és rajtuk kívül még huszonhármán írtak alá, távollétükben

valamennyiüket Sxálasiék halálra ítélik.

A Független Kisgazda Párt újra megkezdí működését dr. Balogh István plébános elnöklésével és a párt deklarációt hoz,

hogy mindaddig, amíg az országos elnökség újra átveheti a párt vezetését, hivatva érzi magát arra, hogy a párt újjászervezését az egész felszabadult országrészen megkezdje. Vezércikkében veti fel a *Délmagyarország* már november huszonhatodikán azt a gondolatot, hogy meg kell alakítani a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front helyi szervezetet, a szegedi Nemzeti Bizottságot és ennek a bizottságnak a megalakítása felhívás lesz Debrecennek, Kecskemétnek, Hódmezővásárhelynek, Diósgyőrnek, de ezeken túl Budapestnek, Kaposvárnak és Győrnek is arra, hogy fogjanak össze a nemzeti, demokratikus erők a német iga lerázására és a magyar jövő alapköveinek lerakására. „Az ország első Nemzeti Bizottságának Szegeden kell megalakulnia és ezzel Szeged komoly lépést tesz az

új Nemzeti Kormány

felé“ — írja november huszonhatodiki vezércikkében a *Délmagyarország*. A vezércikk jelzi, hogy a polgárság demokratikus pártjának, a Rassai-Pártnak szegedi szervezete már az újjáalakulás útjára lépett, „nem alakult még meg szervezetileg — írja a lap — a Szociáldemokrata Párt és a Paraszt Párt szegedi csoportja, de mindkét demokratikus pártnak komoly gyökerei vannak a városban és jövőjük a magyar politikai életben elvitathatatlan.“ Az elkövetkező két hét dinamikus munkája felette fontos az események szempontjából. A Magyar Kommunista Párt nagygyűlést tart Szegeden, amelyen Gerő Ernő, a párt központi vezetőségi tagja mond hosszabb beszédet. E beszéd lényege: lesz magyar újjászületés! Dr. Balogh István „Sürgős programim“ címen tömör cikket ír, amelyben megállapítja, hogy a politikának is vannak kötelességei, amelyek nem tűrnek halasztást. Az első feladat, segítségére sietni a közigazgatásnak, mivel az élet egy pillanatig sem áll mieg. Bejelenti e cikkben, hogy a Magyar Nemzeti Függetlenségi Fronthoz, amelyet tulajdonképpen ők hárman, a *Délmagyarország* szerkesztőbizottságának tagjai alakítottak meg Szegeden, csatlakoztak már a Demokrata Polgári és a Szociáldemokrata Párt is. Meg kell alapítani a közigazgatásnak azt a szervét, amely hivatva lesz pótolni a törvényhatósági bizottságot és — írja tovább: — fel kell menteni „a Kommunista Pártot attól, hogy továbbra is egyedül viselje a felelősséget mindazért, ami a városházán most történik“. Már másnap vezércikk jelenti be, hogy újjászerveződött a Szociáldemokrata Párt és a Demokratikus Polgári Párt is és vasárnap az összes pártok a Szabad Szakszervezetek részvételével a Városi Színházban nagygyűlést tartanak.

A vasárnapi, december harmadiki számban jelenik meg „Miért együtt?” címmel dr. Balogh Istvánnak az a vezércikke, amely] arra ad választ, hogy:

miként lehet polgári pártoknak együttműködni aKommunista Párttal.

Megállapítja, hogy a válasz egyszerű, mert ha azok, akik felteszik ezt a kérdést, ismernék a Magyar Kommunista Párt programját, e kérdés soha eszükbe sem jutna. A tömeg nálunk a kommunizmusról csak azt tudta, amit az irányított sajtó erről lefestett. Ezzel szemben mi itthonmaradójtunk láthatjuk, hogy a kommunizmus a vallás iránt legfeljebb közömbös, de semmiesetre sem ellenséges, a Kommunista Párt képviselői politikailag kifogástalanul képzettek, modorukban tartózkodóak, tárgyalásaikban soha nem túlzók, megállapodásaikban feltétlenül megbízhatók, a magyar érdekeket mindenkor figyelembe veszik, sőt azokat kiemelik: tehát igenis lehet a Magyar Kommunista Párttal együttműködni. „Most azonban nem csak lehet, hanem kell is” — írja vezércikkében dr. Balogh István.

Ez a szám egyébként teljes oldalon közli az öt demokratikus párt szegedi szervezeteinek és a szegedi szabad szakszervezeteknek aláírásával a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front programját, amelynek megvalósításával „Magyarország demokratikus újjáépítése és felemelkedése” biztosítható. A hosszú program mindmégannyi pontja megvalósult azóta. E programokban szerepel először, hogy haladéktalanul össze kell hívni az alkotmányhozó nemzetgyűlést, amely hivatva lesz megválasztani a i Ideiglenes Nemzeti Kormányt!

A Magyar Nemzeti Függetlenségi Front történelmi gyűlését vasárnap délelőtt tartotta meg a Városi Színházban. Többoldalas színes riport számol be a *Dé mafiiyarországban* a nagygyűlésről, amelyet a Himnusz hangjai mellett nyitott meg dr. Pálffy György helyettes polgármester, aki a nagygyűlésen elnökölt. Balogh István dr. a Független Kisgazda Párt, Révai József a Magyar Kommunista Párt, Erdei Ferenc a Nemzeti Paraszt Párt, örley Zoltán a Demokrata Polgári Párt, dr. Valentiny Ágoston a Szociáldemokrata Párt, Komócsin Mihály pedig a Szabad Szakszervezetek nevében szólaltak fel, a nagygyűlés kimondotta a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front megalakulását és magáévá tette a programot. Elhatározta a nagygyűlés még, hogy Sztálin marsallhoz, Churchill miniszterelnökhöz és Roosevelt elnökhöz üdvözlő táviratokat intéz.

Az események úgy politikai, mint más terén is most már gyors tempóban követik egymást a szinte polgári életet élő Sze-

geden. A város búzakölcönt vesz fel, megalakul az írók, újságírók és művészek szabad szakszervezete, megkezdik az ipar- engedélyek felülvizsgálatát és Szeged házikezelésbe veszi a mozikat. Megindul a sportélet, a pártok együttműködése minden zavaró momentum nélkül folyik tovább. A megalakult Szikra könyvkiadó vállalat, amelyet a Magyar Kommunista Párt hívott életre, egy csomó orosz író munkáján kívül kiadja Gerő Ernő: Lesz magyar újjászületés, Vas Zoltán: Tizenhat év fegyházban, Révai József: Kossuth Lajos című könyveit, azután Lenin és Sztálin életrajzát, A lap kiküldi munkatársát Debrecenbe, ahonnan az gazdag anyaggal tér vissza és egy teljes oldalon közli Révész Imre püspök nagyjelentőségű utasítását a tanárokhöz és tanítókhöz. Ebben az időben a püspök a tankerületi főigazgató teendőit is ellátta. Arról szól az utasítás, hogy „meg keli újhodnia történelmünk és irodalmunk tanításának. Tankönyveink általában véve a letűnt és letűnő régi rendszer feudális és kapitalista, illetőleg fasiszta szellemében vannak írva, ezért hiányaikat, téves beállításait! a tanár és tanító van hivatva az élő szó és közvetlen ráhatás erejével, természetesen a növendékek fejlettségi fokához lelkiismeretesen, megfontoltan alkalmazkodva pótolni, illetve helyesbíteni.“ A püspök felhívja az oktatókat, hogy az eddiginél jóval több figyelmet szenteljenek a régibb magyar irodalom örökéletű mestereinek, akiknek méltó tárgyalásából derül majd ki a valódi magyar hagyomány: az a méltóbb, emberibb, gyökeresebben magyar és krisztusibb. A lap megírja, hogy Debrecen népe is lelkesen csatlakozott a Magyar Nemzeti Függetlenségi Fronthoz, közli dr. Juhász Nagy Sándor nyilatkozatát, mely szerint

„Debrecen és Szeged kézfogása“

hatalmas lendületet fog adni a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front akciójának.

December közepén gyász éri a várost: dr. Pálffy József, Szeged utolsó választott polgármestere, hetvenegyéves korában meghalt. Hosszabb cikk állapítja meg, hogy demokratikus gondolkozású, becsületes magyar ember volt. Egy másik cikk a magyar politikusok elhurcolásáról ír, azután közli a lap a Nemzeti Bizottság határozatát, amellyel a régi törvényhatósági bizottság helyébe új, hetvenkilenc tagú törvényhatósági bizottság összehívását határozta el és kimondta a népbíróóság felállítását és annak sürgős megalakítását.

December tizenhetedikén, vasárnap már közli a *Délmagyarország* a debreceni Ideiglenes Nemzetgyűlést Előkészítő

Bizottságnak felhívását a magyar néphez. Ebben a számban Révai József „Lesz magyar újjászületés“ címmel méltatja a nemzetgyűlés megalakulását abból a szemszögből, hogy végre a magyar nép maga veszi kezébe sorsának intézését. A lap a földreformról közli a Nemzeti Paraszt Párt álláspontját. Dr. Gábor Áron hírlapíró, a betiltott budapesti 8 Órai Újság kalandos utazások során Szegedre érkezett munkatársa, Budapest nehéz napjairól oldalas riportban számol be. A Nemzeti Bizottság népgyűlést tart ezen a napon a Belvárosi mozi helyiségében és ezen megválasztja Szeged huszonöt követét. Az ülést dr. Balogh István elnök nyitotta meg, azon Révai József mondott nagyobb beszédet. Szegeden jutottak mandátumhoz Rákosi Mátyás, akinek neve említésekor zajos ovációt rendezett a nagygyűlés közönsége, valamint Gerő Ernő és Révai József is. Ugyanezen a napon dr. Hamvas Endre megyéspüspök közbenjárására az orosz katonai parancsnokság megértéssel teljesítette a szegedi katolikusság kérését és

karácsony mindkét napjára munkaszünetet rendelt el.

Dr. Balogh István, dr. Valentiny Ágoston, Révai József, Vas Zoltán, Farkas Mihály már december tizenharmadikán Debrecenben voltak és onnan jöttek vissza a választás napjára. Dr. Balogh István már december tizenharmadikán bekapcsolódott Debrecenben az ország újjáépítésének nagy munkájába és a nemzetgyűlés megnyitása után, karácsony másnapján már mint miniszterelnöki államtitkár jött vissza az igazságügyminiszterre kinevezett Valentiny Ágostonnal és Révai Józseffel együtt, hogy a Nemzeti Színházban megtartott impozáns nagygyűlésen számot adjon a megalakult új magyar kormányról, a megkötendő fegyverszünetről, az új magyar hadsereg felállításáról, az új kormány feladatairól és programjáról.

A *D álmagyar ország* azótla a Magyar Kommunista Párt lapja lett, minthogy valamennyi pártnak saját lapja jelenik meg már Szegeden: a Kisgazda Párt először Szegedi Kis Újság címen adta ki kitűnő lapját, majd az átalakult! Szegedi Hírlappá, a Szociáldemokrata Párt pedig a Szegedi Népszava jól megírt hasábjain fordul naponta olvasóihoz. A régi politikusok elkerültek Szegedről, a legtöbbjük Pesten él, hiszen oda szólította őket a politika és minden, ami ezzel összefügg, közülök nem maradt odahaza egyedül talán dr. Pálffy György, aki most a város főispánja. Polgármesternek még ezerkilencszáznegyvenötben Dénes Leót választották meg, aki azóta közmegelegedésre intézi ügyeit a tiszaparti városnak, ahol ezerkilencszáznegyvennégy őszen a szegedi új gondolat megszületett.

Határkövek a történelem mesgyéjén

Debrecenben a káosz ezerkilencszáznegyvennégy október kilencedikétől december ötödikéig tartott. Kezdődött azon a napon, amikor a hatóságok elrendelték a város kiürítését és e rendelkezés folytán kitört a pánik. Végetért a Nemzeti Bizottság megalakításával, ez jelentette a rendszeres munka kezdetét.

E napok és azután a soron következő határkövek a történelem mesgyéjén. Minden bizonnyal új korszak kezdetét jelentik Magyarország történetében azok az események, amelyeknek ettől az időtől kezdve Debrecen volt a színhelye.

Mi, e korszak tanúi és krónikásai nem; jelölhetjük meg pontosan e kor kezdetét, hiszen a világ és a nemzetek történetében a történelmi korok kezdetét és végét az utókor állapítja meg.

Bizonyos, hogy amikor Kolombusz Kristóf Pinta nevű hajóján ezernégyszázkilencvenkettő októberében, a spanyol inkvizíció borzalmas korában, megérkezett az ismeretlen világ földjére, nem azzal az érzéssel szállt partra a tőle San Salvadornak nevezett kis sziget fövényén, mintha tudta volna, hogy ezzel a partszállással zárja le a történetírást a középkort. És Luther Márton ezeröttszázötvenhét október harmincegyedikén Wittenbergben a templom falára szögezve kilencvenöt tételét, nem sejtette, hogy e napot a reformáció ünnepének szenteli a világ és ettől számítják majd az újkor kezdetét. Johannes Gutenberg, amikor — nem egész bizonyossággal — ezernégyszázötvenben sok küzdelem és nélkülözés után eljutott Mainzban odáig, hogy megindíthatta kerekét a primitív gépnek, amelyen először nyomtatta ki a biblia latin szövegét, a nedves kefelevonat átolvasását követő éjszakán nem álmodhatta, hogy neki is olyan szerepe lesz a világtörténelem korszakokba csoportosításánál, mint Luther Mártonnak és Kolombusz Kristófnak: számunkra ők hárman jelentik a középkor országútján az utolsó határkövet...

Dr. Sőregi János, a Déri múzeum kitűnő igazgatója naplót vezetett Debrecenben a történelmi események izgalmas idején. Naplójában a felszabadulást közvetlenül követő napokban elmondja, hogy Debrecenben egész nap tart a Vörös Hadsereg felvonulása, a németek lövik a várost, mindenfelé füstölgő romok és a város vezetői a legnehezebb körülmények között szervezik

a kenyérellátást, a hivatalokat, a piaci és üzleti árusítást és a romok eltakarítását. Az utcán a megnövekedett forgalmat orosz katonák irányítják és az orosz hadsereg hősi halottait díszortüzek kíséretében a városi parkokban temetik el. Megemlékeznek a naplójegyzetek az első plakátokról,

a városban kóválygó rémhírekről,

hírül adják, hogy a megszálló csapatok egyes utcákat kiürítenek és a kijáratokat sorompóval zárják el. A rádiókat be kell szolgáltatni és az elsötétítés a lábasokban továbbra is kötelező. A repülőteret, ahol háromezer ember végez közmunkát, a németek bombázzák, tizenhármán meghalnak, sokan megsebesülnek. November elején a polgármester új kenyér- és lisztjegyeket bocsát ki és a napi fejadag huszonöt deka.

November végén a városházán már valamennyire rendszeres közigazgatási munka folyik, de az ügyosztályok nincsenek még elkülönítve egymástól. Valamennyi városi hivatal az első emeleten a tizenkilences számú helyiségben dolgozik.

November huszonhatodikán, vasárnap érkezett haza Kábáról Juhász Nagy Sándor volt igazságügyminiszter, a magyar demokráciának ez a nagy harcosa. Hazaérkezése után nyomban bekapcsolódott az eseményekbe, amelyekben korán bekövetkezett tragikus haláláig jelentős szerepet is vitt.

*

November huszonkilencedikén, szerdán Révész püspök ezeket jegyzi fel naplójában:

„A délelőtti órákban Juhász Nagy Sándor két előttem ismeretlen úrral jön a szobámba. Az urak bemutatkoznak: Révai József, a Magyar Kommunista Párt helyettes főtitkára és Vas Zoltán. Tőlük értesültem, hogy Szegeden már megvan a Nemzeti Bizottság, amely működik is és ők azért jöttek Debrecenbe, hogy ezt itt is megszervezzék. Moszkvai utasítás az, hogy a Nemzeti Bizottságot koalíciós alapon kell megszervezni, tehát minden baloldali demokratikus erő bevonásával. Ezután következik majd a kormány megalakítása, amire nézve Moszkvának kialakult tervei vannak és ezeket a terveket a teheráni egyezmény alapján Angliával és Amerikával egyetértésben kívánnák megoldani. Révai és Vas közölték velem, hogy Szegeden „Dél-magyarország“ címen napilap jelenik már meg és pedig teljes koalíciós alapon. Én az uraknak kijelentettem, hogy aktív politikával nem foglalkozom, nem is kívánok foglalkozni, de rokonszenvvel nézek minden kivezető megmozdulást és amíg a káosz tart, kötelességemnek tartom, hogy mindenben résztvegyek.“

Révai és Vas debreceni látogatásának

jelentőségét nem szabad lekicsinyelni. E látogatással kezdődik meg itt politikai téren a konszolidáció és az a határozott vonalvezetés, amely a pártok koalíciójában csúcsosodik ki.

Révai és Vas előre megszabott terv alapján végezték eredményes munkájukat, keresték fel a felszabadító Vörös Hadsereg nyomán azokat a helyeket, ahova az orosz katonaság bevonult. Látogatásuk és munkájuk rendszeren nyomon követte a felszabadítókat, talán Debrecen volt az egyetlen, ahol a felszabadulás és a két politikus látogatása között közel hat hét telt el. Nagy idő volt ez akkor! Mindenesetre azzal a következménnyel járt, hogy amíg Szeged, Békéscsaba, Hódmezővásárhely és még néhány város helyi viszonyainak kifermálásánál és a demokrácia országútján megtett első lépéseinél is igénybe vehette már Révai és Vas értékes tanácsait és szolgálatait, addig Debrecen kénytelen volt ezeket kezdetben nélkülözni és ezért Debrecenben a demokratikus pártok a maguk erejére támaszkodva rendezkedtek be a közigazgatás és a politikai élet minden vonalán.

Révai József és Vas Zoltán azért jöttek Debrecenbe, hogy itt a pártok összefogásával megalakítsák a Nemzeti Bizottságot. Ez a missziójuk sikerült is.

Révész püspök november harmincadikán ennyit jegyez fel naplójában: „Juhász Nagy Sándor, Juhász Géza és *i_n* megcsináltuk a Nemzeti Bizottság tervezetét.“

A Nemzeti Bizottság megalakulásáig történt Debrecenben azonban még egy esemény, amelyről beszélnünk kell.

November harmincadikán megérkezett Debrecenbe az első magyar tiszt: Hátszegi Ottó vezérkari ezredes. A Szálasi-féle puccs után repülőgépen szökött át az oroszokhoz és ő volt az első katona, aki honvédegyenruhában jelent meg a felszabadult Debrecenben. Magiátólértetődően ez akkor itt nagy feltűnést keltett. Szűkebb körben tartott előadást, majd résztvett és felszólalt azon a népgyűlésen, amelyet pénteken, december elsején tartottak meg az Arany Bikában.

A felszabadulás után

ez volt Debrecenben az első népgyűlés.

A Bikában dr. Vásáry István polgármester és Hátszegi Ottó voltak a népgyűlés szónokai, majd a résztvevők egyhangúlag elfogadtak egy határozati javaslatot, amely történelmi jelentőségű. E határozati javaslatban felhívja a népgyűlés a Debrecenben megalakuló Nemzeti Bizottságot, hogy keressen összeköttetést a felszabadult magyar városok, vidékek hasonló szerveivel s addig

is, amíg Budapesten demokratikus kormány alakulhat, tegyen meg mindent, hogy Debrecenben „a kormányzati szervek és demokratikus pártok együttműködését biztosító és az égetően sürgős feladatok intézésére hivatott ideiglenes központi kormány szerv létesíttessék“.

A Magyar Nemzeti Függetlenségi Front, amely tulajdonképpen a három demokratikus párt egyesülése volt, december ötödikén alakult meg és nyomban létrehozta a Nemzeti Bizottságot. A Nemzeti Bizottság elnöknek dr. Juhász Nagy Sándort választotta meg és a pártokon kívül álló közéleti férfiak közül dr. Révész Imre református püspököt, dr. Bánáss László prépost-plébánost, dr. Vásáry István polgármestert, dr. Herpay Gábor alispánt és dr. Bodnár János rektort hívta meg tagjaiul.

A Független Kisgazda Párt dr. Juhász Gézát, dr. Lévy Zoltánt, őrystávként, Szendrei Sándort és Vásáry Józsefet, a Magyar Kommunista Párt Pálffy Sándort, dr. Szilágyi Józsefet, dr. Tariska Istvánt, Tóth Mihályt és Végh Dezsőt, a Szociáldemokrata Párt Kállai Sándort!, Kovács Jánost, Laboncz Andrást, Márkus Ferencet és Selyem Lajost, a Radikális Demokrata Párt Leitner Jenőt és Vizsolyi Zoltánt küldték a Nemzeti Bizottságba, amelyben a Szabad Szakszervezeteket Béres András, Lada Ferenc, Szabó István és Szabó János, a szakszervezeteken kívül álló rétegeket pedig Bartha István, dr. Harsányi Imre, Buray András és Kovács Sándor képviselték.

A Nemzeti Bizottság december kilencedikén már elvi deklarációt ad ki, ez megjelenik a Néplapban is, de a nyilatkozatot nagy példányszámban nyomatták ki és repülőgépek szórják a német elnyomás alatt nyögő területek lakói közé.

*

... Talán véletlen, hogy ugyanazon a napon, amikor Debrecenben megalakul a demokratikus pártok összefogásából az első fontosabb politikai szerv, tartják meg Moszkvában Molotov külügyi népbiztos dolgozószobájában azt a tanácskozást, amely döntő hatással van a magyar sorsra. Véletlen, hogy amikor itt kiadja első deklarációját az újonnan megalakult Nemzeti Bizottság, Moszkvából elindult már az a különvonat, amelyben a Szovjet-Únió fővárosából utaznak Debrecen felé a leendő magyar kormány tagjai. Ez a vonat már valahol román földön jár és utasait ugyanazok a gondok aggasztják, mint a debrecenieket ... E különvonat utasainak és a debreceni Nemzeti Bizottság tagjainak célkitűzése egy és ugyanaz: új életre kelteni tragédiája után aléltságából a nemzetet és számára járhatóvá tenni a demokrácia egyenes országútját.

Kormánylisták lavinája

A Moszkvába kikerült magyarok életéről karakterisztikus képet nyújt Nemess József őrnagy naplója. Erről a naplóról külön kell írunk. E naplónak nemcsak történelmi értéke nagy, hanem az irodalmi szempontból is értékes.

Dr. Nemess József, aki ezidőszerint miniszteri osztályfőnöki rangban a kultuszminisztérium kulturális ügyosztályát vezeti, kiváló művész. A háború alatt a vezérkari főnökségen is a kulturális osztályban teljesített szolgálatot, de már az első világháború előtt festőnek készült és Münchenben nem kisebb művész volt mestere, mint a nagybányai apostol: Hollóssy Simon. A festőiskolában a növendékek fele orosz volt és Nemess nagyon megszerette itt a kékszemű, szőkehajú romantikus orosz piktorokat. Csak azért, hogy az orosz irodalom remekeit eredetben olvashassa, Münchenben megtanult oroszul, azután a világháborúban négy évig orosz hadifogságban volt, ahol már tábornoknak alkalmazták. Amikor hazajött, folytatta tanulmányait és a doktorátust orosz nyelven tette le.

Nemess József véletlenül került az események sodrába.

Amikor Faraghó Gábortól október ötödikén Antonov hadseregtábornok, az orosz vezérkar főnöke azt kérdezi, hogy van-e meghatalmazása arra, hogy a kormányzó és a magyar kormány nevében a kiküldött bizottság aláírja az ideiglenes fegyverszüneti nyilatkozatot, a vezérezredes táviratot küld a kormányzónak és megkéri arra, hogy az oroszok által megkívánt írásbeli meghatalmazást futárral küldje el Moszkvába. De ki legyen a futár? Eszébe jut, hogy Nemess József osztálytársa volt a hadapródiskolában, ismeri Nemess felfogását, jellemét, tudja róla, hogy tökéletesen beszél oroszul, minden tekintetben megbízható és a Budapestre küldött táviratban kifejezetten azt kéri, hogy Nemess Józseffel küldjék ki Moszkvába a kért meghatalmazást. Október kilencedikén megy el ez a távirat.

Nemess őrnagyot ezen a napon délután fél hat óra tájban felkeresi a lakásán Kudar csendőrezredes, aki közli vele, hogy azonnal menjen fel civilben a kormányzósághoz és jelentkezék Tost Attila alezredesnél, a kormányzó szárnysegédjénél. Ködös, esős, őszi este. A várudvar elhagyatott. A bejáratnál testőrök és detektívek serege igazoltatja, végre felvezetik az alezredeshez, aki rövid bevezetés után rátért a tárgyra és megkérdezte tőle

hogy vállalja-e a kockázatos feladatot: kivinni egy fontos okmányt Moszkváiba és tudja-e, hogy ez

a megbízatás igen veszélyes és az életével játszik.

Nemess a megbízást elvállalja. Hazamegy. Október tizenegyedikén, szerdán egy fiatalember jelent meg nála, aki egy gépírással írt lapot adott át neki, ezen csak az állt, hogy másnap, csütörtökön ireggel pontosan nyolckor jelentkeznek Dalnoki Miklós Béla vezérezredes Berzsenyi-utcai lakásán. Amikor Neifless a gépírásos papirost elolvasta, a fiatalember kivette azt a kezéből, elővett egy skatulya gyufát, meggyújtott egy szálat, a lapot elégette, a hamut összegyúrta, egyetlen kérdésre sem válaszolt, hanem fejbőlintással kiment a lakásból.

Nemess jelentkezett is Miklós Béla vezérezredesnél, akivel együtt ismeretlen cél felé elindult. Nyolckor érkeztek meg Husztra, ahol másnap reggel fél hatkor Miklós vezérezredes átadta Nemessnek egy lepecsételt borítékban a kormányzó által aláírt felhatalmazást. Miklós közölte Nemessel, hogy Burics Imre százados, aki a kémelhárítónál dolgozik, átvezeti a fronton és az oroszok el fogják majd Moszkvába juttatni. Burics százados mint parlamentert meg át néhány ágyú kicserélése ügyében az oroszokhoz tárgyalni és Nemess, mint tolmács kíséri el erre az útra. Útközben meg is állt az autó, Burics kicsomagolt egy orosz katonaköpenyeget meg egy sapkát, amelyet Nemess egy bozótban magára öltött. Az oroszok a fehér zászlóval közeledő parlamentert barátságosan fogadták és nyomban egy tiszthez vezették. Innen átküldik Liskóra, majd repülőgépen Moszkvába.

Przemyslen és Kieven át október tizenötödikén, vasárnap két órakor érkezik meg a gép a Szovjetunió fővárosába. A repülőtérről Nemess Józsefet gépkocsin egyenesen Kuznyecovhoz viszik, ahol ott találja már Faraghó Gábort és Szentiványi Domokost,

átadja nekik a kormányzó által aláírt meghatalmazást,

azután Faraghóékkal együtt elmegy ezek szállására, végig velük marad és a Moszkvai Magyar Bizottsággal együtt indul el december hetedikén délután öt órakor Debrecen felé.

Moszkvai tartózkodásáról pontos naplót vezet és ennek különös értéke az, hogy mindig azon frissiben veti papirosra tapasztalatait. Ez teszi értékessé a naplójegyzeteket, amelyekből e könyvben bő és részletes kivonatokat közlünk.

Nemess naplója kalandos utazásának leírásával kezdődik, a front átlépése után, október tizenharmadikán, pénteken ezt jegyzi fel: „Első gondolatban Istenhez fordultam, kértem, hogy áldja meg ezen kockázatos és felelősségteljes lépésemet, melyet teljesen önzetlenül magamtól vállaltam, hogy ezzel legjobb lelkiismeretem és meggyőződéseim szerint szolgáljam hazámat.“ Azután kitér a Miklós Bélával folytatott liskói tárgyalásokra, amikről már részletesen beszámoltunk. Liskóról október huszonharmadikon érkezik vissza Moszkvába, ahol az a meglepetés éri, hogy amíg oda volt, addig Faraghóékat beköltöztették a városba. Amint Faraghó Gábor nekünk elmesélte, ez

a beköltöztetés egyenesen Sztálin parancsára történt,

a marsall azt óhajtotta ugyanis, hogy a Moszkvai Magyar Bizottság tagjai közelebb kerüljenek a Kremlhez.

A napló október huszonharmadikától kezdve, a következő érdekesebb feljegyzéseket tartalmazza:

Október 23., hétfő. Még mindig nincs semmi hír Miklósról. Lehet, hogy náci beállítottságú tisztek eltitkolják a katonák előtt a megkötött fegyverszünetet. Sürgős volna megalakítani egy felelős kormányt, amely proklamációkkal fordulna a nemzethez és annak irányítását megkezdené.

Miniszterelnök Faraghó Gábor lenne.

külügyminiszter Szentiványi Domokos, kultusz Teleki Géza, ők ezenkívül átvennének még egy-egy tárcát és Miklós lenne esetleg a kormányzó helyettese. Innen természetesen bajos lenne kormányozni, tehát át kellene tenni a kormány székhelyét egy magyar városba, például Debrecenbe. Csak Tarnay maradna itt, mint a kormány megbízottja. Mindez azonban nagyon sürgős, talán majd holnap történik valami ezen a téren.

Október 24., kedd. A magyar csapatok átállításáról még mindig semmi hír. Ma gőzfürdőben voltunk. Az orosz csapatok elfoglalták Nyíregyházát és előzönlötték a Tiszáig terjedő területet. A magyar kormány még mindig nincs sehol.

Október 25., szerda. Havazott. Ma összeírtuk szükségletünket. Nincs ruhánk, rongyos a cipőnk és nincs egy kopekünk.

Október 27., péntek. Rádió: Pest és a Citadella bombázása. Aggódunk.

Október 31., kedd. Sétálunk a városban. Zoó. Metró.

November 1., szerda. Ma váratlanul átköltöztettek egy új tokásba. Remek lakás. Faraghó rögtön megismerte, hogy ez a

japán katonai attasé lakása volt. Előszoba, nagy háromablakos munkaszoba. Három hálószoba. Fürdőszoba. Faraghó egyedül lakik, Szenliványi és én, aztán Teleki és Tarnay. Van három íróasztal és lehet dolgozni.

November 2., csütörtök. Ma nyílt meg a zsákmányolt haditrófeák kiállítása. Német tankok, óriási ágyúk, tigrisek, repülőgépek. Nagy tanácskozást tartottunk és megbeszéltük, hogy három helyre kellene elmennünk: először is Miklóshoz, akiről félok, hogy még mindig csak harmadmagával van, majd onnan egy magyar városba kormányalakítás végett; másodsor Angliába és harmadszor magyarországi propaganda útra. Este a rádió bementa, hogy Vörös János vezérezredes megadta magát az oroszoknak.

November 3., péntek. Este Faraghó és Szentiványi Kuznyecovhoz mentek. Vele akarták megtárgyalni a kérdést, hogy Miklós jöjjön-e ide, vagy pedig mi menjünk-e el hozzá megbeszélésre. Rádió: az oroszok Pest alá érkeztek.

November 4., szombat. A központi fűtés végre működni kezd. Megcsinálják a fürdőszobát. Hosszú tanácskozás: az orosz kormányhoz beadványt kell intézni arról, hogy a MMB haladéktalanul utazzék haza és ebben a beadványban ki kell térni arra a lehetőségre, hogy

hogyan lehet és hogyan kell a magyar kormányt megalkotni.

November 5., vasárnap. Teleki Géza és Tarnay ma itthon maradtak a tegnap megbeszélt beadvány szövegét feldolgozni. Este véglegesítettük a beadványt, azt lefordítottam oroszra és még ma éjjel be is adtuk.

November 6., hétfő. Este lefordítottam Sztálin híres beszédét: a jelenleg folyó hadműveletek célja Magyarországnak a németektől való elválasztása és a németek ellen vitele.

November 1., kedd. A nagy forradalom évfordulójának ünnepe. Séta a fellobogózott városban.

November 8., szerda. Reggelre fehér lett Moszkva. A melénk beosztott orosz százados célzást tett bizonyos bekövetkezendő eseményekre. Estére tényleg vizitet is kaptunk. Miklós, Kéry ezredes és Csukássy Garlner látogattak meg. Tegnap érkeztek Moszkvába, holott nekünk kellett volna hozzájuk menni. Tárgyalás a szokásos témakörrel. Ők sem voltak jobban informálva mint mi, pedig közben Munkácson is jártak.

November 9., csütörtök. Délután Miklós törzskara ájtott megbeszélésre. Itt maradtak, hogy az egész bizottság együtt le

gyen, hogy esetleg Kuznyecovval tárgyalni lehessen. Este tíz óráig vártak, akkor megvacsoráztak és vacsora után tizenegykor hazamentek.

November 10., péntek. Négy hete, hogy eljöttem Pestről. Délután Miklósék is ide költöztek. Egyik szobában laknak Faraghó és Miklós, a másik két szobában pedig hárman-hárman helyezkedtünk el. Mi már nyolcan vagyunk, ehhez jön még két orosz tiszt, két tisztiszolga, a szakácsnő és a mosogatóasszony, szóval összesen tizennégy személy. Az asztalnál alig férünk el tízen. A koszt remek, olyan mint az álom. Délután újra reménykedtünk, hogy a bizottság megbeszélést tud folytatni Kuznyecovval, addig is megvizsgáljuk a hadsereg felállítására vonatkozó lehetőségeket.

November 11., szombat. A „Pravda“ mai száma Vörös János felhívását közli az átállásról. Délután Kuznyecov Miklósi megbeszélésre hívta. A második hegyidandár vitéz Hadvály Pál vezérkari őrnagy aláírásával bizonyos feltételek mellett alárendelte magát Miklósnak.

November 12., vasárnap. Az „Izvesztia“ hozza, hogy Hatz Ottó vezérkari ezredes átrepült az oroszokhoz. A Vörös János átállási kiáltványa itt vegyes bírálatot váltott ki. Eddig a MMB kapott a kormánytól teljhatalmat, utána a rádió hírül adta, hogy Veress Lajos vezérezredest nevezte ki a kormányzó helyettesének, most A[^]örös János nyilatkozatában azt állítja, hogy ő kapott megbízást a kormányzótól arra, hogy nevében rendelkezék. Ez eddig már három volna. Félő, hogy azóta már otthon is megalakult néhány teljhatalmú bizottság,

esetleg talán kormány is ...

November 13., hétfő. A rádió szerint az oroszok már Miskolc alatt járnak. A vasúti vonalakat elvágták. Estefelé megérkezik Vörös János a feleségével. Kecskeméten ment át az oroszokhoz, akik Bukarestbe vitték és onnan hozták repülőgépen ide. Este a bizottság Molotovnál volt, ahol a további lépéseket beszélték meg. Kuznyecov mindig velük volt. A tárgyalások eredményét az arcokon is látni lehetett. Főleg Vörös János arca sugárzott az örömtől, igen jó hangulatban volt, tekintve, hogy átszökőse is sikerült. Hallotta, hogy fiának is sikerült átszökni. Molotov szerint rövidesen itt lesz. Éjjel egy órakor érkezett vissza a bizottság a Kremlből és nyomban nekiláttam újabb beadványok fordításához. Az oroszok minden beadványunkat kedvezően intézték el és egyet sem utasítottak vissza. Reggel nat óráig tartott a munka, Tarnay gépelt. A ma gépelt beadvány

sok meglepő újdonságot tartalmazott politikai téren. A MMB vállalta a katonai és politikai hatalom átvételét. Remény van rá, hogy a Molotovval folytatott tárgyalás alapján a bizottság egy-két napon beül Magyarországra repül és nagyobb vállalkozásba fog kezdeni a szervezkedést illetően.

November 14., kedd. Hat órakor fekdtem le és tizenegykor keltem. Megint tárgyalás. Beadványt kellett szerkesztenem Molotovhoz, hogy

elimináljuk Vörös János felajánlkozását.

November 15., szerda. Délután Vörös János ájtött és teljes katonai díszben várta Kuznyecov meghívását újabb tárgyalásra. Hiába várta.

November 16., csütörtök. Odahaza mindennap óriási javak és pótolhatatlan milliós értékek pusztulnak el. Ezt talán egy magyar kormány jelenléte megmenthetné. Délután nagy tárgyalás volt Vörös János ügyében. Este Kuznyecov meglátogatott és elvitte a bizottságot Molotovhoz. Itt már csak a kormányalakításról volt szó. Miklós javasolta, hogy a kormány mielőbb alakuljon meg. A bizottság kijelentette, hogy hajlandó hazautazni, hogy otthon a vezető politikusokból kiegészítve megalakuljon a magyar nemzeti kormány. Molotov megjegyezte: „Minek hazautazni? Él itt Moszkvában sok magyar, akikkel együtt egy szuperdemokratikus kormányt lehet alakítani!“ A bizottság határozott formában nem nyilatkozott e javaslat elfogadásáról.

November 17., péntek. Ma este az általam festett kártyákkal bridzseztünk. A királyok és dámák figuráit a jelenvoltakról ké szíteftem el.

November 18., szombat. A kártyalapokat újra rajzoltam.

November 19., vasárnap. A kormányalakítási tervek rohamosan kezdetüket vették.

Megszületett az első kormánylista. íme:

Miniszterelnök: Miklós Béla (Bárczy István),

Belügy: Reviczky volt tatai főszolgabíró,

Külügy: Barcza György (Echardt Tibor),

Pénzügy: kommunista, vagy Veress Imre demokrata,

Honvédelmi: Miklós Béla,

Kereskedelmi: Bornemissza, vagy Kaufmann demokrata,

Népjóléti: Szakasits szociáldemokrata,

Ipari: kommunista, vagy Korbuly a Weiss Manfrédtoil

Kultusz: Kádár Endre demokrata,

Nemzetiségi: Vörös János,

Földművelésügyi: Tildy Zoltán.

A MMB tagjai elhatározták, hogy tárcát nem vállalnak. A listák száma egyébként növekvőben van. Hírek szerint megérkezett Bethlen István gróf. Este itt volt Vörös János és tárgyal. Különben nagy esemény történt: az orosz százados hozott egy csomag pipadohányt, amit Faraghóval megfelezttem. A jelentések arra engednek következtetni, hogy a nyugati nagy offenzíva megkezdődött. Az oroszok Budapest—Miskolc vonalán állanak

November 20., hétfő. Végre! Este hoztak két csomag kártyát, de csak harminckét laposat és így nem lehetett bridzselni.

November 21., kedd. Este híre jött, hogy Kéry reggel indul repülőgépen Munkácsra.

November 22., szerda. Kéry éjjel egy órakor elutazott. Kellemetlen cikk az Izvestyában Magyarországról. A bizottság este Kuznyecovnál volt és

bemutatta az új kormánylistát:

Miniszterelnök: Dalnoki Miklós Béla,

Honvédelmi: ugyancsak ő,

Külügy: Bajcsy-Zsilinszky Endre,

Belügy: Faraghó Gábor,

Földművelésügyi: TiMy Zoltán,

Közellátásügyi: Felkay kommunista.

Népjóléti: Kéthly Anna szociáldemokrata,

Igazságügyi: Rassay Károly,

Kultusz: Szegfű Gyula, vagy Benedek Marcell szoc. dtem..

Propagandaügyi államtitkár: Supka Géza demokrata, vagy Veress Gábor agrárkommunista.

A pénzügy, kereskedelemügy és ipari tárcák betöltése Varga professzorral való érintkezés útján történék meg. Számbajöhetnek még mini államtitkárok: Szilágyi Ernő és Molter Károly írók.

November 23., csütörtök. Szép napsugaras idő. Ebéd után megérkezik Vörös János. Végre Tibi is velünk van. Nagy az öröm. Vele együtt érkezett meg Simonffy-Tóth vezérkari őrnagy és vitéz Török repülőfőhadnagy, ők a múlt héten repültek át a fronton és magukkal kellett volna hozniok a Kisgazda Párt, Szociáldemokrata Párt és Kommunista Párt egy-egy vezetőjét, hogy Moszkvában végre meg lehessen alakítani a kormányt, de ezek a kiszemelt politikusok nem jelentek meg a startnál. Simonffy őrnagy egy kiáltványt is írt és előadást tartott

az otthoni kormányalakítási tervekről,

a Margit-híd felrobbantásáról és az otthoni zűrzavarról. Menyire láttam én ezt előre. Este moziban voltunk, megnéztük a Nagy Péter film első részét, ami az eddigi filmek között a legnyerszerűbb. Utána Vöröséket rajzoltam.

November 24., péntek. Rengeteg dolgom volna. Harisnyákat kellene stoppolni, de nincsen fonal. Be kellene fejezni a kártyák rajzolását is, mert már nagyon sürgetik. A nadrágom térdben szűk, de még mindig nem lehetett elérni, hogy megjavítsák. Azután újságolvasás, átiratok és kiáltványok fordítása, de a munka a sok beszéd miatt alig halad előre. Mindennap jegyzéket állítunk össze, hogy mire van szükségünk. Harisnyában, fehérműben nagyon ki vagyunk fogyva. Simonffy-Tóth őrnagy a németek otthoni zabrálásáról hajmeresztő dolgokat mesél. Az otthoni zűrzavar legfőbb oka, hogy nincs egy magyar kormány, amely megadná az irányítást. Simonffy-Tóth azt javasolta ma, hogy

repülőgépen kell Pestről elrabolni Tildyt, Szakasitsot és Kállay Gyulát,

idehozni őket Moszkvába, itt (megalakulni és aztán visszamenni Debrecenbe. Délután Simonffy-Tóth megint itt volt és hosszasan tárgyalt Szentiványival.

November 25., szombat. Este lefordítottam Simonffy-Tóth rádióelőadását. Megint nem történt semmi. Aggasztó!

November 26., vasárnap. Megkezdtem egy magyar-orosz kulturális összeköttetés (társaság) adatainak összeállítását.

Megint új kormánylistát szerkesztett a bizottság.

Ezt leírtuk és én lefordítottam, aztán bevezették az irattári nyilvántartásba, majd átküldtük az oroszokhoz.

November 27., hétfő. Vörösné nagyon türelmetlen. Kijelentette, hogy már szívesen gyalog menne haza.

November 29., szerda. Pécs elesett. Nagy tűzijáték a városban. Este moziba mentünk, de Vörösek, Simonffy-Tóth és vitéz Török nem voltak ott. Talán hazautaztak? Magyarországra mentek? Kormányalakítás?

November 30., csütörtök. Eger és Szikszó elesett. Dunán túlön nyomulnak előre. A nagy offenzívával én biztosítottnak látom azt, hogy decemberben feltétlenül otthon leszünk. Bízom abban, hogy december tizenötre hazakerülhetünk már, miután itt a bizottságnak két hónap alatt nem sikerült kormányt alakítani, ez odahaza biztosan sikerülni fog.

December 1., péntek. Több jel arra mutat, hogy újabb „magyar megbízottak“ érkeznek Moszkvába.

*

A napló további részét később közöljük, azoknál az eseményeknél, amelyekre a naplójegyzetek vonatkoznak.

Tildy megbízottja Moszkvába repül

November második felében, amikor a felszabadult Tiszántúlon az ezeryi szenvedésen átment lakosság kezdte elfelejteni már az óvóhelyé kinevezett pincékben eltöltött keserves heteket, öt politikai csoport igyekezett az oroszok támogatásával megtalálni a szörnyű khaoszból kivezető utat. Ezekhez tartoztak a Moszkvában tárgyaló csoportok — Faraghó Gábor, Miklós Béla és Vörös János —, azután az Oroszországba emigrált magyarok, akik közül ebben az időben Vas Zoltán, Révai József, Gerő Ernő és mások már a felszabadult Tiszántúl városait és községeit járták, hogy itt részben tájékozódást szerezzenek a viszonyokról, részben megkeressék a demokráciának ama harcosait, akiknek szerepet kívánnak juttatni az elkövetkezendő nehéz munkából és végül Budapesten működött Magyar Front néven az az illegális pártszövetség, amely valóban a demokratikus mozgalmak régi kipróbált vezéreit egyesítette magában.

A Magyar Front, amelyről e cikkünkben részletes tudósítást adunk, november tizenharmadikán delegációt akart Moszkvába küldeni azért, hogy ez a delegáció illetékes orosz kormányköröknek adja át a Magyar Front memorandumát. E delegációnak csak egy tagja jutott el a Szovjetunió fővárosába, ahol azonban írásbeli meghatalmazás hiánya miatt nem tudott bekapcsolódni a tárgyalásokba úgy, ahogyan küldőinek és megbízóinak presztízse és neve ezt indokoltta tette volna.

E kiküldött: Simonffy-Tóth Ernő vezérkari őrnagy igen érdekesen mondotta el nekünk megbízatásának, moszkvai utazásának és ottani működésének mindvégig izgalmas történetét. Nyilatkozata így hangzik:

A Magyar Front.

— Ezerkilencszáznegyvennégyben a hatodik hadtestparancsnokságnál a hadműveleti osztály vezetője voltam. A hadtest vezérkari főnöke Vörös Géza vezérkari ezredes volt, Vörös János öccse. Vörös János az átállás idejére a hadtestparancsnokságot Budapestre akarta áthozni, hogy itt a krízis idején megbízható városparancsnokság álljon rendelkezésre. Október tizenharmadikán kaptuk Máramaroszigeten a parancsot, hogy menjünk Budapestre, ahova azonban akkor érkeztünk, amikor Szá-

lasi puccsa már sikerült. Hadtestparancsnokomat elcsapták, Vörös Gézát letartóztatták. Engem egy szétvert hadosztály vezérkari főnökének neveztek ki, valahova a Duna—Tisza közére és természetesnek tartottam azt, hogy azok előtt, akik Szálasiékkal elégedetlenek voltak, ilyen előzmények után személyem megbízhatónak látszott.

Nem is csodálkoztam rajta, hogy már öt nappal a puccs után felkeresett egy Lajtós Árpád nevű vezérkari őrnagy, aki megkérdezte tőlem: hajlandó vagyok-e egy földalatti ellenállási mozgalomban résztvenni. Gondolkodás nélkül igennel feleltem, mire másnap összehozott Tóth István vezérkari századossal, aki összekötő volt a katonai ellenállási mozgalom és a Magyar Frontnak nevezeti szervezet között. November első napjaiban értesültem arról, hogy a Magyar Front politikai kiküldötteiből álló bizottság szándékozik egy előre megszerzett repülőgépen Moszkvába menni és miután szükség lenne arra, hogy a polgári politikusokkal a katonai ellenállási mozgalom részéről is ki-menjen valaki, engem szólítottak fel, hogy vállaljam a szerepet. Vállaltam.

Az oroszok november másodikán már Soroksáron voltak és november harmadika után, amikor egy Kecskeméti-utcai lakásban gyakrabban találkoztam az illegálisan működő Magyar Front vezetőivel, valamennyiünknek az volt az érzésünk, hogy Budapest felszabadulása csak napok kérdése. Már ki volt tűzve november tizenharmadikára az indulás ideje, amikor én november tizenegyedikén azt a kívánságomat fejeztem ki, hogy elutazásom előtt szeretnék a mozgalom tulajdonképpeni vezetőjével beszélni. Senkinek nem volt ez ellen kifogása és így elhatároztuk, hogy másnap, november tizenkettedikén, vasárnap elvisznek Tildy Zoltánhoz, aki a Magyar Front vezetője volt.

„Lajos bácsi.“

— Tildy Zoltánt a többiek maguk között mindig csak „Lajos bácsinak“ hívták. Rejtekhelyét nem ismerte más, csak az a református pap, akinek a Pozsonyi-úton volt a parókiája. Vasárnap korán reggel ezzel a református lelkésszel volt találkánk, vele azután kerülő úton, külön-külön és mindenféle biztonsági rendszabályok figyelembevételével eljutottunk az Izabella-utcában levő polgári iskolába, amelynek második emeletén tartózkodott akkor Tildy Zoltán.

Amikor én a lakásba bementem, rajta kívül ott voltak még a nagytiszteletű asszony, a pártvezér fia, Nagy Ferenc és Tóth István vezérkari százados. A megbeszélés azzal kezdődött,

hogy én előadtam: a katonai ellenállási vonalon parancsot kaptam arra, hogy másnap, november tizenharmadikán reggel a Moszkvába repülő küldöttségben katonai részről vegyek részt. Mielőtt! elindulnék erre a kockázatos útra, szükségesnek tartottam, hogy személyes kapcsolatot teremtsék a Magyar Front vezérével is.

Másfélórás tanácskozás Tildy Zoltánnál.

— Jó másfél óráig tartott a tárgyalásunk, amelynek során Tildy Zoltán részletesen ismertette előttem, hogy mi is ennek a moszkvai útnak a célja. Elmondotta, hogy a cél: a szovjet kormány figyelmét fel kell hívni arra, hogy a Szálasi-féle puccs mindenféle látszólagos külsőségei ellenére távolról sem fedi a magyar nép igazi szándékait, mert ez a puccs nem egyéb, mint egy német fegyveres nyomás alatt létrejött paródia és a magyar népnek túlnyomó többsége a Magyar Front néven tömörült három demokratikus párt mögött áll.

E három párt: a Független Kisgazda Párt, a Szociáldemokrata Párt és a Kommunista Párt. A Kisgazda Párt élén Tildy Zoltán áll, a szociáldemokraták vezetője Szakasits Árpád, a kommunistáké Kállay Gyula, tehát személy szerint tulajdonképpen Tildy, Szakasits és Kállay jelentették a Magyar Frontot. Annak a delegációnak, amely holnap reggel Moszkvába repül, ezt a helyzetet a Szovjet elé kell tájni, katonai téren tájékoztatni kell Moszkvát¹ a hadsereg helyzetéről, a hadsereg ellenállási szelleméről, ennek várható fejleményeiről és a szovjet kormányt arra kell kérni, hogy az illegálisan működő Magyar Frontot Budapest felszabadulása után ismerje el a magyar nemzet akaratát egyedül kifejező „politikai alakulatnak. Arra kell kérni a szovjet kormányt, hogy a Magyar Frontban tömörült politikai pártokat bízzák meg e?v új demokratikus kormány megalakításával.

A Magyar Front memoranduma a szovjet kormányhoz.

— Mindazt, amit Tildy Zoltán november tizenkettedikén, vasárnap délelőtt közölt velem, a Magyar Front memorandum formájában írásba is foglalta és a küldöttségnek, amelynek velem együtt kellett volna másnap elrepülni, az volt a feladata, hogy ezt a memorandumot juttassa el az illetékes orosz tényezőkhöz.

A memorandumnak sok javításon átment szövege a Tildy Zoltánnál lefolyt beszélgetés során kézről-kézre ment, de én a memorandumot ismertem már, mert azt egy előző napon

megtartott tanácskozáson megmutatták nekem. E memorandumban szó volt a földreform szükségességéről és arról, hogy a magyar társadalmi, politikai és gazdasági életet behálózott sváb származású hangadókat radikálisan kell kikapcsolni a demokratikus Magyarország minden megmozdulásából.

A tárgyalás további részén Tildy Zoltán megemlítette, hogy e pillanatban nem biztos még, hogy a moszkvai úlon a másik két párt részéről személy szerint kik vesznek részt, ő a Kisgazda Párt részéről már csak a nagyobb nyomaték kedvéért is saját fiát, ifjú Tildy Zoltánt küldi, de szó van arról, hogy a szociáldemokraták részéről maga Szakasits Árpád jönne. A kommunisták részéről a pártvezér nevet nem említett.

A névre szóló orosznyelvű meghatalmazások elkészítésének és az orosz nyelvre már lefordított memorandum aláírásának a pártok vezetői részéről aznap délután kellett volna megtörténni.

Az utazás technikai lebonyolításáról is szó esett a tanácskozáson, ahol Tóth István közölte, hogy a repülőgépet az ellenállási mozgalomnak e célra kijelölt pilótája fogja a székesfehérvári repülőtéren ellopni és az utazásban résztvevők másnap, november tizenharmadikán, hétfőn reggel nyolc óra előtt találkozni Siófok mellett a Gamásza-pusztán létesített kiegészítő repülőtéren, ahonnan szeptemberben, hasonlóan titokban

Náday István vezérezredes Rómába repült.

— Én vállaltam, hogy katonai gépkocsimmal a pilótát leviszem Székesfehérvárra, Tóth vállalta a politikusok leszállítását.

A tárgyalás során feltettem még azt a kérdést is, mi történik azután, amikor — az expedíció sikeres megérkezése esetén — Moszkvában a memorandumot illetékes helyen már átadtuk és ezzel feladatunkat befejeztük. Tildy azt felelte erre, hogy igyekezzünk Moszkvában mindenekelőtt felvenni az érintkezést Vörös János vezérezredessel, akinek ő az elkövetkezendő kibontakozásban nagy jelentőséget tulajdonít, mert hiszen Vörös János volt az, aki őt: Tildyt és Szakasitsot, mint a vezérkar főnöke, szeptember és október folyamán a németek állandó megfigyelése alatt álló kormányzóval titokban több ízben összehozta és ezzel megbízhatóságának demokratikus szempontból ismételtan tanújelét adta. Amikor a beszélgetés e témára terelődött, megkérdeztem Tildy tőle: nem lenne-e célszerű, ha Vörös Jánosnak Tibor nevű százados fiát, akit apja szökése után Beregffy parancsára az én hadtestparancsnokságom tart háziőrizetben, magammal vinném. Tildy ezt helyeselte.

— Beszélgetésünk végén Tildy Zoltán a háborús viszonyokra való utalással és tekintettel a katonai ellenállási mozgalom perdöntő fontosságára, arra kért, hogy a három párt küldötteiből álló delegáció vezetését én vegyem át.

Azzal búcsúztunk el, hogy a névre szóló és Tildy által aláírt felhatalmazásokat, valamint a pártok vezetői által aláírt orosznyelvű memorandumot a bizottság politikus tagjai másnap reggel hozzák ki a repülőtérré.

Izgalmas start.

— Másnap reggel program szerint Török József pilótát elvittem a székesfehérvári repülőtérré, magam pedig feleségemmel, akit nem mertem a nyilasok kezében hagyni és Vörös Tiborra! tovább mentem a gamásza-pusztai repülőtér felé. Itt az országúton egy pihenő német trénoszlopot találtunk, ami érthetően nem keltett kedvező benyomást nálunk. Körülbelül másfél órás idegtépő várakozás után, mialatt gépkocsimmal állandóan ötkilométeres távolságokat szaladtunk be, nehogy feltűnést keltsünk és mindenütt eredménytelenül kerestük a politikusokat, akiknek már régen itt kellett volna lenniök, Székesfehérvár irányából feltűnt egy kétmotoros Focke-Wulff-repülőgép, amely néhány kör után tőlünk mintegy ötszáz méterre földet ért. A civilek még mindig nincsenek sehhol. Mit csináljunk? Gépkocsival a mezőn át odahajtottunk a repülőgéphez, amelynek landolása az út mentén táborozó németek és az úton lezajló meglehetősen nagy forgalom mellett érthető feltűnést keltett. Sokan megálltak és feltűnő érdeklődéssel kezdtek felénk intgetni. A járómotorú repülőgépből Török József dugta ki a fejét, aki látva az országúti helyzetet!, kijelentette, hogy egy percig sem vár, siessünk, szálljunk be azonnal. Én erre azt feleltem, hogy várunk kell, mert a civilek még nincsenek itt. Kilenc óra volt, a repülőgép egy órát késett és a politikusoknak már réges-régen itt kellett volna lenniök. Török kijelentette, hogy nem vár egy percig sem és ha mi nem szállunk be, akkor ő maga egyedül repül el az oroszokhoz, mert a fehérvári repülőtéren biztosan rájöttek már arra, hogy a gépet ellopta és minden percben történhetik valamilyen kellemetlen meglepetés.

E pillanatban átfutott az agyamon, hogy semmiféle felhatalmazás vagy írás nincsen nálam, a memorandum a politikusoknál van, ezzel szemben azonban én azt majdnem betéve tudom. A Tildyvel folytatott tegnapi tárgyalás után mindenről tökéletesen tájékozva vagyok, tehát többet használhatok az ügynek, ha elrepülök a politikusok nélkül, mintha a repülőgép

üresen, nélkülém távozik. Pillanatok alatt úgy döntöttem, hogy feleségemmel és Vörös Tiborral beszálltam a gépbe, amely nyomban startolt is ...

— Amikor hónapokkal későbben Budapestre kerültem, tudtam meg, hogy a politikusok a megbeszélte időben elindultak Tóth Istvánnal Budapestről, útközben azonban az autó defektet kapott és csak tizenegy óra után érkezett meg a repülőtérré.

— A gépben Török Józsefen kívül ott találtuk még Dajka Miklós navigációs repülőfőhadnagyot, aki büszkén mesélte, hogy miután már vasárnap megkapta Budapestről a repülőútra az utasítást, a gépen lefestette a felségjelzéseket, úgy hogy jelzések nélkül repültünk tovább.

Moszkvában...

— A célom az volt, hogy a Malinovszky-hadseregcsoporthoz repülök, ezért a gépet Szegedre irányítottam, ott szálltunk le, innen a városparancsnok gépkocsin Kecskemétre vitt, ahonnan nyomban sürgönyöztek Moszkvába, innen pár óra múlva meg is jött a felelet, aminek lényege az volt, hogy minél hamarabb szállítsanak bennünket oda. A moszkvai távirat elmondotta azt is, hogy e pár óra alatt már Vörös Jánossal is közölték, hogy a fia érkezik. Kecskemétről Szegeden, Makón és Aradon át egy Világos mellett levő kis faluba, Kuvinba mentünk, ez volt Malinovszky főhadiszállása, másnap a hóviharak miatt autón Bukarestbe vittek, innen tizenkettedikén reggel egy négy-motoros Douglas-gépen indultunk el Moszkva felé. A repülőgépre rárakodott hó és jégcsapok miatt Kievdn le kellett szállnunk és csak másnap a déli órákban érkezünk meg Moszkvába.

— Még aznap délután Kuznyecov vezérezredes fogadott, előtte részletesen ismertetem jövetelem célját, tájékoztattam mindenről, Kuznyecov több kérdést vetett fel, amikre őszintén válaszoltam. Megkérdezte tőlem például azt is, hogy egy megalkítandó magyar kormánynak kik lennének a posszibtilis tagjai, amire én azt feleltem, hogy semmiféle kormányzati tervet ilyen vonatkozásban Budapestn nem hallottam, de nyilvánvalónak tartom, hogy tárcát vállalnának az új magyar kormányban mindazok, akik a Magyar Front vezetésében szerephez jutottak. Név szerint Tildyt, Szakasitsot, Kállavt és Bajcsy-Zsilinszky Endrét említettem meg.

*

Simonffy-Tóth Ernő későbbi moszkvai tárgyalásai és tapasztalatai már új fejezetbe tartoznak.

Magyar politikai kízis — Moszkvában

A magyar belpolitikai krízis Moszkvában november utolsó és december első napjaiban kulminált.

Ebben az időben a szovjet kormány arra illetékes szervei tökéletes tájékozódással bírtak nemcsak a Moszkvában tartózkodó különböző magyar csoportok hangulatáról és állásfoglalásáról, hanem a magyarországi hangulatról is. A tárgyalásokat a mindig fáradhatatlan Kuznyecov vezérezredes kezdeményezte és folytatta, az ő hatáskörébe tartoztak a délkelet európai államokkal kapcsolatos politikai problémák és az ezekkel összefüggő kérdések is.

November közepe táján befutottak már hozzá azok a részletes jelentések is, amelyeket a felszabadult Tiszántúlra utazott — hosszú esztendőkön át Oroszországban élt — emigránsok tettek meg magyarországi tárgyalásaik és tapasztalataik alapján. Ebben az időben a szovjet kormány tudta már azt is, hogy Budapesten földalatt működik az a Magyar Front néven alakult illegális mozgalom, amely a három demokratikus párt vezetőit egyesítette magában. Informálva volt a Magyar Front célkitűzéseiről, hiszen Simonffy Tóth Ernő vezérkari őrnagy, aki november tizennyolcadikán érkezett meg Moszkvába, nyomban megérkezése után pontosan ismertette Kuznyecov vezérezredessel azt a memorandumot, amelyet a Magyar Front vezetői: Tildy Zoltán, Szakasits Árpád és Kállay Gyula készítettek el és amely memorandum csak azért nem jutott ki Moszkvába, mert a politikusokat, akik hivattva lettek volna e memorandumot a szovjet kormánynak átadni, a repülőgép indulása előtt autódefektus érte.

Magyar részről tehát a legkülönbözőbb irányzatok, politikusok és katonák kapcsolódtak bele azokba a tárgyalásokba, amelyeknek a későbbi események szempontjából döntő jelentőségük volt. Ezek november utolsó és december első napjaiban folytak Moszkvában és ezekről Simonffy Tóth Ernő a következőkben informált bennünket:

— November tizennyolcadikán érkeztünk meg Moszkvába, de négy napig nem volt alkalmunk Vörös Jánosékkal összejönni. Végre a negyedik napon az az ezredes, aki a repülőtéren várt bennünket, elvitt abba a gyönyörű villába, ahol Vörös Jánosék

laktak. Kitörő örömmel üdvözölték megkerült fiukat, aki azután ott is maradt náluk.

— Másnap a kora délutáni órákban az ezredes elvitt engem Faraghó Gáborokhoz.

Ebben a villában a találkozás sokkal feszélyezettebb hangulatban folyt le, mint előző este Vörös Jánoséknál, aminek az oka részben az volt, hogy Faraghóék tudtak már arról, hogy én Vörös Jánossal találkoztam, ezenkívül ők már magyar kormány-nak tekintették magukat.

— November huszonötödikén, szombaton Vörös János telefonon felhívott és arra kért, hogy látogassam meg. Hosszú beszélgetést folytattam vele és a négyeszeniközötti beszélgetés során elmondotta nekem mindazt, ami megérkezésem előtt a magyar kibontakozás érdekében Moszkvában történt. Megtudtam, hogy a moszkvai magyarok között súlyos ellentétek mutatkoznak és ezeknek az ellentéteknek az okait abban találjuk meg, hogy a három vezérezredes — Faraghó Gábor, Dalnoki Miklós Béla és Vörös János — könnyen érthetően nem tudtak szabadulni attól a szellemtől, ami minden magasabbrangú katonát annyira jellemez. Nem lehet rossznéven venni tőlük, hogy ők, akik azelőtt politikával és diplomáciával nem foglalkoztak, a maguk módja szerint akarnak hasznára válni a nemzetnek és az ügynek, amelyet szolgáltak. Működésük közben azonban mindig kiütközött belőlük — a katona ...

— Vörös János elmondotta, hogy hármuk között az ütközőpont mindig: a rangidősség kérdése. Dalnoki Miklós Béla azon az állásponton van, hogy mint a magyar honvédség legrégebben kinevezett vezérezredese, ő a legrangidősebb, amivel szemben Vörös Jánosnak az volt a felfogása, hogy mint a vezérkar főnöke, a katonai szabályzatok szerint rangjától függetlenül megelőzi a rangban még idősebb katonákat is, velük szemben pedig Faraghó Gábor azon az állásponton volt, hogy a kormányzótól egyedül csak neki van írásbeli felhatalmazása a szovjettel folytatandó tárgyalásokra és ezért nála rangidősség kérdése fel sem vethető. Ez volt az oka annak, hogy a három tábornok közül mindegyik magát érezte jogosultnak minden kezdeményezésre és

a rangidősség kérdése körül folyó vita

okozta azután azokat az ellentéteket, amelyek néha a szovjet kormányhoz intézett note verbale-okban robbantak ki.

— Moszkvába való megérkezésem előtt Faraghó Gáborékhoz Miklós Béla közelebb állt, amit a közös lakás és állandó

együttlét magyaráznak meg. Az illetékes szovjet tényezők Vörös Jánossal külön is tárgyaltak és Vörös Jánosnak kitűnő és közvetlen kapcsolatokat sikerült megteremteni a maga számára. Ezt tudomásul kellett venniük Faraghóéknak is, akik keresték a kapcsolatot a honvédezerkar főnökével és november második felében a Moszkvai Magyar Bizottság és Vörös János között kompromisszum alakult ki, aminek az volt a lényege, hogy a MMB inkább Vöröst vállalja és az ő kedvéért az élvonalból Miklós Bélát a második helyre állítja.

— Ezeket kellett előre bocsátanom, hogy beszámoljak arról a fontos tanácskozásról, amely november huszonötödikén éjjel folyt le Szentiványi Domokos szobájában. Ezen a tanácskozáson Faraghó, Teleki Géza, Szentiványi Domokos, Vörös János és én vettünk részt. Miklós Béla tüntetően kivonta magát.

— A tanácskozáson tulajdonképpen két kérdés merült fel. Az egyik a miniszterelnök személyének a kérdése. Én megmondtam nyíltan, hogy a megalakítandó demokratikus magyar kormány fejének mást, mint Tildy Zoltánt elképzelni sem lehet. Arra a kifogásra, hogy Tildy azért nem lehet miniszterelnök, mert nincs jelen, azzal feleltem: vállalom, hogy Tildyt kellő időben veszély nélkül Debrecenbe hozom.

— Ilyen módon végleges megegyezés jött létre

Tildy Zoltán miniszterelnökségében.

— A másik probléma, ami az adott viszonyok között talán még a politikai kérdéseknél is fontosabb volt: a legfelsőbb katonai vezetés szabályozásának kérdésénél merült fel. A kézenfekvő megoldás az lett volna, hogy a Tildy miniszterelnöksége alatt megalakuló kormányig párhuzamosan a legfelsőbb katonai vezetést a kormányzó akadályoztatásának tartamára Vörös János kezébe tegyék, miután a tanácskozáson a Miklós Béla—Vörös János személye körül megindult vita már Vörös javára eldőlt. Azonban különböző indokokból nem akarták a katonai teljhatalmat korlátozás nélkül Vörös János kezébe letenni, mire Szentiványi Domokos javaslatára elfogadták azt a formulát, hogy a Vörös Jánosnak adandó katonai teljhatalmat a németek által fogságban tartott Dalnoki Veres Lajos akadályoztatásának tartamára helyettesi minőségre korlátozzák és pedig azért, mert a kormányzó helyettesítésével, mint homo rogiust Dalnoki Veres Lajost bízta meg. Ebbe a megoldásba mindannyian beleegyeztek.

—Kézenfekvő volt, hogy Faraghó a Tildy Zoltán miniszterelnöksége alatt megalakult kormányban a honvédelmi tárcát

kapta volna, Szentiványi Domokost külügyminiszternek szánták, ő azonban e megbízatásnak az elvállalását ahhoz a feltételhez kötötte, hogy ahhoz a szovjet kormány beleegyezését adja. Amikor e két fontos kérdésben megtörtént a megállapodás, akkor Faraghó és Vörös elhagyták a tanácskozás színhelyét, felkeresték a másik szobában tartózkodó Miklós Bélát és közölték vele a tanácskozás eredményét, vagyis azt, hogy a Moszkvai Magyar Bizottság és Vörös János összefogásával egy olyan kombináció alakult ki, amelyből

Miklós Béla kimarad.

Miklós Béla a tőle megszokott látszólagos passzivitással arerándítás nélkül vette tudomásul ezt a bejelentést.

— Hátra volt még azután, hogy erről az újabb megegyezésről tájékoztassák a szovjet kormányt, amelynek meg kellett magyarázni, hogy miért fordult most a Moszkvai Magyar Bizottság Miklós Béla ellen és miért kooperál együtt Vörös Jánossal. Szentiványi Domokos, aki a tárgyalásokat vezette és akinek egyedül volt diplomáciai érzéke és tapasztalata az ilyen kényes kérdések megoldására, e jegyzékben azt írta, hogy a megállapodás lényegét én hoztam magammal Budapestről és a megállapodás tulajdonképpen nem más, mint a budapesti és moszkvai nézetek koordinálása. Én beleegyeztem ebbe, mire Szentiványi Domokos a tárgyalások után rögtön írógéphez ült és megfogalmazta a szovjet kormányhoz intézendő jegyzéket.

Rendkívül érdekes előadását ezekről a tárgyalásokról Simonffy Tóth Ernő így fejezte be:

— Mindazt, amit elmondottam, nem szabad úgy megítélni, mintha a Moszkvában élő magyarok egymás ellen acsarkodtak volna. Inkább azt mondhatjuk, hogy a Moszkvában tárgyaló magyarok legtöbbszörének önhibáján kívül nem volt meg a kellő diplomáciai és politikai iskolázottsága. Váratlanul kerültek olyan szituációba, ahol új, eddig ismeretlen problémák tornyosultak előttük és ezekkel az új problémákkal nem tudtak megküzdeni úgy, ahogyan azt az idők megkövetelték volna. Tájékozatlanok voltak a köbben megváltozott magyarországi viszonyokról is és politikai horizontjuk — mint politikától addig elzárt katonáknak — szűk keretek között mozgott és ezen csodálkozni nem is szabad.

— Annak ellenére, hogy figyelmüket ismételten felhívták a Moszkvában tartózkodó emigránsokra — szinte érthetetlenül — kerülték őket és soha nem keresték a velük való együttműködés lehetőségeit.

Sorsdöntő tanácskozás Molotovnál

A Moszkvai Magyar Bizottság november huszonhatodikán, vasárnap átküldötte a szovjet kormányhoz az új kormánylistát is az ehhez csatolt kísérő jegyzéket. Azután nem csinált mást, mint várt. Életében lényeges változás nem történt.

Ezekben a napokban, december másodikán, szombaton Nemess József mindössze ennyit jegyez fel naplójában: „Itt voltak Vörös Jánosék. Másnap már fontosabb dolgokat említ meg a napló: „Az oroszoktól ma kaptunk két készlet meleg alsóruhát, két pár műselyem harisnyát, három zsebkendőt és egy pár gyapjú kesztyűt. A meleg alsóruhák Tel-Avivból érkeztek, nagyon jól estek. Elesett Sátoraljaújhely, Miskolc, Paks, Földvár és Budapest körül van véve. Katonailag fontos dolgok fognak történni. A bizottsággal viszont nem történik semmi. Nem történt más, minthogy valamennyien meghíztunk. Vörös Jánosné folyton azt mondja, hogy kérjük az oroszoktól hazabocsátásunkat, miután semmi értelme nincs annak, hogy továbbra is itt maradjunk.“ Másnap, december negyedikén szintén esemény nélkül telt el a hétfő, nem történt semmi, ellenben annál izgalmasabb volt a következő két nap.

December ötödikén, kedden délután Kuznyecovnál volt egy tanácskozás, amelyen ott voltak Faraghó Gábor, Dalnoki Miklós Béla, Vörös János vezérezredek, azután Teleki Géza és Szent iványi Domokos, a MMB tagjai és rajtuk kívül még két úr, akiket Kuznyecov, az orosz vezérkar főnökének helyettese, e szavakkal mutatott be a többieknek:

— Bemutatom az uraknak Gerő Ernő és Nagy Imre urakat, akik most érkeztek a Tiszántúlról, a legfrissebb értesüléseket hozták magukkal és minden bizonnyal értékes segítségükre lesznek a problémák megoldásánál...

A vendégek egyike — vagy Gerő Ernő, vagy Nagy Imre — megjegyezték erre, hogy van még egy harmadik társuk is, G'álor József, ő azonban tüdőgyulladással betegen fekszik a lakásán és így e tárgyalásokon nem vehet részt.

Ott volt azután a tanácskozásokon Grigorjev, akkor még orosz követségi titkár, aki tökéletesen beszélt magyarul és akinek a későbbi eseményeknél jelentős szerep jutott.

A tárgyaláson Gerő Ernő tette meg javaslatait és ettől a perctől kezdve a kibontakozás körül

a kezdeményezés és irányítás teljesen Gerő Ernő kezébe került

és ő hihetetlen agilitással vezette le a magyar politikai krízist. Gerő Ernő ezen a megbeszélésen különböző jegyzeteket és előre elkészített javaslatokat vett elő és mindenekelőtt azt indítványozta, hogy a már elkészített javaslat alapján a felszabadított Tiszántúl harmincnyolc helységében választásokat kell tartani. Debrecenbe össze kell hívni a nemzetgyűlést, amely a/után megválasztja az új demokratikus magyar kormányt. Gerő Ernő fel is olvasta azt a proklamációt, amelyet a kormány a nemzetgyűlés előtt tenni fog és nyomban felolvasta a megválasztandó kormány tagjainak névsorát is. Dalnoki Miklós Béla miniszterelnöksége alatt azt a kormánylistát olvasta fel, amelyet Debrecenben a nemzetgyűlés el is fogadott.

Erről a tanácskozásról Vörös János még aznap éjjel a következőket diktálta le naplója számára Tibor fiának: „A megbeszélés során elsősorban az új Magyarország felépítésének terve került szóba. A jelenlevők megegyezésre jutottak abban, hogy az új Magyarország a demokratikus elveknek megfelelően fog felépülni a magántulajdon alapján. Gerő Ernő és Nagy Imre egy megalakítandó kormánylistát hoztak magukkal, amelyen mint miniszterelnök Miklós Béla, Faraghó közellátási, Teleki kultusz-, Nagy Imre földművelésügyi, Gyöngyössy külügy-, Takács iparügy-, Valentiny igazságügy-, Erdei belügy-, Gábor közlekedés- és dr. Vásáry mint pénzügyminiszter szerepeltek. A többi névre nem emlékszem.“ Faraghó Gáborék azzal jöttek haza Kuznyecovtól, hogy megkérdezték Simonffy-Tóth Ernőt, minit tiszántúli embert: kiket ismer a magyarországi miniszterjelöltek közül? Simonffy-Tóth előtt azonban egyedül dr. Vásáry István neve volt ismerős. Róla, mint debreceni emberről tudta, hogy polgármestere volt a városnak. Egyebekben Faraghó Gábor ünnepélyesen kijelentette, hogy a Kuznyecovnál való tárgyalás után a Moszkvai Magyar Bizottság mint ilyen e pillanatban megszűnt...

December ötödike volt. Másnap Mikulás napja és estére a Moszkvai Magyar Bizottság nagy vacsorát tervezett. Tervbe volt véve az is, hogy ezen a vacsorán hivatalos pohárköszöntők hangzanak majd el a távollévő kormányzóra. A Kuznyecovnál lefolyt tárgyalás után ez a vacsora — legalább is az eredetileg tervezett formában — módosult. A társaság moziba ment; megnézte a Nagy Péter cár című film második részét, utána visszamentek valamennyien Faraghóék szállására és vacsorához ül-

tek, Mikulás-napi vacsorához, de — pohárköszöntők nélkül.

Éjfél után feküdt le a társaság, de még jóformán el sem alhattak, amikor autó állt meg a ház előtt, az autóból egy magasrangú orosz tiszt szállt ki és közölte, hogy a bizottság tagjait

éjjel két óra harminc percre Molotov külügyi népbiztos kéreti magához.

Mindnyájan elmentek, kivéve Szentiványi Domokost, akinek már délután is erős influenzája volt és éjjelre magas lázzal feküdt az ágyban. Molotov külügyi népbiztos szobájában ott voltak Gerő Ernő és Nagy Imre is, valamint Kuznyecov vezérezredes, azután a népbiztos helyettese és Grigorjev követségi titkár.

Tulajdonképpen a délutáni tárgyalás ismétlődött meg, csak ünnepélyesebb formák között. Molotov maga hangsúlyozta, hogy a részletekbe semilyen formában nem kíván beleavatkozni, elvégre ez Magyarország belső ügye, a szovjet kormány csak segítséget kíván nyújtani a demokratikus kibontakozáshoz és ő a maga részéről a munka azonnali megkezdésére hívja fel a jelenlevők figyelmét.

Amikor a Nemzetgyűlés és a kormány székhelyének megállapítására került a sor, Faraghó Gábor Debrecent ajánlotta, amivel szemben Szegednek is akadt szószólója és Molotov a következő kijelentést tette:

— Ha jól emlékszem, Kossuth Lajos ezernyolcszáznegyvenkilencben Debrecenben tette meg a függetlenségi nyilatkozatot és itt detronizálta a Habsburg-dinasztiát. Anélkül, hogy a magam részéről befolyásolni akarnám az urikat, úgy gondolom, hogy ebből a szempontból Debrecen sokkal alkalmasabb lesz a kormány székhelyéül, mint Szeged ...

Gerő Ernő azután újra ismertette az egész politikai menetrendet: megalakul egy bizottság, amely előkészíti a választásokat, ezeket a már megállapított területeken nyomban megtartják; összeül a Nemzetgyűlés, amely megválasztja a kormányt és a kormány megteszi az ugyancsak általa felolvasott deklarációt. Következett ismét a kormánylista felolvasása és ennek befejezése után Molotov megkérdezte:

— Van az uraknak valamiféle megjegyzésük a most felolvasott neveket illetően?

Hosszú percekig nem szólt senki egy szót sem. Végre Teleki Géza törte meg a csendet, aki ezt a kérdést tette fel:

— Milyen lesz a megalakuló kormány viszonya Horthy Miklós kormányzóhoz?

E kérdésre adta Molotov a következő történelmi választ:

— Szovjetország négy évig háborúban volt Horthy-Magyarországgal, tehát mi

Horthy-Magyarországról többé nem akarunk hallani...

A Molotovval való tárgyalás hajnalig tartott és a résztvevők csak reggel felé kerültek haza. Faraghóék szállásán bizonyos csalódást keltett a lista, egyrészt mert nem Vörös János, hanem Dalnoki Miklós Béla lett a megalakítandó új kormány miniszterelnökjelöltje; másrészt, mert Szentiványi Domokos a listáról teljesen kimaradt.

A Molotovnál lefolyt tanácskozáson a Gerő Ernő által előterjesztett kormánylistán Faraghó Gábor, Teleki Géza, Dalnoki Miklós Béla és Vörös János nevein kívül csupa olyan emberek szerepeltek, akiknek legtöbbször a hetek óta Moszkvában tárgyalók még csak hírből sem ismerték és róluk mit sem tudtak. Azok közül, akiket a régi tanácskozásokon minisztereknek „kombináltak“, ebben a listában bizony nem szerepelt senki... Faraghóék számára a legnagyobb meglepetés volt Miklós Béla miniszterelnökké történt designálása és nem gondoltak arra, ez talán azért történik, mert november huszonötödikén ők tiltakoztak Miklós miniszterelnöksége ellen.

A tekintetben, hogy a társaság mikor indul haza, még mindig teljes volt a bizonytalanság, csak annyit tudtak, hogy hamarosan vége lesz a moszkvai tartózkodásnak. Bizonyosnak látszott, hogy a nagy hófúvás miatt nem repülőgéppel, hanem vonattal utazik majd a társaság. Szentiványi Domokos egyre szedi a medicinát, hogy az elutazáskor szállítható legyen.

December hatodikáról hetedikére virradó éjjel felköltik a társaságot azzal, hogy december hetedikén, csütörtökön délután négy órakor indul a különvonat haza Magyarországra.

Délelőtt lázas csomagolás. Az oroszok gondos előzékenységéből útra valónak meleg gyapjúzoknikat küldenek még. Jó hangulatban ebédel meg utoljára a társaság: Egymás után bontják fel a vodkás- és borospalackokat és pohárköszöntővel éltetik az orosz-magyar barátságot. Szentiványi Domokos magas lázzal fekszik, nem tud utazni.

Fél négykor előállnak a gépkocsik.

Ráraják a koffereket és aztán beszállnak a Moszkvai Magyar Bizottság volt tagjai, akik azért jöttek ki októberben, hogy megkössék az ideiglenes fegyverszünetet és most mint designált miniszterei a demokratikus új Magyarországnak indulnak a hosszú útra ...

Moszkvából elindul a kormány vonata

Az úgynevezett kievi pályaudvaron Moszkvában már várta a befűtött különvonat a magyarokat. Két termeskocsi és két étkezőkocsi alkotta a különvonat gerincét, elöl és hátul egy-egy páncélvagon volt légvédelmi tüzérséggel. A termeskocsit Dalnoki Miklós Béla, Faraghó, Csukássy alezredes, Vörös János és a fia, azután Gerő Ernő, Nagy Imre és Gábor József foglalták el, Gábort lázasan szállították ki az állomásra, de vállalta az utazást. A társaság többi része hálókülsőkben helyezkedett el, Nemess József őrnagy Tarnayval került közös kupéba, mellette Simonffyék utaztak.

Rajtuk kívül volt a vonaton sok orosz tiszt és a szerelvény végére a páncélkocsi előtt egy külön vagon csatoltak, amelyben évek óta Moszkvában élő emigránsok készülődtek hosszú távollét után hazafelé.

A vonatnak Szuszejkov vezérezredes volt a parancsnoka, aki Grigorjev követségi titkárral együtt külön szalonkocsiban utazott.

Kuznyecov vezérezredes, az orosz vezérkar helyettes főnöke, aki olyan nagy odaadással és ambícióval vett részt kezdettől fogva a magyar probléma megoldásánál, kezdeményezte és folytatta a tárgyalásokat, kijött az induláshoz és zsebkendőjét lobogtatva intett Isten hozzátot a messze útra indulóknak.

Orosz időszámítás szerint pontosan tizenhét óra öt perckor indult el a magyarok különvonata Moszkvából.

Hat napig tartott az út Debrecenig...

Az oroszok gondoskodtak a társaság legteljesebb kényelméről. Az étkezőkocsikban fityulás szobalányok szolgálnak fel. Vodkát, konyakot és bort mindenki annyit kap, amennyit csak akar. Rendelés nélkül is hozzák az italt.

Magas hó borítja a vidéket mindenfelé, mire azonban a vonat délre kanyarodik, lassanként eltűnik a hó. Kievben már eső csapkodja éjfél tájban a különvonat ablakait. Szombat este, amikor Szuszejkov vezérezredes megjelenik Dalnoki Miklós Béla asztalánál, már Beszarábiában pőfékel a mozdony és vasárnap reggel román területen zakatol tovább. Tulajdonképpen csak itt táruul a nézők elé a háború minden pusztítása.

Vasárnap este Buzauban megállt a vonat, mert csak addig volt kiépítve a széles orosz nyomtáv és át kellett szállni rendes nyomtávú román különvonatra. Ez a különvonat vörös bársonnyal áthúzott elsőosztályú kocsikból állt, Dalnoki Miklós részére a román király tulajdonát képező remek szalonkocsit bocsátottak rendelkezésre, ebben két hálófülke és két szalon is volt.

Reggeltől estig tanácskoztak Miklóssal a leendő magyar kormány tagjai.

A vonaton azonban más irányban is megindultak a tárgyalások és — az intrikák is. Különböző kombinációk kerülnek szőnyegre és szinte észre sem veszik az utasok, hogy hétfőre virradó éjjel áthaladnak a Kárpátokon, sűrű ködben és szitaló esőben érkeznek meg Brassóba. A várost agyonboinbázták. Az étkezőkocsiban nagy konyakozás, a román személyzet nem takarékoskodik az itallal, a pincér titokban — és száz pengőért — egész üveg konyakot ad annak, aki fülkéjében akarja folytatni a jó hangulatot. Az addigi édes portói mellett most már dalmát jellegű vörösbor* is adnak, ebből az oroszok egy egész hordót tettek a vonatra.

Álom és valóság.

Még messze bent Erdélyben járt a vonat, amikor az utasok arról kezdtek beszélgetni: milyen lesz a debreceni fogadtatás?

Bizonyosan fellobogózott állomás várja az érkezőket... Magyar és orosz díszszázadok feszes vigyázzban ... Katonazenekar játszani fogja a régen hallott magyar Himnuszt és utána az orosz... Az emberek megilletődötten veszik le kalapjukat és a katonák tisztelgő állásban hallgatják végig imádságunk szent akkordjait... Szónoklatok is lesznek és vájjon ki beszél majd az érkezők közül? Megindult a tárgyalás erről a témáról és lassan kiosztották a szerepeket. Alaposan megtárgyalták, hogy milyen választ adnak majd az üdvözlő beszédekre és közben észre sem vették, hogy beesteledett, megérkeztek a Fehér Köröshöz, hajnal felé elhagyták Nagyváradot és a kora reggeli órákban már befutott a vonat a debreceni pályaudvarra ...

Ünneplő tömeg helyett rommá lőtt és szétbombázott állomásépület fogadta az érkezőket.

Díszszázad helyett mindössze két tucatnyi géppisztolyos orosz katona, akiknek nem sok dolguk akadt az elhagyott pályaudvaron. Mindezeket túl azonban ragyogó kék égbolt, peremén a felkelő nap elfáradt téli sugaraival, amelyek reménységgel töltötték el szívét azoknak, akik bizonytalansággal a lelkükben érkeztek ide messze idegenből.

1944 december 12.

Az új demokratikus Magyarország történetében az első fontosabb történelmi dátum: ezerkilencszáznegyvennégy december tizenkettedike.

Ezen a napon érkeztek meg Moszkvából különvonattal azok, akik vállalkoztak arra, hogy az oroszok támogatásával a sír széléről az élőt! országújtjára viszik a nemzetet.

Hat napig utaztak, de megérkezésük napján már megkezdődött a munka.

Miként? Erről most már a debreceniek nyilatkozatai és naplójegyzetei számolnak be.

Dr. Vásáry István, aki közel két hónap óta vezette az orosz katonai városparancsnokság felkérésére Debrecen ügyeh\ e történelmi nap jelentőségéről a következőket mondotta:

— December tizenkettedikén, kedden a Debreceni Első Takarékpénztár helyiségében éppen a Nemzeti Bizottság ülésezett, amikor átjönnek hozzám a városházáról azzal, hogy azonnal menjek a vármegyházára, mert ott Szuszejkov vezérezredes vár. Nevét addig nem hallottam. Bevezettek egy szobába, ahol négy orosz úr tartózkodott: Szuszejkov vezérezredes, Csefcsenkov altábornagy, rajtuk kívül azután Puskin követ és Grigorjev követségi titkár. Ez utóbbi tökéletesen beszélt magyarul és ő volt a tolmács. Az urak egész röviden azt a kérdést intézték hozzám, vázoljam az állapotokat és mondjak el őszintén mindent. Én ennek a kérelemnek eleget is tettem és amikor beszédem végére értem, elmondottam azt is, hogy mint közigazgatási ember, a magam részéről kívánatosnak tartanám, hogy valami történjék az egységes közigazgatás lehetővé tétele érdekében. Egész nyíltan megmondottam azt is, hogy az lenne a helyes, ha a felszabadult országrészekben egy kormány szerű szerv alakíttatnék. Az előadásom a tolmácsolással együtt közel három óráig tartott és Szuszejkov megjegyezte arra, hogy azért voltak kíváncsiak a véleményemre, mert ők tudni akarják, hogy milyen gondolataik vannak a vezető embereknek és hogyan képzelik el ők a kibontakozás útját. Amikor előadásomnak a végére értem és azt mondottam, hogy jó lenne valami kormányfélét létesíteni és amikor Grigorjev ezt lefordította, akkor Szuszejkov vezérezredes felém fordult és így szólt hozzám:

—Ha a magyarok ezt akarják, akkor én megmondhatom magának, hogy mi azért jöttünk ide, hogy ebben segítségükre legyünk. Különben is mindjárt találkozni fog itt Miklós Béla vezérezredessel, akivel majd tárgyalhat e kérdéstről tovább ...

—Őszintén el kell mondanom, hogy én ebben az időben semmit sem tudtam még sem a moszkvai tárgyalásokról, sem arról, hogy ugyanaznap reggel különvonat érkezett Debrecenbe miagaszrangú katonákkal és politikusokkal. Beszélgetésünk után Szuszejkov kezét fogott velem és elment, én átmentem egy másik szobába, ahova pár perc múlva bejött utánam az altábornagy, mosolyogva egy tányéron gyönyörű Jonathán-almákat hozott és nevetve mondta: „Tudom, hogy polgármester úr még nem ebédelt és éhes. Szerettem volna valami mást is hozni, de nincs. Fogyassza el ezeket az almákat, mert ma még sok tárgyalni valója lesz.“ Alig haraptam azonban az első almába, máris kinyílt az ajtó és átszólt valaki, menjek vissza abba a szobáira, ahol Szuszejkovval tárgyaltam.

Ott találtam Dalnoki Miklós Bélát egyenruhában és társaságában Gerő Ernőt. Azelőtt egyiket sem ismertem. Bemutatkoztunk egymásnak és rögtön a kibontakozás lényegéről kezdtünk szinte a részletekbe menően tárgyalni.

—Gerő Ernő és Miklós Béla ismertették velem a tervüket. A kibontakozás első állomása az, hogy egy bizottságot kell alakítani, amely gondoskodik arról, hogy a felszabadított Tiszántúlon megválasszák egy ideiglenes nemzetgyűlés tagjait, ez a nemzetgyűlés Debreceniben ül össze tanácskozássra és itt alkotmányos formában megválasztja a kormányt. Nyomban felkértek engem arra, hogy a nemzetgyűlési képviselőválasztásokat előkészítő bizottság elnöki tisztjét vállaljam el és ennek a kérésnek azonnal eleget is tettem.

—December tizenkettedikén délután négy órakor volt ez az első tanácskozásunk a vármegyeházán, ahol öt óra felé azzal váltunk el egymástól, hogy a tanácskozást nagyobb keretek között délután hat órakor folytatjuk a pénzügyigazgatóságon, amelyet az oroszok néhány nappal ezelőtt kiűritettek a megalakítandó nemzeti kormány számára és ahol Dalnoki Miklós Béla vezérezredes részére egy nagyobb lakosztályt rendeztek be.

A délutáni tárgyalásról D. dr. Révész Imre püspök naplójában a következőket jegyezte fel:

„December tizenkettedikén, kedden este megjelent lakáson Csukássy-Gartner magyar alezredes kormányzósági fehéroparolis egyenruhában. Arra kért, menjek el vele fontos tárgyalásra a pénzügyigazgatósági palotába. A debreceniek közül itt

találtam akkor Juhász Nagy Sándort és dr. Vásáry István polgármestert, rajtuk kívül egy csomó idegen urat, akikről csak a bemutatkozásnál tudtam meg, hogy kik ők: Dalnoki Miklós Béla, Vörös János, Faraghó Gábor, Gerő Ernő, Teleki Géza gróf, Natrv Imre, Nemess József őrnagy és rajtuk kívül még néhány civil. Oroszok nélkül tárgyalunk. Gerő Ernő vitte a szót, a debreceniek részéről pedig főként Juhász Nagy Sándor és Vásáry István vettek részt a tárgyalásokon. Gerő előadta azt a tervet, hogy Debrecen, Szeged, Békéscsaba és Hódmezővásárhely városokból összeül itt Debrecenben egy előkészítő bizottság, amelyben a szociáldemokrata, kommunista, kiscgazda és radikális polgári pártok képviselői vesznek részt és ez a bizottság megállapítja az elveket és módozatokat, amelyek mellett néhány nap alatt a Tiszavidék és a Duna-Tisza közének városaiból össze lehet állítani egy ideiglenes nemzetgyűlést. Ez a nemzetgyűlés december huszonegyedikén — tehát kilenc nap múlva — itt, Debrecenben tartaná első ülését, megválasztaná a kormányt és a különböző intézkedések meghozatala után együttmaradna mindaddig, amíg végleges országgyűlést alakítani nem lehet. Az én javaslatomra ott nyomban elhatároztuk, hogy az összeülő nemzetgyűlés a református kollégium oratóriumában tartja tanácskozásait, ugyanott ahol ezernyolcszáznegyvenkilenc elején ülésezett a magyar országgyűlés. Bejelentették ezen a megbeszélésen azután azt is, hogy Vörös János már tárgyal a nemzeti hadsereg megszervezésére vonatkozólag az orosz katonai hatóságokkal. Juhász Nagy Sándor azt kérdezte: hogy állunk Horthyval és fel vettetik-e az államfői kérdés, mire úgy Dalnoki Miidói Béla, mint Gerő Ernő kijelentették, hogy Horthy hogy és hollétéről nem is tudnak, az államfői kérdés pedig semmiféle formában nem fog felvetetni.“

A megbeszélésen résztvevők abban állapodtak meg, hogy a tanácskozást másnap folytatják, mert másnapra számítanak arra, hogy a vidékről több politikus érkezik Debrecenbe és a nemzetgyűlési képviselői választásokat előkészítő bizottság megalakítható lesz.

Ugyanezen a napon Vörös János valóban beható tárgyalásokat folytatott már az oroszokkal a magyar honvédség felállításáról. A tárgyalásokról naplójába a következőket írta:

„Este huszonkét órakor tárgyalás Szuszejkovnál. Itt vannak Csefcsenkov altábornagy, Puskin, Grigorjev, magyar részről rajtam kívül csak Faraghó. A megbeszélés tárgya a magyar hadsereg felállítása és harcba bevetése volt. Minden perc késedelem csak magyar és szovjet vérbe kerül. Megállapodtunk ab-

han, hogy az új hadsereg továbbra is a magyar szervezési elvek alapján fog megalakulni. Kértem a német, vagy magyar zsákmány-anyagot a magyar hadsereg számára. Hivatkoztam arra, hogy ezzel az anyaggal a honvédség már ki van képezve, így az átképzéshez nem kell külön idő, ami a szovjetanyaggal való ellátás esetén kellene. ígéretet kaptam arra, hogy német anyagot fogunk kapni zömmel, mert a magyar zsákmányanyag egyrészt kevés, másrészt javításra szorul. Kijelentettem, hogy: „mint készen van az első hadosztály, azt azonnal harcban vetem, a németek ellen, mert ezzel akaróin eredményes politikánk alapjait megvetni.“ A naplójegyzet azután részletesen felsorolja azt, hogy az új hadsereget hogyan kell megszervezni, honnan kell megszerezni az emberanyagot és végül megjegyzi, hogy Ígéretet kapott az oroszoktól, miszerint a laktanyák kilencven százalékát az új magyar honvédség rendelkezésére fogják bocsátani.

Végül e napról még egy idézet, ezúttal Nemess József őrnagy naplójából:

„Két teljes hónapja, hogy eljöttem Pestről, megtettem vagy tízezer kilométert orosz földön, gépkocsin, vasúton, repülőgépen és gyalog és ma végre újra itthon vagyok. A debreceni utca viszontlátása lesújtó volt. Az állomástól a Bikáig szörnyű pusztulás, alig volt egy ép ház. Bevonulunk a Bikába. Ez kellemesen lep meg bennünket. Teljes szállodai rend. Fürdőszoba! Meleg vízzel! Három szép étterem. Szőnyegek, pálmák. A szálló kapott ugyan egy ágyúgolyót a németektől, de ez csak kevés kárt okozott. Engem a száztizenkilences számú udvari szobában helyeztek el, a vezetőség lakosztályokat kapott. Faraghó három szobát, Miklós nyolc szobát a pénzügyigazgatóságon. Node mind egy, fő, hogy itthon vagyunk és megkezdődhetik a kormányalakítás. A reggeli kitűnő volt, kaviár, rengeteg előétel, tükörtojás, sonka, dessert és újra meg újra, végül savanyú bor, aztán ebéd, utána fürdés. Két hónap óta először! Vacsora után tárgyalás volt a pénzügyigazgatóságon Miklós lakosztályán dr. Vásáry István polgármester, dr. Révész Imre, dr. Juhász Nagy Sándor, dr. Sántha professzor és a mi csoportunk között. Visszaigazítottuk az órát két órával a moszkvaihoz képest, ámbár az oroszok itt is a moszkvai időt használják.“

Nemess József megjegyzi még naplójában, hogy „valóságos Istenáldás az a langyos, szinte áprilisi idő, amely Debrecenben bennünket fogadott. Elképzelni is rémes lenne, mi történnék itt, ha kemény lenne a tél. A legtöbb ablakon nincsen üveg és senkinek sincs tüzelőanyagja ...“ Ezekben a nehéz napokban az Isten is szeretett bennünket .. .

Téli választások a háború alkonyán

A demokratikus Magyarország történetében kétségkívül december tizenkettedike jelentette az első jelentősebb dátumot. Ezt a debreceniek akkor még nem tudták. Erre vall az is, hogy Sőregi János naplójában e napról csak a következő feljegyzés olvasható: „Az egyetemen megkezdődtek az előadások, — Amerikai-orsz. bizottság érkezett a városiba, amelyben olasz és román lisztek is voltak.“

A tulajdonképpeni komoly munka december tizenharmadikán kezdődött el és az e napra következő hét eseményekben és munkában annyira gazdag és tömör volt, hogy hasonlóra a nemzet politikai életében alig volt példa.

Teherautóval jönnek a szegediek.

December tizenharmadikán, szerdán teherautóval megérkeztek a szegediek, akik azután szervesen kapcsolódtak bele a további eseményekbe. Hogy kerültek ide? Erről dr. Valentiny Ágoston, aki ebben az időben Szeged polgármestere volt, ezeket közölte velünk:

— Kedden éjszaka, talán elmúlt már éjfél is, telefonon felhív a városparancsnok, majd személyesen is eljön hozzám egy előttem ismeretlen orosz őrnaggyal. Felvilágosítást kért tőlem, hogy egyes személyeket, közöttük a Szegeden tartózkodó moszkvaiakat, azután Balogh pátert és még néhány demokrata politikust hol találhatnak meg. Megadtam a felvilágosításokat, azután én is elmentem az orosz tisztekkel, egy orosz autóval segítettem összeszedni az embereket. Révait, Farkast, Vas Zoltánt és a többieket meg is találtuk. Valamennyien elmentünk a városparancsnokságra, ahonnan reggel hat óra körül elindultunk Debrecen felé. Hódmezővásárhelyen utaztunk át és ott — előre megállapított programon szerint — felvettük az autóra Takács Ferenc volt országgyűlési képviselőt is. A délutáni órákban érkeztünk meg Debrecenbe, este a Bikában összeismerkedtünk Miklós Béláékkal, azután résztvettünk a Nemzetgyűlés* Előkészítő Bizottság első ülésén.

A szegedieken kívül ezen a napon már Debrecenben voltak dr. Erdei Ferenc Makóról, dr. Gyöngyösi János Békéscsabáról, de röviddel rá megérkezett dr. Molnár Erik kecskeméti ügyvéd is.

Megalakul a választásokat előkészítő bizottság.

A Nemzetgyűlést Előkészítő Bizottság formálisan tulajdonképpen ezen a napon alakult meg a pénzügyigazgatósági palota első emeletén, Dalnoki Miklós Béla lakásának abban a részében, amely később a miniszterelnökség hivatalos helyisége lett. A Bizottság ülése előtt bizalmas tanácskozás volt Miklós Béla, Gerő Ernő és dr. Vásáry István között és ezen a tanácskozáson Gerő bemutatta azt a tervezetet, amelyet tulajdonképpen készen hozott magával Moszkvából, ahol azt Miklós Béláék elfogadták.

E tervezet szerint a felszabadult területeken megtartják a képviselőválasztásokat és pedig úgy, hogy a nemzetgyűlés december huszonegyedikére tanácskozásra ül össze Debrecenben. A választások levezetését a terv a Nemzeti Bizottságokra kívánta bízni és Gerő Ernő hangsúlyozta, hogy ezek a Nemzeti Bizottságok paritásos alapon alakultak meg az egész felszabadított ország részen, azokban egyenlő arányban vettek részt a Kisgazda Párt, a Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt. Gerő Ernő statisztikai adatokkal alátámasztott javaslatot terjesztett elő ezen a bizalmas megbeszélésen.

Az előzetes megbeszélés után alakult meg formálisan az Ideiglenes Nemzetgyűlést Előkészítő Bizottság, amelynek a hivatalos jegyzőkönyv szerint tagjai lettek: dr. Vásáry István polgármester Debrecen, Miklós Béla vezérezredes, Vörös János vezérezredes, Nagy Imre Kaposvár, dr. Juhász Nagy Sándor Debrecen, dr. Bodnár János rektor Debrecen, dr. Révész Imre ref. püspök Debrecen, dr. Tariska István Debrecen, Kovács János Debrecen, dr. Valentiny Ágoston polgármester Szeged, dr. Balogh István plébános Szeged, Komócsin Mihály tetőfedő Szeged, Gerő Ernő Budapest, dr. Erdei Ferenc Makó, dr. Gyöngyösi János Békéscsaba, Takács Ferenc v. országgyűlési képviselő Hódmezővásárhely és Oláh Mihály Hódmezővásárhely. A bizottság egyhangúlag dr. Vásáry István debreceni polgármestert választotta meg elnökévé.

Ahol a magyar szabadság elveszett, ott kell annak feltámadnia...

A bizottság tizenhét tagja nagy U-alakú, zöld posztóval bevont tárgyalóasztal mellett kezdte meg tanácskozását és dr. Vásáry István elnök megnyitó beszédében hangsúlyozta, hogy annak a háznak a helyén, ahol most ez a bizottság együtt ül, állt egy sárgára festett emeletes épület, a régi Komáromi-féle ház. Ezerhétszáztizenegy tavaszán itt készítették elő Károlyi

Sándor, II. Rákóczi Ferenc meghatalmazottja és Pálffy János bán osztrák tábornok, a császár képviselője a szégyenteljes szatmári békét, amely hosszú időre eltemette a magyar szabadságot. Jóleső elégtétel Istentől és a sorstól, hogy a magyar szabadság ott születik újjá, ahol azt egyszer már sírba tették.

A megnyitó beszéd után Gerő Ernő megtette konkrét javaslatát, amely úgy szólt, hogy harmincnyolc község és város összesen kétszázötvenkét képviselőt küldjön a Debrecenben összeülő nemzetgyűlésbe. A választásokat a helyi Nemzeti Bizottságok vezessék le és az Előkészítő Bizottságra hárul az a feladat, hogy e harmincnyolc községet és várost meglátogassa, azokban a választásokat levezesse és nyomban a választások megtörténte után a megválasztott képviselőket el is hozza Debrecenbe, ahol közben az ittmaradt bizottsági tagok a szükséges előkészületeket megteszik.

Gerő Ernő alapos és kétségkívül nagy munkáról tanúskodó javaslatához a Bizottság tagjai nem szóltak hozzá és így elhatározták, hogy az egyes községek és városok a nevük mellett feltüntetett következő számú követet küldik az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe:

Szeged	25	Hajdúszoboszló	2	Hajdúhadház	1
Pécs és bánya- vidék	15	Debrecen	22	Hódmezővásárhely	15
Békéscsaba	12	Orosháza	12	Makó	12
Diósgyőr	6	Miskolc	10	Kecskemét	7
Sátoraljaújhely	6	Szentes	6	Nyíregyháza	5
Kaposvár	5	Szolnok	4	Kiskunhalas	4
Kiskunfélegyháza	5	Gyula	4	Cegléd	3
Szarvas	3	Endrőd	3	Gyónna	3
Balmazújváros	3	Békés	3	Nagykőrös	3
Eger	3	Csongrád	2	Szekszárd	2
Kisújszállás	2	Berettyóújfalu	2	Kalocsa	1
Jászberény	2	Dombóvár	1	Gyöngyös	1
	1	Kiskőrös	1	Hajdúböszörmény	2

E terv szerint a harmincnyolc helység összesen kétszázötvenkét követet választott volna.

Tizenkilenc teherautó...

A javaslat elfogadása után a tanácskozáson nyomban ki is küldöttek azokat a bizottságokat, amelyek az egyes helységekben voltak hivatva levezetni a választásokat és Gerő Ernő bejelentette azt is, hogy az orosz katonai hatóságok e bizottságok számára tizenkilenc teherautót bocsátanak rendelkezésre és katonai kíséret gondoskodik a zűrzavaros időben a bizottság tagok biztonságáról.

E bizottságok így alakultak meg:

Szegedre mennek: dr. Balogh István és Révai József,
Ceglédre, Kiskunfélegyházára, Nagykörösre, Kiskörösre és Kiskunhalasra: dr. Erdei Ferenc és Révai József,
Kecskemétre: Faraghó Gábor és dr. MoŰnár Erik,
Pécsre és a bányavidékre, Kaposvárra, Szekszárdra és Bonyhádra: Vas Zoltán, gróf Teleki Géza és Gombkötő Péter,
Nyíregyházára és környékére: dr. Tariska István, dr. Vásáry István és dr. Eröss János,
Szolnokra, Jászberénybe és Orosházára: Keresztes Mihály és Kovács János,
Balmazújvárosba, Berettyóújfalura és a Hajdúságba: dr. Szilágyi József, dr. Zöld Sándor és dr. Vajda Benő,
Miskolcra, Diósgyőrbe, Gyöngyösre és Egerbe: Fekete Mihály és dr. Juhász Géza,
Békéscsabára, Endrődre és Gyomára: Szobek András és dr. Gyöngyösi János,
Gyulára, Szarvasra, Békésre, Szentésre, Csongrádra és Hódmezővásárhelyre: Nagy Imre, Oláh Mihály és Takács Ferenc,
Makóra: Komócsin Mihály és dr. Erdei Ferenc és végül
Debrecenben az előkészítéssel Vásáry Józsefet, dr. Szilágyi Józsefet, Juhász Nagy Sándort és Ghiczey Andrást bízták meg.

Egy hét alatt választott a Tiszántúl.

Senkinek sincsen joga ma ahhoz, hogy komoly kritika tárgyává tegye az Ideiglenes Nemzetgyűlés Előkészítő Bizottságának határozatát. Talán egyetlen nép történelmében sem volt példa még arra, hogy egy háborúban elpusztult és tönkrement nemzet egy hét alatt parlamentbe küldje képviselőit. A cél Debrecenben magasztos volt és szent: mentül előbb, lázas igyekezettel és gőzerővel megteremteni a kibontakozás lehetőségét és ennek alkotmányos formát adni. Erre csak egyetlen lehetőség kínálkozott: úgy, ahogyan lehet, olyan módon és olyan eszközökkel, ahogyan keresztülvihető, a demokratikus pártok összefogásával összehívni Debrecenbe egy nemzetgyűlést, amely kormányt adjon az országnak és majdan e kormányra hárul az a feladat, hogy kivezesse a nemzetet abból a pusztulásból és romlásból, amelybe vezetői döntötték.

Csupán megjegyezni kívánjuk itt, hogy a választások technikai lebonyolításánál az ezerkilencszáznegyvenkét évi statisztikai adatokat vették figyelembe és e statisztikai adatok szerint az a harmincnyolc község és város, amely azt a kiváltságot kapta, hogy követeit az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe elküldje, 1.381.000 lakost képviselt. A kis- és nagyközségek lakossága

végeredményben az Ideiglenes Nemzetgyűlésen képviselettel nem bírt és a felszabadult területek lakossága ebben az időben — ugyancsak a hivatkozott statisztika adatai szerint — legalább három, de lehet, hogy három és félmillió lelket is tett ki. Bizonyos, hogy az Ideiglenes Nemzetgyűlésen kétmillió ember nem volt képviselve, de el kell itt mondani azt is, hogy nem lehetett volna abban az időben olyan megoldást találni, amely lehetővé teszi, hogy az így kimaradtak is képviselőkhöz jussanak.

Hiszen mindössze egy hét állt rendelkezésre!

Egy hét alatt kellett felkeresni harmincnyolc városban és községben a Nemzeti Bizottságokat és ahol ilyenek nem voltak, ott azokat meg is kellett alakítani. Minden helyen nemcsak el kellett végezni a kiküldött embereknek a jelöléseket, nemcsak le kellett vezetni a választásokat, hanem a megválasztott képviselőket el is kellett hozni Debrecenbe.

Mindezt olyan időben, amikor rendes vonatjáratról még álmodni sem mertek az ímberek, az országutakon mély kráterek, hullák és kiégett harcokcsik mutatták, hogy hetekkel ezelőtt harcok dúltak még ott. Felrobbantott hidak zárták el az utat egyik helyen, másikon pedig keresztbezuhanat telegráfpóznákat kellett elgurítani, hogy tovább tudjanak menni. A falvakban és városokban sötétség, inség, bizonytalanság és nyomor és e szomorú helyekre az első reménysugarat azok hordták, akik eljöttek Debrecenből, hogy követeket kérjenek az új diétára . . .

Hogyan választott az ország?

Miként folytak le ezek a választások, arról egész sereg nyilatkozat fekszik előttünk.

Zsedényi Béla elmondja, hogy december tizenhatodikán váratlanul Miskolcra érkeztek Juhász Géza és Fekete Mihály, akik közölték, hogy Debrecenben Ideiglenes Nemzetgyűlés ül össze, amelyre Miskolc tizenkét képviselőt küld. A miskolci Nemzeti Bizottság még aznap megválasztotta az elektorokat, másnap megalakult a Függetlenségi Front miskolci választmánya, amely az elektorok javaslata alapján megejtette a választásokat, délután három órakor a „Korona“ nagytermében népgyűlést tartottak, amelyen a jelöléseket tudomásul vették és a képviselőket annak alapján megválasztották. Másnap már a megválasztott képviselők Juhász Gézával és Fekete Mihállyal el is indultak Debrecenbe, előbb azonban megálltak Egerben, ahol nyomban megtartották a választást és a két megválasztott képviselőt is felvették a teherautóra, amely december tizenkilencedikén megállt Debrecenben a fellobogózott Arany Bika előtt.

Kovács János képviselő, a debreceni szociáldemokrata mozgalmak egyik agilis vezetője így meséli el misszióját:

— Azt az utasítást kaptam, hogy Orosházán, Szolnokon és Jászberényben vezessem le a választásokat. Egy orosz teherautót bocsátottak rendelkezésemre és három fegyveres orosz katonát Az oroszok elláttak igazolványai és előzékenyen bőségesen élelemmel is. Orosházán Keresztes Mihállyal volt találkozóim azért, hogy vele együtt folytassam az utamat tovább. Keresztes Mihály régebben a Szociáldemokrata Párt titkára volt, közben azonban a Kommunista Párthoz csatlakozott. Agilis és tevékeny ember. Együtt készítettük elő a munkát Szolnokon, Jászberényben és Orosházán, én azonban előzően lementeni még Szegedre is, mert olyan híreket hallottam, hogy Szegeden a Szociáldemokrata Párt még nem alakult meg, csupán a Kommunista Párt. Ez valóban így is volt és ezért érintkezést kerestem és tanácskozást kezdtem a Szociáldemokrata Párt szegedi vezetőivel. Innen utaztunk azután Orosházára és itt is szomorúan állapítottam meg, hogy ott sincs Szociáldemokrata Párt. Nyomban érintkezést kerestem a régi vezetőkkel és másnapra Németh László kisiparos értekezletet is hívott össze, amelyen mintegy negyven elvtárs megjelent. Ezekkel ott nyomban megalakítottuk az orosházi Szociáldemokrata Pártot és keresztülvittem azt is, hogy pártunk ugyanúgy három képviselőt küldött a nemzetgyűlésbe, mint a Kisgazda Párt és Kommunista Párt.

— A választás úgy történt meg, hogy a községházán összejöttek a politikai pártok megbízottjai, ezekkel ismertettem az Előkészítő Bizottság határozatát, amely úgy szólt, hogy a demokratikus elveknek megfelelően minden párt lehetőleg egyenlő arányban delegáljon képviselőket. Orosházáról, Szolnokról és Jászberényből magammal hoztam a követeket, közben mindennütt megálltam, érintkezést kerestem a Szociáldemokrata Párt mozgalmainak régi vezetőivel. Minden megválasztott képviselő a helyi hatóságtól megbízólevelet kapott, hat napig voltam úton és a végén huszonnégy embert hoztam magammal december huszadikán Debrecenbe.

Andreánszky István, a „Népszava“ szerkesztője, aki ezekben a mozgalmas napokban Hajdúszoboszlón a Nemzeti Bizottság munkáját irányította, elmondja, hogy Hajdúszoboszlón a mozi előtt a szabadban tartották meg azt a népgyűlést, amely a város két követét megválasztotta. Andreánszky előkeresett egy nemzeti színű lobogót, azt kitűzette a mozira és amikor erről Malkov orosz ezredesnek, a városparancsnoknak jelentést tettek, ez azt mondta, hogy ennek így is kell lenni.

A debreceni választások.

A legtöbb helyen simán és zökkenés nélkül folytak le ezek a választások, vita egyesegyedül talán Debrecenben volt, ahol a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front debreceni bizottsága több ülést is tartott, amíg a nemzetgyűlés tagjait egyhangúlag megválasztotta.

Az első ülést december tizenötödikén tartották meg és itt Vásáry István polgármester indítványozta, hogy a Debrecen városának biztosított huszonkét helyből két helyre Dalnoki Miklós Béla vezérezredest és gróf Teleki Gézáat válasszák meg. Az indítványt azzal indokolta meg, hogy e személyek megválasztásához „magasabb érdekek fűződnek“. A munkáspártok részéről hevesen ellenezték e javaslatot, mire dr. Tariska István a Kommunista Párt nevében kelt Dalnoki Miklós Béla és Teleki Géza védelmére és felkérte azokat, akik ellene voltak a polgármester javaslatának, hogy vonják vissza kifogásaikat és ezzel „szolgáltatassanak elégtételt Teleki Pál emlékének“. Ezen az ülésen egyébként csak Miklós Bélát és Telekit választották meg, a többi helyre nem tartották meg a választásokat, mert elhatározták, hogy másnap folytatják a tanácskozást.

Másnap Juhász Nagy Sándor erős bírálat tárgyává tette az Előkészítő Bizottság munkáját, mondván, hogy „az előkészítés hirtelenül, kapkodó módon, felületesen történt“, az arányszám Debrecenre sérelmes, mert igazságtalanság az, hogy amíg Szednek huszonöt mandátum jut, addig Debrecennek csak huszonkettő. Az ő javaslatára határozták el: felkérjük az Előkészítő Bizottságot, hogy a debreceni képviselők számát emeljék fel és ha Debrecen huszonöt mandátumhoz jut, akkor válasszák meg képviselőkné még dr. Bánáss László prépost-plébánost, dr. Bodnár János egyetemi rektort és juttassanak egy helyet a Polgári Demokrata Pártnak is. Ezt a javaslatot a bizottság el is fogadta és az Ideiglenes Nemzetgyűlést Előkészítő Bizottság tényleg huszonötre emelte a debreceni mandátumok számát.

A polgárság részéről Leitner Jenő került be a nemzetgyűlésbe.

Hozzá tartozik még az események krónikájához, hogy december tizenhatodikán az Ideiglenes Nemzetgyűlést Előkészítő Bizottság „A magyar néphez“ címmel felhívást intézett az ország felszabadított részéhez az Ideiglenes Nemzetgyűlés egybehívására és ez a felhívás először említi meg, hogy a nemzetgyűlés meg fogja alakítani az Ideiglenes Nemzeti Kormányt. Soregi János büszkén jegyzi meg naplójában, hogy „Debrecen, mint a Nemzeti Kormány székhelye az ország id. fővárosa lett!“

Mindenütt nemzeti lobogó...

A vidékre kiküldött bizottságok becsületesen és önfeláldozóan végezték el a rájuk (bízott feladatot. Kivétel nélkül valamennyien valóban önzetlen, nemes és nehéz hazafias munkát végeztek. Nyitott teherautókon fagyoskodva, pokrócba takarózva, úttalan felrobbantott utakon, romok között és harctereken át rohantak a szélrózsa minden irányába. El is hozták Debrecenbe a követeket.

Sőt! Többet hoztak, mint amennyit hozniok kellett volna... Mert a névsorba fel nem vett Mátészalka, Vásárosnamény, Kiskundorozsima, Hosszúpályi, Kate, Nagyléta, Pocsaj, Mikepércs, Derecske, Sarkad, Kornádi, Báránd, Biharnagybajom és Füzesgyarmat „programmon kívül“ küldték képviselőiket és így esett meg azután az, hogy a kétszáztizenkét tagra kontemplált nemzetgyűlés kétszázharminc taggal kezdte meg tanácskozásait.

A kiküldötteknek a felszabadított országrész helységeiben való megjelenése nemcsak a szenzáció erejével bírt, hanem ezek a fáradhatatlan emberek közölték az ország népével elsőnek azt, hogy Magyarország újra szabad lett.

A kiküldöttek boldogan újságolták, hogy a választási mozgalom kezdetéi fogva végig az egész Tiszántúlon mindenütt teljesen nemzeti jelleget viselt magán, valamennyi városban és községben a választásokon mindenütt csak piros-fehér-zöld nemzeti lobogókat lehetett látni és dr. Vásáry István nyilatkozata szerint az oroszok egyenesen azt kívánták, hogy ez így legyen.

Az emigránsok.

A Moszkvából hazatért emigránsok különböző helyeken jutottak mandátumhoz.

Közülök hetet választottak nemzetgyűlési képviselőnek és pedig az Adán 1892-ben született Rákosi Mátyás publicistát Szegeden, a Budapesten 1903-ban született Vas Zoltán újságíró Pécsen, a Budapesten 1898-ban született Révai József újságíró Szegeden, a Terbegecen 1898-ban született Gerő Ernő közíró Szegeden, a Vácon 1892-ben született Gábor József közigazdász Vásárosnaniényban, a Kaposvárott 1896-ban született Nagy Imre közigazdász Hódmezővásárhelyen és Gergely Sándor újságíró — akinek közelebbi személyi adatait nem közli az első nemzetgyűlés anyakönyve — Diósgyőrött. Természetesen valamennyit a Magyar Kommunista Párt programjával.

A megválasztott kétszázharminc nemzetgyűlési képviselő teljes névsorát egyébként könyvünk első riportjaként közöljük.

Lázás készülődés a Nemzetgyűlésre

Már december tizenhatodikán, szombaton megkezdődtek Debrecenben az előkészületek a huszonegyedikén összeülő nemzetgyűlésre. Ezen a napon Miklós Béla, Csukássy Gartner, Gerő Ernő, Valentiny Ágoston, dr. Vásáry István és dr. Tarnay István ket orosz törzstiszttel felkeresték dr. Révész püspököt és megtartották az első helyszíni szemlét a református kollégium oratóriumában. Másnap a püspök személyes felügyelete mellett megkezdtek az oratórium alapos kitakarítását, helyreállítását! és berendezését. Mindenekelőtt pótolták a betört ablakokat, azután kályhákat szereztek, a rendezők áthozatták a városházáról II. Rákóczi Ferenc és Kossuth Lajos életnagyságú képeit, amelyeket sikerült a tűzből kimenteni. Ezek a képek ma is az oratóriumban vannak. Énekkarokat állítottak össze, ezekkel begyakorolták a Himnuszt, a városi kertészettől délszaki növényeket szereztek és gondoskodtak arról, hogy a nemzetgyűlés megnyitásán Kossuth Lajos ülőhelyére kegyeletből hatalmas virágcsokor kerüljön,

nehogy valakinek eszébe jusson leülni Kossuth helyére.

Másnap az előkészületeket végzők azt a szigorú utasítást kapták, hogy sehol és soha nem szabad beszélni arról, hogy mikor és hol tartja ülését a nemzetgyűlés. Erre az óvatosságra azért volt szükség, mert félni lehetett, hogy a németek, ha valahogyan tudomást szereznek arról, hogy Debrecenben hol és mikor tanácskozik a nemzetgyűlés, akkor a kollégium ellen légitámadást hajtanak végre. Révész püspök éppen ezért minden eshetőségre számolva rendbehozatta a kollégium óvóhelyét.

Az oratórium egyébként berendezésében teljesen azonos volt azzal, ahol ezernyolcszáznegyvenkilenc január elejétől négy hónapon át május első napjaiig az országgyűlés ülésezett és ahonnan a követek a Nagytemplomba vonultak, hogy ott detronizálják a Habsburg-dinasztiát.

Közben kezdtek érkezni a követek és legizgalmasabb képet ezekben a napokban az Arany Bika-szálloda mutatta. Debrecennek ezt az imponálóan szép épületét megkímélte a háború. Úgy mesélik, hogy az orosz és angol gépek vezetői utasítást kaptak, hogy kíméljék a Bikát, amelynek az elkövetkezendő időkben jelentősebb szerepe lesz. A felszabadulás után kezdetben az

Arany Bika nyitva állt a polgári közönség részére is, azonban december tizenkettedikén, amikor Moszkvából megérkezett a különvonat és annak utasait itt helyezték el, a szállodát lezárták, a lépcsőházban őrszem állt, aki csak igazolvány ellenében engedte be azokat, akik itt laktak, vagy akiknek itt dolguk akadt. Talán egész Európában ebben az időben ez volt a legtökéletesebb szálloda, a régi személyzet nagyrésze megmaradt, a fürdőszobák működtek, volt rendes melegvízszolgáltatás, üzembehelyezték a gőzfürdőt is és a központi fűtés nagyszerűen funkcionált. Az Arany Bikában laktak elsősorban a Moszkvából érkezettek: Faraghó Gábor, gróf Teleki Géza, Vörös János a családjával, a nagybajuszú Nagy Imre, Gerő Ernő, Gábor József, azután ezek kísérői, Nemess őrnagy, majd dr. Balogh István, Valentiny Ágoston, Erdei Ferenc, Molnár Erik, Tarnay István, Takács Ferenc, Nagy Imre, Gyöngyösi János, Révai József, Vas Zoltán és itt szállt meg Zsedényi Béla is.

Amikor a nemzetgyűlési képviselők megérkeztek Debrecenbe, ezeket az Augusztá-szanatóriumban helyezték el, de valamennyien a Bikában étkeztek. Itt kaptak reggelit, ebédet és vacsorát és este autón szállították ki őket a nagyerdőre.

A hallban rendkívül mozgalmas volt az élet.

Asztalok álltak a jól fűtött hall közepén, az asztaloknál as Ideiglenes Nemzetgyűlést Előkészítő Bizottság kiküldöttei ültek és „személyi adat felvételi ív“-be vették fel a képviselők nacionaléját. Néha

olyan nagy volt a tolongás a hallban, hogy mozogni sem lehetett.

A képviselők bediktálták adataikat, mire magyar és orosznyelvű igazolványokat kaptak, mindegyiknek kézbesítettek egy ívet is, amely „tudnivalók“ felírást viselte és így hangzott:

A küldött megérkezésekor az Arany Bika szál tó előcsarnokában jelentkezik.

Jelentkezéskor bediktálja nevét, születési helyét, évét, alap- és jelenlegi foglalkozását, pártállását és azt, hogy mely helység küldötte.

A küldött ezután átadja a megbízólevelét, melynek ellenében megkapja mandátumát. Az átvételt aláírásával elismeri.

Elhelyezés az Augusztá Szanatóriumban, ahol a megfelelő közegek szobáikba vezetik. Az Augusztá Szanatóriumba szállítás a rendezők kíséretében gépkocsin történik.

A továbbiakban a közlekedés az elszállásolási helyről a városba, valamint a városból az elhelyezési helyre együttesen, gépkocsikon történik.

Étkezés az Arany Bika szállóban. Reggeli 8 órától 9 óráig, ebéd 13 órától 14 óráig, vacsora 19 órától 20 óráig. 20 óra után az Arany Bika szállóban mozi, hangverseny stb.

Az Ideiglenes Nemzetgyűlés ülésezéseinek színhelye a debreceni református Kollégium Oratóriuma (Kálvin-tér).

Ülésezések időpontja reggel! 10 órától 13 óráig és délután 15 órától 19 óráig.

A küldöttek az üléshez színhelyére és színhelyéről az Arany Bika szállóba és vissza együttesen mennek.

A mandátum, személyazonossági igazolványul és mozgásszabadság biztosítására is szolgál.

A mandátum feltétlen felmutatandó az Ideiglenes Nemzetgyűlés színhelyén, az Arany Bika szállóban, valamint az Augusztai Szanatóriumba való belépésnél.

Az oroszok minden képzeletet felülmúló vendégszeretettel gondoskodtak a képviselőkről. Minden képviselő még előjegyzési füzetet is kapott és hozzá piros-fehér-zöld ceruzát. A Bika éttermét és hallját gyönyörűen rendezték be, szőnyegekkel díszítették fel, a hall pedig külön fel volt még díszítve piros-fehér-zöld krepp-papírral is. Az ellátás olyan volt, amiről álmodni sem lehetett. A konyhát orosz szakácsok vezették, de magyar pincérek szolgáltak fel az étteremben.

Volt itt minden, ami szem s szájnak ingere:

lazac és kaviár, pisztráng, rengeteg füstölt hal, az elképzelhető legraffináltabb konzervek, bor, frissen csapolt sör, pálinka és likőr és minden képviselő terítéke elé előre odakészítették a cigarettát, szivart, gyufát, csokoládét és bonbonokat.

Este a fehérteremben zeneszó mellett szórakoztak a képviselők, a moziban előadást tartottak és a Bika nagytermében magasnívójú koncertek voltak majdnem minden este.

Az összes bizalmasabb megbeszélések itt folytak le...

A miniszter jelöltek közül Valentiny Ágoston és Vásáry István is csak két nappal a nemzetgyűlés első ülése előtt itt tudták meg Gerő Ernőtől, hogy az ő nevük is a kormánylistán szerepel...

Valentiny ezt így mesélte el nekünk:

— Gerő Ernő a Bikában közölte velem a Moszkvában összeállított kormánylistát és elmondotta, hogy Takács Ferenc mint iparügyi és én mint igazságügyminiszter képviseljük majd a kabinetben a Szociáldemokrata Pártot. A híradás után közöltem ezt nyomban Balogh páterrel is, akinek a szobája az enyém mellett volt és tőle tudtam meg, hogy eredetileg három szociáldemokrata miniszterről volt szó.

Vásáry István elmondotta nekünk, hogy hétfőn, december tizennyolcadikán még nem tudta, hogy ki lesz a miniszterelnök, akkor este Gerő mondotta neki, hogy e tisztségre Miklós Béla van kiszemelve és csak a nemzetgyűlés előtt való napon, kedden este a vacsoránál közölte vele Miklós Béla, hogy ő is kombinációban van. „Ma sem tudom még — mondotta Vásáry István —, hogyan kerültem ebbe a szerepbe...”

De a többi miniszterjelölt is csak később tudta meg, hogy szerephez jut a megalakuló kormányban.

A megbízólevél, amelyet a képviselők magukkal hoztak, városenként és községenként más és más szövegű volt. Az egyikben a nemzetgyűlés tagját követnek, a másokban küldötnek, majd képviselőnek nevezik. Mint érdekességet közlünk itt egy ilyen megbízólevelet, amelyet Debrecen adott Szabó Istvánnak, a későbbi népjóléti államtitkárnak és amely szószerint így hangzik:

**Magyar Nemzeti Függetlenségi Front debreceni bizottsága.
MEGBÍZÓLEVÉL**

Szabó István szabósegéd úr

Debrecen, Lugossi-utca 15. szám.

Demokrata, magyar együttérzéssel' hozzuk szíves tudomásárai hogy a Nemzeti Függetlenségi Front debreceni Nemzeti Bizottsága 1944. év december hó 16-án tartott gyűlésén az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe Debrecen követének egyhangú lelkesedéssel megválasztotta.

Felkérjük és meghatalmazzuk, hogy az Ideiglenes Nemzetgyűlés Előkészítő Bizottságának Titkárságától mandátumát átvenni és ezen megbízás alapján Debrecen város közönségét a Nemzetgyűlésen képviselni szíveskedjék.

Debrecen, 1944. december 19-én.

Dr. Juhász Nagy Sándor

M. N. F. F. Debreceni Nemzeti
Bizottságának elnöke.

Dr. Lévy Zoltán

M. N. F. F. Debreceni Nemzei
Bizottságának jegyzője.

A mandátum levelezőlap nagyságú piros-fehér-zöld színű karton volt.

December huszonegyedikén, szerdán ragyogó napsütésben fürdött Debrecen. Minden házon nemzetiszínű lobogót lengetett a szinte tavaszi szellő ...

Az ég is megajándékozta ezt a szörnyű csapásokkal sújtott várost és rajta keresztül az egész nemzetet, hogy újrászületésének nagy ünnepét Karácsony előtt valóságos tavaszi napsütésben ülj meg . . .

„ Kis qondok, nagy események...

Azokról az izgalmas napokról, amelyek megelőzték a nemzetgyűlés első ülését, három, egyazon időben vezetett naplóban is találunk érdekes feljegyzéseket. Amíg dr. Révész Imre püspök naplója úgyszólván kizárólag a nemzetgyűlés előkészítéséről informál, addig Sőregi János, a Déri-múzeum igazgatója az általános debreceni eseményeket ismerteti, Nemess József őrnagy pedig napról napra pontosan beszámol mindarról, ami vele, körülötte és a Bikáiban történt és e három napló egybevetéséből pontos képét látjuk a sorsdöntő napok történelmi és hétköznapi életének.

Fürdik a kormány.

Sőregitől megtudjuk, hogy december tizenötödikén megnyílt a Közművelődési Könyvtár, tizennyolcadikán a református főgimnázium tanévnyitó ünnepélyt tartott és az évnyitó beszédet Simon László igazgató mondotta el. Ugyanezen a napon egybeként megnyitották a fedett uszodát a civilek számára is, ezt eddig csak a katonaság használhatta. Az első napon ötvenkét felnőtt és hat gyermek ment ki az uszodába és az első fürdőzők között volt a későbbi kormánynak több minisztere.

A szűkebb Debrecen életében december tizenhatodikán még egy fontos esemény zajlik le. Ezen a napon tartotta a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front debreceni bizottsága azt az ülését, amelyen megválasztotta a nemzetgyűlésre kiküldendő képviselőket.

Az ülésnek a képviselőválasztásokon kívül más tárgya tulajdonképpen nem lett volna, azonban a képviselőválasztás eredményének kihirdeése után dr. Juhász Nagy Sándor elnök egy fontos ügyet jelentett be és pedig azt, hogy Ary Lajos számvevőségi főtanácsos szolgálattételre jelentkezett nála. Mivel Ary Lajost tudvalévően Bessenyei Lajos főispán üldözte el demokratikus gondolkozása miatt Debrecenből, Juhász Nagy Sándor azt javasolta, hogy a bizottság elvileg járuljon hozzá Ary Lajosnak a város szolgálatába való visszatéréséhez. Az indítványt a bizottság egyhangúlag és örömmel tette magáévá és Ary Lajos értékes munkáját azon a napon kezdte meg, amikor Debrecen követeit az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe megválasztották.

Nemess József őrnagy naplója ezekről a napokról is színes, izgalmas, érdekes és hű képét adja a nemzetgyűlést megelőző napok polgári szemszögből nézett históriájának.

Íme idézetek e naplóból:

December 13., szerda. Ma van két hónapja, hogy átléptem az orosz határt. A rádió tegnap bement, hogy Budapest háromnegyedrészen körül van véve. Kezd éles lenni a helyzet, nagy aggodalommal gondolunk az országra.

Rádió egyébként csak Miklósnál van,

viszont újság mindennap megjelenik. Az erősen baloldali Néplap az egyetlen, melyet Debrecenben, nyomnak. Remek nap-sütés. Mintha a tél az idén kitolódott volna. Grigorjev ma felírta, hogy kinek mire van szüksége és így talán holnap kapok civil felszerelést és nyugodtan járhatok az utcán. Nem szeretek katonaruhában járni, mindig Faraghó bőrkabátjában sétálok, neki két prémes bundája van, de én resteltem minden nap kölcsönkérni az egyiket. Ma délután meglátogattam Balogh István szegedi plébános, a Szegedi Nemzeti Front elnöke és információkat kért. Mindenről tájékoztatta magát, ő is tagja lesz a Nemzetgyűlést Előkészítő Bizottságnak. Este kialudt a villany. Gyertya mellett vacsoráztunk és fél tízkor lefeküdtünk.

December 14., csütörtök. Még mindig nincs ruhám. Kerítettem egy gépkocsit és elmentem a Nemzeti Bank épületébe, hogy Szotnyikov városparancsnokkal a ruháról beszéljek. Egész délelőtt kerestem, de nem találtam meg.

December 15., péntek. Faraghó ma reggel elutazott Kecskemétre, Teleki Géza pedig Pécsre népgyűléseket tartani. Mint futótűz terjedt el a hír, hogy Budapest elesett. Minden munka megállt. Találgattuk a részleteket. Vörös János azt mondta a reggelinél, hogy ő előre megjósolta, miszerint Budapest ezen a héten el fog esni. Délre kiderült, hogy a hír nem igaz. A magyar fővárost erősen lövik, Budapest el fog pusztulni, ami a németek, főleg Hitler bűne lesz. Délután Tarnay Pista elvitt dr. Léway Zoltán ügyvédhez, a Kisgazda Párt egyik vezető tagjához feketére. Igazi babkává! Ezt se ittam két hónap óta. Utána Juhász Nagy Sándor lakásán volt tárgyalás. Futó Dezső hírlapíróval egy órát sétáltam. A ruhaügy halad, egy örmény ezredes megígérte, hogy holnapra meg lesz a ruhám.

December 16., szombat. A Csokonai-színházban Heimlich Lajos zongorahangversenyét tartották meg. Heimlich nagyon jól játszott, de furcsán nézett ki, munkaszolgálatos ruhában és szöges bakancssal a színpadon. Egy másik szereplő Villon és

Ady verseit szavalta. Délután megjöttek a ruhák. Egy Taskendből való örmény ezredes, Ureklád felvitt a szobájába, ahol két télikabátot és egy bundát mutatott. Újabb csalódás, a bunda Csukássynak jó volt, de mind a két télikabát kicsi volt nekem. Ureklád megígérte, hogy holnapra szerez nekem rendes télikabátot és ezt az ígéretet este Szotnyikov alezredes megerősítette. Ma jelent meg az Ideiglenes Nemzetgyűlést Előkészítő Bizottságának proklamációja, ez arról szól, hogy összeül az Ideiglenes Nemzetgyűlés, amely megválasztja a kormányt.

A vezetőség már korán reggel elment az egyetemre, hogy a rövidesen beérkezett politikusoknak lakást biztosítson. Ebéd után végre kaptam egy nutria-galléros báránnyal bélelt városi bundát. Az ujjai rövidék, ezeket meg kellene hosszabbítani. A bizottság sokat dolgozik, de nekem ebben nem szántak szerepet. Tarnay és Csukássy azt mondják, hogy engem a miniszterelnökség sajtóosztályának a vezetésével bíznak meg.

December 18., hétfő. Valamennyire kezd visszatérni az élet a városba.

Kezd megindulni a kereskedelem. Ma vettem gallért, toalett-cikkeket, papírneműt és tintát. Kint voltam az egyetemen, ahol szerettem volna beszélni Bodnár professzossal, kerestem, de nem találtam meg. Estefelé boron és pogácsán dr. Lévay Zoltán úrnál voltam. Sokáig beszélgettünk és kellemesen telt el az idő. Urekládovtól kaptam délután egy pár cipőt is, a bundát szabóhoz adtam, hogy hosszabbítsa meg az ujjait. Vacsoránál a Bikában Miklós felhívott, hogy holnaptól kezdve vegyem át a sajtóügyeket. Holnap lesz egy hete, hogy Debrecenbe érkeztünk. Csodálatos, hogy milyen langyos áprilisi az idő.

December 19., kedd. Nagy a drágaság. Szörnyű, hogy a bunda ujjának kiengedéséért ötven pengőt fizettem Grünfeld szabónak! Ma átvettem a sajtófőnökséget. Első tájékoztató tárgyalásom a Néplap szerkesztőjével: dr Halpern Róberttel. Délután mozi: Lenin ezerkilencszáztizennyolcban. Este nagy sürgős-forgás a hotelben és soha el nem képzelt forgalom.

Tömegesen érkeznek a delegáltak

a különböző városokból és községekből. Teleki is visszaérkezik. Nagy sugdolózások vannak. Úgy a mieinknél, mint a moszkvaiaknál.

December 20., szerda. Már reggel nyolc órakor az Apolló mozi igazgatójával az orosz sajtófőnöknel, Vaszava őrnagynál

voltam. Engedélyt ad a kornánysajtó megindítására, de kéri, hogy a laphoz szükséges papirost Vásáry István kérje a parancsnokságtól. Miklósnak referálok Gábor Áron pesti hírlapíró társaságában. Urekladovtól kapok egy négyzetméter kendővásznot. Egész délután feketén Léwayéknál voltunk. Faraghó hazaérkezett Kecskemétről, a tanyája tönkrement. Vacsorára nagy társaság volt együtt. Ott voltak: Béres Pista, dr. Léway Zoltán, Tarnay Pista, Futó Dezső, dr. Halpem Róbert, Szigethy Gyula és Szigethy János. Szigethy Gyulától száz cigarilost kaptam, Béres néhány médeát és egy pipát adott. Az étteremben éjfélig borozgattunk.

December tizenkilencedikén egyébként a Szovjet Sajtóiroda nyomtatott rölapokon közli a Vörös Hadsereg hivatalos harctéri jelentéseit a felszabadított területek lakosságával. Az e napon kiadott jelentés arról számol be, hogy Csehszlovákia területén folynak a hadműveletek, Kassától keletre és délkeletre a Vörös Hadsereg csapatai megtörték az ellenség ellenállását és az akció következtében tíz fontosabb helységet elfoglaltak. Ugyanebben a körzetben az orosz csapatok több mint ezer magyar és német tisztet és katonát ejtettek foglyul. Ezzel egyidőben Kassától délre és délnyugatra ugyancsak tíz helységet foglaltak el, Miskolctól északnyugatra pedig ezerhatszáz német és magyar katona esett foglyul és tizenegy helység jutott a győzők birtokába. Magyarország területén Gyöngyöstől északra és északnyugatra az oroszok elfoglalták Alsóhubát, Hasznost, Tart, Sámsonházat, Nagybalkányt, Lucint és Nyirest.

Az Arany Bikában az esti órákban már állandóan tartanak a politikai tanácskozások. Ezeknek központjában most már Dalnoki Miklós Béla vezérezredes áll, akiről — ha másutt nem, legalább is a Bikában — két-három nappal a nemzetgyűlés összeülte előtt mindenki tudja, hogy ő lesz a miniszterelnök. Egy-két miniszteri tárca is kombinációban van, de nagy általánosságban még a „beavatottak“ sem tudnak sokat. Űgy mondják, hogy

valamennyi politikus között Balogh páter a legjobban informált.

.... Miklós Béla a nemzetgyűlést megelőző vacsoránál hangosan magyarázta, hogy a yaltai egyezményben és az Atlantic Chartában határozottan benne van az, hogy az Egyesült Nemzetek, tehát a Szovjetunió, Nagy-Britannia és az Amerikai Egyesült Államok közösen intézik a legyőzött országokban a politikai berendezkedési és a gazdasági talpraállítást.

A nemzetgyűlés debreceni otthona

Olyan ez a sárga épületkolosszus a Debrecenen uralkodó Nagytemplom mögött, hogy az ember szinte várja a régi diákokat, amint tógában kilépnek a hatalmas kapu széles ívei alól. Megkopott lépcsők, termeinek végeláthatatlan sora klasszikus ablakaival és a gondosan kiképzett bolthajtások egy pillanatra visszavisznek az empire rejtelmes világába, amely itt a kálvinista Rómával tartja nászát. Az ember azt hinné, hogy ez az épület sokkal öregebb, pedig mindössze százharminc esztendő a debreceni kollégium, amelynek őse azonban közel négyszáz esztendeig terjesztette itt a tudományt és ezernyolcszázikettőig, amíg nem lett a tűzvész martaléka, töltötte be hivatását. Az „új“ kollégium a lángok pusztítása után épült fel. A kollégiumnak hatalmas irodalma van, hiszen évszázadokon keresztül ajándékozta meg értékekkel a magyar irodalmi és tudományos életet és szerte a világon olyan a híre, mint az oxfordi egyetemnek, amellyel egy sorban is emlegetik.

Az oratórium, amelyről most szólni akarunk, a főfront második emeletén van. Kétszer is ültek benne össze tanácskozára a nemzet követői és e két tanácskozást mindannyiszor a nemzet történetének tragikusan sorsdöntő napjaiban tartották meg itt. öt híjján száz esztendő választja el ezernyolcszáznegyvenkilenc elejét ezerkilencszáznegyvennégy végétől, az ok és a cél, amely e terembe hozta a nemzet küldötteit, egyazon volt mindkét esetben: kivívni az ország függetlenségét!

*

Ez a széles terem eredetileg arra a célra épült, hogy az esti órákban a konviktusban lakó és a városban szanaszét kvartélyozó diákok félórára elmerüljenek itt az áhítatban. E célra építették ezernyolcszáztizenthatban a termet, amely e célt szolgálta és szolgálja most is. Szürkére festett padok húzódnak benne jobbról és balról szakasztott úgy, mint az Isten akár melyik házában. Köröskörül a karzat díszesen faragott deszkafalát látjuk, szemben szószék és a szószék átellenében, a két karzat között az emeleten beüzüstözött alacsony és nyurga orgonásipok pihennek egymás mellett.

Egyedül ez az orgona új jövevény a régi teremben.

Az első emeletről széles üvegajtón át díszesebb lépcsőkhöz

jutunk, ezek vezetnek az oratóriumba. Szemben a bejárattal tábla, rajta a felírás:

Aki Istentől van, Isten igéjét meghallja.

A széles grádicsok mellett modern freskó, majd régi kének a legtöbbje tudós Hatvani professzort mutatja parókával, kezében könyvvel. Itt van a professzor sírköve is, amelyet egy öreg ház udvarán találtak. A terem bejárata előtt márványtábla hirdeti, hogy ezernyolcszáznegyvenkilene január kilencedike és május harmincegyedik között „e falak között tartotta a magyar országgyűlés képviselőháza üléseit“ és „e falak hallották alkotmányunk lánglelkű harcosát“. Az emléktáblát negyven év előtt a főiskola ifjúsága helyezte el mostani helyére.

Nehéz tölgyfaajtón át jutunk a terembe, ahol Lukács László, a könyvtár tudós igazgatója kalauzol, ő maga nem volt az oratóriumban akkor, amikor ezerkilencszáznegyvennégy decemiber huszonegyedikén és huszonkettedikén itt tartotta tanácskozásait az ideiglenes nemzetgyűlés és itt tette le az esküt a demokratikus Magyarország első kormánya. Lukács igazgatónak ezeklxm a súlyos időkben más fontosabb szerepe volt, ellenben Révész püspök irányítása mellett ő vezette a díszítési munkálatokat és az ő feladata volt, hogy minden veszélyre elkészülve készenlétben tartsa a kollégium légmentes pincéjét arra az esetre, ha légitámadás érné Debrecent és az épületre váratlanul bomba esnék.

Három padosor néz szembe a szószékkel, amelyre néhány lépcsőn kell felmenni. Kossuth idejében a padok színe sárga volt, csak később festették őket szürkére. Templomi padok ezek, az ülésük keskeny és puritán, előttük kisebb nyílások vannak, ájtatos imádságos könyvek számára. A padokon néhol apró réztáblák csillognak a téli nap fáradt ragyogásában.

Mondja az igazgató:

— Ezerkilencszázharmincnyolcban világraszóló díszes ünnepséggel akartuk megülni a kollégium fennállásának négyszázadik évfordulóját. Az egész protestáns világ érdeklődött az ünnepség iránt, mivel azonban akkor rajtunk ült már az átok, a nyugtalanság miatt, a nagy ünnepségből csak szűkebb házi ünnepély lett. Ebben az időben beható tanulmányokat folytattunk a negyvenkilencediki országgyűlés lefolyásáról és meg tudtuk állapítani egyes képviselők ülőhelyét is. Levelekből és kortársak visszaemlékezéséből pontosan rekonstruálni tudtuk azt, hogy az akkori idők nevesebb politikusai melyik helyről

hallgatták Kossuth szózatát. Ekkor jelöltük meg réztáblákkal a helyeiket.

*

... Ájtatosan olvasom a történelmi neveket.

Mészáros Lázár miniszternek két helye is volt, az egyik a kormány részére fenntartott sorban, a másik az első pad szélső ülésén. Vukovitsh Sebő igazságügyminiszter és Duschek Ferenc pénzügyminiszter — aki a Kossuth-bankó debreceni nyomtatását személyesen intézte — a miniszteri padsorban ültek, mellettük kapott helyet Bezerédy István, aki nem volt ugyan miniszter, de e kitüntetéssel aggkorát tisztelték meg.

Az emelvényen, amely különben az ájtatosságokon a lelkes szószerkét szolgál, nagyobb réztábla van. Rajta a felírás: „Ez istennek szentelt szószerkétől szórta a nemzetmentés ígét Kossuth Lajos 1849 I. 9.—V. 21.-ig.“ Alatta kisebb tábla adja tudtul, hogy „ez a szék a korelnök helve volt. Palóczi László I. 9.—II. 8.“ Almássy Pál II. 9.—V. 21.“

Abban a székben, amely most is a lelkes helye, ült Kossuth Lajos olyankor, amikor nem szólt a nemzet Debrecenbe menekült képviselőihez. Névjegynek is beillő kicsiny táblán mindössze ennyi olvasható: „Kossuth Lajos, a honvédelmi bizottság elnöke, kormányzó.“

A padok tetején az apró réztáblákon itt is, ott is történelmi neveket olvasunk.

Akad közöttük olyan, amelynek viselője későbbben is szerepet játszott a történelemben és akadnak nevek, amelyeknek viselői a magyarság mártírjainak halhatatlan légiójába vonultak: Szacsvai Imre, Kazinczy Gábor, Kubinyi Ferenc, Irányi Dániel, Záborszky Alajos, Riskó Ignác, Gorove István, Hunfalvi Pál, báró Perényi Zsigmond, a főrendiház alelnöke, báró Jósika Miklós és Kovács Lajos.

*

Azon a helyen, ahol ezernyolcszáznegyvenkilenc elején Kossuth Lajos hallgatta a szónokokat, a debreceni nemzetgyűlés tanácskozásának két napján nem ült senki...

Finom megérezéssel hatalmas virágcsokrot helyeztek ide, égő vörös illatos rózsák és tenyérnyi fehér krizantémumok vigváztak e két napon a Kormányzó árván maradt ülésére . . .

*

Az orgona alatt, ott, ahol valamikor kályha állt, most egy kis asztalon ereklyéket őriznek. Elöl egy miniatűr ércoroszlán pihen, nem tudja senki, hogyan és honnan került ide, a felírás

csak annyit árul el, hogy ez az oroszlan „végighallgatta az ezernyolcszáznegyvenkilencediki képviselőház tanácskozásait“. Mellette két bronzdarab, mindegyikén hosszú latin szöveg, az egyik: Rákóczi harangjának címeres része, a másik: egy régi restaurálás emléktáblája.

El sem hinné az ember, hogy ebben a kicsinynek látszó teremben, a szűkösen épített padok között háromszáz ember kényelmesen elfér és ha a karzatot is igénybe veszi a hallgatóság, akkor ötszáz ember is helyet kaphat itt.

A bejáratitól jobbra kis szabad tér van a kályha előtt.

Ezen a szabad téren az ideiglenes nemzetgyűlés tanácskozásának két napjára pódiumot építettek, azt keleti szőnyegekkel takarták le és karosszékeket hoztak ide az orosz katonai parancsnokság vezetői részére.

Történelmi tény és ezt meg kell írni, hogy e karosszékeket soha senki igénybe nem vette és a magyar nemzetgyűlés debreceni tanácskozása alatt orosz katonai személy nem jött be a kollégium oratóriumába.

Ellenben annál több filmoperatőr és fotóriporter nyüzsgött itt, percenként szikrázott: a magnézium és vakítóan ragyogott a sok reflektor.

A nemzetgyűlés megnyitásának napjára gyönyörűen feldíszítették a termet, a folyosókat és a lépcsőházat is.

Két sorban álltak a pálmák és a fenyők és azokat az ajtókat, amelyeken meglátszott még a háború nyoma, délszaki növényekkel kasírozták el. A karzatokról csak nemzetiszínű zászlók csüngtek a szőnyegekkel feldíszített teremben.

A szószeréről, amelynek peremére a szabadságharc alatt Kossuth Lajos támaszkodott és ahonnan Palóczi László meg Almássy Pál vezették a tanácskozásokat, ezerkilencszáznegyvennégy december huszonegyedikén délután két órakor dr. Vásáry István köszöntötte a kalandos utazások során Debrecenbe eljutott nemzetgyűlési képviselőket és azután itt rezideált Zsedényi Béla, az ideiglenes nemzetgyűlés első elnöke azon a két napon, amely a magyar nemzet történetében éppen annyira sorsdöntő dátum és emlék, mint ahogyan történelmi dátummá vált ez ódon épület klasszikus és patinás históriájában is.

A magyar nemzet történelme során az elimilt száz esztendő alatt kétszer kiáltotta ki függetlenségét és szabadságát és e megnyilatkozásnak mindkét esetben e régi épületnek ez az Istennek és áhítatnak szentelt terme fontos szerepet játszott. . .

A debreceni országgyűlés

A város képe ezen a történelmi napon szokatlanul ünnepélyes volt. Nemcsak a házakon lengett nemzetiszínű lobogó, hanem a villamosokat is apró magyar zászlókkal díszítették fel, a pályaudvaron, a Bika előtt és az ősi református kollégiumnál Árpád-sisakos fehérkeztyűs rendőrök teljesítettek szolgálatot. Az oratórium karzatáról nemzetiszínű drapériák és szőnyegek omlottak a földre, két Bocskay-hajdú szoborként állott az elnöki emelvény két oldalán, a karzatokat pedig zsúfolásig megtöltötték a kálvinista Róma csizmás cívisei. A közép-erkélyen honvédtisztek egyenruháján szikrázott a reflektorok fénye és a szabadságharc történelmi országgyűlésének emlékére Kossuth Lajos helyét hatalmas virágcsokor jelölte meg. A padosorokban pedig egymásmellett sorakozott a püspök és a munkásember, professzor és egyszerű falusi földműves.

A teremben valami megmagyarázhatatlan szívet szorongató, áhítatos hangulat.

Történelmi percek következnek ...

Vásáry István, az Előkészítő Bizottság elnöke pontosan két óraker elfoglalja helyét az elnöki emelvényen.

Egyszerre felhangzik a Himnusz... A fekete embererdő, mint egy szál emiber áll fel a padosorokból és meghatottan, könnyes szemmel éneklí a magyar nemzet imádságát. Eltűnnek a pártkeretek, nem alakul bal- vagy jobboldal: a szabad Magyarország éneke zeng az ősi kollégium történelmi oratóriumában.

Amikor elhangzanak a Himnusz utolsó akkordjai és a képviselők leülnek helyükre, dr. Vásáry István szólal meg. Azzal kezdí szavait, hogy

történelmi a gyűlés helye és történelmi a gyűlés feladata is.

— A magyar nép képviselőit — mondotta — azért hívtuk össze, hogy ünnepélyesen kijelentsék itt, hogy az a politika, amely a magyar nemzetet a mostani súlyos megpróbáltatáshoz juttatta, a magyar nép lelkének idegen. Ennek a politikának a magyar nép nem döntő tényezője, hanem csak szenvedő alanya volt. A nép megbízottainak kötelessége most, hogy felrázva a nemzetet a véres pusztulás aléltságából. megkezdjék a munkát,

amelynek célja: az építés, a vérző sebek meggyógyítása, a szenvedésektől meggyötört és javait elvesztett magyar nép gazdasági létének megalapozása, számára boldog otthon teremtése, békés munka biztosítása, a munka eredményeiben igazságos arányban való részesedés nyújtása. Hogy ezt elérjük, ahhoz első lépés a háború haladéktalan befejezése és megbékélés mindazokkal, akikkel együtt dolgozva építhetjük fel a szabad és független Magyarországot. E munkára az elnök Isten áldását kéri és az ülést megnyitja.

Következett a Nemzetgyűlés elnökének, alelnökeinek és jegyzőinek megválasztása.

Vihar az elnökválasztás körül.

Az elnökválasztás meglehetősen éles vihart váltott ki az Ideiglenes Nemzetgyűlés első ülésén. Takács Ferenc dr. Szentpéteri Kun Béla egyetemi nyilvános rendes tanárt ajánlotta elnöknek, amivel szemben dr. Valentiny Ágoston Juhász Nagy Sándor elnökké választását javasolta. A kérdéshez dr. Lévay Zoltán kisgazdapárti és Végh Dezső kommunistapárti képviselők szóltak hozzá, mindketten Juhász Nagy Sándor megválasztását indítványozták, a kommunistapárti Keresztes Mihály pedig „sokkal magasabb” szempontokra való hivatkozással Szentpéteri Kun Béla mellett szólalt fel. Szót kért maga dr. Szentpéteri Kun Béla is, alki beszédében tiltakozott megválasztása ellen és kérve-kérte a Nemzetgyűlést, hogy személyétől tekintsenek el. A vitát dr. Juhász Nagy Sándor közbevető javaslata döntötte el. A volt igazságügyminiszter azt javasolta, hogy az ülést öt percre függeszték fel és a szünet után hozzák meg a döntést.

Az ötperces szünet másfél óráig tartott. Az ülésnek újból való megnyitása után Valentiny Ágoston tette meg javallatát, amelyben dr. Zsedényi Béla miskolci egyetemi nyilvános rendes tanárt ajánlotta az elnökségre. Dr. Juhász Nagy Sándor k.ite:i javaslat egyhangú elfogadását, ami meg is történt és az Ideiglenes Nemzetgyűlés közfelkiáltással választotta meg dr. Zsedényi Bélát elnöknek, majd dr. Juhász Nagy Sándort és dr. Sántha Kálmánt alelnököknek, végül Vörös József és Vörös Vince képviselőket jegyzőknek.

A Nemzetgyűlés szózata.

Az elnök napirendi indítványa alapján dr. Balogh István előadó betérjesztette szövegét annak a szózatnak, amelyet a Nemzetgyűlés intéz a magyar néphez.

Ez a szózat hangsúlyozza, hogy a nemzet az érdekei ellenére folytatott bűnös háború miatt nem pusztulhat el. Szakítani kell a hitlerista Németországgal, fegyverszünetet kell kötni a győztes szövetséges hatalmakkal és felszabadításunkért magunknak is harcolnunk kell. A magyar nép végre maga dönt most a sorsa felett. Ideiglenes Nemzeti Kormányt teremtünk, szabadságharcot hirdetünk a függetlenséget letipró és hazánkat dúló németek ellen, nemzeti egységet akarunk, mert az ország felszabadítása, a haza újjáépítése csak a magyarság egyesült erejével lehetséges és ezt a munkát egyetlen párt, vagy társadalmi osztály sem tudja egyedül megvalósítani. Demokratikus Magyarországot akarunk, megvalósítjuk a földreformot, földhöz juttatunk sok százezer földnélküli és szegény parasztot, hogy ezzel gyarapítsuk a magyar nemzeti erőt és évszázadokra megszilárdítsuk a magyar demokratikus államrendet. A szózatban a Nemzetgyűlés üzen az országnak még német rabságban sínylő részéhez, azután a honvédekhez, akiknek megparancsolja, hogy fordítsák fegyvereiket a német elnyomók ellen.

„Éljen az erős független demokratikus Magyarország!“ — fejezte be beszédét dr. Balogh István, akit beszéde közben gyakran szakított félbe az éljenzés és a tapsorkán.

A Nemzetgyűlés szózatának betervezése után a politikai pártok egy-egy szónoka szólalt fel. Elsőnek Dalnoki Miklós Béla vezérezredes beszélt, azután a Független Kisgazda Párt részéről dr. Eröss János, a Magyar Kommunista Párt nevében Gerő Ernő, a Nemzeti Paraszt Párt képviselőjében Erdei Ferenc és a Szociáldemokrata Párt részéről Takács Ferenc beszéltek pártjuk nevében a Nemzetgyűlés szózatához.

Egyesült erővel!

Eröss János azzal kezdte beszédét, „hogy a Független Kisgazda, Földmunkás és Polgári Párt elvi nyilatkozatát én teszem meg, annak az a tragikus körülmény az oka, hogy akinek első sorban kellene most itt állnia a mi pártunk részéről, az aki ebben az országban egyedül mutatta meg, hogyan kell fogadnia a rablásra és embervadászatra ideérkezett német hadsereget, az a Bajcsy-Zsilinszky Endre géppisztolyoktól összelöve, sebesülten börtönben van, az a Tildy Zoltán, aki a pártnak elnöke /olt, a Szálasi-kopóktól és német vérebektől hajszolton pincéről pincére bujdosik, az a Nagy Ferenc, aki a párt országos főtitkára volt, börtönben ül és én végzem itt a tragikus helyettesítést.“

Gerő Ernő, a kommunistapárti szónok beszédében azt mondta, hogy „a Magyar Kommunista Pártnak egy negyed-

század óta most van először alkalma rá, hogy az országgyűlésem szavát hallassa. Első kijelentése, mellyel pártunk a tribünről a magyar nép elé lép az, hogy a Magyar Kommunista Párt politikája magyar, demokratikus és nemzeti politika“. Ami a demokratikus pártok összefogását illeti, arra a Magyar Kommunista Párt véleménye az, hogy párt és felfogásra való tekintet nélkül egymásra kell találniok az összes magyar hazafiaknak, akik készek a végveszélybe jutott ország megmentésére.

Erdei Ferenc a legfiatalabb magyar párt nevében szólalt fel és a parasztság elhivatottságáról beszélt, utána Takács Ferenc azt hangsúlyozta, hogy a Szociáldemokrata Párt ötven éve dolgozik Magyarország felemeléséért és nem először nyújtja kezét más társadalmi rétegek felé. Teszi ezt most azzal a reménységgel, hogy ezúttal sikerülni fog eredményesebbé tenni a magyar nép harcát. Nem véletlen, hogy a magyar nép mindig olyankor élte át a legvészesebb katasztrófákat, amikor sorsát tudta és beleegyezése nélkül a németek sorsához kötötték. Hosszasan szól a magyar nép szabadságmozgalmairól, amelyeknek legnagyobb részét a németek verték le. Legfontosabbnak tartja a földreform megvalósítását.

Az elnök javaslata alapján az egyes szónokok számára húsz percet engedélyeztek, Takács Ferenc szavai után öt perc szünet következett, szünet után dr. Zsedényi Béla elnök jelentette, hogy pártközi megállapodás alapján a következő felszólalók csak hat percig beszélhetnek. Elsőnek B. Szabó István kisgazdapárti szólalt fel, majd Keresztes Mihály a Kommunista Párt, S. Szabó Ferenc a Nemzeti Paraszt Párt és végül dr. Valentiny Ágoston a Szociáldemokrata Párt nevében beszéltek. Mindannyian elfogadták a Nemzetgyűlés szövegét. Valentiny Ágoston megvédte Szeged népét, hogy ez a nép nem bűnös abban a politikában, amelyet a magyar reakció „szegedi gondolatnak“ keresztelt el. Dr. Balassa Miklós polgári demokrata volt az utolsó szónok, utána dr. Balogh István előadó javasolta, hogy a Nemzetgyűlés szövege felett megindult vitát zárják le és a szöveget fogadják el. Ez meg is történt.

Az elnök az ülés végén, délután öt óra negyvenöt perckor azt javasolta, hogy másnap folytassák a tárgyalást, az Ideiglenes Nemzetgyűlés másnapi tanácskozásán alakítsák meg azt a politikai bizottságot, amely az Ideiglenes Magyar Kormány megválasztására javaslatot tesz, alakítsák meg a kormányt és vegyék ki a kormány tagjaitól az esküt. Ezt a napirendi javaslatot a képviselőház elfogadta és ezzel az Ideiglenes Nemzetgyűlés első ülése véget is ért.

Az első demokratikus kormány

A Nemzetgyűlés második és Debrecenben megtartott utolsó ülése december huszonkettedikén, pénteken tíz órakor kezdődött zsúfolt padsorok mellett.

A tanácskozás előtt a kora reggeli órákban az Arany Bika ügynevezett fehér-termében tárgyalások folytak az államfői jogkör pontos megállapítása tárgyában. Itt dr. Molnár Kálmán pécsi egyetemi tanár tette meg javaslatát, amelyet azután a Nemzetgyűlés tanácskozásának végén dr. Balogh István előadó terjesztett a plénum elé.

Az ülés megnyitása után napirend előtt dr. Zsedényi Béla javaslatot terjesztett elő, amely szószerint így hangzott:

Amikor az Ideiglenes Nemzetgyűlés a mai napon az első független demokratikus kormányt megválasztja és ez a választás, e történelmi aktus abban a teremben történik, ahol ezer-nyolcszáznegyvenkilencben már lejátszódott egy darabka történelem, javasolom, hogy e történelmi múlt és annak vezére, Kossuth Lajos, a szabadság, függetlenség és demokratikus gondolat lánglelkű vezére iránti tiszteletből és kegyeletből határozza el a Nemzetgyűlés, hogy addig, amíg üléseit ebben a teremben tartja, Kossuth Lajos helyét senki sem fogja elfoglalni.

A javaslatot egyhangúlag elfogadták, mire az elnök bejelentette, hogy Kossuth Lajos helyére a Nemzetgyűlés elnöksége virágot helyezett el.

A napirend első pontjának tárgyalásánál az Ideiglenes Nemzetgyűlés megbízást adott az elnökségnek, hogy ügyrendet készítsen és azt a legközelebbi ülésen terjessze elő. Következett most már az Ideiglenes Kormány megalakulása céljából kiküldendő politikai bizottság megválasztása. Ebbe a bizottságba párt - közti megegyezés alapján a Kisgazda Párt részéről dr. Vásáry Istvánt, dr. Balogh Istvánt, öry Istvánt, Gyöngyösi Jánost, dr. Váczy Józsefet, a Magyar Kommunista Párt részéről Nagy Imrét, Gerő Ernőt, Révai Józsefet, Schimmer Istvánt, a Szociáldemokrata Párt részéről dr. Valentiny Ágostont, Kovács Jánost, Pozsgay Gyulát, Németh Istvánt, a Nemzeti Paraszt Párt részéről dr. Erdei Ferencet, Nagy Zoltánt, Szula András, a Polgári Demokrata Párt részéről dr. Molnár Kálmánt és örley Zoltán^ a pártokívüliek közül pedig Miklós Bélát, dr. Révész Imrét, dr. Bánáss Lászlót és dr. Juhász Nagy Sándort választották.

A politikai bizottság a könyvtárszobába vonult vissza, ahol megalakulása után elnökévé dr. Zsedényi Bélát választotta meg. Tárgyalásainak idejére az ülést felfüggesztették.

Az első demokratikus kormány.

Az ülés újból való megnyitása után síri csendben tette meg dr. Balogh István azt az előterjesztését, hogy a Nemzetgyűlés „a kormány megalakításával Dalnoki Miklós Béla vezérezredest, ideiglenes nemzetgyűlési képviselő urat méltóztassék megbízni“. A napló tanúsága szerint „hosszan tartó viharos taps és lelkes éljenzés“ fogadta ezt az előterjesztést, mire az elnök máris kihirdette a határozatot, amely szerint „a Nemzetgyűlés a kormány megalakításával egyhangúlag Dalnoki Miklós Béla vezérezredest, ideiglenes nemzetgyűlési képviselő urat bízza meg“. Miklós Béla ennyit mondott csak: Köszönöm a bizalmat, amellyel engem megtiszteltek és legyen szabad a kormány megalakítására a következő javaslatot tennem:

belügyminiszter: dr. Erdei Ferenc,
 pénzügyminiszter: dr. Vásáry István,
 külügyminiszter: Gyöngyösi János,
 kultuszminiszter: gróf Teleki Géza,
 honvédelmi miniszter: Vörös János,
 földművelésügyi miniszter: Nagy Imre,
 kereskedelemügyi miniszter: Gábor József,
 igazságügyi miniszter: dr. Valentiny Ágoston,
 iparügyi miniszter: Takács Ferenc,
 közellátásügyi miniszter: Faraghó Gábor,
 népjóléti miniszter: Molnár Erik.

Az egykori napló valamennyi név után zárójelben megjegyzi hogy „éljenzés és taps“ kísérte a javaslatot, egyedül Vörös János nevének említésénél van ez a megjegyzés: „viharos taps és lelkes éljenzés“ . . .

Az elnök kihirdette a határozatot, hogy a felsoroltakat az Ideiglenes Nemzetgyűlés minisztereknek választotta meg, majd felkérte a kormányt, hogy a Nemzetgyűlés színe előtt Magyarországra, a magyar törvények betartására és a magyar nemzet iránti hűségre a fogadalmat tegye le. A szöveget Vörös Vince jegyző olvasta és a miniszterek szívükre tett kézzel tették le a fogadalmat. Ezután Dalnoki Miklós Béla miniszterelnök emelkedett szólásra. Röviden beszélt.

„Az Ideiglenes Magyar Kormány — mondotta — ismeri azokat a feladatokat, amelyeknek megoldása a jelen helyzetben

reá hárul. Tudatában van annak, hogy messze kiható történelmi feladatra vállalkozik és hogy működéséért megbízójának, az Ideiglenes Nemzetgyűlésnek felelősséggel tartozik. Tiszta szívvel és erős lélekkel fog hozzá a munkához és munkájában az összes pártok és társadalmi rétegek támogatását kéri, mert csak egyesült erővel állíthatjuk talpra hazánkat, a független, szabad és demokratikus Magyarországot.“

Ezután a megalakított kormány nevében felolvassa az Ideiglenes Nemzeti Kormány nyilatkozatát, amely így hangzik:

Hazánk súlyos nemzeti válságot él át. A Németországgal kötött katonai szövetség beletaszította Magyarországot a német imperialisták háborújába a Szovjetunió és a többi demokratikus szabad nemzet ellen. Mohács óta nem zuhant ilyen mélyre az ország. Államiságunk alapjai megrendültek. A náciizsoldban átló Szálasi bűnéből Magyarország ma az egész világtól gyűlölt Hitler utolsó csatlósa.

Országunk kormányzóját, Horthy Miklóst elhurcolták a németek. A Budapesten székelő országvesztő hungarista labancok, akik Hitler kegyelméből magukat a magyar „kormány”nak nevezik, bitorolják a hatalmat. Az ország vezetés és kormány nélkül maradt, amikor a nemzet létérdeke megköveteli, hogy erős kezek ragadják meg a gyep-lőt és kivezessék hazánkait a katasztrófából“, melybe a német szövetség és a német háborúban való részvétel sodorták. Ez a válságos helyzet készítette a magyar hazafiakat arra, hogy párt- és társadalmi¹ különbséget félretéve összefogjanak a haza megmentésére. Ebből a széles nemzeti összefogásból született meg demokratikus állapon az Ideiglenes Nemzetgyűlés, a városi és községi önkormányzatok, a nemzeti bizottságok, a szakszervezetek, az ipari, mezőgazdasági és kereskedelmi szervezetek, kulturális és egyéb társadalmi egyesületek választott küldötteiből alakult törvényhozó testület. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés, a magyar nép egyetlen törvényes képviselői szerve, megalakította Magyarország Ideiglenes Nemzeti Kormányát.

Rákóczi és Kossuth nagy hagyományához híven az Ideiglenes Kormány egyszersmindenkorra szakít az országot évszázadokon át Ife-igázó német elnyomókkal és a német szövetséggel, mely egy ember-öltő alatt kétízben sodorta hazánkat háborús vereségbe, nemzeti összeomlásba. A magyar nép akaratát érvényre juttatva, az Ideiglenes Nemzeti Kormány legsürgősebb feladatának tekinti, hogy haladéktalanul fegyverszünetet kössön a Szovjetunióval és mindazokkal a szabadságszerető országokkal, amelyekkel! Magyarország hadiállapotban van. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány vállalja azoknak az anyagi károknak a jóvátételét, amelyeket Magyarország a Szovjetunió és a szomszéd népek ellen folytatott háborújával okozott. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány minden igyekezete oda irányul, hogy jó szomszédi viszonyt és szoros együttműködést teremtsen az összes környezeti demokratikus országokkal, valamint az Egyesült Államokkal és Nagy-

Britanniával és őszinte barátságot a hatalmas Szovjetunióval, amely segíti népünket a német iga lerázásában.

A nemzet létérdeke, hogy a magyar nép fegyveres ereje a Szovjetunió hadseregével és a többi demokratikus nemzettel együtt hozzájáruljon a hitlerizmus megsemmisítéséhez és ezzel részben jóvátegye a hibákat, melyeket az ország a Szovjetunió és más szabadságszerető népek ellen elkövetett.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány legfontosabb teendője a magyar nemzet minden erejének, összes erőforrásainak mozgósítása, a gyűlölt német elnyomók és országvesztő nyilas bérencek ellen. Űgy a Vörös Hadsereg által már felszabadított területen, mint a még német megszállás alatt lévő országrészekben szoros egységbe tömöríti a nemzetet és vezeti harcát a német elnyomók kiűzésére, erős, független demokratikus Magyarország megteremtésére.

A magyar szabadságharc győzelmének, függetlenségünk és államiságunk helyreállításának elengedhetetlen feltétele Magyarország demokratikus átalakítása. Ennek megfelelően az Ideiglenes Nemzeti Kormány hatályon kívül helyezi az összes népellenes törvényeket és rendeleteket, valamint a zsidók elleni barbár rendelkezéseket. Biztosítja a demokratikus szabadságjogokat: a sajtó-, gyülekezési és egyesülési szabadságot, az általános, egyenlő, titkos választójogot; a teljes vallásszabadságot. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány feloszlatja az összes nyilas és egyéb népellenes szervezeteket. Kiküszöböli a közéletből, a kultúrából, a sajtóból, az iskolából a náci mótelyt, a faji és nemzeti gyűlöletet. Megtisztítja az állami szervezeteket a nyilasoktól és egyéb németbérencektől felelősségre vonja a hazaárulókat, demokratikus alapokra fekteti a közigazgatást, visszaállítja a községek, városok és megyék önkormányzatát.

A német elnyomók elleni harc és hazánk felszabadításának meggyorsítása érdekében az Ideiglenes Nemzeti Kormány megszervezi az új magyar haderőt, a magyar függetlenség és állami szuverenitás egyik legfőbb biztosítékát.

Az ország gazdasági talpraállítása, a parasztság évszázados álmainak valóraváltására, a magyar demokrácia alapjainak megszilárdítására az Ideiglenes Nemzeti¹ Kormány haladéktalanul földreformot hajt végre, mely sok százezer földnélkülit és kisparasztot tesz életképes gazdaság tulajdonosává. A földreform céljaira elsősorban a hazaárulók, a Volksbund-tagok, a német hadiseregben szolgáltak birtokait veszi igénybe és teljes egészükben, minden felszerelésükkel együtt elkobozza. Mindenekelőtt földhöz juttatandók azok, akik résztvesznek a német és nyilas bérenceik elfeni fegyveres harcban.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány eltörli mindazokat a kényszerrendszabályokat, melyeknek célja a magyar mezőgazdaság kifosztása, a németek érdekében. Egyben állami hitellel és más rendszabályokkal hathatósan elősegíti a mezőgazdasági termelést.

A németek által kifosztott és elpusztított ország gazdasági lehetőségeihez mérten mindent megtesz a széles néprétegek életszínvonalának emelésére, a németek érdekében mesterségesen alacsony szín-

vonalon tartott munkabérek és fizetések felemelésére. Visszaállítja a munkásbiztosítás teljes önkormányzatát, a háború alatt hatályon kívüli helyezőit munkásvédelmi törvényeket és továbbfejleszti a munkásvédelmet.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány az ország gazdasági és társadalmi berendezkedéseinek alapjául a magántulajdont tekinti és biztosítja sértetlenségét. Hatásosan előmozdítja a magánkezdeményezés! és magánvállalkozást, támogatja a kisipart és kiskereskedelmet. Az ország gazdasági önállóságának megszilárdítására és a háborúokozta károk minél előbbi helyrehozására erőteljes ipar- és kereskedelemfejlesztő politikát kezdeményez. A közterhek igazságos elosztása céljából messzemenő progresszív adózást vezet be.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány a magyar felszabadító harc szervezője és vezetője. FeÉszólítja az egész magyar népet, felhív minden magyar hazafit, hogy nemzetünk e válságos óráiban teljesítse kötelességét a haza iránt és minden erejével a legmesszebbmenő állandozatkészséggel vegye ki részét a német elnyomók ellen szabadságharcból, támogassa odaadón az Ideiglenes Nemzeti Kormányt országmentő munkájában.

Külön hívó szóval fordul a német elnyomók oldalán harcra kényszerített csapatokhoz a Hitler-bérencek által félrevezetett tisztekhez és honvédekhez, hogy fordítsák fegyverüket a németek ellen és velünk összefogva döntsék meg a németbérenc nyilas bábkormányt, segítsenek meggyorsítani hazánk felszabadítását. Egyetlen honvéd se maradjon a németek oldalán! Akiknek nem áll módjukban a németek ellen fordítani a fegyvert, azok jöjjenek át hozzánk. Jöjjenek szervezeten, egységenként, csoportosan, vagy egyenként. A németek által megszállott ország rész lakossága tagadja meg az idegen német elnyomók és zsoldosok támogatását, szálljon szembe a hatalmat bitorfó Szálasi-„kormány“ minden intézkedésével!, akadályozza meg a haditermelést és a közlekedést, alakítson fegyveres partizánosztagokat a felszabadító harcra. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány vezetése alatt a magyar nép szabadságharca a németek ellen és az ország demokratikus megújítása megnyitja hazánk előtt a felemelkedés útját, visszavezet bennünket a szabadság szerető népek közösségébe és megalapozza az erős, független, demokratikus Magyarországot.

A kormánynyilatkozat felolvasása után öt perc szünet következett, majd utána Kovács Béla a Kisgazda Párt, Révai József a Magyar Kommunista Párt, Hegyesi János a Nemzeti Paraszt Párt, Szabó István a Szociáldemokrata Párt, Leitner Jenő a Demokrata Polgári Párt, Oszip István a Szabad Szakszervezetek részéről szóltak hozzá hosszasan a kormánynyilatkozathoz, amelyet teljes egészében valamennyien elfogadtak.

Dr. Balogh István előadó javaslatára a politikai bizottság határozata alapján az Ideiglenes Nemzetgyűlés elfogadta azt a javaslatot, miszerint „örömmel veszi, hogy magyar kormány

alakulhatott, bizalmat nyilvánít vele szemben és felhatalmazást ad neki az ország ügyeinek vezetésére“.

Az államfői jogok.

Dr. Balogh István terjesztette elő ezután az államfőt megillető kinevezési jogkör gyakorlásáról szóló javaslatot, amely szerint a kinevezési jogkört a hatodik fizetési osztályig a miniszterek, az ötödik fizetési osztálytól a miniszterek előterjesztésére a miniszterelnök gyakorolják, kivételt csak a politikai államtitkárok, a Kúria, a Közigazgatási Bíróság és az Allami Legfőbb Számvevőszék elnöke képeznek, akiket a minisztertanács javaslatára a Nemzetgyűlés elnöksége nevez ki. A honvédség tisztikarának tagjait a honvédelmi miniszter előterjesztésére a miniszterelnök nevezi ki, kivéve a tábornoki kar tagjait, akiket megfelelő előterjesztésre az Ideiglenes Nemzetgyűlés elnöksége nevez ki. Amennyiben a miniszterelnöki szék megüresednék, az új miniszterelnököt a politikai bizottság előterjesztése alapján a Nemzetgyűlés elnöksége bízza meg, egyhangú előterjesztés hiányában a Nemzetgyűlés hivatott a megbízás megadására.

A javaslatot a Nemzetgyűlés egyhangúlag elfogadta, majd ugyancsak egyhangú határozattal „hosszan tartó viharos taps és éljenzés“ mellett felhatalmazta a kormányt a fegyverszüneti szerződés megkötésére.

Ezzel a tárgysorozatot a Debrecenben összehívott Nemzetgyűlés ki is merítette, az elnök javaslatára kimondotta, hogy az elnökséget hatalmazza fel arra, hogy a Nemzetgyűlést a szükséghez képest egybehívassa. Dr. Zsedényi Béla kijelentette még, hogy az elnöki székéből is megállapítja, „hogy az Ideiglenes Nemzetgyűlés a tárgyalások komolyságával, fegyelmezett méltóságával, történelmi felelőssége tudatának legfényesebb bizonyosságát adta. További munkaköre a rendkívüli körülmények által megszabott lehetőségektől, a kormány külpolitikai elismerésétől és munkájától függ.“

Az elnök boldog karácsonyi ünnepeket kívánt a képviselőknél, mire a Nemzetgyűlés második ülése a Szózat eléneklése után délután két óraker véget ért.

A Szózat eléneklésével befejezést nyert az Ideiglenes Nemzetgyűlés debreceni munkája. Több tanácskozást az új demokratikus Magyarország parlamentje nem tartott már az ősi református kollégium oratóriumában. A Nemzetgyűlés két ülése a magyar történelem szempontjából fontos esemény volt és kezdetét jelentette annak a korszaknak, amely Debrecenben született meg.

Budapest hírt kap

Soha nem készült még olyan szomorú karácsonyra az ország fővárosa, mint abban az időben, amikor a nyilas rémuralom tetőfokán tombolt. Budapest ezekben a szörnyű napokban teljes rémületben reszketett. Fiatal suhancok nyílt utcán igazoltattak, az igazoltatásokat puskalövések követték és azután pár ember holtan maradt a kövezeten. Egyre szigorúbb rendelkezések ordítottak plakátokon a házak falain. Az esti zárórái délután Öt órában állapították meg és ennek eredménye az volt, hogy a korán reggel munkába indulók az útesteken, a vilamos sínek mentién mindig találtak néhány halottat, akiket öt óra után koncoltak fel. A legtöbbje meztelenül feküdt az utcán, mert a nyilasok a szerencsétleneket ki is fosztották.

Szomorú karácsonyra készült Budapest népe és az emberekben a lelkeket nem tartotta már csak a reménység. Nagyon sokan bujdosztak, hamis néven húzták meg magukat, és olyan foglalkozást űztek, ami lehetővé tette, hogy bevarják a boldogabb időköt... Magam is éjjeliőr voltam az egyik belvárosi hatalmas áruházban, de ha lehetett, ott töltöttem a nappali órákat is. Az áruház portásának fülkéjében hátul állt egy rádió, amellyel külföldet lehetett fogni és titokban itt Moszkva, London és Amerika hangjából merítettünk reményt és kerestünk vigasztalást ezekben a szomorú időkben.

Emlékszem rá: karácsony délutánján pontosan két óraker Londont tárcsáztuk. Ezúttal is, mint minden alkalommal, sokan álltuk körül a rádiót. Amikor azután a bemondó hozzákezdett a hírek leadásához, síri csönd támadt, olyan, mint eddig még soha. A lehalkított rádióból szívünkhöz törtek a hangok:

... Debrecenben a magyar nép képviselői megválasztották az Ideiglenes Nemzeti Kormányt... Miniszterelnök: Dalnoki Miklós Béla ... pénzügyminiszter: doktor Vásáry István, kultuszminiszter: gróf Teleki Géza, igazságügy miniszter: doktor Valentiny Ágoston... és a rádió mondja tovább a neveket. Azután megismétli a névsort... Hirtelen kitör belőlem az újságíró, ceruzát veszek elő és papirost és gyorsírással jegyzem a kormány teljes névsorát.

A házban futótűzként terjedt el az angol rádió szenzációs híradása. Mindenki hozzám fordult, mint debreceni emberhez és tőlem kért felvilágosításokat, hogy kik is az új kormány

tagjai. Dalnoki Miklós Béláról és Vörös Jánosról tudtuk már, hogy „hazaárulók“, mert ők álltak át először az oroszokhoz, Vásáryról én adtam meg a bővebb információt és elmondottam, hogy régi ellenzéki harcos, Debrecennek éveken át volt alkotó polgármestere, akinek harmadmagával volt csak bátorsága ahhoz, hogy ellene szavazzon a képviselőházban a hadüzenetnek és az antikomimitern egyezménynek. Lassanként azután jöttek, mások is, akik információkat adtak Balogh páterről, Gyöngyösiről, Takács Ferencről, Valentiny Ágostonról, Erdei Ferencről és Zsedényi Béláról, a nemzetgyűlés elnökéről.

Az áruházból hazamentem, de útközben az utcán még idegeneknek is továbbadtam az információkat. Az óvóhelyen nem hatott a szenzáció erejével a híradásom, mert itt már mindenről tudtak és a debreceni kormány proklamációjából is idéztek azok, akik az eseményekről a moszkvai rádióból szerezték információjukat.

Talán soha hír még nem terjedt olyan futótűzként egy milliós városban, mint a debreceni kormány megalakulásának a híre az ostromlott Pest szomorú karácsonyán.

Ezen a karácsony estén nem gyúltak ki gyertyák a fenyőfák örökzöld ágain, mert hiszen nem volt ház, ahol karácsonyfát állítottak volna. Szent karácsony estén nem himbálódzott ezüstpapírba csomagolt dió és szaloncukor a karácsonyfa ágain és nem csillogott azokon az angyalhaj sem. És mégis az emberek arcáról hosszú hetek óta először tükrözött ki a boldogság és a reménység meleg sugara.

... A moszkvai és londoni rádiók adták Budapest elcsigázott és agyonsanyargatott, dohos pincékbe bujt népének ezerekilencszáznegyvennégy karácsonyán a legszebb és legkedvesebb kriszkindlit... Hogy azután az öröm még teljesebbé váljék, az esti órákban pánikszerűen kezdtek menekülni a nyilasok, mert futótűzként terjedt el a hír, hogy Budán az orosz csapatok áttörték a frontot, az új Szent János kórházig hatoltak, elzárták a Bécsi-utat és ezzel bezáródott a gyűrű Budapest körül. A nyilas rádió egész éjjel kétségbeesetten bömbölte, hogy „nyilas testvérek, azonnal hagyjátok ott a karácsonyi ünnepeket és vonuljatok családtagjaitokkal együtt a jelzett helyekre, hogy elszállítástok biztosítható legyen...“

A keserűen mosolygó emberek érezték és tudták, hogy ez már a vég...

... Ez a felhívás volt a legszebb karácsonyi muzsika a Szeretet ünnepén az ostromolt Pesten ...

Tamássy László.

Debrecenben fésűket rak a kormány

A riporter számára nemcsak hálás, hanem izgatóan érdekes is a feladat: élményszerűen szemléltetővé tenni az olvasó előtt, hogy miként is kezdi el működését a kormány, amely mögött az államszervezet egyébként komplikált géprendszeréből nem áll más, mint négy üres fal, amit szobának neveznek. A riporter, ha vállalkozik erre a munkára, nem tesz mást, mint az archeológus, aki régen elpusztult kultúrák temetőjéből széteső mozaikdarabokat ás ki, hogy ezekből rakja össze — rendszeren múzeumok számára — valamikor pompázó fényben ragyogó kastély egyik termének alapjait. Ez a munka nem mondható könnyűnek, de feltétlenül érdekes.

Normális körülmények között a minisztériumokban a miniszterválság úgy zajlott le, hogy a régi minisztert esetleg búcsúztatták, az újat mindenesetre üdvözölték. A kinevezett új miniszter autója megállt hivatalának épülete előtt és rendszeren már a kapunál várták azok, akik először siettek üdvözlésére. Dolgozószobájában félkör alakban fogadták az érkező minisztert az ügyosztályok vezetői, az ünnepi szónok elfogódott hangon mondta el az előre betanult beszédet, amire a miniszter „meghatottan“ válaszolt és azután folyt tovább a munka. Debrecenben más volt a helyzet.

Debrecenben kezdetben csak miniszterek voltak, — minisztériumok nélkül.

A minisztériumokat a minisztereknek kellett megszervezniük. A magyar állam adminisztrációjának azt a hatalmas szervezetét, amely ma a minisztériumok különböző hivatalainak, szerveinek, kirendeltségeinek, üzemeinek és vállalkozásainak összességét jelenti, végeredményben az a tizenkét ember teremtette meg, akit ezerkilencszáznegyvennégy karácsonya előtt választott meg az első demokratikus magyar kormány tagjaiul az Ideiglenes Nemzetgyűlés. Ez a tizenkét ember megválasztása napján még pzt sem tudta, hogy hogyan és kikkel kezdi meg a munkát.

Miként is indult meg Debrecenben az állami apparátus? Erre a kérdésre szeretne választ adni a riporter és írása bevezetőjében bevallja azt is, hogy sok hónapi munkájába került, amíg eljutott odáig, hogy e kérdésre megnyugtató és kielégítő választ

tudjon adni. Olyan feleletet, amelyből az olvasó valóban maga előtt lássa azt az izgalmas hetet, amely eltelt ezerkilencszáz negyvennégy decemberében, karácsonytól szilveszterig, amikor is Debrecenben fészket rakott a kormány.

Jegyzetek tornyosulnak előttem az asztalon, félretett részletek államférfiak naplóiból, azután jegyzőkönyvek perforált kockás lapjaira odadobott szavak vagy mondatok, beszélgetések során színes ceruzával bekarikázva egy-egy hevenyészve megörökített visszaemlékezés, azok mondták ezt el, akik aktív szereplői voltak a debreceni napoknak. A riporter számára csupán özek jelentik a tarka mozaikokat, amikből mégis ki kell alakulni az egységes képnek.

A kezdet: december huszonkettedike, péntek. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés megválasztja a kormányt, amelynek tagjai nyom-bí.n le is teszik a fogadalmat. Ez volt az első törvényes és formális aktus, minden, ami ezután következett: már a kormány és az egyes miniszterek munkája.

Délután két órakor ért véget a Nemzetgyűlés második és Debrecenben utolsó ülése, a Szózat eléneklése után a miniszterek és képviselők az Arany Bikába mentek, ahol erre az alkalomra már külön asztaloknál terítettek a miniszterek számára. Tulajdonképpen itt kezdődött meg — ebéd után, feketézés közben — az első minisztertanács, amelyet formálisan másfél órával később DáJnoki Miklós Béla hivatalában, a pénzügyigazgatósági palota első emeletén tartottak meg. U-alakú asztal mellé ültek le a miniszterek, a szoba ablakai a színházra né/tek és ezen az első minisztertanácson már Csukássy-Gartner alezredes vezette a jegyzőkönyvet. A minisztertanács mindenekelőtt határozatot hozott, amelyben javasolta a Nemzetgyűlés elnökségének dr. Balogh István államtitkári kinevezését. Ez a kinevezés ott nyomban meg is történt és dr. Balogh István, mint miniszterelnökségi államtitkár, már résztvesz a minisztertanács első ülésén. Sorrend szerint következett a vezérkar főnökének kinevezése és erre a tisztségre Vörös János honvédelmi minisztert hozta javaslatba a minisztertanács a Nemzetgyűlés elnökségének, amelyet az Ideiglenes Nemzetgyűlésnek az államfői jogkör gyakorlásától hozott határozata értelmében a magasabb állásokra való kinevezés joga megilletett.

Dr. Balogh Istvánon kívül még nyolc államtitkárt javasolt kinevezésre ez az első minisztertanács és öt minisztériumnak nem jutott államtitkár. Miért? E kérdésre dr. Vásáry István ezt a feleletet adta nekem:

— A kormány megalakulása idején csak azért neveztek ki kilenc államtitkárt, mert — bármilyen különös is ez a mondat — valóban az volt a helyzet, hogy

a többi államtitkári állásra nem akadt ember...

Az első államtitkárok dr. Balogh Istvánon kívül ezek voltak: Belügyi államtitkárok a kisgazdapárti Kovács Béla gazdálkodó és a kommunistapárti dr. Zöld Sándor orvos, igazságügyi a kommunistapárti dr. Kovács Kálmán kisújszállási városi főjegyző, honvédelmi a kisgazdapárti B. Szabó István gazdálkodó, népjóléti a szociáldemokrata Szabó István szabósegéd, kereskedelmi a szociáldemokrata Pozsgay Gyula gépszedő és a földművelésügyi minisztérium két államtitkárt kapott; a kisgazdapárti Vásáry József gazdálkodó és a parasztpárti S. Szabó Ferenc gazdasági tanár személyében.

*

Miként szervezték meg a minisztériumokat?

Ízelítőül álljon itt egy nyilatkozat, amelyet Jánossy P. Sándor, a debreceni közellátási felügyelőség volt tisztviselője tett előttem:

— A felszabadulás után engem a Széchenyi-utca tíz-tizenhét és számú házban lévő Szombathy-féle péküzletbe rendelték ki munkára. Mint péksegéd dolgoztam itt a kormány megalakulásáig, lisztet kevertem, kenyeret dagasztottam, kenyeret sütöttem és kiszolgáltam azokat, akik felkeresték a pékeket. Minden keresetemet félre kellett tennem, mert a lakásomat teljesen kifosztották és a legszükségesebb ruházati cikkeim is hiányoztak. Ha pár fillért sikerült megtakarítanom, akkor igyekeztem családomnak és magamnak megvásárolni a legégetőbb ruházati felszerelést.

— Debrecenben abban az időben egyetlen hely volt csak, ahol holmit lehetett kapni: a zсібogónak nevezett ócskapiac, a Csapó utca végén. Minden szerdán és szombaton ide hordják ki az emberek az ócskaságokat és december huszonharmadikán, szombaton, egy nappal a kormány megalakulása után kimentem én is a zсібogóra, hogy inget, zoknit és miegymást vásároljak magamnak. Keresgélés közben itt találkoztam Vörös János honvédelmi miniszter feleségével, akit ismertem. Vörösné párnahuzatot és szőnyeget vásárolt, a szőnyeg nehéz volt, én göngyöltem össze, aztán a hónom alatt vittem el vele együtt a Bikába, ahol Vorosék laktak. Gyalog mentünk, útközben természetesen beszélgettünk egymással, én elmeséltem, hogy azelőtt a közellátási felügyelőségnél dolgoztam és minden vágyam az lenne

hogy bekerüljek a közellátásügyi minisztériumba. Valahol a Rákóczy utca sarkán a fal mellé támasztottam az összegöngyölt szőnyeget, kivettem zsebemből régi fényképes igazolványomat, amit megmutattam a miniszternének, igazolásául annak, hogy igazat mondtam. Vörösné elkérte fényképes igazolványomat, megemlítette, hogy délben a Bikában együtt ebédel Faraghó Gábon közellátási miniszterrel, akinek említést tesz majd a dologról és megígérte azt is, hogy érdekemben a miniszternél eljár. — Másnap, vasárnap korán reggel eljött a pékségbe Vörös Tibor százados, a honvédelmi miniszter fia és felszólított, hogy azonnal menjek el Faraghó miniszter úrhoz, aki már vár rám. Azonmód munkaruhában,

pékköténnyel siettem a Bikába, ahol a miniszter rögtön fogadott

és értésemre adta, hogy szolgálatomra reflektál. Felszólított, hogy azonnal kerítsek két tisztviselőnt, egy altisztet és a felügyelőség régi irodájából szerezzek berendezési tárgyakat. Mindezt vállaltam. A Gambrinus épületébe mentem, ott volt a felügyelőség régi irodája, magam hoztam le íróasztalok it, papirost, írógépet és más irodai felszerelést, ezeket kézikocsira raktam, elvittem a pénzügyi palotába, majd megkerestem Márton Klárát és Szentgyörgyinet, a közellátási felügyelőség tisztviselőit, Göcs Sándort, a terményhivatal volt altisztjét és ezekkel bementem a minisztériumba, ahol meg is kezdtük a munkát. Pár nappal későbben megszapordtunk Cziffra Mihály vármegyei aljegyzővel, akit az alispán ajánlott a miniszternek, azután Kémery Józsefnével és Enyedy Erzsivel, akikkel együtt kezdtük el a minisztériumban a munkát.

. . . Hasonlóképpen „alakult meg“ a többi minisztérium is.

A miniszterek ott szereztek embereket, ahol tudtak.

Gyöngyösi János külügyminiszter maga mellé vette dr. Tarnay István követségi tanácsost, azután lázas igyekezettel keresett olyan munkaerőt, aki idegen nyelveket beszélt. Ez már az első nap sikerrel is járt, mert figyelmébe ajánlották Mátya Florencet, akinek angol nő az édesanyja és aki tökéletesen beszélt angolul és franciául. Dr. Molnár Erik népjóléti miniszter a vármegye házára ment át, hogy munkatársakat keressen Hajdú vármegyei tiszti főorvosát, dr. Váczy Lajost szólította fel, hogy menjen át vele a minisztériumba, a főorvos vállalta is a megbízást, de csak azzal a feltétellel, ha régi hivatalát is elláthatja, így azután dr. Váczy hosszú ideig a nap egy részén felváltva hol a megyei tisztifőorvosi hivatalban, hol a minisit-

riumban töltötte, akárcsak Nagy Gáborné gépíró, akit szintén a megyeházáról vitt el a miniszter új hivatalába.

A belügyminisztérium első tisztviselői Andreánszky István és Karczag Iván voltak. Andreánszky Hajdúszoboszlóról került Debrecenbe és eleinte arról volt szó, hogy államtitkárrá nevezik ki, de aztán a Szociáldemokrata Párt részéről inkább Pozsgay Miklóst ajánlotta államtitkárnak, ő pedig, mint a rendőri osztály főnöke került nyomban karácsony után a minisztériumba. Karczag Iván így mesélte el működése megkezdésének történetét:

—A debreceni rendőrségen dolgoztam, azonban nyomban a kormány megválasztása után felkerestem Erdei Ferenc belügyminisztert, akinek felajánlottam szolgálataimat. Másnapra üzenetet kaptam, hogy a miniszter kéret. Megkérdezte tőlem* hogy ibeszélek-e nyelveket, mire azt feleltem, hogy angolul és németül tudok. Nyomban ott tartott és összekötő tiszt lettem az orosz városparancsnokság és a minisztérium között. Az első napokban a minisztérium nem állt másból, csak a miniszterből, az államtitkárból, Andreánszkyból és belőlem. Hamarosan azonban odakerült Vajda Béla, aki a tömegesen,

naponta sokszor százával érkező névmagyarosítási kérelmeket

intézte el. Kezdetben az engedélyeket a miniszter írta alá.

A kinevezések egyébként ekkor még a formalitások mellőzésével történtek meg és Hajdú megye alispáni hivatalában mesélték, hogy a miniszter maga gyakran telefonon nevezett ki főszolgabírókat és községi főjegyzőket.

Talán a kereskedelemügyi minisztériumnak volt legnagyobb szerencséje abban, hogy mindjárt az első napokban szakembereket kapott. Karczag Imre, aki ebben az időben az üzletvezetőségénél dolgozott, onnan egy elaborátumot nyújtott be Gábor József kereskedelemügyi miniszternek és ebben a vasúti közleked megindításának lehetőségeit tárta fel. Eredmény: azonnal behívták a minisztériumba. Ugyanez történt dr. Vitál Zoltán nyugdíjas postatiszttel, aki mindössze harmincöt éves volt, deportálásból került haza és karácsonyra már posta vezérigazgató lett. Helyettesének Kőkény Mihályt nevezték ki és a postavezérigazgatóság, amelynek személyzetét: Erdey Árpád felügyelőt, Tóth Andor postatisztet és Kovács János főellenőrt a debreceni postaigazgatóság adta, már december huszonhetedikén működött.

A honvédelmi minisztériumban kezdetben

csak ketten voltak: apa és fiú...

Vörös János miniszter és fia Tibor, akit hamarosan ki is neveztek őrnagynak.

Legkönnyebb dolga bizonytalán dr. Vásáry István pénzügyminiszternek volt, aki mint debreceni ember, könnyebben tudta megválogatni a munkatársait. A pénzügyigazgatóság vezetőit: Vasady Kovács Ferencet és Buttykai Kálmánt rendelte be szolgálattételre, rajtuk kívül a minisztériumban dolgozott már az első napokban Némethy István adófőszámvevőhelyettes, akinek. Vásáry még polgármestersége utolsó napján megmondotta, hgy átviszi magával a minisztériumba. Vásáry István pénzügyminiszterré történt megválasztása után Debrecen város polgárinesteri teendőit egyébként Zöld József helyettes polgármester látta el.

A földművelésügyi minisztérium a gazdasági felügyelőségtől szedte össze az embereket, Valentiny Ágoston karácsonyra hazament Szegedre és onnan hozta magával Réczei László ügyvédet és dr. Balogh Győző járásbíró, mindkettőjüket miniszteri tanácsisnak nevezték ki. A hiányzó személyzetiét a debreceni bíróság pótolta: a járásbíróság alelnöke: Farkas Aladár az elnöki iroda vezetője lett, de innen hoztak egy bírósági jegyzőt, egy irodaigazgatót és egy altisztet is. Zsedényi Béla is az ünnepeket Miskolcon töltötte, ahonnan magával hozta Demeter Gézát, a Felsőmagyarországi Reggeli Hírlap szerkesztőjét, akit a Nemzetgyűlés elnökségének titkárává nevezett ki és Pörnecz-Perényi Mártát, akit gépirónőnek alkalmazott.

*

Ezekben az időkben a miniszterek úgyszólván kötéllel fogták a használható embereket és szerencsájük volt abban, hogy a felszabadulás előtt Debrecenben és Debrecen környékén tartózkodó munkaszázadok emberei közül sokan megszöktek és ezek között sok használható munkaerőt sikerült felfedezniök. így kerültek dr. Benedek Jenő a népjóléti, Hardi Róbert, aki azelőtt a debreceni Néplap munkatársa volt a kereskedelemügyi, dr. Szebenyi Endre — akit Karcag Imre ajánlott — a belügyminisztériumba, Gál László az iparügyi minisztériumba. dr. Kardos László a Baumgarten-díjas ikitűnő tanár a kultuszminisztériumba, e kategóriába tartoznak dr. iFodor László, Karcag Imre, Kökény Mihály, dr. Vitái Zoltán és még mások is. Dolhay Imrét az államépítészeti hivatalból vitték át a kereskedelmi minisztériumba, Zöld államtitkár titkára pedig a munkaszolgálatos Fábíán Ferencz lett.

*

A miniszterek és államtitkárok körülbelül ezzel a garnitúrával kezdték meg karácsony után munkájukat a debreceni kormánypalotában.

Az orosz parancsnokság a pénzügyigazgatóság épületét bocsátotta a kormány rendelkezésére. A berendezési munkálatok már december kilencedikén megkezdődtek és amikor Faraghóék külön vonata december tizenkettedikén megérkezett Debrecenbe, Dalnoki Miklós Bélát már gyönyörűen berendezett nyoirszobás lakosztály várta a pénzügyi palotában. A szobákban íasztalok, néhol még írógép is, sok helyen kényelmes klubgarnitúrák és a lépcsőkön két sor piros kókusz szőnyeg.

A posta a minisztérium épületében hatvanas állomást szerelt M és ennek hat mellékállomása volt, külön kezelőnőkkel. Ebben az időben Debrecenben a postaközpont már ötven állomást tudott kapcsolni és pedig húsz polgári és harminc katonai állomást.

Az Arany Bikában minden miniszter szobájában csilingelt a telefon.

A pénzügyigazgatósági palotát az orosz parancsnokság ünnepléses keretek között adta át a kormánynak és

a debreceni kormánypalotában nyomban karácsony után már megkezdődött a munka.

A földművelésügyi minisztériumban tárgyalások folytak a készülő földreformról, a belügyminisztérium a közelgő főispáni kinevezéseket készítette elő, az igazságügyminisztérium főleg házassági akadályok alól adott felmentést a tömegesen beérkező kérelmekre, a pénzügyminisztérium az adóbehajtás problémáját igyekezett megoldani, a belügyminisztérium névmagyarosítási kérelmeket intézett el, a külügyminisztérium szervezte a közvetlen karácsony után a fegyverszünet megkötésére Moszkvába utazó küldöttség útját, a kultuszminisztérium tanügyi problémákkal foglalkozott, a kereskedelemügyi minisztériumi pedig nagy eréllyel igyekezett a vasúti forgalom megindítását biztosítani.

*

Közben felvetődött egy új probléma is: a kormány lapot lapot akart indítani. Meg is jelent a lap „Szabad Magyarország-címen. Mindössze egyetlen példány látott napvilágot.

Nemess József, akit december huszonharmadikán hivatalosan is kineveztek sajtófőnöknek és e minőségében a miniszterelnök mellé kapott leosztást, naplójában így meséli el az első kormánylap történetét:

December 23. szombat. Kineveztek sajtófőnökök. Délután rotációs papír után járok. A városparancsnokságon tárgyalok. Harminc tonna papírra kapok utalványt és három fuvar a református nyomdához. Délután öt órától kilencig mászkálok. Előbb a református nyomdába, onnan az Alföldi Takarékpénztár raktárába, majd megint vissza a református nyomdába és végre kapok hatszáz kiló flachdruck papírt.

December 25. hétfő. Az első kormánylap kefelevonatát elviszem Grigorjevnek. Sokáig várakozók Miklós Bélánál, aki azonban bizalmatlan Gábor Áronra. Szerinte Gábor csak helyettes szerkesztő lehet.

December 27. szerda. Tárgyalás Miklóssal. „Gábor Áront el ejtem, mert a Szabad Magyarországra magát mint főszerkesztőt írta ki az én jóváhagyásom nélkül.“ Az újság megjelenése pár napig szünetelni fog és egy nagyobb kaliberű embert kell az élére állítani. Különbén is Gábor személyét a kommunisták is ellenzik és Miklós nem akar a kommunistákkal összeütközésbe kerülni.

A „Szabad Magyarország“

soha többé nem jelent meg ...

*

December huszonkettedikétől újévig Révész püspök, Sőregi János, dr. Nemess és mások naplói szerint így folyt le Debrecenben az élet:

December 22. Az Arany Bikában a második ukrán hadsereg magas nívójú koncertet rendezett. A fehér szalonban külön asztalnál ültek a kormány tagjai. Valentiny magához intette a cigányt és elhúzatta azt a nótát, amely úgy kezdődik, hogy

Sárgalábú istenit az anyádnak...

Mindenki ezt dalolta és ez lett a kormány nótája... Az Arany Bikát egyébként Bíró Lajos után elnevezték Hotel Imperiálnak, mondván, hogy itt magyarok is vannak, oroszok is vannak és talán ... kémek is akadnak ...

December 23. Megjelent a sajtóban az ideiglenes nemzeti kormány nyilatkozata, a „Debreceni Gondolat“ írásbafoglalása. A minisztériumok a pénzügy igazgatósági palotában helyezkedtek el. Debrecen város polgármesteri széke Vásáry István távozásával megüresedett. (Sőregi.)

December 24. Tehergépkocsit szerzek a nyomdának. Hosszú beszélgetés Vásáry Józseffel. Borozgatás Lévyayéknál. Karácsony este vacsora Szigethy Gyulánál. Lefkovics. Hét gyerek.

Menü: töltött káposzta, rántott libamell rizskásával, krémesbéles. Politizálás tizenkét óra huszonöt percig. (Nemess.)

Bajcsy-Zsilinszky Endrét Sopronban kivégezték. A magyar nép és a magyar demokrácia úttörő harcosát a budapesti Margit-körúti katonai kórház kiürítésekor december tizenkettedikén vitték Sopronba, ahol vértanúhalált halt. (Sőregi.)

December 25. A megalakult kormány megkezdte a munkát. A politikai bizottság több ülést tartott és ezeken részt vettem én is. A kormány rendkívül sok nehézséggel küzd, de mi ezeknek csak a hatását látjuk. A kormány különben erősen elzárkózik. (Révész püspök.)

Ez a karácsony külsőleg semmiben sem különbözött a szürke és szükös hétköznapoktól. Zeneszóval harctérre induló vörös csapattestek tették változatossá a rendes és megszokott istentiszteleteket nélkülöző, karácsonyfa és terített asztal nélküli egyhangúságot. (Sőregi.)

December 26. Feltűnt, hogy Szentiványi Domokos rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter, aki az első tárgyaláson Telekivel Moszkvában volt, Debrecenben már semmiféle tárgyaláson nem vesz részt. Az Oroszországból jött kommunisták bizalmatlanok vele szemben. (K. Gy. naplója.)

Vacsorautáni beszélgetés a bárban. Gábor Áron, Tarnay Pista, Dersata és Stark. Tarnay szerint mást akarnak sajtófőnököknek. Pest napjai meg vannak számlálva. (Nemess.)

December 27. A miniszterelnökségen

ma ruhaosztás volt.

Egy rend ruhára és felöltőre való szövetet kaptam. Ezen kívül még egy kalapot, két kék műselyem inget, két meleg inget, két nadrágot, két pár harisnyát, két zsebkendőt, egy nadrágtartót, egy zoknitartót, egy sálát és két nyakkendőt. Budapest körül van véve. Orosz ultimátum. (Nemess.)

December 28. Az ideiglenes nemzeti kormány hadat üzent Németországnak. — A közelbe menekült debreceniek lassan kezdtek elhagyott otthonukba visszatérni, bár a vonatközlekedés még igen körülményes volt. — A drágaság rohamosan megindult hódító útjára. A karácsonyi piacra hozott alma kilója harminc, a disznóhúsé tizenkét, és a cukoré százhusz pengő volt (Sőregi.)

Este nyolc órakor különvonaton Moszkvába utaztak Vörös János, Gyöngyösi és a felesége, dr. Balogh István, Tarnay Pista Miklós veje Kiss István százados, Mátay Florence és még egy gépirónó. — Nem érdektelen az új beosztásom: a sajtófőnökség

mellett mint gépkocsi nyilvántartó is dolgozom. Az oroszok a kormánynak húsz gépkocsit adtak, többnyire rozoga állapotban és minden miniszter hozzám jön és a fülembé súgja, hogy neki jó kocsit válasszak ki. Egy-két jó kocsi volt, ezt a főbkek kapták, mire a többiek meg vannak sértve. Hat órákor keltem, hogy elindítsam B. Szabó István honvédelmi államtitkárt Békésre, ezzel a kocsival ment Béres Jóska is, hogy rizst hozzon. Késő estig nem jöttek vissza. Délután szövetkimérés: egy ruha, egy felöltő és egy pizsamára való anyag. (Nemess.)

December 29. A debreceni Nemzeti Bizottság Juhász Nagy Sándor elnöklete alatt üdvözölte az Ideiglenes Nemzeti Kormányt. (Sőregi.)

Még öt tehergépkocsit kaptunk. Teleki Géza visszaérkezett Kolozsvárról. Zsedényi titkárával, Demeter Gézával Miskolcra megjött. Alig fűtik a Bikát. (Nemess.)

December 30. Nagyon rossz hírek érkeznek Pestről. Ma reggel járt le az orosz ultimátum. A németek azt nem fogadták el és az oroszok támadják Pestet. A parlament és a vár égne. Mától kezdve az oroszok csak a kormányalakulatnak adnak a Bikában étkezést. A miniszterelnöknél voltam. Lévainé szerzett szürke fonalszövetet három métert ezerötszáz pengőért. Vacsora után Zsedényinél borozgattunk dr. Halpern Róberttel és Gábor Áronnal. (Nemess.)

Szilveszter. Nagy népgyűlés az Arany Bika-szálló dísztermében a debreceni Nemzeti Bizottság rendezésében. Miklós Béla miniszterelnök, Vásáry István, Nagy Imre és Valentiny Ágoston miniszterek beszámoltak az Ideiglenes Nemzetgyűlés tetteiről és kítűzött terveiről. A hadüzenet, a földreform, az új hadsereg, a népbíróságok felállítása, az erköles, tisztesség és munka kérdései izzottak a napi politika kohójában. (Sőregi.)

De volt vidám szilveszter is Debrecenben. Erről Nemess őrnagy ezt jegyezte fel:

Telekivel ma Szüszmanovicsnál voltam, akivel rádióról, telefonról, gépkocsikról, hadifoglyokról és az étkeztetésről tárgyaltunk. Délután tárgyalás Lippay Imre volt berlini sajtóattaséval. Vacsora tizenegykor. Díszes terítés, nagy hideg büffé, libasült, bárány, torta italok. A cigányt lemondták, csak a bázongorista volt itt. Éjfélkor elénekeltük a Himnuszt. Állva hallgattuk. Miklósné hangosan zokogott, nehéz volt könnyek nélkül megállni. Szüszmanovics és Moszjukin követ megérkeznek. Jó hangulat. Tánc négyig. Laci pincérnek száz pengőt, Dersátának is száz pengőt adtam. — Ma kaptuk három hónap óta az első fizetési előlegét: kilencszáztíz pengőt.

Történelem a hivatalos lapban.

Ha feleletet akarunk kapni arra a kérdésre, hogy: miként indult el Debrecenben a minisztériumok munkája, mik voltak az első intézkedések, kik voltak névszerint azok, akik a nemzet történelmének sorsdöntő napjaiban részt vállaltak a munkából, nem kell mást tennünk, csak átlapozni az Ideiglenes Nemzeti Kormány hivatalos lapjának, a Magyar Közlönynek ezerkilencszáznegyvenöt elején megjelent számait.

A nemzet történetének legérdekesebb fejezetei

pihennek a hivatalos lap hevenyészve elkészített első hasábjain. A lap megszületése és életének első pár hónapja: maga is regény. Nem úgy készült, ahogyan általában a hivatalos lapok készülni szoktak és aki nagyobb figyelemmel lapozza át ezeket az első példányokat, ezt nyomban észre is veszi. Arról nem beszélünk itt, hogy minden lapszámnak más a papírosa, hiszen e, nehéz időkben a nyomda, amely a Magyar Közlönyt elkészítette, boldog volt, ha akármilyen papírost tudott szerezni. Az újság rendetlenül jelent meg, például az első számot január negyedikén, csütörtökön készítette el a debreceni Tiszántúli Könyv- és Lapkiadó Részvénytársaság, a második szám pedig több, mint három héttel később, január huszonhetedikén, szombaton jelent meg, ugyancsak Debrecenben. Ebben az időben szabadult fel Budapest és ezért a harmadik számot már a fővárosban nyomták, a Magyar Állami Nyomdában, február ötödikén, csütörtökön és Ugyanazon a héten szombaton ugyancsak az Állami Nyomdában készült el a negyedik szám is, majd egy héttel később az ötödik, hogy azután a hatodik megint Debrecenbe költözzék. Ezt a számot február huszonötödikén készítette el Debrecenben Nagy Károly Grafikai Műintézete. Két nappal később, február huszonhetedikén, kedden ugyanott készült el a hetedik szám is, ami után két heti pauza következett és a következő nyolcadik szám csak március tizenharmadikán, kedden jelent meg ismét Debrecenben. Ezen a héten azonban még két szám hagyta el a nyomdát, a kilencedik március tizenhetedikén, szombaton, Nagy Károly nyomdájában, a tizedik, amely első oldalán a Mrcius tízenyolcadiki dátum helyett sajtóhiba folytán a „május 18. vasárnap“ dátumot teljes egészében közli a földbirtokrefonnot, már Budapesten készült az Állami Nyomdá-

ban. Ez a szám egyébként a lap szerkesztőségének budapesti címét tünteti fel, úgy látszik, a Magyar Közlöny ezzel a számánál végleg Budapestre költözött. A következő két szám a fővárosban is jelent meg, a harmadikat, a március huszonkilencedikén megjelent tizenhármas számot azonban újra Debrecenben nyomták, hogy azután március harmincadikától kezdve a Magyar Közlöny végleg Budapestre tegye át szerkesztőségét.

Április tizenkilencedikéig nem jelent meg egyetlen szám sem, körülbelül eddig az ideig tartott a kormány Pestre költözése. A budapesti rendelkezések első hetében, április huszonkettedikétől a hónap végéig már három szám látott napvilágot, májusban azután egy-két kivételtől eltekintve rendes kerékvágásba jutott a lap és úgyszólván minden nap megjelent.

Az első számot mint felelős szerkesztő Demeter Géza, a nemzetgyűlés elnökségének újonnan kinevezett titkára szerkesztette, a második számtól kezdve a lap felelős szerkesztője már Szabó Zoltán, akinek kinevezése ebben a számban meg is jelenik.

Az első szám nyolc oldalon jelent meg és az első oldalon nagy betűkkel a lap élén a következő szöveget közli:

*„A Debrecenben 1944 december hó 21-én
összeült Ideiglenes Nemzetgyűlés a magyar
államszuverénitás kizárólagos képviselőjévé
nyilvánította ki magát*

és elnökévé dr. Zsedényi Béla egyetemi tanár, alelnökévé dr. Juhász Nagy Sándor ny. igazságügyi miniszter és dr. Sántha Kálmán, jegyzőjévé Vörös József sodronykészítő és Vörös Vince földműves, nemzetgyűlési képviselőket választotta meg.“

Ugyancsak az első oldalon és feltűnő nagy betűkkel közli a Magyar Közlöny a megválasztott kormány tagjainak teljes névsorát, valamint az Ideiglenes Nemzetgyűlés három határozatát: felhatalmazást az Ideiglenes Kormány részére a fegyverszüneti szerződés megkötésére, megbízást a nemzetgyűlés elnökségének az ügyrend elkészítésére és végül az államfőt megillető kinevezési jogkört illetően hozott határozatát.

Szigethy Gyula nemzetgyűlési képviselő, a Debrecen főszerkesztője és a Tiszántúli Könyv- és Lapkiadó Részvénytársaság igazgatója a Magyar Közlöny első példányának megjelenéséről ezeket az érdekes részleteket mondotta el nekünk:

— Az Ideiglenes Nemzeti Kormány hivatalos lapjának, a Magyar Közlönynek

első száma húszezer példányban jelent meg

és azt teherautókon széjjelhordták a felszabadult országrész

minden helységébe. Az akkori viszonyok között szinte emberfeletti munka volt elkészíteni ezt a számot, annak ellenére, hogy öt szedőgéppel dolgoztunk. A szedőgépeknél a gáznyomás alacsony volt és a gázgyárnak nehezen sikerült csak a nyomást olyan mértékre emelni, hogy a gépek dolgozni tudjanak. A szerkesztés nem úgy történt, imint normális időkben, hiszen rá kell csak nézni a lapra: a Magyar Közlöny első számában megjelent tizenhét kormányrendelet közül tizenöt a január negyediki dátumot viseli és a Magyar Közlöny január negyedikén este már meg is jelent. A rendeleteket a miniszterelnök és az egyes miniszterek aznap írták alá, azokat aláírás után még le is kellett másolni és bizony csak a délutáni órákban foghatott hozzá a nyomda a szedéshez. Ennek ellenére a húszezer példányt estére mégis kinyomtuk és ugyancsak húszezer példányban készült a Magyar Közlöny második száma is, amelyet a mi nyomdánk állított elő. Innen történt az expedíció és az Ideiglenes Nemzeti Kormány hivatalos lapjának első két száma a mi nyomdánkából indult el szerte az országba mindenfelé.

Az első szám a második oldal első és második hasábján közli az Ideiglenes Nemzetgyűlés elnökségének a kinevezett államtitkárokhoz és a vezérkar főnökéhez intézett kézíratait, amelyek után sorrendben Demeter Géza miskolci hírlapírónak az Ideiglenes Nemzetgyűlés elnökségének titkárává történt kinevezése következik. Érdekes, hogy Vörös János vezérezredesnek a honvéd vezérkar főnökévé történt kinevezési okmánya éppen úgy az 1—1945. El. számot viseli, mint a Demeter Gézáé.

Január negyediki dátummal közli a Magyar Közlöny

az első főispáni kinevezéseket

Ezeket napok óta tartó tanácskozások előzték meg, a tanácskozásokat Zsedényi Béla lakásán tartották meg a pártok vezetői és azokon megállapodtak abban, hogy tizenkét főispánt neveznek ki és pedig négy kispártit, négy kommunistát, három szociáldemokratát és egy parasztpártit. Később a Nemzeti Parasztpárt még egy főispáni álláshoz jutott. A miniszterelnök a belügyminiszter előterjesztésére január negyedikén kilenc főispánt nevezett ki és pedig sorrendben a következőket:

Milasin Kornélt Heves vármegye, Szobek Andrást Békés vármegye, Karácsonyi Ferencet Csongrád vármegye, valamint Szeged és Hódmezővásárhely városok, Öry Istvánt Hajdú vármegye és Debrecen város, dr. Boros Istvánt Baranya vármegye és Pécs, Nagy Zoltánt Csanád, Arad és Torontál közigazgatásilag egyesuh vármegyék, dr. Eröss Jánost Szabolcs, Ung, valamint

Ugocsa, Szatmár és Bereg csonkavármegyék, Szabó Józsefet Nógrád és Hont közigazgatásilag egyesült vármegyék és Erdélyi Károlyt Bihar vármegye főispánjává. A Magyar Közlöny második száma azután még három főispáni kinevezést közöl: Márkus Ferencet Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye és Kecskeméti város, Herboly Zoltánt Bács'bodrog vármegye és Baja város, Tóth Bélát pedig Borsod vármegye és Miskolc város főispánjává nevezte ki a miniszterelnök, aki egyben valamennyi főispánt kinevezte közellátási kormánybiztossá is.

A Magyar Közlöny első száma, amely lapfejen egyébként a koronás magyar címert közli két oldalán a szárnyas angyalokkal, csupa olyan kormányrendeletet közöl, amelyek kivétel nélkül azért készültek, hogy a háború pusztításaival tönkre tett országban a munka, az újrászületés és a közigazgatás kezdetét vehesse. Ezek

a kormányrendeletek a nemzeti munka első téglái

és tulajdonképpen ezek a kormányintézkedések jelentették az első komoly lépést annál a hatalmas munkánál, amelyet az Ideiglenes Nemzeti Kormány magára vállalt. Karácsony után úgyszólván állandóan együtt ült a minisztertanács és az egyes miniszterek beterjesztették szövegét azoknak a kormányrendeleteknek, amelyeket az összkormányoknak kellett kiadni. A hivatalos lap első száma tizenhét, a második huszonnégy kormányrendeletet közöl és ezek közül pontosan tízet az összkormány nevében a miniszterelnök írt alá.

Érdekes, hogy a hivatalos lapban nyomát sem találjuk annak, hogy

Magyarország hadat üzent Németországnak,

holott az első minisztertanács legelső tárgyai között szerepelt ez a határozat, amelyet kiáltványban és falragaszokon közöltek az ország népével és a kiáltványokat sokszázezer példányban repülőgépről is leszórták a még mindig német elnyomás alatt szenvedő országrészek lakói között. A későbben Moszkvában megkötött fegyverszüneti egyezmény is mint befejezett tény említi meg a hadüzenet megtörténtét.

Az első kormányrendelet, amely az első hivatalos lapban napvilágot látott, a „közbiztonság fokozottabb biztosításáról“ szól és intézkedik a közrend és közbiztonság fenntartásáról, a polgárőrség megszervezéséről, figyelmeztet mindenkit, hogy „az Ideiglenes Nemzeti Kormány nem fogja tűrni a felelőtlen és büntetés nélküli garázdálkodásokat“ és szigorú megtorlásokat helyez kilá-

tásba. A soron következő rendelet „a közigazgatás ideiglenes rendezéséről“ szól, felhívja a már megalakult Nemzeti Bizottságokat, hogy alakítsák újjá az önkormányzati testületeket és figyelmezteti a Nemzeti Bizottságokat arra, hogy maguk sehol ne illeszkedjenek bele a közigazgatás szervezetébe. Ez a rendelet előírja, hogy miként kell az önkormányzati szervezeteket — községi és városi képviselő testületeket, törvényhatósági bizottságokat — újjáalakítani és a megürült tisztviselői állásokat haladéktalanul betölteni. A harmadik kormányrendelet, amely a hivatalos lap első számában megjelent, már majdnem két teljes nyomtatott oldalt vesz igénybe és huszonnégy paragrafusból áll. Ez a rendelet a közalkalmazottak igazolásáról szól és e rendelet nyomában követik a „közalkalmazottak szolgáltatásra való jelentkezési kötelezettségéről“, azután „a közalkalmazottak eskü (fogadalom) tételéről“, valamint a „közalkalmazottak illetményeinek folyósításáról“ kiadott kormányrendeletek. Az eskü tételéről szóló rendelet közli az eskü, illetve fogadalom szövegét is, a közalkalmazottak illetményeinek folyósításáról kiadott kormányrendelet pedig úgy intézkedik, hogy a közalkalmazottak fizetésére fel kell használni minden készpénzkészletet, ami a községekben és városokban rendelkezésre áll. Mint az összkormány utolsó rendeletét közli a hivatalos lapnak ez a száma azt, amely a lakóhelyükről elmenekült épülettulajdonosoknak járó lakbéréknek az adópénztárakba való befizetéséről szól.

A szakminiszterek közül a népjóléti miniszter öt rendelettel szerepel és ezekben intézkedik, hogy az elhagyott gyógyszerárak anyagkészletét fel kell leltározni, a lakosság által széthurcolt gyógyszereiket össze kell szedni, az orvosi ellátás nélkül maradt községekbe orvosokat kell kirendelni, nyilvántartásba kell venni az orvosokat, gyógyszerészeket, fogtechnikusokat, bábákat, halottkémekeket, fertőtlenítőket, védőnőket és óvónőket, haladéktalanig jelentést kell tenni a szegényházakról, a szegények támogatásának állásáról, a hadisegélyezettekről, a gondviselés nélkül maradt gyermekekről, egy újabb arról intézkedik, hogy mindenhol jelentést kell tenni, vajjon működnek-e az OTI kerületi pénztárai az egyéb társadalombiztosító szervek, végül a népjóléti miniszter utolsó rendelete a háborús események következtében használhatatlanná vált elhagyott lakások összeírásáról intézkedik. Az iparügyi miniszter a gyárak, nagyobb vállalatok üzemek és a kézművesipar adatainak sürgős beszolgáltatására utasítja a felszabadult országrészek alispánjait, polgármestereit valamint a debreceni, mikolci, pécsi és szegedi kereskedelmi és iparkamarákat.

A közellátási miniszter rendeletei a termény nyilvántartásáról és az adatok bejelentéséről, valamint a sertés forgalmának s levágásának szabályozásáról szólnak és elrendelik, hogy száz kilogramm élősúlyt el nem érő zsírsertést, valamint nyolcvan kilogramm élősúlyt el nem érő húsertést, akár közfogyasztás, akár magánfogyasztás céljára levágni tilos, magánfogyasztásra egyébként is kizárólag saját hízlalású sertést szabad levágni.

A hivatalos lap első számának utolsó oldalán az utolsó két rendeletet az igazságügyi és földművelésügyi miniszterek adták ki. Az igazságügyminiszter az ítéldbírák eskütételéről rendelkezik, a földművelésügyi miniszter pedig kérdőíveket küld ki az alispánokhoz és a polgármesterekhez és elrendeli, hogy a mezőgazdasági adatfelvételek céljából kibocsátott kérdőíveket kitöltve haladéktalanul küldjék vissza.

Érdekes, hogy mindjárt a munka megkezdésekor az egyes minisztériumok megállapodtak abban, hogy iktató számaikat különböző ezres csoportokban kezelik, nehogy az akták — tekintettel arra, hogy egyazon épületben volt valamennyi minisztérium — összezavarodjanak. Így a miniszterelnökség egyes folyószámmal kezdte meg az iktatást, a belügyminisztérium öt ezres, a közellátásügyi tízezres, a pénzügyi tizenöt ezres, a honvédelmi húsz ezres, a földművelésügyi harmincz ezres, a kereskedelmi és közlekedésügyi harmincöt ezres, a népjóléti negyven ezres, az igazságügyi negyvenöt ezres, az iparügyi ötven ezres és végül a vallás- és közoktatásügyi minisztérium ötvenhatezres sorszámmal kezdik az iktatást.

A hivatalos lap második száma már Budapest felszabadulása után jelenik meg, szintén nyolc oldalon, akárcsak az első. Ebben a számban huszonnégy rendelet lát napvilágot és e rendelkezések jelentős részét áthatja az ostrom alól felszabadult Budapest lakosságának sorsáért való aggodalom és az a készség, amivel a kormány

az éhező és inséges Budapest megsegítésére kész.

A miniszterelnök által aláírt három rendelet közül az egyik a közellátási kormánybiztosok kinevezéséről és feladatáról beszél, a másik a munkabérrendező bizottságok alakításáról intézkedik, a harmadik pedig két régebbi rendelet kiegészítése tárgyában hoz póttintézkedéseket. Ebben a számban jelentkezik elsőnek három rendeletével a belügyminiszter, aki a közbiztonsági szervekre vonatkozó adatok bejelentését rendeli el, majd az újonnan létesült közbiztonsági szervek tevékenységét terjeszti ki, a harmadikban pedig elrendeli, hogy a közbiztonsági szervek

vezetői és tagjai „legalább tizenkét centiméter széles, piros-fehér-zöld (magyar nemzeti szín) színű karszalagot“ tartoznak viselni, melynek közepére magyar és orosz nyelven a „RENDŐRSÉG“ felírást kell alkalmazni.

A közellátásügyi miniszter első rendelkezése az élelmiszer-készletek összegyűjtéséről szól és kétségkívül ez a rendelet volt alapja annak a nagyszabású segítő mozgalomnak, amivel a kormány eredményesen tudott a felszabadult Budapest támogatására sietni. A következő rendelkezések konyhakertek létesítéséről, azután a szarvasmarha, bivaly, borjú és juh forgalmának és levágásának szabályozásáról szólnak, egy újabb rendelet arról intézkedik, hogy a malmok, olajütők, cukorgyárak üzemben létéről, valamint teljesítőképességéről kell haladéktalanul jelentést tenni a miniszternek. A földművelésügyi miniszter négy rendelkezéssel szerepel: a tenyésztésre alkalmas állatok, azután a lovak és csikók vágását tiltja el, elrendeli, hogy az egész országban haladéktalanul be kell takarítani a termést és

be kell fejezni a cséplést.

Ott, ahol ezt a földtulajdonosok, haszonbérlők, vagy a gazdaságok vezetői nem tudják elvégezni, közmunkát kell igénybe venni és végül a miniszter külön rendeletben intézkedik az árvízvédelmi és belvízlevezetési munkálatok tárgyában. A népjóléti miniszter egy rendeletében száz százalékkal felemeli a gyógyszerárabszabást, egy másik rendeletével bizonyos gyógyszerek — közöttük az aspirin — kiszolgáltatását szigorítja meg, azután intézkedik a nép- és családvédelmi alap és közjóléti szövetkezetek működésével kapcsolatos jelentések megküldéséről. Az igazságügyminiszter rendeletet közöl az ügyvédek, ügyvédjelöltek, közjegyzők és közjegyző helyettesek igazolásáról, a hirdetménykézbesítés felfüggesztéséről, az iparügyi miniszter pedig Budapest és környéke gyárainak, nagyobb ipari vállalatainak és üzemeknek adatait kéri sürgősen magához, azután külön rendeletben hívja fel Budapest és környéke valamennyi ipartestületét, hogy a kézműves ipar helyzetéről részletes jelentést küldjön és harmadik rendeletében utasítja az alispánok és polgármesterek útján az iparhatóságokat, hogy az ország összes ipartestületeiben tartsák meg az évi rendes közgyűléseket és azokon válaszszak meg az új vezetőséget.

A főispáni kinevezéseken kívül a Magyar Közlöny első száma csak Demeter Géza kinevezését közli, a második számban is mindössze néhány kinevezést olvasunk. A belügyminiszter Andreánszky Istvánt miniszteri osztálytanácsossá, Tömpe Andrást

rendőrfőtanácsossá nevezte ki, az iparügyi miniszter pedig Gaál Lászlót és dr. Kovács Gábort miniszteri titkárokká az iparügyi minisztériumba. A február ötödikén megjelent harmadik szám már egy hasábon közli a kinevezéseket. A miniszterelnök az igazságügyminiszter előterjesztésére dr. Balogh Győző törvényszéki bírót és dr. Réczei Lászlót az igazságügyminisztériumba miniszteri tanácsosokká nevezte ki, a belügyminiszter dr. Karcag Ivánt miniszteri osztálytanácsossá, dr. Zilahi Lászlót és dr. Szent-Iványi Józsefet miniszteri titkárokká, Fábíán Ferencet miniszteri fogalmazóvá, dr. Villányi Andort, dr. Tímár Istvánt, Vietorisz Gézá, dr. Zahorán Ákost rendőrfogalmazókká, Gáspár Imrét rendőr főfelügyelővé nevezte ki, azután kineveztek még egy csomó segédhivatali tisztviselőt, detektívet, bírósági jegyzőt és joggyakornokot.

Január huszonhatodikán a nemzetgyűlés Politikai Bizottsága és az Ideiglenes Nemzeti Kormány együttes tanácskozási alapján elhatározza

a háromtagú Nemzeti Főtanács felállítását,

amely az államfőt megillető egyes jogokat van hivatva gyakorolni addig, amíg a magyar nép az államfői hatalom gyakorlásának módja felől nem dönt.

A hivatalos lap harmadik száma egyedül a népbíráskodásról szóló és hatvannyolc paragrafusból álló rendeletet közli a már említett kinevezéseken kívül, a negyedik szám a Nemzeti Főtanács felállításáról szóló rendeletet, azután a lakáshivatal szervezéséről szóló kormányrendeletet, valamint e rendelet végrehajtása tárgyában a népjóléti miniszter által kiadott utasításokat, minthogy az összkormány rendelkezése a lakásügyek legfelsőbb fórumául a népjóléti minisztert jelöli meg, a népjóléti minisztérium szervezetével kapcsolatos kérdések tárgyában kiadott rendelkezéseket, a vallás- és közoktatásügyi miniszternek a közoktatásügyi igazgatás megszervezéséről szóló intézkedéseit és végül a földművelésügyi miniszter körrendeletét a traktorok, gőzekék tavaszi szántásra való előkészítése tárgyában.

Januárban még a miniszterelnök a kereskedelmi és iparkamarák újjászervezéséről, a népjóléti miniszter pedig a közegészségügyi felügyelői szolgálat szabályozásáról készítene el rendeleteket, de ezek már csak februárban jelennek meg a hivatalos lapban. Ezekkel a rendelkezésekkel a kormány előkészítő munkája nagyjában véget is ért és februárban megkezdődhetett a megtett első intézkedések alapján az újjáépítés komoly munkája, amelynek első stációja Budapest megsegítése volt.

A nemzet mindenese

Tíz nappal Budapest felszabadulása után dr. Zsedényi Béla az Ideiglenes Nemzetgyűlés elnöke, Debrecenből a magyar fővárosba utazott, ő volt az első, aki Debrecenből ezt az utat megtette. Útjára elkísérte Verő Ubul rendőrőrnagy is, aki erről az utazásról ezeket meséli nekünk:

— Január huszonnyolcadikán, vasárnap délután indultunk el Debrecenből és éjjel tizenegy órakor érkeztünk meg a lángokban álló Kálvin-térre. Buda ekkor még a németek kezén volt és a nácik hitvány dühükben állandóan lőtték Pestet. Amikor megérkeztünk a füstölgő Kálvin-térre, amelynek üszkös romházait kísértetiesen világították meg az éjszaka sötétjében felcsapó lángok, jobbra is balra is robbantak a belövések gránátjai. Az Üllői útra fordultunk be, aztán a Mária utcában a jezsuiták rendházát kerestük, mert ott akartunk éjjeli „szállást kérni». A koromsötét és néptelen utcában nem találtuk meg a klostrot, mire megálltunk az épségben maradt szemklinika előtt. Itt találtuk dr. Nónai Tibor egyetemi adjunktust, az elnök barátját, aki kitörő örömmel fogadott. A rádióból már értesült arról, hogy Zsedényi Bélát elnökévé választotta a nemzetgyűlés. Kis szobába vezetett, ide bejöttek a klinika orvosai, majd megérkezett dr. Frigyesi József egyetemi tanár és mindnyájan feszült figyelemmel hallgatták Zsedényi Béla értékes előadását.

— Másnap, január huszonkilencedikén reggel első utunk Csernisov tábornokhoz, Budapest katonai parancsnokához vezetett. A tábornok már értesülve volt Zsedényi megérkezéséről és olyan igazolványokat adott nekünk, aminővel csak a magasrangú orosz tisztek rendelkeztek. Az igazolványok alapján nemcsak fegyverhasználatra volt jogunk, hanem igénybe vehettünk orosz katonai alakulatokat és orosz katonai gépkocsikat is.

— Az orosz katonai parancsnokság Kun-utcai épületéből egyenesen a skót misszió Vörösmarty-utcai épületéhez mentünk, tudtuk hogy

ennek pincéjében van Tildy Zoltán.

Meg is találtuk. Tildy és felesége betegen feküdtek az óvóhelyen. Varga Béla jelenlétében rendkívül szívélyesen fogadott bennünket a pártvezér, akit Zsedényi a legrészletesebben tájé-

koztatott a nemzetgyűlés és a kormány megalakulásáról és átadta Tildynek a Debrecenben addig megjelent újságok példányait. Tildytől Csorba János polgármesterhez mentünk, majd utunk a parlament épületéhez vezetett.

— A parlament szomorú és sivár romhalmaz volt. Nem volt egyetlen ablaka. A szobák kifosztva. Az ülésteremben mindent összetörtek. Lukács Gyula elnöki osztályfőnök, aki az épületben lakott, részletes jelentést tett a Nemzetgyűlés elnökének. Vele együU jártuk be az épületet és Zsedényi ott nyomban kiadta a rendelkezést a parlament épületének azonnali helyreállítására, ígéretet tett, hogy legközelebbi útija alkalmával a munka fedezésére elhozza a szükséges összeget és kijelentette, hogy fellelte nagyjelentőségűnek, tartja

az országház helyreállítását

Ott ebédeltünk a parlamentben: azt ettük meg, amit magunkkal hoztunk Debrecenből.

— Ezután a Hollán-utcában kerestük fel Zsedényi régi lakását, ebben azonban már mások laktak. A Hollán-utca huszonhét számú ház előtt már ott állt az orosz katonai díszörség, amelyet Csernisov tábornok rendelt ki oda. Zsedényi a ház egy másik lakásában szállt meg, én régi lakásomat épségben találtam és a lakásban ott volt a családom is.

— Az utcákon néhányan felismerték Zsedényi Bélát, akit az agyonsanyargatott, kiéhezett pestiek olyan lelkesedéssel köszöntöttek, hogy könnyű öntötte el a szemeinket. Zsedényi mindenütt beszédet intézett az emberekhez, akik sűrű rajokban állták körül az autót. Százan és százan intéztek kérdéseket hozzá, sorolták fel panaszaikat és összetett kezekkel könyörögtek neki, hogy az országot húzza ki a bajból...

— Január harmincadikán korán reggel a Pajor-szanatóriumba mentünk, ahol a pincében találtuk meg Komis Gyula egyetemi tanárt, Szentiványi Sándor unitárius püspököt és Supka Gézát, a kitűnő publicistát. Zsedényi őket is informálta mindenről és ezzel az utazás hivatalos része véget is ért. Közben két autónk közül az egyiket ellopták, de aztán a kocsit megkerült. Zsedényi még aznap délután haza is utazott és én másnap reggel a megkerült autóval követtem őt Debrecenbe.

*

Dr. Zsedényi Béla miskolci jogakadémiai tanár, az Ideiglenes Nemzetgyűlés elnöke, a magyar nemzet mindenese volt. Képességei, munkabírása és az a nagy tisztielet, amely személyét valósággal glóriaként fonta körül, alkalmassá tették őt arra.

hogy a nemzet történetének legtragikusabb korszakában minden munkát és feladatot elvégezzon.

A debreceni kormány megalakulásától a Magyar Köztársaság törvénybeiktatásáig nemcsak négyféle minőségben gyakorolta a legmagasabb államfői hatalmat dr. Zsedényi Béla, hanem

a nemzeti szuverenitás letéteményese

is volt. Előbb mint a Nemzetgyűlés elnöke és mint a Nemzetgyűlés elnökségének elnöke, továbbá, mint a Politikai Bizottság elnöke állt minden szervek és hatóságok felett, később a felsorolt tisztségekhez járult még a január huszonhatodikán megalakult Nemzeti Főtanács elnöki tisztje is.

Ebben az időben történt, hogy a Politikai Bizottság határozatot hozott, amelyben kijelentette, hogy miután a Nemzetgyűlés nem ülhet össze és mivel a Politikai Bizottságot a Nemzetgyűlés a politikai pártokból alakította, a Bizottság ideiglenesen átvette a Nemzetgyűlés feladatát és rendelkezéseivel a szuverén Nemzetgyűlés működését pótolja. A Politikai Bizottság volt egyetlen szerve a Nemzetgyűlésnek, amely funkcionált és mint kiegészítő törvényhozó szerv működött. A Politikai Bizottság és a minisztertanács közösen alakították meg a Nemzeti Főtanácsot, amelynek elnöke Zsedényi Béla lett, tagjai voltak a miniszterelnök és Gerő Ernő képviselő, póttagja pedig Révai József. A Nemzeti Főtanács Debrecenben nem tartott ülést és első tanácskozására csak Budapesten került sor.

Zsedényi Béla közjogi állása szinte egyedülálló a magyar történelemben.

*

Debrecen legimpozánsabb bérházában, a csodálatosan épiségben maradt Alföldi-palota harmadik emeletén három szobából és tágas hallból állt az elnöki iroda. A hall a titkári szoba volt, ahol Perényi Márta és még egy tisztviselő nő gépeltek, a balkoni szobában dolgozott Demeter Géza, az elnöki iroda vezetője, akik itt szerkesztették a hivatalos Magyar Közlönyt is, ettől balra kapott otthont Verő Ubul parancsőrtszt, a Kossuthszoborra néző szobában pedig Zsedényi Béla rezideált. Elképzelhetetlenül sokat dolgozott. Egész napja tárgyalásokkal telt el és csak az éjszaka óráiban jutott ideje arra, hogy intézkedéseit és rendelkezéseit gépbe diktálja. Az elnöki iroda intézte a Politikai Bizottság összehívásával és üléseivel kapcsolatos adminisztrációt. Itt történtek meg a kinevezések, ezekben a helyiségekben vette fel először dr. Zsedényi Béla a diplomáciai érintkezést nemcsak

az orosz diplomatákkal: Oszjukin követségi tanácsossal és Grigorjev követségi titkárral, hanem a közben Debrecenbe érkezett angol és amerikai missziók vezetőivel is; innen tárgyalt Vorosilov marsallal, akivel meleg baráti kapcsolata fejlődött ki.

... A szoba, ahol most e sorokat írom, debreceni tartózkodása alatt dr. Zsedényi Béla szobája volt. Telefonomnak, amely íróasztalom jobboldalán csilingel, ma is kettőszázötvenhetes a száma, mint volt Zsedényi idejében. Sokáig annál a feketére lakkozott íróasztalnál dolgoztam, amely mellett az elnök fogadta látogatóit. A házban és egész Debrecenben legendák és kedves történetek légiói keringenek az ezüsthajú Zsedényi Béláról...

*

A miskolci jogakadémia tanára ép olyan véletlenül emelkedett az Ideiglenes Nemzetgyűlés elnöki székébe, mint ahogyan a véletlen indította el ebben az időben egész sereg karrier magasívelésü, vagy gyorsan keréketörő útját.

Mint a miskolci Nemzeti Bizottság által a debreceni Ideiglenes Nemzetgyűlésbe kiküldött képviselő utazott el december közepén Miskolcra Debrecenbe a jogakadémia dékánja, akinek demokratikus működését Miskolcon becsülték és ismerték. A „Felsőmagyarországi Reggeli Hírlap“ főszerkesztője volt és a felszabadulás után szerepet vállalt Miskolc közéletében. Debrecenben csak december huszonegyedikén kezdődött a szerepe, amikor a Nemzetgyűlésen vihar keletkezett az elnökválasztás kérdésénél. Ma megállapíthatjuk, hogy e fontos kérdést a politikai pártok nem tárgyalták meg azzal a gondossággal, amit az megkövetelt és így esett meg, hogy az elnök személyét illetően magukban a pártokban sem volt meg az összhang és az elnöknek javasolt Szentpéteri Kun Béla egyetemi tanár megválasztását hevesen ellenezték, vagy lelkesen követelték egyazon párthoz tartozó képviselők is. A helyzetet nem lehetett másképp megoldani, csak úgy, hogy a Nemzetgyűlés tanácskozását félbeszakították és a pártok vezetői megbeszélésre vonultak vissza.

E megbeszélésen a Nemzetgyűlés elnökségére, miután Szentpéteri Kun Béla maga is tiltakozott megválasztása ellen, főleg korára és egészségi állapotára való hivatkozással, egyetlen posz szibilis jelölt neve jött csak szóba: dr. Juhász Nagy Sándor volt igazságügyminiszteré, a magyar függetlenségi gondolat régi lelkes harcosáé. Juhász Nagy Sándor azonban az elnöksége nem vállalta. Felmerült hát a kérdés: ki legyen az elnök?

A vitában Faraghó Gábor tette ezt a javaslatot:

— Tegnap este hosszasan tárgyaltam dr. Zsedényi B“éla miskolci jogakadémiai tanárral. Meggyőződtem róla, hogy a

magyar közjognak egyik legalaposabb ismerője. Emellett pártokon felülálló. Demokratikus gondolkodásához kétség nem fejlődés külső megjelenésében is megüti azt a mértéket, amely e díszes pozíció betöltésénél szinte elengedhetetlen..

Ez a felszólalás döntötte el a kérdést. Zsedényi Béla hajlandó volt a súlyos tisztséget vállalni és a szünet után megnyitott tárgyaláson Valentiny Ágoston Zsedényi Bélát e szavakkal ajánlotta elnöknek:

„Mélyen tisztelt Ideiglenes Nemzetgyűlés! Szentpéteri Kun Béla professzor úr az itt! elhangzottak után eltávozott nyilván azzal a szándékkal, hogy ezzel is kifejezésre juttassa azt az elhatározását, hogy az elnökséget nem kívánja vállalni. A magam részéről — hogy ne rontsuk e pillanat ünnepélyességét — új elnököt hozok javaslatba, még pedig dr. Zsedényi Béla miskolci egyetemi tanár urat és kérem, hogy méltóztassanak így az elnököt egyhangúlag közfelkiáltással megválasztani.“

Juhász Nagy Sándor szólalt fel még, aki kérte a Nemzetgyűlést, hogy ebben az ügyben egyhangú határozatot hozzon és fogadja el Valentiny javaslatát. Ez meg is történt és így lett dr. Zsedényi Béla a Nemzetgyűlés közfelkiáltással megválasztott elnöke.

*

A moszkvai különvonattal Debrecenbe érkezett politikusokat és tábornokokat még december tizenkettedikén az Arany Bikában szállásolták el, a nemzetgyűlési képviselők pedig az Augusztá-szanatóriumban nyertek elhelyezést. Talán Zsedényi volt az egyetlen a képviselők között, aki a Bikában maradt és megválasztásáig a százhuszonhetes számú szerény szobát foglalta el. Elnökké választása után átköltözött a kétszázharma.s és kétszáznegyves számú frontszobákba, de amint maga mondja: „nem volt ablak a szobán, amelybe (beesett a hó és az ágyon magasan állt a hó akkor, amikor ott a legfontosabb tanácskozásokat tartottuk“.

Karácsonykor hazament Miskolcra, ahol Kotlerevszky városparancsnok ünnepélyesen fogadta, a színházban díszelőadást rendeztek tiszteletére és a díszelőadás szünetében Kotlerevszky városparancsnok Zsedényi Bélának a következőket mondta: Látja Prezident, nekem az első percben, amikor magával tárgyaltam, már jó megérzésem volt, mert tudtam, hogy maga a jövő embere...“

Ennek a megjegyzésnek érdekes előzményei voltak.

Amikor Miskolc felszabadult, az orosz városparancsnokság a város vezetőit a megyeházára hívta. Az emberek az Avas pin-

céiből azon piszkosan, beretvátlanul és gallér nélkül mentek el a megyeházára. Zsedényi szerényen a hátsó sorban állt. Kotlerevszky végignézett a megjelenteken, azután egyenesen Zsedényihez“ lépett, kezét fogott vele és egyedül csak vele tárgyalt az összes megjelentek közül.

Erre célzott most és Zsedényi megkérdezte tőle: „mi volt ennek az oka?“ Az orosz ezredes mosolyogva felelte: „Egyedül maga volt rendesen megberetválva és valamennyiük közül egyedül csak maga hordott tiszta gallért...“

*

Zsedényi Béla ott volt minden tárgyaláson és valamennyi pártközi megbeszélésen részt vett. Mesélik, hogy a Nemzetgyűlés megnyitásán merényletet akartak elkövetni ellene, a merénylőt, akit Mag Mihálynak hívtak és állítólag hajdú volt, le is tartóztatták. Amikor szóba hoztam előtte ezt a kérdést, mosolyogva legyintett a kezével. „Nem érdemes beszélni róla“ — és máris más témára tért át.

A Nemzetgyűlés elnökének debreceni irodájában elképzelhetetlenül nagy forgalom bonyolódott le. Népszerű volt az oroszok előtt is.

Megtörtént, hogy egyszer éjjel ment haza, mire orosz katonák megállították. Zsedényi csak annyit mondott, hogy: „Jászom President magyárszki szobranjetf, mire az oroszok torkaszakadtukból kiabálni kezdenek, hogy „Magyárszki Kalinin“ és valósággal díszkísérettel vitték el az Arany Bikáig.

Előfordult azonban egyszer az is, hogy nem hitték el neki, hogy ő az elnök. Ezt az epizódot így mesélte el:

— A Bika bejárata előtt egy csomó kép lógott, közöttük Petőfi, Rákóczi és Kossuth képei. Ebben az időben csak engedéllyel lehetett bemenni a Bikába, de én az engedélyt nem igen hordtam magamnál. Az orosz örök legtöbbje már ismert és ezek nem is igazoltattak. Egy este felváltották az őrséget és új katonák jöttek. Olyanok, akik még nem ismertek engem. Be akarok menni a Bikába, kérik a propuszkát, az igazolványt, ami persze nem volt nálam. Mondom: én vagyok az elnök. Az orosz rám néz, int a fejével, aztán karonfog, odavisz Kossuth Lajos képe elé, rámutat és azt mondja: „Látod, ez a president. Ennek szakálla van, neked nincs szakállad, tehát nem is lehetsz president!“ Szerencsére kijött a Bikából a Nándor, a portás, aki igazolt, mire nagynehezen mégis csak beengedtek ...

A Nemzetgyűlés elnöke április tizenharmadikán költözött fel végleg Budapestre, ahova addig több ízben felutazott.

A miniszterek debreceni otthona

A debreceni kormány tagjait és a miniszterek szűkebb környezetét majdnem egy hónapig látta vendégül az Arany Bika. Az elképzelhető legnagyobb kényelemben volt itt részük, mert Zaharenkó őrnagy, a szálloda parancsnoka a legteljesebb mértékben gondoskodott róluk.

Január első napjaiban azután híre terjedt annak, hogy rövidesen megérkezik Debrecenbe a Fegyverszüneti Bizottság, amelyet később a Szövetséges Ellenőrző Bizottság követ. E bizottságokkal több, mint ezer jórészt katonai, kisebb részben polgári személy érkezését várták és dr. Kövendy Lajos rendőralezredes, aki az elszállásolás nehéz kérdését! intézte, utasítást kapott arra, hogy megfelelő szállásról gondoskodják. Tanácskozások indultak meg és e tanácskozások során úgy határoztak, hogy a Szövetséges Ellenőrző Bizottság magasabbrangú tisztjeit az Arany Bika-szállóban helyezik el, a miniszterek részére viszont más szállás után kell nézni.

Értesüléseink szerint Juhász Nagy Sándor vetette fel azt az ötletet, hogy a kormány tagjai és a minisztériumok magasabbrangú tisztviselői részére szállásul a rendőrség épületével szemben lévő Balogh-házat jelöljék ki. A rendőrség január tizedikén, szerdán kapta meg az utasítást, hogy a néhai Balogh István Kossuth-utcai házat két óra alatt ki kell üríteni és a miniszterek másnap, január tizenegyedikén, csütörtökön költöztek át ide.

A debreceni kormány tagjainak új otthona ismert épülete Debrecennek. A Kossuth-utcában annak a háznak a helyén épült, ahol debreceni tartózkodásának idején Blaha Lujza, a magyar színjátszás büszkesége lakott. Róla nevezték el egyébként a rendőrség épülete és a Balogh-ház között lévő kis utcát is.

Balogh István debreceni földbirtokos, a református egyház presbitere, aki a háromemeletes házat építtette, régi közismert deibreceni cívis családból származott. Gyermekkori balesete következtében állandóan görnyedten járt) és ezért a debreceni nép — megkülönböztetésül a többi Baloghoktól — „Görbe-Balogh“-nak nevezte. Az első világháború után, a tomboló munkanélküliség idején elsőnek indította meg Debrecenben az építkezést és ezerkilencszázhuszonnégy tavaszán rakták le a korszerű bérház lapjait. Az épületben tizenkét modern lakást építettek.

Balogh István családja azonban nemcsak erről a Kossuth-utcai házról nevezetes, hanem ifjú Balogh István, a bérházépítő Balogh legidősebb fia zavaros politikai szereplésével vált hírhedtté. Annak idején, mint nyilas képviselő, listavezetést vállalt a Festetich-listán és ezerkilencszázharminchétben az Arany Bikában ő rendezte meg azt a groteszk királyválasztó gyűlést, amelyen

Horthy I. Miklós néven királynak deklarálta.

A tervet ifj. Balogh István a hírhedt szabadcsapatos Kémeri-Nagy Imrével együtt főzte ki, a választást azonban komolyan senki sem vette.

Amikor a miniszterek kiköltöztek az Arany Bikából, megszünt ott az étkezés is. A kormány Csócsits Lajossal, a közismert Gambrinus-étterem tulajdonosával kötött megállapodást, a közellátási miniszter vállalta, hogy az éttermet nyersanyaghoz segíti — ami nem ment mindig zökkenő nélkül — és január tizenegyedikétől kezdve a Gambrinusban étkeztek a miniszterek.

A Balogh-házban legelsőnek a posta, illetve a telefon műszaki osztálya kezdte meg a munkát, Abai Imre és Szentirmaj József két tízes állomást állítottak be három mellékállomással és minden lakásba bevezették a telefont.

A kormány tagjai közül — három kivételével — valamenynyien a Balogh-házban laktak. Dálnoki Miklós Béla miniszterelnök továbbra is megtartotta a pénzügyigazgatósági palotában lévő lakását, amely összeköttetésben állott a miniszterelnökség hivatalos helyiségeivel és a miniszterelnöknek csak az egyik szobából kellett átmenni a másikba, hogy a kormány fejéből magánemberré váljék. Teleki Géza kultuszminiszter feleségét, gróf Mikes Hannával — aki csak később jött meg ide — debreceni tartózkodása egész idejére Révész püspöknek meleg szívvel felajánlott vendégszeretétét vette igénybe, dr. Vásáry István pénzügyminiszter pedig megtartotta lakását.

A Balogh-házban az első lakók Erdei Ferenc belügyminiszter és Balogh István miniszterelnökségi államtitkár voltak. Erdei Ferenc feleségével költözött a lakásába, amelynek gyakori vendége volt miniszternek akkor Debrecenben nagy sikerrel vendégszereplő sógornője: Majláth Mária, a kiváló drámai művésznő. Az ő révén azután vidám művésztársaság gyakran tette kedélyessé a miniszter debreceni lakását. Balogh István államtitkár otthonát meghitt munkatársával, dr. Bojtha Bélával osztotta meg, akit Debrecenben nevezett ki miniszteri tanácsossá a kormány és akinek szélesívelésű karrierje Balogh István oldalán itt indult útjára.

Dr. Erdei Ferenc és Balogh államtitkár beköltözését úgyszólván óráról órára követték a többiek.

A miniszterek és családtagjaik az Arany Bika-szálloda halljában és a szálloda előtt türelmesen Márták, amíg megfelelő alkalmatossághoz jutnak szerény ingóságaik átszállításához. Néhányan bizony a szállodától kértek kölcsön pehelypaplant, vánkost, fehérműt, mert ilyennel nem rendelkeztek. Innen is, onnan is kézikocsik, targoncák kerültek elő, miniszteri tisztviselők, civilbe öltözött karszalagos rendőrök segítettek az átköltözésnél, de január tizenegyedikén estére már „komplett volt“ a Balogh-ház, legfeljebb azoknak a régi lakóknak fáj a fejük, akik a debreceni kormány tagjai miatt két óra alatt voltak kénytelenek elhagyni lakásukat.

Balogh István debreceni háza, amelyet szinte csodálatosképpen tökéletesen megkímélt a háború vihara, két hónapon keresztül, a kormány Pestre költözéséig volt otthona a minisztereknek és azoknak a szerencsés kormányhivatalnokoknak, akik itt jutottak szálláshoz. Ebbe a házba költöztek be részben családjaikkal együtt dr. Gyöngyösi János külügyminiszter, Vörös János honvédelmi miniszter, azután Faraghó Gábor, Nagy Imre, Gábor József, dr. Valentín Ágoston, Takács Ferenc és Molnár Erik miniszterek, néhány államtitkár és több minisztériumi tisztviselő. Általában három és négy szobából álló

szerény lakásokat kaptak a miniszterek,

akik később, Budapest felszabadulása után több kiválóságot láttak vendégül maguknál. A miniszterek debreceni otthonában laktak többek között Zilahy Lajos, a kitűnő író, aki feleségével, Bárczy Piroskával gyakrabban volt Debrecenben, itt szállt meg Szent-Györgyi Albert professzor, a Nobel-díjas magyar tudós, akinek karakterisztikus, mindig mosolygó ősz fejét a kormány itt tartózkodásának idején több ízben láttuk feltűnni Debrecen utcáin, e ház látta vendégül Tildy Zoltánt, Nagy Ferencet, Szakasits Árpádot, Rákosi Mátyási, amikor a magyar politikai életnek e prominens vezetői elkerültek ide és azt lehet mondani, hogy Balogh István debreceni házában eléggé élénk, mozgalmas volt az élet.

A miniszterek otthonát — az akkori viszonyokhoz mérten — dr. Kövendy Lajos rendőralezredes igyekezett minél kényelmesebben berendezni és gondoskodott arról is, hogy a lakásokba ntég szőnyeg is jusson. Azokról az apróságokról, amelyek annyira nélkülözhetetlenek a legszerényebb polgári háztartásban¹s, nem tudott gondoskodni ő sem, ezeket bizony maguk a miniszterek családtagjai is nehezen tudták csak beszerezni.

Emlékszem rá, ezerkilencszáznegyvenöt kora tavaszán, egy virágokat fakasztó vasárnapon, amikor először látott vendégül a Balogh-házban lévő otthonában Faraghó Gábor közellátási miniszter: az ebédet villanyresón készítették el, háztartási alkalmazott nem volt, a miniszterné maga sütötte ki azt a húst, amit pár nappal előbb a férje hozott Kecskemét melletti tanyájáról. Hatan ültünk az asztal körül, mindegyikünk előtt másfajta tányér, másfajta kanál, másfajta pohár és az ebéd hat résztvevője közül csak háromnak jutott kés... A miniszter, azután titkára Komitzer Béla és én a házigazda mosolygó invitálására bicskánkat szedtük elő a zsebünkéből és ezt használtuk az ebédnél.

De az ebéd azért kitűnő volt és mindent megkoronázott az a valódi babkavé, amit a miniszterné-asszony főzött jénai lombikban a dobostorta után.

A Balogh-ház lakói közül egyébként kevesen vezettek háztartást odahaza. Ügyszólván valamennyien a Gambrinus-étteremben kosztoltak, ami nemcsak kényelmesebb, hanem — sokkal olcsóbb is volt. Erdei belügyminiszter, Molnár Erik és Balogh államtitkár vezettek talán csak háztartást, esténként azután a ház lakói összejöttek, vagy dolgoztak.

A miniszterek példás és puritán életet éltek igazán nagyon szerény körülmények között. Meg volt az a nagy előnyük, ami olyan ritkán jut osztályrészül általában a minisztereknek, hogy mindössze pár lépésnyi távolság választotta el valamennyiüket a hivataluktól és ha egymással dolguk akadt, akkor az éjszaka akármelyik órájában is legfeljebb a második emeletről kellett lemenni az elsőre, hogy megtárgyalják azokat a problémákat, amik ezekben a sorsdöntő időkben a nemzet életére annyira fontosak voltak. Különösen január végén és február elején akadt annyi dolguk a minisztereknek, hogy a ház előtt posztoló rendőr másnap csodálkozva újságolta bajtársainak, hogy „a Balogh-ház majd minden lakásában egész éjszaka égetti a villany“. A miniszterek egész éjjel dolgoztak. Permanenciában volt a Balogh-ház külön telefonkezelőnöje, csilingelt a telefon, ahol akadt, ott kattogott az írógép, ajtók nyíltak és ajtók csukódtak', rendeletek és fontos tervek születtek meg és Balogh István debreceni háromemeletes házának kétségkívül jelentős része van abban, hogy Magyarország a rend, közbiztonság, konszolidáció és újrászületés útján megindulhatott.

Április végéig látta vendégül a Kossuth-utcai sűrű ház a kormány tagjait. Április elején kezdődött meg a lakásokban a csomagolás, április kilencedikén indult el a kormány első vonata Pestre és április végén a Balogh-ház már üres volt.

Dolgozik a kormány

A debreceni pénz ügy igazgatósági palotában, amely majdnem négy hónapig a különböző minisztériumok otthonául szolgált, ezerkilencszáznegyvenöt elején körülbelül olyan volt a helyzet, mint annál az ifjú házaspárnál, amely most rendezkedik be. A bútorok egyrésze, ha rendetlenül is, de ott áll már a lakásban, viszont hiányoznak azok a holmik, amik az otthonat hivatva vannak lakályossá tenni. A minisztériumi hivatalok legtöbbszörében a minisztereken és az államtitkárokon kívül alig volt néhány lisztviselő, viszont: a hivatalos órát nem ismerték és nemcsak látástól-vakulásig, hanem a késő éjszakai órákig dolgoztak a demokratikus kormány első tisztviselői.

Az új otthonban, amelynek megszületéséről már írtunk, az első időben nem a konyhának, hanem inkább a seprőnek jutott nehezebb szerepe. Mindenekelőtt

likvidálni kellett a múltat

és előkészíteni a talajt a demokratikus állami berendezkedésre. Ezt a célt szolgálták az első intézkedések, a fontosabbak éppen úgy, mint a kevésbé lényegesek. Mindenekelőtt hatályon kívül kellett helyezni a közelmúlt rendelkezéseit, azután minden lehető elkövetni, hogy nyomban munkába állítható legyen — Debrecenben még csak szerény keretek között — az állami apparátus komplikált gépezete. Ehhez megbízható és kipróbált emberekre volt szükség és a kormánynak mindjárt működése kezdetén kiadott rendeletei, amelyek az igazolásról és a népbíráskodásról szóltak, kétségkívül ezt a célt szolgálták. Párhuzamosan a múlt felszámolásával megindult az adatgyűjtés nehéz munkája az egész vonalon és külön fejezetben kellene beszámolni arról, hogy technikailag ezt a különben egyszerű munkát milyen nehezen lehetett akkor elvégezni. A kormánynak kötelessége volt gondoskodni az új termés biztosításáról és a földművelésügyi minisztérium a gyakran felette erélyes hangú rendeletek egész légióját bocsátotta ki az eredmény érdekében. Azért mégis hetek teltek el addig, amíg a gyors átmenet idejéből olyan korszak következett el, amikor már normális időkre való rendeleteket adhattak ki. Sikerült Debrecenben több súlyosnak látszó problémát is megoldani, jóllehet abban az időben, amikor az első kor-

mányintézkedések napvilágot láttak, Budapestért még dúlt a harc, a Dunántúl a németek megszállása alatt nyögött és Szálasiék az ország elrabolt kincseit hurcolták magukkal...

Az alkotó munka nehezebbik része természetesen csak Budapest felszabadulása után kezdődhetett el, de azért az Ideiglenes Nemzeti Kormány debreceni tartózkodásának utolsó két hónapját: februárt és márciust már az alkotó munka kezdeti korszakának tekinthetjük. Még a történelemíró is elismerni tartozik, hogy ebben az időben:

ezerkilencszáznegyvenet tavaszán Debrecenben született újra az ország

és minden, ami később Budapesten történt tulajdonképpen nem volt más, mint Debrecen folytatása.

Tartsunk csak seregszémlet a rendeletek között, amelyekről valóságosan hemzseg a hivatalos Magyar Közlöny mindegyik száma és nyomban látjuk, hogy a kormány rendelkezései most már kivétel nélkül az újraépítést szolgálják. Ezek a rendeletek a demokrácia számára építenek fundamentumot.

A sok száz kormányintézkedés között voltaképpen csak négy olyan van, ami történelmi szempontból és országos viszonylatban is kiemelkedőnek nevezhető: az igazolóbizottságok megszervezéséről és a népbíróságok felállításáról kiadott kormányrendeletek, az Egyesült Nemzetekkel kötött fegyverszüneti egyezmény és az ennek szellemében megszületett rendelkezések egész sora, végül pedig a földbirtokreformról szóló kormányrendelet, amely „a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földműves nép földhözjuttatásáról“ címet viseli és stílusosan ezerkilencszáznegyvenöt március idusának dátumát hordja a miniszterelnök aláírása felett. Ezeket a rendeleteket a kormány a nemzetgyűléstől kapott felhatalmazás alapján bocsátotta ki törvényerővel. A további rendelkezések túlnyomóan nagy része már nem nevezhető időállóknak.

Februárban a kormány első fontosabb rendelete volt az, amely dézsmát vetett ki az aránytalan jövedelmekre és vagyonszaporulatokra. A dézsma kulcsa progresszív alapon huszonöt százaléktól nyolcvanig emelkedett. Február elején a kormány egyébként elrendelte, hogy az OTI kerületi pénztárai haladéktalanul kezdjék meg működésüket, egy másik intézkedésében pedig zár alá veszi a gyógyszerek előállításához szükséges gépeket. A német állampolgárok internálásáról külön rendelkezés intézkedik. Ezzel egyidőben jelenik meg az a rendelet, amely gondoskodik a volt tanácsköztársaság alatti magatartás és az

azóta kommunista, szociáldemokrata, vagy antifasiszta politikai meggyőződés és tevékenység miatt elítéltek, illetve hátránnyal sújtottak rehabilitásáról és e kormányrendelet szellemében bocsát ki külön rendeletet a kereskedelmi és közlekedésügyi miniszter, aki a rehabilitálást és régi állásukba való visszavételét rendeli el azoknak, akikre a kormányrendelet a miniszter hatásköre alá tartozó hivatalokban vonatkozik.

A miniszterelnöknek a közéletmezés biztosítására kiadott rendelete széleskörű felhatalmazást ad a közellátásügyi miniszternek rendeletek kibocsátására. A miniszter él is ezzel a joggal, a Magyar Közlöny számai egymásután hozzák a rendeleteket, amelyekből megtudjuk, hogy a napi kenyérfejadag általában húsz deka, a nehéztesti munkások és a testi miunkások természetesen többet kapnak. A miniszter intézkedik a tészták és sütőipari termékek gyártásának, készítésének és forgalmának szabályozásáról, halálra ítéli a tejes kenyeret, kalácsot, kuglófot, pogácsát, a túrósnak nevezett süteményt, egyedül a perecnek és a vizes zsemlenek kegyelmez meg, de ezeknek is csak rövid ideig tartott pünkösdi királyságuk. A pengő akkori stabil voltát igazolja az, hogy a zabot és a búzát nyolcvan, a rozsot hetven pengőben maximálják, a kenyér fogyasztói ára Budapesten és környékén egy pengő negyven, vidéken egy pengő harminchat, a sütés díja pedig az egész országban egységesen kilogrammonként negyven fillér. Ebben az időben jelenik meg egyébként először a közellátási miniszternek egy olyan rendelkezése, amelyben a zsidókról említés tételik: február nyolcadikán megengedi a miniszter, hogy a zsidó hitközségek közvetlenül vásárolt búzából napi huszonöt dekás kenyérfejadag alapulvétele mellett hitközségük tagjainak húsvéti pászkaellátásáról gondoskodjanak.

Az ellátottaknak általában le kellett adni a kenyérjegyeiket, de a rendelkezés kivételben részesíti a volt munkaszolgálatosokat és azokat, akik a deportálásból tértek haza. Felhatalmazást ad arra, hogy ezeknek ellátásáról utólagos elszámolás kötelezettsége mellett a kényér jegyek leadása nélkül is lehet gondoskodni.

Egyébként már február hatodikán kelt

rendeletében hatályon kívül helyezte a zsidótörvényeket

az összkormány, ez a rendelkezés azonban csak a hivatalos lap március tizenhetedik számában jelent meg kétségkívül azért, mert ez a szám közli a fegyverszüneti egyezmény kihirdetéséről szóló kormányrendeletet és mindazokat a rendelkezéseket, amelyek ezzel összefüggenek: az ország területi változásaira vonatkozó törvénycikkek hatályonkívül helyezését, az Egyesült Neon-

zetek területéről Magyarország területére szállított vagyontárgyak visszaszolgáltatásának kötelezettségét, a német tulajdonban álló vagyontárgyak forgalmának korlátozását és zár alá vételét, a névszerint felsorolt huszonöt fasiszta, politikai és katonai jellegű szervezet feloszlását, a fasiszta szellemű és szovjetellenes sajtótermékek megsemmisítését és végül a magyar területre áttelepítettekkel és menekültekkel való bánásmód pontos megállapítását. Ugyancsak a fegyverszünetre való hivatkozással ad ki azután az igazságügyminiszter olyan intézkedést, amelyben elrendeli, hogy haladéktalanul szabadon kell bocsátani az eljárás egyidejű megszüntetése mellett azokat, akiket régebbi politikai cselekmények miatt ítélték el, vagy tartanak fogva.

Március nyolcadikán elrendeli a kormány, hogy „mindaddig, amíg a nép az államformla kérdésében nem határoz“, az állami hivatalok címében a „királyi“ jelzöt, vagy annak rövidítését mellőzni kell és az állami bíróságok — a népbíróságok kivételével — határozataikat a

„Magyar Állam Nevében“

hozzák. Egy másik kormányrendelet, a régi gyakorlattal szemben kimondja, hogy közszolgálati alkalmazottaknak demokratikus politikai pártokba, vagy demokratikus politikai szervezetekbe, valamint szabad szakszervezetekbe való belépése korlátozások alá nem esik, azonban „közszolgálati alkalmazottaknak hivatali helyiségben, vagy hivatali ténykedés közben politikai párt, vagy szervezet jelvényét viselni nem szabad“ és e tilalom alól csak a minisztereket, államtitkárokat, főispánokat és hasonló vezető politikai állást betöltő közalkalmazottakat veszi ki. Az ítélőbíráknak is megengedi a rendelkezés, hogy politikai pártnak, vagy szervezetnek tagjai lehetnek, a demokratikus pártok gyűlésein megjelenhetnek, a pártokban és szervezetekben azonban tisztséget, megbízatást nem vállalhatnak, népgyűlésen fel nem szólhatnak és a szervezés érdekében tevékenységet nem fejthetnek ki.

Februárban a kormány a közalkalmazottaknak rendkívüli segílyt engedélyez, azután módosít és kiegészít egész csomó régi rendelkezést, majd zár alá veszi a nyomdákban található papírkészleteket, amelyeket csak a miniszterelnökség sajtóosztályának engedélyével lehet felhasználni. Ezzel a rendelkezéssel egyidőben jelenik meg az a kormányrendelet, amely „a sajtórendszeti intézkedések újabb szabályozását“ tárgyalja és elrendeli, hogy könyveket, lapokat, a politikai pártok falragaszait, röpcéduláit kinyomtatni csak akkor szabad, ha annak kinyomtatásá-

ra a miniszterelnökség sajtóosztálya, illetve a kormány székhelyén kívül a sajtóosztály által kirendelt személy, vagy hatóság engedélyt ad.

A rendelet szerint nem esnek tilalom alá a társadalmi és üzleti élet céljait! szolgáló üzleti jelentések, névjegyek, gyászjelentések és egyéb hasonló kisebb nyomtatványok. Az engedély megadására kijelölt hatóság, vagy személy a napilapok kefelelyomatát azonnal, egyéb sajtótermékek kéziratát pedig késelelem nélkül tartozik átvizsgálni. Az engedély megadásáról nem adnak ki külön határozatot, hanem a megbízott hatóság, vagy személy a kéziratra, illetve kefelelyomatra rávezeti ezt a szót, "ogy: „engedélyezem“.

Februárban és márciusban további rendelkezésekben a minisztérium, az ország határainak újabb szabályozásával kapcsolatban a csonka vármegyék új székhelyein pénzügyigazgatósági kirendeltséget állít fel, azután elrendeli, hogy az üzemeknek haladéktalanul jelentést kell tenniök az onnan elszállított berendezésekről, rendezi a honvédelmi gondozással kapcsolatos kérdéseket és intézkedik a hadisegély folyósításáról. A március tizedikén Debrecenben kiadott kormányrendelet Budapest székhellyel

felállítja az Elhagyott Javak Kormánybiztosságát

és ugyancsak Debrecenben született meg az a rendelet, amely a politikai pártok, a szakszervezeti tanács, valamint a gazdasági érdekképviseltek bevonásával ugyancsak Budapest székhellyel „a gazdasági élet országos kérdéseiben véleményező és javasoló hatáskörrel“ Országos Gazdasági Tanácsot állít fel. Ez a szervezet eredetileg a pénzügyminiszter által elkészített kölcsönterv felülbírlására létesült — mint arról a könyv más helyén részletesen beszámolunk —, azonban e szervezetből “születet meg azután későbbben a Gazdasági Főtanács.

A kormány Debrecenben kiadott két utolsó fontos rendelkezése közül az első a csendőrséget oszlatja fel, a második pedig a Magyar Államrendőrség felállításáról intézkedik.

Ez a két rendelkezés pontos dátum közlése nélkül, „Debrecen, 1945. március“ keltezéssel csak május tizedikén jelenik meg a hivatalos lapban, de a rendeleteken még itt Debrecenben hosszú hetekig dolgozott a belügyminisztérium rendészeti osztálya. Az első a csendőrség feloszlásáról és az államrendőrség megszervezéséről szól. Első paragrafusában súlyos vádiratot közöl a „m. kir. csendőrségről“, amelyről megállapítja, hogy „a múlt népellenes kormányait feltétlen engedelmisséggel kiszol-

gálta, a magyar demokratikus mozgalmakat kíméletlen eszközökkel megsemmisíteni törekedett és a magyar parasztság és a magyar munkásság ellen megszámlálhatatlan erőszakosságot követett el, ezért a magyar nép egységes ítéletének végrehajtásaképpen, az Ideiglenes Nemzeti Kormány

megállapítja a csendőrségnek, mint testületnek a felelősségét

és intézményét megszünteti, szervezetét feloszlatja“. A rendelkezés szerinti a csendőrség szolgálatában állott személyek elbocsáttatnak és néhány kivételtől eltekintve ezeknek nyugdíj és kegydíj iránti igényük is megszűnik.

Ez a rendelet mondja ki, hogy „a magyar állam egész területén a belügyminiszter legfelsőbb felügyelete és ellenőrzése alatt a magyar államrendőrség gyakorolja az összes rendőrhatalmási jogokat és látja el rendőrközegei útján a rendőrszolgálatot“. A kormányintézkedés elrendeli a Budapesti Főkapitányság és a Vidéki Főkapitányság létesítését, ez utóbbinak hatásköre az egész ország területére — kivéve Nagy-Budapestet — kiterjed.

A Magyar Államrendőrség felállításáról szóló kormányrendelet a kinevezésekről és az államrendőrség felállításával kapcsolatos rendelkezésekről intézkedik igen behatóan. Megállapítja, hogy a vidéki főkapitányokat, a járási és megyei városi kapitányokat, valamint a politikai osztályok vezetői kinevezésre az illetékes önkormányzat törvényhatósági bizottsága, illetve képviselőtestülete terjeszti fel és részletesen intézkedik a felterjesztés módjáról, valamint a toborzó bizottság teendőiről.

Az egyes minisztériumok közül a belügyminiszter egyik rendeletében kötelezővé teszi, hogy a politikai és gazdasági jellegű nyilvános népgyűléseket, felvonulásokat és bármilyen más politikai összejövetelet a gyűlés megkezdéséig be kell jelenteni a rendőrhatalomnál. A belügyminiszternek egy másik rendelete a névváltoztatások dzsungelében kíván rendet teremteni. A rendelkezés sérelmezi, hogy a nagy tömegben beérkező kérelmek olyan neveket tartalmaznak, amelyek nincsenek engedélyezve és e kérelmek okmányokkal való felszerelése hiányos. Ezért a rendelkezés utasítja a hatóságokat, hogy tartsák be a névmagyarosítások ügyében még ezerkilencszázharmincháromban kiadott belügyminiszteri rendelet előírásait és hozzá csak a szükséges okmányokkal felszerelt és az előírásoknak megfelelő kérvényeket terjesszék fel. Ugyancsak kimondja a rendelet azt is, hogy

az ötvenedik életévüket betöltött egyének saját részükre névmagyarosítást nem kérhetnek

és a kérelmező erkölcsi életét tüzetesen meg kell vizsgálni.

Március hetedikén kelt rendeletében utasítja a belügyminiszter a kormány hatóságok első tisztviselőit, hogy a joghatósága területén működő izraelita hitfelekezeteket és izraelita egyesületeket azok vezetőinek névsorával együtt jelentsék be.

A minisztériumok közül talán a földművelésügyi volt Debrecenben a legszorgalmasabb. Egymásután jelennek meg azon fontos rendelkezései, amelyekkel a szörnyű pusztítás után elkövetkező termést akarja biztosítani. A miniszter a rendeleteken kívül még felhívásokat is intéz „a magyar föld népéhez, a mezőgazdasági munkásokhoz, gazdasági cselédekhez, kisbérelőkhöz, törpebirtokosokhoz és kiscgazdákhöz“ és ezekben a felhívásokban hivatkozva a háború szörnyű viharára, a parasztság kötelességévé teszi, hogy munkájával járuljon hozzá a romokban heverő szerencsétlen orszáig újjáépítéséhez. Újabb rendeleteiben a miniszter jelentést kér az őszi és tavaszi vetésterület állásáról, intézkedik az időjárás és vízjelző állomások helyreállításáról, a tavaszi munkák biztosítása érdekében utasítja a törvényhatóságok első tisztviselőit, hogy okleveles, vagy legalább is hosszabb gyakorlati szaktudással rendelkező egyéneket állítsanak be gazdasági felügyelőkné és gazdasági elöljáróknak, elrendeli a mezőgazdasági munkabérmegállapító bizottságok megalakítását és rendelkezik az olajosmagvak természetésének biztosításáról. Legfontosabb intézkedése a miniszternek talán az a rendelet, amely március végén jelenik meg és a földbirtokreform végrehajtási utasításait tartalmazza. Egy másik rendeletében szigorúan intézkedik a tavaszi mezőgazdasági munkák kézrierősükségletének biztosításáról és elrendeli, hogy a munkafegyelmet a legesélyesebb eszközök alkalmazásával is biztosítani kell.

Újabb rendelet az üzemanyagok elosztásáról és az elosztás ellenőrzéséről intézkedik. A Debrecenben kiadott utolsó rendelkezés értékes ajándék a címis városnak: a miniszter egyetemi rangra, főiskolává emeli a Debreceni Gazdasági Akadémiát.

Az iparügyi miniszter megalakítja és szabályozza

az üzemi bizottságokat,

kötelezővé teszi a műszaki tisztviselők bejelentését, megállapítja a gőzkazánok kipróbálásáért és megvizsgálásáért fizetendő díjakat, felszólítja az üzemeket, hogy szénszükségletüket jelentsék be, intézkedik a Nagy -Budapest területén dolgozó fizikai és szellemi munkások bérrendezése tárgyában megállapított bizottsá-

gok kiküldéséről és utolsó debreceni rendeletében a hadiüzemeket energia- és egyéb szolgáltatásoknál a többi üzemek elé helyezi. A pénzügyminiszter a dohánytermelés megindításáról, az országos betegápolási alap terhére rendelt gyógyszerek és gyógyászati segédeszközök kifizetéséről intézkedik, majd kiadja az Országos Gazdasági Tanács felállítására a végrehajtási utasításokat és utolsó rendeletében ő is ajándékot ad Debrecennek: felállítja a Magyar Postatakarékpénztár debreceni kirendeltségét. A népjóléti miniszter újra felemeli a gyógyszerárakat, kiterjeszti az OTI nyíregyházi kerületi pénztár működési területét, kötelezővé teszi az elhagyott gyermekek bejelentését, szigorú rendszabályokkal igyekszik gátat vetni a nemibetegség terjesztésének, gyógyászati anyagokat vesz igénybe a honvéd hadikórházak részére, rendelkezik a szakorvosi vizsgáztató bizottság tagjainak állandó kirendeléséről és egész sereg rendeletében egészíti ki és módosítja régebbi utasításait.

A honvédelmi minisztérium rendelkezései főként adminisztratív rendelkezések, hiszen a minisztériumot, amely közben önállósította magát és a kormánypalotából a Fémipari Szakiskolába költözött, ebben az időben a demokratikus

új magyar honvédség megszervezésének

nehéz munkája vette teljesen igénybe. Az igazságügyminiszter a népbíróságokról szóló kormányrendelet végrehajtási utasítását adja ki. A kultuszminiszter ezekben a hónapokban mindössze három rendelettel szerepel a hivatalos lapban, szabályozza a folyó iskolai évet, elrendeli, hogy minden olyan diáknak, aki legalább három hónapon keresztül az iskolát rendesen látogatta, bizonyítványt kell adni. Ez a rendelet teszi kötelezővé az orosz nyelvnek a középiskolákban rendkívüli tantárgyként való bevezetését és az oktatók kötelességévé teszi a növendékeknek a demokratikus szellem világnézetére való „áthangolását“. Egy másik rendeletében a kultuszminiszter a jogakadémiák tanulmányi és vizsgarendjét szabályozza, utolsó intézkedésében pedig az érettségi vizsgálatok rendjében változtatja meg a régebbi előírásokat. Március utolsó napjaiban és április első heteiben alig készült azután Debrecenben kormányrendelet, mert ebben az időben a minisztériumok már csomagoltak, egyes minisztériumok — közöttük a kultusz — már teljesen Pestre költöztek át, mások megosztva dolgoztak a fővárosban és Debrecenben és a kormány erőteljesebb munkájára csak akkor került újra sor, amikor Debrecen megszűnt az ország ideiglenes fővárosa lenni és a kormány végleg Budapestre költözött.

Magyarország fegyverszünetet köt

Ezerkilencszáznegyvennégy december huszonkettedikén választotta meg a Debrecenben összeült Ideiglenes Nemzetgyűlés a kormányt, amelynek első ténykedése volt, hogy hadat üzent Németországnak, a szövetséges nagyhatalmaktól pedig békét kért. A kérelemre már másnap megérkezett a válasz, amely úgy szólt, hogy a kormány a fegyverszünet letárgyalására és aláírására küldjön delegációt Moszkvába. A december huszonharmadikán megtartott minisztertanácson a kormány Gyöngyösi János külügyminisztert, Vörös János akkori honvédelmi minisztert és dr. Balogh István miniszterelnökségi államtitkárt bízta meg azzal, hogy a Szovjetunió fővárosába elutazzanak és ott a fegyverszüneti megállapodást a magyar kormány nevében aláírják. A hivatalos küldöttekhez csatlakoztak dr. Tarnay István követségi tanácsos, Kiss István százados — Dalnoki Miklós Béla miniszterelnök veje —, Mátay Florenc gépíró és Szántó Katalin, Vorosilov marsall tolmácsa. Az utazásról az oroszok gondoskodtak. Különvonatot állítottak össze a magyar küldöttség részére.

A különvonat december huszonnyolcadikán este nyolc órakor indult el a debreceni pályaudvarról. A kormány tagjai kivétel nélkül kikísérték kollégáikat a vasútállomáshoz és szívükben szorongással búcsúztak el a távozóktól. Szuszejkov vezérezredes volt a különvonat parancsnoka, annak idején ugyancsak ő hozta a kormány dezinált tagjait Moszkvából Debrecenbe és a most induló vonaton elkísérték Moszkvába a küldötteket Puskin követ, akkor külpolitikai tanácsadó és Grigorjev követségi tanácsos, aki akkor követségi titkár volt.

*

Nem fér kétség ahhoz, hogy a Moszkvában megkötött

fegyverszüneti szerződés alapokmánya az új demokratikus Magyarországnak,

mert hiszen a három nagyhatalom ebben a szerződésben ismerte el elsőnek Magyarország és a debreceni kormány függetlenségét. Éppen ezért nagy súlyt kellett helyezni a moszkvai tárgyalásokra, amiért is szükségét láttuk annak, hogy a delegáció mindhárom tagjával hosszabb beszélgetést

folytassunk. Gyöngyösi János, Vörös János és dr. Balogh Iat-rán szívesen álltak rendelkezésünkre és készséggel válaszoltak a hozzájuk intézett kérdésekre. Válaszaik nemcsak a közönség számára érdekesek, hanem új és ismeretlen adatokkal gyarapítják a magyar történelmet is.

A küldöttség vezetője Gyöngyösi János külügyminiszter.

Nem a diplomácia boszorkánykonyhájából került a külügyminisztérium élére, hanem az újságíró dolgozó asztala mellől. Emlékezzünk csak vissza ezerkilencszáznegyvennégy karácsony tájának izgalmas napjaira, amikor a moszkvai és londoni rádió először adta hírül az éter hullámain át a náci és a nyilasok terrorja alatt szenvedőknek, hogy Debrecenben megválasztották a demokratikus Magyarország első kormányát és annak Gyöngyösi János lett a külügyminisztere: minden ember azt kérdezte a másiktól, ki is ez a Gyöngyösi János? Kevesen tudtak választ adni a kérdésre, voltak, akik emlékeztek rá, hogy látták őt a pesti szerkesztőségekben, mások arról tudtak, hogy Békéscsabán saját lapja volt. Kisgazdapárti programmal két ízben is felléptették képviselőnek, egyszer a terror ütötte el a mandátumtól. Lapját betiltották, könyvkereskedő lett és ráérő idejében Anatole France-ot fordította magyarra. Egy évvel a teljes összeomlás előtt részt vett a Kisgazda Pártnak azon az intézőbizottsági ülésén, amely a magyar csapatoknak a harctérről való visszarendelése és a háború gyors befejezése érdekében memorandumot intézett a kormányhoz. Sikerült itt-hon maradnia. Ezerkilencszáznegyvennégy szeptemberének közepétől kezdve Békés megyében bujkál, hol polgári ruhában, hol mint két vöröskeresztes hadikórház számadásainak felülvizsgálására és rendbehozására kirendelt gazdasági tiszt katonaruhában. A kritikus napokban hazamegy, hogy előkészítse az embereket, elsősorban a Kisgazda Párt vezetőit a Vörös Hadsereg bevonulására. Október első napjaiban a Vörös Hadsereg élcsapatai már egészen közel jutottak Békéscsabához és ekkor Gyöngyösi János tanácskozássra ül össze néhány baloldali, régi politikai barátjával és elhatározza, hogy a Vörös Hadsereg bevonulásakor betiltott lapját, az Alföldi Népújságot azonnal megjelenteti. A lap első oldalán

nyílt levelet intéz Malinovszky tábornagynak,

a második ukrán hadsereg parancsnokához. Ezt a felhívást magyarul, franciául és tekintettel a város nagyszámú szlovák lakosságára, szlovákul is megjelenteti. E nyílt levélben a felszabadító Vörös Hadsereg üdvözlésén kívül már politikai kri-

tika és politikai program is van! Súlyos kritika a néptől független, de az eseményekért kizárólag felelős vékony rétegű klikk uralmáról és a hadsereg tisztikaráról. Politikai programjában kifejezésre jut a koalíciós népi politika szükségessége és követeli a pártok összefogását.

E nyílt levél indította el tulajdonképpen Gyöngyösi János későbbi karrierjét. Néhány nap múlva a Vörös Hadsereg helyi parancsnokságától felszólítást kap, hogy vegyen részt a magyar ügy és a magyar nép érdekében egy olyan magyar-nyelvű újság szerkesztésében, amelyet a második ukrán hadsereg ad ki. E munka mellett rölapok és propagandairatok egész halmazáfc készíti el az a vándorló szerkesztőség, amelynek Gyöngyösi János egyik munkatársa. Vándorlása közben az Alföld több helyén felkeresi a Kiszgazda Párt régi embereit, azután november közepe táján levelet ír Vásáry Istvánnak. E levelet könyvünk egész terjedelmében közli.

Gyöngyösi János volt az, akivel Vas Zoltán az első beható tárgyalást folytatta és Gyöngyösi Jánosnak jelentős szerepe volt az itthon élt politikusok közül abban, hogy Debrecenben összeült a Nemzetgyűlés és az megválasztotta a kormányt. Gyöngyösi már december elején Debrecenben van, bekapcsolódik az előkészítés és szervezési munkába, résztvesz a tanácskozásokon, amelyeket romházakban, gyertyavilág mellett és dermesztő hidegben tartanak meg.

A debreceni kormányban a külügyminiszteri tárcát kapja. Mindössze ketten dolgoznak a minisztériumban: a miniszter és titkára: Lippai Imre újságíró. Felszerelésük egy rozoga írógép és egy hatalmas rádió. Első nagyobb ténykedése: a fegyverszüneti szerződés létrehozása.

Erről ezeket mondja nekem:

— December huszonnyolcadikán este utaztunk el Debrecenből és január harmadikán érkeztünk meg Moszkvába, az úgynevezett kievi pályaudvarra. Utazásunk során játszódtott le

életem legizgalmasabb jelenete.

Szilveszter napján, amikor Romániában jártunk, Ploesti után Szuszejkov vezérezredes szilveszteri vacsorára hívta meg a delegációt. Ragyogó teríték várt bennünket. Az enni- és innivalók elképzelhetetlen légiója. A legjobb hangulatban ültünk az asztalnál, amikor bejött a szalonkocsiba a vezérezredes segéd-tisztje, aki Szuszejkovnak valamit a fülébe súgott. A vezérezredes bocsánatot kért, felállt, távozott, majd néhány perc múlva visszajött. Komor és hideg volt az arca, leült, nem szólt

egy szót sem. Nagy megdöbbenéssel néztünk rá. Én törtem meg a csendet, megkérdezve: mi oka van a vezérezredes komor hangulatának. Szuszejkov erre közölte velünk, hogy pár perccel előbb értesült a rádióból, miszerint a Budapestet védő németek és nyilasok a fehér zászlókkal közeledő orosz parlamentereket felkoncolták. E híradás mély megdöbbenést váltott ki, amelyet halálos csend követett. Nem hallottunk egyebet, mint a vonat egyhangú zakatolásiát. Én ragadtam meg a szót és a magyar nemzet, valamint a magyar kormány nevében mély felháborodásomat fejeztem ki és őszinte részvételemet nyilvánítottam az áldozatul esett szovjet hősök iránt.

*

Beszélgésünk a fegyverszüneti tárgyalásokra terelődik.

A magyar delegáció január harmadikán érkezett Moszkvába és csak január tizennyolcadikán kapta kézhez a fegyverszüneti feltételeket. Mi volt ennek az oka? Nyíltan feleli:

— Moszkvai tartózkodásunk alatt mint jóvátételi igényüket bejelentő felek jelentkeztek Jugoszlávia és Csehszlovákia is. Ezek az államok igényeiket a szövetséges hatalmakkal közölték, azok viszont egymás között tárgyalták le a kérdést. E tárgyalásokat nekünk be kellett várnunk. Ezért történt, hogy csak január tizennyolcadikára hívtak minket bennünket az Ulica Vorobszkája egyik ragyogóan szép palotájába, amely a Szovjetunió külügyminisztériumának a dependansza. Egyébként ez az épület szemben van a magyar követséggel. Kerek asztalhoz ültünk le, az ülésen Molotov elnökölt és ő nyújtotta át nekünk a fegyverszüneti szerződéstervezet szövegét. Közölte velünk, hogy huszonnégy órai határidőt kapunk észrevételeink megtételére. * Másnap, január tizenkilencedikén ugyanezen a helyen folytattuk a tárgyalást). Az értekezleten megint Molotov elnökölt, rajtunk kívül ott voltak amerikai részről Harriman követ, angol részről Buttler ügyvivő, minthogy akkor angol követ nem volt Moszkvában, azután Vorosilov marsall, Szuszejkov vezérezredes, Puskin és Grigorjev. A magyar delegáció nevében én terjesztettem elő az észrevételeket. Ezek közül a leglényegesebb volt az, amiben a jóvátételi összeg fizetésére kértünk haladékosabbat, továbbá azt, hogy a fizetés időtartamait tíz évre hosszabbítsák meg. E kérések teljesítését Molotov e szavakkal hátrította el:

„Magyarországot nem támadta meg senki, Magyarország megtámadta a Szovjetuniót. Magyarországnak nem üzent hadat senki, Magyarország hadat üzent a Szovjetunióknak és a Szövetségeseknek.“ Molotov ezután részletesen felsorolta azokat a károkat és pusztításokat, amelyeket a magyar csapatok okoztak

Ukrajnában, visszautasította a magyar kérelmet és a visszautasításhoz úgy Anglia, mint az Egyesült Államok képviselői is csatlakoztak.

— E tanácskozáson abban állapodtunk meg, hogy másnap délután aláírjuk a fegyverszüneti szerződést. Tulajdonképpen

három tanácskozás volt,

január tizenyolcadikán, tizenkilencedikén és huszadikán és mind a hármát kerekasztal mellett tartottuk meg. A harmadik január huszadikán már csak formai volt.

— Orosz, angol és magyar nyelven ott feküdt a kerekasztalon a fegyverszüneti szerződés, amelyet a Szövetséges Szocialista Szovjet Köztársaságok, az Egyesült Királyság és az Amerikai Egyesült Államok kormányainak meghatalmazásából Vorosilov, a Szovjetunió marsallja írt alá, majd — sorrendben — én, Vörös János és Balogh István, minti „Magyarország Ideiglenes Nemzeti Kormányának meghatalmazottjai“ írtuk alá töltőtollal a szerződést és annak hat függelékét. Ezután közölték velünk, hogy az eredeti példányokat a Szovjetunió kormányának adják át megőrzésre, a hitelesített másolatokat pedig a Szovjetunió kormánya átadja mindazon kormányoknak, amelyek nevében az egyezményt Vorosilov marsall aláírta.

A fegyverszüneti szerződés aláírását természetesen azonnal táviratban közöltük a debreceni magyar kormánnyal, erről azonban az egész viliág rádiója is hírt adott. Néhány nap múlva az oroszok által rendelkezésünkre bocsátott különvomatra ültünk és öt nap alatt visszaérkeztünk Debrecenbe.

*

Vörös János vezérezredes, volt honvédelmi miniszter, aki munkánk részére rendkívül sok adatot volt szíves rendelkezésre bocsájtani, a moszkvai fegyverszüneti tárgyalásokkal kapcsolatban elmondotta, hogy őt a tanácskozások során főként a katonai kérdések érdekelték. Ezeket Kuznyecsov vezérezredessel tárgyalta le, aki a magyar ügyeknek meleg megértője és barátja. Tulajdonképpen a fegyverszüneti szerződés tette lehetővé

az új demokratikus magyar honvédség

megszervezését, mert a szerződés előírta, hogy Magyarorszáig tegalább nyolc nehéz fegyverzettel ellátott gyaloghadosztályt állít ki és ezeket harcba veti közös ellenségünk, Németország ellen. A honvédség megszervezése valójában csak a fegyverszüneti szerződés aláírása után kezdődött el gyorsabb ütemben.

Elmondotta még nyilatkozatában, hogy a magyar bizottság Moszkva legelőkelőbb diplomata szállodájában, a Hotel Nationalban lakott és Balogh államtitkár gyakran misézett az Ágoston-rendi barátok templomában.

Dr. Balogh István miniszterelnökségi államtitkár ugyancsak szíves volt a moszkvai tárgyalásokról részletesen nyilatkozni. Mindenekelőtt azt kérdeztük tőle, aki a Moszkvában lefolyt fegyverszüneti tárgyalásokkal kapcsolatban a Szovjetunió fővárosában szerzett tapasztalatairól Debrecenben, majd később a rádióban is tartott előadásokat, hogy miként fogadták Moszkvában a magyar delegációt. E kérdésre dr. Balogh István így felelt:

— Január harmadikán hajnali két órakor futott be vonatunk a kievi pályaudvarra. Itt fogadásunkra a külügyminisztérium vezető tisztviselői, élükön Dekanazov birodalmi külügyminiszterhelyettessel, nagy számban jelentek meg. Lekötelező szívességgel kalauzoltak szállásunkra.

Moszkvai impresszióiról is érdekesen nyilatkozott:

Moszkva zenei és színházi kultúrája mély hatást gyakorolt ránk. Az Operaház monumentális nézőtere talán hatezer ember befogadására alkalmas, a színpadon szinte szabadtéri arányokat öltő jelenetekre nyílik alkalom. A rendezés finomságai minden képzeletet felülmúlnak. A hanganyag egyszerűen kimeríthetetlen. A balettet nem is kell külön említenem, hiszen az orosz balett kiválósága világszerte elismert. Külön kell azonban beszélnem a Csajkovszky-hangversenyteremről, amely kerek alakú és ennek mintegy harmadát foglalja el az emelvény. És milyen gyönyörű! Az egész elefántcsont színű* Az ülőhelyek kávébarna színűek. Kápráztatóan széppé teszi a termet a felső világítás, ami minden színt visszaad, a hajnalpírt ép úgy, mint a szikrázó napsütést, vagy a remegő holdfényt. Ebben a milliőben tökéletes az illúzió, a terem minden nap zsúfolt, vásár- és ünnepnapokon három koncertet is tartanak benne.

Mi hatott az államtitkár úrra Moszkvában az újdonság erejével?

Akár a színházat, akár a koncerttermet látogattuk, mindenütt nagy meglepetés ért minket a múlt propagandájával szemben.

Minden orosz, minden nemzeti és minden népi.

Megőrzik a népi sajátosságokat, a népi művészetet, ruházatban, táncban egyaránt. Nem érezni ott semmit a nemzetköziségből.

Ott van például az állandóan zsúfolt Konzervatórium, előcsarnokában két híres Repin-festménnyel. Az egyik a nagy orosz muzikusokat ábrázolja, a másik életnagyságban Liszt Ferencet. Vagy ott van a technikának és a politikai pedagógiának egyedülálló intézménye, a Metró, a moszkvai földalatti villamos. A legnagyobb művészettel és gonddal csinálták meg ezt az intézményt. A legszegényebb néposztályt, napszámost, munkást, kistisztviselőt a tisztaságra nevelik. Másfelől ezek az egyszerű emberek állandóan érzik, ha a Metróba belépnek, milyen gondoskodásban részesítik őket a vezetők. Ez rendkívüli bizalmat kelt Sztálin és kormánya iránt. Minden állomás ragyog a tisztaságtól, az egyik fehér márvány, a másik rózsaszín, a harmadik halványzöld. A világítást a legmodernebb eszközökkel oldották meg. Maga az állomás negyven méterre van a föld alatt. De nem kell oda lemászni, fáradtan lebandukolni, gyönyörű, kényelmes mozgólépcsők viszik le az egyszerű embereket.

Beszélgetésünk során most a fegyverszüneti egyezményre kerül a sor. Megkérdezzük: meglepetést keltettek-e a fegyverszüneti egyezmény feltételei?

— A fegyverszüneti egyezmény — feleli dr. Balogh István államtitkár — tulajdonképpen nem jelentett számunkra meglepetést. Előttünk volt már a finn és román fegyverszüneti egyezmény, amely magában foglalja az alapelveket és a jóvátételi összeget, amelyet vállalni kell. Magyarország területén még az aláírás pillanatában is folytak a harcok, tárgyilagosan meg kell tehát állapítani, hogy

el lehettünk készülve sokkal súlyosabb feltételekre is.

Ezzel szemben az történt, hogy a jóvátétel összegét a Szovjetunió kormánya velünk szemben is háromszázmillió dollárban állapította meg. Az amerikaiak és az angolok semmiféle igényt nem támasztottak. A tárgyalások folyamán jelentkeztek Csehszlovákia és Jugoszlávia olyan igényekkel, amelyek számunkra újak voltak. Az itt támadt nehézséget a Szovjetunió kormánya hidalta át azzal, hogy a két szomszéd állam javára fizetendő százmillió dollárral saját igényét kétszázmillióra csökkentette.

Még egy utolsó kérdés: mit köszönhet a magyar nemzet a fegyverszüneti egyezménynek?

Ezt a kérdést inkább; negatívum lehet megvilágítani. Mi lett volna, ha nem jött volna létre az egyezmény? A győztes Vörös Hadseregnek módjában és jogában lett volna saját közigazgatását bevezetni. Ezzel szemben módot adott a magyar Nemzetgyűlés összeülésére, a Nemzeti Kormány megalakulására és a kormányt mindjárt el is ismerte azzal, hogy a tárgyaló-

asztalhoz ült le vele. Ennek valójában az a lényege, hogy a magyar sorsot, a magyar jövő kiépítését az ország saját belső demokratikus polgári erőire bízta és nem idegenekre. Ha némelyek most elégedetlenek, gondoljanak arra a mélységre, amelyben akkor voltunk. Hogy egyebet ne mondjak:

Moszkvában még pecsétünk sem volt,

amellyel a fegyverszüneti egyezményt hitelesíthettük volna. Ott, a Szovjetunió fővárosában készítették el a pecsétet kérésünkre. És azóta hivatalosan is elismert minket a Szovjetunió, követet küldött és elismerte a Németország elleni harcban való érdemleges közreműködésünket. Elismert bennünket az Észak-Amerikai Egyesült Államok kormánya, követet küldött és fogadta követünket épúgy, mint Moszkva. Elismert a hatalmas Anglia, ahova ugyancsak elküldöttük követünket, Svédország, Svájc, Franciaország és a többi állam egymás után. A lehetőséget erre a fegyverszünet nyújtotta, az egyezmény aláírása nyitotta meg azt a kaput, amely feltárta a magyar nemzet számára a demokratikus fejlődés biztos lehetőségeit és legszebb reményeit.

*

A fegyverszüneti szerződés aláírása után a bizottság néhány napig még Moszkvában maradt, ahol a külügyminisztérium a legnagyobb előzékenységgel és figyelemmel gondoskodott programjukról. Grigorjev követségi titkár állandóan a magyar delegáció társaságában volt és mindenütt magyarázattal szolgált. A magyar kiküldöttek moszkvai tartózkodása valósággal tanulmányút volt. A debreceni kormány már január huszadikán hírül adta, hogy a megállapodás létrejött és január huszonharmadikán az egyezményt a debreceni lapok közölték is.

Január harmincadikán érkeztek vissza Gyöngyösi János, Vörös János miniszterek és dr. Balogh István államtitkár kíséretükkel Debrecenbe, ahol a nyomban összeült minisztertanácsnak referáltak küldetésük eredményéről. A minisztertanács azután kihirdette a fegyverszüneti egyezményt és sorozatos üléseken fogadta el azokat a törvényerejű rendelkezéseket, amelyek a fegyverszüneti egyezménnyel kapcsolatban kerültek kiadásra. Ezekről könyvünk más helyén számolunk be. A hivatalos Magyar Közlöny március tizenhetedikén megjelent kilencedik számát teljes egészében megtöltik ezek a rendeletek.

A fegyverszüneti egyezmény Magyarország életében kétségkívül határkövet jelent és — miként e cikk bevezető szavaiban mondtuk: — valóban alapokmánya az új demokratikus Magyarországnak.

Megszületik az új magyar honvédség

A felszabadulás után az első magyar katona, aki honvédtiszti egyenruhában jelent meg Debrecenben Hátszegi Ottó ezredes volt. Még november végén kalandos úton érkezett a városba és addig, amíg december tizenkettedikén be nem futott a debreceni pályaudvarra a moszkvai különvonat, Debrecen más magyar katonai egyenruhát nem látott. A Moszkvából érkezettek közül Dalnoki Miklós Béla, Vörös János és Faraghó Gábor vezérezredesek, azután Kéry Kálmán és Csukási-Gartner Lajos vezérkari alezredesek, Miklós Béla szárnysegédje, illetve parancsörtisztje, Simonffy Tóth Ernő vezérkari őrnagy, dr. Nemess József őrnagy, Vörös Tibor százados és Török József pilóta főhadnagy viseltek honvédtiszti egyenruhát és tulajdonképpen ők voltak az elsők, akik Debrecenben a magyar hadsereget reprezentálták.

Január elején azonban magyar katonai egyenruhában és magyar fegyverrel voltak már Debrecenben más katonák is és pedig azoknak a partizanalakulatoknak a hősei, akik ezerekilencszáznegyvennégy nyarán a Petrov-hadseregszázadosnál komoly egységekbe szerveződtek és mint „Rákosi-zászlóalj” vettek tevékenyen részt a hadműveletekben. Működött közöttük például egy ejtőernyős partizánegység is, amely Zsibó környékén Maiéter hadnagy parancsnoksága alatt bevetésre is került. Farkas Mihály szervezte ezeket a partizáncsoportokat és míg a magyar kormány honvédelmi minisztériuma katonák fegyverbentartására engedélyt tulajdonképpen csak a fegyverszünet aláírásakor, január huszadikán kapott, addig ezek a partizánok magyar egyenruhában és magyar fegyverrel, már január első napjaiban őrséget álltak a Magyar Kommunista Párt debreceni Arany János-utcai székháza előtt.

Ha a magyar honvédség megszervezésének munkája csak a fegyverszüneti szerződés kihirdetés után kezdődött is el, a tényleges munka már jóval előbb megindult. A román átállás pillanatától kezdve katonai körökben számolni kellett azzal, hogy a magyar fegyverszüneti feltételek között is szerepelni fog a németek elleni harc. Ezért a régi honvédség alakulatainak idejekoráni átmentésére irányuló tevékenységet Vörös János tulajdonképpen szökésének első pillanatától kezdve megkezdte azzal, hogy november első napjaiban megérkezve az oroszok-

hoz, a németek oldalán harcoló magyar alakulatokhoz parancsot, felhívást, szózatot intézett, ezzel akarván biztosítani azt, hogy mire a később majd aláírandó fegyverszünet a németek elleni harcra törvényesen is módot ad, a harchoz szükséges alakulatok már rendelkezésre is álljanak. Amikor azután Vörös János megérkezett] Moszkvába és a kormányalakítási tárgyalások előrehaladott stádiumba jutottak, felkérte az iránta bizalommal viseltető illetékes orosz katonai tényezőket, hogy a Vörös Hadsereghez önként átalott magyar tiszteket Debrecenben azonnal bocsássák rendelkezésre, hogy a szervezési munkálatok késedelem nélkül megkezdhetők legyenek. Ezzel azonban meg kellett várni a fegyverszünet forma szerinti aláírását.

A honvédelmi minisztériumiban, amely Debrecenben az új magyar honvédséget megteremtette, Vörös Jánosnak kevés munkatársa volt az első időben. Az első munkatársak közé tartozott Simonffy Tóth Ernő vezérkari őrnagy, aki a munka megindulásáról érdekesen nyilatkozott. Ezeket mondotta:

— Én magam Moszkvából hazatérve, közvetlenül a debreceni kormány megalakulása után a szovjet felkérésére december huszonharmadikától, január tizenegyedikéig Budapest ostrománál tevékenykedtem, majd január tizenkettedikén visszatérve Debrecenbe, a pénzügyigazgatóság épületében a „Honvédelmi Minisztérium“ feliratú hároni szobában a következő helyzetet találtam: a harmadik hete Moszkvában tartózkodó honvédelmi minisztert a munkával túlterhelt Faraghó Gábor közellátási miniszter helyettesítette, mellette Vörös János fia, Vörös Tibor működött szárnysegédként. Kéry Kálmán és Hátszegi Ottó vezérkari ezredek alig néhány napja tartózkodtak Debrecenben, ahol előzetes megbeszéléseknél toviább már csak felhatalmazás hiánya miatt sem juthattunk. Tudomásul véve azt, hogy Vörös János hazatértéig konkrét munka nem indulhat meg, a rendelkezésre álló időt a szolgálati szabályzat demokratikus irányban történő legelső átdolgozására és a demokratikus honvédség felállítására vonatkozó első tervek elkészítésére fordítottam. Miniszterem hazatérve Moszkvából, mindkét tervezetet elfogadta, a honvédség magvát képező kerületi parancsnokságok felállítására vonatkozó rendeleti már a delegáció hazatérését követő napon, január harmincegyedikén kiadásra került, a szolgálati szabályzat módosítása ügyélben február első napjaiban pártközi értekezlet volt, majd a rendeletet a minisztertanács is elfogadta. A kerületi parancsnokságok felállításáról kiadott rendelet eredményeképpen Debrecenben az ott rendelkezésre álló Kőváry Marcell nyugalmazott alezredest a hatodik, Szegeden pedig az

ideiglenes nemzetgyűlési képviselői minőségben katonai szolgálatra már korábban jelentkezett örley Zoltán nyugalmazott alezredest az ötödik honvédkerületek parancsnokaivá kinevezték és ezek a kerületi parancsnokságok felállítására irányuló munkát nyomban meg is kezdték.

*

Mielőtt a tényleges munka ismertetésére rátérnénk, ismertetni kell — Simonffy Tóth Ernő információi alapján — az akkori tényleges helyzetet.

A magyar fegyverszüneti szerződésnek katonai vonatkozású pontjait pontosan ugyanolyan elvek szerint építették fel, mint történt a Romániával kötött fegyverszüneti egyezménynél. A különbség azonban az volt, hogy amíg Románia az egyezmény aláírása pillanatában — miután birtokában volt egy ütőképes és felszerelt hadseregnek — nyomban hadba is léphetett, addig Magyarországon a fegyverszüneti egyezmény aláírásakor ilyen hadseregnek nyoma sem volt. Nálunk minden katonailag kiképzett és fegyvert fogható férfit, de még a levante gyermekeket is nyugatra hurcolták el. Itthon legfeljebb katonaszökevények, vagy katonai szolgálatra alkalmatlan és kiképzetlen férfiak maradtak. Ez az állapot volt az oka annak, hogy a fegyverszüneti szerződés aláírása után nálunk szembe került egymással két felfogás: a katonai és a politikai.

A katonai felfogás az volt, hogy semmiből hetek alatt nyolc hadosztályt előteremteni nem lehet és a nyolc magyar hadosztály hadbalépése el sem képzelhető másként, minthogy a Vörös Hadseregnek október közepe óta magukat megadó magyar alakulatok anyaggal és teljes felszereléssel együtt azonnal a debreceni kormány rendelkezésére bocsátatnak. Ezeket a meglévő egységeket újjászervezve hetek alatt harcba lehet majd vetni a németek ellen. Ezzel a katonai felfogással szemben állott a politikusoknak az az álláspontja, hogy nem időszerű a Szövetséges Ellenőrző Bizottságot e kívánságokkal zaklatni, hanem célravezetőbb, ha a magunk erejéből és az oroszok segítségével igyekszünk a hadsereget felállítani. A politikusok egy része azon a véleményen volt, hogy az új honvédség ne hadifogoly-honvédség legyen, hanem öntudatos, szabadságharcosok honvédsége, ezért a polgári emberanyaghoz kell nyúlni, még pedig a harc önkéntességének kidomborítása céljából nem is a sorozás kényszereszközével, hanem csupán toborzással. Vörös János szerint elképzelhetetlen volt, hogy a toborzásnak jelentős eredménye legyen, mert hiszen az emberanyag egyrészt nem volt meg a falvakban, másrészt pedig az akkori zűrzavaros

időkben az, aki otthon volt, igyekezett otthon maradva háztáját és családját maga védeni.

A politikusok és katonák között megindult vita közben mégis erőteljesen indult meg a hadsereg szervezése, a németek elleni harc célkitűzésének komolyságát az oroszok felé minél előbb tettekkel kellett bebizonyítani, mert hiszen mindenki tisztában volt azzal, hogy a németek elleni harcban való tevőleges részvételünk, vagy annak elmaradása, súllyal fog latba esni majd a (békeszerződés megkötésénél.

*

A honvédelmi minisztérium még Vörös János távollétében megcsináltatta a toborzási felhívásokat, amelyeket a felszabadult országrészen mindenhova kiküldött. Ebben az időben munkábaállításuk sorrendjében a honvédelmi minisztériumban Simonffy Tóth Ernő őrnagy, Kiss István százados, Kissomlyói Zsigmond Gyula alezredes, Váry Béla alezredes, Kéry Kálmán ezredes, Hátszegi Ottó ezredes, Kurcz Géza ezredes, Schultheisz Miksa tábornok, Visy Lajos ezredes, Beleznay István ezredes, Pálfy György vezérőrnagy, Illy Gusztáv vezérőrnagy, Vörös Gyula tábornok, Hlatky Pál vezérezredes és Páter Nagy Konstantin, az egyházi rész megszervezője dolgoztak.

Debrecenben mint első katonai alakulatot, az őrzászlóaljat állították fel, amelynek Maléter Pál százados volt a parancsnoka és ez az őrzászlóalj a kormány épülete előtt már január végén szolgálatot is teljesített.

*

Vörös János volt honvédelmi miniszter a honvédség megszervezésével kapcsolatban ezeket mondta el nekünk:

— Ma szinte el sem képzelhető nehézségek között kezdtek meg a munkát. Emberanyag kis mértékben állott csak rendelkezésre. Január végén számvetést tettünk és megállapítottuk, hogy a felszabadult területen mintegy húszezer katonailag kiképzett, főleg bujkáló emberre számíthatunk, nyolcvanezer főre becsültük az ország területén lévő és szovjet hadifogságába jutott katonák számát, ötvenezer főre tettük a Szovjetunióba került hadifoglyokat és ugyanennyit számíthattunk az akkor még fel nem szabadított országrészen a visszamaradókból. A ki nem képzett tizennyolc-huszonkét év közöttiekből a felszabadított területen tízezernél többre nem számíthattunk, így tehát, ha számításba vettük a hadifoglyokat is, valamint a ki nem képzett emberanyagot, körülbelül kétszáztízezer főt vehetünk számításba. Ezzel — föltéve, hogy a Magyarország felszabadított területén lévő hadifoglyokat a Vörös Hadsereg kiadja —

az első nyolc hadosztály nagyjában biztosítottak volt tekinthető. A harcok lehetetlenné tették, hogy a fővárosban, azután Pécsen meginduljon a szervezés és különböző akadályok folytán március közepéig a honvédség összlétszáma huszonhatezeröttszáz fő volt, március végéig a hatodik hadosztály teljes egészében, az első hadosztály nagyjából, az ötödik hadosztály pedig csekély mérvben volt emberanyaggal feltölthető.

Még az emberanyagnál is sokkal nagyobb gondot okozott a felállítani kívánt hadosztályoknak fegyverzetel, ruházattal, gépjárművel, vonatanyaggal, egészségügyi anyaggal való felszerelése. Ebben kizárólag a Vörös Hadsereg segítségére voltunk utalva. Március közepéig felszerelési nehézségek miatt nem volt behívható a már toborzott huszonháromezer fő sem.

Mind e nehézségek ellenére is sikerült legelső sorban a hatodik hadosztályt annyira felszerelnünk, hogy ez ezerkilencszáznegyvenöt április közepén a németek elleni harcra útba-indult. Április végén követte ezt az első hadosztály, május elején mindkét hadosztályunk német területen van, az első Neukirchentől északra, a hatodik ettől délre. A csapatok telve voltak a németek elleni harci vággyal. Végre a hatodik hadosztály támadási parancsot kap, azonban erre már sor nem került, mert a németek letették a fegyvert, így azután a két hadosztály egyhónapos megszállási feladatot látott el, miután a szovjetvezetés mindkét magyar hadosztályt magyar területre rendelte vissza.

—A magyar hadseregből a szovjet hadsereg oldalán legnagyobb mértékben a műszaki csapatok vették ki részüket. Október tizedike után műszaki csapatbeli tisztek és legények tömegesen szöktek át a szovjet csapatokhoz és ajánlották fel szolgálataikat a németek elleni harcra. A hadműveletekben jelentős eredménnyel működtek közre a Gyöngyössy százados parancsnoksága alatt működő és a 2. ukrán front-parancsnokságnak alárendelt első számú vasútépítő magyar ezred, amely főleg Delatyn és Miáramarossziget, azután Losonc és Kriván között működött, a február huszonhatodikán megalakult harmadik vasútépítő magyar dandár, több utász és árkász alakulat és különböző munkásalakulatok. Ezeknek tevékenysége felett az orosz legfelsőbb vezetés megelégedését írásban és szóban dicséret formájában többször kifejezte, a műszaki alakulatok érdeme, hogy a Csehországon át támadó orosz hadseregcsoport utánpótlása zavartalan volt, a vasútépítő alakulatok tizenöt nagy híd, tizenkét kis híd építésében, alagutak, vágányok, állomások helyreállításában vettek részt és a magyar munkáscsa-

patok megbízhatóságát bizonyítja az is, hogy ezeket az oroszok lőszerutánpótlásokra is felhasználták.

*

Az új magyar honvédség megszületésének időpontjául március másodikát fogadhatjuk el. A debreceni Pavillon laktanyában elhelyezett hadifoglyokat ezen a napon a laktanya udvarán sorakoztatták és ott Székely László vezérkari ezredes, a hatodik hadosztály későbbi parancsnoka közölte velük, hogy e pillanattól kezdve nem hadifoglyok többé, hanem szabad emberek. E szavakkal alakult meg az új magyar honvédség. A gödöllői, mezőtúri és jászberényi fogolytáborokból rekrutálódott a Pavillon laktanya anyaga. Pontosan nyolcezerkétszázhatvan emher volt itt, valamennyi égett a vágytól, hogy a győzelmesen előre nyomuló Vörös Hadsereggel együtt harcoljon a németek ellen és részt kérjen magának abból a győzelemből, amely a világ számára örök időre megszerzi a népek szabadságát.

*

Heroikus, emberfeletti munkát végzett a demokratikus magyar honvédség megszervezésének első idejében és későbben is a debreceni hatodik honvédkerület, amelynek első parancsnoka Kőváry Marcell vezérőrnagy, akkori alezredes volt. Nyugalomban érték az események, demokratikus felfogása miatt a Gestapo és a szörnyű emlékü magyar kémelhárító egyaránt! üldözték. Január tizenötödikén jön vissza Debrecenbe, ahol nyomban szolgálattételre jelentkezik a honvédelmi minisztériumban. Azután megbízást kap a hatodik honvédkerületi parancsnokság megszervezésére. Itt indul meg először a munka.

Kőváry vezérőrnagy ezt mondja nekünk:

— Működésem kezdete abból állott, hogy a honvédelmi minisztériumban kaptam egy széklet, de asztalt nem. Csak akkor kezdtünk el dolgozni, amikor a miniszter Moszkvából hazajött: február másodikán. Ekkor kaptam helyiséget a Szent Anna utca huszonötös szám alatt és ekkor már munkatársam is volt: Pászthy Dénes százados, aki január huszonkettedikén jelentkezett nálam. Hirdetést tettem közzé az újságokban, ebben felhívtam a hivatásos, nyugállományú és tartalékos tiszteket a jelentkezésre. Közülök egy szűkebb keretet alkottam. Amikor február harmadikán nyolcezeröttszáz hadifoglyot hoztak a Pavillon laktanyába, ezek közül néhány tisztet magam mellé vettem. Távirati megbízásokat intéztem hét vármegye főispánjához, megalkottam Szolnokon, Berettyóújfalun, Debrecenben, Nyiregyháza és Mátészalkán a hadkiegészítő parancsnokságokat, ame-

lyek a járási székhelyeken bevonulási központokat állítottak fel és nyomban megkezdték a népmozgalmi nyilvántartást és az anyaggyűjtést. A szervezési munkálatokat Székely László vezérkari ezredessel végeztem. A felállítandó hadosztály három gyalogezredből, egy tüzérosztagból, egy híradós zászlóaljából, egy utász zászlóaljából állt, majd felállítottuk a vonathadosztályt is. Regénybe illik, hogy miként szereztük a hadosztály felszerelését. Az egyes zászlóaljakat Nyírbátorban, Debrecenben, Nyíregyházán és az egyes falvakban helyeztük el. A lovakat és a járműveket a Vörös Hadsereg bocsátotta rendelkezésre.

— A kerületnél először én egyedül dolgoztam, három nap múlva jött Pászthy Dénes, február elején Nagy Béla, majd Sallay Róbert, néhány hivatásos állományú tiszt, azután a hadifogságból visszatért Pintér György főhadnagy, aki a személyzeti osztály vezetője lett. Legelőször Nagy Béla állomástiszt dolgozott, majd megalakult Veres Aladár százados vezetésével a hadbiztosság, azután Elekes Dezső zászlós az anyagi osztály vezetője lett. Nagy Dániel százados a ló ügyeket intézte és kétszázötven lovat szerzett a kincstárnak, amivel biztosította a kerület lószükségletét. Sallay Róbert százados parancsőr-tisztem lett, felállítottam február közepén a honvédenekart, azután a honvédkórházat, felállítottunk egy partizánzászlóaljat, amely innen Budapestre költözött, azután egy női zászlóaljat!, amelyet a Pál-lagi Gazdasági Akadémián képeztünk ki. Működésemet egy lóval kezdtem meg, amelyet egy homokhordó szekérrel együtt február elején hétezeröttszáz pengőérti vásároltam. A katonaság a harcra való előkészület közben azzal is törődött, hogy rendelkezésére álljon a mezőgazdaságnak, gondolkodás nélkül rendeltem ki csapatokat télvíz idején kukoricatörésre és azután a tavaszi munkálatokhoz.

— Március tizenötödikén, a demokratikus Magyarország első márciusi ünnepén már egy ezreddel vettünk részt és a hatodik hadosztály ünnepélyes keretek között április hatodikán vonult el innen ezredenként, hogy a németek elleni harcban részt vegyen . . .

*

Oláh Sándor hadnagy, aki az új magyar honvédség felszerelése érdekében kifejtett munkában olyan tevékenyen részt vett, a következőket mondja:

— Pár nappal azután, hogy a Pavillon laktanyában közölték velünk: már nem vagyunk hadifoglyok, hanem szabadok, Veres hadbiztos-százados magához hivatott és közölte velem, hogy nagy feladat vár ránk, fel kell szerelnünk a magyar had-

sereg magvát, a debreceni hadosztályt. Első támogatásul az orosz hadseregtől kaptunk hatvanegyezer méter fehérneműanyagot, ezen kívül azonban a kincstárnak nem volt semmije. Még csak kulcs és zár sem volt azokon a helyiségeken, amelyeket számomra raktárul kijelöltek. Nem volt egyetlen varrógépünk és nem volt cérnám és bevallom, hogy a debreceni ócskapiacra, a zsübogón kezdtem meg a magyar honvédség első felszerelésének a megvásárlását. Nyolc spulni cérnát és hús pár használt csizmát és bakancsot szereztem be a magyar honvédségnek az ócska holmik debreceni piacán. Megható jelenetek játszódtak le itt. Amikor hallották az eladók, hogy az új magyar demokratikus honvédség részére vásárolok, feléért adták nekem a portékát, mint másnak.

—A fehérneművarrást nem tudtuk megkezdeni, mert nem volt varrógépünk. Erre hirdetést tettem közé, hogy saját varrógéppel asszonyokat keresünk. Tömegesen jelentkeztek az asszonyok, akik éjjel-nappal dolgoztak, sokan közülök naponta hús órát is varrtak, hogy elláthassák a honvédeket.

—A honvédség felszerelésénél nagy szerepet játszott a vidékre kiküldött beszerző csoportok munkája is. Lassú hadnagy intézte ezt és Birnstingl őrmester járta a vidéket, ahol a legnagyobb megértést és támogatást találta és nemcsak magyar, hanem német és orosz felszerelési tárgyakat is szedett össze komoly és jelentős mennyiségben. A vidék népe, különösen Kába, Hajdúsámson, de leginkább Törökszentmiklós ninestelenjei minden kényszer nélkül és teljesen ingyen adtak oda mindent.

—A legnagyobb tétel, amit vásároltunk: egy hetvennégy párból álló csizmaszállítmány volt...

*

Könyvünk e fejezetében — a rendelkezésre álló korlátozott helyhez mérten — igyekeztünk részletes tudósításban beszámolni a demokratikus Magyarország új honvédségének megszervezéséről. Nehéz, komoly és felelősségteljes volt ez a munka. Eredményében olyan jelentős, hogy ahhoz fogható alig akad: ezerkilencszáznegyvenöt¹ január harmincadikán érkezett haza Moszkvából a fegyverszüneti szerződést aláíró honvédelmi miniszter és április hatodikán már muzsikaszóval elindult harcolni szabadságáért a németek ellen a debreceni hatodik hadosztály.. • A nép, amely annyi véráldozat után újra odaadta gyermekeit a hazának, ezúttal örömmel tette ezt, a nép az új magyar hadsereget hetek alatt a szívébe zárta, mert a mundérba bujtatott fiúkban a maga testvérét látta mindenki.

Az újjászületés pénzügyi regénye

„Talián soha nem fordult elő még a történelemben, hogy olyan nehéz pénzügyi viszonyok között kezdje meg működését egy kormány, mint ahogyan ez Debreenlbien történt!“ — e szavakkal kezdte meg érdekes nyilatkozatát dr. Vásáry István, az Ideiglenes Nemzeti Kormány volt pénzügyminisztere, akitől részletes tájékoztatást kértünk a kormány pénzügyi helyzetéről, az államháztartás bevételeiről és kiadásairól és mindarról, ami pénzügyi téren Debrecenben történt. A Szent Anna-utca egyik földszintes házának szerény két szobájában lakik a miniszter úr és Oscar Wilde-t olvassa angolul. Egymásra következő több délelőttön áll rendelkezésünkre, akták, elszámolások hevernek előttünk az asztalon és ezekből az aktákból, azután a miniszter úr nyilatkozatából lassanként megszületik Magyarország újraszületésének, a nemzeti munka megindulásának lélegzetfojtóan érdekes pénzügyi regénye.

— Az állampénztár — mondja tovább a miniszter úr — teljesen üres volt, vagyis jobban mondva nem is volt állampénztár. A pénzügyintézeteknél és egyéb közpénztáraknál ugyancsak üresen tátongott minden pénzszekrény, hiszen a hatóságilag elrendelt kiürítés és az ennek nyomán bekövetkezett menekülés alkalmával minden értéket elszállítottak, ami pénzkészlet itt-ott megmaradt, azt a győztes csapatok a hadi jog alapján hadizsákmánynak foglalták le. A kormány mégis megkezdte a működését és aránylag rövid idő alatt olyan eredményt ért el, amiről álmodni sem mertünk volna akkor, amikor vállaltuk a felelősségteljes megbízatást.

Mindenekelőtti az a kérdés merült fel és erre kértünk feleletet, hogy az első demokratikus

kormány hogyan szerezte a pénzt,

ami a kormányzáshoz és az állami apparátus továbbviteléhez szükséges volt, mennyit szerzett és azután a megszerzett összegeket mire fordította. A pénzügyminiszter úr nem tekinti államtitoknak a felvilágosításokat, amiket feleletül e kérdésekre ad. Sőt: élénk teszi a debreceni kormány elszámolásait és megmagyarázza az egyes tételeket.

Tudnunk kell itt azt, hogy a kormány megalakulásakor a debreceni pénzügyigazgatóság már működött és — amint azt

Vasady Kovács Ferenc államtitkár elmondotta nekünk — az adók behajtása terén olyan eredményeiket ért el, hogy december elsején már Debrecenben azoknak a városi és állami tisztviselőknek, akiknek neveit jegyzékbe tudták foglalni, kiadták az esedékes illetményeket Még valami felesleg is maradt, nem sok, de mindenesetre annyi, hogy a Nemzeti Kormány működésének első óráiban néhány ezer pengő felett rendelkezett. A múlhatatlanul fontos kiadásokra szükséges hiányzó összeget azután Debrecen város házipénztára, adta kölcsön, aminthogy a kormány debreceni tartózkodása alatt mindvégig a városi házipénztár volt egyben az (államkassza is. Eleinte innen történtek a kifizetések, amiket Debrecen előlegezett, később ide folytak be a bevételek, a normális állapot, amikor az állam részére a pénzforgalmat a postatakarékpénztár bonyolította le, csak áprilisban, a kormány Budapestre költözése után kezdődött meg.

A háború pusztításai után különösen hatott, hogy az Ideiglenes Kormány mindjárt (megalakulása után adófizetésre hívta fel a felszabadult területek lakosságát és

örök dicsérete a magyar népnek,

hogy ezekben az időkben fokozottabb mértékben teljesítette adófizetési kötelezettségeit. Az adóhivatalnokok Böszörményből, Hajdúnánásról jelentős összegeket hoztak be és a kormány debreceni tartózkodásának ideje alatt adókból és illetékekből két és félmillió pengőnél több folyt be a városi házipénztárba.

A kormány első jelentős bevétele — röviddel megalakulása után — az a százezer pengő volt, amelyet Babanyecz Balázs fizetett le abból a megtakarításból, amit az orosz katonai hatóságok által dohánybeváltás céljaira kiutalt összegekből régebben kifizetett állami előlegek visszatérítése címen vont le a dohánytermelőktől. A dohányjövedék azonban más összegekkel is gyarapította az állami bevételeket. Ez volt az első üzem, amely nyomban a felszabadulás után megkezdte működését és már december huszonharmadikán Babanyecz Balázs és Pál Antal, a debreceni dohánygyár akkori vezetői elismervényt írnak alá az orosz parancsnokság kérésére, amelyben igazolják, hogy a dohánygyárat az orosz katonai hatóságtól átvették és a leltárban felsorolt értékek között 2.202.000 kilogramm dohányt és 166.500 kilogramm kész dohánygyártmányt nyugtatnak. Január másodiktól kezdve a gyár már napi húsz tonna cigaretta-dohányt termelt és január tizedikén az oroszok Babanyecz Balázs közbenjárására átadtak a kormánynak 175.000 kilogramm nyersdohányt, ami akkor körülbelül húszmillió pengő értéket

reprezentált. Ennek a dohányynak a feldolgozásából Debrecenben egymillió pengőnél jóval több folyt be, a további bevételek azután későbbben kerültek elszámolásra.

Az összeomlás előtt a magyar állam havi szükséglete egymilliárd pengő körül mozgott, Debrecenben pedig négy hónap alatt nem egészen négyszázmillió volt a kormány bevétele. Ennek az összegnek legnagyobb részét, két tételben összesen háromszázmillió pengőt a Szovjetunió kormánya adta kölcsön Budapest felszabadulása után az ott hadizsákmányként lefoglalt pénzekből. Mielőtt azonban ez a jelentős összeg a kormány rendelkezésére jutott volna, már az Ideiglenes Nemzeti Kormány egész komoly tételek felett rendelkezett.

Hogyan? Ma miár el lehet mondani ennek a valóban kalandos pénzszerzésnek a történetét.

Vasady Kovács Ferenc államtitkár mesélte nekünk:

— Január harmincadikán a pénzügyminiszter autóján Babanecz Balázs dohánygyári igazgatóval Budapestre utaztam. Részben azért, hogy az ottani Nemzeti Bizottsággal, a pénzügyi hatóságokkal az érintkezést felvegyem, de utazásom célja tulajdonképpen az volt, hogy pénzt szerezzek a Nemzeti Kormány részére, amely abban az időben a legnagyobb nehézségekkel küzdött. Első utunk a Nemzeti Bankba vitt, ahol Oltványi Imre, mint a Budapesti Nemzeti Bizottság által megbízott bankelnök kellő igazolások után azonnal a leghathatósabban volt segítségemre és az ő támogatásával vált lehetővé, hogy az Országos Földhitelintézet pénztárában az akkori vezetővel egyetértve

ládákba csomagoltuk az ott talált harmincnégymillió pengőt.

Sajnos, csak két ládát tudtunk előkeríteni, ezekbe a rengeteg pénz nem fért el, úgyhogy aktatáskákat kerítettünk, azokba gyömöszöltük azokat a bankjegyekötegeket, amik a ládákból kimaradtak. Másnap útnak is indultunk, az autóra felvettük Oltványi Imrét is. Útközben több helyen megállítottak és igazoltattak, de bajunk nem történt. Bevallom most, hogy: élesre töltött és felhúzott pisztolyokkal utaztunk. Késő este érkeztünk meg Debrecenbe, ahol nyomban dr. Vásáry István pénzügyminiszter lakására mentem. Itt jelentettem, hogy: „Miniszter úr, a kormány részére Budapestről az Országos Földhitelintézettől harmincnégymillió pengőt szerencsésen Debrecenbe hoztunk.“

Dr. Vasady Kovács Ferenc, jelenlegi pénzügyminiszteri államtitkár ekkor éjjel mutatta be Vásáry Istvánnak Oltványi Imrét, akinek kinevezésével úgy a képviselőház politikai bizottsága, mint a minisztertanács több ízben foglalkozott, végeredményben

azonban Oltványi Imrét a minisztertanács március tizenkettediki előterjesztése alapján a Nemzeti Főtanács április tizenhetedik első budapesti ülésén nevezte ki a Nemzeti Bank elnökévé.

Március harmincadikán maga a pénzügyminiszter utazik fel Budapestre és hasonló körülmények között majdnem

ötvenmillió pengőt hoztak el a postatakarékpénztártól.

Ennek az összegnek jelentős részét Budapesten hagyták Kovács Béla akkori belügyi államtitkárnál, aki a fővárosban volt azért, hogy a kormány Pestre költözésével kapcsolatos teendőket elintézzék, hogy ebből a Budapesten levő állami alkalmazottak és a székesfőváros tisztviselőinek fizetését kiadhassa. A pénzügyminiszter jelentős összeget adott át a Vas Zoltán vezetése alatt létesített kormánybiztosságnak a székesfőváros élelmezésére.

Ezek az összegek „kincstári letét“ címen szerepelnek az állami bevételek között, de e rovatban szerepel az a hárommillió pengő is, amit az állam Debrecen pénztárkészletéből vett kölcsön és — ma sem fizetett vissza. A postatakarékpénztár későbbien egyízben még ötmillió pengőt adott kölcsön az államnak, amelynek a kölcsönpenzen kívül debreceni tartózkodásának száz napja alatt más címeken mindössze ötmillió pengő bevétele volt.

Egyébként a bevételek rovatában a dr. Vásáry István által rendelkezésünkre bocsátott adatok szerint a következő tételek szerepelnek:

Államkincstári bevétel adóból	P	2.993.000	
Fogvasztási adó és illetékek	P	678.100	
Dohánybeváltó befizetése.....	P	100.000	
Dohánygyártmányok árusítása	P	795.200	
Dohánynagyáruda	P	421.300	
Kincstári letét (kölcsönvett pénzek):			
Országos Földhitelintéze.....	P	34.000.000	
Postatakarékpénztár	P	47.000.000	
Orosz kölcsön	P	100.000.000	
Orosz kölcsön	P	200.000.000	
Városi pénztárkészlet.....	P	3.000.000	P 384.000.000
Belügyminisztérium útján	P	298.200	
Postatakarékpénztártól kölcsön	P	5.000.000	
Parádi adóhivatal	P	31.400	
		összesen: P	394.317.200

Menjünk most át a másik oldalra és nézzük meg, hogy a kormány mire használta fel bevételeit.

Hallatlanul érdekes az, amit itt látunk.

A volt pénzügyminiszter jogos büszkeséggel mondhatja: — A kormány a rendelkezésére állott összeg jelentős részét a gazdasági élet megindítására használta fel,

részint pénzügyintézetek útján, részint pedig közvetlen nyújtott hitelekkel tette lehetővé, hogy az ipari vállalatok a munka megindításához szükséges összegekhez jussanak.

Nem lehet meghatottság nélkül szemlélni az előttünk tornyosuló számoszlopokat. Ipari vállalatoknak és bankoknak százharmincötmillió pengőt adott kölcsön az Ideiglenes Nemzeti Kormány és ebből az összegből, amely a kormány teljes bevételeinek több mint egyharmadát tette ki, százhúszezer pengő Debrecenben került kifizetésre. A Tiszántúl felszabadulása után a borsodi nagy ipari üzemek, a Diósgyőri Vasgyár, az Ózdi Vasgyár, a borsodi és salgótarjáni szénmedencék bányái és iparvállalatai nyomban jelentkeztek Debrecenben és zsakokban vitték el innen a pénzt, amivel a termelést megindíthatták. Budapest felszabadulása után azután jelentkeztek a budapesti pénzügyintézetek, a budapesti iparvállalatok, de jelentkezett az OTI és a MABI is, pénzt kért Budapest Székesfőváros Elektromos Műveinek üzemi bizottsága és a kormány mindennap rendkívüli minisztertanácson teljesítette ezeket a kérelmeket¹. A vállalatok rendszeresen az oroszok által rendelkezésre bocsátott teherautókon vitték el Debrecenből a pénzt és az ott kölcsönvett összegeket taían csak a pénzügyintézetek adták vissza, hiszen a visszafizetésre technikailag sem volt meg a lehetőség. Bekövetkezett az infláció és a Debrecenben kölcsönadott összeg értékében annyira csökkent, hogy az ipar megsegítésére kiutalt milliókból a végén már egy skatulya gyufát sem lehetett venni!

A gazdasági élet megindítására kiutalt összegeket kéti csoportba kell osztani. Egyikbe tartoznak az iparvállalatoknak, bányáiknak, az OTI-nak rendelkezésére bocsátott milliók, a másikba pedig azok a tételek, amelyeket előbb a debreceni, majd a fővárosi pénzügyintézetek vettek fel a kormánytól. Ez utóbbi összegeket a bankok nem kölcsön címén kapták, hanem azokat betétként helyezte el az intézeteknél a kormány.

Az ipari kiutalások március és április folyamán kerültek kifizetésre, de a bankok részére már februárban megkezdte a kormány a betétként elhelyezett összegek folyósítását. Először a debreceni pénzügyintézetek kaptak segítséget. A volt pénzügyminiszter utasítására Ary Lajos, a városi számvevőség főnöke február huszonkettedikén sürgős előterjesztést tett a kormánynak, amely még aznap minisztertanácson ötszáz-ötszázezer pengőt folyósi-

tott a Debreceni Első Takarékpénztár, az Alföldi Takarékpénztár Debrecenben, a Tiszántúli Körzeti Hitelintézet és a Városi Takarékos és Hitelintézetnek. Pár nappal később a Városi Takarékos és Hitelintézet részére újabb háromszázötvenezer pengőt folyósítottak, hogy az intézet zálogháziát megnyithassa. Az iparvállalatok a következő tételeket kapták:

Diósgyőri Vasgyár.....	P 32.149.300
Ózdi Vasgyár	P 5.500.000
Salgótarjáni Vasművek	P 2.000.000
Salgótarjáni Kőszén	P 6.500.000
Magyar Általános Kőszénbánya.....	P 7.500.000
Rimamurányi Vasművek	P 9.000.000
Magyar Állami Vas-, Acél- és Gépgyárak.....	P 6.000.000
Salgó	P 450.000
Magyar Olajművek	P 1.000.000
Székesfővárosi Elektromosművek	P 3.000.000
Gajíz-gyár	P 2.500.000
Rt. Villamossági és Közlekedési Vállalatok számára....	P 1.000.000
Láng-gépgyár.....	P 500.000
Magyar Acél.....	P 300.000
Oetl Antal-gépgyár	P 200.000
Sajóbalparti bányák	P 1.370.000
Sajójobbparti bányák	P 2.950.000
Borsodi bányák	P 1.000.000
Borsodi bányák.....	P 750.000
Szendrői bánya	P 250.000
Mecsekvidéki bánya	P 500.000
OTI és MABI	P 12.000.000

Összesen: P 96.419.300

Február utolsó és március első napjaiban megjelentek Debrecenben a budapesti pénzügyintézetek vezetői is. Bruck Frigyes és Nógrády Gyula a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank cégvezetői keresték fel a kormányt, majd jelentkezett báró Ullmann György, a Magyar Általános Hitelbank vezérigazgatója is és vele egyidőben megjelent Debrecenben a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank érdekkörébe tartozó Magyar Élelmiszerszállító Rt. vezérigazgatója, Erdőhegyi Lajos.

Bruck Frigyes február huszonnyolcadikán beadványt intéz miár a kormányhoz, ebben előadja, hogy nemcsak a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank, hanem

valamennyi budapesti pénzügyintézet készpénzállomány nélkül áll

és nem tud gondoskodni az érdekkörébe tartozó iparvállalatok megindításáról, a munkások és alkalmazottak munkabérének ki-

fizetéséről. E beadványban kérte a kormányt, hogy a bankok részére sürgősen nagyobb összeget utaljon ki. A kérelmet Takács Ferenc iparügyi és Faraghó Gábor közellátási miniszterek meleg pártolással látták el, azt már másnap, március elsején tárgyalta a minisztertanács és a bankoknak kilencmillió-öttszázezer pengőt utalt ki. Ezt az összeget a TÉBE-kulcs alapján osztották fel a Budapest Székesfővárosi Községi Takarékpénztár, Hazai Bank, Magyar Általános Hitelbank, Angol-Magyar Bank, Magyar Leszámitoló és Pénzváltóbank, Magyar Országos Központi Takarékpénztár, Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület és a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank között. Ebből a kilenc és fél milliós betétből báró Ullmann György a Magyar Általános Hitelbank részére hárommillióöttszázezer pengőt, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank két és fél milliót, a Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület, a Magyar Leszámitoló és Pénzváltóbank, a Székesfővárosi Községi Takarékpénztár egy-egy milliót, az Angol-Magyar Bank pedig félmillió pengőt kaptak azzal a határozott kikötéssel, hogy ezen összegeket az érdekkörükbe tartozó ipari üzemek szükségleteire használhatják fel. Mindezen összegeken felül később még huszonötmillió pengőt helyeztek el betét címén a budapesti pénzügyintézeteknél, úgyhogy végeredményben a bankok megsegítésére a kormány harminchatmillió pengőt fordított.

Ilyen jelentős összeget kaptak a bankok attól a debreceni kormánytól, amely munkáját üres államkasszával kezdte meg ezerkilencszáznegyvennégy karácsonya előtt.

Azoktól a vállalatoktól és intézetektől, amelyek ebből az állami támogatásból részesültek, levélben azt kértük: közöljék velünk, mire használják fel a kormánytól kapott segítséget és hogy az hozzájárult-e a nemzet gazdasági újraszületéséhez. Legtöbb levelünkre válasz is érkezett.

A Salgótarjáni Kőszénbánya Részvénytársulati azt írta, hogy a debreceni kormány által folyósított összeg „az üzem megindítására nyert felhasználást“, a Magyar Általános Kőszénbánya pontosan elszámolt a hét és fél millió hovaforrásáról és levelében arról értesít, hogy „a nekünk nyújtott kölcsön társulatunknak annakidején igen nagy segítséget jelentett, mert abban az időben bevételi forrásainktól csaknem egészen elvágva, lehetővé tette, hogy munkavállalóink fizetését kiadjuk és a termelőmunka felvételéhez legszükségesebb üzemi anyagok bevásárlására is módot nyújtott. A debreceni kormány az iparvállalatok számára éppen a legsúlyosabb időkben nyújtott oly segítséget, mellyel számos ipari üzem megindulását segítette elő“, a MÁVAG azt

írja, hogy „a kormány ezerkilencszáznegyvenöt március huszonegyedikén hatmillió pengőt folyósított vállalatunk részére, mely összeg részben az elmaradt bérek kifizetését tette lehetővé, részben pedig

biztosította a termelő és újjáépítő munka

erőteljesebb megindítását“.

A diósgyőri vasgyár, amely harminckétfelmillión felüli összeget kapott a debreceni kormánytól, levelében pontosan elszámol ezen igen jelentős összeg felhasználásáról. Megírja, hogy munkabérekre ezerkilencszáznegyvenöt februárjától áprilisig húszmilliót, illetményekre kétfelmilliót költöttek, anyagbeszerzésre tízmilliónál többet fordítottak és ez a segítség tette lehetővé, hogy a diósgyőri vasgyárnál el tudták végezni a romeltakarítás munkáit és megkezdhették az újjáépítést. „Az ország újjáépítése szempontjából — írja levelében a diósgyőri vasgyár igazgatója — nagy jelentőségű volt a debreceni kormány által adott támogatás, amely lehetővé tette, hogy az ország egyik legnagyobb ipari vállalata mielőbb újjáépítve bekapcsolódhassék a termelő munkába.“

Budapest Székesfőváros Elektromos Műveinek üzemi bizottsága azt közli velünk, hogy a kiutalt hárommillió pengőből az „M“ erőmű egyes számú gépegységét tudták üzembe helyezni, ami azt jelentette, hogy Budapest világítását biztosíthatták, az Oetl Antal Vasöntöde és Gépgyár nyíltan megírja, hogy a kormány által nyújtott kölcsön nélkül „nem tudtunk volna megindulni“ és az OTI közli velünk, hogy „az intézet az ostromot követően teljesen pénz nélkül maradt és a járulékok az akkori helyzetben csak igen csekély összegben folytak be: nagymértékben a nyújtott államkölcsön tette lehetővé, hogy az intézet működését folytathatta és a beteg munkások részére legalább a legszükségesebb segélyeket folyósíthatta“.

A pénzügyintézetek közül a Magyar Általános Hitelbank igazgatósága kimerítő levélben számol el az intézetnek és a Hitelbankba beolvadt Magyar Országos Központi Takarékpénztárnak juttatott összesen mintegy tízmilliót kitevő összeg felhasználásáról és közli velünk, hogy a pénzügyminisztérium előírásai szerinti ezt az összeget az iparvállalatok és üzemek termelésének megindításához szükséges legfontosabb kiadások fedezésére használták fel. Közli velünk a Hitelbank, hogy a debreceni kormány támogatása „komoly segítséget jelentett“ és lehetővé tette, hogy „a felszabadulás után a munka megindulhasson“. A Magyar Leszámláló és Pénzváltó Bank hasonló értelemben válaszolt a hozzá intézett kérdésekre és közölte velünk, hogy a kor-

mány által rendelkezésre bocsátott összegeket az intézet érdekességéhez tartozó iparvállalatok a termelés megindításához szükséges legfontosabb kiadásai — munkabérek, illetmények, helyreállítás, stbl — fedezésére fordították.

A Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület igazgatósága azt közli velünk, hogy az intézet harminchét gyáripari és hét kereskedelmi vállalatot, az intézettel fuzionált Hazai Bank pedig tizenkilenc gyáripari és két kereskedelmi céget részletetett hitelben, úgyhogy egyedül ez a két pénzüintézet majdnem hetven vállalkozás működésének újramegkezdését tette lehetővé. Azt írja a Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület igazgatósága, hogy a debreceni kormány segítsége „elsőnek járult hozzá a bankélet megindításán kívül, az azok alapján hitelben részesült vállalatok újjáépítéséhez és a termelés megindításához“.

Mire fordította a kormány debreceni bevételének azt a részét, amellyel nem a gazdasági élet fellendítését segítette elő? Erről is részletes tájékoztatót ad a nekünk bemutatott pontos elszámolás.

A dr. Vásáry István ny. pénzügyminiszter által rendelkezésünkre bocsátott adatok tanúsága szerint az Ideiglenes Nemzeti Kormány debreceni kiadásai debreceni tartózkodása alatt pontosan a következők voltak:

Iparnak kölcsönadott összegek.....	P 118.919.000
Hadsereg céljaira	P 89.647.000
Önkormányzatoknak adott kölcsönök, melynek nagyobb részét Budapest és Miskolc, majd Szeged kapták	P 27.200.000
Az Ellenőrző Bizottság kiadásaira	P 9.363.000
Népjóléti minisztériumnak	P 14.000.000
MÁV és posta	P 32.252.000
Közellátás	P 8.000.000
Tisztviselői illetményekre Budapesten.....	P 19.300.000
Egyéb illetményekre.....	P 14.000.000
Maradt készpénz.....	P 35.000.000
Postatakarékpénztár	P 17.000.000
	Összesen: P 384.781.000

*

Azt, hogy Magyarország a gazdasági élet gyors helyreállítása terén úgyszólván példát mutatott az egész világnak, hogy olyan viszonyokat teremtett meg, amihez hasonlókat Európában még a győztes államokban is alig találhatunk, a debreceni kormánynak lehet köszönni. Részletesen megírtuk, hogy a gazdasági termelés egész vonalán miként indult meg a munka, felsorolt adataink kiegészítéséül most leírhatjuk azt is, hogy

a debreceni kormány nélkül nincsen újrászületés,

nincsen újjáépítés és nincsen gazdasági élet. A debreceni kormány gondolkodás nélkül adta oda minden vagyonát az ipari vállalatoknak és bankoknak munkabérekre és az üzemek megindítására. Tette ezt akkor, amikor tudta, hogy jelentős állami közbevetelre, a termelés, a gazdasági élet teljes megbénultsága miatt nem számíthat és nem is álmódott arról, hogy költségvetést készítsen az állami apparátus számára. Debrecenben indította el a kormány a bankéletet olyankor, amikor a Magyar Nemzeti Bank volt az egyetlen országos szervezet, amely nem működött e városban, amikor Debrecen az ország fővárosa volt. Azok a hatalmas pénzintézetek, amelyek a gazdasági élet pulzusán tartják kezüket és e vérkeringést irányítják, úgy várták a debreceni kormánytól a segítséget, mint ahogyan a vízbefuló ember a szalmaszál után kapkod... A debreceni kormány méltán lehet büszke arra, hogy amíg e város volt a kormány székhelye, addig a kormánypalotában ismeretlen fogalom volt a korrupció... A miniszterek gyakran éheztek, kirojtozódott a nadrágjuk és gondot okozott számukra az, hogy hol szereznek talpat, amivel megigazíthatják a cipőjüket, de nem Tolt olyan protektor, aki Vásáry Istvántól ki tudott volna húzni egy csomag ötforintos cigarettadohányt, Gábor Józseftől utalványt biztosított vasúti helyre, Balogh Istvántól ülőhelyet valamelyik Pest felé induló kormányautóbuszra, vagy Faraghó Gábortól húsz deka zsírt, esetleg másfél kiló lisztet..

A debreceni kormánypalotában“ valóban látástól vakulásig dolgozott minden ember. És valljuk be: soha, egyetlen percre se gondolt senki arra, hogy mi lesz ezért a fizetség. Itt: nem volt hivatalos óra és három hónap alatt talán egyetlen egyszer sem zárták be a minisztériumok ajtóit..

Azok a számadatok, melyek e cikkünk keretében megjelennek, először látnak napvilágot a debreceni kormány működésével kapcsolatban. E számadatokon a gazdasági szakemberek talán mosolyognak, hiszen, én édes Istenem, milyen jelentéktelen summát) jelentett négyszázmillió pengő egy kormány négyhónapi költségvetésében akkor, amikor röviddel azelőtt még ugyanerre a célra ennek az összegnek tízszeresét használták fel. A megjegyzések, amelyek e négyszázmillió pengőt négy hónapig tartó útján kísérik: már történelmet jelentenek. A gazdasági újjászületés dicső történetének legszebb és legszentebb négy hónapját.

Azt a négy hónapot, amelyben felkelt a sír széléről ez a nemzet és újra az élet országútjára lépett. E hónapoknak gigászi pénzügyi erőfeszítéséről kívánt tájékoztatást adni ez az írás.

Az új idők magyar irodalma Debrecenben

Debrecen minden időkben szoros szálak fűzték az igazi magyar irodalomhoz, a felszabadulás után azonban a városnak új szerepe lett. Itt zsongott fel az a magyar szellem, mely a leverett szabadságharc, a kiegyezés nagy történelmi hazugsága után ismét visszatért a szabadságharc idejének atmoszférájához. Maguk a külső körülmények is hasonlóak: a német maszlagtól nagy áron megszabadult magyarság itt alakítja meg karácsony előtt az ideiglenes nemzeti kormányt. Csaknem száz esztendő germán nyűge után lehullanak a vaspántok a magyar lélekről, a roanok között új, friss szellők fújdogálnak. Új kapuk tárulnak, új horizont nyílik, magától értetődő, hogy

az irodalomban is elindul az új szellem.

A megújulás hőskora ez. Szabó Kálmán mostani polgármester kezdeményezésére az a két magyar-orsz szótár, mely jelentékeny mértékben hozzájárul, hogy a két nép megértse egymást. Azután: Debrecenben a felszabadulás után néhány héttel már megnyílnak az úgy, ahogy rendhehozott iskolák kapui. Könyvek, olyanok, amelyeket a magyar demokratikus iskolák használhatnának, természetesen nincsenek. Az első nyomdafestéket látott munkák tehát tankönyvek. A Károlyi-féle tankönyv-sorozat pótolja a hiányt, megjelenik Csorba Andrásnak, a református gimnázium tanárának angol nyelvű könyve. Kiadják Petőfi és József Attila válogatott költeményeit, majd Virányi Zoltán megjelenteti Glatkow orosz írónak „Cement“ című munkáját, amely a szovjet munkás gigászi erőfeszítésének nagyszerű eposza.

Dr. Kiss Sándor rendőrszázados, aki a debreceni kapitányság politikai osztályán az újonnan megjelent könyveket és folyóiratokat hivatalból nézte át, az ébredő magyar irodalom első kísérleteiről ezeket mondja:

— Már rövidebb a kormány megalakulása után egy szavaló könyv jelenik meg, majd egy színműveket tartalmazó munka, mindegyik Demeter István összeállításával.

— Februárban Nagy Károly nyomdájában

megjelenik az első irodalmi folyóirat.

Mint ismeretes, a „Nyugat“ utódját az Illyés Gyula szerkesztésében megjelenő „Magyar Csillag“-ot a német megszállást követő

laprevízió során betiltották. A magyar irodalom hangja elnémult ekkor és csak ezerkilencszáznegyvenöt februárjában Debrecenben szólalt meg újra a Juhász Géza szerkesztésében megjelenő „Magyarok“ című folyóiratban. Ekkor már komoly írógárda dolgozik Debrecenben. Itt élnek Gergely Sándor, Szabó Zoltán, Andics Erzsébet, Sziklay László, akik a helyi írókon kívül valamennyien írnak a meginduló folyóiratba, A „Magyarok“ két száma Debrecenben jelent meg, a harmadikat már Budapesten adták ki, ahol a lap azóta is rendszeresen havonta jelenik meg.

Még a „Magyarok“ megjelenését megelőzően látott napvilágot a „Kelet“ című folyóirat, amelynek azonban mindössze három száma jelent meg. Célkitűzése: nemes és figyelemreméltó.

A továbbiakban egyamiás után jelennek meg az értékes művek. Közöttük jelenős alkotások Szabó Zoltánnak Debrecenben kiadott elbeszélés kötete és Paál Jóbnak ezerkilencszáznegyvenötben megjelent könyve Gróza Péterről, amely Paál Jób romániai útjáról, Grózával folytatott érdekes beszélgetéséről, a magyar-román határ történelmi tényként elkönnyvelendő megnyitásáról ad színes, pompás írói készséggel megírt beszámolót.

Debrecennel kapcsolatban még egy jelentős ténytet kell megemlíteni. Ezerkilencszáznegyvenöt február elején

Debrecenben alakult meg a Magyar Írók Szövetsége.

Célja: egyrészt elhatárolni az igazi irodalmat a dilettáns és fél-irodalomtól, másrészt megteremtteni a magyar írók érdekvédelmét. Az alakuló gyűlésen Juhász Géza, Szabó Zoltán, Gergely Sándor, Sziklay László, Zilahy Lajos szólaltak fel és Gergely Sándor ismertette, hogyan működik a Szovjet-unióban az írók hasonló szervezete. A Magyar Írók Szövetsége napjainkban is erőteljes munkát végez Budapesten.

Az irodalomhoz kapcsolódik az a terv is, amely a Debrecenben élő írók ösztönzésére vetődött fel, hogy

Debrecenben szólaljon meg a magyar rádió.

A lakihegyi leadót a németek tönkretették, a Sándor-utcai rádióállomás romokban hevert. Mivel Debrecen volt a kormány székhelye, a tervet itt a legnagyobb örömmel fogadták és azt úgy a kultuszminisztérium, mint az ipar- és kereskedelemügyi miniszterek melegen támogatták. Pataky József miniszteri biztos a kérdéssel kapcsolatban nagyszabású tervet dolgozott ki. A gyorsan száguldó események és a kormány elköltözése miatt a terv azonban nem valósult meg, Debrecen nem kapott rádióállomást.

KISS ISTVÁN.

Utazás Debrecenbe Anno Domini 1945.

Ezerkilencszáznegyvenöt február közepe, Pest.

A Budára szorult németek még lövik a várost. Itt is, ott is gránátok robbannak. Pesten nincs egy ép ház. Pincelakó letargiás emberek megcsókolják azt, akitől egy szelet kenyeret kapnak. Az utcákon, ahol villamoskocsik hevernek égnék meredő kerekeikkel és törmelékek zárják el sok helyen a közlekedést, hömpölyög az emberek serege. Mindegyiken karszalag. Targoncákon megmentett holmijukat cipelik régi otthonukba azok, akiket újra egymás mellé vezérelt az Isten, a liget felől hosszú sorokban hordják didergő pestiek szétszedett deszkáit a Nemzetközi Vásár pavillonjainak, a legtöbb emberen lapos hátzísák, némelyikben lötyög csak valami ennivaló.

Villany nincs. Petróleum talán még aranyért sem kapható. Aki olajhoz jut, félig megtölt vele egy poharat, abba ócska cipőzsinórt merít, megcsomózza, ráköti gyufaszálra, hogy el ne merüljön és heteken át ez a luxusvilágítás Pesten, a fény egykori dunamenti metropolisában ...

Aki kenyérhez tud jutni, arról, mint Krózusról beszélnek. Áhított ingyencfalat a lópecsenye és utcán elhullott lovakat szakértelemmel transzíroznak a járókelők ...

Lelkével, szívével és minden vágyakozásával Debrecen felé tekint e szomorú időkben Pest.

Debrecen... Vájjon miként lehetne eljutni ide?

Felettünk repülőgépek kóvályognak, szorosan a fal mellé simulva merészkedünk csak járnunk, szakértők magyarázzák, hogy Buda felől számítva mindig az innenső oldalon kell menni, akkor nem történhet baj. Néha, egyre ritkábban, hangos pukkanás. Valahova belövés esett...

Debrecen...

Futótűzként terjed el a városban a hír, hogy holnap rendes személyvonat indul Debrecenbe. Rohanunk a nyugatira. A pályaudvar összebombázott csarnoka előtt és a Podmaniczky-utca elején véges-végig ezrek tolonganak. Valahogyan átfúrjuk magunkat a tömegen, a főnök előtt litografált papírlap, erről közli velünk a hivatalos jelentést: délután pontosan tizennyolc óra ötvenöt perckor menetrendszerint megindul az első személyvonat Budapest nyugati pályaudvarról Szolnok állomásra.

És onnan?

— Azt kérem mi nem tudhatjuk — feleli a főnök —, Ceglédre biztosan lesz csatlakozás Szeged felé, Szolnokról pedig valószínűleg el lehet jutni Debrecenbe, talán Csabán át Aradra is.

*

Útitársammal, Balázs Árpád kollégámmal abban állapodunk meg, hogy másnap utazunk. A jegyet soron kívül megkapjuk, de csak Szolnokig. Abban a pillanatban azonban, amikor átadják jegyeinket, megszólal az asztalon a telefon, valaki felveszi a kagylót és nyomban közli a pénztárossal, hogy a jegykiadás azonnal be kell szüntetni. A vonat ugyanis felsőbb utasításra nem a nyugatiról indul, hanem Kőbánya alsópályaudvarról.

Gyalog Kőbányára.

Végeláthatatlan hosszú sorban kígyóznak az emberek.

A pályaudvarhoz alig lehet hozzáférni. Ezrek és ezrek. Kihézt emberek rongyos ruhákban, mindegyiken hátizsák ...

Öt óra felé messziről egy mozdony kéményének szürke füstjét vesszük észre, a tömeg mozgolódni kezd, azután végigfut a figyelmeztetés, hogy még csak öt óra van, egy tehervonat jön csak, Balázs Árpád közben eltűnik, lassan gördül felénk a tehervonat mozdonya, néhányan felugrálnak a kocsikba és én csak arra emlékszem, hogy az egyik tehervagon nyitott ajtaján kinyúlik a Balázs Árpád két keze, azután még két kéz, ezek megragadnak, felrantanak a kocsiba, ahol lehettek asszonyok, férfiak, gyerekek talán húszan, a vonat most már gyorsabban gördül ki Kőbányáról, otthagya az emberek ezreit.

Azok számára, akik maguk is végigélvezték minden örömét ebben az időben egy ilyen utazásnak, bizonyosan nem lesz új, amit itt elmesélek. De el kell mondanom azt is, hogy az utasok között egyetlen olyan sem akadt, aki ne mosolyogva beszélt volna az átélt borzalmakról és szidta volna azokat, akiknek ebben részük volt. Az emberek örültek, hogy élnek. Azok, akik sodrúkból jöttek ki azelőtt, ha véletlenül nem menetirányban és nem az ablak mellett foglalt számukra ülőhelyet a hordár, most boldogok, hogy nem a kocsi tetején, vagy az ütköző tetején jutottak helyhez, hanem itt a „kényelmes“ teherkocsiiban, amelyet az első állomáson még szalmával is teleraktunk. Mindenki a kalandjait mesélte el, arról számolt be, kije veszett el a háborúban, kit remél viszontlátni, lassan azután azok, akik enni-valót is hoztak magukkal, megkínálták a szomszédjukat, gertyák is kerültek elő, takarókat is kölcsönöztek, a sarokban megszólalt egy harmonika, akadt, aki nótázni kezdett. A régen ki-

mustrált mozdony kerekei csikorogtak, a vonat mindegyik vagonjának más volt a monogramja, akadtak olyan kocsik, amelyek a lengyel fehér sas díszlett, másokat Milánóban anyakönyveztek, ezen a román C. F. R. monogram kopott meg, a mellette lévő pedig mint a Deutsche Reichsbahn kocsija hónapokkal ezelőtt talán még teuton örülteket szállított a harctérre, vagy halálraszánt szerencsétlenekkel gördült az auschwitzzi gázkamra felé...

Minden harmadik állomáson félóráig állt a vonat, a mozdony vizet vett fel, ilyen szomjas mozdonyról soha nem hallottam még, ránkszáll az éjszaka, a sarokban egy pesti kamasz arról beszél, hogy Szegeden a rokonainál biztosan öt kilót hízik meg, új utasok jönnek, Abonyban százan és százan rohanták meg a tehervonatot és elbeszélték, hogy egy másik szerelvényvel érkeztek Pestről, de az itt maradt. Hozzánk legalább harminc ember préselte be magát, gorombák voltak, durvák és türelmetlenek, meg kellett értenünk azonban őket, hiszen hosszú órákon át gajdoskodtak a szabadban.

*

Szolnok ... Lehetett hajnali három...

Előttünk romokban feketélt az állomás*

Másfél kilométernyire a romokká bombázott állomástól állt meg a vonat. Legtöbben kiszállnak, bukácsolva gyalog indulnak a koromsötét éjszakában a sínek között a pályaudvar felé. Mi a vagonban maradunk, azt hisszük, hogy reggelre majd csak betolják. Alszunk hétig, amikor felébredünk, orosz katona kapaszkodik a vagonba, igazolat és cigarettával kínál. Azután útnak indulunk mi is, alig érkezünk meg a pályaudvarra, befut oda a vagon, amelyet mégis csak betolattak. Megtudjuk, hogy a pesti személyvonat, amelyik utánunk egy órával indult el, még meg sem érkezett és nincs is kilátás rá, hogy délig befusson. Debrecen felé ma nem lesz vonat. Egy vasutas azt a tanácsot adja, hogy a csabai vonattal menjünk át Szajolba, ott majd elcsípünk egy tehervonatot. Asszonyok tojást, friss kenyeret, teát árulnak az állomáson, az emeleten a vasúti vendéglős konyhájában frissen sült peccsenyét, sonkát, süteményt, dohányt és cigarettapapirost is lehetett venni. Elképzelhetetlenül olcsó áron. A tojást párosával árulják.

Nyolc óra előtt felszálltunk a csabai vonatra, rendes harmadik osztályú kocsiba, észre se vettük talán, hogy nem volt benne egy ép ablak és a padokat szalmarakásokkal pótolták. Lépésben mentünk át a kijavított Tisza-hídon, lent a partmenti ország-

úton hosszú sorban kísérték orosz katonák a hadifoglyokat. Oroszok és hadifoglyok dolgoztak, de mindenfelé virított ínég ezernyi emléke a szörnyű háborúnak. Lezuhant vasúti kocsik álltak fölfelé fordított kerekekkel a parton, ahol krátereket vágtak a bombák, hiányzott a házak teteje és a lassan gördülő vonat kitört ablakán át úgy nézhettünk be a házakba, mint a konzervdobozokba, amelyeknek leszedték már a tetejét.

Pár percig tartott csak az út Szajolig, itt az állomás épületének egy emeleti, jól fűtött szobájába mentünk. Senki nem tudta itt, hogy mikor jön vonat. A szobában a kályha mellett aléltan feküdt egy ember, szinte fekete volt az arca, pár perc múlva lezavartak bennünket a szobából, az embert elvitték a kórházba, inert tífuszra, vagy kolerára volt gyanús, aki a szobában maradt, azokat a beteggel együtt a kórházba vitték. A síneken tehervonat állt, felugráltunk egy nyitott teherkocsira, amelyik apró ládákkal volt tele. öreg román népfelkelők ültek szuronyos puskával a fékező keskeny és magas székében, tőlük tudtuk meg, hogy a vonaton muníciót szállítanak, én olyan ladikon ültem, amelyikbe kézigránátot csomagoltak. Nem izgatott. Csak útközben lettem dühös, amikor lezavartak a vonatról, viszont itt nyomban találtunk olyan teherkocsit, amelyik Törökszentmiklósig vitt el bennünket.

A törökszentmiklósi állomás jelentette számomra első stációját a békének.

A tobzódásnak és a meleg szívnek azt a csimborasszóját, amivel a törökszentmiklósi asszonyok fogadtak bennünket, elképzelni se lehet.

Ott álltak tömött kosarakkal a perronon és kínálták a portékájukat.

Az egyik kosárból ropogósra sült kacsza mosolygott felém, egy fiatalasszony kedves, csintalanszemű, úgy beszélt, mintha énekelne, friss fánkot kínált és jelezte, hogy a kislánya mindjárt hozza a palacsintát is, másik kosárból meleg tepertős pogácsa illata gőzölgött, kannákban hozták a frissen fejt tejet, rántott-csirkét árultak és omlós hófehér kalácsot¹, mindezt olcsón, meleg, kedves szóval, mintha röstelnék, hogy pénzt is kérnek a vendéglátásért. Sokan akadtak, akik portékájukat ingyen adták oda éhező gyermekeknek, akiket meleg tekintettel cirógattak.

Késő délután felkapaszkodtunk egy tehervonatra, amelyik deszkát szállított. A deszka tetején utaztam Püspökladányig, ahol kiderült, hogy a vonat közben megváltoztatta tervezett menetirányát és Debrecen helyett Váradnak kanyarodik. Lezavartak a deszkákról, Balázs Árpáddal a forgalmi iroda előszobájába

mentünk. Széles fahasábok pattogtak vidáman a vaskályhában, a forgalmi irodában katonai egyenruhában két csinos harisnya magyar vasutasokkal dolgozott, a telefonra ügyeltek, a Morse fogantyúját pattogtatták, jókedvűek voltak és kacagtak, furcsa dialektussal törték a magyart, a vasutasok pedig ugyancsak nevetve gagyogtak oroszul. Valaki el akart zavarni bennünket a kályha mellől, de a harisnyák a pártunkra álltak. Még mindig senki sem tudja megmondani, hogy mikor és hogyan mehetünk tovább. Úgy tíz óra felé ládányi fuvarosok ajánlkoznak: nyolc jelentkező esetén személyenként kétszáz pengőért bevisznek Debrecenbe, de az a feltételük, hogy a kocsi és a lovak értékét is deponáljuk. Mialatt alkudozunk, fülembé súgja az állomásfőnök, hogy most állítanak össze egy tehervonatot Debrecen felé. Megrohanjuk a vagonokat, másfél óráig fagyoskodunk bennük, akkor tudjuk meg, hogy más utasítás érkezett: a vonat nem Debrecen felé indul, hanem Szolnoknak.

Talán tizenegy lehetett, amikor Karcag felől egy elképzelhetetlenül hosszú tehervonat futott be.

Mindegyik vagon színültig rakták kövel,

Ötletes szellemességgel, vagy szellemes ötletességgel úgy rakták be a vagonokba a követ, hogy azok lapos vége lefelé pihent és a hegyes végük meredt felfelé.

Ezeken helyezkedtünk el...

Nyitott vagonok voltak, metsző hideg téli szél fűjt, kopott télikabátomat még is le kellett vetnem, hogy a kövek közé gyömöszöljem. Csak így tudtam ülni maradni.

Orosz katonák is utaztak a vonaton, daloltak, kurizáltak, ha nyulat láttak a szántóföldeken, utánuk lóttek és boldogok voltak, amikor a nyúl nagyot bukfencezett.

Útközben gyakran állt meg a vonat, ilyenkor az emberek leugráltak, kukoricát törtek a földeken, máglyát raktak a száraz kukoricaszárakból, a máglyarakások mellett melegedtünk és sütöttük a kukoricát. Ameddig elláttunk, letöretlenül szomorkodott a kukorica a szántóföldeken. Az egyhangú panorámát csak lelőtt repülőgépek üszkös maradványai és félrebillent kilótt tankok tarkították. Néhol megmaradtak még a sáncok, amiket hóborjtjukban építettek a németek, mellettük hallgattak az otffejtett ágyúk és szétlőtt ütegek. Kisebb-nagyobb pihenés után Hajdúszoboszlóra futottunk be.

Egy vasutas újságolja — suttogva és bizalmasan —, hogy Debrecen ma reggel erős légitámadás érte. Egy másik „hallotta” a csatazajt és megsúgta, hogy nem megy tovább a vonat, mert a reggeli bombázás miatt nem futnak be a szerelvények a debre-

ceni pályaudvarra. A fűtő és a masiniszta a hajukat tépték, a vonat azért nem tudott tovább menni, mert elfogyott a szene. Végre sikerült valahol szenet zabrálni, ebiben mi utasok is segítségre voltunk, mi lapátoltuk fel a szenet, hangosat fűttenetett a mozdony, elindultunk.

Korai volt az öröm.

Nem mehettünk azonban messzire.

*

Egy Vervölgy nevű állomáson megállunk, jó félórai várakozás után jön a mozdonyvezető és mondja, hogy legokosabb lesz, ha gyalog nekiindulunk, mert a debreceni nagyállomás nem akar befogadni bennünket. Az utasok közül páran bemennek az irodába, izgalmas telefonálás, hiába. A debreceni állomás azt mondja, nem illik, hogy a tehervonat megelőzze a személyvonatot és miután a vasúti etikett azt követeli meg, hogy rangsorban először a személyvonatot fogadják, velünk szóba sem állnak.

Megint a régi nóta...

A sínek mellett újra száraz kukoricaszárak máglyája lobog, az utasok egy része szedte a cókmojkját és elindult gyalog Debrecen felé, mások a közeli tanyákba mentek be, hogy megpróbáljanak ott szekeret keríteni, néhányan egy orosz kapitányt kértünk arra: beszéljen „okosan“ a debreceni állomással. Valósiágo's deputáció kísérte a telefonhoz. Az orosz tényleg okosan beszélt... Ügy ordított, hogy még az utolsó vagonban is hallani lehetett.. . Lecsapta a kagylót, két perc múlva újra cseng a telefon, a kapitány mosolyogva jön vissza, fogadja a gratulációkat, a mozdonyvezető örömeiben feldobja a sapkáját, a vonat megindul, de csak lépésben megy Ebesig, hogy közben fel tudjanak kapaszkodni a kocsiba azok is, akik nem bíztak az elindulásban és gyalog vágtak neki az útnak.

Ebesnél nagyzási mániába esett a mozdony, gyorsvonati alűröket vett fel, ezen a pár kilométeren akarta behozni, amit elmulasztott eddig. Ondódnál kibontakozott már a kálvinista Róma panorámája, megfiadzottak a sínpárok, összelőtt mozdonyok és kocsik heverték mindenfelé, nemsokára feltűnt a debreceni állomás rommálott épülete, öt óra lehetett, mire kiszállunk és örömmel állapítottam meg, hogy negyvennyolc óra alatt sikerült megtennünk az utat Pestről Debrecenbe ...

... Rekord volt ez abban az időben ...

*Ez a fejezet részlet Paál Jób:
„Az ostromlott Pesten“ című
sajtó alatt lévő munkájából.*

Debrecen, az ország fővárosa

Ezerkilencszáznegyvenöt, február harmadik hete, Debrecen.

Öt óra elmúlt, amikor megérkeztünk Debrecenbe. Megszólítok valakit az állomás környékén és megkérdezem: hol lehet itt szállást kapni. Nem tudja. Bajos lesz. Itt van a kormány, sok a katonaság, zsúfolva a város.

A Bika? Ott katonaság lakik... A többi hotel? Vagy lebombázva, vagy zárva. Végre szálláshoz jutok. Másnap reggel: fertőtlenítő lő. Hatalmas kazánokban villany forralja a gőzt. Ebberakják a ruhákat. Ott állok a tus alatt és a bádogrózsából szakad rám a meleg víz. Aztán az Arany János-utcában a Forgács mester borbélyüzletében puha fotóbjébe ülök. .. Valódi beretveszappan... A széles pengéjű beretva alatt sercegve tűnik el két-hetes szakállam ... Kölni víz— Hajmosás ... Bura alatt villannyal szárítják a hajamat... A házban a Kis Bika étterme. Régi barátom: Páll Sándor vezeti. Gyönyörű üzletét a Piac-utcán bombatalálat érte, de már dolgoznak rajta és Páll Sándor jogos büszkeséggel mondja, hogy az ő háza lesz az első, amelyet a háború után Debrecenben rendbehoznak. A nyakamba borul, összeölelkezünk, neim kérdez egy szót sem, hanem karonfog és visz ki a konyhába, ahol a felesége, ez a drága asszony, sürgölődik a fazekak és lábasok körül. Fő, rotyog, sül és párolódik a rengeteg étel, a konyhalányok malacot pucolnak, krumplit hámoznak, velős csontot szednek ki a leveses fazékból, kenyeret pirítanak hozzá, Sándor kérdezi: nem akarok-e inkább zsemlyét?

... Hirtelen arra gondolok, hogy három nappal előbb Pesten a kígyózó sorokat láttam az egykori kávé mérés előtt, ahol két merőkanállal adtak a híg bablevesből... Itt étlap van, komoly étlap, rubrikákkal, a rubrikák fölé nyomtatva: leves, sültetek, köretek, savanyúság és tészta ... Mindenki annyit rendel, amennyit akar, a pincérek kedvesek, előzékenyek, mint régen.

A cukrászdák kirakataiban csipkés papírral díszített porcellántálakban állanak a tejszínhabbal leöntött sütemények, virágüzletek kirakataiban illatozik a rózsa, a Gambrinus előtt fürge kezek pucolják tisztára cipőnket, csilingel a villamos és amikor beáll az alkony, villanykörték gyúlnak ki a szobákban, amelyeknek szétört ablakait sok helyen pótolták már.

A második éjszakát a Piac-utca elején egy órás mester lakásán aludtam át, harmadnap új szállást kellett keresnem, mert az

ágy gazdája délre megérkezett. Az utcán szólított meg egy bohémlelkű műkereskedő, Krausz Ernő, elvitt a lakására, négyen aludtunk egy szobában, de ezt az egy szobát meleg szívvel osztotta meg velem. Talán két hétig laktam itt, amíg magához nem invitált egy debreceni textilkereskedő. Ragyogó pompával berendezett lakásában süppedő perzsa szőnyegek, drága művészi bútorok... Honnan kerültek ide? Nem érdeklődtem soha... A lakás ajtaján öt vizitkártya, hatodiknak az enyém került oda. A névjegyek tulajdonosai soha nem laktak itt. - - Mentésítést szereztem a lakás számára, aztán két öl fát, egy zsák lisztet a létai malomban, pár kiló zsírt és amikor a fát hasábokba vágták az udvaron, a liszt, meg a zsír az éléskamrában pihentek, szó nélkül kitett Rákosi Jenő-utcai lakásából. Nem haragszom ná, csak arra gondolok: mennyivel különb emberek voltak nála az a Páll Sándor, meg a felesége, akikkel először hozott össze Debrecenben a sorsom és a Krausz Ernő, aki harmadmagával szorongott miattam két szűk ágyában.

*

Ebben az időben

sűrű rajokban érkeztek Pestről az emberek.

Minden vonat érkezése után hosszú sorok kígyóztak a város felé, minden érkezőn hátizsák lötyögött, rendesen laposan.

A debreceni piacon ebben az időben úgyszólván még mindent lehetett kapni: húst és baromfit, tojást, vaját, burgonyát, hagymát, száraz főzelékeket, kolbászt, szalonnát és csupa olyan holmit, amit az ostrom után felszabadult Budapesten felhajtani nem lehetett. A pestiek mindenre rávetették magukat, nem kérdezték az árat, egymás kezéből tépték ki a csirkét, meg a libát és a kofáknál egymásra licitáltak. Az még nem lett volna baj, hogy a kiéhezett pestiek a maguk és családjuk számára szereztek tíz, húsz vagy harminc kiló élelmiszert, a bajok ott kezdődtek, hogy a túlélés pestiek közül sokan észbe kaptak, nagymennyiségű, szinte vagonrakományokat kitevő élelmiszert szereztek be, hentesüzemeket foglalkoztattak és értettek hozzá, hogy illegális úton, gépkocsikkal rendelkező politikai pártok és más hivatalos szervezetek soffőrjeivel kössenek üzletet és így szállítsák fel aztán Pestre azt a rengeteg élelmiszert, amit ott egész egyszerűen elfekettétek ...

Debrecen ezekben a napokban már az ország fővárosa volt.

Újabbkori történelme során immár másodszor jutott Debrecennek ez a szerep, azonban Csohán Endre, a város főlevéltárnoka megállapította, hogy a mohácsi vész után elkövetkezett

zavaros időkben, amikor Szapolyai János, az utolsó nemzeti király és Ferdinánd, a habsburgi álltak egymással szemben, János király tartott országgyűlést Debrecenben. Szapolyai János a város földesura volt s afféle meszalianst kötött itt a „szép Kardosnéval“, aki a városházával szemben lakott. János király korában háromszor is volt országgyűlés itt és a tárgy akkor sem, volt más, mint Kossuth Lajos idején és a felszabadulás után elkövetkezett első karácsony ünnepe előtt: harc az ország függetlenségéért és harc az ősi ellenség, a német ellen...

Ezekben a történelmi időkben, talán napra is pontosan

Debrecen száz napig volt az ország fővárosa,

száz napig dolgozott itt a kormány és száz nap alatt teremtette meg a nemzet és az ország feltámadásának előfeltételeit.

*

Jókai Mór, a nagy mesemondó, a szabadságharc idejéről szóló elbeszéléseiben megkapóan számol be az akkori időkről és említést tesz arról is, hogy az emberek az utcákon fogták el a minisztereket és mondták el ügyes-bajos dolgukat. Debrecenben most is valahogyan így volt. Balogh István háza előtt, ahol a miniszterek laktak, reggelenként egész csomó ember várta a kormány tagjait, megszólította őket az utcán, írást nyomott a kezükbe, elmondta panaszát és nem akadt a miniszterek között egy sem, aki az elintézésnek ezt a módját kifogásolta volna.

Még az év elején egy csomó szenzáció tartotta izgalomban Debrecent. Salgótarjánban elfogtak egy nyilast, aki Miklós

miniszterelnök ellen merényletet akart elkövetni,

pár nappal később azután elveszett a miniszterelnök mindenki által megcsodált piros Graham-kocsija. A rendőrség izgatottan nyomozni kezd. .. Kiderül, hogy a soffőr a Bika egyik pincérjével a környékre ment „borkóstolóra“. A kóstolás sokáig tartott, de másnapra a kocsi előkerült... Debrecen és Miskolc környékéről elmenekült nagybirtokosok Debrecenbe) jöttek, felkeresték Nagy Imre földművelésügyi minisztert, megkérdezték tőle: mit csináljanak? „Alakítsanak kolchoszokat“ — felelte röviden a miniszter és ezzel a kihallgatás véget is ért.

Január tizenegyedikén, amikor a miniszterek a Balogh-házba költöztek, az Arany Bikában megszűnt az étkeztetés is és a kormány a Gambrinus-étterem tulajdonosával kötött olyan értelmű megállapodást, hogy a minisztériumok debreceni tartózkodásának ideje alatt az állami tisztviselők ebben az étteremben kapnak ellátást. így lett a Gambrinus a „kormány korcsmája“, ahogyan Debrecenben mondták. A közellátásügyi minisztérium-

ban dr. Cziffra Mihály, majd Himmler Márta, a kultuszminiszter titkárnője állították ki a sorszámozott belépőjegyeket és csak ezek felmutatása után lehetett a Gambrinusba belépni. Fehérkesztyűs rendőr igazoltatott az ajtóban.

Allandóan három-négyszáz ember étkezett a Gambrinusban. A minisztereknek nem volt külön asztaluk, mindegyik munkatársaival és vendégeivel ebédelt. Hat pengő ötven fillérbe került egy menü: pesti viszonylatban még az ajándéknál is olcsóbb . . . Itt étkezett a színtársulat is, idejöttek a vendégművészek, a két Latabár, Otrubai Melinda, az Operaház művészei, akik tojásért, zsírért és szalonáért vendégszerepeltek, idejöttek az írók, pénzemberek, politikusok, akik Budapest felszabadulása után egyre sűrűbben keresték fel Debrecent, gyakran fordultak meg a Gambrinusban az angol és amerikai missziók tagjai is, akiknek annyira megtetszettek a vendéglő moka.és csészéi, hogy ezeket Csócsits Lajostól, a tulajdonostól megvették. Debrecenben szesztilalom volt abban az időben, amit szigorúan is vettek, de azért a feketekávé csészében nem mindig feketét szervíroztak . . .

*

Felbruár elején kezdődött meg a politikai, kulturális és gazdasági élet megmenekült kitűnőségeinek debreceni látogatása. Január harmincadikán öt évi emigráció után

elsőnek Rákosi Mátyás érkezett meg Debrecenbe

és tíz nappal később az itt megtartott kommunista nagygyűlés már üdvözölte őt. Ugyanazon a napon jött meg Budapestről Vasady Kovács Ferenc mostani pénzügyi államtitkárral Oltványi Imre és ugyanazon a napon terjedt el a híre annak, hogy a Budapesten bujkáló Veres Péter is rövidesen megérkezik. Veres Péter nemsokára a debreceni szabad egyetemen már nagy előadást tartott a földreformról. Gerőné Fazekas Erzsébet komoly szerepet játszik a közéletben, február elsején megérkezik Nagy Ferenc is, Vidor Gyula, a miniszterelnök sajtóosztályának vezetője elindul ugyan autón Budapestről, de útközben defektet kap és visszafordul, megjönnek aztán Erdőhegyi Lajos, a Magyar Élelmiszerszállító rt.-nek igazgatója, Ullmann György, a Magyar Általános Hitelbank vezérigazgatója, Bruck Frigyes és Nógrády Gyula, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank cégvezetői. akiknek a kormánnyal folytatott eredményes tárgyalásairól másutt számolunk be. A kormánypalotában és a Gambrinusban feltűnik Szent-Györgyi Albert) karakterisztikus mosolygó feje, hófehér fűrtjeivel, itt vannak Zilahy Lajos a feleségével, Sárdy János, a világhírű magyar énekes, az írók közül Darvas József, Kállai Gyula, Nagy Lajos, Illyés Gyula.

Tildy Zoltán, akit Budapesten a felszabadulás betegen talált, csak március harmadikán érkezett meg, utána jöttek azután a Szociáldemokrata Párt vezetői: Szakasits Árpád, Szeder Ferenc, Marosán György, Száva István és dr. Riesz István. Rákosi Mátyás és Szakasits Árpád ebben az időben már rendszeresen részt vesznek a politikai bizottság ülésein, noha annak nem voltak tagjai, Tildy Zoltán március hatodikán a Független Kisgazda Párt debreceni értekezletén nagy beszédet tart. Marosán György pártja megbízásából itt veszi át a felszabadult területek pártmozgalmának az irányítását és tölti be az összekötő szerepét a felszabadító Vörös Hadsereg, a kormány és pártja között. Felűnik aztán a régi köztársasági mozgalom sokat szenvedett ismert harcosa: Veér Imre, aki szeme világát veszítette el a börtönben. Lapot akar indítani. Kár, hogy a hiszékeny, naiv és mindenkiben becsületet látó politikust csupa kétes egzisztencia vette körül, ezek itt gyanús fekete üzleteket kötöttek.

*

Február harmadikán érkezett Debrecenbe hatalmas kísérelével Vorosilov marsall, a Szovjetunió minisztertanácsának helyettes elnöke, Sztálin barátja és legközelebb álló fegyvertársa, a Magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság elnöke. Díszes fogadtatás az állomáson. A marsall harmadnap meglátogatja Miklós Béla miniszterelnököt, aki behatóan tájékoztatja a magyarországi helyzetről.

Vorosilov megérkezése

még jobban kidomborítja Debrecen főváros-jellegét.

Grigorjev követségi titkár kalauzolta debreceni tartózkodása idején Vorosilovot. Grigorjev intellektuell a szó legigazibb értelmében. Tökéletesen beszél magyarul és szeret bennünket. Ismén irodalmunkat, képzőművészetünket, íróinkat eredetiben olvasta. Végtelen jóindulattal és szeretettel végezte az összekötő szerepét magyar hatóságok és az oroszok között. Grigorjev kívánságára tüzték ki a színházban előadásra Kálmán Imre operettjét, a Csárdáskirálynőt, amely „Sylvia“ címen állandó műsordarabja a szovjet dalszínházaknak. Grigorjev rendezte meg Vorosilov számára az Apolló mozgóban azt az előadást, amely este kilenc órától másnap hajnalig tartott és amelynek során a legjobb nyolc magyar filmet, az „Emberek a havason“-tól a „Hippolyt a lakáj“-ig vetítették le.

Február huszonharmadikán, a Vörös Hadsereg születésnapján Vorosilov marsall nagyszabású fogadóestet rendezett az Arany Bikában. Külsőségeiben is a régi nagy diplomáciai est

képét mutatta ezen a napon a szálloda. Magyar szempontból azért volt jelentősége ennek a fogadóestnek, mert ez volt az első alkalom, hogy a magyar kormány tagjai hivatalosan is együtt voltak a röviddel azelőtt Debrecenbe érkezett angol és amerikai missziók vezetőivel.

Az első pohárköszöntőt Miklós Béla miniszterelnök mondta a Vörös Hadseregre és Sztálin marsallra, Vorosilov válaszában azokra a magyarokra üritette poharát, akik bátorságot vettek, hogy felemeljék szavukat a haza nehéz óráiban és megmentsek a szakadék szélén álló nemzetet.

Dr. Zsedényi Béla az egész magyar nép nevében mondott köszönetet a marsallnak szíves üdvözlő szavaiért és kérte őt, hogy szeresse úgy ezt a magyar népet, mint az őt szereti.

Vorosilov a felköszöntőre azonnal válaszolt. Ezeket mondta: „Az orosz és a magyar erők most együtt dolgoznak, az egész emberiség ügyét szolgálják és kifejlesztve az egész együttműködés eszméjét az egész emberiségnek nagy szolgáltatásokat fognak tenni.“

Az estély viszonzásául a magyar kormány a fegyverszüneti bizottság és Vorosilov tiszteletére március huszadikán ugyancsak fényes estélyt adott az Arany Bikában.

*

Február közepén házi ünnepe volt Debrecennek: a városi közgyűlés ekkor iktatta be hivatalába öry Istvánt, az új főisnt. A demokratikus Magyarországon

ez volt az első főispáni installáció,

Öry István az első kinevezett főispánok között szerepelt és talán ma, mikor e sorokat írjuk, ő az egyetlen, aki a régiek közül még ma is hivatalában van. Ha az idők során személye politikai harcok központjába került, elfogulatlanul meg kell állapítani róla, hogy az a férfiú, akire teljesen ráillik ez a magyar mondás: legyen a gáton. Egyszerű, puritán, gondolataiban és cselekedeteiben becsületes és amikor bemegy hivatali szobájába, ajtaján kívül hagyja a napipolitikát. Ma már meg lehet írni, hogy az installációja körül olyan viharok csapkodtak, amik szinte egyedülállók a politikában, de e viharok sodrában öry István igaza tudatában szilárdan állt, mint a tenger viharai közepette a szikla ..

Azokban az időkben, amikor Debrecen már a konszolidáció útjára lépett, a munkából Révész püspök az eddiginél még fokozottabban vette ki részét. Lelki téren közösen dolgozott dr. Bánáss László prépost-plébánossal, akihez meghitt meleg barátság fűzi. Sok tekintetben megtalálták a közös utat olyan téren

is, ahol ez azelőtt nehezen volt elképzelhető. Erre vall a püspöknek az a február tizenötödikén kelt naplójegyzete, amely megemlíti, hogy: „egyházi szempontból ma egy nagyon érdekes dialog történt, elvi megállapodást kötöttünk a római katolikusokkal bizonyos közös irányvonalak lefektetésére.“

*

Az üzleti élet Debrecenben úgy ahogy megindult, hivatalosan tizenegy órakor van záróra, de alkonyat után kevesen mennek ki az utcára. A cukrászdákban élénk az élet és egypár helyen már táncolnak is, főleg a pestiek. A debreceni nők még mindig elfelejtik azt, hogy divat is van a világon, ré^i ruhákban járnak, kendővel a fejükön és amíg azelőtt minden nő kozmetikával és öltözködéssel igyekezett korrigálni a korát, addig most ugyanaz történik, de fordított viszonylatban: mindenki öregebbnek akar látszani... Az ok: így védeni ki bizonyos tolakodó tekinteteket...

Leginkább a dohányosok szenvednek. Cigaretta az első időkben egyáltalán nem volt, dohányt még lehetett kapni, a debreceni dohánygyár három, négy és öt pengőért jó minőségű cigarettadohányt hozott forgalomba és feketén hozzá lehetett jutni cigarettapapírhoz is. Volt idő, amikor mindenki „sodort“. Az első tavaszi napokban azután először a Regié nevű német katonacigaretta került el ide, majd Erdélyből tízezres ládákban csempészték át a Viktória elnevezésű cigarettát, amelyről kiderült, hogy ez a Szimfónia minőségének felelt meg, azt Erdélyben a régi magyar dohányjövedék gyártotta, de már nem tudta forgalomba hozni. Más nevű román cigarettát is csempészték át hatalmas tömegekben és lassanként

Debrecen lett a cigaretta-csempészet központja.

A piacon kötegekben árulták a leveles dohányt és senki nem törődött vele.

A rúzs, pirosító, párfőm, kölnivíz és más kozmetikai cikkek ismeretlenek még Debrecenben. Mesélik, hogy a nagy felfordulásban akadtak emberek, akik az alkoholtartalmú kölnivizet úgy itták, mint a barackpálinkát... Aki luxuscikkekre vágyik, annak Váradra kell elmennie.

A váradi utazás nem is tartozik a lehetetlenségek közé. Hátár, finánc, útlevel, vámvizsgálat ismeretlen fogalmak még ebben az időben. A Kiss börgyárból minden nap két autó indul Nagyváradra a Carmen cipőgyárba, ezek szívesen vesznek fel utasokat. De akad más alkalmi fuvar is. Ki kell menni a vasúti

sínek felett átszaladó úgynevezett Nagyhídra, ahol az ország itt a repülőtér előtt Várad felé fordul, itt türelmesen kell várni, amíg feltűnik egy teherautó, az ember int neki, akad, amelyik megáll és felveszi az utast, A menetdíjat mindenki tudja: száz pengőt kell fizetni a sofförnek. Rövid ideig tart az út. Délelőtt indulunk és Váradon már a Kék Macskában ebédelhetünk.

Várad ezekben az időkben még a debreceniek számára is: álom. Az a peceparti Párizs, amelyről Ady Endre énekelt. Az üzletek kirakataiban tobzódik a régen látott finom áruk tömege. Van itt minden: cukor és babkávé, selyemharisnya, angol szövet, a legfinomabb cipő, kakaó, csokoládé, lyoni selyem, francia pezsgő, Martell és Hennessy konyak, özbőr kesztyű, százával rohannak utcáin az autók, Rapid jár hálókocsikkal Bukarestibe, záróra nincs, közbiztonsága kifogástalan, az élet akkor kezdődik, amikor nálunk már mindenki alszik, a magyarság helyzete kifogástalan, a hovatarozandóság kérdése most kezd kialakulni, korzóján olyan az élet, mint volt e város aranykorában, elegáns szép asszonyai gavallérjaikkal úgy sétálnak ott, mintha valamelyik divatrevüről léptek volna a járdára, lokáljaiban szól a jazz, de azért több a cigány, színházába nem lehet jegyet kapni, folyik a pénz, pedig a leu akkor még többet ért, mint a pengő.

Váradon a deportálásból hazatérők komoly és jelentős segítséget kapnak, olyat amivel egzisztenciát is kezdhetnek .. . Mind ezt Debrecenről nem lehet elmondani, pedig a szerencsétlen deportáltak hazajövelele itt is egyre nagyobb méretet ölt. Elbeszéléseikből Debrecenben szerzünk először bizonyosságot az aushwitzi és egyéb halálgyárakról. Szinte elképzelhetetlen a szörnyűségeknek az a borzalma, amikről ezek az emberek beszámolnak. Debrecen a deportálások terén különben aránylag szerencsés helyzetben volt, ha ugyan ezt a kifejezést használni lehet. Az történt ugyanis, hogy még ezerkilencszáznegyvennégy júniusában a debreceni zsidókat három hosszú szerelvényen vitték el a téglagyárból, ahova a gettót kitelepítették. E három szerelvény közül az egyik Auschwitzba ment, akik odakerültek: azoknak legnagyobb része elpusztult. A másik két szerelvény útközben irányt változtatott és ezek vonatját Ausztriába vitték ki. Akik ide kerültek: azoknak legnagyobb része megmenekült. A hazatértek a legnagyobb elismeréssel, színie könnyek között meséltek az osztrák nép szívééről. Szinte a véletlennek köszönhető, hogy akárcsak Szegeden és Szolnokon, az Ausztriába kihurcolt

zsidóknak jelentős része Debrecenbe is hazajött,
akik Ausztriába jutottak, azok eleinte egyesével, aztán kisebb

csoportokban, majd végül nagyobb tömegekben jutottak vissza.

*

A munkaszolgálatosok, akik Debrecen körül dolgoztak, részben megmenekültek. Sokat legyilkoltak a németek. A megmenekültek közül többen — megérdemelten — karriert is esnáltak. Közéjük tartozik elsősorban Nikoló Gafni, a már világhírévre jutott hőstenor, aki Weinstock Miklós néven színpadon abban az időben énekelt először, amikor Debrecen az ország fővárosa volt. Weinstock Miklós tiszacsegei származású, családja legnagyobb része elpusztult. Még a háború előtt Hoór Tempis Erzsébet, a debreceni Városi Zeneiskola énektanárnője fedezte fel és ő kezdte meg a tanítását. A háború alatt munkaszolgálatra vonult be, aztán megszökött, egy darabig partizán is volt a Bácskában. Debrecen felszabadulása után újra idejött, jelentkezett Galánffyné Hoór Tempis Erzsébetnél, aki körülbelül félévig folytatta még tanítását. Debrecenben ebben az időben már Weinstock Miklósról, aki közben Vári művészi néven szerepelt, mint a legnagyobb ígéretéről beszéltek. Énekelt Vorosilov előtt is. Még a kormány itt tartózkodásának idején Budapestre ment, itt halotta meg őt a newyorki Metropolitan ügynöke, aki azonnal kivitte Milánóba, Stracci kezei alá került, majd Rómába jutott Pertilehez. Rómából vitték ki Amerikába, ahol most oldalakat írnak róla a lapok. Nemrég hírül adták, hogy Truman elnök cocktail-partira hívta ...

Ott már Nikoló Gafni a Weinstock Miklós művészi neve.

*

Debrecenben abban az időben, amikor itt székelt a kormány, különböző katonai és polgári missziók működtek. A szomszéd államok közül a jugoszlávok és csehszlovákok a Simonffy utcában, a románok pedig a Rákóczi utcában tartottak fenn katonai missziókat, amelyek leginkább a harcoló csapatokból alakultak és tulajdonképpen céljuk a háború folyamán ide sodródott állampolgáraik érdekeinek védelme volt.

A nagyhatalmak közül Anglia és az Egyesült Államok] missziói működtek Debrecenben.

Az angolok röviddel a kormány megalakulása után jöttek ide. Január végén érkeztek és április közepe után mentek el. Dr. Tarnay István követségi tanácsos intézte elhelyezésüket: úgy a katonai, mint a polgári missziót a klinikai telepen szállásolták el. Az új testvérképző épülete a háborús állapotok miatt üzemen kívül volt, ez látszott legalkalmasabbnak az angolok számára. A civileket, akik inkább diplomaták voltak — *foreign office*-nek hívták őket— a Fonet-villában helyezték el, vezetőjük Gascoigne

rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter volt. Az angolok részben repülőgépen, részben vonaton érkeztek.

Sántha professzor megbízásából dr. Joó Istvánné, a testvérképző vezető oktató nővére vállalta a felügyelő tiszteit. Dr. Joó Istvánné annakidején a Rockefeller ösztöndíjjal Angliában és Amerikában járt és tökéletesen beszél angolul.

Ezeket mondotta nekünk az angolokról:

— Bevallom, örültem, hogy segítségükre lehettem ezeknek a nagyon jó szándékú embereknek.

— Az angolok nagy személyzetet vettek fel, takarítónőket, pincéreket, bejáró asszonyokat, ezeket rendszeren megfizették, el látást is adtak nekik, teljes szabadságot engedélyeztek a részükre és magánügyeikkel nem törődtek. Az ellátást vállalkozókra bízták, ezek vezették a konyhát, gondoskodtak mindenről. A Hüttl-villában lakott a parancsnok, Escombe generális, itt laktak a magasabbrándú tisztek, a Fornét-villában helyezték el Durring őrnagyot, Mc. Nab brigadérost, a testvérképzőben kaptak szállást Colonel Barnett, Com. Branson tengerész, Capt. Stonestreet és Capt. Bloodworth. A Verzár-villában csak irodahelyiségek voltak. Gyakran jöttek ide civilek különböző panaszokkal és kívánságokkal, de ezeket elutasították, jegyzőkönyveket sem vettek fel, mindeniknek azt mondták, hogy ők csak a jóvátétellel kapcsolatban végeznek ellenőrzést és addig maradnak, míg a kormány innen el nem költözik.

—> Az altiszteket különben misztereknek hívták, a portán állandóan öt ilyen miszter teljesített szolgálatot: Forster, Nead, Parké, Hirlingey, Woollard. Ezek vörös sapkájukkal és fehér kamásnijukkal nagy feltűnést keltettek. Két méter magas szép szál legénységek voltak, egyébként békében rendőrök Londonban.

— Volt közöttük egy őrmester, Mister Grant, aki hibátlanul beszélt magyarul, mesélte, hogy szülei Magyarországról származtak el, de ő már angolnak született. Az angolok állandóan nyitott dzsippeken szaladgáltak a városban, de volt egy gumi autójuk, amelyet repülőgépen ládában hoztak ide és úgyszólván percek alatt szereltek össze. Az ellátásuk elsősorú volt, sok élelmiszert kaptak, de az élelmiszercsomagok Amerikából érkeztek. A legénység szomorú volt olyankor, ha hazulról azt írták hozzátartozóik, hogy Angliában bizony adagolják az élelmiszereket és az üzletek előtt sorba kell állni.

— Az angolok nem éltek olyan mondain életet, mint az amerikaiak, de azért itt is voltak mulatságok. Minden szombat este megengedték az altiszteknél és a legénységnek, hogy táncmulatságot rendezzenek. Ezekre eljött néhány, minden alkalommal

feltűnő eleganciával öltözött tiszt. A multságokra a Bikából hoztak pincéereket, a városban szereztek jazz-zenekart, néha cigányt is hoztak, a klinikai telepről meghívták tánra a „dolgozó nőket“ és rajtam keresztül invitálták meg az irodai kisasszonyokat, ápolónőket és szobalányokat. Ezek az egyszerű nők csinosan öltöztek fel és rendesen viselkedtek.

—A testvérképzőt nagyon erélyesen hozták rendbe és minden javítást megcsináltattak. Kínosan ügyeltek a tisztaságra. Kertészetet létesítettek és boldogak voltak, amikor kinyíltak az első virágok. Egyébként zárkózott életet éltek, jóformán nem érintkeztek senkivel, egyedül Fornét és Verzár professzorokkal és feleségeikkel barátkoztak és egyetlen egyszer hívtak vendéget az ötórás teára: dr. Kövendy Lajos rendőralezredest, akit felette nagyrabecsültek és vele együtt engem.

—Szerelem? Az is volt. Két vöröskeresztes nővér volt besztva melléjük, ezek ügyeltek fel a takarításra és intézték a beszerzéseket. Közülök az egyik, Beké Irén férjhez ment egy őrmesterhez és azóta állandóan levelezek vele. Az egyik takarító-nőt egy közlegény vette el. Beké Irén megírta különben nekem azt is, hogy a tiszték közül Budapesten többen megházasodtak, társaságbeli nőket vettek el feleségül.

—A legénységet, amíg itt volt nálunk a misszió, állandóan cserélték. Ha valaki hibát követett el, azt büntetésből Olaszországba helyezték át. Itália volt náluk a büntető láger.

*

Az amerikaiaknál már sokkal vidámabb volt az élet. Az amerikai misszió február elejétől április tizenkilencedikéig volt Debrecenben, az Augusztá-szanatórium három traktusát foglalta el. Az amerikaiaknak külön áramfejlesztőjük is volt, amely saját mozijukhoz, rádióállomásukhoz, valamint a világosságához szolgáltatva az áramot. Hangos mozijukban a legújabb filmeket mutatták be és a magyarok, akiket az előadásokhoz meghívtak, ezeken a filmekben láttak először svingelni.

Külön (bárhelyiségük volt, ahol mixer keverte az italokat. Nagy estélyeket rendeztek, amelyeken vendégül látták a magyar kormány tagjait, az orosz és angol hatóságok és delegációk vezetőit és a magyar művészvilág kitűnőségeit. Minden este nagy vacsorát rendeztek. Egyik fényes bál a másikat követte. A legkitűnőbb italokat fogyasztották. Ha italuk elfogyott, repülőgéppel Kecskemétre mentek és innen hoztak pálinkát, likórt. Az élelemutánpótlás is repülőgépen történt, így érkezett Nápolyból a narancs és citrom is. Reggeltől estig főtt a valódi babkávé.

Külön jazz-zenekaruk volt, de gyakran muzsikált kint Balogh Suha bandája. Remekül táncolták a csárdást. Kovách Georg

alezredes, aki magyar származású és akit mindenki imádott, gyönyörűen énekelt magyar nótákat cigányzene mellett. A két Latabár, Orosz Júlia, Sárdy János, Rátkay Vera, Tatár György, Otrubay Melinda és Vári-Weinstock Miklós vendégszerepeltek az estélyeken. Dollárban kapták a honoráriumot.

Kovách Georg alezredesen kívül, ki igazi úr volt, kedves és megértő mindenkivel szemben, még Knelly Stephen kapitány, akinek az édesapja Tasnádon volt tanító, Papp László, Dömötör Louis, Czukor John, Váradi Július, aki tanár volt Amerikában, azután Körmendy Andreas beszéltek magyarul. Itt is sikerrel dolgozott Ámor. A szanatórium alkalmazottai közül Horváth Évát egy tiszt vette el, Patak Lizát és Kozár Ivat pedig két jóképű katona vezette oltárhoz.

Amikor eltávoztak, annyira megszerették a szanatórium konyhaszemélyzetét, hogy az egészszet magukkal vitték Pestre. Az itt maradt alkalmazottaknak valóban fejedelmi borralalókat adták és Los Angelesből ma is nagy csomagokban jön a ruha, élelem és gyógyszer az Augusztai Szanatóriumba.

Key William altábornagy volt az amerikai katonai misszió vezetője és a misszióknak a következő tisztje volt a tagjai: Townsend Dallas S. ezredes, Gillespie Frank W. ezredes, Simonite Henry ezredes, Dunham Kenneth K. alezredes, Mc. Clain Harry C. orvos alezredes, Kovach George S. alezredes, Rishel Walter G. őrnagy, Hagy. Lawrance R. őrnagy, Csernink, Edward J. százados, Eaton James W. százados, Sabel Róbert W. százados, Knelly Stephen J. százados, Le Vitin Morris I. százados, Mc. Ábel Eugene G. főhadnagy, Morton Matthew William hadnagy, Dietrich William F. százados, Veden Vladimír S. hadnagy.

Közegészségügyi szempontból az amerikai katonai misszió debreceni tartózkodásának nagy jelentősége van.

Magyarországon Debrecenben alkalmazták először a penicillint

és ezt az amerikaiaknak köszönhetjük.

Dr. Mándy László egyetemi magántanár, a kitűnő szakorvos, aki valamennyi magyar orvos között elsőnek kezelte penicillinnel beteget, ezekről a következőket mondta:

— Az amerikai katonai misszióval jött el hozzánk Mc. Clain orvosalezredes, aki nagy figyelemmel kísérte a betegeket. Ebben az időben három Franciaországban született gyermek volt nálunk. A Nemzeti Segély hozta ide őket. A Nyiri-család gyermekei voltak. Közülük az egyik sajnos meghalt, a tizenkétéves Nyiri Annának igen súlyos tuberkulózisa volt és az esetről sokat beszéltem Mc. Clain kollegámmal, aki gyakran szólt nekem a

penicillinről, amelyről mi csak annyit tudtunk, amennyit az angol rádió erről a szerről közölt. Az amerikaiaknak volt egy kevés penicillinjük, de szigorú rendelkezés írta elő, hogy ezt csak az amerikai misszióhoz tartozó egyéneknek lehet felhasználni. Ebben az időben nem volt olyan amerikai katona, akinek penicillinre lett volna szüksége és ezért kérésemre Mc. Clain kollegám rendelkezésemre bocsátott egy bizonyos mennyiséget, hogy Nyiri Annán kísérletet végezzek és tanulmányozzam a penicillin hatását ilyen súlyos tbc. esetről. Egész csodálatos módon a kísérlet frappáns eredménnyel végződött, Nyiri Anna meggyógyult. A hatás mindnyájunkat meglepett, de még jobban meglepett bennünket akkor, amikor Mc. Clain repülőgépen tudományos munkákat hozatott a penicillin-kezelésről és ezekből a könyvekből azt olvastuk, hogy a penicillinnek tuberkulózis esetén nincs hatása.

— Én az esetet bemutattam a debreceni orvosegyesületben és az orvosi szakirodalom, is megemlékezett erről. Mr. Clain azután repülőgépen újabb penicillin mennyiséget hozatott nekünk, majd mikor súlyos esetek fényképével Budapestre utaztam, ott is jelentős mennyiségeket kaptam tőlük.

*

Március ötödikén Debrecennek, az ország fővárosának külön ünnepe volt, ezen a napon választották meg polgármesternek Szabó Kálmánt, az Egyetemi Nyomda igazgatóját, aki tulajdonképpen az új demokratikus Magyarország első törvényesen megválasztott polgármestere volt.

Az újonnan megválasztott polgármester egyik első teendője volt segítségére lenni az oroszoknak abban, hogy Debrecen védelmében elesett hősi halottaik emlékére díszes emlékoszlopokat emeljenek. Három ilyen oszlop emlékezik meg Debrecen legszébb közterein az orosz hősokról.

A hivatalos lapban egymás után jelennek meg az új kinevezések: Tóth Bélát felmentik Miskolc, valamint Borsod megye főispáni tisztétől és új főispánnak Oszip Istvánt nevezi ki a miniszterelnök, Baráth Endre Jász-Nagykun-Szolnok vármegye főispánja lesz. Karcag Imrét, dr. Vitái Zoltánt, dr. Hardi Róbertet és Kökény Mihályt miniszteri osztálytanácsosokká nevezik ki, ugyancsak miniszteri osztálytanácsos lesz a népjóléti minisztériumban Vas Zoltánné, született dr. Vadas Sára. Február huszonhetedikén Pataky Józsefet műszaki főtanácsossá nevezik ki, de a Magyar Közlöny március huszonnegyedik számában megjelent már Pataky József miniszteri tanácsosi kinevezése. Ugyanabban a számban közli a hivatalos lap Nemess József nyugalma-

zott őrnagynak, akinek értékes naplója sok helyütt gazdagítja e kötetet miniszteri osztályfőnökké való kinevezését, Zöld József Debrecen helyettes polgármestere, dr. Szebenyi Endre, dr. Benedek Jenő is miniszteri tanácsosok lesznek.

Dr. Simon László gimnáziumi igazgatót a vallás- és közoktatásügyi minisztériumban államtitkárrá nevezi ki a kormány és a hivatalos lap ebben az időben már hirdetések is közöl, elveszett indexekről és takarékpénztári könyvekről, a debreceni egyetem tanácsa felszólítja a tanári kar tagjait és az egyetem alkalmazottjait, hogy jelentkezzenek, vagy igazoló nyilatkozataikat küldjék be, részvénytársaságok közgyűlésre invitálják a részvényeseket és e közgyűlések tárgya rendszerint „a régi igazgatóság és felügyelőbizottság lemondása, vagy elmozdítása“.

Az Arany Bikában még mindig az oroszok laknak, de aztán előbb az étterem és a kávéház, majd a szálloda is megnyílik a polgári vendégek számára. Márciusban megérkezett Debrecenbe Szász József, az IBUSZ igazgatója, aki három nap alatt megnyitotta itt az IBUSZ debreceni kirendeltségét olyan időben, amikor a pesti központ még egyáltalában nem működött. Jól lehet Budapest és Debrecen között közvetlen vasúti összeköttetés még nem volt, Szolnokon át kellett szállni, de az IBUSZ már kiadta a jegyeket, információkat adott az embereknek, tanácsokkal látta el őket és az utazás terén megszűnt az a bizonytalanság, amely eddig uralkodott.

A telefonszolgálat is egyre bővült, hatóságok, gyárak, de már magánosok is kaptak telefont, a kapcsolat kifogástalan volt, megkezdte szolgálatát a Magyar Távirati Iroda, elnököt választott az Ipartestület, Debrecenben működött elsőnek a Népbíróság, itt dolgoztak az Igazoló Bizottságok, az élet egyre biztonságosabb és vidámabb lett és csak a meghitt vasárnapokat rontották le azok a rendelkezések, amelyek lapátot és seprűt nyomva a vasárnapi pihenőre rászolgált emberek kezébe, ki-parancsolták őket az utcára, hogy takarítsák el a szemetet.

Néha színes képet adtak az utcáknak „az önkéntes romeltakarítók“, akik nemcsak táblákkal, hanem néha cigánymuzsikával vonultak ki az állomásra. A fél város az utcákon volt, amikor a színtársulat előre beharangozott rohamcsapata vállra tett lapátokkal dalolva elindult „romeltakarításra“.

*

A munkáspártok között Debrecenben történt meg a Szociáldemokrata Párt és a Kommunista Párt összefogása. Erről dr. Valentiny Ágoston, a debreceni kormány igazságügyminisztere ezeket mondotta:

— A két párt összefogását én verekedtem ki és mondhatom, hogy ez nem volt könnyű munka. A Szociáldemokrata Párt országos vezetősége eleinte hallani sem akart erről. Az én javaslatomra azután

létrejött a munkásegység

és az erre vonatkozó hivatalos nyilatkozatok úgy Debrecenben, mint Szegeden megjelentek a lapokban.

Még jóval a kormány megalakulása előtt egyébként elég intenzív volt a két munkáspárt egészséges versengése egymással. Erről hárman is tettek előttünk nyilatkozatot: Szabó István nyugalmazott népjóléti államtitkár és Kovács János nemzetgyűlési képviselők, valamint Antalfy József, aki a Szociáldemokrata Párt kezdeti mozgalmában élénk tevékenységet fejtett ki.

Antalfy mondotta:

— Röviddel Debrecen felszabadulása után az akkor megkezdődött pártszervezkedés vezetőivel elmentünk az orosz városparancsnokhoz, hogy bejelentsük a párt megalakulását és azt, hogy a Bethlen-utcában birtokba vettük a Vitézi Szék volt helyiségeit. Az előszobában találkoztunk össze Révai Józseffel és Vas Zoltánnal, akik a parancsnoktól jöttek ki és áttessékeltek bennünket a Kommunisták Párt Piac-utcai helyiségébe. Tízen jelentünk ott meg. Révai és Vas talán háromórás beszédben akartak bennünket meggyőzni arról, hogy nincsen szükség két munkáspártra, nekünk egyedül a Kommunisták Pártban van a helyünk. Az emberek egy része már-már engedett, mire én indítva éreztem magam, hogy e lépés helytelenségéről elvtársaimat meggyőzzem és el is értem azt, hogy a tíz ember közül kilenc az én álláspontomat foglalta el.

Kovács János ezeket mondta e tárgyalásról:

— Megmondtam Révainak, hogy én régi szociáldemokrata vagyok és amíg az országos pártvezetőségtől nem kapok másirányú utasítást, csak a Szociáldemokrata Pártot tudom megalakítani és csak annak a munkájában veszek részt.

*

A pártok egyébként erősen dolgoznak. A Kisgazda Párt megnyitotta a gazda-szabadegyetemet, amelyen Vásáry József államtitkár tartotta a megnyitó beszédet, egy héttel később pedig a 4>árt az Arany Bika dísztermében nagygyűlést tartott, amelynek Vásáry István pénzügyminiszter, B. Szabó István államtitkár és Juhász Géza — akit nemrég tankerületi főigazgatónak neveztek ki — voltak a gyűlés főbb szónokai.

Debrecenben kezdte meg működését az első lakáshivatal, még mielőtt a kormány megalakult volna és ez a lakáshivatal azután az új kormányrendelet szellemében folytatta működését tovább. Itt működött úgyszólván minden olyan központi szerv, amelynek működése kapcsolatban volt a kormány székhelyével.

*

Budapest felszabadulása után siettek vissza a debreceni tudományegyetem ama tanárai, akiket az ostrom Budapesten ért és az első lehetőséget felhasználták arra, hogy hazajöjjenek.

Debrecenben egyébként folyt már a tanítás az egyetemen és a debreceni Alma Mater nyitotta meg elsőnek kapuit valamennyi magyar egyetem közül az ifjúság előtt. Amikor megalakult a kormány, Debrecenben az egyetemen mind a négy fakultáson folytak az előadások. A negyvenhat tanár közül mindössze kilenc maradt vissza Debrecenben és ez a kilenc tanár folytatta az oktatást. Itt voltak: Bodnár János prorektor, Erdős Károly a hittudományi kar, Kun Béla a jogikar prodékánjai, Sántha Kálmán, az orvoskar dékánhelyettese, Szabó Dezső, Tankó Béla, akik egymást követték mint dékánok a bölcsészeti karon, azután Szalay Sándor és Verzár Gyula orvoskari és Czeglédy Sándor hittudományi professzorok. Nagy szerencséje volt az egyetemenek, hogy az elárvult sebészet vezetését Loessl János, az európai híré kiváló sebész, akkor még magántanár vette át és a minden oldalról felajánlott díszes politikai és hatósági tisztéseket azzal utasította el, hogy tudását és idejét a szenvedő embereknek és a jövő orvosnemzedéknek kívánja szentelni.

*

Az egyetemi előadások még december elején kezdetüket vették, azonban a diákjóléti intézmények, mint például a menza, hosszú ideig nem működtek.

Amikor Budapestről hazajöttek a professzorok, a debreceni tudományegyetem tanári karának kilences létszáma hamarosan harmincötre emelkedett. A visszajött professzorok között nyugatos nem volt egy sem. A következő tanárok érkeztek vissza: Kállay Kálmán, Makkai Sándor, Vasady Béla, Soós Béla és Török István hittudományi, Bozóky Ferenc, Szadeczky Kardos Tibor, Sztehlo Zoltán, Szontagh Vilmos, Flachbart Ernő és Hacker Ervin jogi, Kettessy Aladár, Fornét Béla, Bókay Zoltán, Jeney Endre, Kovács Ferenc és Went István orvoskari, valamint Hankiss János, Divéky Adorján, Járdányi-Paulovics István, Mészáros Ede, Pukánszky Béla, Bárczi Géza, Karácsony Sándor, Szabó Árpád és Szabó István bölcsészeti professzorok. Ezek közül Soos Béla és Hacker Ervin időközben elhunytak.

A hallgatók száma valamivel meghaladta az ezret és pontosan kétszázal kevesebben iratkoztak be a mozgalmas időkben a debreceni tudományegyetemre, mint az idén.

Ebben az időben működött már a demokratikus egyetemi ifjúság szervezete, a Debreceni Egyetemi Kör — röviden: DEK — amely tulajdoniképpen a főiskolai magyar hallgatóság első demokratikus szervezkedésének eredményeképpen született meg. A szervezetet a Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség, a MADISZ hívta életre. A MADISZ is Debrecenben alakult meg és ennek az ifjúsági szervezetnek később Budapesten megteremtett országos központja csak a debreceni mozgalom folytatása volt.

*

Általában ezerkilencszáznegyvenöt elején

minden demokratikus társadalmi szervezet Debrecenben született meg

és e szervezetek célkitűzései közzé tartoztak: a demokratikus összefogás valamennyi párt között, az ország talpraállítása és harc a németek ellen. A MADISZ már a kormány megalakulása előtt alakult meg Debrecenben, a három demokratikus párt — Kiszgazda Párt, Magyar Kommunista Párt és Szociáldemokrata Párt — hívták életre és a pártok megegyeztek egymással abban, hogy külön ifjúsági mozgalmat nem csinálnak. Eleinte elismerésre méltóan ment is a közös munka, később azonban, miután előzően már a Nemzeti Paraszt Párt is csatlakozott a mozgalomhoz, itt kezdődött meg először a bomlás, a MADISZ megmaradt a Kommunista Párt ifjúsági szervezetének, a kiviált kiszgazdapártiak, szociáldemokraták és a parasztpártiak megalkották a maguk külön ifjúsági szervezeteit.

*

A Debrecenben megalakult társadalmi egyesületek közül körülbelül egyidőben születtek meg a Magyar Nők Demokratikus Szövetsége és a Nemzeti Segély. Mind a kettő azóta hatalmas országos szervezetté nőtte ki magát és a női szervezet előkelő helyet foglal el nemzetközi női szövetségekben is. Ez a szervezet január hetedikén alakult meg és öt agilis, fáradságos munkát nem ismerő asszony hozta létre, E szervezetben dolgoztak Zilahy Lajosné és Radvánszky Rózsa, ez utóbbi a demokratikus mozgalmak régi harcosa.

*

A Magyar Kommunista Párt még január elején megtartott ülésén, amikor Budapest még nem szabadult fel, indította el Muszok segítségével, akik a társadalmi szolidaritás gondolatát

másukévá tették, azt az akciót, amely létrehozta a Nemzeti Segélyt. Akciónak indult a kezdeményezés, amelynek megindításával a párt dr. Vajda Benő százados orvost bízta meg. Külön cikkben számolunk be arról, hogy mit tett a Nemzeti Segély Budapest felszabadítása utián a főváros pincéiből előtámolygó éhes tömegek és az élelmiszer utánpótlás nélkül tengődő bányavidékek megmentéséért. Budán akkor még dörögtek az ágyúk, amikor itt megindult már a mozgalom a pesti gyerekek érdekében. Márciusban aztán hosszú vonatsor ontotta a sok sápadt arcocskájú, vézna városi gyermeket. Az elosztó helyeknél tömegesen álltak a melegszívű befogadó szülők: kendős parasztasszonyok és kérgeskezű munkásemberek. Vitték a kis városi palántákat az életet adó földekre, ahol a szerető szíveken kívül fény, levegő, táplálék, ruhanemű várta őket. Háromezer gyermeket ölelt magához Debrecen és környéke és hat hónap múlva ennyi egészséges gyermeket adott vissza hozzátartozóinak.

*

A Nemzeti Segély kezdettől fogva pártfölötti alakulat volt, még az egyházak is részt vettek munkájában és d. dr. Révész Imre püspök még egyházi körlevelet is adott ki érdekében.

Debrecenben született újjá a Magyar Vöröskereszt, amely itt kezdte meg először működését, itt volt országos központja, itt szervezte meg tudósító szolgálatát és itt jelent meg a honvédelmi minisztérium első hadifogoly újságja is.

*

A magyar függetlenség első esztendejében március tizenötödikén a szabadság ünnepét eddig soha meg nem nyilvánult impozáns keretek között tartotta meg Debrecen népe. A politikai pártok és az új honvédség szónokai vallottak hitet a demokratikus Magyarország mellett a Kossuth-szobor előtt. Juhász Nagy Sándor, Erdei Ferenc, Juhász Géza, Kállay Gyula és Kiss József voltak az ünnepély szónokai, Belezna Unger István színgazgató pedig, aki ezen a napon vette át újra a színház vezetését, a Talpra Magyar-t szavalta el.

Április harmadikán a Vörös Hadsereg teljes egészében felszabadította Magyarországot területét és Debrecen város közönsége április hatodikán a szabadságot a Kossuth-szobor előtt ünnepelte meg, Vörös János miniszter és Juhász Nagy Sándor voltak az ünnepély szónokai. Ezen a napon különben már csomagolt a kormány, Teleki Géza még március elején elutazott, a pályaudvaron már kezdték összeállítani a kormány különvonatát és április második felében Debrecen megszűnt az ország fővárosa lenni.

Debrecenben feltámad a magyar sport

Dr. Mező Ferenc, a kultuszminisztérium testnevelési osztályának vezetője, egyik sportkonferencián találóan mutatott rá arra, hogy a kultúrdiplomáciában mindennél nagyobb jelentősége van a sportnak. Elmondotta itt, hogy külföldi útjai során megdöbbenéssel kellett tapasztalni mindannyiszor, hogy milyen keveset tudnak rólunk általában a nagyvilágban. Amit tudnak, az is teljesen hamis és hazug képet állít a magyar népről a külföldi közvélemény elé. Amikor azután kétségbeesetten megkérdezte, mi az amit a magyarokról tudnak, akkor el kezdték felsorolni az FTC, MTK, Újpest csapatait, Orth Gyuri, dr. Sárosi, Zsengellér, Kabos, Petschauer Attila, Kárpáti Károly neveit és azután azokat a magyar sportolókat, akik a külfölddel is megismertették és elismertették a magyar sport kiválóságát.

A sportélet jelentőségét tehát nem szabad lebecsülni és elvitathatatlan tény, hogy a demokratikus

új magyar sportélet Debrecenben támadt fel.

Ezerkilencszáznegyvenöt januárjában Kovács Lajos, Gombos Ferenc, Kiss Ferenc, Sass Béla már összeültek, hogy lerakják a megújított magyar sport alapjait. Január közepén a Csokonai színházban már nagyszabású birkózóversenyt rendeztek, amelynek előkészítésén fáradhatatlanul dolgoztak Tarányi József, a sokszoros bajnok, Csócsits Lajos, a birkózószövetség kerületi elnöke, Fóti János és mások. A DVSC országos bajnok birkózógárdiája ugyan megtizedelve állt ki a nagy történelmi vihar után, Gedeon, a két Mihályffy hiányoztak, de helyüket tehetséges fiatalokkal egészítették ki és Tarányi edző keze alatt ezek is csakhamar hozzáérttek a többiek teljesítményéhez. Az Európa Bajnokságokra beavogatott Némethy Gyula, maga a veterán, de örökifjú Tarányi József, Nagy, Deli, Tarcai, Antal és a többi tehetség szinte egycsapásra feledtetni tudták azokat, akik elszakadtak Debrecentől.

Ez a tomboló siker mellett lefolyt birkozóverseny jelentette a magyar sport újjáéledését. Ettől kezdve rohamosan indult meg a komoly munka valamennyi sportágban. Megalakul a Kelet-magyarországi Labdarúgó Szövetség, amelynek elnöke Kovács Lajos, főtitkára Gombos Ferenc, alelnöke Sass Béla. Elkezd működését a Játékvezetők Testülete Páll Antal és Kiss Ferenc irá-

nyitásával. Ekkor még két csapat kezd éledezni a legnépszerűbb sportágban, a labdarúgásban: a DVSC és a DMTE. Nemes vetélkedés indul meg a két egyesület között. Az első debreceni labdarúgók, akik a hosszú kényszerszünet után ismét a zöld gyepe lépnek: Nagy Mihály, Szűcs, Nagy II., Kádas, Zilahy, Komlóssy, Szabó I., Szabó II., Szilágyi, Kórody, Kiss György, Kiss Ferenc, Stubinszky, Tömösváry máris pompás formában vannak és az első mérkőzésen, amelyet március első napjaiban játszanak, több, mint ezer néző tapsol a feltámadt kedves sportágnak.

Az ökölvívók is megkezdik működésüket. Kárpáti Imre lelkes, nagyvonalú vezetésével a DMTE-ben, Szabó Gyula irányításával a DVSC-ben indul kemény munka az ökölvívó szakosztályokban. A DMTE-ben néhány hónapig nem kisebb ökölvívók indulnak a debreceni munkáscsapat színeiben, mint Torma I., aki edzője is a csapatnak, Szigethy és Tanamár. Rajtuk kívül Fele, Kathy, Nádházy a csapat erősségei, míg a DVSC színeiben szinte a régi gárda lép szorítóba: Darai, Nagy, Szigeti, Károlyffy, Kovács Attila, Tamássy, Mészáros, Oláh, majd később hazatért' Dobó is, aki a londoni olimpiászra egyik legnagyobb ígéretünk, Dr. Szombathy-Groskó Lajos, a DMTE agilis főtitkára

a magyar sportélet demokratikus alapon való újjáfejlésztésére

nagyszabású tervezetet dolgoz ki, ezt a tervezetet már ezerkilencszáznegyvenöt közepén átnyújtotta Teleki akkori kultuszminiszternek, aki nagy örömmel fogadja és ezen az alapon indul el sportéletünk megújítása. A tömegsport megindítását, a munkázemek, falvak dolgozóinak a sportéletbe való bekapcsolásiát, a sportorvosok szoros együttműködését a sportolókkal, a betegesen túltengő agyonsportolás lefaragását, a professzionista és amatőr kérdés újszerű megoldását dolgozta fel tervezetében. Debrecen sportegyesületei előljártak abban, hogy a budapesti sportélet minél előbb megindulhasson. Megkönnyítették a fővárosi sportolók ellátását ezekben a napokban, úgynevezett „kalóriatúrákra“ látták vendégül a budapestieket, akiket hosszabb vendégszereplésre! kötöttek le. A fővárosi sportolók jelentékeny része Debrecenben üdült ezekben a napokban.

Debrecen volt a magyar sportélet központja,

innen indult útjára az a demokratikus magyar sportélet, amelynek igazi eredménye abban virágzik ki, hogy a jövőben a sport nem csupán egyes rétegek privilégiuma lesz, hanem a legszélesebb tömegek előtt is nyitva áll az út minden sportág üzéséhez.

Kiss István.

Offenzíva az infláció ellen

A debreceni kormány üres államkassza mellett kezdte meg a működését.

A pénzügyminiszter még a legégetőbb kiadásokra is csak nehezen tudta megszerezni a pénzt. A kormánynak ez a kezdeti „pillanatnyi pénzzavara“ állandónak ígérkezett... Hiszen normális bevételekkel még csak nem is lehetett számolni.

Már napokkal a kormány megalakulása után a pénzügyi kormányzatnak keresnie kellett a szörnyű khaoszból kivezető utat. Mindenekelőtt meg kellett találni az adatokat, amelyekből megállapítható: mi a helyzet.

Dr. Vásáry István, a debreceni kormány pénzügyminisztere csak Budapest felszabadulása után jut abba a helyzetbe, hogy tiszta képet lásson. Ez akkor következik el, amikor február másodikán kiküldöttje útján, aki beható tárgyalásokat folytat a Nemzeti Bankban, beszerzi az információkat.

Dr. Faraghó Lajos, a Nemzeti Bank igazgató-helyettese tájékoztatta részletesen a pénzügyminisztert. Tőle tudja meg dr. Vásáry István, hogy amikor Szálasiék sietve elmenekültek Magyarországról, jelentős bankjegymennyiségei vittek magukkal. Húszmilliárd pengő értékű előre kinyomtatott bankjegy becsomagolva tárolt részben a bankjegynyomdában, részben egy veszprémi bombabiztos óvóhelyen, ahova azt elszállították. Ezen a húszmilliárdon kívül

Szálasiék magukkal vitték a bankjegyek kliséit,

valamint hevenyészve összecsomagoltak a forgalomban levő készletből is meg nem állapítható mennyiséget és ezt is kilopták az országból.

Ugyancsak dr. Faraghó Lajostól tudta meg a pénzügyminiszter azt is, hogy ezerkilencszáznegyvenöt február másodikán a Szálasiék által kivitt mennyiséggel együtt az összes forgalomban levő bankjegyek értéke harminckét-harminchárommilliárd pengő körül mozoghat. Ezerkilencszáznegyvennégy végén a forgalomba került bankjegymennyiség tizenkét-tizenhárommilliárd körül lehetett.

A magyar állam kiadásai ezerkilencszáznegyvennégyben tizenkétfélmilliárd pengőt tettek ki, vagyis havonta körülbelül egy-

milliárdot. Ebbe az összegbe már bele vannak számítva a háborúval kapcsolatban felmerült rendkívüli kiadások is. Mint-hogy az állami bevételek ennek az összegnek csak a felét tették ki, ezt a tizenkétmilliárdot a kormány csak úgy tudta fedezni, hogy ezerkilencszáznegyvennégy folyamán a Nemzeti Bankból körülbelül hat és félmilliárd pengő hitelt vett igénybe.

Ezeknek az adatoknak az ismerete alapján alakult ki a pénzügyi kormányzatnál az az elgondolás, amely a minisztertanács elé került megoldási tervben öntött formát. Az elgondolás alapja az volt, hogy mindenképpen havi egymilliárd pengő kiadással kell számolni, mert ha el is esnek a háborúval kapcsolatos kiadások, ezek helyébe más fontos szükségletek jönnek. Bevételekre, legalább is normálisnak nevezett bevételekre hosszú ideig számítani nem lehet, a pusztulásokat viszont helyre kell hozni, a gazdasági javak termelésével kapcsolatos beruházások hatalmas összegeket követelnek, a hadsereg kiadásait csökkenteni nem lehet, az állam személyi kiadásai mindenestre szaporodnak és feltétlenül kell egy olyan megoldást! találni, amely lehetővé teszi az állam számára, hogy szükségletének fedezetéről gondoskodjék.

Két megoldási lehetőség kínálkozott.

Az egyik, a legkönnyebb: a bankóprés. Legkézenfekvőbb lett volna nyakló nélkül nyomni a bankjegyeket...

A másik megoldás: kölcsönt felvenni. De hol és hogyan? Egy pillanatra talán felmerült egy külföldi kölcsön lehetősége is, azonban ez a megoldás komolyan sehol szóba nem került, mert az illetékes tényezők tisztában voltak vele, hogy a békekötésig komoly külföldi kölcsönre nem számíthatunk

külföldi kölcsön az ország politikai függőségét eredményezheti.

így tehát csak egyetlen megoldás mutatkozott: belföldi kölcsön felvétele.

Dr. Vásáry István pénzügyminiszter kettős alternatívájú előterjesztést intézett a minisztertanácshoz és ebben azt javasolta, hogy a forgalomban lévő bankjegyek értékének ötven, vagy hatvan százaléka erejéig belső kölcsönt vegyen fel polgáraitól az állam. Részletesen megindokolta ezt a javaslatát és elgondolásáról, a minisztertanács elé terjesztett javaslatról, valamint az azal kapcsolatban megindult tárgyalásokról ezeket volt szíves elmondani nekünk:

— Az elgondolásom az volt, hogy az állam azért, hogy kiadásainak teljesítésére szükséges fizetési eszközökhöz jusson a bankjegymennyiség szaporítása nélkül, kölcsönt! vegyen fel. Ezzel elérhettük volna azt, hogy lényegesen csökkent volna a fogyasztási javak mennyiségével arányban nem álló nagytömegű bankjegykészlet, ezen felül a külföldre vitt, vagy ott törvénytelenül gyártott fizetési eszközöknek az országban való felhasználását és visszacsempészését megakadályoztuk volna és végül sikerült volna elválasztanunk az Ideiglenes Nemzeti Kormány joghatóságának területén túl eső részek pénzforgalmát a tényleges joghatóság alá eső területek forgalmától. Tervem szerinti az ezer-, száz- és ötvenpengős bankjegy-címletek értékét leszállítottuk volna. A címletleszállításra az volt a kidolgozott tervem, hogy a bankjegyek fizetési eszköz jellege azonnali hatállyal

a felére csökken.

A csökkent címletértékű bankjegyeket kijelölt pénztáraknál záros határidőn belül be kellett volna mutatni és azokat a bemutatás igazolására meghatározott módon megjelölték volna.

—A bemutatott eredeti címletértékű összegből a bemutató készpénzben csak harminc százalékot kapott volna vissza, az állam kölcsönként húsz, eszmei kölcsönként pedig a címletérték csökkentésének megfelelően ötven százalékot vett volna igénybe. A bemutató a kijelölt pénztáraknál mind a húsz százalékos valószínűságot, mind pedig az ötven százalékos eszmei kölcsönről betétkönyvet kapott volna. A terv szerint az állam a betétként kezelt egész összeget egy év alatt tartozott visszafizetni.

—A bankjegyforgalom e megoldás esetén nyomban hetven százalékkal csökkent volna és azután emelkedett volna csak mérsékelt mennyiségben úgy, ahogy az állam forgalomba hozta volna a beszedett pénzeket. Ezt a megoldást tulajdonképpen erős offenzívának terveztem az infláció ellen és ma (büszkén mondhatom el, hogy

Debrecenben nem is volt infláció.

— E megoldás lehetővé tette volna, hogy a forgalomban volt bankjegyekből nyolc és félmilliárdig terjedő kölcsönhöz jusson az állam és ebből kilenc hónapon keresztül fedezze kiadásait. E megoldás minden bizonnyal gátló hatást gyakorolt volna az árak és bérek emelkedésére, de ha az árak és bérek még valamelyest emelkedtek volna is, ennek meggátolására rendelkezésére állt volna a kormánynak az az összeg, amely a há-

borús kiadások megszüntetésével kapcsolatban minden bizonynyal megtakarításként mutatkozott volna.

A pénzügyminiszter tervbe vette azt is, hogy a legrövidebb idő alatt, de legkésőbb kilenc hónapon belül új bankjegyekkel cseréli ki a Nemzeti Bank régi bankjegyeit. Párhuzamosan a kölcsön terveivel megindította tárgyalásait az új bankjegyek ki-nyomtatására is. Ez a kérdés több ízben foglalkoztatta a minisz-tertanácsot. A pénzügyminiszter már február elsején megállapí-totta, hogy mennyi papírra van szükség az új bankjegyek nyo-másához és hogy ez a mennyiség rendelkezésre áll-e. Kiderült, hogy nincs elég papír, öt-hat hónapra van szükség, amíg a szük-séges mennyiséget ki tudják gyártani, de bizonytalan, hogy a diósgyőri papírgyár vállalhatja-e a munkát. Később, amikor Budapest felszabadult, Kun István, a debreceni városi nyomda igazgatója Budapestre utazott, ahol megállapította, hogy a Nem-zeti Bank nyomdájában elegendő papírmennyiség van és a nyomda olyan állapotban szabadult fel, hogy a munkát el tudja végezni. Közben az a terv is felmerült, hogy a bankjegymennyi-séget Moszkvában kell elkészíttetni, mert többen az itteni nyom-tatást nem tartották helyesnek.

Az idő egyre sürgetett.

Február elején a minisztertanács határozatot hozott, hogy addig is, amíg a kényszerkölcsön és az új bankjegyek kibocsátá-sának kérdése végleges elintézést nem nyer, Debrecenben a vá-rosi nyomdában százötvenmillió értékben szükségpénzr nyomjan-ak azzal a kikötéssel, hogy ez a százötvenmillió március elsejéig csak abban az esetben hozható forgalomba, ha addig a Puskin követ által megígért százmillió kölcsönt a Szovjetunió kormánya nem bocsátaná rendelkezésre, de ezt a szükségpénzt május else-jéig minden körülményék között ki kell vonni a forgalomból.

E száz pengős címletű szükségpénzek kliséi el is készültek, a próbanyomásokat elvégezték és úgy volt, hogy a nyomda február tizenkettedikén megkezdje a nyomtatást. Február tizedi-kén a nyomda azonban bezárt, ezzel a nyomtatás lehetetlenné vált, ugyanakkor azonban megjelent Puskin orosz követ a mi-niszterelnöknél, akivel közölte, hogy a Szovjetunió százmillió kölcsöne a kormánynak rendelkezésre áll és közölte azt is, hogy Moszkvában a bankjegyek nyomása megkezdhető.

Pénzügyi körökben ezt az egész elgondolást

„V-tervnek

nevezték a pénzügyminiszter nevének kezdőbetűjéről. Dr. Vá-sáry István tervének megvalósítása érdekében beható tárgyaláso-kat folytatott, de a terv nem valósulhatott meg.

Az olaj regénye

Szombaton, ezerkilencszáznegyvenöt március harmadikán egy napbarnított képű, jól megtermett fiatalember sietett végig a debreceni pénzügyi palota földszinti folyosóján. Lötyögött rajta a ruha, de ez nem volt szokatlan jelenség abban az időben, mert hiszen az elmúlt hónapok szenvedései konkuráltak a leg-híresebb külföldi szanatóriumok fogyasztó kúráival.

A fiatalember, aki a késői télnek ezen a kora tavaszba hajló inkább langyos, mint hideg reggelén végigsietett a pénzügyigazgatósági palota földszintjén és azután — jóllehet soha nem járt még itt — biztos kezekkel nyitott be a földművelésügyi miniszter előszobájába, debreceni volt. Regénybe illő szenvedések után kerül haza, Debrecenbe.

A kép, amely odahaza fogadja, cseppet sem vigasztaló.

Üzlete kifosztva, lakása romokban . . .

Egykori kartársai, akik mindig a kitűnő szakembert tisztelték benne, örömmel fogadják. A felszabadult Budapestről Debrecenbe hazatérő vándor neve jól csengett szűkebb pátriájában: Gombosi Zoltán, az iparügyi minisztérium mostani osztályfőnöke és az ásványolajiparügyek kormánybiztosa békében ásványolajnagykereskedő volt Debrecenben és ő irányította a nyírbogdányi petróleumgyár debreceni lerakatát. Résztvett a demokratikus mozgalmakban is és egyideig elnöke volt a debreceni Szociáldemokrata Pártnak. Gondolkodása és demokratikus múltja miatt kellett menekülnie akkor, amikor Debrecenre is rázuhant az a szörnyű korszak, amely együtt masírozott be mindenhova a németekkel.

Most itt van újra és — valamit kellene csinálni. . .

A kormány palotában, ahogyan a pénzügyigazgatóság épületét nevezték, forr minden. A hivatali szobákban fantasztikus terveket szönek, emellett nincsen írógép, amin lekopogjanak egy rendeletet és a pénzügyminiszternek ég felé áll minden hajszála, ha prezentálnak előlte egy számlát. Olyan emberekre, mint Gombosi Zoltán, szüksége van a fiatal magyar kormánynak, hiszen kevés a szakember azokra a helyekre, amelyek szakembert követelnek.

Gombosi Zoltán nem kér és nem kap mást a kormánytól, csak egy kopott íróasztalt a földművelésügyi minisztérium udvarra néző földszinti szobájában.

Gombosi Zoltán leül az íróasztal mellé, szombaton, ezerkilencszáznegyvenöt március harmadikán reggel, egyedül marad a szobában és gondolkozni kezd.

... Ha akkor beszámol valakinek azokról a fantasztikus gondolatokról, amelyek úgy kergették egymást agyában, mint ahogyan az álmok következnek sorra abban a fejben, amelynek gazdája előzően valahol egy kínai bungalódban végigszívta az ópiumos pipát, akkor Gombosi Zoltánt ábrándokat kergető, romantikus fantasztának tartja az, aki nagylelkűen nem sajnálja tőle a romantikus jelzöt. Pedig: ezek a fantasztikus álmok nem voltak egyebek, mint egy logikusan gondolkozó szakember meglátásai. Ma: amikor az események az egész vonalon véges-végig igazolták ezt az embert és beváltották az elgondoláshoz fűzött reménységeket, könnyű dolog mindezt megállapítani.

*

Jártam nála a debreceni pénzügyi palota földszintjének szűk udvari szobájában, amelynek padlóján egymás hátán heverték poros akták és lyukas cipők, törtnyakú üvegek és gyűrt staniclik, amikből kicsurgott a nehezen szerzett félkiló liszt, láttam csillogó szemét a halovány villanykörte szemrontó pislákolásában és beszéltem vele a múlt héten az iparügyi minisztérium negyedik emeletén lévő dolgozószobájában. Itt lepergett előttem az a film, amely az újrászületett Magyarország élete regényétiek legizgalmasabb, legdrámaibb és legszínesebb fejezete.

Ezeket mondja:

— Emlékszel rá, mi volt a helyzet Debrecenben ezerkilencszáznegyvenöt tavaszán az ásványolajipari termékek körül? A piacon petróleumért hízott disznót adtak a parasztok, petróleumért mindent lehetett kapni: kacsát és lisztet, szalonnát, tojást és vaját és boldog volt az, aki egy vagy két liter petróleumot vihetett ki a tanyára. Egy deci benzin már kincset jelentett és a debreceni taxisofőr szívesen vitte át az utast Váradra, ha határátlépési igazolványt szerzett neki, mert odaát annyi benzint tankolhatott, amennyit akart és ezzel a tankolással megtalálta a maga kis üzleti életének lukratív számításait.

— Amikor mindezt láttam a debreceni piacon, arra gondoltam, hogy az élet nagyban ugyanazt produkálja, mint kicsiben. Akinek nincs petróleuma és más termékekből felesleggel rendelkezik, szívesen odaadja a feleslegét cserébe.

— És aztán arra kellett gondolnom debreceni hivatalom ütött és kopott íróasztala mellett, hogy a múlttal szemben lényegesen megváltozott a helyzet Magyarországon és pedig a mi ja-

vunkra. A „boldog“ békében Magyarország nagyon szegény ország volt és akarva-nemakarva a szörnyű háborúból úgy ébredtünk fel, hogy Európa egyik leggazdagabb országává váltunk. Ott, a debreceni pénzügyigazgatóság három, lépés széles és öt lépés hosszú szobájában erről csak én gondolkoztam, mert én tudtam azt, hogy közvetlenül a háború kitörése előtt kezdte ontani mérhetetlen kincseit Lispe és tudtam azt is, hogy ahol Lispe van, ott Lispén kívül és Lispén túl is kell még olajnak lenni a földben. Nem volt lázálom, amit láttam: a háború előtt Magyarország egész ásványolajipari szükségletét csak behozatallal tudta fedezni, viszont a háború után el kell érkeznünk oda, hogy saját szükségletünkön túl exportálni is tudjunk, mert hiszen az olaj mindenütt olyan mennyiségben tör elő a föld alól, hogy a termelő ország belső szükségletén felül kivitelre olyan mennyiségek jutnak, amelyek jólétet, gazdagságot, a hiányzó javak beszerzésének lehetőségeit, a tönkrement ipar helyreállítását és ezen felül ezernyi áldást jelentenek.

— Nem, nagyképű frázis, hanem tétel ma már az, hogy az olaj: politika, üzlet és hatalom. Azóta, hogy a világ közgazdasága ipari célokra használja fel az ásványolaj sok tucatnyi termékét, ezért az olajért folyik a harc, az intrika, a háború és ha akarják, hát a korrupció is. Tudtam én azt jól, hogy ezernyi érdek harcol egymással az olajért folyó küzdelemben, de vállaltam a harcot, mert tudtam, láttam és éreztem, hogy ennek mi lesz a következménye.

— Világviszonylatban mi nagyon messzire állunk még azoktól az országoktól, amelyeket ásványolajban gazdagoknak nevezhetünk. Viszont egyes-egyedül a lispei kút hozama ma körülbelül háromszázezer tonna egy évben és a lispei mező ma csak egy csepp a tengerben, különösen akkor, amikor tudjuk, hogy az olajtermelés súlypontjai már Lovászi környékére helyeződnek át és az egész Dunántúl véges-végig nem más, mint ittmaradt emléke egy történelemelőtti tengeröbölnek és telis-tele van ásványolajjal. A Muraköz vidékéről a Balaton felé halad a földalatti kincset rejtő boltozat, de aztán miegy tovább és minden remény megvan rá, hogy Kaposvár környékén is gazdag lelőhelyekre akadunk. A legújabb jelentések, amelyek Berettyóújfalu környékéről futottak be hozzánk, reményt adnak arra hogy az országnak ebben a részében is megtaláljuk azt, amit kerestünk: az olajat.

— Békében, amikor nem volt ásványolajunk, hét finomító dolgozott Magyarországon. Volt közöttük angol és amerikai érdekeltségű, volt állami vállalkozás is, de ezek a gyárak importra

szorultak és csak a behozott nyersolajat dolgozták fel. A háború tönkretette őket és ezért a legsúlyosabb probléma, aminek megoldásához már Debrecenben hozzáfogtam, az volt: helyre kell állítani a gyárakat és lehetővé kell tenni a munkát. Még Debrecenben rendbe tudtuk hozni a nyírbogdányi üzemet, amikor aztán a kormány felköltözött Pestre, hozzáfogtunk a többihez is. Budapesten legelőször a Shell kezdte helyreállítani az üzemét, majd megkezdődött a munka Almásfüzitőn a Vacuumnál, a munkások a mérnökök segítségével valóban emberfeletti munkát végeztek. Minden vállalat egy fillér nélkül maradt. A dolgozók a szó pusztá értelmében vett rohammunkával igyekeztek a legszükségesebb helyreállítási munkálatokat elvégezni, hogy a finomító megindulhasson.

— Csak ekkor kezdte helyrehozni Lispe a csővezetékeket. Szállítási eszközök és minden híjján. Munkások nem voltak. Szakemberek nem voltak, Mindezeket az orosz hadsereg műszaki csapatai bocsátották rendelkezésünkre. Az orosz ellenőrző bizottsággal mentem el Lispére, látogattam végig az összes gyárakat és mindenütt és mindenhol természetben igyekeztem; biztosítani a szükségletet a munka helyreállításához. Résziben csere útján biztosítottam mindent és ma felelősségem tudatában elmondhatom, hogy pénz nélkül, egyedül állami segítséggel állítottuk helyre és hoztuk rendbe az ásványolajgyárakat.

Föl és alájár a szobában, kezeit hátrakulcsolja és érzem, hogy a most soron következő mondataiból nemzeti életünk sorsdöntő eseményei dübörögnek felém. Ezeket mondja:

—A helyzet ma az, hogy a termelés nemcsak a hazai szükségletre elég, hanem teljes mértékben fedezi az orosz, cseh és jugoszláv jóvátételt és arra kell itt gondolnunk, hogy a jóvátétel egyszer majd csak elmúlik, az olaj azonban megmarad. Ekkor az egyéb célokra lesz felhasználható, minthogy fizessük az ország megátalkodott gonosztevőinek büneiért a szörnyű büntetést. Ez az idő hamar be fog következni.

—Mai termelésünknek körülbelül huszonöt-harminc százalékat veszi igénybe a belföldi szükséglet, a termelésnek ötven százalékat adjuk jóvátételre, a többi ma már megmarad cserekereskedelemre és ebből biztosítani tudjuk a cseh, lengyel, svájci és olasz kereskedelmi szerződésekben vállalt kötelezettségeinket és olaj ellenében olyan elsőrendű nyersanyagokat kapunk, mint szén, koks, vasérc, cellulózé, papír, különböző gépiparrendezések gyáraink részére. Külkereskedelmi szerződe-

sünk egyik legfőbb tényezője az ásványolaj, amellyel ezekben a legsúlyosabb időkben sikerült megszerezni azokat az életfontosságú nyersanyagokat, melyekre szükségünk volt ahhoz, hogy eljussunk odáig, ahova sikerült eljutnunk.

— Nézzünk körül Európában és mondjuk meg őszintén: akad-e itt olyan legyőzött ország, amely az elmúlt, nem egészen két esztendő alatt gazdasági életének ahhoz a színéhez jutott volna el, mint ahova eljutottunk mi? Ezt nagyrészt, mondhatnám oroszlanrészben az olajnak köszönhetjük.

*

Szembefordul velem, azután mosolyogva mondja:

— Őszintén megmondom, ismertem azokat a nehézségeket, amelyek világpolitikai szempontból az ásványolajhoz fűződnek. Vállaltam a harcot és vállaltam a küzdelmet, de nem tagadom azt sem, ha tudtam volna azt, hogy e munka milyen nagy feladatot ró rám, és ha tudtam volna, hogy e munka közben igaztalanul milyen súlyos támadásokban lesz részem, akkor ezt a munkát, amelyet én kerestem, nem vállaltam volna.

— Én ebben a szakmában nőtem fel. Elöttem nem volt újság, hogy mindig és mindenkor a nagyhatalmak érdeke döntötte el és az dönti el most is, mi történik az egyes országokban, ahol ásványolaj van, vagy ahol ásványolajat találnak. A gazdasági kultúra, a fellendülés, a politikai béke, vagy a késhegyig menő harc, mindig az ásványolaj jelenlététől vagy jelenlététől függ. Minden azoktól a harctól függ, amelyeket akár nyíltan, vagy csak a kulisszák mögött! vívnak meg egymással, vagy egymás ellen az angolok és amerikaiak az illető ország ellen, vagy az illető ország mellett. Amikor én a még romokban heverő és alig magához tért Debrecenben a pénzügyi palota földszintjének udvarra néző szobájában először támasztottam meg fejemlet könyökömön és rábámultam a le nem kefélt posztólapra, tisztában voltam azzal, hogy Magyarországon a föld méhében rejlő mérhetetlen kincseivel akarva-nemakarva belekerült most azoknak az országoknak sorába, amelyeknek gazdaság! és politikai életére döntő befolyással van az olaj.

— Hiszen a háború előtt mi csak olajfogyasztók voltunk de nem voltunk olajtermelők.

— Liszét csak a háború küszöbén kezdték kiaknázni.

— Mire felocsúdtunk ebből, beleestünk egy nem várt gazdag örökségbe. Évszázatok, vagy évmilliók hagyták ránk a mérhetetlen kincset. Ez a kincs fényt és hőt ad, gyárakat hajt majd, városokat világít és meleggé teszi az otthont. E kincs boldogságot jelent az országnak, de a boldogságon és az ajándékon túl

harcot, mert hiszen az érdekek az ásványolaj körül erősen divergálóak. Azelőtt volt angol, amerikai és magyar érdek, most bekapcsolódott ebbe az orosz is, hiszen világviszonylatban Oroszország ma a világ termelésének közel negyedrésztét adja. A magyar érdekeken belül azután van állami és magánérdek. Mindegyiknek más az érdeke és azon nem lehet csodálkozni, hogy mindegyik a maga érdekéért harcol.

— Ha ma, húsz hónap távlatából, annyi baj és annyi küzdelem után, annyi támadás ellenére eljutottam odáig, hogy a legnehezebb és a legnagyobb munkát ipari munkások, tisztviselők, mérnökök segítségével elvégeztem, amikor mindenki teljesítette a kötelességét és mindenki mindenből kivette a részét, amikor mindennek: jóvátételnek, kereskedelemnek, mezőgazdaságnak, a forint stabilizációjának megvan a maga nem remélt és nem álmodott haszna az olajból, akkor elmondhatom, hogy ismerve a nehézségnek csak egy kis hányadát is: ma nem kezdeném előlről a munkát.

*

— Ha itt ülnél csak egy délelőttön keresztül is a szobámban és látnád azokat a jeleneteket, amelyeknek e szoba napról napra tanújává válik, akkor el sem hinnéd, hogy e jelenetek nem Upton Sinclair könyvéből ugrottak ki az iparügyi minisztérium negyedik emeleti szobájába. És nekem, ha teljesíteni akarom azt, amire ezerkilencszáznegyvenöt márciusában házammal és magammal szemben elköteleztem magamat, mindenre és mindenkire tekintettel kell lennem. Az állam nemcsak mint adószedő és mint állami fennhatóság érdekelt, hanem mint vállalkozó is. Az oroszok nemcsak mint ellenőrző közegek vannak jelen, hanem ötven százalékban tulajdonosai is a Maszovolnak, amely a fúrásokat végzi. Az én íróasztalom tulajdonképpen egy puffér, politikai és gazdasági szempontból egyaránt. Nagyon nehéz leülni melléje. Akinek az érdekeit nem bírom úgy kielégíteni, mint ahogyan ő azt tőlem elvárja, az haladéktalanul követeli azonnali elbocsátásomat. Meggyanúsítanak, hogy a konkurensnek eladtam az országot. Tudtam én azt jól, hogy nagy munkához fogok, de nem tudtam, hogy ennek ilyen politikai ütközőpont lesz a jellege és pedig nemcsak a belső vonalon a koalíción belül, hanem azon túl is.

— Az első percben tudtam, hogy mihez fogok. Az eltelt idő alatt mindenki jól járt: az állam, a vállalatok és a munkások egyaránt. Újjáépítettük és rendbe hoztuk a gyárakat, amelyek

óta már teljes békekapacitással dolgoznak. Mindent gyártanak: a belsőleg használható parafintól kezdve a gyógybenzinig. Nincs olyan ásványolajtermék, amit nem tudunk előállítani. Mindezt csak az irányított gazdálkodásnak köszönhetjük, annak az irányított gazdálkodásnak, amellyel már az első percben kézbe vettem a dolgokat. És ez volt a szerencsénk. Én akkor dolgoztam ki a terveket, amikor még nem volt semmi, ásványolajiparunk romokban hevert és Debrecenben a Csapó- és Kossuth utcák sarkán hízott disznót adtak egy pár liter petróleumért. Ki mert akkor még ásványolajiparról álmodozni? Egyedül én. Ha az ásványolajnál is úgy jártunk volna el, mint a többi cikk-nél, amit akkor akartunk megfogni, amikor bennük már volt produkció, készlet, termelés, feketepiac, ármaximálás és rengeteg ankét, akkor mi is úgy jártunk volna, mint jártak a gazdasági élet sok tucatnyi útvesztőjében: teljes lenne a khaosz és nem lehetne már segíteni. Én azonban akkor fogtam hozzá a munkához, amikor ezerkilencszáznegyvenöt tavaszán a mezőgazdaság részére annyira életbevágóan fontos petróleumot és motorolajat szinte ingyen kaptuk a szovjettől, amikor nekünk nem volt semmink, akkor csináltam meg a rendeleteket, készítettem el terveimet és igyekeztem valóra váltani mindazt, amit én Debreceniben megálmodtam. Amikor azután a siker jelei kezdtek mutatkozni, akkor jelentkezett a szakma. Tiltakozott: mi szükség van miniszteri biztosságra ... Ekkor azonban az óraszervezet már javában működött.

— Magyarország ma az ásványolajszakmában első helyen áll jóvátételi kötelezettségének teljesítésében.

— Bizonyos cikkek gyártásában annyira előrehaladtunk és annyi készletünk van, hogy ezeket feloldottuk a korlátozás alól és lehetővé tettük, hogy egyes cikkek, mint például a benzin, ma már szabadon szerezhető be. Pedig autóforgalmunk hihetetlen mértékben megnőtt. Már verjük a békenívót. Az üzemek dolgoznak és egész csomó üzemet alakítanak át olajfűtésre. A MÁV komolyan foglalkozik azzal a gondolattal, hogy utánozza Amerikát, ahol tudvalevően nyersolajjal fűtik a mozdonyokat. Ragyogó perspektívái nyílnak meg a földgáz hasznosításának.

— Az első lépések?

— Amikor Debrecenbe kerültem, akkor a földművelésügyi minisztériumban pár nap óta működött egy úgynevezett mezőgazdasági ásványolajosztály. Ezt azért állították fel, mert mert biztosítani kellett a mezőgazdaság szükségletét. Ha ezerkilencszáznegyvenöt tavaszán a mezőgazdaság nem kap üzemanyagot

amivel munkába tudja állítani a traktorokat, akkor az év végén éhínség dühög az országban. A földművelésügyi minisztérium összeszedette az elhagyott traktorokat és egyéb benzinmotorokat és az oroszok Romániából szállítottak, úgyszólván ingyen, mintegy hatszáz vagon kiváló minőségű motorolajat, petróleumot, benzint és hengerolajat, ugyanakkor pedig ellátták üzemanyaggal a debreceni MÁV-műhelyt is, amivel biztosították a vasúti közlekedés zavartalanságát azzal, hogy ott a javítási munkálatokat le tudták bonyolítani.

— A földművelésügyi minisztériumban a mezőgazdasági ásványolajosztályt azért állították fel, hogy ez a mezőgazdaság részére beszerzett termékeket szétossza. Ennek az osztálynak Gyulaházi Jenő barátom, régi és a szakmában felette becsült szakember volt a vezetője, ő aztán egy darabig megmaradt az ásványolajüggyek tiszántúli kormánybiztosának. Amikor én a minisztériumi szolgálatába léptem, minisztertanácsi határozattal országos miniszteri biztosnak neveztek ki és a már létesült osztályt is az én hatáskörömbé utalták. Az első napokban ennek az osztálynak a munkáját irányítottam, majd kidolgoztam hatalmas tervemet, amelyet előadtam Takács Ferenc iparügyi és dr. Vásáry István pénzügyminiszternek. Mind a ketten nyomban felfogták a terv gigantikus jelentőségét, támogatták törekvéseimet és azóta is a kormány részéről a legteljesebb megértést és támogatást tapasztalom.

*

Egyik óra a másik után múlik.

Dériné, a titkárnő nesztelenül kinyitja az ajtót, ceruzával és papirossal a kezében megáll a nyílásban, valamit mondani akar, de aztán szó nélkül kimegy...

A telefonok közül hol az egyik cseng, hol a másik kalimpál, de Gombosi Zoltán oda se figyel...

Tovább beszél és én, aki igyekszem minden szavát megőrizni pepitafedelű noteszem léniás lapjain, érzem, hogy minden mondata: kész regény. Regény, amelyet ma észrevétlenül él végig az ország, az emberek járnak a kivilágított utcákon, reggel felkelnek, végzik a dolgukat, délben megebédelnek, aztán elmennek, ha idejük és pénzük van hozzá, moziba vagy színházba, szombaton táncolnak, vasárnap délelőtt már megisznak egy pohár sört a régi törzsasztalnál és nem gondolnak arra, hogy az élet apró örömeire azért futja már a jövedelem, mert abból a nagy gazemberek bűnei miatt ránszakadt súlyos terhekért azért nem vesz el szerény jövedelmünkből nagyobb részt az állam, mert ezt a részt helyettük az olaj fizeti meg.

Így indult el a demokrácia közigazgatása

Debrecenben kezdődött el az új demokrácia közigazgatásának élete is. A felszabadulást követő időben dr. Vásáry István polgármester a pártok képviselőiből alkotott tanácsadó szövet létesített maga körül, azután a Nemzeti Bizottság letít az új tanácskozó szerv és gyakorolta nemcsak a régi törvényhatóság, hanem a parlament, sőt még a kormány jogait is mindaddig, amíg meg nem alakult az Ideiglenes Nemzetgyűlés és ez nem választotta meg az Ideiglenes Kormányt.

Az új törvényhatósági bizottság itt alakult meg ellőnek Magyarországon. A kormány már a Magyar Közlöny eišő számában második intézkedéseként közölte a „közigazgatás ideiglenes rendezéséről“ szóló rendeletet, amely az új törvényhatóságok megalakítását a Nemzeti Bizottságokra bízta és pedig úgy, hogy ezekben a demokratikus pártok képviseltessék magukat és a képviselőtestületek tagjainak izáma fele akkora legyen, mint a régié volt. A rendelkezéssel együtt jelent meg a hivatalos lapban öry István főispán kinevezése és az új főispán már a Nemzeti Bizottság január tizenkettediki ülésén bemutatkozik, kijelentvén, hogy a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front szellemében kíván dolgozni.

A Nemzeti Bizottság az új törvényhatósági tagok létszámát százban állapította meg, elhatározta, hogy a Független Kisgazda Párt, a Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt egyenként huszonhat, a Nemzeti Parasztpárt tizennégy, a Radikális Demokrata Párt három tagot delegálnak az új törvényhatósági bizottságba, amelybe a pártokon kívül álló közéleti kitűnőségekből öt tagot hívnak be.

E határozat alapján Debrecen viáros új törvényhatósági bizottságának a felszabadulás után a következők lettek tagjai:

Párton kívül állók: dr. Bánáss László, róm.-kat. prépost-plébános, dr. Bodnár János tud. egyetemi rektor, dr. Juhász Nagy Sándor ítélő táblai tanácselnök, d. dr. Révész Imre ref. püspök és dr. Sántha Kálmán orvoskari dékán.

a *Független Kisgazda Párt* részéről: Bakóczy János Bóth János, Bural Imre, Csengeri Miklós, ifjú Csobai Károly gazdálkodók, Csész László tanár, Diószegi János gazdálkodó, dr. harsányi Imre iparkamarai titkár, Jóna István gazdálkodó, dr. Juhász Géza Tanár, Kardos

Zoltán kereskedő, Kovács József vendéglős, dr. Léway Zoltán ügyvéd, Nagy Imre gazdálkodó, Nagy Lajos igazgató tanító, Tréni Miklós kovácsmester, Szabó Károly főisk. hallgató, Szatmári János gazdálkodó, Szendrei Sándor ácsmester, Szigethy Gyula újságíró, dr. Vásáry István pénzügyminiszter, Vásáry József gazdálkodó, Vásáry Miklós gazdálkodó, Vértesi Lajos gazdálkodó, Vértesi Sándor gazdálkodó és Leitner Jenő nagykereskedő;

a *Szociáldemokrata Párt* részéről: Antalffy József asztalosmester, Ábel Lajos kőművesmester, Deák József kövezőmester, Doró József nyomdász, dr. Erdős Imre ügyvéd, Felkai Imre MÁV főmérnök, Figula János HÉV kalauz, Gáli Lajosné tisztviselő, Giczey András cipésmester, Juhász Gyula MÁV asztalos. Kállai Sándor földmunkás, Kovács János párttitkár, Laboncz Andirás kőműves, Lengyel József dohánygyári asztalos, Ménes Sándor szakszervezeti titkár, Nagy Gyula városi hivatalnok, Oláh Mihály köztiszt, munkás, Papp János vil. váll. alkalmazott, Pataki József autószerelőmester, dr. Róth Imre orvos, Selyem Lajos asztalos, Simon János cipész, dr. Simon László ref. gimn. igazgató, Szabó István népjóléti államtitkár, Szabó Kálmán egyetemi nyomdai igazgató és Tóth Imre postaalttiszt;

a *Magyar Kommunista Párt* részéről: Bafogh Elemér tanár, Barna János asztalos, Barcza Lajos tisztviselő, Batha István lakatosmester, Barbai Kálmán MÁV s. tiszt, Dombi Sárika dohánygy. munkás, Hock Károly géplakatos, Kiss József tanár, Kovács Lajos kereskedő, Lada Ferenc kőműves, Makranczi László vil. gyári gépész, Ménes János szerelő, Molnár József műszaki kereskedő, Nagy Antal MÁV s. tiszt, Nagy Géza tűzoltó, Ónodi Irma cipőfelsőrészkesztő, Pincés János cipész, Selyem Gábor asztalos, Szabó István párttitkár, Szatmári István asztalos. dr. Szilágyi József rendőrfőkapitány, Szócs János tímár, dr. Tariska István főszerkesztő, Tóth József MÁV géplakatos, dr. Vajda Benő orvos és Végh Dezső festő;

a *Nemzeti Parasztipárt* részéről: id. Balogh István kisbérő, Bodnár Sándor földm., Fejes József gazdálkodó, Györfi János kisbérő, Kovács Gyula kisbirtokos, Mészáros László földműves, Molnár Mihály kertész, Óvári Mihály nyűg. tiszthelyettes, Sajtos Imre kertész, Szirma József földműves, Teremi Gábor földműves, Ujj István kertész, Vancsa György földműves, Zabolai Sándor földműves;

a *Radikális Demokrata Párt* részéről: Csillag József kereskedő, Fürst László kereskedő és Radó Antal intéző.

E száztagú törvényhatósági bizottság alakuló gyűlését ünnepélyes keretek között tartotta meg február tizenötödikén. Ekkor avatták be tisztségébe Öry Istvánt. Dr. Miszti Károly megbízott helyettes polgármester köszöntötte a bizottsági tagokat és Öry Istvánról úgy emlékezett meg, mint a város szülöttéről, aki nek e város minden fájdalma éppen úgy a lelkében ég, mint Debrecen többi lakosának.

A magasszárnyalású üdvözlő beszédet d. dr. Révész Imre református püspök tartotta. Egyetlen gondja van csak — na

dotta — e város sok névtelen tízezrének: a hazának romjaiból való újjáépítése. Ehhez négy dolog szükséges: terv, anyag, munka és fundamentum. A mi újjáépítésünk tervét úgy hívják, hogy: szabad, független, demokratikus Magyarország és benne egy megújult Debrecen, ahol a civitás a maga fénykorában, évszázadokkal ezelőtt már a demokráciának azon időkből elérhető legnagyobb fokát teremtette meg. Az új Magyarország és az új Debrecen épületanyaga megújult magyar életekből és családokból kell, hogy álljon. Olyan emberi életekből, amelyekről a kíméletlen létharc nem törüli le az Isten képének még a leghalványabb vonásait is és olyan családokból, amelyekből ugyanaz a kíméletlen létharc nem ragadja el még a legelemibb lehetőségét is az emberhez (méltó otthonnak és az Isten minden fiát és leányát megillető gyermeknevelést. A régi Debrecen, ahol háromszáz esztendeig nem ismerték sem a feudális nagybirtok, sem a kiszípolozó nagytőke uralmát, e tekintetben is példát mutat.

Debrecen soha nem tett különbséget testi és szellemi munkások között, mert a régi Debrecen főbírái és szenátorai szappant főztek, gubát csaptak, vagy csizmát varrtak, de ugyanakkor résztvettek koruk legmagasabb rendű szellemi életében: könyvet írtak, vagy adtak ki, diákok ezreit tanították, vagy táplálták az ősi kollégiumban, vagy a leghíresebb külföldi főiskolákon. Minden munka: szellemi és testi munka egyaránt. Vezetőinktől azt kívánjuk, hogy ezt értsék meg és azt kívánjuk tőlük, hogy: ne engedjék magukat át nem gondolt jelszavaktól elvakítani. Az újjáépítésre a legjobb fundamentum áll itt rendelkezésünkre, ennek három rétege van: a gyökeresen magyar lélek, az egyetemesen emberi és ezen felül az Isten ígéje. Ezekre a fundamentumokra kell felépíteni az új Magyarországot.

Óry István főispán az üdvözlő szavakért köszönetet mondva, hangsúlyozta, hogy olyan rendkívüli időkből történt megbízatása, amikor az idegen érdekek miatt háborúba kényszerített nemzet a legnehezebb megpróbáltatásokat éli át. De nem szabad elveszíteni a jövőben való hitet, acélos akarattal hozzá kell látni a romok eltakarításához, újjá kell építeni az országot és a várost. Ígéri, hogy minden erejét és képességét latba veti a közösség érdekében.

Február kilencedikén egy újabb rendkívüli közgyűlésen dr. Orosz István tanácsnok előterjesztése alapján kimondották, hogy a polgármesteri és helyettes polgármesteri állásokat betöltik s március ötödikén már megtarthatták a tisztújító közgyűlést.

Óry István főispán elnöki megnyitója után — pártközi meg egyezés értelmében — dr. Erőss Imre javaslatára polgármester-

ré a szociáldemokrata Szabó Kálmán egyetemi nyomaigazgatót, helyettes polgármesterekké a kommunistapárti Végh Dezső festőmestert és a kisgazdapárti Szendrey Sándor ácsmestert választotta meg a törvényhatóság.

Elsőnek Öry István főispán, majd a Magyar Nemzetiségi Függetlenségi Frontba tömörült öt demokratikus párt nevében Kiss József tanár köszöntötték a megválasztottakat.

Zajos éljenzés közben emelkedett szólásra a polgármester.

Ennek az ősi magyar városnak — mondotta — már nagyon sokszor kijutott a történelem folyamán a jóból is, a rosszból is a maga része. De ahogyan ma a háború következtében összetörten és kifosztva mered végzete felé, történelmében erre példa még nem volt.

Ez a város, leszámítva egy jelentéktelen rétegét, dolgozó és küzdő emberek települési helye. Szervesen kapcsolódik egybe itt az ipari és földművelő nép munkája. Csak ezeknek az erőknek az összefogása képes arra, hogy Debrecenben jó szociálpolitikát, egészséges olcsó lakást és jó utakat teremtsen meg, ne csak a belvárosban, hanem a kertségekben is. Ez az erő keres és talál majd módot arra, hogy az igazságos adózás, a város kultúrájának emelkedése a demokrácia jegyében történjék és csak ezeknek az erőknek az összefogásából kerekedhetik ki az a szebb és emberségesebb élet, ami után mindnyájan vágyakozunk. A föld: terem, a gép: termel. A földre dolgozó ember verejtéke csurog, a géphez sok esetben munkásvér tapad. A föld és az ember, a gép és az ember együtt: az élet, de ha a föld megmunkálója és a gép kiszolgálója összefognak: az élet mindenkié lesz.

— Az új magyar történetírásban külön története lesz ennek a városnak. Ennek a mindig szabadabban gondolkozó és reformokért harcoló városnak ősi falai között alakult meg az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Magyar Nemzeti Kormány. Nekünk, debrecenieknek a történeti időkhöz mérten feladataink is nagyobbak, nekünk példát kell mutatnunk a nemzeitépítő munkában éppenúgy, mint a városi közület munkájában.

A nagy lelkesedéssel fogadott beszéd után Végh Dezső és Szendrey Sándor tettek hitet a demokrácia nagy elvei mellett.

... Így indult meg az ország ideiglenes fővárosának, Debrecennek újjáalakított törvényhatósági bizottsága azon az úton, amely nemcsak erre a városra, hanem e város múltjában gyökerező felbecsülhetetlen szellemi, társadalmi és erkölcsi energiák segítségével az új, demokratikus Magyarország számára is a fel-támadást jelentette.

Csobán Endre.

Az első igazolás

A hivatalos lap első számában jelent meg az Ideiglenes Nemzeti Kormánynak a közalkalmazottak igazolásáról szóló rendelete, amely január negyedikén kelt, ekkor is jelent meg, január tizedikén lépett életbe és tíz nappal később, január huszadikán délelőtt kilenc órákor az új demokratikus Magyarország első igazoló bizottságának öt tagja már le is tette az esküt, vagy fogadalmat Öry István debreceni főispán előtt. Ennek az első igazoló bizottságnak tagjai a kisgazda párti dr. Léway Zoltán ügyvéd és nemzetgyűlési képviselő, a polgári demokrata párti Fürst László gyáros, a kommunista párti Barcza Lajos nyugalmazott vasutas, a nemzeti parasztpárti Batta János földműves és a szociáldemokrata párti Kállay Sándor földmunkás, nemzetgyűlési képviselők voltak. A bizottság — a kormány rendelete értelmében —, úgy alakult meg, hogy mindegyik demokratikus párt öt-öt tagot hozott javaslatba és ezek közül sorsolta ki ezt az öt igazoló bizottsági tagot a főispán.

Az első igazoló bizottság Debrecenben alakult meg

és itt is folytatták le az első igazolásokat. Az eskütételen kívül a bizottság munkáját más formalitás nem, akasztotta meg, már másnap a városházán megtartotta első ülését, amelyen dr. Léway Zoltánt választották elnöknek. Dr. Léway nyomban falragaszokon hívta fel az érdekelteket arra, hogy igazolási kérelmüket adják be. Nyomban a falragaszok megjelenése után befutottak a kérelmek és az első kettő, amelyet iktattak, dr. Balogh Győző és dr. Réczei László igazságügyminiszteri tanácsosok kérelme volt. Ezeket 1. és 2. sorszámmal iktatták.

*

Az első érdemleges tárgyalást csak február hetedikén tarthatták meg a rendőrség földszintjén kiutalt hivatalos helyiségben, amely azután továbbra is helyisége maradt a bizottságnak. Dr. Kovács Béla debreceni ügyvédet hívták meg a bizottság jogi képesítésű tagjának, Ezen az első érdemleges tárgyaláson egy Dóczy-intézeti tanárnő igazolási ügye került elsőnek sorra, de dr. Csánky Adorjáné igazolását formai okok miatt letárgyalni nem tudták, mire Török Tibor tanítóképző intézeti igazgató ügyét vették tárgyalás alá. Ezen az első ülésen tárgyalták le a refor-

mátus egyház alkalmazottainak igazolási ügyét is és az egyházi alkalmazottakat kivétel nélkül simán igazolták is. Az ülésen a szabályrendelet által előírt szakreferenseknek Kardoss László tanárt, Erdélyi Sándor egyházi számvevőt, a református tanári testület részéről pedig Csósz László tanárt hívták meg, a jegyzőkönyvet dr. Szabó Lajos tanácsnok vezette.

*

Az első számú igazoló bizottság második tárgyalását február huszadikán tartotta meg és ezen dr. Simon László államtitkár igazolási ügye szerepelt napirenden, dr. Lükő Gábor volt az ügy előadója.

Ezen a tárgyaláson, valamint a soron következőkön most már a magasabbrangú miniszteri tisztviselők igazolási ügyét vették elő. A rendelet kimondta, hogy a bizottsági tagok és a kormány, valamint az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagjai, a politikai államtitkárok és a főispánok igazoltaknak tekintendők, de a magasabbrangú miniszteri tisztviselőket igazolni kell és már a harmadik tárgyaláson dr. Benedek Jenő népjóléti miniszteri tanácsos és dr. Fornosi Ferenc miniszteri titkár igazolási ügye került sorra, majd ezt követték azután a magasabbrangú miniszteri tisztviselők.

Az első számú igazoló bizottság megalakulásiát soron követték a többiek. Január huszonötödikén tették le az esküt, illetve fogadalmat Kardos Zoltán, Dusicza Ferenc, G. Szabó Kálmán, Balogh István és Kovács János a imásodik, majd március huszonnegyikén Hajdú János, dr. Rényi Andor, Radó Antal, Gombos Ferenc és Komlóssy Sándor a harmadik és Böszörményi Zoltán, Csócsits Lajos, Gönczy József, Kovács Ferenc és Boross István a negyedik számú igazoló bizottságok tagjai.

A debreceni igazoló bizottságok igen lelkiismeretesen fogták fel hivatásukat. Ha az igazolás alá vont köztisztviselőknél bármilyen kétely is felmerült, úgy a bizottság egy-egy tagja vállalkozott a kivizsgálásra. Ez a kivizsgálás — elfogulatlanul meg kell állapítanunk — minden esetben lelkiismeretesen és tekintet nélkül a pártszempontokra történt meg.

A debreceni igazoló bizottságok rendkívül sokat dolgoztak. Az első bizottság megalakulását követő három hónapban

több, mint tizennégyezer akta

futott be a főispáni hivatalba, ahol a kérelmeket iktatták és a bizottságok ezek közül kétezeröt száz darabot intéztek el. Nyugodtan állíthatjuk, hogy a debreceni igazoló bizottságok működése valóban például szolgált az egész ország számára.

A magyar nép nevében.

Ezerkilencszáznegyvenöt január huszonötödikén írta alá Miklós Béla miniszterelnök a népbíróságokról szóló kormányrendeletet, amelyet a hivatalos lap február ötödikén megjelent számában közölt. A rendelet betöltötte a Magyar Közlönynek első ízben Budapesten nyomtatott mind a négy oldalát.

A rendelet szervezte meg — addig, amíg az esküdtbíráskodást a törvényhozás vissza nem állítja — a népbíróági tanácsokat és elrendelte, hogy a hatálybalépéstől számított nyolc nap alatt' a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontba tömörült politikai pártok helyi szervezetei az illetékes főispánnak e tanácsokba öt-öt tagot hoznak javaslatba és a főispán a helyi Nemzeti Bizottság javaslata alapján a tagnévsorok betérjesztésétől számított további nyolc napon belül mindegyik névsorból egy-egy rendes és egy-egy póttagot jelöl ki.

Ugyanez a kormányrendelet intézkedik a Népbíróságok Országos Tanácsa létesítéséről is és kimondja, hogy a NOT székhelye a kormány mindenkori székhelye.

Úgy az első népbíróági Tanács, mint a

NOT is Debrecenben alakultak meg

és Magyarországon itt tartották az első népbíróági tárgyalást. Március huszonkilencedikén volt a népbíróóság első tárgyalása a Déri "múzeum előadótermében, ahol különben tudományos és kulturális előadásokat, művészi kiállításokat szoktak megrendezni. Az előadóterem ez alkalommal zsúfolva volt közönséggel és dr. Tomola Béla törvényszéki tanácselnök, akit dr. Valentiny Ágoston igazságügyminiszter nevezett ki a debreceni népbíróóság elnökének, a tárgyalás megnyitása után alapos jogi tudással méltatta a népbíráskodásnak a demokratikus államban való különös jelentőségét. Az első népbíróóság tagjai voltak: Csenger György nyugalmazott selyemtenyészési főfelügyelő kisközpárti, Papp János gázszerelő szociáldemokrata, Zabolai aándor gazdálkodó nemzeti parasztpárti, Lénárt Lőrinc gazdálkodó polgári demokrata párti és Gönczy Sámuel tímársegéd kommunista párti népbírák. Az ügyészséget dr. Jávör Iván népbíróóság képviselte, a hivatalból kirendelt védő tisztét pedig dr. Lévy Zoltán ügyvédi kamarai elnök látta el.

Egy fiatal suhanc ügyét tárgyalta első ülésén

a debreceni népbíróság. Szöllősi István még nem töltötte be a tizennyolcadik életévét, a népügyész háborús bűncselekménnyel vádolta. Tanúk vallották, hogy Szöllősi a Szálasi-puccs után, október huszadikián éjszaka kivégzéseken vett részt, decemberben a Dunaparton öt embert lőtt agyon, két héttel későbbben a Lánchíd pesti partjánál ugyanennyi embert végzett ki, majd belépett az SS alakulatba. A védő a vádlott fiatal korát kérte enyhítő körülménynek beszámítani, továbbá azt, hogy Szöllősi Istvánnál az orvosok korlátolt beszámíthatóságot is állapítottak meg.

Síri csendben hirdette ki ítéletét az elnök, a rendelet értelmében e szavakkal: a magyar nép nevében... A népbíróság enyhe ítéletet szabott ki: mindössze ötévi fegyházra ítélte a bűnöst. Dr. Jávor Iván megfellebbezte az ítéletet és a NOT ugyancsak Debrecenben megtartott első tárgyalásán az öt esztendő tizenötévi fegyházbüntetésre emelte fel.

A NOT ítélkező tanácsának elnöke dr. Bojta Béla, az akkor még miniszterelnökségi (miniszteri tanácsos volt, az ítélkező tanácsban pedig mint bírák dr. Balogh Győző igazságügyminisztériumi miniszteri tanácsos, dr. Szebenyi Endre belügyminisztériumi miniszteri tanácsos, dr. Szelistyei Wlád György nyugalmazott járásbíró elnök és dr. Simon Jenő ügyvéd tárgyaltak.

A miniszterelnökségen tartotta első ülését a NOT és azon dr. Böszörményi Imre népfőügyész képviselte a vádat. Alapos jogi tudással elmondott beszédében méltatta a NOT jelentőségét. Ítéletének indokolásában kimondotta a NOT, hogy halálos ítélet azért nem szabható ki, mert a vádlott nem töltötte még be a tizennyolcadik évet, azonban a NOT mellőzte mint enyhítő körülményt a megállapított korlátolt beszámíthatóságot.

Az első népbíróság hivatalos jegyzőkönyve különben semmiben nem különbözik a rendes bírósági tárgyalások jegyzőkönyvétől. A jegyzőkönyvekből nem állapítható meg, hogy az első tárgyalás ünnepélyes keretek között folyt volna le. A résztvevők arra emlékeznek csak, hogy a közönség egészen megtöltötte a Déri múzeum előadótermét és — ami bírósági tárgyaláson különben szokatlan — megtapsolta azt a magasan szárnyaló beszédet, amelyet a tárgyalás megnyitása után dr. Tomola Béla törvényszéki tanácselnök tartott.

Mindenesetre érdekes, hogy nemcsak az első népbírósági tárgyalást tartották meg Debrecenben, hanem a Népbíróságok Országos Tanácsánál az első jogerősen befejezett bűnper is a Debrecenben első ízben letárgyalt ügy volt.

Dr. Hegedűs Jenő.

A szabad sajtó

A felszabadulás előtt október kilencedikén jelent meg utoljára Debrecenben a *Debreceni Újság—Hajdúföld*, amelynek dr. Nagy Imre volt a szerkesztője. Gátlás nélkül szolgálta ki ez a lap a német orientációt, általában a fasizmust. Volt egy délutáni kiadása is, a *Déli Hírlap*, amelyet október nyolcadikán látott utoljára a debreceni utca. A két lap szerkesztősége elmenekült...

A felszabadulást követő kaotikus időkben először az utcán megjelent és hangszóróval felszerelt gépkocsik bömbölték a hadijelentéseket, de aránylag nagyon rövid idő alatt, már október huszonnegyedikén, kedden az orosz arcvonal politikai osztálya *Híradó*, majd későbbben *Magyar Hírek* címen két oldal terjedelemben újságot adott ki, amely a világ és a harcterek eseményeiről először tájékoztatta a város közönségét.

Ebben az időben a város legrégebb napilapja, a *Debreczen* nem jelent meg, mert azt a Sztójay-kormány még május tizenkilencedikén betiltotta.

Az első napilap, amely az új demokratikus Magyarországon és a szabad sajtó első debreceni hajtásaként bimbózott ki: a *Néplap* volt. Megjelenését a Magyar Kommunista Párt debreceni szervezetében határozták el és a lapot tulajdonképpen azok a lelkes fiatalok hívták életre, akik jórészen munkaszolgálatos századokban dolgoztak Debrecenben, vagy Debrecen környékén, értettek a tollforgatáshoz és életben maradtak. Radó István és Vietórisz Géza, aki eredetileg nyomdász volt, majd később rendőrtiszt lett, végezték a megszervezés nehéz munkáját. A lap első munkatársai voltak dr. Vázsonyi István, aki a külpolitikai cikkeket és dr. Halpern-Hardi Róbert, a kereskedelemügyi minisztérium mostani tanácsosa, aki a belpolitikai cikkeket írta. Már a meginduláskor bekapcsolódtak a laphoz Hajdú Ferenc, azután Reményi József és Tóth Erika, ez utóbbiak régi debreceni újságírók, dr. Radó György orvos pedig kiválóan fordított orosz versekkel szerepelt benne. A lap megszervezői mindenekelőtt birtokukba vették a Magyar Nemzeti Könyv- és Lapkiadó Vállalat József kir herceg-utcai nyomdáját, itt volt kezdetben a szerkesztőség is és november tizenötödikén, tehát mintegy négy héttel a felszabadulás után megjelent a *Néplap* első száma, amely felelős szerkesztőnek dr. Szilágyi Józsefet, a

későbbi rendőrfőkapitányt, felelős kiadónak pedig Radó Istvánt tünteti fel. Az első számot két oldal terjedelemben nyomtatták ki, annak húsz fillér volt az ára, homlokzatán orosz nyelven latin betűkkel közölte ezt a mondatot: „Üdvözöljük az orosz hadsereget, amely felszabadított bennünket“.

A *Néplap* első számának élén az állt, hogy: kiadják a debreceni kommunisták, de ezt a szöveget rövidesen egy más szöveg cserélte fel és ez annyit mondott, hogy a *Néplap* demokratikus napilap.

November huszadikától harmincadikáig a *Néplap* megjelenése szünetelt. Később is állandó zavarok voltak a papír beszerzése körül, azután a gázzal, a szedőgépek a gázszolgáltatás hiánya miatt nehezen dolgoztak, Ménes János nyomdaigazgató maga ment ki Hajdúszoboszlóra, ahonnan palackokban hozott gázt a szedőgépek számára.

A moszkvai rádió naponta idézte adásában a *Néplap*-ot, amelynek első vezércikkét Radó István írta. Megjelenése után néhány héttel a szerkesztőség átköltözött a volt *Debreceni Újság—Hajdúföld*-nek a vármegyeháza mellett lévő helyiségébe. November huszonnyolcadikától január elsejéig Radó István és azután a kormány itt tartózkodásának egész ideje alatt dr. Tarriska István voltak a lap felelős szerkesztői.

Az év vége felé költözött Debrecenbe a Vörös Hadsereg lapja: a *Magyar Újság*, amelynek első száma valahol a Kárpátokban még szeptember huszonhatodikán megjelent. A lap rövid ideig készült Debrecenben, január végén Budapestre költözött, ahol ettől az időtől kezdve *Új Szó* címen jelenik meg Illés Béla őrnagy szerkesztésében. Közben volt még egy rövidéletű lap is Debrecenben: a *Szabad Magyarország*, amelynek Gábor Áron szerkesztésében azonban mindössze egy száma jelent meg közvetlenül a nemzetgyűlés megnyitása után és az az egy szám tulajdonképpen a nemzetgyűlésről közölt részletes tudósítást.

Rendszeresen a *Néplap* egyedül jelent meg január huszonhatodikáig, amikor a Szociáldemokrata Párt itt, Debrecenben adta ki a megjelenésében Budapesten akadályozott *Népszavát*^

A *Népszava* első száma részére Nagy Károly cinkográfiai műintézetében elkészítették a budapesti *Népszava* fejlécét, a lap felelős szerkesztője Gergely István, felelős kiadója Kovács János nemzetgyűlési képviselők voltak és a lapra, mint főszerkesztő neve rákerült Szakasits Árpád is, holott ebben az időben a szerkesztőség bizonyára nem tudta még, hogy Szakasits Árpád hol tartózkodik. Ez azért történt, mert ezzel akarták demonstrálni, hogy nem egy helyi lap megindításáról van szó, hanem a Szo-

ciáldemokrata Párt központi napilapjáról és a Népszava fején fel is tünteti, hogy: 73. évfolyam 1. szám.

Három hétig tartottak a *Népszava* előkészítő munkálatai. Először Nagy Károly nyomdiáját kellett rendbehozni, szereztek szedőket és az első időben Gergely István egyedül szerkesztette és írta az egész lapot, A párt az akkori nehéz viszonyok között nem egészen ötszáz pengőt tudott csak a lap megindításához forgótökének“ adni. Közben Kovács János nemzetgyűlési képviselő megtudta, hogy Andreánszky István, a régi kitűnő szociáldemokrata hírlapíró Hajdúszoboszlón van, áthozatta őt ide és Andreánszky — aki később a lap felelős szerkesztője is lett — szintén belekapcsolódott a munkába, majd belépett a szerkesztőségbe Benjámín László, a kitűnő költő, aki ott is lakott. Február huszonharmadikáig jelent meg a *Népszava*, ezután Budapestre költözött és ugyanaznap „első évfolyam első szám“ felírással megjelent a *Tiszántúli Népszava*, amelynek továbbra is Gergely István maradt a felelős szerkesztője mindaddig, amíg hivatása nem szólította őt Budapestre, ahol a Szociáldemokrata Párt délutáni napilapjának, a *Világosság-nak* lett a felelős szerkesztője.

Gergely István debreceni tartózkodása alatt egyben a Magyar Távirati Iroda szerkesztője is volt és a Magyar Távirati Irodát tulajdonképpen ő keltette életre. Ez úgy történt, hogy a külügyminisztériumban volt egy hatalmas rádió, amelyen Lippai Imre hírlapíró, aki Jugoszláviából partizán egyenruhában érkezett Debrecenbe, fogta állandóan az anyagot. Lippai Imre több nyelvet beszélt, Moszkva, London és New-York adásából készített jegyzeteket, azután Gergely Istvánnal együtt megbeszélték Gyöngyössi János külügyminiszterrel, hogy a rádióhírekből megcsinálják a Magyar Távirati Irodát. Szutor Károly és Székely Andor voltak a feltámadt Magyar Távirati Iroda első munkatársai Gergely István szerkesztő mellett, László Imre pedig, mint gyors- és gépíró működött. A Magyar Távirati Iroda kezdetben csak a rádióhírek közvetítésére szorítkozott, ebben az időben még Gyöngyösi János minden délelőtt fogadta a debreceni lapok munkatársait, akiket a külpolitikáról informált.

Szakasits neve azután lekerült a *Tiszántúli Népszava*-VM ^{amflyen} hamarosan már két telefonszám is szerepel. Volt idő, amikor a *Népszava* — egyéb híjján — a legfinomabb műnyomó papíroson jelent meg.

Debrecen legrégebb napilapja, a *Debreczen* csak február nyolcadikán indulhatott meg. Előbb a kormánynak, illetve a nemzetgyűlésnek hatályon kívül kellett helyezni a régi népellenes és erőszakos rendeleteket, közöttük azt is, amelynek

alapján a *Debreczen-t* betiltották. A lapot előállító nyomdavállalat üzemében még a szeptember tizennegyedik bombatámadás alkalmával légnyomás betörte az összes közfalakat. Előbb ezeket kellett helyreállítani. A felszabadulástól kezdve három héten keresztül a nyomda az orosz katonai hatóságoknak dolgozott, röp-cédulákat, plakátokat és közigazgatási nyomtatványokat készített, november tizenegyedikén az üzemet lepecsételték, karácsony napján a városparancsnok rendeletére letörték a pecsétet és visszaadták a nyomdát eredeti rendeltetésének azzal, hogy az ideiglenes nemzeti kormány és annak minisztériumai részére dolgozzon. Január első napjaiban itt készültek a hivatalos Magyar Közlöny első számai is. A *Debreczen* megjelenésének ekkor már csak a papírhány volt az oka. Sikerült azonban a kormány támogatása mellett papírt szerezni és miután Balogh István miniszterelnökségi államtitkár Moszkvába utazásának napján Szigethy Gyulának, a *Debreczen* főszerkesztőjének a lap megindításához a nemzeti kormány hozzájárulását megadta, a *Debreczen* február nyolcadikán megindulhatott. Szigethy Gyula, mint főszerkesztő jegyezte a lapot, felelős szerkesztőként a régi felelős szerkesztő: Pálffy József szerepelt. Pálffy gyógykezeltetés végett utazott Pestre és az események következtében ottrekedett és csak pár héttel később juthatott haza. A régi munkatársak közül az első időben Reményi József és Székely Andor kezdték meg a munkát, majd a szerkesztőség kötelékébe lépett Balassa Sándor, a legrégebb debreceni hírlapíró, azután visszaérkeztek Budapestről Tamássy László és Kiss István, a lap régi munkatársai. A lap, imint XXII. évfolyam első szám folytatta megjelenését, első számában „Vihar után“ címmel Nagy Ferenc „kisgazda, a Független Kisgazda Földmunkás és Polgári Párt országos főtitkára“ írt cikkét az első oldalon. Ez volt Nagy Ferenc első cikke, amely a felszabadulás után magyar lapban megjelent. Nagy Ferenc, azután a kormány tagjai gyakran keresték fel cikkeikkel a *Debreczen* első oldalát, március tizennegyedikén jelent meg itt „Segíts magadon“ címmel Tildy Zoltán első cikke, amelyet április negyedikén „Felelősségünk és kötelességeink“ címen egy újabb vezércikk követett.

A *Debreczen* megindulásakor pártokon felül állt és mint politikai napilap a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front célkitűzéseinek munkása és a polgári gondolat alapjain állott és csak február végén, amikor Nagy Ferenc és Balogh István felkértek a lapot, hogy a Független Kisgazda Párt célkitűzéseinek szószólója legyen, vállalta ezt a szerepet és juttatta ezt a lap fejében is kifejezésre.

Változott idők, változatlan elvek

A debreceni sajtó történetéről szóló cikkünkben megírtuk, hogy a felszabadulás után életre kelt három, ma is megjelenő napilap közül utolsónak indult meg a *Debreczen*. Ez volt az egyetlen, amely nem a felszabadulás utáni időkben született meg, hanem újból való megjelenésével huszonkettedik évfolyamába lépett. A *Debreczen-t* ezerkilencszáznegyvennégy május tizenkilencedikén betiltotta a Sztójay-kormány és a betiltás oka részben a lap liberális és demokratikus iránya volt, részben pedig az, hogy a lap nem volt hajlandó leközölni egy ocsmány hangon megírt Sztálin-életrajzot, amelynek közlését a propagandaügyi minisztérium követelte. Ezt megelőzően azonban Kolozsvári-Borcsa Mihály betilthassál fenyegette meg a *Debreczen-t* azért, mert folytatásokban leközölte Paál Jó'bnak a Jugoszlávia megrohanásáról és Belgrád bombázásáról írt riportsorozatát és ennek közlését a betiltással való fenyegetés ellenére sem volt hajlandó abbahagyni.

A *Debreczen* újból való megjelenése kétségkívül jelentős esemény a debreceni sajtó történetében és egészen szokatlan volt az, hogy a lap első számában a vezércikk helyén nem közölt le mást, mint azt a cikket, amelyet első számában több, mint húsz évvel azelőtt közölt le. Ezt a cikket annakidején a lap ki-tűnő (megalapítója, az időközben elhunyt idősb Szigethy Gyula írta és e cikk olyan feltűnést keltett megjelenése idején, hogy érdemesnek tartjuk ezt mi is lenyomtatni.

*

Bevezetésül az egykori cikk elé ezeket írta a február nyolcadikán megjelent számában a *Debreczen*:

Büszke öntudattal, nemes Önérzettel és az önzetlenségünk tudatában, a közérdek és mindig csak a közönség mindenek felett álló szolgálatának jóleső érzésével nézünk vissza a magunk saját történelmi múltjába. Nem tesz önteltté bennünket az a tény, hogy most, amikor szabad szárnyakkal szállhat az igazság egészen *Debreczen*, nem kell védőügyvéd után szaladgálnunk nagy perünkben. Bőségesen és mindenre elégségesen elég, ha idézzük a *Debreczen* első vezércikkének alapgondolatait, melyek több, mint húsz esztendővel ezelőtt: 1924 március 15-i első számukban jelentek meg. Nem fűzünk hozzá semmiféle öndicsérő magyarázkodást, rábízunk az ítéletet azokra az olvasókra, sze-

rető barátainkra, akik sok tízezren kitartottak mellettünk — az általunk már akkor hirdetett igazság mellett —, igaz-e, hogy csak az idő változott körülöttünk, a mi elveink nem, csak a politikusok, a vezérek és mögöttük álló vezetett tömegek változtatták — érdekeik szerint — „örök igazságaikat“.

Íme, nézzük, mit hirdettünk húsz esztendővel ezelőtt:

... ami e városnak lényege-jellege, az lesz e lapnak is a lényege-jellege. Ami e város lakosainak, vagy legalább is a lakosok nagy többségének, közéleti, világnézeti és társadalmi felfogása, annak felel meg e lap politikai iránya és világnézeti felfogása.

... Ennek az ősi, tősgyökeres magyar városnak nemes tradícióit ápolni, a történelmi távlatokból élénk vetődő nagyszerű erényeit követni, igen is szándékozunk. Igen is tiszteletben kívánjuk tartani a város jellegét, úgy vallás, mint társadalmi vonatkozásokban. A befelelő, nem kiabáló, de annál tisztább hazafiasságot, a polgári jogok és szabadságok tiszteletét és érvényesítését, a nemes értelemben vett demokráciát vezérszavunknak valljuk... De amint a túlzásoktól mindig óvakodott a debreceni polgár, a jelen túlzásait nyesegetni és tompítani elsőrendű kötelességünknek diktálja a múlt.

... Ezt a szerencsétlen országot a programmok ölték meg. Itt mindenkinek volt és nem kevésbé van programja, de külön-külön és nem együttesen és halálos ellenségének tartja magyar testvérét, aki más programot alkotott magának. Mindenki meg akarja menteni a hazát, de csak a maga módja szerint s hazaárulónak tartja a másikat, aki más módot tart helyesnek. Magyar ember pedig hazánk földresújítottaiban csak egy programot ismerhet: azoknak a módoknak és eszközöknek a keresését, melyek talpraállítják nemzetét és hazáját. Azt kell keresnünk, ami összeköt, összetart bennünket, nem pedig azt, ami szétválaszt. Ebben jelölhetjük meg ennek a lapnak fő-törekvését .. . Szolgálatában állunk az igazi, nagy magyar érdekeknek, minden tiszta célnak úgy országos, mint városi vonatkozásban, amely a közjóra és a társadalom összessége érdekei megvédésére irányul.

... Igenis, lehet a legyőzött országoknak is gazdasági programja és ez egyetlen szóban kulminál. Ez a szó: a munka. Allítsuk vissza a munka becsét, adjuk meg a munka értékét, biztosítsuk a munka szabadságát és lehetőségét... El a gátakkal, hogy szabadon hömpölyödjön a munka hatalmas folyama, mely az emberi jólét, mindenki számára nagyobb és jobb kenyér lehetőségét ringatja széles hullámain ...

Budapest éhenhalt volna...

Ama feladatok között, amelyek a karácsony előtt két nappal megalakult debreceni kormányra nehezedtek, kétségkívül legsúlyosabb volt Budapest megsegítésének kérdése. Ha ismerjük az akkori helyzetet, akkor tudjuk, hogy Budapest felszabadulását december közepe óta úgyszólván minden órában várták és alig múlt el nap, hogy ne terjedt volna el valahol a hír: Budapest felszabadult.

A kormány tisztában volt azzal, hogy a németek Budapestről mindent elraboltak és tudatában volt annak is, hogy legégetőbb kötelessége gondoskodni az ostrom szenvedései után felszabaduló magyar főváros kiéhezett népéről. A debreceni kormány talán már hivatalbalépésének első napján, olyan időben, amikor még íróasztalok is alig voltak a kormányhivatalokban, nemcsak megtette a szükséges lépéseket Budapest megsegítése érdekében, hanem Budapest felszabadulása esetére Debrecenben és azon a szűkreszabott területen, ahol módjában állott rendelkezni, készleteket is rezervált a majd felszabaduló Budapest számára. Ha ezek a készletek messze elmaradtak a kiéhezett magyar főváros legminimálisabb igényeitől is, úgy ebben a debreceni kormány nem hibás. A debreceni kormánynak nagy érdeme van abban, hogy Budapest népe nem halt éhen a felszabadulást követő hetekben, de ebben érdeme van az egész felszabadult Tiszántúlnak és a Duna-Tisza közének, ahonnan szekereken, vagonokban, teherautókon ment fel a rengeteg élelmiszer Budapestre és ha az útnak indított készletek egy része nem érkezett meg rendeltetési helyére, úgy ennek oka biztosan csak az, hogy: nem csupán Budapest népe éhezett.

A Budapest megsegítésére irányuló akciót és az ezzel kapcsolatos munkálatokat — amelyekről e cikkünkben kimerítően kívánunk tudósítást adni — több fejezetre kell osztanunk.

Az akció kezdetén egymagában áll a debreceni kormány, amelynek kezdeményezésére azután bekapcsolódik a mozgalomba a vidék. Legfőképp Hajdú, Békés, Szabolcs és Csongrád megyék népe. Ez az akció még Budapest felszabadulása előtt kezdődik el és folytatódik azután erőteljesebben akkor, amikor január tizennyolcadikán a felszabadító Vörös Hadsereg csapatai bevonulnak a rommá lőtt, füstölgő és kirabolt Budapestre. Két

hétnek kell eltelni addig, amíg az első vagonok befutnak a nyugati pályaudvarra. Budapest éhezik. A magyar fővárost az éhínség réme fenyegeti.

A vidék egyre küldi az újabb adományokat, a debreceni kormány államtitkárral járják a városokat és falvakat, közben Budapestről küldöttség érkezik Debrecenbe, ahol izgalmas, mondhatjuk drámai tárgyalások indulnak meg. E tárgyalások eredménye: a kormány Vas Zoltánt nevezi ki Budapest közellátási kormánybiztosának és február tizenhetedikén Vas Zoltán megkezdi már hivatala szervezését. Olyan ütemben és olyan energiával, amilyent az éhínség réme megkövetel. Kezdődik az akció újabb fejezete. A következő lépés: már jegyeket lehet adni és ha minimális mértékben is, de biztosítani lehet a betegek, csecsemők, terhes anyák és dolgozók fejadagját.

Budapest meg van mentve.

Elképzелhetetlenül nehéz munkára volt szükség, hogy le lehessen írni ezt a mondatot.

Erről a munkáról számol be a most következő tudósítás.

*

Dr. Cziffra Mihály, miniszteri titkár a közellátásügyi minisztériumban, meséli:

— Újév napján, január elsején, azt az utasítást kaptam a miniszteremtől, hogy egy katonai autóval, amelyet az orosz parancsnokság bocsát rendelkezésemre, járjam be Hajdú, Bihar, Szabolcs és Szatmár megyéket, kutassam fel az élelmiszerkészleteket, gondoskodjam azok összegyűjtéséről és hozzam olyan állapotba, hogyha Budapest felszabadul, az így összegyűjtött

élelmiszerek nyomban Budapest felé

útnak indíthatók legyenek. A miniszter a kormány, de egyben a nemzet legsürgősebb feladatának tartotta azt, hogy az éhező Budapestről gondoskodás történjék. Meg kell jegyeznem itt, hogy ebben az időben Budapest felszabadulását úgyszólván minden órára vártuk.

— Január másodikán el is utaztam. Elképzелhetetlenül sok nehézséggel kellett megküzdennem. Rengeteg élelmiszert találtam és foglaltam le. Elég ha csak annyit mondok, hogy egyedül Hajdúböszörményben hatszázötven, azután Hajdúszováton ötszáznegyven, Hajdúnánáson négyszázötven vagon búzát biztosítottam, de mindenütt ezernyi akadály tornyosult elém. Ahol búzát találtam, ott hiányzott a zsák, ahol zsák volt, ott nem volt zsákvarró cérna, nem volt tű, a malmok készséggel vállalkoztak az őrlésre, még ingyen is, de vagy üzemanyaguk hiány-

zott, vagy a nagy felfordulásban a gépszíjukat vitték el cipőtalpnak, vagy nem volt fuvar. Sok helyen nem működött a közigazgatás és még ezt is nekem kellett megszervezni. Naponta alig aludtam másfél, vagy két órát, de beszereztem mindent, amire szükség volt és amikor kiszállásom után visszaérkeztem Debrecenbe, boldogan jelentettem a miniszternek, hogy jelentős készleteket foglaltam le és helyeztem biztonságba.

— Jelentésem megtétele után a miniszter kezdeményezésére a készletek begyűjtését elvégző szervezetet is gyorsan megteremtettük és a minisztertanács azután úgy döntött, hogy a felszabadult országrészekbe mindenhová egy-egy államtitkárt küld ki azzal a rendeltetéssel, hogy ezek indítsák meg az akciót Budapest megsegítése érdekében. Mindez még Budapest felszabadulása előtt történt! A közellátásügyi minisztériumnak nem volt államtitkára és én államtitkári jogkörrel utaztam január tizedikén ismét vidékre, elsősorban Nyíregyházára, ahol dr. Eröss János jelenlegi minisztereim, akkor főispán és közellátásügyi kormánybiztos útján a vármegye alispánjához értekezletre hívtuk össze a járási és községi főjegyzőket, hogy velük a második legfontosabb élelmezési cikknek, a burgonyának összegyűjtését letárgyaljuk. Ebben az időben a burgonya még vermelve volt és dr. Eröss János kiadta azt a rendelkezést, hogy a vetőmagszükségleten felül fennmaradó

burgonyát elő kell készíteni a felszabaduló Budapest számára.

Babost Andrást, aki a burgonyaforgalmi központnál volt alkalmazásban és Budapestről szökött le Nyíregyházára, bízták meg az előkészületekkel, Mátészalkán pedig ugyanerre a munkára Weinstock Hugó kapta a megbízást. Budapesti szállításra elő volt már készítve a burgonya akkor, amikor Budapest tényleg felszabadult,

*

Január tizenhét, csütörtök. Budapest romokban hever, a házak füstölögnek, beesett arcú emberek tántorogva az éhségtől, vánszorognak elő a pinceodúkból: de Budapest szabad!

Miként indult meg az élet az ostromtól felszabadult Budapest szabadságának első óráiban?

Dr. Gulácsy György nemzetgyűlési képviselő, volt államtitkár, a budapesti Nemzeti Bizottság első főtitkára, akinek az ellenállási mozgalomban felette nagy érdemei vannak, mondja:

— Percekkel azután, hogy az utcán feltűntek a felszabadító Vörös Hadsereg első katonái, lerohantam rejtekhelyemről,

mely a Dorottya utca kilences számú ház egyik harmadik emeleti lakásának cselédszobájában volt. Bujkálnom, kellett, mert tudták rólam, hogy tagja vagyok a Bajcsy-Zsilinszky-féle ellenállási mozgalomnak. Informálva voltam mindenről és tudtam, hogy a felszabadulás után az élet a Magyar Kommunista Párt Tisza Kálmán-téri helyiségében indul meg. Ide siettem. Itt találtaim Vas Zoltánt, akit akkor ismertem meg, azután itt voltak Erdei Ferenc belügyminiszter felesége: Majláth Jolán, Darvas József, Ortutay Gyula, Bechtler Péter, Oltványi Imre, Kállay Gyula és mások. Amikor 'bejöttem, készült a *Szabadság* első száma, Zilahy Lajos éppen a vezércikk kefelevonatát nézte át. Együtt voltak itt mindazon pártok, amelyeket mi reprezentáltunk és amelyekkel a munka megkezdődött: a Kisgazda Párt, a Magyar Kommunist Párt, a Nemzeti Paraszt Párt és a Szociáldemokrata Párt. A németek még lőtték Budapestet, amikor mi már tanácskozássra ültünk össze és úgy döntöttünk ott, a Tisza Kálmán téren, hogy Budapest polgármestere kisgazdapárti, a két alpolgármester közül az egyik szocialista, a másik kommunista lesz. A személyi kérdést csak másnap intéztük el,

mi választottuk meg Csorba Jánost,

az egyetlen szabadlábban lévő kisgazdapárti képviselőt polgármesternek, alpolgármesterek lettek azután Jámbor Alajos, a vízművek jelenlegi igazgatója és Bechtler Péter, aki ma is alpolgármester. E választás után két csoportra oszlottunk, én Ortutay Gyulával és Oltványi Imrével a városházát vettük birtokba, majd átmentünk a vízművek igazgatóságának Egyetem-utcai épületébe, ahova közben megérkeztek Csorba, Bechtler és Jámbor és itt, a vízművek épületének óvóhelyén vették át Csorbáék Beliczay Imre tanácsnoktól, aki az ostrom ideje alatt ittmaradt, a város vezetését.

— Másnap a vízművek egyetlen épen maradt szobájában megalakult a Nemzeti Bizottság. Két íróasztal volt ebben a szobában. Az egyiknél „székelte“ Budapest vezetősége, a másik mellett a Nemzeti Bizottság, amely egy külön ötös bizottságot alakított a város ügyeinek intézésére. Mindez azonban percek alatt történt. Ebbe az ötös bizottságba minden párt és a szakszervezetek egy-egy tagot delegáltak és a bizottság így alakult meg: a Kisgazda Párt részéről a beteg Tildy Zoltán helyett Oltványi Imre, a Magyar Kommunist Párt részéről Vas Zoltán, a Szociáldemokrata Párt részéről dr. Riesz István, a Paraszt Párt részéről Farkas Ferenc és a Szakszervezetek részéről Kossá István lettek az ötös bizottság tagjai, a Nemzeti Bizottság főtitkárának

engem választott meg. Nyomban megszerveztem a Nemzeti Bizottság titkárságát és a vízműveknél helyreállítottam a helyiségek egy részét.

A székesfővárosnak még csak egy biciklje sem volt

ebben az időben, a legsürgősebb ügyeket küldöncökkel intéztük el. Talán tíz napig dolgozott a „város“ a vízműveknél, azután átköltöztünk a városházára, ahol néhány helyiséget rendbehoztunk. Buda felszabadulása után előkerült Szakasits Árpád, akit a Nemzeti Bizottság elnökének választottunk meg és én vele együtt utaztam le Debrecenbe, hogy tárgyaljak a kormánnyal.

*

Mi történt a főváros közéletmezése terén közvetlenül a felszabadulás után? Erre a kérdésre dr. Gárnenczy Béla székesfővárosi tanácsnok, a közéletmezési ügyosztály vezetője, aki a sorsdöntő napokban tanácsjegyző volt, feleli:

— A székesfőváros közéletmezési ügyosztálya január huszonharmadikán kezdte meg működését. Feljöttem az elpusztult városházára és Kosztolányi, meg Fülöp tanácsjegyzőkkel, valamint Sipos altiszttel, akik soha sem szolgáltak az ügyosztályban, kitakarítottuk egyikét a törmelékekkel eltorlaszolt szobáknak. Hozzáfoglunk a munkához és megpróbáltuk a lehetetlent: elindítani a közéletmezést a kiéhezett városban. Budapesten ebben az időben semmiféle készlet nem volt. A Magyar Kommunista Párt kerületenként szervezkedett és a kerületekben agilis fiatal emberek csoportokat alakítottak, amelyek felkutatták a városban lévő készleteket. Ezeket mi lefoglaltuk. Azután a városháza bunkerjében berendeztünk egy városi élelmiszerraktárt, amelyre orosz őrség vigyázott. Ez volt abban az időben az egyetlen biztos raktár Budapesten. Jöttek a kereskedők mindenhonnan, idehozták a portékájukat, mindenféle árut, divatcikkeket, volt idő, hogy egész drogériát őriztünk itt. Se világításunk, se papirosunk nem volt és Demeter Sándor, a Magyar Nemzet munkatársa szerzett valahol két csomag karácsonyfa-gyertyát, hozott papirost és így kezdtük el a munkát. Arra sem volt időnk, hogy hazamenjünk, egész héten bent voltunk és csak szombatokként kerültünk haza, hogy fehérneműt váltunk.

És azután, mint mennyből az áldás

megérkezett az első élelmiszer.

Nem sok: Kecskemétről tizenhét lovasszekér ötezer kiló kenyeret ezer kiló szárnyast és ötezer kiló almát hozott. . . Azonnal a kórházak és gyermekotthonok között osztottam fel ezt a

mennyiséget... Másnap, február negyedikén, vasárnap tizenöt vagon élelmiszer futott be a rommá lőtt Nyugati pályaudvarra. Ez a szállítmány Békésmegyéből érkezett és az első komoly segítséget jelentette Budapest számára.

*

Kísérjük el útján a kecskeméti és békésmegyei szállítmányokat, hogy a közönség megérthesse: kik és hogyan gondoskodtak akkor Budapestről, amikor a kormánybiztosság még nem működött és a debreceni kormány felhívásán kívül egyedül a magyar szív gondolt arra, hogy Pesten éheznek az emberek.

Közvetlenül az ostrom után a közellátásügyi minisztérium Budapesten maradt tisztviselői elhatározták, hogy megkezdik a munkát addig is, amíg kapcsolatot találnak a debreceni kormánnyal. Munkájukkal a főváros közéleti ügyosztályához kapcsolódtak be. Ugyanakkor a közellátási minisztérium két fiatal tisztviselője, akik az ostrom alatt Pesten maradtak, gyalog mentek el Kecskemétre, ahol házról-házra járva ecsetelték az ostrom alól felszabadult Budapest lakosainak borzalmas és siralmas helyzetét. A kecskeméti emberek jó szíve megesett a pestieken, a házakban sütöttek, kenyeret dagasztottak, a pelyva közül előszedték a mosolygó piros almát, baromfit öltek és koppasztottiak és huszonnégy óra se telt el, már tizenhét szekér indult útnak Kecskemétről és a kecskeméti tanyákról Budapest felé. Ezek a fiatal állami tisztviselők ott gyalogoltak a szekerek mellett, lábukat feltörték a kavicsok, ruhájuk elrongyolódott, de boldogok voltak, amikor Budapestre értek.

Még csak ennyit: a kecskeméti se a kenyérért, se a baromfiért nem kértek semmit, de valljuk be: hiába is kértek volna... A hivatalos Budapestnek egy fillérje sem volt.

A békésmegyei akciót dr. Csige Varga Antal, a vármegye akkori alispánja szervezte meg és ő is kísérte az élelmiszerekkel megrakott vonatot Budapestre. Tőle kaptuk a következő nemcsak érdekes, hanem a magyar nép szívére jellemző adatokat:

— Hozzánk, Békés vármegyébe csak január vége felé érkezett meg a hír, hogy a felszabadult Budapest sokat szenvedett népe valósággal éhezik. Percek alatt született meg az akció: segíteni kell Pesten!

Nem kellett ehhez semmiféle hivatalos apparátus,

szóltam egy pár barátomnak és a vármegye egész lakossága, ínég a legszegényebb emberek is szinte egymással versenyezve siettek kivenni részüket a fővárosi nyomorenyhítésből. Szinte napok alatt gyűlt össze a hatalmas mennyiségű házikenyér, liszt,

szalonna, a füstről leakasztották a sonkát és a kolbászt, vaját kőpültek, tojást szedtek, kalácsot sütöttek, baromfit vágtak, tésztát szárítottak, előszedték a félretett borsót, babot, lencsét, hízókat ölték és egy-két nap alatt annyi adomány jött össze, hogy ezekkel tizenöt vasúti vagonot töltöttünk meg. Ez az akció csak Békés megye déli részére terjedt ki, Békéscsabára, Gyulára, Orosházára, Békésre, Kondorosra, mert a megye északi részében S. Szabó Ferenc földművelésügyi államtitkár személyesen szervezte velünk párhuzamosan a segélyakciót és néhány nappal később az ő szállítmánya is megérkezett.

— Nem kis gondot okozott számunkra a vasúti kocsik, főleg a mozdony, valamint az orosz katonai parancsnokság engedélyének a megszerzése, de sikerült az akadályokat legyőzni és február másodikán, pénteken a tizenöt vagon élelmiszer elindult Gyuláról. Az értékes szállítmányt én kísértem és velem volt Székely Edömér közellátási felügyelő, akinek a liszt és a zsír biztosítása tekintetében, elvitathatatlan érdemei vannak. Rajtunk kívül a megye több községéből még mintegy tizenkét kísérő jött velünk, két napot és két éjjelt utaztunk és minden megállónál két csoportra oszolva

őrséget tartottunk a vagonok mellett.

Sikerült a vagonokat sértetlenül felhozni Budapestre, ahova február negyedikén, vasárnap hajnalban, mint zárt szerelvény, a békésmegyeiek élelmiszervonata futott be elsőnek.

— Megrázó kép tárult elénk, ami annál is inkább megdöbentő volt számunkra, mert — Istennek hála — Békésvármegyét csaknem teljes egészében megkímélte jó sorsa a háború pusztításaitól. Székely közellátási felügyelővel nyomban Csorba polgármesterhez mentem, aki kitörő örömmel mondott köszönetet a komoly segítségért, annál is inkább, mert a jelentős mennyiséget Békés vármegye közönsége ajándékban küldte a főváros részére. A miniszternek még aznap jelentést küldtem és azután beható tárgyalást! folytattam Csorba polgármesterrel a további élelmiszershállítás tárgyában.

— Csorba polgármester kijelentette, hogy a főváros pénztára teljesen üres és Budapestnek semmi pénze sincs. Én erre azt az ajánlatot tettem, hogy bocsássonak rendelkezésemre egymillió névértékű, évi hét és fél százalékkal kamatozó kötelezvényt, ezeknek elhelyezéséről gondoskodom, ezen összeg erejéig élelmiszert vásárolok a közellátási felügyelőség által megszabandó egységáruk mellett és azt el is juttatom a fővárosnak. A polgármester örömmel és hálával fogadta ezt a megoldást,

mindjárt ki is nyomatta a főváros házinyomdájába i az egymillió pengő névértékű kötelezvényeket, ezeket sikerült a békésmegyei bankok áldozatkészsége révén elhelyeznem és azután Szobek András főispán és Székely Edömér közellátási felügyelők ezen összegből jelentős élelmiszermennyiséget vásároltak és küldöttek fel az éhező Budapest számára.

*

Menjünk most vissza Debrecenbe és Budapestre és nézzük meg egyrészt azt, hogy mit tett a kormány Budapest megsegítése érdekében, másrészt tekintsünk széjjel egy kissé az ostrom szenvedései alól alig felszabadult fővárosban, ahol ezekben a napokban aléltágukból még nem tértek magukhoz a sokat szenvedett emberek.

Debrecenben a közellátási miniszter egyik intézkedését a másik után adta ki. Mialatt az államtitkárok közül Vásáry József Szolnokmegyébe, S. Szabó Ferenc Békésbe mentek, dr. Balogh István, dr. Zöld Sándor és Kovács Béla Szeged környékére utaztak, dr. Kovács István Kisújszállásra, Pozsgay Gyula Baranyába mentek ki, hogy élelmiszerről gondoskodjanak Budapest számára, azalatt a közellátási kormánybiztosokká is kinevezett főispánokat teherautókon hozták be Debrecenbe és a kormánypalota földszint hármas számú szobájában a miniszter és dr. Cziffra Mihály titkár közölte velük, hogy Budapest, de egyben a borsodi iparvidék ellátásának érdekében mindent meg kell azonnal tenni. Az ide vonatkozó miniszteri rendeletek már készen voltak, de

nem volt papiros, amire ezeket kinyomtassák

és a főispánok ceruzával jegyezték le a miniszter intézkedéseit. Volt olyan főispán — hősök voltak valamennyien! — aki rongyos ruhában és cipőben jött el Debrecenbe, ahonnan levitte magával székhelyére a miniszteri tisztviselőt, hogy az vele együtt intézkedjék. A közellátási minisztérium tisztviselői szerte szaladtak a közeli vidékre, Jánossy B. Sándor Tetétlenbe, Földesre, Kábára, Hajdúszovátra, Püspökladányba, Dorogra, Nádudvarra utazott, búzát szerzett, azt beszállította Szívós István tetétleni malmába, Kábán hirtelen központi raktárt létesített, azután valahogyan visszakerült Debrecenbe, ahol kiment a vagongyárba és a vagongyári munkások összeállítottak egy pár vagon, rákapcsolták ezeket a Gizi nevű nyolcvankétéves öreg mozdonyra, ezzel robogtak ki Kábára és hoztak élelmiszert. A vagongyári munkások éjjel és nappal fizetés nélkül dolgoztak. Soós Bertalan mozdonyvezető a mátészalkai vonalat

járta és „saját“ nevezetessé vált mozdonyán vitte az élelmiszert Kábára, ahol az élelmiszert vagonírozták. A tetétleni Szívósmalom éjjel-nappal járt, a földesi Lefkovits-malom, mivel szíjjait ellopták, nem tudott dolgozni, ezért azután az összeszedett búzát a budapesti Gizella-malomba irányították, miután megtudták, hogy Budapesten ez az egyetlen üzemképes malom.

*

Jelentéktelen az eset, amit itt elmondunk, de viszont jellemző a debreceni kormányra. Jánossy B. Sándor meséli:

— Földesen és Tetétlenen összeszedtem Budapest számára húszezer tojást. Ezt a Gizi-imozdonyon behoztam Debrecenbe, beszállítottam a Balogh-házba, hogy ott becsomagoljuk. Munkásokat nem találtam, Faraghó miniszter neje és a feleségem csomagoltak. A húszezer tojás között volt huszonhét darab törött tojás is, a két asszony szerette volna a törött tojásokat megtartani, de én nem adtam nekik oda. Jelentést tettem a miniszternek és anélkül, hogy megemlítettem volna, kik végezték a csomagolást, annyit mondtam csak, hogy „két asszony ingyen csomagolta a tojást, fizetségképpen huszonhét törött tojást kérnek, ezeket úgysem lehet a többihez tenni“. Aktát kellett csinálnom az esetről és az asszonyok így jutottak hozzá a huszonhét törött tojáshoz...

*

Faraghó miniszter maga ment ki Szabolcsba, hogy a burgonya ügyében intézkedjék. A kormánypalota földszintjén, azután a Balogh-ház óvóhelyén és a vagongyárban tárolták a készleteket, az élelmiszerral megrakott vagonokra a vagongyári munkások vigyázták, a Hangyánál Biró László ajánlott fel ötven mázsa sót, háromszáz liter olajat és lisztet, közben visszaérkezett Budapestről Andreánszky István miniszteri osztálytanácsos, aki a rendőri különítménnyel január huszonhatodikán először ment fel Pestre, jelezte, hogy szabad az út, mire nyomban elindult az első küldemény. Közben jelentkeztek a régi tisztviselők, Bakó István, a későbbi bihari alispán, Szöllős János szolnoki közellátási felügyelő. Nahoczky Miidós, Farkas Géza, Lonkay János, aki Hódmezővásárhelyre utazott és innen maximális áron alul beszerzett hízott libából három vagonnal küldött fel Pestre. Nahoczkyt és Farkast Szeged és Kecskemét irányában indították útnak, dr. Cziffra Mihály kiment Hajdúnánásra, ahonnan a Csiba-malomból tíz vagon lisztet küldött fel.

A Moszkvába kiutazott fegyverszüneti bizottság január harmincadikán érkezett vissza Debrecenbe és a bizottsággal együtt jött meg Vorosilov marsall is. Hivatalos helyisége, egyben szál-

lása a Kossuth utcában volt, szemben a pénzügyigazgatósággal. Talán még le sem rázta magáról az út porát, amikor felkereste őt Faraghó Gábor közellátási miniszter és megrázó szavakkal ecsetelte előtte Budapest népének szenvedését és nyomorát. Konkrét kérelmet is terjesztett elő: adjon kölcsön a Vörös Hadsereg a kormánynak annyi élelmiszert, amivel Budapestet megsegíthetik. Vorosilov meleg megértéssel fogadta a kérelmet és nyomban intézkedett, hogy a

Vörös Hadsereg kétezer vagon kenyérgabonát és nyolcszáz vagon vágómarhát ad kölcsön Budapestnek

és a marsall intézkedett, hogy ezek a mennyiségek a kijelölt helyeken a kormány megbízottjai által azonnal átvehetők és Budapestre szállíthatók legyenek. E célból az időközben visszaérkezett Farkas Gézát Balmazújvárosra és Kecskemétre, Nahoczky Miklóst Büdszentmihályra küldte ki a miniszter, azok ott átvették a mennyiségeket és megpróbáltak intézkedni a szállítás ügyében.

Természetesen azokban az időkben a szállítás kérdése volt a legnagyobb probléma, hiszen mialatt Budapest éhezett és sóvárgó szemekkel tekintett Debrecen felé, Budát még a németek „védték“ és a főváros körül dúltak a harcok. A háborúval együttjáró bizonytalanság dühöngött mindenfelé és így nem lehet csodálni, hogy az Ideiglenes Nemzeti Kormány gondoskodása és a helyi Nemzeti Bizottságok gyűjtése következtében a február hónapjában Budapestre indított hatszázhetvennyolc vagon közül oda mindössze százharmincegy vagon érkezett meg.

Ez a százharmincegy vagon élelmiszer vajmi kevés volt Budapest ellátására, de arra elég volt, hogy a kórházakat valahogyan élelmezhessek, azután majdnem kétszázezer ipari munkásnak gyorssegélyszerű élelmiszersegítséget adjanak és közel negyvenezer embert étkeztessenek naponta az úgynevezett egytálételes akció keretében. Budapesten nagy volt az éhség, és ennek következtében nagy volt az elkeseredés is. Ez érthető. Az éhes ember nem filozofál és nem gondolkozik. Budapesten nem gondoltak arra, hogy a debreceni kormány alig egy hónapja vette át az elképzelhető legsúlyosabb viszonyok között hivatalát az állami adminisztráció és az anyagi eszközök teljes hiányában. Ennek ellenére is mindent megtett Budapest és vele együtt a bányavidék megsegítése érdekében és hogy az ostrom után Budapest népe nem halt éhen, az kétségkívül elsősorban a debreceni kormány érdeme.

Február közepe felé jutottak el odáig a dolgok, hogy Budapestről egy küldöttség utazott Debrecenbe, hogy ott a kormány-

nyal tárgyaljon. Február tizenharmadikán érkezett meg ez a küldöttség és még aznap Dalnoki Miklós miniszterelnök elnök-lésével értekezletet tartott a kormánypalotában, amelyen Faraghó Gábor, Erdei Ferenc, Valentiny Ágoston miniszterek, dr. Balogh István és B. Szabó István (államtitkárok, Varga Béla, Vas Zoltán, Marosán György, Bechtler Péter budapesti alpolgármester, valamint a csepeli Weiss Manfréd-művek egy kiküldöttje vettek részt. Az ülésen Vas Zoltán vitte a szót és megrázó képet festett Budapest helyzetéről. Támadta a kormányt, amelynek eddigi munkáját Faraghó Gábor ismertette. Vas Zoltán indulatosan szólt közbe: „mi nem csillagászati számokra vagyunk kíváncsiak, hanem

**azt akarjuk, hogy a pesti proli legalább napi tíz deka
kenyeret kapjon!“**

Izgalmas vita indult meg és a vita hevében a jelenlévők egyike — talán Cziffra Mihály miniszteri titkár — a miniszter füléhez hajolt és odasúgta: „legjobb lenne Vas Zoltánt kinevezni Budapest közellátási kormánybiztosának, ő majd rendet teremtene!“

Így vetődött fel az egyetlen helyes megoldási mód. Vas Zoltánnak is tetszett az ötlet, a minisztertanács — abban az időben minden nap tartottak minisztertanácsot, volt nap, hogy többet is — még aznap foglalkozott a kérdéssel és Vas Zoltán nemzetgyűlési képviselőt Budapest közellátási kormánybiztosának nevezte ki és a kétszázötvenhatos kormányrendeletben, amelyet február tizenötödikén írt alá a miniszterelnök, a kormánybiztos olyan hatáskört kapott, aminőre eddig a közigazgatásban talán még nem volt példa. A kormány megbízta őt, hogy az ország egész területére kiterjedő hatáskörrel megszervezze Budapest közellátását és pedig nemcsak élelmiszerekre, hanem tüzelőanyagokra, sőt más cikkekre is. Hatásköre talán nagyobb volt, mint a kormányé. Alárendeltettek az összes vidéki közellátási kormánybiztosok — a főispánok — és Vas Zoltán személyek és áruk felett az egész ország területén korlátlanul rendelkezett. Intézkedései ellen nem volt apelláta. Szükség volt azonban ilyen hatalomra, hogy meg lehessen menteni Budapestet.

Vas Zoltán a kormánybiztosság működésének megindításáról ezeket mondotta nekünk:

— Amikor a debreceni kormány kinevezett, Budapesten nemi volt semmi élelmiszer. Nyomban intézkedtem. Lefoglaltam az országban található élelmiszereket. Megbízottaimat kiküldtem vidékre és ezek megkezdték a szállítást. Mindenünnen megindult az élelmiszer. Rendelkezéseim miatt sok kontrapozíció

volt köztem és a kormány között, de ezekkel én nem törődtem. Hozattam Pestre mindent, amit csak lehetett. És azután

gondolkodás nélkül megengedtem a batyuzást

és azzal sem törődtem, hogy akadtak, akik feketéztek. Elvégre az elfeketézett élelmiszerral is csak a pestiek töltötték meg a gyomrukat. Egyetlen szempont lebegett csak előttem: Pestet meg kell menteni az éhínségtől. Ez sikerült.

Dr. Gámenczy Béla székesfővárosi tanácsnok mondja: — Február tizenhetedikén érkezett vissza Vas Zoltán, mint a székesfőváros közellátási kormánybiztosa és munkáját azonnal meg is kezdte. Bechtler Péter alpolgármester mostani szobáját foglalta el a városházán, egy darabig egy szobában dolgoztunk mind a ketten, közben azonban bombákat robbantottak a városházán és ezek a nagy nehézségek árán rendbehozott ablakokból kivágták az üveget. Ez nem tetszett Vas Zoltánnak. Új helyiséget kerestünk, a kormánybiztosság átment a Nagymező-utcai kereskedelmi iskolába és azután ott működött. Az első időben három főosztály dolgozott és pedig: a közéletmelzési osztály, amelyet én vezettem, közben azonban elláttam a főváros közéletmelzési osztályának vezetését is, azután a kitelepítési főosztályt, amelynek az volt a feladata, hogy Budapestet tehermentesítse és elszállítsa innen otthonukba a vidéki embereket, ezt az osztályt dr. Falk Antal vezette és a harmadik főosztály, amely az úgynevezett egytál-ételes akciót intézte, Bródy János vezetése alatt állt. Az első perctől kezdve már ott működött Vas Zoltán mellett mostani titkára, az akkor huszonekét éves Kelemen Péter, rendkívül ügyes és agilis fiatalember, aki partizán volt, hamar beletanult a munkába, gyors áttekin-téssel tudott intézkedni és nagy segítségére volt a kormánybiztosnak. Állandóan öt-hatszáz ember veite körül és Kelemen Péter ezekben az időkben tanulta meg a iiyors intézkedést. A kormánybiztosság azután bővült. A kormány a kisgazdapárti dr. Mátéffy Gézárt és a szociáldemokrata Hajdú Ernőné-t nevezte ki a kormánybiztos helyetteseinek, bekapcsolódtak a munkába Abasári Rudolf, aki jelenleg a Községi Takarékszövetkezet elnöke és a szállítási ügyeket intézte, Fazekas István fővárosi tanácsnok a gazdasági ügyek intézője, Filiph Rudolf fővárosi tanácsos a személyzeti ügyek intézője, Rádai László közéletmelzési tanácsos, aki az élelmiszerkiutalásokat eszközölte, Borvendég Lajos, a nyugati pályaudvar raktárainak vezetője, Berecz Béla, jelenleg a Községi Kenyérgyár igazgatója, a pékellátás megszervezője és intézője, dr. Benes Nándor az élelmiszer-

agyközpont vezetője, valamint a már említett Bródy János és dr. Falk Antal, azután én a kormánybiztosság rendelkezésére bocsátottam a főváros egész adminisztrációját. A szenélyzet nyolcvan százalékát a főváros régi adminisztrációja adta, a többi húsz százalék külső emberekből került ki. Hivatalos idő nem volt a kormánybiztosságon, dolgoztunk nappal és éjjel, pénzünk nem volt. Az első pénzt kölcsönből szereztük.

A közellátási kormánybiztosság ötvenmilliós kölcsönéről Fazekas István, a székesfőváros ipari és közellátási tanácsnoka ad most már felvilágosításokat. Ezeket mondja:

— Amikor a kormánybiztos látta, hogy reménytelen a pénzügyi helyzet és a kormány nem tud pénzt adni, mivel pénze a kormánynak sincs, egyetlen megoldást látott csak: a lakosságtól kér kölcsön. Vas Zoltán elhatározta, hogy a főváros ötvenmillió névértékben bocsát ki kölcsönkötvényeket és ez az úgynevezett élelmezési kölcsön volt

a demokratikus Magyarország első kölcsöne.

Az eredeti feltételek úgy szóltak, hogy a kölcsönöket ezerkilencszáznegyvenöt augusztus elsejétől kezdve adófizetésbe lehet felhasználni és december harmincegyedikén megkezdí a főváros a kölcsön visszafizetését. Napok alatt lejegyezték a kölcsönt és mi pénzhez jutottunk. A befolyó ötvenmillió lehetővé tette, hogy Budapest számára nagyobb tételekben megkezdhetük az élelmiszerek felvásárlását. A kormánybiztosság átérezve a lakosság áldozatkészségét és az eredeti Ígéréttől eltérően már május elsején megkezdte a kölcsönök visszafizetését és azt december harmincegyedikéig, tehát még az infláció előtt befejezte. A kormánybiztosság körzetekre osztotta fel az országot, legjelentősebb vol a nyíregyházi körzet, amelyet Gál András, a Községi Élelmiszerüzem, majd később a Külforgalmi rt. helyettes vezérigazgatója vezetett, Gál András Nyíregyházán és Debrecenben dolgozott és főleg Szabolcsból hozta fel a burgonyát, az olajat és a dohányt.

Szabolcs vármegyében dr. Eröss János főispán, aki már Budapest felszabadulása előtt megtette a szükséges előkészületeket, február harmadikán kiáltványban fordult a vármegye népihez. „E megtört és megsanyargatott, éhségtől és szomjúságtól csontvázzá vált, a napfényhiánytól elvakult, nagyon-nagyon megpróbált Budapest népe — mondta felhívásában a főispán — barlangok és odvak mélyéről az utcára tántorgott és a megkínzott és meggyötört testvér erőtlen hangján segély után kiált! Mindenkinék, aki magyar, szól ez a kiáltás: Budapest éhezik!

Budapest szomjazik! Budapestnek még vize sincs! Budapest gyors, azonnali és hathatós segínyt kér! Bármennyit szenvedtünk, veszítettünk, bárkinek és bármennyire kevese is van, mindenkinek kötelessége adni és újból adni, az utolsókat is!“

És Nyíregyháza, valamint Szabolcs vármegye népe megmozdult, már az első napokban öt vagon élelmiszer gyűlt össze a városháza udvarán. A közeli tanyákról és községekből az élelmiszereket szállító szekerek, kocsik sora indul el Nyíregyháza felé. Azután megindulnak a vagonrakományok és ezeknek nem szakad vége. Amikor Vas Zoltán lement Nyíregyházára, ezeket mondta:

— Higyjék el, ünnep volt Budapest népének, amikor megérkezett Nyíregyházáról az első tizenkét vagon, száznyolcvan-ezer kilogramm burgonya. Bár egy-egy családnak csupán háromnegyed kilogramm burgonya jutott, mégis ünnepnek vettük ezt a napot, mert hosszú idő óta ez volt

az első élelmiszerfejladag Budapesten.

Békésvármegyében tulajdonképpen Szobek András főispán, jelenlegi államtitkár volt Vas Zoltán kormánybiztos megbízottja. Teljesen átérezte a feladat fontosságát és nagy odaadással, buzgalommal gondoskodott arról, hogy e vármegyéből mentül több élelmiszer jusson az éhező pestiek számára.

Az egytál ételes akció során Bródy János, aki nagy energiával intézte ezt a kérdést, bekapcsolta az akcióba a régi fővárosi konyhákat, azután ötven-hatvan kis vendéglőt, majd a Magyar Élelmiszerszállító Részvénytársaság üzemeit. Hosszú sorokban kígyózott a tömeg a konyhák és a vendéglők előtt, a Nemzeti Segély konyháin húszezer és a hatósági konyhákön huszonötezer ember kapott naponta egytál ételt, márciusra már hat-százhuszonnégyezer pesti lakosnak tudtak étkezési jegyet adni és ez a jegy napi egytál ételre, vagy tíz deka kenyérre, vagy hét deka nulláslisztre szólt. Külön szelvényeken osztott szét a kormánybiztosság tíz deka sajtot, egy darab tojást, húsz deka hagymát, fél kiló burgonyát, tizenöt deka húst, ugyanennyi cukrot, majd később dohányt és élesztőt is. Az utcákra kitolt vagonokból már korlátlanul adták négy- és hatpengős áron a Szabolcsból felhozott burgonyát, áprilisban az ételmezési rendszerbe Budát, Kiszepet, Pestszenterzsébetet, Pestszentlőrincet, Rákospalotát, Újpestet és Csepelt is bekapcsolták és ebben a hónapban már a közellátási kormánybiztosság kétszázezer embernek tudott egytál ételt és további

egymillió embernek napi tíz deka kenyerei adni.

Áprilisban külön adtak még tizenöt deka füstölthúst, ugyanannyi cukrot, hús deka lisztet, nagy sikerrel folytatták az olcsó burgonyaakciót, a vidéki menekültek kezdtek hazatérni, azután javában folyt már hatalmas arányokban a batyuzás, amely szintén sokat lendített Budapest sorsán.

Dr. Gámenczy Béla tanácsnok által rendelkezésünkre bocsájtott kimutatás szerint február hónapban, tehát nagyrészt még a kormánybiztosság működésének megkezdése előtt, százharmincegy vagon érkezett fel Budapestre, ebben hatvankét vagon liszt volt, harminc vagon burgonya, a többi hús, hüvelyes, zöldség, kenyér és vegyes élelmiszer.

Az első vagonok Karcagról jöttek,

három kocsirakományban liszt és hús érkezett, azután következtek a békésmegyei küldemények, majd megint Karcag jelentkezik öt vagonnal, Hódmezővásárhelyről tíz vagonban liszt és hüvelyes érkezik, február tizenhetedikén Kisújszállásról, Karcagról és Törökszentmiklósról huszonegy vagonban liszt és hús jön, tizennyolcadikán befut Nyíregyházáról tíz vagonban burgonya és liszt, a következő napon megint a békésmegyei kocsik szaladnak be a nyugati pályaudvarra, majd megjön Hajdúnánásról a Csiha-malom majdnem százezer kiló lisztje, azután begördülnek a debreceni kocsik, amelyeket hosszú sorokban követnek Szabolcsból az életet jelentő burgonyavonatok.

*

Az ostrom előtt Budapesten öt nagy malom működött: az Első Budapesti Gőzmalom, a Concordia malom, Hungária malom, Schmidt és Császár gőzmalom és a Gizella malom. Ezek a malmok Budapest szükségletét bőven el tudták látni. Mi történt az ostrom után? Erről Katona István, a Gizella-malom vezérigazgatója a következőket mondja el nekünk:

— A malmok közül csak a Gizella-malom és a Schmidt és Császár gőzmalom maradtak meg. A többieket lebombázták és azok elpusztultak. Mi kezdtük meg elsőnek a munkát, március huszonhetedikén. Napokkal előtte megjelentem Vas Zoltánnál és közöltem vele, hogy kis javításokkal az üzemet rendbe lehet hozni. A kormánybiztos rögtön kijött, azonnal intézkedett, gondoskodott arról, hogy áramot is kapjunk. A malom

teljesen árukészlet nélkül állt,

sem búzája, sem lisztje nem volt. Egymásután futottak be a vagonok és mi tettük lehetővé, hogy ezeket rögtön a malomba

hozzák. Honnan érkezett az áru? Ezt nem tudjuk. Fuvarokmányok nélkül a termény legnagyobb része a nyugati pályaudvarra futott be és innen tolták hozzánk a vagonokat. Március huszonhetedikén jött meg az első rozsszállítmány, azután pedig hatalmas tételekben érkezett búza, rozs, árpa és tengeri. A gabonamennyiség a kormánybiztosság rendelkezésére érkezett hozzánk. A kormánybiztosság azután ellenőrt küldött ki az üzembe, ennek jelenlétében történt az átvétel, ugyancsak ő írta alá azokat a jelentéseket, amelyek az őrlésről szóltak.

Az első küldeményben négy vagon rozs érkezett a Gizella malomba, de azután folytatódtek a szállítások és nem volt fennakadás. A malom munkájának megkezdése után, március huszonnyolcadikán már tizenhárom vagon búza és hat vagon rozs, harmadnap huszonegy vagon búza és egy vagon tengeri futottak be, március végéig, öt nap alatt, összesen negyvenhárom vagon búzát, tizenegy vagon rozst és három vagon tengerit irányított Vas Zoltán a Gizella malomba, április első felében pedig több, mint száznegyven vagon búza, harmincöt vagon rozs, tizenhat vagon árpa és ugyanannyi tengeri gördült be a Gizella malom kapuján. A malom nyomban megőrölte e mennyiségeket és azonnal a közellátás céljaira bocsátotta.

Fazekas István fővárosi tanácsnok elmondja nekünk, hogy március huszonötödikén, Gyümölesoltó Boldogasszony ünnepén Vas Zoltánnal végigjárta az egész várost. Szokatlan képe volt Budapestnek. Végig a körúton, a járdán és az elhagyott üzletek kirakataiban árultak mindenfélét az emberek. Tele volt a város rengeteg élelmiszerral. Rózsaszínű füstölt sonkák, ízletes szalonának, oldalszámra, méteres kolbászrudak, hatalmas tömbökben vaj, bödönökben zsír, tisztított baromfi, kettébehasított sertések, zsákszámra liszt kereste a vevőt a pesti utcán. Mindezt a batyuzók hozták fel és a nagy kínálat a nemrég még

elérhetetlen árakat mélyen lenyomta.

Ezen a napon talán öt hét telt el azóta, hogy Vas Zoltán a központi városháza egyik szétbombázott szobájában először ült le az íróasztala mellé. Budapest akkor éhezett és szentanuk mesélik, hogy nem akadt ember, aki valódi ezüstrókéért egy kiló kenyeret adott volna. . ± Fejedelmi falat volt az utcákon elhullott lovak feltrancsírozott teteméből készült pecsenye és boldog volt, aki a szomszéd kirakatból elzabrált stelázsik tüzénél rántás nélkül babot főzhetett az ablaktalan konyhában... öt héttel később már élelmiszerral volt tele Pest.

A magyar főváros megnyerte az élelmiszercsatát. .

... A magyar nép szíve segítette hozzá . . .

Így jutott földhöz az ország népe

A debreceni Ideiglenes Nemzeti Kormány valamennyi törvényerejű rendelkezése közül legnagyobb a jelentősége az úgynevezett hatszázas számú kormányrendeletnek, amely már címében is kifejezi rendeltetését, írván a következőket: „A nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földművesnép földhözjuttatásáról.“ E rendeletet, amelyet az Ideiglenes Nemzeti Kormány nevében Miklós Béla miniszterelnök és Nagy Imre földművelésügyi miniszter írtak alá, ezerkilencszáznegyvenöt március tizennyolcadikán közölte tizedik számában a hivatalos Magyar Közlöny és jóllehet a rendelet a március tizenötödiki dátumot viseli, a történelemírás objektivitása meg tudja állapítani, hogy azt végérvényesen a március tizenhetedikén, szombaton megtartott minisztertanács tárgyalta le és fogadta el.

E könyv programján kívülesik magát a rendeletet ismertetni, hiszen az ma már közkézen forog és végrehajtásáról hatalmas szervezet gondoskodik az országban mindenfelé. Midőn e sorokat írjuk, hatmillió katasztrális holdat váltottak meg, vagy koboztak el és ebből három és félmillió katasztrális hold egyéni tulajdonba ment át. A többi erdő, legelő vagy állami, egyházi és jogi személyek birtokába jutott.

Hétszázezer nincstelen magyar jutott földhöz

a sokat emlegetett hatszázas rendelet és az ennek végrehajtási utasításaként egy hónappal később kiadott harminchárom-ezres számú földművelésügyi miniszteri rendelet eredményeként.

A történelemírás szempontjából ránk egyetlen kötelesség hárul: az újságíró ügyességével kinyomozni és a történelemíró lelkiismeretességével megírni: hogyan is született meg ezerkilencszáznegyvenöt elején a földbirtokreform első két írott törvénye, kik és mikor készítették azt el és miként indult meg Magyarországon az a munka, amely földhöz juttatta a nincstelen paraszti tömegeket.

Mielőtt a tények ismertetéséhez fogunk, felelni kell arra a kérdésre, hogyan, hol és mikor indult el a törekvés: törvényt alkotni a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földműves ~ nép földhözjuttatásáról. A törekvés és a cél nem új. Mindkettő hosszú évek óta ott volt a felszabadulás után szóhoz jutott demokratikus pártok régi programjában. Népgyűléseken és

programbeszédekben szerepelt mindaddig, amíg a feudális rendszer kopói a szónokokba bele nem fojtották a szót.

Amikor röviddel a felszabadulás után, ezerkilencszáznegyvennégy november tizenkilencedikén, vasárnap Szegeden megindult a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front első lapja, a *Délmagyarország*, e lap első számában már a következőket írja:

„A magyar demokrácia ügye a földreformmal áll, vagy bukik. Nemi lehet megsemmisíteni az országvesztő magyar reakciót, nem lehet megvetni és megszilárdítani a magyar demokráciát a magyar nép legszamosabb és legelesettebb rétegének, a mezőgazdasági munkásoknak, a törpe- és kisbirtokosoknak felemelése nélkül. Felemelni őket pedig csak úgy lehet, ha földhöz jutnak. A földreform, mely a földnélküli zsellérek és szegény parasztok százazreit teszi életképes kisgazdaság tulajdonosává, az egyik legsürgősebb és legégetőbb nemzeti feladat. A Magyar Nemzeti Függetlenségi Front ezért száll síkra.“

Egy héttel később, november huszonhatodikán Erdei Ferenc, a későbbi belügyminiszter, a Nemzeti Paraszt Párt vezetője: „A földreform történelmi szükségessége“ címen ír cikket és ezt úgy kezdi, hogy:

„a földreform Magyarországon nem részletkérdés,

nem egyik politikai programmpont a többi között, amin alkuozni lehet, hanem a magyar nemzeti fejlődés alapja, ami minden további demokratikus fejlődésnek a feltétele és biztosítéka.“

A Debrecenben összeült Ideiglenes Nemzetgyűlés december huszonkettedikén megválasztja a kormányt és amikor Miklós Béla miniszterelnök felolvassa az Ideiglenes Nemzeti Kormány nyilatkozatát, abban a kormány kijelenti, hogy „a magyar demokrácia alapjainak megszilárdítására haladéktalanul földreformot hajt végre, mely sok százezer földnélkülit és kisparasztot tesz életképes gazdaság tulajdonosává“.

Budapest felszabadulása után, amikor a politikai élet tulajdonképpen a Magyar Kommunista Párt Tisza Kálmán-téri székházában indult meg, itt már az első napokban foglalkoznak a földbirtokreform, azonnali megteremtésének szükségességével és dr. Donáth Ferencet bízza meg a párt, hogy a debreceni kormány földművelésügyi minisztériumában mint a párt szakértője vegyen részt a törvény megalkotásában.

Dr. Donáth Ferenc február tizedikén érkezik Budapestről Debrecenbe és tulajdonképpen az ő megérkezésével veszi intenzíven kezdetét a munka. Dr. Donáth Ferenc haladéktalanul érintkezésbe lép Nagy Imre földművelésügyi és Valentiny Ágos-

ton igazságügyi miniszterekkel. Az igazságügyminisztérium törvényelőkészítő osztályát ebben az időben dr. Réczei László és dr. Balogh Győző miniszteri tanácsosok vezetik. Még karácsony és újév között hozta őket munkatársaiul maga mellé Szegedről Valentiriy igazságügyminiszter és ők voltak a kormány első ki-nevezett miniszteri tanácsosai. A földművelésügyi miniszter ké-résére Valentiny készséggel átengedi Réczei Lászlót a földmű-velésügyi minisztérium részére, hogy részt vegyen a földbirtok-reform előkészítésében. A munkába azután bekapcsolják dr. Szerdahelyi Ernő törvényszéki bírót, akit február huszadikán rendelnek be szolgálatételre az igazságügyminisztériumba és Nagy Imre miniszter aktív részvétele mellett tulajdonképpen ekkor kezdik el tárgyalni azt a törvényerejű rendelkezést, amely később, mint hatszázas rendelet látott napvilágot.

Dr. Donáth Ferenc földművelésügyi államtitkár e kezdeti tárgyalásokról ezeket volt szíves elmondani nekünk:

— Amikor megérkeztem Debrecenbe, csak az alapelvek voltak meg. Én magammal hoztam a magyar birtokviszonyokra vonatkozó statisztikai adatokat, a statisztikai hivatal kiadvá-nyait. A munka nyomban megindult. Nagy Imre létrehívott egy bizottságot, amelynek az volt a feladata, hogy záros határidőn belül készítse el a földbirtokreformra vonatkozó jogszabályokat. A bizottságnak maga a miniszter volt az elnöke és abban Ko-vács Kálmán igazságügyi államtitkár, Réczei László és én fog-laltunk helyet.

Szerdahelyi Ernő törvényszéki bíró, aki jelenleg a Hajdú-megyei Földhivatal vezetője, ezeket mondja:

— Amikor február huszadikán az igazságügyminisztérium törvényelőkészítő osztályába, majd onnan nyomban a földmű-velésügyi minisztériumba kerültem, már folytak az előzetes tár-gyalások. Ezekben egy darabig részt vett dr. Blaskovits Zoltán törvényszéki bíró is, ő azonban közben a népbírósi rendelet előkészítésébe kapcsolódott bele. A tanácskozásokat leginkább a délelőtti és délutáni órákban tartottuk meg és pedig a föld-művelésügyi minisztériumnak abban a szobájában, ahol két íróasztal mellett S. Szabó Ferenc és Vásáry József államtitkárok dolgoztak. Ebben a szobában volt egy nagy kerek asztal, ehhez ültünk le rendszerint Donáth Ferenc, Réczei László és én. Gyakran jött hozzánk maga a miniszter is és emlékezetem sze-rint csak egyetlen egyszer vett részt a megbeszélésen S. Szabó Ferenc államtitkár. E megbeszéléseken az alapelveket fektettük le. A munkálatokhoz alapul szolgáltak mindenekelőtt a dr. Do-náth Ferenc által beszerzett statisztikai adatok, dr. Kerék

Mihálynak — aki csak később kapcsolódott a munkába — egy régebben megjelent könyve és azután a Paraszt Pártnak az a gépirásos javaslata, amelyet Szálai Zsigmond hozott el a minisztériumba és amely tulajdonképpen a rendelet magját képezte.

A rendelet megszövegezése nem a minisztériumban történt, hanem az éjszakai órákban dr. Valentiny Ágoston lakásán, a Balogh-féle ház harmadik emeletén. Erről az izgalmas munkáról már dr. Réczei László miniszteri osztályfőnök beszél:

— Eredetileg az én lakásomban akartunk összejönni, de mi hárman laktunk két szobában, Bojta Béla államtitkár az én szobámban aludt, a másikban pedig dr. Balogh Győző. Így azután dr. Valentiny Ágostontól kértünk kölcsön egy szobát, ezt kineveztük törvényelőkészítő osztálynak. Miután abban az időben éjszaka gépirónót nehezen lehetett kapni, én magam ültem az írógép mellé és gépeltem le előbb a rendelettervezetet, majd később magát a rendeletét is. Február utolsó napjaiban

három éjszakán keresztül készült el

a hatszázas rendelet. Előzően a tanácskozásokon részt vett Veres Péter is, aki február huszadikán a földreformról előadást tartott a debreceni szabadegyetemen.

— A rendelet tulajdonképpen így készült: hárman voltunk a szobában: Nagy Imre miniszter, dr. Donáth Ferenc, a Kommunista Párt szakértője és én, a törvényelőkészítő és gépiró egyszemélyben. Előttünk feküdt a rendelkezésünkre álló kevés anyag, közöttük a Szociáldemokrata Pártnak még a harmincas években kiadott tervezete és az a négyoldalas nyomtatott kis röpirat, amelyen emlékezetem szerint a Kommunista Párt és a Nemzeti Paraszt Párt közösen adtak ki és amely a földbirtok-reform kérdésében e két párt követeléseit tartalmazta. Technikailag úgy végeztük el a munkát, hogy minden paragrafust, a rendeletnek mind az ötvenhat szakaszát egyenkint letárgyaltuk a már előzően elkészített tervezet alapján és amikor hárman megállapodtunk a szövegben, én azt legépeltem.

Mi történt azután? Erre a kérdésre most már ismét dr. Donáth Ferenc adja meg a választ:

— Amikor a tervezet elkészült, azt március elején pártközi értekezlet elé vittük. A pártközi értekezlet összehívásával

vártunk addig, amíg Tildy Zoltán,

a Kisgazda Párt vezére Debrecenbe érkezik. Emlékezetem szerint március tizenharmadikán volt ez az értekezlet, amelynek résztvevői közül emlékszem Tildy Zoltánra, Nagy Ferencre, Szakasits Árpádra, dr. Riesz Istvánra, Marosán Györgyre, Nagy Im-

rére, Gerő Ernőre, Erdei Ferencre, Vörös Jánosra, Veres Péterre. Lehet, hogy Kovács Béla is ott volt, de erre már nem tudok visszaemlékezni. Én voltam a pártközi értekezleten a javaslat előadója. A rendelettervezetet szakasról-szakaszra letárgyaltuk, azon az értekezlet kisebb módosításokat eszközölt, mire azután újra leírtuk a tervezetet, az március tizenhetedikén minisztertanács elé került, amely elfogadta azt és március tizennyolcadikán megjelenti a hivatalos lap tízes számában.

A Magyar Közlönynek e száma két helyen is megjelent: Debrecenben és Budapesten. Debrecenben Nagy Károly grafikai műintézetében készült e példány és annak elkészültéről Nagy Károly ezeket mondotta:

—Húszezer példányban nyomtuk ki a Magyar Közlönyt, a kormány csak nehezen tudott papirost szerezni hozzá. A munka igen sürgős volt. Abban az időben készült nálunk a Szociáldemokrata Párt lapja, a Tiszántúli Népszava, a lap vasárnapi száma már bent volt a gépben, de a nyomtatást! abba kellett hagynom, a Tiszántúli Népszava formáit kiemeltük és helyükbe a Magyar Közlöny oldalai kerültek. Egész éjszaka és vasárnap is dolgoztunk és a napilap nyomására csak akkor került újra sor, amikor a hivatalos lap már elkészült.

—A szedésről matricákat kellett készítenem, úgy volt, hogy ezeket Pestre viszik és ott az Állami Nyomda e matricák alapján készíti el a további példányokat. A matricák azonban itt maradtak, Budapesten újból kiszedték az egész szöveget és Budapesten új szedéssel készült el második kiadásában a lap.

A budapesti kiadás csak napokkal később jelent meg és érdekes, hogy

a budapesti kiadás szokatlan sajtóhibával

látott napvilágot. A lap első oldalán a „március 18“ helyett „május 18“ áll, a belső oldalakon azonban már helyesen közli a pesti kiadás a megjelenés napját.

A törvényerejű hatszázas rendelet megjelenése után legsürgősebb feladat volt elkészíteni azt a rendelkezést, amely a végrehajtási utasításokat tartalmazta. Ennek elkészítésében már dr. Somogyi Sándor miniszteri tanácsos, akkor törvényszéki bíró vett aktív részt és ő mondotta el a következőket:

— Majdnem hat héttel Budapest felszabadulása után, február huszonnyolcadikán érkeztem meg Debrecenbe. Dr. Nemess József őrnagy, sajtófőnök jött fel Budapestre azzal az utasítással, hogy a birtokpolitikai kérdéssel kapcsolatos teendők, valamint a termelési vonalon és a közellátási minisztériumban meg-

vitatásra kerülő problémák megoldása körüli munkálatokra szakembereket vigyen le. Rettenetes utunk volt. Harminckétszer kaptunk defektet és négy napig tartott utazásunk. Az első éjszakát a debreceni rendőrségen töltöttük, másnap ahhoz a csoport-hoz kerültem, amely a földbirtokreformmal kapcsolatos intézkedéseket készítette elő. Ebben a csoportban dolgoztak dr. Kerék Mihály, a Mezőgazdasági Szövetkezeti Központ ügyvezető alelnöke, kisgazdapárti képviselő, Pataky Ernő miniszteri osztályfőnök, Ternecky Zoltán miniszteri osztályfőnök, Szerdahelyi Ernő törvényszéki bíró, Bobrich János telepítésügyi tanácsos, Dégen Imre mérnök, aki később az Országos Földbirtokrendezési Tanács tagja lett és. jelenleg is az, Zsolt László miniszteri titkár és Komlóssy László miniszteri osztálytanácsos, aki a műszaki vonatkozású ügyeket intézte. Ez a hivatal a pénzügyigazgatási palota második emeletén dolgozott. Amikor én Debrecenbe érkeztem, a hatszázas rendelet nem volt még kész, a tervezetet Szerdahelyi Ernő mutatta meg nekem, aki azért kapta azt kézhez, hogy jogi szempontból nézze azt. át.

— Közben családi ügyben Nagyváradra utaztam és amikor visszajöttem, a hatszázas rendelet már meg is jelent. Ekkor kaptuk azt a rendelkezést, hogy készítsük el a földbirtokreform végrehajtási utasítását tartalmazó harmincháromezres számú földművelésügyi miniszteri rendeletet. Valamennyien összejöttünk éjjel a minisztérium földszinti helyiségében és a rendelet úgy készült, hogy a hatszázas

rendeletet ollóval darabokra vagdaltuk szét

és az apró cédulákat széjjelosztottuk egymás között azzal, hogy mindenki a részére kapott paragrafusokhoz készítse el a végrehajtási utasításokat. Ez az éjszakai munka március huszonegyediké körül folyt le, de lehet, hogy egy-két nappal előbb. Emlékszem rá, hogy este tíz órakor fogtunk a munkához és körülbelül éjfél után kettőre együtt volt az egész anyag, öt-hat ember dolgozott egész éjszaka és bekapcsolódott a munkába az erdészeti osztály egy részlege is. Olyan stádiumba került a rendelet, hogy azt másnap Nagy Imre miniszter és Donáth Ferenc is átnézhatték. Nagy Imre ismertette azután a rendeletet a kormány tagjaival, akik módosításokat eszközöltek rajta.

— Nyomban ki akartuk nyomtatni a rendeletet, de a Nagy Károly nyomdájában nem volt papiros. Dr. Balogh István államtitkár külön teherautót küldött Budapestre papirosért, ekkor meg az volt a baj, hogy a rendelet kefelevonatát nem nézte at senki és az sajtóhibákkal tele jelent meg. Ezért abba kellett hagyni a nyomtatást, a kinyomott példányokat megsemmisítet-

ték és újra nyomták a Magyar Közlöny március huszonkilencedikén megjelent tizenhármas számát, amely a rendeletet közölte. Közben azután elkészültek a további rendelkezések is, amelyek közül az első a házhelyekre, a második az anyagi vonatkozású kérdésekre tartalmazta a végrehajtási utasításokat, de ezek a rendelkezések már Budapesten készültek el és itt is jelentek meg. Debrecenben alakult meg az Országos Földbirtokrendező Tanács, amelynek elnökévé Veres Pétert, alelnökévé Nagy Ferencet, tagjaivá rajtuk kívül dr. Donáth Ferencet, Takács Józsefet, dr. Kerék Mihályt, Macskássy Józsefet, Vass Antalt és D. Nagy Ferenc debreceni kisbirtokost nevezte ki a miniszter. Megalakult az Országos Földhivatal is, amelynek dr. Kerék Mihály lett az igazgatója. A hivatalos lap egymás után közölte a megyei földbirtokrendező tanácsok tagjainak a kinevezését. A Hajdúmegyei Földbirtokrendező Tanács elnöke Kállai Sándor lett. Debrecenben már március végén megalakult a tanács. Debrecenben kellett gondoskodni a hatalmas nyomtatványanyag elkészítéséről. Az orosz katonaság által rendelkezésre bocsátott teherautók, de még

repülőgépek is vitték széjjel az országban

a nyomtatványokat. Ezek legnagyobb része már Budapesten készült, miután Debrecenben nem volt elég papíros. A községi földigénylő bizottságok szinte pillanatok alatt alakultak meg az egész országban, de rengeteg helyen meg sem várták a rendelet megjelenését, hanem a földnélküli parasztság, amely ezer esztendő óta másnak vetett és másnak aratott, felosztotta a nagybirtokokat és hozzákezdett a tavaszi munkához.

A miniszteri biztosok, akiknek kiküldéséről dr. Donáth Ferenc földművelésügyi államtitkár intézkedett, vitték szerte az országba a nyomtatványokat, sok helyen azonban már befejezett tények fogadták őket. Az első nagyobbszabású földosztást ünnepélyes keretek között Sövényházán, a volt Pallavicini-féle uradalomban tartották meg, ahol maga a földművelésügyi miniszter, Nagy Imre osztotta ki az első birtokleveleket. Ezt megelőzően azonban március huszonötödikén, még a végrehajtási utasítás megjelenése előtt Veres Péter repülőgépen ment Mezőhegyesre, ahol a harmincezer holdnyi állami mintabirtokot az ottani nincstelenek egész terjedelmében fel akarták osztani. Veres Péternek sikerült azután olyan megoldást találni, hogy az állami mintabirtokból tízezer hold megmaradt az államnak, a többi felosztásához az Országos Földbirtoktanács később hozzájárult.

Hol osztották fel az első földet? Nehéz felelni e kérdésre. A rendelkezésünkre álló adatok szerint hivatalosan

az első földosztás Szabolcs megyében, Tiszanagyfalun

történt, a földbirtokreform megjelenése után, de a végrehajtási rendelet megjelenése előtt, pontosan ezerkilencszáznegyvenöt március huszonhetedikén, kedden, délután fél kettő és kettő között. E történelmi jelentőségű eseményről Rákos Sándor írja:

„A tisanagyfalusi földigénylő bizottság Sajben rendőrfőkapitány és Pintér András nemzetgyűlési képviselő jelenlétében osztotta ki a földet három jogosultnak: Munkácsi Mihály, Laczor Mihály és Bodrogi András nincsteléneknek. Gyermekük önként jelentkeztek a demokratikus hadseregbe. A föld kimérése után nyílászóval döntik el, hogy melyik tag melyiké legyen. Azután megint a föld sarkánál gyülekezünk. Mindenki az elérékenykedéssel küzd. Sajben főkapitány magához inti a három földhözjuttatottat és emelt hangon mondja: Munkácsi Mihály, Laczor Mihály, Bodrogi András, most már tiétek a föld!... Felcsukló zokogás szakítja félbe a rendőrfőkapitány szavait. A három elhasznált, agyonkínzott ember leborul a földre és úgy csókolja zokogva. Most már minden jelenlévő sír. A történelem, mely ezekre a pillanatokra otthagya a frontokat és Tiszanagyfalu felé szállt, itt suhogtatja szárnyait a fejünk felett... Az ezeréves per eldőlt. A legfelsőbb fórum, maga a magyar nép mondta ki az ítéletet.“

Dr. Somogyi Sándor miniszteri tanácsos mondotta: — Az egész világ jogszolgáltatásában egyedül álló a hatszázas rendelet. Sehol nincsen példa arra, amit ez a rendelkezés tartalmaz: felhatalmazza a minisztert még arra is, hogy megváltoztassa a törvényt, ha annak szükségét látja. A jogalkotásban nincsen példa arra, hogy egy miniszter felhatalmaztassék a törvény szabályozására. A rendelet csak azt kötötte ki, hogy annak szellemétől és alapelveitől a végrehajtásban eltérni nem lehet.

Donáth Ferenc államtitkár így fejezte be nyilatkozatát:

— A földbirtokreform a demokratikus átalakulásnak tengelykérdése volt. Nem hiányzott, mert nem hiányozhatott egyetlen demokratikus párt programjából sem. Mind a négy nagy párt legfontosabbnak és legsürgősebbnek tartotta, hogy a háború befejeztével azonnal végrehajtsák a demokratikus földreformot. Ezt a történelmi szükségszerűség parancsolta meg. Mindenki tisztában volt itt azzal, hogy Magyarország csak úgy lehet demokratikus állam, ha a feudalizmus alapját, a nagybirtokot megszüntetjük.

Amíg idáig eljutottunk:

Ha e könyvben, amelynek célja se több, se kevesebb, mint szemléltetően bemutatni — még az utókor számára is — mi történt Debrecenben és Debrecen körül a magyar nemzet történetének sorsdöntő idejében, seregszemlét tartunk munkánk befejezése előtt Debrecen közigazdasági élete felett, vigy ennek oka semmi más, csak az, hogy: Debrecen száz napig a magyar kormány székhelye és az ország fővárosa volt. A magyar gazdasági életben Debrecen soha nem állott az első helyen és ezt a kiváltságot a maga számára nem is vindikálja, azonban azokban a hetekben és hónapokban, amikor új életre lendült a magyar sors: Debrecen a maga alig életre térő közigazdaságiának vérkeringésével is bizonyára első volt az országban és — amint azt könyvünk más helyén megírjuk — a debreceni pénzügyigazgatóságon, amely ebben az időben a kormány palotája volt, történtek meg azok az intézkedések, melyeknek révén kezdődhetett csak el az egész országban, sőt a fővárosban a legnagyobb és legfontosabb! üzemek munkája is.

Ebben a cikkemben, amely sorrendben a kormány vonatajának elindulását előzi meg e könyvben és így tulajdonképpen tartalmát tekintve, nagy munkánk befejező írásának tekinthető, számot szeretnék adni előráncigált tarka mozaiklapokkal arról, hogy miképpen is indult útjára a gazdasági élet, kereskedelmi, ipari és agrárvonalon, szeretnék megállni az egyes stációknál.

*

Hogyan indult útnak a közigazdaság élete?

Kezdjük az iparral.

Benyáts Emil mérnök, a hasonló nevű harisnyagyár tulajdonosa meséli:

— Ezerkilencszáznegyvennégy október tizenkilencedikén szabadult fel Debrecen, amely sokat szenvedett az ostrom alatt, gyáram is beszüntette az üzemét, mert munkásaim, azelőtt általában harmincnyolc emberrel dolgoztam, szerteszéledtek és és óvóhelyeken húzták meg magukat. Pár nappal a felszabadulás után Szotnyikov városparancsnok kiadta a rendelkezést, gondolom ő maga is eljött hozzánk, hogy

az üzemet azonnal meg kell kezdenem.

Teherautót és őrséget adott és ezekkel összeszedtem huszonegy munkást, akik karácsonyig a gyárban is aludtak. Az oroszok gondoskodtak a munkások ételmezéséről és elegendő enni-valót is hoztak. Velem szabályos munkaszerződést kötöttek, bér munkát végeztem a részükre, előbb a saját anyagunkat dolgoztuk fel, azután ők hoztak anyagot, megfizették nekem az október tizenhetediké előtti nyersanyag árát és munkabért, csináltunk mindent, gyerekharisnyákat, gyerekzoknit, pullovereket, női zoknikat, férfi fehérneműt. Június tizenötödikéig tartott ez az állapot, amikor az üzem átadták a városnak és azután az visszaadta azt nekünk, jogos tulajdonosoknak. Egy elosztó oszlopparancsnokság alá tartoztam a Juhász-féle bőrgyárral, a Kovács-féle bőrgyárral, az Egyesült Kefegyárakkal együtt, első parancsnokom Szmirnov hadnagy volt, akit Cserjakov százados váltott! fel. Külön tábori postaszáma volt az üzemnek, emlékszem rá: először 28.950, később 03.773.

Amit Benyáts Emil elmond, az körülbelül ráillik Debrecen többi üzemére is és Leitner Jenő, aki ezekben a nehéz időkben a tolmács szerepét töltötte be az orosz parancsnokság és a magyar hatóságok között, e könyvben közölt érdekes nyilatkozatában részletesen elmondja azt, hogy az oroszok kezdeményezésére miként indult el az összes üzemekben a munka.

*

Ha már most a mezőgazdaság elindulásáról akarunk beszélni, akkor több stációnál kell megállni e kérdésnél.

Mindenekelőtt el kell mondanom azt, hogy Debrecen körül a harcok olyan időben folytak, amikor a learatott gabona asztagokba hordva a cséplésre várt. A folytonos légítamadások és a harcok miatt a cséplést nem lehetett elvégezni, a nagyobb gazdaságokban a cséplőgépek ott álltak az asztagok mellett, minden reggel befűtötték azokat, néha egy-két órát csépeltek is, de azután jöttek a gépek, felváltva oroszok és németek, néha angolok és amerikaiak is, a munkások széjjelszaladtak, ha ugyan voltak munkások, mert hiszen sok helyről elvitték azokat és bizony a gabona legnagyobb része csépeletlenül ott maradt, az asztagok átáztak, az őszi eső után jött a dér, leesett a hó, az asztagok teteje megfagyott és amikor decemberben már aránylagos nyugalom köszöntött ránk, annyi szenvedés után,

csakánnyal kellett széjjelvágni az asztagokat,

illetve azok kőkeményre fagyott tetejét, A szem természetesen kicsirázott és a földművelő népség, amely téli fagyban ment

kukoricát törni és behordani a csöveket, nem tudta, mit csináljon a kicsírázott gabonával. Ekkor, ezerkilencszáznegyvennégy decemberében cikket írtam a debreceni *Néplap*-ban és ebben a cikkben, mint régi mezőgazdasági gyakorlati szakember, megmagyaráztam, hogy a kicsírázott gabona kenyérnek ugyan nem jó, de szeszfőzésre és takarmányozásra nagyszerűen felhasználható, így azután a megsemmisüléstől sikerült megmenteni jelentős gabonamennyiségeket.

*

A debreceni Mezőgazdasági Kamara Yulow Imre igazgató kitűnő vezetése alatt talán egyike volt azoknak az intézményeknek, amelyeknek működése úgyszólván pillanatig sem szünetelt. A Kamara Hunyadi-utcai székháza bombatámadás során elpusztult, de az intézmény az ostrom két napján történt kényszerű szünetelése után, október huszonkettedikén, a Piac-utca ötvenkilences számú ház egyik bérelt lakásában tizenkét régi tisztviselőjével és alkalmazottjával folytatta működését, november másodikán miár összekötetésbe került az orosz katonai parancsnokságokkal, amelyek részére főleg az adatszolgáltatás terén végzett jelentős munkát, miután előbb hivatalát rendbehozta és a romokat eltakarította. Nehéz volt a feladat: a katonai érdekeket kellett összhangba hozni a mezőgazdaság érdekeivel, de elfogulatlanul kell megállapítanunk, hogy ezen a téren a debreceni

Mezőgazdasági Kamara kitűnő munkát végzett.

Amikor azután megalakult a kormány, a Kamara volt az egyetlen, amelyre agrártéren a különböző minisztériumok támaszkodhattak. A Kamara kapott elsőnek telefont és úgyszólván minden minisztérium munkájába belekapcsolódott és részt vett a mezőgazdaságot érdeklő valamennyi kormányrendelet megalkotásában.

*

Debrecen, mint a Nagy Magyar Alföld szíve, mindenkor mezőgazdasági székhely volt és különös jelentősége volt itt a Pallagon működő Gazdasági Akadémiának, amelyet azonban a kiűrités idején, október kilencedikén szőröstől-bőröstől Magyaróvárra vittek. A gazdaság vezetését eleinte Csigi András altiszt, a főépület gondozását pedig Molnár Lajos altiszt vállalták, azonban Csigi néhány nap múlva elhagyta Pallagot és a gazdaság vezető nélkül maradt. Szerencséje volt az intézetnek, hogy közben Debrecenbe vetődött a főiskola tanárai közül Tóth Mihály, aki nem ment tovább nyugatra, hanem itt maradt és az

Ideiglenes Nemzeti Kormány megalakulásáig, ha hivatalosan nem is, de ténylegesen ő vezette az ügyeket mindaddig, amíg Vásáry József és S. Szabó Ferenc földművelésügyi államtitkárok december huszonkilencedikén meg nem látogatták az Akadémiát és akkor a kormány hivatalosan is Tóth Mihályt bízta meg a főiskola vezetésével. Januárban azután kiegészült a tanári kar, az Akadémiára kapott beosztást Magyary András, aki azelőtt Kassán volt, majd Tardik Frigyes kolozsvári tanársegéd, majd rajtuk kívül Penyigei Dénes, Dezső György, Pogácsás György és Gál Sándor okleveles gazdák, a városból el nem menekült szakemberek közül pedig Berényi Dénes meteorológus és Sátor József, aki állattant adóit elő, ugyancsak az Akadémia tanárai közé kerültek. Február elsején már megindulhattak az előadások, szerencséje volt az intézetnek, hogy az ott elszállásolt szovjet csapatok parancsnoka egy orosz őrnagy volt, a polgári életben botanikus, aki őrséget állított a kapu elé és ez nem engedte meg, hogy a főépületben katonákat szállásoljanak el. A berendezési tárgyakat

a németek elrabolták,

még egy mikroszkópot sem hagytak ott.

Az Akadémia tulajdonát képező négyszáz katasztrális holdat a földbirtokreform érintetlenül hagyta, ellenben a főiskola által a várostól bérelt majdnem kétszáz hold legelőt és szántót nyolc-tizenkét holdas parcellákban a hosszabb idő óta szolgáló nagycsaládú cselédek között osztották szét és Pallagon alakult meg az első földműves szövetkezet, amelynek keretén belül a felszereléssel ellátott módosabb gazdák kiegészítették igaerővel nem rendelkező társaikat. Március elején

itt alakult meg az első termelő bizottság

Magyarországon. Ez szabad társulás volt a termelés megindítására. A bizottság tagjai később dűlőbiztosok lettek.

A pallagi Akadémiát a kormány március végén kiadott rendeletével mint Magyar Mezőgazdasági Főiskolát egyetemi rangra emelte és az intézet élére dékánt állított. Jelenleg dr. Tamás Ferenc adminisztrátori minőségben vezeti a főiskolát, ahol három egyetemi tanár és hat-nyolc középiskolai tanár végzi az oktatást.

*

A legsúlyosabb probléma, amely a felszabadulás után, nyomban a kormány megalakulását követően jelentkezett: a mezőgazdasági termelés zavartalan folytatásának a kérdése

volt. A szakemberek tudták, hogy azon áll, vagy bukik a demokrácia: vajjon lesz-e termés ezerkilencszáznegyvenöt Péter-Pálja után és Isten akaratán kívül a rendelkezésre álló emberi erővel sikerül-e biztosítani a föld megmunkálását. Közben végrehajtásra került a földbirtokreform, legtöbb helyen a nincstelenek meg sem várták, hogy életbe lép a törvény és szétosztották maguk között a jórészen gazdátlaná vált nagybirtokokat. Ámde ezeket meg kellett művelni és a szántáshoz, vetéshez mindenekelőtt hiányzott az üzemanyag. Ebben az időben Debrecenben ládáz harc folyt egy deci petróleumért is. A földművelésügyi minisztérium mindenekelőtt összeszedette az elhagyott traktorokat és egyéb benzinmotorokat és ebben az időbeli egy kitűnő szakembert: Gyulaházi Jenőt bízták meg azzal, hogy a földművelésügyi minisztériumban állítsa fel az úgynevezett mezőgazdasági ásványolaj osztályt és vegye át annak a vezetését. Gyulaházi Jenő a pénzügyigazgatósági palota földszintjén egy kis udvari szobában kezdett dolgozni, maga mellé vette a régi debreceni szakemberek közül Vizsolyi Zoltánt a Shell, Radeckzy Józsefet a Fantó és Szabó Zsigmondot a Vacuum Oil képviselőit, Gyulaházi Jenő mellett különösen Pataky József miniszteri tanácsos és Vigh István gazdasági felügyelő dolgoztak éjjel-nappal. Sikertelenül az oroszoktól már márciusban olyan jelentős ásványolaj mennyiségeket kapni, hogy ezekkel üzembe tudták helyezni a traktorokat, a földhöz juttatott paraszt el tudta végezni a szántást, a földek jelentős részét megművelték és az ország feje felől elszállt az éhínség réme. Az oroszok egymás után szállították a legkitűnőbb motorolajat, petróleumot, benzint, a ciszternák a debreceni állomásra futottak be és Gyulaházi Jenő osztálya gondoskodott annak a szétosztásáról. Amilyen mértékben azután folytatódott a Vörös Hadsereg diadalmos előrenyomulása Pest környékén és a Dunántúlon, olyan mértékben küldte ide Gyulaházi Jenő az ásványolajat.

A Kereskedelmi és Iparkamara megalakulásáról könyvünk más helyén számolunk be. A gazdasági élet megindulásának ismertetésénél első helyen kell megemlékeznünk a munkásság érdekképviseletének, a szakszervezetek központjának megalakulásáról, amely nyomban a felszabadulás után a mostani Arany János-utcai székházban történt meg. A szakszervezetek központjának megteremtésében és kiépítésében — mint ezt Giczey András, aki a kezdeti megszervezésben tevékenyen részt vett, közli velünk — elsőik között a bőripari, építő, fa, nyomdai, vasipari és szabóipari munkások vettek részt és a szakszervezetek,

mint az ipari munkásság arra hivatott képviselői, bekapcsolódtak azután e város közigazgatási és politikai életének irányításába is. A Nemzeti Bizottságban már a politikai pártokkal együtt munkálkodnak Debrecen újjáépítéséért.

Az Ipartestület, amelynek Debrecen életében mindig komoly szerepe volt, hiszen a kisiparosság mindenkor vezetett ebben a városban, korán elkezdte a munkát. Szendrey Sándor, a város kitűnő helyettes polgármestere, a debreceni kisiparosság mindenkor demokratikus felfogásáról ismert hivatott vezetője, akit a felszabadulást megelőző időben az ipartestületi elnökségtől demokratikus magatartása miatt felfüggesztettek, így meséli el az ipartestület munkájának megindítását:

— Egy nappal azután, hogy dr. Vásáry István átvette, mint megbízott polgármester a város vezetését, megjelentem nála és bejelentettem, hogy a nehéz időkben rendelkezésre kívánok állni egész erőmmel és minden tehetséggemmel. Dr. Vásáry István azt mondta nekem, hogy súlyos kérdések forognak napirenden, ezek megoldásában

elsősorban az iparosságra van szükség,

mert a hadseregnek az iparosságot kell rendelkezésére bocsátani. Nyomban megkezdtem a mozgalmat. Azonnal érintkezésbe léptem az iparosság régi vezetőivel, közöttük Prém Miklóssal, Boldog Józseffel, Vajtóczival, Bihari Gáborral, Schneider Mihállyal és másokkal, rövidesen már elnöki tanácsot is tudtunk tartani és minthogy az Ipartestület vezetői közül csak én voltam itt, én vittem a munkát mindaddig, amíg a szabályszerű közgyűlés meg nem választotta az Ipartestület vezetőségét. Fokozatosan életre hívtam és munkába állítottam a szakosztályokat, ahol itt volt az elnök, ott annak vezetése alatt, később már előljárási üléseket is tartottunk és a debreceni iparosság e súlyos időkben is teljesítette kötelességét.

*

A kereskedelmi élet megindulásáról részletesen beszámol az a jelentés, amelyet dr. Harsányi Imre, a debreceni Kereskedelmi és Iparkamara kitűnő ügyvezető titkára január negyedikén juttatott el Gábor József kereskedelemügyi miniszterhez. Elmondja ez a jelentés, hogy a debreceni kereskedelem rendkívül sokat szenvedett, az áruforgalom nehezen indult meg. A kezdetet az jelentette, amikor az orosz katonai parancsnokság nyomban a bejövetelet követően szigorúan utasította a város polgármesterét, hogy

a kereskedéseket haladéktalanul nyissák ki.

Kardos Zoltánt nevezte ki a polgármester a Kamara elnökévé és az elnök kereskedőkből nagyobb bizottságot alakított azért, hogy ez állapítsa meg, honnan és milyen mennyiségű és minőségű áru hozható be. Függetlenül azonban e bizottság munkájától, az üzleteket kinyitották, összeírták azokat a boltokat, raktárakat és vállalatokat, amelyeknek tulajdonosai nem, tartózkodtak Debrecenben, ezekben az árut felleltározták és egy ötven tagú bizottság végezte ezt a munkát. A leltározott árukat — január negyedikéig nyolcvan üzlet készletét kétszázezer pengő értékben — a Fűszerkereskedők Árubeszerző Szövetkezetébe hordták össze, azokat a nyílt üzlettel bíró kereskedők között osztották szét a Zsidó Szövetség ellenőreinek közreműködésével és a kereskedők az áru ellenértékét a város házipénztárába fizették be. Január negyedikéig közel nyolcvanezer pengőt helyeztek letétbe. Dr. Harsányi Imre jelentése pontosan felsorolja a leltározott üzletek áruit is, de megjegyzi, hogy azokat nem lehet az elsőrendű szükségletek, helyesebben az úgynevezett komtmierz-árúk közé sorozni. A Kamara kutató az elrejtett árukészletek után is, megállapította, hogy Debrecenbe vidékről sok áru jön be, ez azonban főleg élelmiszer. Kifogásolja a jelentés, hogy az úgynevezett zsidogón a használt árukat igen magas áron adják el, az üzleteket tanúk és ellenőrzés nélkül bonyolítják le, panasolja, hogy akadnak, akik borért, pálinkáért literenként ezer pengőt is fizetnek és jelenti, hogy a jelentés elkészültéig hatszázharminhárom üzlet nyílt meg Debrecenben, ezeknek azonban majdnem a fele, közel háromszáz fűszer, vegyes, vagy szatócs kereskedés. Az áruhiány nagy és Debrecenben egy újabb kereseti lehetőség teremtődött meg és ez: a pénzváltás. Az egyszerűbb emberek nincsenek tisztában a lei, rubel, cservonyec értékével és azoknak, akik a pénzváltó ipart jogosítvány nélkül, semmi felelősséget nem érezve folytatják, értéken alul adják oda az idegen pénzt.

A kereskedelemnek erős segítségre van szüksége és ennek különösen két módja nagyon sürgős, elsősorban az áruellátás, második az árak szabályozása, a semmivel nem indokolható árfelhajtás és árdrágítás megakadályozása. E tekintetben dr. Harsányi Imre konkrét javaslatokat is tesz a miniszternek, majd arra kéri, hogy tegye lehetővé közlekedési eszközök rendelkezésre bocsátásával a Kamara részére egész kerületével való érintkezést, hogy legalább a kezdeményező lépéseket megtegye.

Dr. Harsányi Imrének a kereskedelmi miniszterhez intézett ez a jelentése:

kortörténeti dokumentum.

Legjobban karakterizálja az akkori viszonyokat és azt a káoszt, amelyből azután — nem utolsó sorban a később hazatért dr. Radó Rezső főtitkár és dr. Harsányi Imre ügyvezető titkár fáradságot nem ismerő munkájának segítségével — a patinás debreceni kereskedelem mégis elsőnek tért magához Magyarországon.

Ebben bizonyára része van az időközben újjáalakult két-százötven esztendőes Kereskedő Társulatnak is, amelynek életrehívásában kevés részt követelhetek a magam számára. Amikor ugyanis a megszállást követő időben megjelent az a hivatalos rendelet, amely a rubelnek a pengőhöz való viszonyát szabályozta, felmentem a polgármesteri hivatalba és ott a jelenlévő dr. Vass Károly főjegyzőtől a rendelkezés hivatalos másolatát kértem. A főjegyző közölte velem, hogy ezt magánszemélynek nem adhatja ki, ellenben ha azt például a Kereskedő Társulat kérné, annak azt szó nélkül rendelkezésére bocsátaná. Én gondolkodás nélkül leültem egy írógéphez és a Kereskedő Társulat nevében kértem a rendelet kiadását. Meg is kaptam. Utána nyomban elmentem Kardos Zoltánhoz, akivel megbeszéltem, hogy életre hívjuk a Társulatot, a városháza kistanácstermében volt is egy értekezlet, amelyen Kardos Zoltán, dr. Harsányi Imre és én vettünk részt, az értekezlet eredményeként azután alakuló közgyűlést hívtunk össze a Zenedébe, ezen Kardos Zoltánt elnöknek, Fürst Lászlót, Leitner Jenőt és Kovács Lajost alelnököknek, Ujlaky Sándort ügyvezető elnöknek választották meg, én lettem az újjáalakult Társulat pénztárnoka és a történelmi hivatást betöltő Kereskedelmi Társulat a legsúlyosabb időkben meg is kezdte működését.

Majdnem három év telt el a felszabadulás óta és Debrecenben lassanként eltűntek a romok. A borzalmak októberében lobogó lánggal égő házak egy része már újjá is épült Fel kell jegyeznünk Debrecen történelme számára, hogy Páll Sándor, a népszerű vendéglősmester volt az első, aki Piac-utcai székházát, melyet tönkretettek a bombák, nagy áldozatok árán újjáépítette. Most hozzák rendbe a történelmi Nagytemplomot, amelynek külső architektúrája azonban teljes. A város törvényhatósági bizottsága közgyűléseit már a helyreállított régi teremben tartja és leginkább csak a vasúti indóház környékén emlékeztetnek a romok azokra a szörnyű időkre, amikor Debrecen történelmének legborzalmasabb napjait élte.

Radó Antal

Isten veled Debrecen!

Amikor Debrecenben az Ideiglenes Nemzeti Kormány megalakult, mindenki tudta, hogy a kormány csak addig marad itt, amíg nem nyílik lehetősége annak, hogy Budapestre költözzék. Amikor Budapest pesti része január tizennyolcadikán felszabadult, Budán még dúltak a harcok, Debrecenben azonban a minisztériumok már csomagolni kezdtek .. ±

Február elején megindult a lázas készülődés, a minisztériumok irataik és felszerelésük részére úgynevezett szabványládákat készítettek, február végén a tisztviselők élelmiszereket szereztek be és február huszonnegyedikén, alig egy héttel Buda felszabadulása után a Magyar Kommunista Párt budapesti és csepeli nagygyűlésén

Rákosi Mátyás már sürgette a kormány Budapestre költözését.

A legnagyobb baj természetesen az volt, hogy Debrecenben senki sem tudta, hogy hol és miként szállásolják el a minisztériumokat, a minisztereket és a minisztériumok tisztviselőkarát. Februárban már nemcsak Debrecenben működtek a minisztériumok, hanem az úgynevezett részlegek — a régi minisztériumok Budapesten maradt tisztviselői — a fővárosban önállósították magukat és keresték a kapcsolatot a debreceni kormánnyal. Meg kellett tehát teremteni e Budapesten dolgozó részlegekkel is a kapcsolatot, de még ennél is fontosabb volt a szálláscsinálás.

Több minisztertanács foglalkozott e kérdéssel.

Egyes miniszterek, közöttük legelsőnek gróf Teleki Géza kultuszminiszter már korán felutazott Budapestre. Neki szerencséje volt, mert a kultuszminisztérium gróf Klebelsberg Kunó-utcai épületét aránylag jókarfean találta. Az első kormány megbízott, aki Budapestre utazott, Gál László volt, az Anyag- és Arhivatal jelenlegi alelnöke, aki akkor az iparügyi minisztériumban volt miniszteri tanácsos. Nem fér semmi kétség ahhoz, hogy az iparügyi minisztériumra hárult a legsúlyosabb feladat Budapesten: számbavenni és munkába állítani a főváros üzemait, ez volt az oka annak, hogy Gál László már egy héttel Budapest felszabadulása után Erdei Ferenc belügyminiszter és Tákacs Ferenc iparügyi miniszter nyílt parancsaival útra kelt

és ez az utóbbi nyílt parancs úgy rendelkezett, hogy Gál László minden intézkedésében a minisztert képviseli. Neki kellett a minisztériumok elhelyezéséről is gondoskodni és tulajdonképpen

Gál László volt az első szálláscsináló Pesten.

Érdekes munkájáról ezeket mesélte el nekünk:

— Január végén azzal a rendőri különítménnyel utaztam el, amely azért ment Budapestre, hogy ott átvegye a rendőrségi szolgálatot. Villányi Andor, Timár ezredes, Tömpe András és Andreánszky István miniszteri osztálytanácsos vezették azt a negyvenkilenc polgári rendőrből álló különítményt, amely több teherautón utazott. Útközben mosolyogva mondtam még, hogy az lenne a legérdekesebb, ha a rendőri különítmény az Andrássy-út hatvanas számú házában, a hírhedt „Hűség házában“ rendezkednék be és barátaim tanácsomat meg is fogadták.

— Budapesten az első ember, akivel tárgyaltam, Bechtler Péter alpolgármester volt, aki akkor költözött át a Vízművek irodájából a városházára. Tárgyaltam azután Csorba János polgármesterrel, Jámbor Alajos alpolgármesterrel, majd a legsürgősebb érintkezést kerestem a Nemzeti Bizottsággal, amely már működött és sikerült érintkezésbe lépnem dr. Gulácsy György főtitkárral, Farkas Ferencsel és Kossá Istvánnal, aki akkor szervezte meg a szakszervezetek központját. Budapesten már megjelent akkor a *Szabadság* című lap, elmentem a szerkesztőségbe, ott

feladtam, egy hirdetést,

amelyben felszólítottam úgy az iparügyi minisztérium, mint az egyéb állami hivatalok és minisztériumok régi alkalmazottait, hogy nálam, mint a debreceni iparügyi minisztérium meghatalmazottjánál a József-utca tizenkettes számú házában haladéktalanul jelentkezzenek.

— A József-utca tizenkettes számú házában volt az állami munkaközvetítő intézet, az iparügyi minisztérium fennhatósága alatt álló egyetlen hivatal, ahol helyiségre akadtam. Össze tudtam szedni annyi ablaküveget, amivel két szobára való ablakot helyreállíthattam. Találtam valami kevés tüzelőszert is és az iparügyi minisztérium budapesti kirendeltsége e József-utcai ház két szobájában február másodikán megkezdhette működését. Csernisov tábornok, Budapest akkori városparancsnoka a legmesszebbmenő támogatását helyezte kilátásba, tudomásul vette, hogy a debreceni kormány meghatalmazottjaként működöm, ami annál nagyobb előzékenység volt részéről, mert hi-

szen Budán ekkor még folytak a harcok és így Budapestnek a fronttól nem volt meg az a távolsága, amely lehetővé tette volna, hogy ott kormányzervek egyáltalában működjenek. Az iparügyi minisztérium volt az első és egyetlen, amelynek legalitását a városparancsnok elismerte és ezért valamennyi minisztérium és közhivatal ama tisztviselői, akik Budapesten a szervezkedést megkezdték, minden ügyükben hozzám fordultak. Első teendőm az volt, hogy az állami tisztviselők, egyben azonban az ipari munkásság számára is olyan igazolványt szereztem a városparancsnokságtól, amely a szabad mozgás lehetőségét biztosította.

— Körülbelül február végéig dolgoztunk a József-utcában, egyre több tisztviselő jelentkezett nálam, a két szoba szűk volt és gondoskodnom kellett más helyiségről. Így jutottunk el azután a szabadalmi bíróság Akadémia-utcai épületébe, minthogy azonban itt is csak kevés helyiség állt rendelkezésre, ezzel egy időben a minisztérium egy része beköltözött az állami ércbányászat Nagyatádi Szabó-utcai házába is.

Már februárban egy csomó embernek adtam megbízást, járjanak a városban, nézzenek körül, hol lehetne a minisztérium részére megfelelő épülethez jutni. Így jutottunk el tulajdonképpen az Akadémia-utcába is. Február végén azután jelentették nekem, hogy a Pénzügyi Központ Szabadság-téri palotájában néhány emeletet meg lehetne szerezni. Az első pillanatban Buda felszabadulása után az Anyaghivatal budai palotájára gondoltam, de amikor ezt megtekinttem, láttam, hogy olyan állapotban van, hogy helyreállítására hosszú ideig nem lehet gondolni. Így tehát érintkezést kerestem Oltványi Imrével, a Magyar Nemzeti Bank elnökével, aki szívesen segítségemre volt és így biztosítani tudtam a Pénzügyi Központ palotájában több emeletet. Erre a megoldásra annál is inkább szükségünk volt, mert hiszen a régi iparügyi minisztérium épülete Budán a Lánchíd-utcán, szemben a kereskedelmi minisztériummal,

teljesen kiégett és rombadólt.

— Takács Ferenc iparügyi miniszter volt az első, aki már Budapesten működő minisztériumának meglátogatására a kormány érkezése előtt feljött és márciusban heteket töltött a fővárosban. Ebben az időben fenn volt már Pázsint Ödön a miniszterelnökség részéről, Kovács Béla államtitkár a belügyminisztérium ügyeit intézte és ő szerezte meg minisztériumának az igazságügyminisztérium régi épületében a helyiségeket, a közellátási minisztérium régi épületét foglalta el, a kereskedelmi

minisztérium pedig az első időben a kereskedelmi és iparkamara helyiségében működött. Itt sok tisztviselő dolgozott és Gábor miniszter is meglátogatta minisztériumát. A földművelésügyi minisztériumból S. Szabó Ferenc államtitkár jött fel elsőnek és mindjárt elfoglalta a minisztérium régi épületét, de abban szállást adott a népjóléti minisztériumnak is. A pénzügyminisztérium számára a szabadságtéri Dungyerszky-palotát Vasady-Kovács Ferenc államtitkár szerezte meg, a mellette lévő házat a külügyminisztérium számára pedig Pázsint Ödön.

Gál László, aki szakemberként került az iparügyi minisztériumba, mert azelőtt az élelmiszerexportőrök szövetségének volt a titkára, eredményesen működött Budapesten és jelentős része van abban, hogy a kormány a budapesti iparvállalatoknak nagyobb kölcsönöket folyósított, amivel üzemüket megkezdhették.

Gál László január huszonhatodikán érkezett Budapestre és hasonló rendeltetéssel jött azután március elején Debrecenből a fővárosba Pázsint Ödön, a miniszterelnökség osztályfőnöke, aki munkájának eredményéről ezeket mondotta el nekünk:

— Dalnoki Miklós Béla miniszterelnök február nyolcadikán kelt rendelkezésével szólított fel, hogy Debrecenbe utazzam. Azelőtt is a miniszterelnökségen működtem, de Szálasiék elcsaptak és én voltam Budapesten a miniszterelnökség rangidős tisztviselője. Február tizenegyedikén négy-öt fogalmazási és néhány segédhivatali tisztviselővel utaztam le Debrecenbe, ahol március elején azt a parancsot kaptam, hogy jöjjenek azonnal Budapestre és gondoskodjam itt a Szövetséges Ellenőrző Bizottság és a kormányhivatalok elhelyezéséről. Ekkor már miniszteri tanácsosi rangom volt.

A miniszterelnökség első hivatalos helyiségét magánlakásomon,

a Baross-utca huszonnyolcas számú ház negyedik emeletén helyeztem el. A *Szabadság*-ban felhívást tettem közzé, amelyben a Nemzeti Bizottság és a városparancsnokság rendelkezése alapján felhívtam a miniszterelnökség tisztviselőit, hogy lakásomon jelentkezzenek. Ezekkel kezdtem el a munkát és velük kezdtem el a kormányhivatalok elhelyezésével kapcsolatos teendőket.

— Az első minisztérium, amely Budapesten a munkát megkezdte, a közellátási minisztérium volt, amely eleinte a székesfőváros szerveivel dolgozott együtt és munkája főleg Budapest ellátására irányult. A miniszterelnökségnek már tulajdonképpen volt helyisége, mert dr. Erdőhegyi Lajos a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank igazgatóságának nevében felajánlotta a bank

épületének Dunára néző részét a miniszterelnökség számára. Ezt rendeztem be én, felmentem a Várba, az összebombázott minisztériumokból igyekeztem némi berendezést megmenteni, ez azonban kevés volt és a hiányzót a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank szeretettel pótolta. Amikor a kormány április tizenegyedikén Budapestre jött, a miniszterelnökséget már berendezett hivatalok várták.

— Az Ellenőrző Bizottság részére szintén én szereztem helyiségeket, én szereztem meg a külügyminisztérium palotáját is és gondoskodtam arról, hogy a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank érdekeltségéhez tartozó egyik vállalat Mérleg-utca hat számú palotájában kapjanak lakást egyes miniszterek és főtisztviselők. Itt laktak és laknak még ma is dr. Valentiny Ágoston, Faraghó Gábor, dr. Balogh István. Bojta Béla, dr. Réczei László, dr. Balogh Gerő és mások.

Az utolsó minisztertanácsot húsvét előtt tartották meg

Debrecenben, de ebben az időben már mindenki az utazásra gondolt. Tudták a minisztériumokban, hogy különvonat viszi fel a kormányt, de senki sem tudta, hogy mikor indul ez a különvonat. Heteken át állandó permanenciában voltak a minisztériumokban. Ott álltak becsomagolva a ládák, amelyekben nemcsak akták voltak, hanem liszt, zsír, szalonna, kolbász és egyéb élelmiszer is. A különvonatot a kereskedelemügyi minisztérium szervezte meg és Cserzy Béla miniszteri tanácsos a kormány vonat járói ezeket mondotta el nekünk:

— Borzalmas vagonhiány volt ebben az időben és tulajdonképpen a vagonok megszerzésén múlt, hogy nem tudtuk pontosan előre megállapítani az indulás idejét. A debreceni városparancsnok állt rendelkezésünkre, ő szerzett vagonokat és ma el kell mondanunk, hogy ezzel a gesztusával olyan meglepetést készített elő számunkra, amire álmunkban sem mertünk volna gondolni. Egy elképzelhetetlenül hosszú szerelvényben kifogástalan állapotban lévő első- és másodosztályú Pullmann-kocsik sorakoztak. A kocsikat gyönyörűen kitisztították és mindenkinek számozott ülőhely jutott. Karczag Imre és Kökény Mihály miniszteri tanácsosok intézkedtek velem együtt a vonaton, amelynek tehervagonjai napokig álltak Debrecen város közepén, a Kossuth-utcában a pénzügyigazgatósági palota előtt. Az üzletvezetőség előzékenységből ugyanis a kormány vonatjának üres vagonjait betolatta a pénzügyigazgatóság elé és csak amikor azokat telerakták, húzatta ki a pályaudvarra. A személykocsik az állomáson álltak és sokan már két nappal előbb beszálltak,

mások családtagjaikkal együtt hivatalos helyiségekben várták az értesítést a vonat indulásáról. Közben néhány kisebb szerelvény útnak indult, így a belügyminisztérium vonata már előbb elment, óráról-óra jöttek a hírek, amelyek a közeli indulást helyezték kilátásba. Lázasan készülődés, azután jön az értesítés, hogy: a vonat még nem indul,

— Végre április tizenegyedikén elérkezett az indulás ideje. Délelőtt indult el a vonat és ami szinte hihetetlen volt abban az időben, délután már be is futott a Nyugati pályaudvarra.

— A kormányvonat minden utasának engedélye volt arra, hogy három métermázsas málhát, főleg élelmiszert vigyen magával, azonban elnéztük azt is, hogy a legtöbben e mennyiség többszörösét is felrakták a paklikocsikba. A berakodás már napokkal előbb megkezdődött, katonai őrség vigyázott a vonatonál, amelyen egyébként velünk együtt utazott Budapestre az őrszázlój is. A vagonokat feldíszítették, fellobogózták és útközben, amerre elhaladtunk, lelkes ovációkban volt részünk.

Budapesten nem volt hivatalos fogadtatás.

— A tisztviselők nagyrészenek nem volt lakása Pesten, mert hiszen a lakáskérdést annyi ember részére megoldani nem lehetett. Már a vonaton abban állapotunk meg, hogy akiknek lakásuk nincs, azok egyelőre a minisztériumok hivatali helyiségébe költöznek és így a kereskedelmi minisztérium lakással nem rendelkező tisztviselői a Nyugati pályaudvarról egyenesen a Dob-utcába mentek, ahova akkor a kereskedelmi minisztérium a postaigazgatóság palotájába költözött már át a kereskedelmi és -iparkamarából. Minden szobába annyi embert tettek be, amennyi oda belefért,

az emberek a hivatalokban töltötték az éjszakát

és a minisztériumokban laktak mindaddig, amíg a budapesti Nemzeti Bizottság és Csorba János polgármester segítségével részükre lakást tudtunk szerezni.

Egyes minisztériumoknak maradtak még kirendeltségei Debrecenben, ahol azok a folyó ügyeket intézték el. Ezek egyideig a pénzügyigazgatósági palotában dolgoztak, de hamarosan beköltözött oda a debreceni pénzügyigazgatóság apparátusa Csire Ferenc miniszteri tanácsos, pénzügyigazgató vezetésével és a pénzügyigazgatósági palotán ma már csak a nemrég leplezett emléktábla hirdeti, hogy a magyar nemzet történelmének sorsdöntő idejében, ezerkilencszáznegyvenöt április tizenegyedikéig ebben a házban székelt és vezette az országot az új demokratikus Magyarország első Ideiglenes Nemzeti Kormányja.

A felszabadult Tiszántúl

egy-
es városairól, vármegyéiről, a Duna-Tisza közéről, valamint Pécsről és a bányavidékről szólnak azok a tudósítások, amelyeket könyvünk függelékében a következő oldalakon közlünk. E tudósítások — sajnos — nem teljese-
sek. A sorrendből sok helység hiányzik, annak ellenére, hogy a szerkesztőség ismételten “kérte az adatok beküldését! mindama helyekről, amelyek Debrecen-
nel, egyidőben, vagy legalább is a debreceni Ideiglenes Nemzetgyűlés összeülé-
séig szabadultak fel a németek es a nyilasok elnyomása alól. Sok helyről beérkezett a tudósítás, több helyről nem kaptunk értesítést.

E tudósítások közlésével az a célunk, hogy beszámoljunk arról a munkáról, amelyet a felszabadult országrész a magyar nemzet történetének legkritikusabb idejében a nemzetért végzett és munkájával hozzájárult ahhoz, hogy itt megtörténhessék az újjászületés. A soron következő cikkekben az olvasó — amennyiben azt a korlátozott mértékben rendelkezésünkre álló hely megengedte — részletes tudósítást olvashat Miskolcra és a várost környező hatalmas iparvidékről, a Viharsarok ősi magyar városairól, azután Nyíregyházáról és Szabolcs megyéről, Nagykőrösről, Hajdú vármegye városairól és községeiről, Pécsről és az iparvidékről, e tudósításokból megállapíthatja, hogy e helyek mikor és hogyan szabadultak fel, miként indult el bennük a demokratikus új élet és e helyek népe hogyan kapcsolódott bele a nemzet újjáépítésének fontos munkájába. Szegedről külön tudósításunk számol be, minthogy azonban Szegednek helyi viszonylatain túlmenően komolyabb és jelentősebb szerepe jutott a nemzetépítő munkában, a Szegedről szóló tudósítást megfelelő helyen, könyvünk első részében közöljük.

Az itt következő tudósítások bizonyos tekintetben hiányosak és e hiányosságnak nyomban magyarázatát is adjuk.

Budapest, az ország fővárosa akkor szabadult fel, amikor a Tiszántúlon, a Duna-Tisza közén és Baranyában már megindult az élet. A felszabadult Budapest szörnyű helyzetben volt. A németek és a nácik mindent elpusztítottak és mindent elraboltak. Budapest népét szörnyű ínség fenyegette. Egy kiló kenyér megfizethetetlen kincset reprezentált ezerkilencszáznegyvenöt januárjának harmadik hetében Pesten és tárgyilagosan

megállapíthatjuk, hogy Budapest elgyötört népe éhen halt volna ha e szörnyű időkben nem siet segítségére meleg magyar szívvvel és élelmiszerekkel tetézt! szekerekkel, teherautókkal és vasúti vagonokkal a magyar vidék. Arról az elképzelhetetlen nehéz munkáról, amely Budapest megsegítése érdekében indult meg és amelyben az egész felszabadult Magyarország egy emberként vett részt ezerkilencszáznegyvenöt telének végén és tavaszának elején, e könyv külön tudósításban számol be és a különböző vármegyékből, városokból és községekből beérkezett jelentéseknek azt a részét, amely Budapest megsegítéséről szól, e külön fejezetben közöljük. Így tehát a most következő cikkekben erre vonatkozólag alig talál adatokat az olvasó. Még onnan is, ahonnan a tudósítások úgy érkeztek be, hogy azok egybefoglalták a közigazgatási és politikai élet, vagy röviden: a demokratikus új magyar élet megindulását a Budapest megsegítése érdekében megindított akcióval és közölték azok eredményeit, ez utóbbi részt a szerkesztőség külön választotta és beleillesztette abba a kimerítő tudósításba, amely a magyar főváros meginduló új életéről és ezzel kapcsolatban a vidék segítségéről közöl részletes adatokat.

A soron következő cikkekhez még csak két megjegyzést szeretnénk fűzni.

Az egyik: e könyv a debreceni kormány idejének történetét tárgyalja és mondanivalónk tulajdonképpen véget ér azon a napon, amikor a kormány különvonata ezerkilencszáznegyvenöt április tizennegyedikén délelőtt elindult Debrecenből. Ez a megállapításunk vonatkozik minden olyan témára, amely beleillik e korszak történetébe. Éppen ezért nagy általánosságban nem érdekeltek bennünket a magyar vidékkel kapcsolatban sem a későbbi események, mint ahogyan nem érdekelt bennünket későbbi sorsa azoknak, akik a debreceni történelmi napokban szerepet játszottak.

A másik megjegyzésünk: hisszük és bízunk benne, hogy e könyv, amelyről hozzáértők állapították meg, hogy első krónikás könyve a magyar nemzet történelme egyik legjelentősebb korszakának és valóban mint ilyen hézagot pótol, Isten segítségével talán több kiadást ér majd meg. Ha ez valóban így lesz, akkor módunkban áll még beszámolni ama városok és helységek új életre indulásáról is, ami most — hibánkon kívül — könyvünkéből kimaradt.

Ezek után a beérkezés sorrendjében közöljük a tudósításokat, amelyek mindenesetre érdekes fejezetei a magyar történelem e sorsdöntő korszakának.

A magyar Ruhr-vidék feltámadása

A Bükkalja, Miskolc városa, a borsodi bányavidék, Ózd környéke alaposan kivették részüket a háborús eseményekből. Ahogyan a Tiszántúlról visszafelé hömpölygött a megvert német hadsereg, úgy vált áldozatává Magyarország legértékesebb nemzeti vagyona: a magyar Ruhr-vidék a kilátástalanul védekező megvert német katonaság rombolásának. Ez a vidék volt a német védekező taktika utolsó mentsvára és itt végezték a németek a legnagyobb pusztításokat.

A mindjobban megerősödő légitámadások és a visszavonuló német csapatok romboló bombáinak detonációi már a felszabadulás előtti hetekben

az Avas pincéibe

kényszerítették a város lakosságát. A pincesorok mélyén Miskolc lakói úgy élték küzdelmes, izgalmas életüket a sötét odúkban, mint elődeik — háborúk idején — évszázadokkal ezelőtt. Mindenki itt várta meg a harcok lezajlását.

Miskolc felszabadítása és a polgári élet megindítása december másodikán történt meg. Ekkor tudták csak meg a város polgárai, hogy a MÁV műhelytelep, a városi major súlyos sérüléseket szenvedtek, a németek itt is felrobbantottak minden apró hidat, a Tisza, Sajó és Hernád hídjain kívül a város összes átmenő hídjait a Szinva patakon, de a nagy sietségben elfeledtek a Soltész-Nagy Kálmán- és Kálvin-utcai hidak felrobbantásáról és ezeken a hidakon keresztül megindult a menekülő németek után a felszabadító hadsereg végeláthatatlan sora.

Miskolc felszabadításában örök időkre dicső szerepet vállaltak a miskolci, diósgyőr-vasgyári és ózd-környéki munkások. Mint partizánok harcoltak és dolgoztak. Már a német megszállás alatt MÓKÁN név alatt csapatot alapítottak, ellepték a Bükk erdősegeit, akadályozták a visszavonuló német csapatok és nyilasok hadmozdulatait, ők voltak a magyar maquisardok!

A Bükkbe menekült munkaszolgálatosoknak nyújtottak biztos menedéket, élelmeztek őket, a halálmenetbe hajszolt szerencsétlen politikai üldözötteket mentetitek a biztos haláltól, a Lillafüred és Eger közötti őserdők ezernyi bűvőhelyén rejtették el a hadifoglyokat és üldözötteket és gondoskodtak róluk, amíg a Vörös Hadsereg elérkezett a Bükk rengetegébe. Ezek

a magyar maquisardok, a MÓKÁN partizánok

megtalálták az összeköttetést az ostromlott városban reszketi halálra rémült lakossággal, informálva voltak minden vezető ember magatartásáról, tudták, hogy ki a nyilas, ki a német-bérenc, de ismerték az öntudatos, elvhű, demokratikus gondolkozású embereket is és csak természetes volt, hogy a felszabadulás után a MÓKÁN fegyveres alakulatai vették át a város közbiztonságának ellátását.

A bevonuló orosz csapatok felállították a városparancsnokságot és december harmadikán Mihájlov tábornok kijelölte a város vezetőségét. Polgármester Gálffy Imre maradt, aki szak tudásával a legsúlyosabb időkben mozgásba hozta az újból meginduló közigazgatás munkáját. A város tisztviselői közül helyükön maradtak mindazok, akik méltók voltak erre, a rendőrség élére átmenetileg Hegedűs Zoltán került, míg a MÓKÁN fegyveres alakulat parancsnoka Szalay Tibor alezredes lett.

Megalakultak a demokratikus politikai pártok, majd Debrecenből december tizenhatodikán Miskolcra érkeztek az Ideiglenes Nemzetgyűlés Előkészítő Bizottságának kiküldöttei: dr. Juhász Géza és Fekete Mihály, népszerű miskolci vasmunkás, aki az ellenállás egyik irányítója volt és így közvetlenül ismerte Miskolc életét a fasizmus idején. Megalakult a Nemzeti Bizottság, amelynek elnöke Tóth Béla ezredes, a MÓKÁN partizánok vezetője, alelnöke dr. Zsedényi Béla jogakadémiai dékán, főtitkára Kozma Ferenc szerkesztő, titkára pedig Pödör László tanár lettek. A Nemzeti Bizottság az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe a következőket küldte ki: Fekete Mihály, Fülöp József, Kopácsy József, Nógrádi Sándor, dr. Petrásy Miklós, Pödör László, dr. Rácz Gábor, Rácz Zoltánné, Rónai Sándor, Tóth Béla, Váczy József, dr. Zsedényi Béla, Dancza János, Gergely Sándor, Kerner Antal, Oszip István, Poprádi Pál és dr. Záhorszky Gyula.

A Nemzeti Bizottság már megalakulásának első idejében elhatározta Miskolcnak

Nagy-Miskolccá való átalakítását,

Hejőcsabát, Görömböly-Tapolcát, Diósgyőrt egyesítették Miskolccal és ez az egyesítés azután később belügyminiszteri jóváhagyást is nyert.

Röviddel a felszabadulás után Miskolcra térte vissza és itt kezdte meg működését Nógrádi Sándor, aki a magyar partizánmozgalom legkiemelkedőbb alakja volt. Ma partizán-alezredes. Ő vezette le a szlovákiai és felsőmagyarországi partizán-hábo-

rút, azután a Miskolc székhellyel megalakult és Borsod, Gömör, Heves és Zemplén megyék területére kiterjedő Kommunista Párt főtitkára lett.

A politikai pártok gyorsan építették ki működésüket. A Kommunista Párt vezetésében Nógrádi Sándor, Fekete Mihály, Knébel Ferenc, Kopácsy József, Erdélyi István, Kiss Ferenc, a Szociáldemokrata Pártban Rónai Sándor, Pléh Sándor, Szerderkényi Ferenc, Illés György, Révész Jenő, a Kisgazda Pártban Rácz Gábor, dr. Pártay Tivadar, a Polgári Demokrata Pártban dr. Zsedényi Béla és Országh József munkálkodtak azon, hogy a pártok a demokratikus újjáépítésből a részüket kivegyék. A politikai élet megindulásával újjáéledt a miskolci sajtó is. Elsőnek Világ Miklós és Vajda Gábor szerkesztésében a „Szabad Magyarország“ jelent meg, ezt követte a Szociáldemokrata Párt hivatalos lapja, a „Felvidéki Népszava“, amelynek előbb Rónai Sándor, majd miniszterré történt kinevezése után Révész Jenő lett a főszerkesztője és munkatársai sorába tartoztak Neményi Géza, Sassy Csaba és Hajdú Béla. Csakhamar megjelent a Kisgazda Párt lapja, a „Miskolci Hírlap“ is.

Megalakult az Északmagyarországi Szakszervezetek Szövetkezete, a szakszervezeti élet irányítása Kopácsy József, Erdélyi István, Fekete István és Jericzky Károly kezeibe került.

Oszip István vasgyári munkást neveztek ki Borsod vármegye főispánjának és nehéz viszonyok között vezette át a vármegye életét a válságokon. Az államrendőrség vezetője Fodor János főkapitány lett, a vármegyei rendőrség élére pedig Czövek István került. Reisinger Ferenc, Miskolcnak huszonhat évvel ezelőtti főispánja, aki negyedszázadon keresztül képviselte Miskolc munkásságát a parlamentben, szintén hazatért a deportálásból. A régi kipróbált munkásvezéreket azonban Miskolcra elhívta Budapest. Rónai Sándor kereskedelmi és szövetkezésügyi miniszter, Reisinger Ferenc belügyi, Nógrádi Sándor iparügyi államtitkár lett.

A fasiszta terror pótolhatatlan rombolást végzett Miskolc kereskedelmében. A deportálások idején elpusztultak és ebek harmincadjára kerültek a város régi, érdemes kereskedői és vállalatai. A Kereskedelmi Testület, amelynek szerepét a Barosszövetség vette át, nyomban a felszabadulás után feltámadt, mert a régi kereskedő gárdából visszatértek a kereskedelmi élet prominens egyéniségei: Klein Vilmos, Korányi Jenő, Morvái Nándor, Baumgarten Emil, akik dr. Bródy Sándorral, az ugyancsak Budapestre származott KOKSz-elnökkel megkezdték a miskolci kereskedelem feltámasztását.

A kirabolt és elpusztult, nagyrészen elorzott üzletekben bizakodó kedvvel láttak az újjáépítés munkájához a deportálásból munkaszolgálatból, katonaságtól, vagy bujkálásból visszatért kereskedők. A szabad verseny természetesen eltűntette azokat az „új kereskedőket“, akik a jobboldali uralom alatt minden szaktudás nélkül özönlöttek el az üzleteket. A feltámadt, tisztos miskolci kereskedelem a válságos időkben is beigazolta, hogy ott tudja újra elkezdni az életet, ahol elhagyta. Röviddel a felszabadulás után már lüktető üzleti élet virult a városban.

A tehetségesek közül sokan kerültek Budapestre. Rónai Sándor miniszteren kívül jelentős szerepe van a szövetkezeti mozgalmakban Bonis József volt miskolci kereskedőnek, Korányi Jenő külföldön képviseli a magyar kereskedelmet, dr. Bródy Sándor a magyar kereskedelmi világ első vonalán halad a kereskedelem feltámasztásában, de azért valamennyien a miskolci kereskedők hagyományainak neveltjei.

Az újjáépítés.

A vármegye újjáépítésében Oszip főispán mellett dr. Balogh Ferenc alispán, dr. Sásdy Ernő tisztifőügyész, dr. Jonap Lajos miniszteri termelési biztos, Kun András és dr. Lővei Henrik végeztek hatalmas munkát, a hidak újjáépítésében a miskolci államépítészeti hivatal ért el eredményeket.

Feltámadt a jogi élet. A törvényszék újjáépítésének nehéz munkáját a Nemzeti Bizottság kijelölése alapján dr. Nagy Sándor tanácselnök végezte, a felszabadulást követő tavaszon megindultak a Népbíróság munkái is, a népjárműügy vezetője dr. Kerényi Béla, népjárműügyesek dr. Kormos Illés és dr. Exner Lajos, a népbírósági tanács vezetői dr. Rázsó Gyula és dr. Kurdics József lettek. Az Ügyvédi Kamarát előbb egy intézőbizottság vezette, majd az igazságügyminiszter rendelkezésére ideiglenes vezetőség vette át az irányítást, élén dr. Silbiger Bertalannal.

A vasút újjáépítése Barta Aladár üzletigazgató vezetésével kezdődött meg és már a felszabadulás hónapjában megindultak a helyi vonatok, tavasszal pedig Miskolc és Budapest között is helyreállt a forgalom. Ezzel párhuzamosan kezdődött meg a posta működése is, majd a pénzügyigazgatóságot építették újjá Kakassy Jenő pénzügyigazgató és Schenker Imre.

Az országoshírű miskolci Erzsébet-kórház nehéz viszonyok között szűkösen, összevonva Kopáry József egyetemi tanár vezetésével a legsúlyosabb viszonyok között is gyógyszer, kötszer és villanyvilágítás nélkül végezte a hatalmas és kiváló embermentő munkát.

Feltámadt az egyházi élet is. Miskolc több, mint tizenhat-ezer deportáltjából alig ezer tért vissza. Az orthodox izraelita hitközség élére Züszman Alfréd hitközségi elnök került, aki munkatársaival, dr. Löwi Sándor, dr. Radó József, Kolozs Miklós, Szász Károly közreműködésével és Klein Vilmos fáradhatatlan zsenialitásával és agilitásával a Joint emberbaráti munkásságát szervezte meg. Megnyílt Mis'kolcon dr. Reinitz Dezső és dr. Nóti Lajos vezetésével a Joint-kórház is, a deportáltak gyógykezelésében Vizer Mária jár elől ritka szaktudásával.

Az újjáépítés során a művészet és sport is feltámadtak. A miskolci Nemzeti Színházban, amely gyorsan kaput nyitott, Földessy Géza igazgatása mellett igyekeztek a színészek visszahozni a miskolci színészet varázsos, nívós színházi életét. A városi zeneiskola mellett a Miskolci Filharmonikusok, a Miskolci Képzőművészek Szakszervezete támogatják a kulturális megmozdulásokat, a MADISZ, a pártok és szakszervezetek táncmulatságai visznek vidámságot a gondterhes napokba, de ezerkilencszáznegyvenöt tavaszán újjáéled már a miskolci MTE és húsvétkor már Debrecennel tart mérkőzést, feltámadnak a régi miskolci és diósgyőri amatőr egyesületek: a MVSC és DVTK, a sokáig elalélt miskolci futball éli reneszánszát Czeisler Sándor, Angyal Sándor és Ginzery Sándor alezredes irányításával.

Nógrádi Sándor vezetésével megindul a Miskolchoz tartozó diósgyőri vasgyárak újjáépítése. A gyári munkásság hallatlan áldozatokkal lát hozzá a kihűlt kohók újjáépítéséhez. Csacssovski József, a vasmunkásság régi kipróbált vezetője az üzemi bizottságokkal és a gyárigazgatósággal állítja az újjáépítésbe a diósgyőri vasgyárat.

A szomszédos Perecesen, Kormospusztán és a borsodi bányákban Nógrádi Sándor, Knébel Ferenc, Szederkényi Ferenc, Jeviczki Károly, Fekete István, Erdélyi István közreműködésével indul meg

a borsodi széncsata.

Nógrádi Sándor kipróbált partizánvezér, Oszip István, a vasgyári munkából lett főispán öntenek lelket a nélkülöző, nehéz munkát végző munkásokba és bányászokba. Az első vagonok a felrobbantott és elpusztított bányákból kijövő szemet hozzák a kihűlt műhelyek felé. A válságos idők legküzdelmesebb napjai azok a csodálatos teljesítmények, amelyeket a borsodi rónák parasztjain kívül a bányászok és vasmunkások végeztek. Sorra megkezdik működésüket a barcikai centrálék, a perecesi, ormospusztai, mucsonyi bányák, ahol az állami bányákon kívül a magánbányákban is erőteljes munka kezdődik.

Ez az ütem kihat az ózdi vasgyárak üzemeire és az ehhez tartozó bányákra is. Az ózdi járás területén dr. Katona Zoltán járási főjegyző, a gyárigazgatóság és üzemi bizottságok visznek lüktető életet a munkahelyekre.

Az ipari munkásság újjáépítésével egyidejűleg simán ment végbe a nincstelen parasztság földhözjuttatása és a termelés megindítása. A földosztás itt is mindenütt megtörtént és az új gazdák lelkesedéssel vetették be az első szabad tavaszon a még gyakran aknákkal tarkított földeket. Miskolc hatósugarába tartozik Abauj vármegye is, ahol a Szikszóra visszaköltözött vármegyei közigazgatás élénk ütemmel kezdte meg a munkát.

Zemplén vármegye újjáépítésében

demokratikus együttműködéssel vették ki részüket a pártok. Csathó István a Kommunista Párt, Dubay István a Kisgazda Párt és a kipróbált szociáldemokrata munkásság a legnagyobb erőfeszítéssel kapcsolódtak az újjáépítés munkájába. Sátoralja-újhelyen megjelennek a Zempléni Népújság, a Zempléni Barátság és a Zempléni Kis Újság. Működnek a bíróságok. A törvényszék elnöke dr. Szeniczey Ödön, a népbíróságok elnökei Pócsy János és Mészáros Gyula, a népügyészség vezetője dr. Alexander Ödön, az államügyészség vezetője pedig dr. Szálkai Frigyes. Az államrendőrséget kezdettől fogva Tarján Endre főkapitány vezeti, aki Hámory Imre politikai osztályvezetővel végzi a rendőrség újjáalakítását. A szomszédos Sárospatakon megindul a régi főiskolai élet, dolgoznak a malmok és jár a bodrogi kisvasút.

A vármegyei közigazgatást Tóth Ernő főispán, Berényi Sándor alispán és dr. Berey Miklós tisztifőügyész indítják meg és a gazdasági életbe a régi kereskedővilág jelesei visznek újra lüktető életet.

Szerencsen megindul újra a cukorgyár, dr. Nemes Géza igazgató és Erdős Imre irodafőnök vezetésével kezdetét veszi a gyár újjáépítése. A megyei Nemzeti Bizottságok harmonikusan illeszkednek a demokratikus újjáépítésbe. A közigazgatásban a szerencsi járás kommunista szervezetét Strobek Gyula párttitkár, a Szociáldemokrata Pártot Erdős Imre, a Kisgazda Pártot Bárdos Lajos képviselik, a bíróságot Püspöky Ferenc elnök építette újjá.

A tokaji járásban megkezdik a Tiszántállal való kapcsolatok felvételét, Tokaj és Rakamaz között előbb pontonhidakon bonyolítják le a forgalmat, de tavasszal megkezdik már a lerombolt tiszai híd újjáépítését és megindulnak az első vonatok.

Dr. Soltész Imre.

Új élet kezdődik Szabolcsban

A Tiszántúl városai közül talán Nyíregyháza szenvedett legtöbbet. A város és Szabolcs megye öt napig nyögte Szálasi rémuralmát, mert a Vörös Hadsereg csak október huszonegyedikén szabadította fel első ízben Nyíregyházát. Előtte való napon a nyilas vezetők már elmenekültek, szombaton, október huszonegyedikén a város felett kavargó a füst, rengeteg ház áll lángokban, az emberek a bunkerekben várják a megszabadítást és Nyíregyháza utcáin olyan kép fogadja a felszabadító orosz hadsereg előőrseit, mintha holtak városában járna.

Ez a nap azért nem hozott végleges felszabadulást e sokat szenvedett városnak, mert egy előre törő orosz ék elvágta a német visszavonuló csapatok útját és a kutyaszorítóba került náci heves harcok között hétfőn, október huszonharmadikán délután újra Nyíregyházára vonulnak. Változó harcok között szervezik meg a német seregek visszavonulásukat és eközben elpusztítanak, felrobbantanak mindent, a tiszapolgári hidat úgy röpítik a levegőbe, hogy elpusztulnak azok a magyar katonák is, parancsnokkal együtt, akik a robbantás pillanatában a hídon tartózkodnak. Nyíregyházán a pályaudvar sínjei repülnek a levegőbe, felrobbantják a víztornyot, felgyújtják a közraktárt és hogy fogalmat alkothassunk magunknak a rémes pusztulásról, csak annyit kell leírnunk: a közraktárban elhelyezett hatalmas mennyiségű gabona még február vége felé is égett...

Kirabolják az üzleteket, hatalmas teherautókat raknak tele áruval, bútorokkal, élelmiszerekkel, a lakosság reszket, senki nem mer az utcán járni és mindenki számára megváltás, amikor október harmincegyedikén, kedden, Istennek hála, ezúttal végérvényesen, bevonulnak Nyíregyházára újra a felszabadító Vörös Hadsereg csapatai. A németek éjszaka utoljára jelentkeznek: de már csak légitámadás formájában. A bombák több épületet felgyújtanak és a vármegyeháza lángjai bevilágítják a sötét éjszakát...

A dermedt csöndbe, a rétegesbe szelíden kondul bele a nyíregyházi templomok harangjainak szava. Békét és nyugalmat hirdetnek Isten házában harangjai és a harangszóval együtt visszatér az emberekbe az élni akarás ősi ösztöne. Minden parancsszó nélkül jönnek elő tömegesen a bunkerekből az emberek és látnak hozzá a romok eltakarításához. Mindenekelőtt az

emberi és állati tetemeket takarítják el az utcákról. Ezekben a szörnyű órákban valóság lett a munkás-paraszt-értelmiség összefogása, még mielőtt az programmá vált volna. A munkából nem maradt ki senki és nem volt különbség ember és ember között. Jó példával járnak elől a város új demokratikus közéletének vezetői is: itt egy ló hulláját takarítja el Fazekas János, a város új polgármestere, amott dr. Deák Endre gödröt ás, a Vay Ádám utcán dr. Eröss János kirendelt főispán törli verejtékező homlokát ...

Új világ a romokból

— ezzel a címmel írta meg dr. Eröss János közellátásügyi miniszter, akkor Szabolcs megye első főispánja, benyomásait a Vörös Hadsereg bevonulását követő napok élményeiről.

Így ír e munkájában dr. Eröss János:

„Amikor a győzedelmes Vörös Hadsereg, véres harc után városunkba bevonult, nem a „Gestapo“ megszokott módszerével kezdte meg munkáját, hanem városunk kitűnő parancsnoka néhányad magammal összehívott és szószerint a következőket mondotta: „A Vörös Hadsereg elsősorban Oroszországért harcol, amelyet Hitler orvul megtámadott. De e mellett eljött ide, hogy felszabadítsa a magyarokat is Hitler igájából. Vegyék tudomásul, hogy a Szovjet birodalomnak Magyarországtól sem terület, sem semmi más soha nem kellett és nem kell ma sem. Mi leverjük a német hadsereget és azokat, akik a már mindenki által tudottan háborút vesztett németeket még mindig esztelelenül támogatják, azután hazamegyünk újraépíteni szétrombolt városainkat és falvainkat. Mi az ország törvényeit, hagyományait tiszteletben tartjuk, belső igazgatásukba nem avatkozunk. Fontos, hogy az életet, belső igazgatásukat haladéktalanul megindítsák, iskoláikat, templomaikat megnyissák. Csupán egyet követelünk: minden fasiszta elemet zárjanak ki közéletükből és úgy rendezkedjenek be, hogy hadviselésünk érdekeit ne zavarják, annak ne ártsanak.“

„Én e szavakat — jegyzi fel munkájában dr. Eröss János — mint a hazug nácik és nyilaskeresztes propaganda kiáltó cáfolatát gyorsírással jegyeztem fel és politikai pályám legnagyobb élményeként őrzöm. — Vége annak a világnak, mikor ebben a szerencsétlen és jobb sorsra érdemes országban mindennek és mindenkinek volt becsülete, csak éppen a munkának és munkásnak a legkevesebb ...“

Amikor Eröss János, aki szorosán és eredményesen bekapcsolódott az ország újjáépítésének nagy munkájába, e soro-

kat papírra vetette, tehát nyomban a felszabadulást követő napon már

megkezdődött a közigazgatás újjászervezése.

Szabolcs vármegye főispánja dr. Eröss János, Nyíregyháza polgármestere pedig Fazekas János lett. Megalakult a városi tanács is, amelynek tagjai: Veczán János, Henzsel András, ifj. Lovas Kovács András, Tomasovszky Mihály, Babitz András, Liszkay Dezső, Kolláth Ernő, Zomborzsky Mihály, Schuber Mihály, Nóvák Mihály, Rajka Andor, Hartos Lajos, Erdélyi János, Hoffmann Béla dr., Hartmann Dezső, Orosz Károly, Aczél István, Bocskai Béla, Keresztynkó György, Kovács Mihály, Fazekas János, Sajben András, Kupferschmidt András, Pásztor József, Egri Sándor, Mákhel Sándor, Jeles László, Laczkovszky József, Jeney György, Aczél András, dr. Papp György, Békefi Benő, Káplár Gusztáv, Joób Olivér, Rimaszomibathy Géza, dr. Deák Endre, dr. Fráter Iván, dr. Szesztay András, Kazár János és Korompay Ferenc. A városi rendőrség megszervezésére Laczkovszky József kapott megbízást.

Dr. Szesztay András vármegyei tisztii főügyész kapott megbízást az alispáni teendők ellátására és az ő jelentéséből kiderült, hogy a vármegye apparátusából csak dr. Kovács Győző másodfőjegyző és dr. Fernbach Ferenc mándoki helyettes főszolgabíró maradtak a helyükön. A vármegye főispánja a dadái alsó járás vezetésével dr. Puskás Tibort, a dadái felső járás vezetésével előbb Szómba Gyulát, majd dr. Szikszay András szolgabírót, a kisvárdai járás vezetésével dr. Fischer János gyakorló ügyvédet, a nagykállói járás vezetésével dr. Nánássy István kiskállói körjegyzőt, a nyírbogdányi járás vezetésével előbb Elek Béla demecseri gazdálkodót, majd Gyüre Károly főszolgabírót bízta meg.

A felszabadulás után Nyíregyházán hamarosan

megindul a politikai élet is.

A város demokratikus érzelmű dolgozói az elmúlt rendszerben a szakszervezeti munkásokon tartottak összejelöveleket. Az utcát, ahol az otthon áll, Soltész Mihály utcára keresztelték át, emlékezésül a mozgalom mártírjára, akit nyitott ablakom keresztül csendörgolyók öltek meg saját lakásián. Itt tanította a“ munkásokat a Váraljay házaspár, mindketten, férj és feleség vértanúi lettek az eszmének. A munkások vezetői között ott találtuk Pálfy Ernőt, Pintér András, Mákhel Sándort és Fazekas János nyomdászt, aki Nyíregyháza polgármestere lett.

A rendőrség és a Gestapo kopói állandóan rajtaütöttek a szervezkedőkön, Cinkorvszky Márton, Kapás József, Jeles László, Pintér András, Fazekas János, Kléry János börtönbe kerülnek, majd internálják Pálfy Ernőt, azután ezerkilencszáznegyvennégy szeptemberében a Gestapo bérencei az elmenekült baloldali vezetők helyett ezek asszonyait szedik össze és Kapás Józsefnét, Pintér Andrásnét, Cinkovszky Mártonnét és Fazekas Jánosnét a felszabadulásig fogságban tartják.

A felszabadulást követő napokban a Szociáldemokrata Párt Vay Ádáml utcai helyiségében már élénk az élet. Egri Sándor, Pásztor József, Mákhel Sándor, Murczkó Károly és Bernáth György az első alkalommal Debrecenbe mennek, hogy informálódjanak. Debrecenben értesülnek arról, hogy meg kell alakítani a Nemzeti Bizottságot.

December tizenkilencedikén érkezik Nyiregyházára dr. Tariska István, akit a Nemzetgyűlési Választásokat Előkészítő Bizottság küldött Szabolcs megyébe. Az ő kezdeményezésére alakul meg másnap a huszonnégy tagú Nemzeti Bizottság, amelynek első ülésén szenvedélyes vita indul meg. Elhatározzák, hogy a Nemzed Bizottság tizenötezer plakáton fordul a vármegye lakóihoz, akiket felszólít, hogy indítsák meg a társadalmi és gazdasági életet. A Nemzeti Bizottság első ülésén Szabolcs vármegye részéről dr. Eröss Jánost, Pintér Andrást, Mákhel Sándorit, Bácsik Józsefet és Bartha Lászlót küldik ki a nemzetgyűlésre. A követek még aznap délben Tariskával el is utaznak Debrecenbe.

A Szociáldemokrata Párt dr. Tariska részvételével ülést tart, amelyen úgy határoz, hogy testületileg átalakul Kommunistá Párttá. Dr. Tariska István ellenzi ezt és rámutat arra, hogy nem ez a helyes út. A káderek egy része kiVálik és külön alakítják meg a Magyar Kommunista Pártot. Pintér András, Bernáth György és Murczkó Károly lesznek a párt vezetői.

A Független Kisgazda Párt is hamarosan megalakul. Rhnaszombathy Géza megnyitója után Mócsán József kisgazda és Kiss István földműves szólaltak fel, majd dr. Eröss János főispán tartott nagy beszédet, amelyben rámutatott arra, hogy nemcsak joga, hanem kötelessége is minden embernek, hogy politizáljon. Beszédében a főispán már bejelentette a földreform közeli megvalósítását és ismertette a Független Kisgazda Párt programját.

A Magyar Nemzeti Radikális Demokrata Párt dr. Spányi Géza főorvost választotta elnökének, szervező titkárának pedig ősz Dénes festőművészt. Dr. Elekfi Lajos kórházi igazgatófő-

orvos, özv. Fehér Gáborné és Scharbert Ármin alelnökök, Ungár János titkár és Lakatos János jegyző lettek. Megalakult azután a Demokratikus Ifjúsági Szövetség is. A vidéken egymásután alakulnak meg a Nemzeti Bizottságok és a pártok. Ezerkilencszáznegyvenet tavaszán szabadon nyilvánulhatnak meg a jószándékú politikai akaratok és Nyíregyháza, valamint Szabolcs vármegye lakosai meggyeszerre ráébrednek, hogy az elnyomatás és pusztulás helyén a szabadság lett úrrá.

A felszabadulás első hetében megkezdí már működését'

a nyíregyházi szabad sajtó,

november nyolcadikán, szerdán, két oldal terjedelemben, hús filléres áron Farkas Pál régi és kiváló hírlapíró szerkesztésében megjelenik a *Magyar Nép* első száma.

Hogyan indult el ez az újság?

Murczkó Károly nyomdász meséli:

— Farkas Pali bejött a nyomdába és megemlítette, hogy lapot kellene indítani. Nem sokat gondoltunk, hanem én megcsináltam a lap fejét, Farkas Pali kéziratot adott, rajtam kívül azután Bernáth György, Hercz Mihály és Orosz Károly hozzáfogtunk a szedéshez. Áramszolgáltatás nem volt és a nagy gépet kézzel kellett hajtánunk. Valamennyien nekiláttunk és a nyomdagépre szerelt redőnyhúzóval húztuk-vontuk a gyorsajtlót. A lapnak kiobbanó sikere volt. Még nyomtuk az újságot, amikor már sorban állottak az emberek, akik sokszor a szerkesztőségi ablakot is betörték, hogy újsághoz jussanak. ..

Az első napokban borzalmasan nézett ki ez a város. A kereskedések bezúzott kirakatüvegei vastagon borítják az utca közevét. A boltok belseje kopár. Úgy nézett ki Nyíregyháza kereskedelmi élete, mint egy megtépázott, lógóbelű matrac. Üres a piac is. Egy hét múlva azonban megindul az élet. Egyik-másik üzlet előkerült tulajdonosa már mozog az utcán. Rendezi a megmaradt lomokat és úgy ahogy megkezdí az árusítást. A vevő ezekben a napokban még nem kap mást az üzletekben, mint fadugót, boroshordó csapot, citrompótlót, sütőport és pótkávét. A Szociáldemokrata Párt által létrehozott szövetkezet nyitja ki először ajtaját a vevőközönség előtt, nemsokkal azután kinyitnak a Kossuth utca sarkán a Böhm-féle fűszerüzlet, majd a Zrínyi Ilona utcán Fogarasi fűszeres, Héber Béla látszerész, Kovács Zoltán és Kiss Károly fűszeresek. Lassankint

megélénkül a kereskedelmi élet

Nyíregyháza kereskedőinek élelmessége felhajtja az árut az ország határain kívül is. Előbb szórványosan, majd gyakran men-

nek át Nagyváradra portékáért. Gyufát, petróleumot, sót, élesztőt, lámpaüveget és lugkövet hoznak. Gyakran ötször is neki kell indulni, míg egyszer sikerül. A piac is megpezsdül. A bulgárok — ló hiányában — kézzel húzzák szekereiket. Budapest felé még nincs nyitva az út, érthető tehát, hogy a nyíregyházi piac roskadt a felhozott árumennyiségtől. Leggyakrabban előforduló dömpingáru a kisviárdai és tuzséri mosolygó aranypármen alma. Kenyér helyett sokan almát ettek ebben az időben, minthogy kevés volt a kenyér. De a kenyérellátás is megjavult. Hartmann és Czikora sütőmesterek osztanak először kenyeret a polgári lakosság számára.

A bankélet csak március vége felé indul meg. Szlávik Ferenc, a Magyar Általános Hitelbank nyíregyházi fiókjának cégjegyzője ebben az időben érkezett meg Budapestről a központ utasításával, összehívta az itt maradt tisztviselőket, rámutatott zakója púposodó hátára és elárulta, hogy a bélés alá tízezer pengő van varrva. Ezzel a tízezer pengővel kezdte meg működését az összes bankok közül elsőnek a Magyar Általános Hitelbank nyíregyházi fiókja.

Arról a nemes munkáról, amelyet a vármegye az éhező Budapest megsegítése érdekében indított, éppen úgy könyvünk más helyén számolunk be, mint a földosztás megkezdéséről. Szabolcs megye mindkét téren mintául szolgált az ország népének ezekben a sorsdöntő hetekben. Szabolcs megye az ország újjáépítésének munkájában és a demokratikus felemelkedésben hősiiesen vette ki a maga részét. Mindenütt megindult a munka. A dolgozók pihenő napjaikat! feláldozva, nótaszóval mentek önkéntes rohammunkára oda, ahova hívták őket. Az újjáépítésben a MÁV fűtőház és a villanytelep dolgozói jártak az élen. Az iskolákban folyik a tanítás, megnyílik a város zeneiskolája is, műkedvelő egyesületek előadásokat tartanak és újra korzó lett a Zrínyi Ilona utcából...

Ez már a béke kezdete volt. . .

A falvak népe megyeszerte műveli földjét. Hiányos eszközökkel bár, de nem hiányos akarattal. Nem hiába verítékezik a földeken a paraszt, abban a tudatban végzi munkáját, hogy most már magának arat. Tanítók, orvosok, tisztviselők összefognak a paraszt és ipari munkásrétegekkel, egy közös cél: az ország újjáépítése érdekében.

És amit ezen a téren Nyíregyháza és Szabolcs megye népe elért: azzal például szolgált az egész ország számára.

Vajda Márton

Felszabadul a hajdúk földje

Amikor Debrecen október tizenkilencedikén történt felszabadulása után a város orosz katonai parancsnoka megbízta dr. Herpay Gábor vármegyei főlevéltárnokot az alispáni teendők ellátásával és a vármegyei közigazgatás vezetésével, a vármegyén ez volt a helyzet: tekintettel arra, hogy Hajdú vármegye székházát az orosz katonai parancsnokság a maga részére foglalta le, a vármegyei hivatalok ideiglenesen a debreceni városházán kaptak szállást. Dr. Herpay Gábor alispán már október huszonharmadikán egy szobában dolgozott a munka megindulásakor dr. Vásáry István polgármesterrel és talán csak három hét múlva, november tizedike táján költözött át a vármegye hivatala a Debreceni Első Takarékpénztár székházába, ahol majdnem egy évig maradt.

Dr. Herpay Gábor alispán mellett dolgoztak mindjárt a kezdetben az el nem menekült tisztviselők és altisztek: dr. Pásztor József fogalmazó, aki az alispánt helyettesítette, dr. Varga Lajos aljegyző, Kovács Gábor berendelt nyugdíjas aljegyző, Csiszár Ilona, Taskovics Ida, Szilvássy Mária, Kovács Magda, azután Oláh Imre, Kocsis Lajos, Molnár Sándor és Demjén András altisztek, a központi járás főszolgabírájának Szilva Endrét rendelték ki, majd munkába osztották Fábíán Zsigmond aljegyzőt és tisztifőorvosnak dr. Váczy Lajost nevezték ki.

Október végén az oroszok által rendelkezésre bocsátott gépkocsin dr. Herpay Gábor és dr. Pásztor József már meglátogatták Hajdú vármegye valamennyi városát és községét, hogy a közigazgatást megszervezzék. Hajdúnánásra egy nappal a felszabadulás után érkeztek.

Torma Kálmán árvaszéki elnök, Hajdú vármegye jelenlegi alispánja, a harcok idején Hajdúdorogon rejtőzött és november végén jött be onnan dr. Cziffra Mihállyal együtt. Nyomban a legerőteljesebben kapcsolódott a munkába.

Hajdú vármegyében egyébként

legelsőnek Nádudvar szabadult fel.

Melegh Dániel református lelkész közli velünk, hogy Nádudvarra október nyolcadikán, vasárnap délután három órakor vonult be a Vörös Hadsereg, amely azonnal elrendelte, hogy a közigazgatást meg kell szervezni. Kiss Lajos földmunkás és

Oláh Imre iparos maguk mellé vették Bertalan Lajos szövetkezeti tisztviselőt, Nyitrai Sándort, Rásó Lajost, Nagy Zsigmondot, Nyikos Sándort és a régi szocialista mozgalmakban szereplő munkásokat. Ezekből alakult meg az előljáróság és a községi rendőrség. Előbb a Kommunista Párt, majd a Független Kisgazdapárt alakult meg. A két párt között meghitt és baráti volt a jóviszony. A karácsonyt már harangzúgás és békés istentiszteletek mellett ünnepelte meg a lakosság. December közepén megindult a tanítás is, amiben Szathmári József igazgatónak van nagy érdeme.

Bakoss István állampénztári igazgató tudósít

Hajdúszoboszló, a leghíresebb magyar gyógyhely

felszabadulásáról, amely október kilencedikén következett be. A közigazgatás vezetését előbb Fehér János hajdúszoboszlói református lelkész, majd azután dr. Geönczy József vette át mint megbízott polgármester, az állami adóhivatal vezetése Bakos István állampénztári igazgató irányítása alá került, Domokos Sándor református tanító vezette a közellátási hivatalt, Dede Lajos ácsmester került a rendőrség élére és ő eszközölte annak átszervezését is, az iskolákban a tanításról Bálint Árpád polgári iskolai igazgató, Görög Sándor református és Szürös Lajos római katolikus igazgató-tanítók gondoskodtak.

A Nemzeti Bizottság Hajdúszoboszlón december tizennyolcadikán alakult meg és annak Andreánszky István, Gyurcsó Ferenc, Fehér András, Veress Gyula, Magyar Gábor, Fekete Pál, Ökrös István, H. Fekete Mihály, K. Tóth Károly, Kírési Kálmán, Bélteky Lajos és Fehér János református lelkészek, Görög Sándor református igazgató-tanító, Domokos Sándor közellátási hivatali főnök, dr. Geönczy József megbízott polgármester, Dede Lajos rendőrkapitány és dr. Malatinszky Zoltán megbízott ügyész lettek a tagjai és dr. Malatinszky Zoltánt, aki egyben helyettes polgármester is volt, választották a Nemzeti Tanács elnökévé. A Nemzeti Tanács még aznap megejtette a képviselőválasztásokat is és az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe Domokos Sándort és Fekete Pált küldte ki.

Andreánszky István, aki később a belügyminisztérium rendészeti osztályiának vezetője lett és aki Budapesten aktív szerepet vitt az ellenállási mozgalomban, mesélte nekünk:

— Egy nappal az oroszok bevonulása előtt érintkezésbe léptem dr. Révész Imre debreceni püspökkel, aki szintén Hajdúszoboszlón tartózkodott. Vele együtt vezettünk egy küldöttséget a tankműveleteket irányító orosz tábornokhoz, akit arra kért

meg a püspök, hogy a békés természetű lakosságot, amely nem áll ellent, kímélje meg. A Bánomkertben, az IPOK épülete előtt folyt le a tárgyalás, nem messze még dúlt a harc, ropogtak az ágyúk, tankok húztak el mellettünk, egy keskeny járdát valószínűsárgos sártenger vett körül az épület előtt, a tábornok nevében tárgyaló törzstiszt a járdára állított bennünket, ő maga pedig a sárba lépett le. Barátságos volt velünk, megnyugtató. A püspököt később is különösen nagy megtiszteltetéssel kezelték, külön fegyveres orosz őrséget állítottak a háza elé, majd amikor Malkov ezredes átvette a város katonai parancsnokságát, teherautót adott rendelkezésünkre, hogy Debrecenbe mehessünk.

Hajdúszovát felszabadulásáról

Hajek Antal vezető jegyző az alábbiakban tudósít:

— A községet október kilencedikén délelőtt szabadította fel a Vörös Hadsereg. A felszabadítást követőleg dr. Boda József volt községi jegyző, Tóth Lajos községi bíróval együtt csak nyolc nap után kezdték meg a közigazgatás munkáját. A Nemzeti Bizottság január közepén alakult meg és annak Mózsik Sándor ács- és kőművesmester, Váradai Kálmán, E. Nagy Jenő, Hegedűs Imre, Biró János, Mészáros Imre, Tóth István és Bernáth József református tanító voltak a tagjai, valamennyit a Kommunisták Pártja delegálta. A többi párt ekkor még nem alakult meg, csak szervezkedett. Sorrendben a Kommunisták Pártja után elsőnek a Nemzeti Paraszt Párt, azután a Független Kisgazda Párt és utolsónak a Szociáldemokrata Párt bontottak zászlót. A lakosság közérével hozta rendbe az utakat, utcákat és javította ki a község háza és iskola tetejét. Horváth János ny. tiszthelyettes gondoskodott az elesett hősök eltemetéséről.

A község Debrecen lakosságának élelmiszereivel való támogatásából alaposan kivette a részét.

Kun László MÁV. főszertárnok és Fekete Imre, a Kisgazda Párt elnöke így informáltak bennünket

Püspökladány történelmi napjairól:

Püspökladányt október nyolcadikán reggel kezdte, ostromolni a Vörös Hadsereg, amely azután tizenkettődikén végleg birtokba vette a községet.

A következő napokban az orosz katonai városparancsnok Molnár Gusztáv református igazgató-tanítót nevezte ki vezető jegyzőnek, Faraghó Imre volt községi rendőrbiztost rendőrkapitánynak és Tóth Béla volt községi irodatisztet főszolgabírónak. Ezeknek irányítása mellett kezdődött el a rend helyreállítása és a közigazgatás megszervezése. Miután Püspökladány átvon-

lási központ, minden épkéztláb ember a hadsereg szolgálatában állt. Az orosz városparancsnok a helyben tárolt gabonakészletből engedélyezte az ellátáshoz szükséges búza kiosztását. Az újjáépítés csak a politikai pártok megalakulása után, ezerkilencszáznegyvenöt január végén kezdődött meg. A Magyar Kommunista Párt Baranyai Albert, a Nemzeti Paraszt Párt Tőkés Imre, a Kisgazda Párt Fekete Imre, a Szociáldemokrata Párt pedig Kovács Lajos vezetésével egyidőben alakultak meg. Január huszonkettedikén alakították meg a Nemzeti Bizottságot, amelynek elnöke Ari Gyula, jegyzője Lakatos Benjámín, tagjai pedig Kéri Dániel, Baranyai Albert, Rákos Gyula, Horváth Lajos, Tőkés Imre, Szabó Béla, Ferenczik József, Nagy Sámuel, Dalmi Albert, Fekete Imre, Kovács Lajos és Földesi Lajos lettek.

Földes községbe kétszer vonult be a Vörös Hadsereg

és pedig először október hetedikén, majd tizenharmadikán. A községből el nem menekült Körmenyi Gyula, Tornai Albert és Gáli Zsigmond községi tisztviselők vették át a közigazgatás vezetését. Korán megalakult a Nemzeti Bizottság, amelynek elnöke rövid ideig Nagy István nyugalmazott református igazgatótanító volt, őt Orbán Gyula református kántortanító, majd Boldogh József váltották fel. Elsőnek a Szociáldemokrata Párt indult el Gaál Zoltán titkár vezetésével, utána a Független Kisgazda Párt Jávor István titkár, később a Magyar Kommunista Párt László Imre és végül a Nemzeti Paraszt Párt Pálfi Antal irányításával kezdték meg a munkát. A lakosság áldozatkészségéből sikerült kijavíttatni a templom tetőzetét, a községházát, valamint az iskolai épületeket is. A hadifoglyok hozzátartozói részére a rossz termés ellenére is kétszáz mázsa terményt gyűjtöttek össze és osztottak szét. A politikai pártok összhangját semmi nem zavarja, együtt dolgoznak, együtt építenek.

Harc nélkül szabadult fel Hajdúsámson,

ahova október tizenhetedikén éjjel vonultak be az oroszok, mint azt velünk Czeiszberger Lipót római katolikus igazgatótanító közli. A felszabadulás előtt megérkezett a községbe a német horda robbantó különítménye, az állomás vasúti sínjeit úgyszólván darabokra robbantották fel, meg akarták semmisíteni a községi iskolát és a Hegedűs-féle malmot is, ezt azonban a közigazgatás ottani vezetői megakadályozták. A község vezetését Laskai István addigi községi irodatiszt, Faragó András aljegyző, S. Szabó István főbíró, J. Sándor János törvénybíró, valamint Tarr István, Ács Péter, Sólyom János esküdtök és Gyer-

gyán Mihály tűzoltó főtűzmester vették át. A Nemzeti Bizottság Csuka Sándor elnöklésével december huszokilenedikén alakult meg és annak Gábor Lajos, Gábor József, Nagy József, Sándor István, Bihar János, Gutti Gergely, Dobos Sándor, Szabó Gábor, Bujdosó Lajos és Frisch Ferenc voltak a tagjai, valamennyit a Kommunisták Pártja delegálta. A demokratikus Magyarország újjáépítésének munkájában a község nagymértékben vette ki részét azáltal, hogy a felszabadulás utáni napokban az orosz vármegyei katonai parancsnokság támogatásával Hajdúsámson község kezdte meg elsőnek az élelmiszerek szállítását Debrecenbe. November első napjaiban már kinyitottak az üzletek, a tanítás folyt és istentiszteletre gyűlt össze a község népe.

Mikepércs szenvedte a legtöbbet

talán Hajdú megye községei közül, amint azt velünk Deczki János volt nemzetgyűlési képviselő, a Kisgazda Párt elnöke részletes tudósításában közölte. A község maga október tizenharmadikán szabadult fel, de ezt megelőzően egy héten naponként megismétlődő páncélos és gyalogos csaták folytak a községben, amelynek során sokan áldozatul estek a harcoknak a polgári lakosság köréből is, a református templom több mint negyven belövést kapott, száznál több magánház, a református egyházi tanácsterem, az iskolák, a községháza, a kultúrház rongálódtak meg, az állatállomány nagyrészen elpusztult.

A felszabadulás után a közigazgatás vezetését Miké József főbíró, Sass László behelyettesített jegyző, Csengeri Sándor községi irodai altiszt, Fene László törvénybíró és Czérna József községi gazda végezték. A Nemzeti Bizottság december huszadikán alakult meg és mivel abban az időben csak a Kisgazda Párt működött Mikepércsen, a Nemzeti Bizottságot is a pártból és a helybeli iparosokból állították össze. A Nemzeti Bizottság elnöke Deczki János, a Kisgazda Párt elnöke lett, később őt választották meg az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagjának is, a bizottságba pedig a következőket küldték ki: Sütő Imre, Kelemen László, Lénárt Ferenc, Detári Sándor ács, Nagy István csizmadia és Sass László községi vezetőjegyző. A Nemzeti Bizottság alakított polgárőrséget Farkas Ferenc parancsnoksága alatt.

Október tizenkilencedikén már megtartották az első istentiszteletet, az iskolákban pedig megkezdték az oktatást.

Annak ellenére, hogy Mikepércs mérhetetlen károkat szenvedett, a község népe több mint száz mázsa terményt gyűjtött és adott a hazatérő hadifoglyoknak és deportáltaknak, Budapest lakosságának és a salgótarjáni bányavidék részére. Jellemző a község lakosságának hazafiúi érzésére, hogy Mikepércs há-

romezerkétszáz katasztrális holdnyi szántóterületéből még csak tíz hold sem maradt megműveletlen a felszabadulást követő gazdasági évben. A pártok között szívélyes a viszony.

Vérfürdőt rendeztek a németek Kábán,

ahol számos lakost kivégeztek azért, mert megtagadták, hogy fegyvert fogjanak az oroszok ellen.

Kába sok kárt szenvedett. A németek szeptember második felében az összes férfiakat karhatalommal elvitték Tiszacsegére munkára, összeírták a nőket is, bizonyosan azokra is sor kerül, ha október hetedikén orosz partizán csapatok nem foglalják el a falut, öt napon át tartottak a harcok, a németek nem kímélték a magyar lakosságot, amelyet: a harcok megtizedeltek. Több mint kétszáz halottja volt a községnek, ezeken felül rengeteg sebesült, férfiak, asszonyok és gyerekek. Amikor az orosz csapatok bevonultak, borzalmas képet mutatott a romfalu.

Szilágyi Mihály volt orosz hadifogoly lett a község bírása, a régi előjáróság élén Simon Pál vezető jegyzővel elfoglalta helyét Kábán, ahova október tizennyolcadikán hajnalban vonult be az orosz hadsereg. December kilencedikén kezdte meg működését a Kisgazda Párt, ezen a napon alakult meg a Nemzeti Bizottság, amelybe a Kisgazda Párt, Szociáldemokrata Párt és a Kommunista Párt öt-öt tagot küldött. A Nemzeti Bizottság Nemes Gyulát küldötte be kisgazdapárti programmal képviselőnek az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe. Nyomban a Nemzeti Bizottság megalakulása után megkezdődött az újjáépítés, az utcákat közmunkával rendbehozták, a középületeket és magánlakásokat a használhatatlanná vált épületek anyagából kijavították. A község gyönyörű példáját adta a nemes magyar szívnek: Budapest és a borsodi bányászok számára a Nemzeti Segély útján rengeteg élelmet küldött. A Nemzeti Segélyakciót Bóka Lajos vezette nagy megértéssel.

Kovács Tibor körjegyző így tudósít bennünket

Hajdúhadház izgalmas napjairól:

Tizenkét napi ostrom után október huszadikán délután a Sámisoni útról futott be az első orosz tank. A község közigazgatása október harmincadikán indult meg, amikor dr. Szilva Endre helybeli ügyvéd lett a főszolgabíró, a községi főjegyzői teendőket előbb dr. Sallai Géza, majd Nagy Sándor erdélyi menekült közjegyző látta el, nyomban szolgálatba álltak: Tatár József gazdálkodó, községi főbíró, Molnár Ferenc segédjegyző, Juhász András, Gábor Imre, ifj. Gyenge János, Papp József,

Tiba József, Kecsedí Imre, Papp Antal és Újvárosi István, mint községi tisztviselők. A németek a Cserebogár nevű malmot, amelynek fontossága elsőrendű, aláaknázták, de Karácsony György alhadnagy élete kockáztatásával egy órával az oroszok bevonulása előtt semlegesítette az aknát. A tizenkét napig tartó ostromnak emberéletben és anyagi javakban egyaránt sok áldozata volt, az állatállománynak nyolcvan százaléka elveszett. A község remekművű református templomát gyűjtógránát érte és az Isten háza leégett.

A tűzfergeteg elvonulása után megkezdődött az újjáépítés, amely ma is folyik. November tizedikén megalakult a négy demokratikus párt, ez megalakította a Nemzeti Bizottságot, amelynek Molnár Zoltán református lelkész elnöklete alatt Bánhegyesi Géza, Bánhegyesi Kálmán, Veres József, Veres Imre, Kiss B.álint, Szabad (Káffler) Ferenc, Hadházi László és Zeke László a tagjai,

Józsa község harc nélkül szabadult fel

október huszonkettedikén. Józsan helyben maradt a teljes közigazgatás: Farkas Zoltán főjegyző és Füzési Ferenc községi főbíróval az élen. A község nagyobb háborús károkat nem szenvedett. A pártok közül elsőnek a Szociáldemokrata Párt alakult meg Szigethi Sándor elnökkel december végén, a többi párt csak a következő év tavaszán kezdte meg működését.

Kétszer menekült el Hajdúböszörmény vezetősége,

először október nyolcadikán, majd visszajött és október tizennyolcadikán végleg elhagyta a várost, amely közigazgatási és közbiztonsági szerv nélkül maradt. Hajdúböszörmény erős német megszállás alá került, a németek felgyűjtötták az egyetlen gyárüzemet, a Kötőszövőgyárat és megromgálták a villanyerő műtelepet. Dr. Jakobinyi Béla, a város demokratikus megmozdulásának régi harcosa a felszabaduláskor nyomban aktív szerepet vállalt. Október harmincegyedikén a Vörös Hadsereg parancsnoksága által a polgármesteri teendők ellátásával megbízott Almássy Márton kívánságára dr. Jakobinyi Béla mint megbízott városi tisztü ügyész vette kezébe a város közigazgatásának és közbiztonságának megszervezését és ebben a munkában különösen Váczy József, Erdöss Antal, Szathmári Imre, Major Gyula, Csikós Imre, Sulyok Imre és Rózsási László voltak nagy segítségére. A város vezetését Almási polgármester, a gazdasági irányítást Váczy bankigazgató, a felépítés és szervezés munkáját dr. Jakobinyi tisztü ügyész végezték. A városban maradt és időközben a magyar hadseregből és munkaszolgálatból meg-

szökött és visszatért baloldali érzelmű emberekből népi szervként megalakították a Városi Tanácsot, amelynek elnöke Váczy József, alelnöke dr. Jakobinyi Béla lett. A rend és közbiztonság két hét alatt teljesen helyreállt.

Decembier tizenhatodikáig működött a Városi Tanács, akkor megalakult a Magyar Kommunista Párt, Nemzeti Paraszt Párt, Független Kisgazda Párt és Szociáldemokrata Párt delegáltjaiból, valamint a pártonkívüliekből a Nemzeti Bizottság, amely még ugyanezen a napon megtartott ülésén dr. Jakobinyi Bélát és Szatmári Imrét választotta meg az Ideiglenes Nemzetgyűlés képviselőiül. A munka lelkesen indult meg, újjáépítették az utakat, biztosították a közellátást és emberfeletti munkával, gyors ütemben hozták rendbe a város világítási üzemét. Fazekas Lajos üzemi mérnök érdeme elsősorban az, hogy a felszabadulás után két hét múlva Hajdúböszörményben már utcai világítás is volt, amivel egyedül állt az egész országban.

A város első vezetősége így alakult meg: polgármester Almássy Márton, a Kálvineum igazgatója, helyettes polgármester és tiszti főügyész dr. Jakobinyi Béla, főjegyző dr. Kiss Pál, rendőrkapitány Hibján Károly, adóügyi tanácsnok dr. Erdöss Károly, közigazgatási tanácsnok Rózsási László, takarékpénztári igazgató Váczy József, árvaszéki ülnökök dr. Jánossi Lajos és Abai Ferenc, közellátási vezető Katonka Béla, vezető tiszti orvos dr. Gaál Mihály, tiszti orvosok dr. Győrösi Imre és dr. Kathi Márton, mérnök Győrösi Zoltán, tűzoltóparancsnok Kövér Gyula, anyakönyvvezető Nagy Márton levéltárnok, számvevő Krétai Gyula, városi pénztárnok Zolnai Márton, városgazda Karap András, műszaki tiszt ifj. Rózsási László, adópénztári ellenőr Hathy Sándor, adótiszt Szűcs Imre és a rendőrségi őrszemélyzet parancsnoka Sulyok Imre.

Az első törvényes képviselőtestület Balmazújvároson

alakult meg Magyarországon ezerkilencszáznegyvenöt februárjában, nyomban a kormányrendelet megjelenése után és a képviselőtestület alakuló ülését már február ötödikén meg is tartotta. Egyébként a község október huszonkettedikén szabadult fel, harcok nem voltak. A hivatalos vezetők közül mindenki elmenekült, nyomban megalakult a Parasztok és Munkások Tanácsa, mely Biró Imrét bízta meg a főjegyzői teendők elvégzésével. Hivatalos pártalakulások nem voltak ebben az időben íné, mert a Kommunista Párt csak december huszonegyedikén alakult meg Szarvas Imre, ifj. Veres Péter és Juhász József irányításával, utána következett a Nemzeti Paraszt Párt Nádasdi

Imre és végül a Kisgazda Párt Kerekes Péter vezetésével. A Nemzeti Bizottság csak jóval később kezdte meg a munkát és az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe a Parasztok és Munkások Tanácsa küldötte ki képviselőknél Nadasdi Józsefet parasztpárti és ifj. Veres Pétert kommunista programmal.

Hajdúdorogon a németek agyonlőtték a hadifoglyokat,

közli velünk érdekes tudósításában Tóth János közigazgatási jegyző. A Vörös Hadsereg először október huszonegyedik napján tört be a községbe, de azután visszavonult. A németek ez alkalommal a hadifogságba jutott orosz hősöket az egyik nádas szélén agyonlőtték. A visszamaradt lakosság élete pokollá vált, amíg október utolsó napján fel nem szabadult.

A közigazgatás nagy része elmenekült, a csendőrök valamennyien megszöktek. Különös szerencséje volt Hajdúdorognak, hogy ott rejtőzködtek a demokratikus mozgalmaknak olyan kitűnő vezetői, mint Torma Kálmán, Hajdú vármegye jelenlegi alispánja és Pogácsás Antal, a debreceni Magyar Kommunista Párt vezetőségének tagja. A felszabadulás után Torma Kálmán és Pogácsás Antal köré csoportosultak a demokratikus elemek és tapasztalataikkal ők mutattak utat és irányt a lakosságnak. Torma Kálmán nyomban hozzálátott a polgári rendőrség megszervezéséhez, mint parancsnok ennek élére került, helyettese Bagdi Károly lett, nyomban helyreállította a rendet és ezt a munkáját Hajdúdorog demokratikus körei azzal ismerték el, hogy a november tizedikén megalakult Községi Tanács, majd később a Nemzeti Tanács elnökévé választották. A Községi Tanács tagjai lettek Torma Kálmán elnöke mellett Tóth János, Bagdi Károly, Petrik János, Fazekas Mihály, Frenkel Imre, Róth Jeremiás, Róth Izidor, Fejér János, Posta István, Dobi Dénes és Barna György. Ez a szervezet már november huszadikán átalakult Nemzeti Bizottsággá. Átszervezte a szétzilált közigazgatást és Hadházy Györgyöt, valamint Barna Istvánt választotta meg jegyzőknél. Az újjáépítés gyors tempóban indult meg, Tóth János és Papp Imre újjáépítették a németek által lerombolt postát, november huszonegyedikén üzemképes volt már a telefon is és december tizenötödikén már megindult a levélforgalom az egész Tiszántúllal. A németek által erősen megrongált egyetlen malmot újjáépítették és néhány nap múlva üzembe helyezték. Sikerült megfeszített munkával üzembe helyezni az erősen megrongált Dohánygyárat is. A nincstelen lakosságot a Nemzeti Bizottság kenyérgabonával látta el és Szőlősi Béla banktisztviselő elnöklésével megindult segélyakció ré-

vén a Nemzeti Bizottság röviddel a felszabadulás után tizenhárom szekér élelmiszert szállított Debrecenbe a hadifoglyok számára, majd nagy eredménnyel megindította a gyűjtést Budapest népe és a borsodmegyei bányamedence részére.

Hajdú megyében utolsónak szabadult fel Hajdúnánás,

ahová a felszabadító csapatok október harmincadikán éjjel, illetve november elsején vonultak be. A román csapatok előbb Soós Sámuelt bízták meg a közigazgatás vezetésével, az oroszok azonban Aszalós Sándort nevezték ki polgármesternek. Soós Sámuel pár hétig főjegyző lett, ebben az állásban azután Berencsi István volt pénztári ellenőr követte őt. Dr. Miklósi Sándor ügyvéd lett a rendőrkapitány, adóügyi tanácsnokká ifj. Aszalós Sándort nevezték ki. A polgármester november huszonhetedikén életre hívta a járásbírószéket is, amelynek dr. Mándi András közjegyző lett az elnöke, Fülöp Károly a bírója, jegyzője pedig Lente Márton jogszigorló. Lente Mártont később aljegyzőnek és árvaszéki ülnöknek nevezték ki.

A Magyar Kommunista Párt novemberben alakult meg Szalóczi Imre, a Kisgazda Párt pedig decemberben alakult újjá dr. Mándi András elnöklésével. Januárban alakultak csak meg, szinte egyszerre Hadas Ferenc elnöklésével a Szociáldemokrata Párt és Murvai Mihály elnöklésével a Nemzeti Paraszt Párt, míg utolsónak Cary Jakab elnöklésével februárban a Polgári Demokrata Párt szervezkedett. A Nemzeti Bizottság ezerkilencszáznegyvenöt január tizenharmadikán alakult meg Kocs Balázs pártonkívüli elnöklésével és annak tagjai a következők: Kóla Antal, dr. Mándi András, Nagy Miklós, Schlosser Jenő, D. Szabó József, Szalóczi Imre, Thauerkauf Gyula, Varga Imre, Friedlander Sámuel, Czifra Sándor, Hadas Ferenc, Kató Sándor, Reszegi Albert, Tulberger Ferenc, Gönczi Sándor, Murvai Mihály, Fodor Sándor, Sebestyén László, Fodor Gábor és Antalovics István. A Nemzeti Bizottság az egyes pártok, valamint a szakszervezetek kiküldötteiből életre hívta a képviselőtestületet. A Kisgazda Párt jelenlegi elnöke ifj. Gyulai András, a Kommunista Párté Czifra Sándor, a Nemzeti Paraszt Párté pedig Radó József. Februárban megindult az ifjúsági élet is, mindegyik párt megalakította a maga ifjúsági szervezetét, az ifjúság is részt vett az éhező Budapest felsegítése érdekében megindított mozgalomban. A Csiha-malomlóból, amely derekasan megállta a helyét a város történetének legsúlyosabb korszakában, vagonszámra ment élelmiszer az éhező Budapest számára.

Radó Antal.

Pécsett nem voltak utcai harcok

Aránylag későn, majdnem hat héttel Debrecen felszabadulása után vonultak be Pécsre és a bányavidékre a felszabadító Vörös Hadsereg csapatai, de azért ez a mindig szorgalmas magyar ipari vidék mégis teljes energiával, tudásával és lelkes készségével kapcsolódott bele a nemzet újjászületésének nagy munkájába. Pécsnek különös szerencséje volt: itt nem dühöngtek harcok, csak a város előtt, Szedcrkény-Nyomján és Üszögön ütköztek meg az előnyomuló orosz csapatok az eszeveszetten menekülő nácikkal. A város maga úgyszólván semmi kárt nem szenvedett, mindössze öt-hat akna robbant annak ellenére, hogy Szentlőrinc és Pécs között három napig tombolt a csata. A gyárak nyomban megindulhattak, a bányákat még a harcok alatt sem érte kár, működött nemcsak a víz, villany- és gázszolgáltatás, hanem a telefon is és a posta rendszeren kézbesítette a leveleket. Pécs tehát kivételes helyzetben volt a felszabadított országrész sokat szenvedett többi városával szemben.

Koszér Nándor kereskedelemügyi államtitkár

Pécs felszabadulásának napján Kővágószőlősen tartózkodott. Itt a leghevesebb harcok folytak, de ezek nem akadályozták meg Koszér Nándort abban, hogy nyomban ne utazzék Pécsre és ne kapcsolódjék bele az újjáépítés munkájába. Az államtitkár így mondotta el az első napok történetét:

— Vörös Mihály polgármesterhelyettes, dr. Boros István tanár, aki a múlt világháború alatt orosz hadifogoly volt és Vörös Márton levéltárnok a város nevében a város határába mentek az érkező oroszok elé. Nekik lehet köszönni, hogy Pécs minden veszteség nélkül vészelt át a szörnyű időket. A város vezetését mindjárt az első időben Vörös Mihály polgármesterhelyettes vette át, dr. Boros István tanár pedig összekötő lett a városparancsnokság és a hatóság között. Két nappal a felszabadulás után megérkezett Pécsre Vas Zoltán, aki nyomban megalakította azt a politikai bizottságot, amely Pécs város és Baranya megye igazgatását átvette. Ebbe a bizottságba az akkor működő három demokratikus párt három-három tagot delegált és pedig a következőket:

— *Kisgazda Párt*: Kovács Béla, Kopár Lajos és Koszér Nándor, *Szociáldemokrata Párt*: Pozsgay Gyula, Klotz Lajos és

Záhonyi Tivadar, *Magyar Kommunista Párt*: dr. Boros István, Rajkovic Ede és Gergely Lajos. A szakszervezetek a politikai bizottságba dr. Tamás György helyettes polgármestert küldték ki. — Később azután ezt a bizottságot kibővítették, a pártok még egy-egy tagot küldték ki oda, majd közreműködtek a bizottságban a később megalakult *Polgári Demokrata Párt* és *Nemzeti Paraszt Párt* is.

— Pécssett minden volt. A gyárak megindultak, dolgozott a Zsolnay-féle kerámiai gyár, valamint a Littke pezsgőborgyár is. A város közellátását dr. Lajos József tanácsnok tartotta kezében, minden nagyobb zökkenő nélkül sikerült a város ellátását biztosítani, annál is inkább, mert a Vörös Hadsereg részéről meg volt a legteljesebb jóindulat és támogatás. A malmok dolgoztak és a malmok ebben az időben önzetlenül teljesítményük maximumát adták.

— Legfontosabb volt, hogy teljes üzembe tudtuk helyezni a bányákat, amelyekben egyébként még a harcok alatt is folyt a munka. Pécs-bányatelep, Vasas, Hird, Somogy, Hosszúfény, Mecsekszabolcs, mindmennyi a DGT üzeme, valamint a komlói állami szénbánya az első perctől dolgoztak.

— A lapok közül először az *Új Dunántúl* című lap indult meg, mint a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front lapja, irányításában a pártok egyformán veitek részt és pedig Perr Viktor a Kisgazda Párt, Záhonyi Tivadar a Szociáldemokrata Párt és dr. Boros István a Magyar Kommunista Párt részéről. Amikor azuán a Szociáldemokrata Párt kiadta a *Dunántúli Népszavát*, a Kisgazda Párt a *Független Népet*, a Nemzeti Paraszt Párt a *Pécsi Szabad Szót* — amely közben megszűnt — az *Új Dunántúl* a Magyar Kommunista Párt lapja lett.

— Később visszajött az internálásból dr. Esztergár Lajos polgármester, ma egyetemi tanár, Nikolits Lajos főispán és Horváth István alispán. Dr. Esztergár átvette a város vezetését, az első főispán dr. Boros István lelt, később Baranya vármegyébe dr. Kertész Endre kisgazdapárti politikust neveztek ki főispánnak, egyideig Münnich Ferenc volt a város főispánja, őt azután Budapest főkapitányának neveztek ki és jelenleg ismét dr. Boros István látja el Pécs város főispáni teendőit. Tolnai József, a Szociáldemokrata Párt titkára Mauthausenban szenvedett sokáig, amikor onnan hazaérkezett, az újjáalakult törvényhatóság őt választotta meg polgármesternek, helyettesének pedig dr. Tamás Györgyöt, aki sokáig mint partizán működött.

Pécsről a szociáldemokrata Pozsgay Gyula és a kisgazdapárti Kovács Béla jutottak aktív szerephez a debreceni kor-

mányiban. Pozsgay Gyula, aki nyomdász volt, kereskedelemügyi, Kovács Béla gazdálkodó belügyi államtitkárok lettek.

Pozsgay Gyula

nemzetgyűlési képviselő ezeket mondotta nekünk Pécs történetének sorsdöntő idejéről:

A felszabadító hadsereg megérkezésének napján a Szociáldemokrata Párt végrehajtó bizottsága azonnal ülésre ült össze a városháza tanácstermében. Ott voltak ezen az ülésen rajtam kívül Reinhold Antal, Koller József, Dobanovics Jenő, Kübler Jenő, Rudolf György, Gergely Lajos, Sükei József, Genzer József, aki később a Kommunista Pártba lépett, Horváth István és még többen a régi szociáldemokraták közül. Ebben az időben más politikai párt Pécsen nem működött. Tanácskozásunk arra irányult, hogy miképpen kell megkezdeni a város vezetését. A régi vezetőség nagy része elmenekült, a demokratikus gondolkozású vezetőket internálták. Mindössze néhány baloldali ember maradt odahaza. Az oroszokkal az első tanácskozásokat mi hárman: Klotz Lajos, Rajkovits Ede és én folytattuk. A város egy pillanatig nem volt vezető nélkül. Nyolcvanegy rendőr maradt Pécsen. Ezekkel és nagyrészt szervezett munkásokból alakítottuk meg a polgári rendőrséget. Két napig egyedül a mi pártunk működött, két nap múlva jelentkezett a Kisgazda Párt, amely kereste velünk a kapcsolatot, amit mi örömmel vettünk fel.

— Szerdán volt a felszabadulás és pénteken már megjelent Pécsen Vas Zoltán. Előbb a Szociáldemokrata Pártot kereste, majd hozzáfogott a Magyar Kommunista Párt megalakításához. Ennek gerincét a Szociáldemokrata Pártból kivált vezetőségi tagok adták. A párt dr. Boros István jelenlegi főispánon keresztül jelentkezett. Vas Zoltán ragaszkodott ahhoz, hogy a szakszervezeteket paritásos alapon azonnal meg kell szervezni. Ez meg is történt. A vezetőség felerészben szociáldemokratákból, felerészben kommunistákból állott. A szakszervezetek dr. Tamás György későbbi helyettes polgármester irányításával alakultak meg.

— Nem egészen két héten belül megalakult Pécsen a Nemzeti Bizottság, amelynek tagjai a kezdetben megalakult politikai bizottságból kerültek ki.

— December közepén azután értesítést kaptunk arról, hogy Debrecenben összeül az Ideiglenes Nemzetgyűlés, az Előkészítő Bizottság plakátokat küldött nekünk és ennek alapján december tizenhetedikére, vasárnapra népgyűlést hívtunk össze a Nemzeti Színházba, hogy megválasszuk Pécs és a bányavidék képviselőit. Debrecenből Vas Zoltán, gróf Teleki Géza és Gombkötő

Péter érkeztek meg, ők is résztvettek a népgyűlésen, amely tizenkét képviselőt küldött az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe. A Kisgazda Párt, Szociáldemokrata Párt és Magyar Kommunista Párt három-három, a bányászok két! képviselőt delegáltak, ez utóbbiak, mint a szakszervezetek követői jutottak mandátumhoz. A Polgári Demokrata Párt egy mandátumot kapott, dr. Molnár Kálmán egyetemi tanárt pedig pártönkívüli programmal választották meg. Értékes tagja volt a Nemzetgyűlésnek.

—Rajtuk kívül a Moszkvából hazatért emigránsok közül Vas Zoltánt és dr. Andics Erzsébet egyetemi magántanárt kommunistapárti programmal szintén Pécs választotta képviselőivé. A megválasztotti követek kedden, december tizenkilencedikén, a városháza előtt egy orosz teherautóval utaztak Debrecenbe, útközben Szegeden megháltunk.

—Engem Debrecenben államtitkárnak neveztek ki. Karácsony másnapján érkeztünk vissza és január nyolcadikáig maradtam Pécsen, amikor a debreceni kormány egy orosz teherautót küldött Kovács Béla belügyi államtitkáráért és értem. Február másodikáig Debrecenben dolgoztam, akkor hazajöttem; újra, az időközben Debrecenbe került Nagy Ferencet hoztam haza és két hétig itthon maradtam. Megint Debrecenbe mentem vissza és ott maradtam április tizennegyedikéig, amikor a kormány vonatán végleg felutaztunk Budapestre.

— A munkáspártok közötti együttműködésben tevékeny részem van és a munkásegység gondolata jórészt tőlem ered. Én vettem fel először a gondolatot, hogy a Kommunista Pártnak és a Szociáldemokrata Pártnak együtt kell dolgoznia. Pécsen teremtettem meg először a munkásegységet, amely azután országos vonatkozást kapott. Ebben az ügyben leelőször dr. Boros Istvánnal, a későbbi főispánnal tárgyaltam többször és hosszasan. Vele állapodtam meg abban, hogy minden, a munkásságot érdeklő akcióban közösen veszünk részt és egymás törekvéseit és eldondolásait kölcsönösen és minden kérdésben teljes erővel támogatjuk.

*

A tiszántúli területeken kívül Pécs és a bányavidék volt Magyarország egyetlen helye, amely szervesen és teljes munkájával bekapcsolódott a debreceni feltámadásba. Pécsen és a bányavidéken is megvolt az a legnagyobbfokú nemzeti összetartás, amelyre e sorsdöntő napokban az országnak feltétlenül szüksége volt ahhoz, hogy bekövetkezzék a jóslat: lesz meg újraszületés és a nemzet nem pusztulhat el a ráért szörnyű csapások után.

Alkotmányt csinál a „Viharsarok“

„Viharsarok“-nak nevezték el ezt a területet, melynek magva Hódmezővásárhely, tájéka pedig az az alföldi róna, melyet a Körös—Tisza—Maros ölel körül. Először az uraságtól váltotta meg népe a földjét, azóta pedig minden öt évben a vizektől váltja meg, viselvén az ármentesítés súlyos terheit.

Vásárhely népe hordozta a terheket, vitték lovát, szekérét, búzáját. És vittek a harcterekre mindeneket, fiút, testvért, férjet, apát. Vakká és süketté tették a közvéleményt, úgy, hogy a hosszú vergődés után egyszerre csak azon vette észre magát a „Viharsarok“ népe, hogy megállnak a Tiszán a kompok, lélek nem mehet se át, se ide nem jöhet és a vashidakon német katonák tartóztatják fel a közönséget. Nem tudott semmit a német puccsról. Csak annyiban sejtette a változást, hogy újra akcióba lépett az államrendőrség és kezdték kihalászni a közönség sorai-ból azokat, akik a demokráciának szószólói és vezérei voltak. Lassan pedig nemcsak a szirénák szólaltak meg, de Erdély felől ágyúdörgés hangjait hozta a reggeli szellő. S ez az ágyúdörgés folyton erősbödött. De tovább hitegették, hogy jön a csodafegyver, de nem jött, ellenben jött az első figyelmeztetés: szeptember huszonegyedikén, vasárnap délután négy órakor kerékpáros rendőrtiszt állt meg a Kossuth-téren és jelentette, hogy orosz partizánok a dillinkai nyomáson tartózkodnak és az orosz tankok már Vásárhely külvárosaihoz lőtávolságra értek.

A kiürítési kormánybiztosság feje, Csongrád vármegye főispánja, szeptember huszonegyedikén aláírta a kiürítési rendelkezést, Bombarobbanások hangjától remegtek az ablakok és az emberi szívek, amikor újabb parancs érkezett felülről. Lövészárkokat ásattak a város határában.

Az utolsó harangszó.

Október hatodikán eltávoztak a városból Magyary-Kossa Aladár főispán és dr. Sárkány Gyula polgármester, valamint mindazok a főtisztviselők, akik magukra vették a kiürítési kormánybiztos rendelkezését. Több helyen a városban bombák hullottak le. Másnap hajnalban az oroszok élcsapatai már elhagyták a Vásárhelytől húsz kilométernyire levő tanyatömörülést és haladnak a város felé.

Délután négy órakor még egyszer megszólalt a sziréna. Repülőgépek vívtak csatát a Királyszék felett. Bombák hullottak le és két ház tetőzete kigyulladt. Kiss Pál tűzoltófőparancsnok, aki helyén maradt és egész tűzörségével együtt állotta tovább posztját, szemleútja közben telefonált a laktanyába és parancsára egy őrség a tüzekhez kivonult. Borsi János, az egyik demokratavezér segédkezett az oltásnál. És a derék segítők elvégezték munkájukat annak ellenére, hogy újabb repülőátadás zavarta meg a környék békéjét és többek között a tűzoltók egyik autójának benzintartálya is kilyukadt. A tűzörség este tíz órakor vonult be a városháza tornyából és akkor kondult meg utoljára a harang.

Ólomszínű pára szállott azon a vasárnapi reggelen, mely október nyolcadikát jelentette. Reggel fél hét órakor ment el az utolsó gyalogos magyar csapat, de már csak Szentes felé vehetett irányt, mert a Szegedi-utat gépfegyvertűz alatt tartották. Az első orosz járőr néhány perc múlva megjelent a János-téren.

Üresek voltak a városháza, állami adópénztár, járásbíróház. Az államrendőrségen még takarító sem maradt, a postapalotában egyedül Horkai László főellenőr. A Dósics-palotában D. Nagy Sándor ny. főgimnáziumi igazgató, a Hódi Pál-utcán dr. Mónus János ügyvéd, Répás Mihály vendéglős, dr. Badics József orvos. A bérpalotában dr. Medvetzky Imre árvaszéki elnök. Az Andrassy-utcán Dezső Mária cukrászmester. A főtér környékén dr. Kiss Antal tanár, Bábiczy István, Bárányi Károly, Albert Lajos kereskedők. Alig maradt helyén néhány ember a főtér környékén, gazdátlanul azonban csak pár órára maradt a város. A demokrácia bátor kiállású öntudatos, régi, ismert és elismert harcosai, akiket nemcsak a proletárság, de a polgári társadalom is tudott becsülni, mert már az első forradalom fejezettségében megbecsülhetetlen nagy szolgálatokat tettek a rend, vagyon- és a személybiztonság megőrzése terén, névszerint Posztós Sándor, Takács Ferenc, Borsi János és Karácsonyi Ferenc odaállottak az elárvult posztokra.

Ők négyen, kiegészítve most már a proletárság fiatalabb generációjának lelkes tagjaival, jelentek meg a városházán és léptek érintkezésbe az orosz parancsnoksággal.

Az első órák a szabad Vásárhelyen.

Megjelent az Ótemplom kapujában Márton Árpád ref. elnök-lelkész, mert lelkészársáival együtt posztján maradt. Ép úgy posztjukon maradtak a Jézus-társasági atyák is. Márton Árpád

és Seres Béla délután ágyúk dörgése és géppuskagolyók hullása közben temettek . . .

A városháza előtt álltak: *Katona* Ferenc tb. tanácsnok, *Ferenczi* Imre és *Széli* Ernő irodatisztek. Akkor érkezett autón három magasabbrangú orosz katonatiszt. Főispánt, polgármestert, íókapitányt kerestek. *Katona* Ferenc jelentkezett. Utasítást adtak arra, hogy a rend és nyugalom fenntartására szervezzenek őrseget.

Posztós Sándor, *Borsi* János, *Takács* Ferenc és *Karácsonyi* Ferenc *Oláh* Mihállyal, a Kommunista Párt későbbi titkáriával és *Pákozdy* Ferenc hírlapíróval, aki sokszoros nyelvtudásával nagy segítségére volt az új magisztrátusnak a városalkotmány elkészítésénél, bekapcsolódtak a rend és a nyugalom megteremtésébe. Október kilencedikén már rendőrfárörök cirkáltak a városban.

Délután megérkezett Moszkvából *Vas Zoltán*, az ismert politikus. Kedden összehívta a pártok vezetőit és az ittmaradt tisztviselőket és velük megbeszélést folytatott. Az orosz parancsnokkal egyetértően megjelölte azt az egyenes utat, melyen az új közigazgatásnak haladnia kell. Hangsúlyozta *Vas Zoltán*, hogy első a rend, a nyugalom és a zavartalan munka biztosítása, mégpedig az élet egész vonalán. Lépjen akcióba a közigazgatás, kezdje meg munkáját a közegészségügyi munka és a jogszolgálat és álljon helyére a szociálpolitikai osztály. Nem utolsó sorban pedig gondoskodjanak a közönség hírszolgálatáról.

Az első napilap, a *Vásárhely Népe*, mint a Kommunista Párt hivatalos lapja október huszonkettedikén meg is jelent, mégpedig *Kovács* Imre volt direktóriumfiag szerkesztésében, aki mint a demokrácia régi harcosa, sok szolgálatot tett nemcsak pártjának, de *Vásárhely* egész közönségének. Munkatársai: *Kovács* Mihály, *iff.* *Kovács* Imre és *Lévai* Bálint.

A pártokkal történt megbeszélés alapján *Takács* Ferenc és társai ajánlatára mint polgármesterre *Kiss* Pál tűzoltófőparancsnokra esett a *Vas Zoltán* választása. *Kiss* Pál volt az a férfiú, aki nagy ambícióval és széleskörű tudással már régen elsőrendű nivóra emelte a tűzoltóságot és a tűzrendészetet, most is lelkének tiszta érzésével fogott hozzá a közigazgatás demokratikus irányú kiépítéséhez és szívesen vállalta a megbízatást: hatvan-ezer ember gondjainak viselését.

Nemzeti színű zászló a városházán.

Az orosz parancsnokság mindjárt az első napokban elrendelte, hogy a városházára a vörös zászló mellé tűzzék ki a nem-

zetiszinű lobogót. Plakát jelent meg, melyben hangsúlyozza a parancsnokság, hogy a magyarságot nemzeti életében nem akarja befolyásolni. „Mi nem mint hódítók, hanem mint felszabadítók jöttünk. Foglalja el helyét mindenki a közigazgatásban, álljon helyre a jogszolgáltatás, az üzletek és a vállalatok folytassák munkájukat, mindenki teljesítse kötelességét. Az istentiszteletek megtartásának semmi akadályja nincs.“ A hónap végén újra megszólaltak az elnémult harangok.

Kiss Pál polgármester október huszonharmadikán megalakította a „Várostanácsot“. Ennek az ő elnöklete alatt tagjai lettek: *Takács Ferenc, Karácsonyi Ferenc, Karácsonyi Sándor, Csáky Máté és Borsi János* és később a szakszervezetek részéről *Diószegi Ferenc és Nagy János* behívásával bővítették ki.

November tizenegyedikén összeült a régi törvényhatósági bizottság. Talán hatvanan jelentek meg a régi városatyák közül és kimondták, hogy a törvényhatósági bizottságot feloszlatták, új törvényhatósági bizottság alkotását rendelik el. Ezen a közgyűlésen mondta el első beszámolóját Kiss Pál polgármester, amelyben hangsúlyozta mindenekelőtt azt, hogy a város katonai parancsnoksága a demokratikus pártok vezető embereinek meghallgatása és véleménye alapján bízta meg őt a polgármesteri tisztséggel. Köszönetet mond ezért a bizalomért, főként a támogatásért, melyben nehéz munkájában segítségére vannak. Különös köszönete száll Takács Ferenc képviselő felé, akiről mindnyájan tudjuk, hogy politikai tudásával, széles látókörével, műveltségével, önzetlen és áldozatos magatartásával eddig is mily nagy szolgálatokat tett és tehet még városunknak. Polgármesterségem óta mindig ő volt legfőbb támasza!

A *Pákozdy Ferenc* főjegyző határozati javaslatának elfogadásával kimondta a közgyűlés, hogy *az új törvényhatósági bizottságot meg alakíttatja akként, hogy abba a három párt húsz-húsz tagot delegál.* Így történt. Az új bizottság tagjai lettek:

A Kommunista Párt részéről: Oláh Mihály, Karácsonyi Ferenc (későbbi főispán), Borsi János, Vad János, Diószegi Ferenc, Búza Ferenc, Kiss Lajos, Kovács Mihály, Kovács Imre, Hódi Mihály, Fáry József, Kurucz István, Varga Imre, Mohos Sándor, Kószó Imre, Hódi Sándor, Oláh István, Pótári Mihály (tragikus körülményék között meghalt), Benyhe János és Halász Andor.

A Szociáldemokrata Párt részéről: Posztós Sándor földmunkás elnök, Takács Ferenc volt országgyűlési képviselő, Szőke Imre ácsmester, ipartestületi elnök, Simon Sándor kefekötőmester, Kurucz János (a Szabadság-nyomda vezetője), Benke Imre kertész, Berta Mihály földmunkás, Papp Lajos kőműves-

mester (később a rendőrség egyik vezetője), Kiss János földmunkás, K. Tóth Sándor földmunkás, Zombori István asztalosmester (későbbi a rendőrségnek szintén vezetőembere), Gulyás Sándor földbérő, Freiler József földmunkás, Hódi Lajos kereskedő, Posztós Juszta tisztviselő, Szathmári Pál kisbirtokos, Faragó Zoltán nagytakaréki tisztviselő, Nagy Ernő kereskedő, Heller István dr. orvos és Moldvay Sándor igazgatótanító.

A Független Kisgazda Párt részéről: Kérdő Ferenc, Dókány József (később polgármesterhelyettes), Zsoldos Samu, Varga Sándor tejszövetkezeti igazgató, Maszlényi Sándor, Turóczki István, R. Balogh Sándor, Négyessy Lajos sütőmester, Bodrogi Dezső, Gombos Sándor, Kruzslíc Flórián, Elek Ráno, Takács Sándor, Tárkány Szűcs Ferenc, Battanes Pál, Dobsa Bálint, Karácsonyi Sándor, Asztalos Imre, Fejes István és Csáki Máté.

A törvényhatósági bizottság december 30-án tartott ülésében utasította Kiss Pál polgármestert, hogy a várostanácsot két taggal, a törvényhatósági bizottságot pedig húsz taggal a szabadszakszervezetek tagjai sorából egészítse ki. A várostanácsba behívták *Diószegi* Ferencet és *Vad* Jánost, a törvényhatósági bizottságba pedig Boros Jánost, Bodrogi Balázst, Bordás Lajost, Fekete Máriát, Földesi Sándort, Földházi Pált, Gábor Pétert, Körmendi Józsefet, Koska Jánost, Lévai Jánost, Juhász Pált, Komornyik Mártont, Molnár Sámuelet, Somogyi Lajost, Szabó Imrét, Tóth Imrénét, Tószegi Bálintot, Tövisfalvy Pált, Vörös Mihály gimnáziumi igazgatót és Benyhe Sándort,

Még később a *Nemzeti Paraszt Pártból* is behívták a következő tizennégy tagot: Papp János, Bordás János, Gyáni Imre főgimnáziumi tanár, Hegyi Ferenc, Imre Ernő, Kertész Imre, Kiss János, Kiss Sándor, Kovács Sándor, Molnár András, Nagy Imre, Sági Imre, Tóth János és Vári Sándor.

Később, mikor Erdei István a felszabadult Budapestről haza tudott jönni, régi hitvallásának erejével rendkívül hasznosan kapcsolódott bele a szocialista párt tevékenységébe és mint délvidéki titkár működött addig, míg be nem hívták Budapestre a földművelésügyi minisztérium agrárosztályának vezetésére.

Vásárhely bekapcsolódik az országos politikába.

Mikor már a Duna-tájékán dörögtek az ágyúk, érezte a felszabadult Tiszántúl népe, hogy itt a cselekvés ideje. A debreceni pártok összefogva intézőbizottság alakítását határozták el és ennek az intézőbizottságnak tagjául hívták meg Vásárhelyről *Takács* Ferencet, *Karácsonyi* Ferencet és *Oláh* Mihályt. Az orosz katonai parancsnokság autóján utaztak Debrecenbe.

Vásárhelyen december tizedikére tűzték ki a Nemzeti Függetlenségi Front megalakítását. Még olyan néptömieget, mint amelyik alatt ekkor roskadozott az óriási terem, a Fekete-Sas soha nemi látott. *Márton* Árpád lelkész elnökölt és megnyitójában hangoztatta, hogy életének legnehezebb pillanata ez a gyűlés, de a legkedvesebb is, látván azt a felemelő összhangot, mely a gyűlés résztvevői között uralkodik. Utána a pártok vezetői, a Független Kisgazda Párt részéről *Karácsonyi* Sándor, a Szociáldemokrata Párt részéről *Takács* Ferenc, a Kommunista Párt részéről *Karácsonyi* Ferenc és a Szabad Szakszervezetek nevében *Diószegi* Ferenc jelentették ki a fronthoz való csatlakozásukat és ahhoz az elvhez való hűséget, hogy minden pártérdeket félretéve, első legyen az ország talpraállítása. A debreceni előkészítő bizottság *Takács* Ferencet és *Oláh* Mihályt bízta meg azzal, hogy a nemzetgyűlési választásokat Hódmezővásárhelyen, Gyulán, Békésen, Csongrádon, Szentesen vezessék le.

Vásárhelyen a törvényhatósági közgyűlés december tizennyolcadikán *Kiss* Pál polgármester elnöklete alatt tartott ülésében ejtette meg a képviselőválasztásokat és a megválasztott képviselőik autókön már másnap útrakeltek Debrecen felé.

Nemsokára megjelenték az első rendeletek és jött a híre Vásárhelyre is, hogy a kormány *Karácsonyi* Ferencet Vásárhely és Csongrád vármegye főispánjává nevezte ki. *Vásárhely első népfőispánjának beiktatása 1945 január huszonharmadikán történt meg a város egész közönségének osztatlan részvétele mellett.* Az alkotmányos élet elkezdődött Hódmezővásárhelyen.

A felszabadulás idején még pattogtak a golyók az útmenti fák törzsein, amikor ez a nép, az ő töretlen hűségével és földszeretetével imar ott volt! kint a mezőkön. Behordta a kukoricát, a veteményeket, azután szinte a tíz körmével szántotta fel a földet, hogy jövőre is legyen fehér kenyere ennek a népnek.

Mikor későbbben a miniszterelnök Vásárhelyen látogatást tett, lakásán kereste fel *Kiss* Pál polgármestert és gratulált neki ahhoz a városalkotmányhoz, melyet az egész ország példaként fogadott el. Mely tehát történelmien bevált. így dolgozott a legnehezebb időkben, történelmi órákban a „Viharsarok“ népe...

Vásárhely népe azonban alaposan kivette részét Budapest megsegítéséből

Alighogy a főváros pesti oldala felszabadult, már február legelső napjaiban hazajött *Kun* Domokos kaptafagyáros, majd nemsokára *Nemes* Nagy Antal, a Fekete Sas szálloda bérlője s a

Vásárhelyről Pestre került Dudás József csepeli gyári munkavezető. Ők beszéltek először a budapesti viszonyokról, de ugyanakkor megjelent a debreceni kormány felhívása is, hogy ment-sük meg a főváros éhezõ népét. Talpraállt a vásárhelyi gabona-kereskedelem és megnyíltak a magtárak. Borsodi Mihály, Mohos Sándor, Gyõri Sándor, Fenyvesi Félix László, Rácz Balogh Miklós, Rózsa Ernõ, Faraghó Mihály, Száraz Nagy János, a Termelõk Szövetkezete, Kárász Sándor, Benyhe János, Reményi Csedomir és Tóthkomlói János munkához láttak. Borsodi Mihály és Mohos Sándor már ezerkilencszáznegyvenöt februárjának elején útrakeltek és sok viszontagság után eljutottak Debrecenbe, ahol nyomban jelentkeztek Faraghó Gábor közellátási miniszternél.

— A felhívásra jöttünk — mondták — és szeretnénk gabonát, lisztet és más élelmiszert szállítani az éhezõ Budapest inséges népe számára.

A miniszter megölelte õket. „õnök az elsõk — mondta boldogan — akik ilyen ajánlattal jönnek hozzám. Mit tudnának szállítani?“

— Ha jármû lesz, akkor

két hét alatt egymillió kilogram kenyérmag,

más élelmiszer, sõt még ezer liter étolaj szállítására is szívesen vállalkozunk. És mindezt két hetenként megismételhetjük.

A miniszter nem tudott szóhoz jutni és azután megállapíthatta, hogy Borsodi Mihály és Mohos Sándor néhány mondata nem volt üres beszéd. Húsvét szombatjáig felment Vásárhelyről Budapestre az egymillió kiló liszt, de felment a rengeteg étolaj, zsiradék és aztán huszonezezer kövér liba útnak indult.

*

Vásárhelyről került fel az elsõ szeretetsomag Pestre és talán Vásárhelyre jöttek le legelsõnek a kiéhezett pestiek. Egy pesti vendég mesélte a következõket:

— Az elsõ között voltam, akik útrakeltünk. Gyalog, szekéren, tehervonaton, ahogy éppen lehetett. A komp átszállított bennünket a Tiszán, bementünk a legközelebbi csárdába, ahol kenyeret lehetett kapni. Miközben a kenyér ánát kérdeztem, rágyújtottam egy cigarettára. Rámnéz a boltos és halkán mondja: „Nem kell nekem a pénz, két cigarettáért adok egy kiló kenyeret ...“ Már nyújtom is át a két! cigarettát és udvariasan felkattantottam az öngyújtómat. Ezt egy tanyai gazda vette szemügyre és megérdeklõdte: eladó-e? Mikor látta, hogy tanakodok, õ maga tette meg az ajánlatát: „Tõgyõn még hozzá õt cigaret-

lát az úr és a cigarettáért, mög az öngyújtóért adok egy takaros sonkát.“ Meg lett az alku... Rohantam haza Pestre, de már fordultam is vissza. A hátizsákomban húsz pakli gyufa, öt öngyújtó, száz csomag cigarettapapír és tíz doboz Szimfónia rejtőzködött. Elmondhatom azt is, hogy ugyancsak verejtékeztem súlya alatt annak a tehernek, amit ezért a „kincsért“ szereztem.

Megindult a népáradat

Budapestről az Alföldre. Jöttek a batyuzók. Főként asszonyok. Hoztak mindent, sőt is, azután tüzkövet és ha kellett, levetették szép takaros téli bundájukat. A felrobbantott algyői vashíd mellett gyaloghidat vertek és minden reggel két-háromszáz vendég, főként asszony vonult át ezen a pontonhídon. Reggel jöttek és este, vagy másnap este megrakodva mentek vissza. Még a tanyaiaik is csodálkoztak, hogy ezek a gyenge, kiéhezett pesti asszonyok mennyi terhet elbírnak. Vékony karjukat szinte kiszakította a roskadásig megrakott koffer, nyögtek a hátizsák alatt, de mentek hóban, sárban, esőben és előfordult, hogy amikor Budapesten a nyugati pályaudvarra tél idején befutott egy zsúfolt vonat, amelynek teteje tele volt utasokkal, néhányan nem mozdultak... Ezek megfagytak szegények az úton ... Volt közöttük egy fiatal asszony, aki kabátját adta élelemért, hogy éhező gyerekeinek betevő falatot tudjon vinni. Útközben megfagyott. Összekulcsolt kezeiből csak erővel tudták kifejteni telegyömöszölt csomagjának fogantyúját..

*

Évekkel ezelőtt óriási vizek zúdultak a vásárhelyi határra,

A búzamezőkön halastavak képződtek.

Egy ötletes vásárhelyi baromfikereskedő, Varga Tóth László akkor gondolt merészet és nagyot és megteremtette a libaakciót.

Egyik esztendőben huszonötezer, a másikban talán valamivel több libát osztott ki a közönség között azzal a feltétellel, hogy a gazdasszony ingyen kapja a libát, annak a húsa az övé, Varga Tóth uramnak csak a tollat tartozik leszállítani.

Ez az akció nagyon fellendítette a libatenyésztést Vásárhely határában és ennek köszönhető, hogy a felszabadulás után Bíró Imre

huszonötezer kövér libát

tehetett az éhező ország asztalára és azóta is Vásárhely vagonszámra tudja szállítani a hízott baromfit. Varga Tóth László maga is bekapcsolódott az élelmiszerszállításba, az éhező Budapestnek szállított csirkét, kövér ludat és tojást százezer számra.

És ezerkilencszáznegyvenöt kora tavaszán, amikor Budapesten legnagyobb volt az inség, Biró Imre összefogva a kiskereskedőkkel, akiknek sorában ott voltak: Dankulov Voja, Nagy Kálmán, Nagy L. Mózes, Hódi Sándor, Földesi Lajosné, Kurucz Pálné, Szabó Lajosné, Körösi Ferencné, Katona Sándorné, Biró János, Szálai Mária, Biró Imréné és Villasori Nagy Sándor egy hónap alatt

ötmillió tojást szállított Budapest

részére. De szállított akkor és azóta is a Ganz-gyárnak, a Központi Kommunista Pártnak és megfordult udvarában szinte hétről-hétre valamelyik minisztérium teherautója. Hiszen a Wolf és Balázs nevű budapesti cég egyszerre majdnem százezer tojást vitt el a telepről. Kiknek és mennyit szállított? Arról nincs feljegyzés. Aki kért, az kapott, mert Vásárhely hatósága a legnagyobb megértéssel segítette elő ezeket a szállításokat. Karácsonyi Ferenc főispán, Kiss Pál polgármester és a közellátás mindenkor vasszigorral őrködött azon, hogy Vásárhely népe ne szenvedjen szükséget, de elnéző megértéssel segítettek elő azt, hogy a feleslegből jusson minden magyar testvérnek, aki arra rászorult.

Dudás József a csepeli gyári munkások értékesítési szövetkezetével állt kapcsolatban, sok élelmiszert szállított a Weiss Mannfréd, Mauthner börgyár, a posztó- és papírgyárak, a Shell olajfinomító és a vámmentes kikötő munkásai részére.

Arra a kérdésre, hogy mit adott Vásárhely, ezt felelhetem: — A hivatalos kimutatás szerint engedéllyel ezerhetven vagon terményt, lisztet, tojást, zsírt és jószágot szállítottak el Budapest részére Vásárhelyről ezerkilencszáznegyvenöt első felében. A közellátási hivatal huszonnyolcezer szállítási engedélyt adott ki, amelyekből huszonnégy ezret magánosok nevére állítottak ki. A villanytelep — ezen mennyiségen felül — kilencvenöt vagon gabonát cserélt szénért, Csepelre egyetlen alkalommal harminchárom vagon élelmiszer ment fel. A batyuzók naponta, szerény számítás mellett, legalább kétszázan keltek át a Tiszán és nem volt közöttük egy sem, aki az engedélyezett tíz kiló helyett ne húsz kilót vitt volna magával. De ki is nézett volna ekkor erre?! Nem túlozunk tehát, ha azt mondjuk, hogy

Vásárhelyről legalább negyvenmillió kiló liszt

és más élelmiszer jutott az ország terített asztalára az inséges időben. De az Isten jó volt ezért Vásárhelyhez, mert adott helyette mást. A termelés folytonosságának biztosítására megértette az idők parancsát mindenki. Irányított a Termelési Bi-

zottság Ferenczi Imrével és Kocsi Imre miniszteri biztos közreműködésével. A Gazdasági Tanács Vata Ernővel az élén segítette a szorgalmas népet, amelyet megáldott az Isten és amely megértelte a történelem parancsát.

Nem volna azonban teljes tudósításunk, ha megfeledeznénk arról, hogy a segítő munkában készséggel és tiszta szívvel végezték kötelességüket a vásárhelyi malmok, az üzemi bizottságok és az egész munkás sereg. Azok az úgynevezett fehér-rabszolgák, akiket még nem régen vett körül ünnepléssel és tiszteletadással Vásárhely népe abból az alkalomból, hogy egyesületük fennállásának félévszázados jubileumát ülték meg. A segítő akcióból kivették részüket: a Gazdák Malma és a Hivő-malom Nagy József vezetésével, a Túri Lajos tulajdonát képező Rárosi-malom, az akkor Dominusz Jenő igazgatása alatt működött Solti-malom, a Csepregi Lajos vezetésével dolgozó Csepregi-malom, az özvegy Lippai Imréné tulajdonát képező úgynevezett Steiner-malom és a most már Császár Jánosné Rózsa Rozál tulajdonát képező Lóki-malom. Mindenki megtette a kötelességét..

A legnehezebb időkben

Vásárhely volt életesháza

a felszabadult országnak.

*

Cikkünket nem fejezhetjük be méltóbban, mint ha elmondjuk azt, hogy ezerkilencszáznegyvenöt tavaszán a vásárhelyi szívek és vásárhelyi ajtók megnyíltak, amikor arról volt szó, hogy üdültetésre fogadjuk be a pesti gyerekeket. Amikor kicsi leányok és fiúk félezren jelentek meg nálunk, tündérkertté vált az elosztó iskolaterem, ahonnan kézenfogva vitték haza magukhoz a vézna és sápadt pesti gyerekeket a tanyavilág melegszívű családjai. Vitték őket a határba, a zöld búzatáblák közé, hol virágba borult az emberszeretet fája . . . Valósággal nemes verseny fejlődött ki a pesti gyerekek üdültetéséért és amikor elkövetkezett az ősz, új szint kaptak az ostrom alatt halovánnyá vált arcok és sokan, nagyon sokan ott maradtak vendéglátó gazdáiknál a vásárhelyi határban. De még azokért is, akik hazamentek Pestre, sok vásárhelyi család tavasszal futárt küldött.

... A gyerekvonatok soha sem mentiek vissza üresen és a meghízott, pirospozsgás pesti gyerekek mosolyogva vitték haza a szüleiknek a vásárhelyi nevelőszülők szeretetadományát.

Fejérváry József.

Beszámoló két magyar városról

**Két virágzó magyar város kerül itt közös cikkbe.
E tudósításunkban számolunk be az új élet megindulásáról**

Nagykőrösön,

ahol — mint ezt velünk Kopa László, a *Nagykőrös Népe* ki-tűnő szerkesztője közli — a háború nyomorúságától elkesere-dett lakosság epedve várta már a felszabadulást. Október hu-szadikán hivatalosan elrendelték a kiűritést, de a Duna—Tisza közének szőlő-, gyümölcs- és zöldségtermeléséről híres paraszt városból csak nem akartak elmenekülni az emberek.

A felszabadító Vörös Hadsereg első tankos csapatai novem-ber másodikán reggel vonultak be Nagykőrösre és a csapatok parancsnoka azután az itthonmaradt tisztviselők közül dr. V. Szűcs Lajos városi főjegyzőt nyomban megbízta a város ügyei-nek vezetésével. A népszerű főjegyző, akit a kommunista mun-kásság Bartha Antal szíjgyártóipari üzemvezető vezetésével biz-tosított a munkásság támogatásáról, a megbízást vállalta is. Másnap, november harmadikán a városházán már lázas munka indult meg Nagykőrös közigazgatásának, közbiztonságának és közellátásának zavartalan biztosítására. Medgyesi-Freitag Alajos vezetése mellett november tizedikén megalakult a polgárőrség, majd két napra rá a Városi Nagytanács, amely dr. V. Szűcs La-jos főjegyzőt ideiglenes polgármesterré választotta és melléje egy tizenkét tagú kistanácsot delegált. Az Ideiglenes Nemzet-gyűlés Előkészítő Bizottságának megbízásából Erdei Ferenc és Révai József december tizennyolcadikán érkeztek Nagykőrösre, ahol megválasztották képviselőknek Patonay Elek gazdálkodót, Tordai László városgazdát és Vágó László szőlőkezelőt.

Közben kialakultak a demokratikus politikai pártok keretei is. Elsőnek a Magyar Kommunista Párt nagykőrösi szervezete alakult meg, amely Bartha Antalt választotta titkárává, majd megalakult Patonai Elek elnöklete mellett a Független Kisgazda Párt helyi csoportja, azután újjialakult a nagykőrösi Szociál-demokrata Párt, melynek vezetői Faraghó László, c. gimná-ziumi igazgató és Erdey Pál építési vállalkozó. Ezerkilencszáz-negyvenöt elején megalakultak a Nemzeti Paraszt Párt, majd később a Polgári Demokrata Párt helyi szervezetei is. A három vezető párt megalakulása után megszervezték a Nemzeti Bizott-

ságot és a Nagytanács helyét a pártok tagjaiból alakított képviselőtestület váltotta fel. A Nemzeti Bizottság elnökévé Faraghó László c. igazgatót választották, aki azóta lelke minden nagykőrösi demokratikus megmozdulásnak.

A felszabadulás utáni napokban dr. Kovács Ferencné, dr. Szabó József és a többi itthonmaradt orvos agilitása megteremtette a városi sürgősségi kórházat, melynek létesítése előtt a háborús bomba- és egyéb sérültek kezelése terén főleg dr. Kocsis István orvos végzett emberfeletti munkát, a legnagyobb veszélyek közepette nővérével, Kocsis Judittal irgalmas samaritanusként járta a várost és részesítette orvosi segélyben a sérülteket.

Nagykőrösön kezdtek leggyorsabban kialakulni a normális társadalmi és gazdasági élet keretei. Megnyílt a Községi Takarékpénztár, majd a többi pénzügyintézet, kinyíltak a boltok, megindult a *Nagykőrös Népe* című hetilap, februárban már nagy nyilvános népgyűlést tartottak a Debrecenből hazatért képviselők, március idusát közösen ünnepelték meg a demokratikus pártok. A földbirtokreform során négyszázötvenkét családnak majdnem nyolcezer hold szántóföldet és ötszáz hold szőlőt és gyümölcsösöt osztottak szét.

*

Róna István, Törökszentmiklós népszerű főjegyzője tudósít bennünket arról, hogy

a legnagyobb magyar község, Törökszentmiklós

véglegesen október huszonegyedikén szabadult fel. A közigazgatás a régi vezetőkkel és tisztviselőkkel egy magánházban kezdte meg a működését, de gondoskodott a közbiztonság biztosításáról és a közélet zavartalan lebonyolításáról.

A politikai élet megindulása kezdetén csak két párt működött Törökszentmiklóson és pedig a Magyar Kommunista Párt és a Kisgazda Párt. A Nemzeti Bizottság első ízben e két párt delegáltjaiból alakult, később azonban a közben megszervezett demokratikus pártok tagjaiból kiegészítették e Nemzeti Bizottságot. Később megalakult az új képviselőtestület, amely március nyolcadikán megválasztotta a község vezetőit és az előljáróságot.

Törökszentmiklós Budapest megsegítése terén hervadhatatlan érdemeket szerzett magának. Februárban Törökszentmiklós Budapest lakosságának három vagon kenyérlisztet, egy vagon szarvasmarhát és kétezer kiló borsót küldött.

A földbirtokreform során ezernégyszázhatven igénylő kapott házhelyet és ezerháromszázhatvanhat személy között majdnem kilencezer katasztrális hold földet osztottak ki.

Riport e könyv tartalmáról

Néhány hét hijján egy esztendeig készült e könyv. Addig tartott, amíg az újságíró a történelmet kutató lelki ismeretességei össze tudta gyűjteni az anyagot munkájához. Majdnem négyszáz oldalon következnek sorra a riportok, amelyek kivétel nélkül történetét adják ama hónapoknak, amelyekben új életre indult ez az ország. E közel négyszáz oldalon hatvanöt riport követi egymást. Közülök tizenötnél feltüntetjük szerzőik nevét, a többi ötven riportot *Paál Jób* írta.

Könyvünk végén, függelékként, negyven oldalon beszámolót adunk a felszabadult Tiszántúlról, továbbá Pécsről és részben a Duna-Tisza közéről is. E tudósítások nem teljeseek és reméljük, hogy könyvünk új kiadásával pótolhatjuk azokat.

A riportok a következő sorrendben következnek:

	Oldal
<i>D. dr. Révész Imre</i> : A püspök imája	5
Egy nemzet kiszáll a sírból.....	9
Az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagjai	17
Moszkvában dőlt el a magyar sors	25
Az út, amely a Várból a Kremlbe elvezet	29
Egy parancsnok hadsereg nélkül	37
Barátságában menekül Vörös János	43
A senki földje	49
Így szabadult fel Debrecen (<i>Reményi József</i>)	53
Halál árnyékának völgyében jártunk	59
„Davájtyi gavarity pa magyárszki	75
A káoszból virágzott ki a rend	77
A politika együtt indult az étellel	83
Megindul az állami apparátus	89
A nemzet első napszámosai (<i>Barna Tibor</i>)	93
Ahol először indult meg a munka.....	97
Aki mindent előre Itatott	103
A pénznek is van romantikája	107
Szegeden új gondolat születik	113
Határkövek a történelem mesgyéjén	125
Kormánylisták lavínája	129
Tildy megbízottja Moszkvába repül	137

Magyar politikai krízis Moszkvában	143
Sorsdöntő tanácskozás Molotovnál.....	147
Moszkvából elindul a kormány vonata	151
1944 december 12.	153
Téli választások a háború alkonyán	157
Lázás készülődés a nemzetgyűlésre	165
Kis gondok, nagy események	169
A nemzetgyűlés debreceni otthona	173
A debreceni országgyűlés.....	177
Az első demokratikus kormány.....	181
Budapest hírt kap (<i>Tamássy László</i>)	187
Debrecenben fészket rak a kormány	189
Történelem a hivatalos lapban	199
A nemzet mindenese	207
A miniszterek debreceni otthona	213
Dolgozik a kormány
Magyarország fegyverszünetet köt	225
Megszületik az új magyar honvédség
Az újjászületés pénzügyi regénye	241
Az új idők magyar irodalma Debrecenben (<i>Kiss István</i>)	251
Utazás Debrecenbe Anno Domini 1945	253
Debrecen az ország fővárosa	259
Debrecenben feltámad a magyar sport (<i>Kiss István</i>).....	277
Offenzíva az infláció ellen	279
Az olaj regénye	283
A demokrácia közigazgatása (<i>Csobán Endre</i>)	291
Az első igazolás	295
„A magyar nép nevében“ (<i>Bt. Hegedűs Jenő</i>).....	297
A szabad sajtó	299
„Változott idők, változatlan elvek“	303
Budapest éhenhalt volna.....	305
Így jutott földhöz az ország népe	321
Amíg ideig eljutottunk (<i>Radó Antal</i>).....	329
Isten veled Debrecen!	337
Függelék: A felszabadult Tiszántúl	343
A magyar Ruhr-vidék feltámadása (<i>Dr. Soltész Imre</i>).....	345
Új élet kezdődik Szabolcsban (<i>Vajda Márton</i>)	351
Felszabadul a hajdúk földje (<i>Radó Antal</i>)	357
Pécsett nem voltak harcok	367
Alkotmányt csinál a „Viharsarok“ (<i>Fejérváry József</i>)	371
Nagykőrös (<i>Kopa László</i>).....	381
Törökszentmiklós (<i>Róna István</i>)	382